

2022

XALQARO FORUM TO'PLAMI

2-KITOB

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI

**TARJIMASHUNOSLAR
FORUMI - 2022**

**ФОРУМ
ПЕРЕВОДОВЕДОВ - 2022**

**TRANSLATION
FORUM - 2022**

XALQARO FORUM TO'PLAMI

**О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA‘LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK UNIVERSITETI**

TARJIMASHUNOSLAR FORUMI – 2022

(Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari)

2022-yil 10-12- dekabr, Toshkent

ФОРУМ ПЕРЕВОДОВЕДОВ – 2022

(Материалы международной научно-практической конференции)

Ташкент, 10-12 декабря 2022 г.

TRANSLATION FORUM – 2022

Proceedings of the international scientific conference

December 10-12, 2022. Tashkent

2-KITOB

“TARJIMASHUNOSLARI FORUMI – 2022” (Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari). 2-KITOB. –Toshkent: TDSHU, 2022. – 450 b.

Ushbu to‘plamdan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 7-martdagi 101-sonli Farmoyishining 1-ilovasiga muvofiq 2022-yilning 10-12 dekabr kunlari Toshkent davlat sharqshunoslik universitetida “Tarjimashunoslar Forumi – 2022” **Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman** ishtirokchilari, ushbu ilmiy yo‘nalishda tadqiqotlar olib borayotgan respublika OTMLarining professor-o‘qituvchilari, mutaxassislar va yosh tadqiqotchilarning tarjima tarixi, nazariyasi, amaliyoti va tanqidi, sinxron tarjima, shuningdek, xalqaro jurnalistikaga oid mavzular yoritilgan maqolalari o‘rin olgan.

Tuzuvchi va mas’ul muharrir: filol.f.d., dotsent **Xayrulla Hamidov**

Konferensiya tashkilotchilari:

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti huzuridagi Konfutsiy nomidagi o‘zbek-xitoy instituti

Tashkiliy qo‘mita:

Prof. G.Rixsiyeva - rais

dots. X.Hamidov

dots. N.Xodjayeva

dots. R.Sharipov

dots. M.Saliyeva

dots. v.b. N.Ismatullayeva

Taqrizchilar:

dots. Ergash Ochilov

dots. Nilufar Xodjayeva

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Kengashining 2022-yil 03-noyabrda 4-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.

© Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

© TDSHU huzuridagi Konfutsiy nomidagi o‘zbek-xitoy instituti

**Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rektori
Gulchehra Shavkatovna RIXSIYEVAning
KIRISH SO‘ZI**

Hurmatli O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi hamda Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi vakillari!

Muhtaram O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi vakillari!

Hurmatli anjuman ishtirokchilari!

Avvalambor, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti jamoasi nomidan “Tarjimashunoslar forumi-2022” xalqaro ilmiy anjumanining barcha mehmonlariga o‘z minnatdorchiligimni bildiraman.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev rahnamoligida mamlakatimizda barcha sohalar qatorida ilm-fan taraqqiyoti sohasida ham qator islohatlar olib borilmoqda.

“2022-2026-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi”da ta’lim, madaniyat, fan, adabiyot, san’at va sportni rivojlantirish, yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirish muhim vazifa sifatida belgilab qo‘yilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 7-martdagi 101-F-son qaroriga muvofiq o‘tkazilayotgan “Tarjimashunoslar forumi-2022” xalqaro ilmiy anjumani, O‘zbekistonda tarjimashunoslik sohasini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda mahalliy va xorijlik olimlar, Turkiya, Hindiston, Rossiya, Qozog‘iston, Tojikiston, Ozarbayjon va boshqa mamlakatlardan kelgan xorijiy olimlarning ilmiy g‘oyalari va tajribasini birlashtiradi.

2012 yildan buyon respublika miqyosida o‘tkazib kelingan va bugunga kelib xalqaro ilmiy-amaliy anjuman darajaiga ko‘tarilgan ushbi forum o‘zbek tarjimashunoslida o‘ziga xos brend bo‘lib xizmat qilmoqda. O‘tgan 11 yil mobaynida forum tarjimashunoslik masalalari, tarixi va nazariyasi, tarjima amaliyoti va tanqidi muammolari, tarjimashunoslik fanlarini o‘qitish va boshqa masalalarni qamrab olgan xalqaro maqomga ega bo‘ldi. O‘zbekiston tarjimashunos olimlari tomonidan ko‘plab ilmiy maqolalar, darslik va o‘quv qo‘llanmalari nashr etilib, tarjimashunoslik fanining rivojiga katta hissa qo‘shmoqda.

Tarjima asarlari milliy adabiyotimizning muhim bir bo‘lagini tashkil etayotgan bugungi kunda ana shu ma’naviy boylikni asrash, uni e’zozlab, kelajak avlodlarga yetkazish, shuningdek, adabiyotimiz orqali xalqaro

aloqalarimizni yanada kuchaytirish universitetimiz oldida turgan muhim vazifalardan sanaladi.

Jahon adabiyoti namunalarining tarjima orqali madaniy hayotimizga kirib kelishi tarjimashunoslik va chog'ishtirma tilshunoslik sohalarining rivojlanishiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Yuz yillar davomida dunyo xalqlarning milliy madaniyati, an'analari, urf-odatlarini, dunyoqarashi, hayotni anglash falsafasi, badiiy tafakkuri, qolaversa, yashash tarzi haqida tasavvur hosil qilishda tarjima muhim ahamiyat kasb etib kelmoqda. Millatimizning badiiy tafakkuri oynasi bo'lmish adabiyotimiz durdonalarini xorijiy tillarga tarjima qilish ishini keng miqyosda amalga oshirish esa bugungi kunda yanada dolzarb masalaga aylanganligini O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va Hukumati tomonidan qabul qilingan bir qator farmon va qarorlar, tarixiy hujjatlar tasdiqlab turibdi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 16-apreldagi "Sharqshunoslik sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish va ilmiy salohiyatni oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4680 sonli qaroriga ko'ra ta'lim muassasamizga universitet maqomi berildi. Sharqshunoslik sohasida xalqaro standartlarga muvofiq kompleks bilimlarga ega malakali kadrlar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash, ilm-fanni jadal rivojlantirish, professor-o'qituvchilarning salohiyati, pedagogik mahoratini uzluksiz oshirib borish, talaba-yoshlarni sharqona qadriyatlar asosida tarbiyalashni takomillashtirish maqsadida bir qator dolzarb vazifalar belgilab berildi. Ular orasida yangi ta'lim yo'nalishlari va magistratura ma' faoliyati bilan bog'liq yangi gid hamrohlik va tarjimmutaxassisliklarini ochish masalasi ham bo'lib, bu o'quv yilidan aynan tarjionlik, xalqaro jurnalistika, sinxron tarjima bo'yicha mutaxassislar tayyorlash ishlari boshlandi. Tarjima nazariyasi va amaliyoti kafedrasini ham yo'nalishlari kengayib, Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika deb nomlandi, talabalar kontingenti keskin ko'paydi. Bularning barchasi xalqaro munosabatlar kengayib borayotgan bugungi kunda sharq tillari bo'yicha tarjimon mutaxassislariga bo'lgan katta ehtiyojdan tashqari, ushbu yo'nalishda ilmiy tadqiqotlarni kuchaytirish, ularning soni va sifatini oshirishga qaratilgan keng qamrovli ishlar bilan bog'liq, albatta.

Ushbu forum universitet oldiga qo'yilgan vazifalar doirasida faoliyatimizni tanishtirish, ayniqsa, tarjimashunoslikning barcha yo'nalishlarida kadrlar tayyorlashning muhim jihatlarini muhokama qilish, o'zbek adabiyoti namunalarini sharq tillariga va jahon adabiyotining yetuk

asarlarini o‘zbek tiliga tarjima qilish masalalari yuzasidan mutaxassislar va olimlar bilan fikr almashish uchun katta bir ilmiy maydon bo‘lishi shubhasiz.

“Tarjimashunoslar Forumi – 2022” to‘plamining ushbu soni taniqli adabiyotshunos olim, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan fan arbobi, Xalqaro Bobur mukofoti sovrindori, filologiya fanlari doktori, professor, ijodkor, mudarris va murabbiy, O‘zbekistonda tarjimashunoslik faniga asos solib, o‘ziga xos maktab ham yaratgan ustoz **G‘aybulla Salomov tavalludining 90 yilligiga bag‘ishlangan bo‘lib**, undan bugungi anuman ishtirokchilari hisoblangan taniqli tarjimonlar va sohaning eng ko‘zga ko‘ringan olimlari hamda TDSHU “Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika” kafedrasida ushbu ilmiy yo‘nalishda tadqiqotlar olib borayotgan professor-o‘qituvchilar, mutaxassislar va yosh tadqiqotchilarning tarjima tarixi, nazariyasi, amaliyoti va tanqidi, sinxron tarjima, shuningdek, xalqaro jurnalistikaga oid dolzarb mavzular yoritilgan ilmiy maqolalari o‘rin olgan.

Respublikamiz va undan tashqarida tanilgan adabiyotshunos, tilshunos va tarjimashunos olimlarning ushbu Forumga ishtirok etish uchun ma‘ruza mavzulari va maqolalarini tashkiliy qo‘mitaga yuborganliklari anjumanning nufuzi va saviyasini ko‘rsatmoqda. TDSHU professorlari, dotsentlarining forum tashkiliy qo‘mitasiga yuborgan ilmiy maqolalari ham shular jumlasidandir.

Bugungi anjumanga ishtirok etayotgan muhtaram mehmonlar, aziz ustozlar va o‘zbek tarjimashunosligining jonkuyarlari bo‘lgan taniqli olimlar va tadqiqotchilarga Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rahbariyati va jamoasi nomidan minnatdochilik bildirgan holda, anjuman ishiga muvaffaqiyat tilayman.

Fursatdan foydalanib, barcha ishtirokchilarga va hamkor tashkilotlarimizga samarali va konstruktiv hamkorlik uchun, Toshkent davlat sharqshunoslik universitetining Tarjimashunoslik va xalqaro jurnalistika kafedrasi jamoasiga ushbu anjumanni tashkil etish va o‘tkazishdagi mehnatlari uchun o‘zimning samimiy minnatdorligimni bildirmoqchiman.

O‘ZBEKISTONDA XIZMAT KO‘RSATGAN FAN ARBOBI, XALQARO BOBUR MUKOFOTI SOVRINDORI, FILOLOGIYA FANLARI DOKTORI, PROFESSOR G‘AYBULLA SALOMOV TAVALLUDINING 90-YILLIGIGA BAG‘ISHLANGAN MAQOLALAR

O‘ZBEKISTONDA ILK TARJIMA NAMOYONDALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455035>

Gulnoza SAYDALIYEVA,

TDSHU o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +99893 5680202;

E-mail: saydaliyeva140174@gmail.com

Annotatsiya. *Badiiy Tarjimaning asosiy xususiyati tilning badiiy vazifasidan kelib chiqadi. Til badiiy asarda estetik hodisa, san‘at faktiga aylanadi. Adabiy asar tili – alohida «badiiy voqelik» unsuridir. Obraz va portretni qayta yaratadi. Tarjimon asardagi voqealarning badiiy tafakkur jarayonini yangidan idrok etishi, bu tarjimonning mahorati hisoblanadi.*

Kalit so‘zlar: *badiiy tarjima, portret, obraz, tarjimonlik an‘analari, tarjimada qayta yaratish konsepsiyasi.*

Аннотация. *В статье рассматриваются особенности художественного перевода, исходящие из художественной функции языка. Язык в художественном произведении превращается в эстетическое явление, воссоздаёт образ и портрет. Умение переводчика по-новому воспринять художественный мыслительный процесс событий в произведении есть мастерство переводчика.*

Ключевые слова: *художественный перевод, портрет, образ, традиции перевода, концепция воссоздания в переводе.*

Abstract. *The main feature of artistic translation comes from the artistic function of language. Language becomes an aesthetic phenomenon, a fact of art in a work of art. The language of a literary work is a separate element of "artistic reality". Recreates image and portrait. Therefore, the translator's ability to perceive the artistic thought process of the events in the work anew is the translator's skill.*

Key words: *artistic translation, portrait, image, traditions of translation, the concept of recreation in translation.*

Tarjimashunoslik bizning o‘lkamizda anchadan beri ilg‘or rivojlanib kelayotgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Birgina, Ma‘mun akademiyasi

Dor ul-Hikmatda Sharq tarjimonlik maktabi faoliyat ko'rsatgan. Unda markaziy osiyolik olimlar bilan arab, fors, hind, yahudiy, turk, yunon olimlari birgalikda faoliyat ko'rsatib, shu jumladan, tarjimonlik ishlariga ham rahbarlik qilganlar. Mazkur tarjimonlik maktabi sa'y-harakatlari tufayli antik madaniyat namunalari arab tiliga o'girilib, butun Sharqda keng yoyilgan. Xususan, Aristotel va Aflotun asarlari Ibn Sino, Farg'oniy tarjimalari orqali bizgacha yetib kelgan. Bundan ming yillar ilgari Ibn Rushd, Ahmad Farg'oniy, Marvoziy, Abu Rayhon Beruniy va shu kabi ulug' olimlarimiz dunyoga mashhur asarlarini yaratish bilan birga, tarjima ishlari bilan ham shug'ullanishgan. Beqiyos poliglot bo'lgan vatandoshimiz Beruniy bir qancha kitoblarni hind tilidan arab tiliga tarjima qilgan. Uning maqsadi o'z xalqini ilmga, madaniyatga, ma'rifatga chorlash, boshqa xalqlar durdona asarlari bilan tanishtirish edi. Beruniy asl nusxani buzib tarjima qilganlarni tanqid qiladi va uni o'zining «Hindiston» nomli kitobida bir necha bor uqtirib o'tadi¹.

XIX-XX asrda tarjima asarlarni yaratish borasida ilk qadamlarni o'zbek yozuvchilaridan Cho'lpon, G'afur G'ulom, Oybek, Abdulla Qahhor, Mirtemir, Shayxzoda, Mirzakalon Ismoiliy, Askad Muxtor, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Muhammad Ali kabi adib va shoirlarimiz boshlab berdi desak mubolag'a bo'lmaydi. Ular nafaqat badiiy tarjima balki o'zlarining badiiy asarlarini ham samarali ijod qilganlar. Shuningdek badiiy tarjima sohasida M.Osim, N.Alimuhamedov, Sh.Shomuhamedov, K.Qaxxorova, O.Sharopov, Sh.Tolipov, V.Ro'zimatov, Q.Mirmuhamedov, A.Rashidov, M.Hakimov, I.G'afurov, M.Mirzoidov, G'.To'rabekov va b. professional tarjimon sifatida tanilganlar. O'zbek tilida ilmiy-texnikaviy, ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimachiligida ham katta yutuqlarga erishilgan. Bunda R.Abduraxmonov, V.Rahimov, Sh. Shomahmudov, Z.Tincherova kabi tarjimonlarning hissasi katta².

Badiiy Tarjimaning asosiy xususiyati tilning badiiy vazifasidan kelib chiqadi. Til badiiy asarda estetik hodisa, san'at faktiga aylanadi. Adabiy asar tili — aloxida «badiiy voqealik» unsuridir. Obraz va portretni qayta yaratadi. Shuning uchun tarjimon asardagi voqealarning badiiy tafakkur jaraenini yangidan idrok etish bu tarjimonning mahorati hisoblanadi.

1 Фанишер Раҳимов. Таржима назарияси ва амалиёти. –Тошкент: 2016, 23, бет.

2 <https://qomus.info/encyclopedia/cat-t/tarjima-uz/>

Zamonaviy Tarjima talablariga asosan tarjimon asliyatning san'at asari sifatida shakl va mazmun birligini kayta yaratishi, milliy va individual xususiyatlarini saklashi lozim. Tarjimon o'z ona tilini rivojlanishiga, tarjimachilik an'alarini davom ettirishga, shuningdek, o'zga tildan qilingan tarjimadagi milliy o'ziga xoslik, madaniy yaxlitlikni ona tiliga olib kirib uni boyishiga kitobxonda o'zga madaniyat vakillariga bo'lgan qiziqishni ortishiga katta xizmat ko'rsatadi. Tarjimonning ijodiy qobiliyati va bilimi uning imkoniyatlarini kengaytiradi.

O'tgan asrimizning 50 yillarida tarjima ravnaq topgan davrlar desak mubolag'a bo'lmaydi. O'zbekistonda faoliyat olib borgan tarjima maktablari bo'yicha olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari orasida Rossiyada yaratilgan ishlardan Ye. O. Semenes va A. N. Panaevning «Istoriya perevoda [Srednevekovaya Aziya, Vostochnaya Yevropa (XV–XVIII veka)]» (1991), N. K. Garbovskiyning «Teoriya perevoda» (2004), I.S.Alekseyevaning «Vvedenie v perevodovedenie» (2004), S.B. Veledinskayaning «Kurs obshchey teorii perevoda» (2010), O'zbekistonda yaratilgan ilmiy-tadqiqot ishlardan O. Mo'minovning «History of translation» (2005), Yevropa olimlari tomonidan yaratilgan Savory T. «The Art of Translation» (1968), Nida A. «Towards a science of translating» (1964), Johnston D. «Stages of Translation» (1996), Newmark P. «About translation» (1991) kabi tarjima tarixiga bag'ishlangan kitoblar tarjimonlik faoliyati rivojlanishining bosqichlarini, ushbu faoliyatning insoniyat rivojlanishida tutgan o'rnini yaqqol ko'rsatib beradi³.

1950-1963 yillarda tilimizda ko'plab ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar tarjimasini nashr etildi. Bizda mafkuraviy jihatdan qat'iy nazar, rus tilidan o'zbek tiliga ijtimoiy-siyosiy asarlar tarjimasini bo'yicha katta tajriba to'plandi. Istiqloq yillarida, aksincha, o'zbek tilidagi ijtimoiy-siyosiy asarlarni xorijiy tillarga tarjima qilish kuchaydi. Milliy istiqloq g'oyasi va mafkurasi asosida yaratilgan asarlar tarjimalarini ilmiy jihatdan o'rganish va tadqiq qilish bugungi kun tarjimashunoslik fanining dolzarb vazifalari sirasiga kiradi. O'zbek tarjimashunosligida ijtimoiy-siyosiy asarlar tarjimasini masalasi bir qator ilmiy ishlarda o'z aksini topgan. Jumladan, bu sohada o'zbek tarjimashunoslik maktabining asoschisi G'.Salomovning

³ Фанишер Рахимов. Таржима назарияси ва амалиёти. –Тошкент: 2016, 34, бет.

“Matn, tarjima va istiloh” 4 kitobini, maqolalarini misol qilib keltirish mumkin. Bularning barchasi ijtimoiy-siyosiy asarlar tarjimalari muammolari bizda ozmi-ko‘pmi tadqiq etilganidan dalolat beradi. G‘.Salomov o‘zining “Matn, tarjima va istiloh” kitobida tarjima jarayoni va tarjima san‘atini tadqiq etishning tipologik, mantiqiy va lisoniy aspektlarini tahlil qilib bergan 5. Bu asarda narsa va hodisalarning hamjinsligi, mushtarakligi, monandligi, farqi va tafovuti, sog‘lom va nosog‘lom ma‘no xususidagi ilmiy tushunchalar tarjima nazariyasi va amaliyotiga tatbiq etiladi. Shu bilan birga, qo‘llanmada tarjima, usul, uslub va tahrir texnikasi hamda mahorati va uni egallash yo‘llari, ilmiy istilohlarni tahlil etish va saralash masalalari muxtasar holda yoritilgan. F. Saidovning “Matn va tarjima” mavzuidagi dissertatsiyasi vorisiylik va istilohot, tarjimada lisoniy me‘yor, soddalik va murakkablik mayllari, matn talqini va tarjima, ekvivalentlik va g‘ayrimuqobillik, in‘ikos va asliyat qonunining tarjimaga dahldorlik jihatlari, muallif va mutarjim, asliyat bilan tarjimaning o‘zaro nisbati va munosabati, badiiy tarjimadan farqli o‘laroq, ilmiy va ilmiy-publitsistik tarjimaning o‘ziga xosligi, aniqlik va erkinlik, shuningdek, hijjalab o‘girishning zarari, tahlil va tadqiqotda mantiq va tarjima, qayta yaratish san‘atida turli lisoniy qatlamlardan foydalanish zarurati hamda shu singari bir talay masalalarni yoritishga bag‘ishlangan.

Tarjima nusxa ko‘chirish kabi bir ish bo‘lmay, ijodiy jarayon ekanini, tarjimon esa asl matnni tarjima matnga o‘zgartirish jarayonidagi mohir yozuvchi bo‘lishi kerakligini barcha tarjimonlarga oydindir. Turli davrlarda muayyan hududdagi adabiy muhit, ayniqsa, maxsus tarjima maktablarining yuzaga kelganligining o‘ziyoq uning shakllangan tamoyillari, an‘analari bo‘lganligini ko‘rsatadi.

Bugungi kunda har bir taraqqiy etgan xalq jahondagi yuzlab millat vakillari tilidan o‘z ona tiliga ilm-fan va madaniyatning o‘nlab sohalariga oid materiallarni (lirik she‘rlar, xabarlar, texnologiya adabiyoti va b.) tarjimalari amalga oshib kelmoqda.

Tarjimonning estetik ehtiyoji uning ixtiyoridan tashqari, asl matnda hayot voqealaridan olgan mushohadalarini tilda badiiy ifodalasa, tarjimon

4 Саломов Ф. Матн, таржима ва истилох. Т. : 1989.

5 Саломов Ф. Матн, таржима ва истилох. Т. : 1989. 15

asliyat matnini yangi til vositasida qayta gavdalantiradi. Buning uchun u asarda tilga olingan voqelikning muallif darajasida puxta bilishi kerak. Har bir xalq adabiyotining rivojlanishida Tarjimaning ta'siri katta bo'ladi, zero tarjima o'z tarixiga egadir. O'zbek adabiyotida ham tarjima qadimdan rivojlangan. Mahmud Koshg'ariy, Rabg'uziy, Qutb, Navoiy, Bobur, Munis, Ogahiy kabi yozuvchilarimiz ijodida tarjima katta o'rin egallaydi⁶.

Qisqa qilib aytganda, unda tarjima nazariyasi va qayta yaratish san'atini tadqiq etishning qiyosiy-tipologik, mantiqiy-lisoniy talqinlarini ko'ramiz. Bu borada tadqiqotimizda shunday fikrlarni biz ham qo'llab-quvvatladik. «Ijtimoiy-siyosiy adabiyot mutarjimi badiiy asarlarni o'giruvchi tarjimon singari erkinlikka ega bo'lmaydi. Badiiy tarjimadan asosiy muddao kontekstning ta'sir kuchini boshqa tilda tiklash bo'lsa, falsafiy asarlar tarjimasida falsafiy ma'noni to'la aks ettirish – bosh maqsaddir.

REFERENCES

1. Жаббор М. 20-30 йилларда Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий адабиёт таржимаси. Таржима муаммолари, /мақолалар тўплами/ -Т.: 1991.
2. Саломов Ғ. Матн, таржима ва истилоҳ. Т.: 1989.
3. Рашидова Д. К. Маркс ва Ф. Энгельс асарларидаги фалсафий терминология (улар асарларининг русча ва ўзбекча таржималарини немисча аслияти билан қиёсий ўрганиш асосида). Дисс. Т.: 1972
4. Саидов Ф. Матн ва таржима. Дисс. Т.: 1991.
5. Ғанишер Раҳимов. Таржима назарияси ва амалиёти. –Тошкент: 2016, 34, бет.
6. Махаматдиров, А. В. Q. (2021). Hozirgi xitoy tili qiyoslash konstruksiyalarida gradatsiya munosabati. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 1), 90-102.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC

⁶ <https://qomus.info/encyclopedia/cat-t/tarjima-uz/>

WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.

10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).

11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

HINDISTON TARJIMASHUNOSLIGI TARAQQIYOTIGA DOIR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455039>

Gulnoza NAZRULLAYEVA,

TDSHU tayanch doktoranti. Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +99899 828 53 46; E-mail: gulnoza90@list.ru

Annotatsiya. *Ko‘p asrlik bosqinchilik, migratsiya va madaniy integratsiya tufayli ajoyib til xilma-xilligi va til aloqasi holati bilan Janubiy Osiyo tarjimashunoslari uchun ajoyib imkoniyat yaratdi. O‘z mahoratini ishga solib, o‘rnatilgan nazariy lingvistik da‘volarga qarshi turish uchun hozirgi vaqtda tilni saqlab qolish kerak. Mazkur maqola Hindistonda tarjimashunoslik taraqqiyotiga bag‘ishlanadi. Uning qanday taraqqiy etgani va uning o‘ziga xos xususiyatlari haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *Hindiston tarjimashunosligi, ko‘p tilli, bhakti, navjagaron, svachhandatavad, riti.*

Аннотация. *Столетия вторжений, миграций и культурной интеграции создали прекрасную возможность для переводчиков из Южной Азии с ее замечательным языковым разнообразием и состоянием языковых контактов. Необходимо сохранить язык в настоящем, чтобы проявит свое мастерство и бросит вызов установленным теоретическим лингвистическим утверждениям. Данная статья посвящена развитию переводоведения в Индии. В нем рассказывается о том, как он развивался и о его уникальных особенностях.*

Ключевые слова: *индийское переводоведение, многоязычие, бхакти, навджагаран, свачхандатавад, рити.*

Abstract. *Centuries of invasion, migration, and cultural integration have created a great opportunity for South Asian translators, with its remarkable linguistic diversity and state of linguistic contact. It is necessary to preserve the language in the present in order to exercise one's skill and challenge established theoretical linguistic claims. This article is devoted to the development of translation studies in India. It talks about how it developed and its unique features.*

Key words: *Indian translation studies, multilingualism, bhakti, navjagaran, svachhandatavad, riti.*

Tarjima faqat so‘z bilan bog‘liq emas:
bu butun madaniyatni tushunarli qilish masalasidir.

Anthony Burgess

Asosiy qism: “Butun dunyo miqyosida turli xalqlarning o‘zaro siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, madaniy hamkorligi borgan sari kuchayib bormoqdaki, bu aloqalarni tarjimasiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Bugungi kunda tarjimaning

ahamiyati haqida gapirish quyoshning ahamiyatini tushuntirishday gap bo‘lib qoldi. Ya’ni quyoshsiz yer yuzida hayot bo‘lmagani kabi, tarjimasiz turli xalqlarning o‘zaro aloqasi, o‘zaro aloqasiz esa taraqqiyot bo‘lmaydi. “Boshqa xalqlar hayotidan voqif bo‘lmaslik, g‘ofillik milliy mahdudlikka olib keladi” [6, 18]. Shuning uchun ham tarjimaga xalqlarni bir-biriga bog‘lovchi halqa, fan va madaniyatni rivojlantiruvchi va boyituvchi vosita, o‘zaro hamkorlik va hamjihatlikka asos soluvchi ko‘prik deb qaraladi” [4, 4].

Hindiston Respublikasi – katta ko‘p millatli mamlakatdir. Uning aholisi turli til va shevalarda muloqot qilishadi. 2001-yil aholini ro‘yhatga olishda 1652 til qayd etilgan. O‘n mingdan ortiq ona tilida so‘zlashuvchilar 216 ta til mavjud. Hindistonda rasmiy tillar soni 22 ta hisoblanadi. Ammo bu til boyligi boshidanoq hind jamiyatiga xos xususiyat bo‘lib kelgan. Shuning uchun tarjima Hindistonda turli tillarda so‘zlashuvchilar o‘rtasidagi muloqot vositasi sifatida uzoq tarixga ega. Tarjimashunoslar nuqtai nazaridan Hindiston turli sabablarga ko‘ra noyobdir.

XVIII-XIX-asr oxirlarida Hindiston g‘arb bilan to‘qnashuv natijasida murakkab, ikki tomonlama, madaniy-intellektual munosabatlar yuzaga keldi. Fan, muhandislik sohalarida va siyosat va iqtisod kabi yangi fanlarda ingliz tili hind tillariga tarjimalar uchun donor tilga aylandi. Falsafa, din, tilshunoslik va adabiyot nazariyasi sohalarida sanskrit tili ingliz va boshqa yevropa tillariga tarjimalar uchun donor tili sifatidagi rolini yangiladi. Aslida, XIX-asrda Yevropa Hindistonni kashf etgani kabi Hindiston Yevropani kash etdi va o‘zaro ta’sir ehtimoli teng edi. 1820-yilga kelib Yevropaning barcha yirik universitetlarida sanskrit fanlari kafedralari mavjud edi va sanskritshunoslik katta obro‘ga ega bo‘ldi. Asr o‘tgan sari sanskritshunoslik Yevropa ongini shakllantirdi.

“Hindiy tilida tarjima tushunchasining ma’nosi juda keng. Hindiy tilida tarjima so‘zi bir qancha so‘zlar bilan ifodalanib keladi. Hozirgi eng ommalashgani “अनुवाद” (tarjima) so‘zidir. Undan tashqari boshqa so‘zlar ham ishlatilib kelinadi. Ular quyidagilar: भाषांतर, परकाया प्रवेश, स्वीकरण, पालतूकरण, रूपांतर, तर्जुमा, छायानुवाद, ट्रांसलेट, दुहराव, दुभाषिया, उल्था. Bular quyidagi ma’nolarni o‘z ichiga oladi: til uzatish, ruhning bir tanadan

boshqasiga o‘tishi yoki transformatsiya, o‘zgani o‘zinikidek qabul qilish, xonakilashtirish. Yuqorida keltirilgan atamalar hindiy tilidagi “अनुवाद” deb tarjima qilinadi. So‘zma-so‘z va etimologik jihatdan “अनुवाद” “keyingi” nutqni anglatadi. “अनु” – ergashish, “वाद” – nutq deganidir” [1, 101].

Hindiston tarjimashunosligi rivojida quyidagi davrlarni o‘z ichiga oladi:

1. Hind lingvistik voqeliklari va erta davr tarjimasi (erta davrdan 1100 yilgacha);
2. Bhakti (भक्ती 1100-1700) va Riti (रीती 1700-1800) davrlari tarjimasi;
3. Navjagaron (नवजागरण) davridagi tarjima;
4. Svachhandatavad (स्वच्छन्दतावाद) davridagi tarjima;
5. Zamonaviy (आधुनिक) davrdagi tarjima (1950-1980);
6. O‘ta zamonaviy (आधुनिकोत्तर) davrdagi tarjima (1980dan boshlab);

Shundan kelib chiqqan holda, Hindistondagi tarjimashunoslik taraqqiyotini quyidagicha davrlashtirish mumkin:

1. Mustamlakachilikdan oldingi davr tarjimachiligi;
2. Mustamlakachilik davri;
3. Mustamlakachilikdan keying davr;

Birinchi davrni ikkiga bo‘lish mumkin: 1) ilk davrlardan 1100 yilgacha va 2) 1100 yildan 1757 yilgacha bo‘lgan davr. Hindistonda tarjima amaliyoti haqida gapirilganda, ko‘ptilli ekanligi unutilmasligi kerak. Tarjima jarayonida ular nazariyaga va metodologiyaga e‘tibor bermasdan tarjima qilganlar. Bir vaqtning o‘zida bir necha tillarga ega hindlar bir til tizimidan ikkinchisiga osonlik bilan o‘tishi mumkin edi. Hindistondagi turli xil tillar bir biriga raqib bo‘lmagan.

XIX-asrning ikkinchi yarimida Hindistonda ko‘p tililik rivojlandi. Misol uchun, gujaratlik shoir. Dayaram gujarat va hindiy tillarida ijod qilgan.

Bhakti va riti tarjima davrlarida shoirlar tarjima qilishga intilganlar. Ular hind xalqining yashash tarzini, madaniyatini, an‘analarini tarjima orqali targ‘ib qilganlar. Aynan Nanak, Kabir, Sur, Tulsi, Narsinh, Mira, Gyaneshvar shoirlar sanskrit tilidagi bilimlarni ommalashtirib, ularni

dialektlarga va lokhbhashalarga (xalq tili) tarjima qilganlar.

Tarjimachilik faoliyatiga haqiqiy turtki aynan 1757 yildan 1857 yilgacha Sharqiy Hindiston kompaniyasi ostida va 1857 yildan 1947 yilgacha mustamlaka hukmronligi davrida. Shu davrda hindiy tilidan ingliz tiliga tarjimalar ommalashib ketdi. Barcha davlat tadbirlari hindiy tilidan ingliz tiliga tarjima qilinish boshlangan edi.

Hind tarjimashunosi professor G.N.Devy hind kontekstida adabiy tarjimalarni uch turga bo‘ladi:

1. Qadimiy adabiy merosni saqlashga qiziquvchilar;
2. “G‘arblashuvchi” hind tillari va adabiyoti bilan qiziquvchilar;
3. Zamonaviy hind tillarida "milliylashtirish" adabiyotiga qiziquvchilar;

Hindistonning eng mashhur tarjimonlaridan biri faylasuf, shoir – Shri Aurobindo tarjimashunoslikda psixo-ma’naviy nazariyalarni ishlab chiqdi. U o‘zining tarjimalaridan nazariy asos ishlab chiqdi. U ushbu nazariy asoslarini Kalidasa tarjimasida, Bhagavad Gitani tarjimasida, Upanishadlarni tarjima qilishda, nasrning she’rga talqini va bengal tilidagi tarjimalariga oid mulohazalar kabi maqolalarida qayd etgan. Bir qancha asarlarni tarjima qilgandan so‘ng, u Hindistonning kognitiv falsafasi va an’analari, xususan, buddizmga bo‘lgan va buddistlik davrining ta’siri ostida falsafa va psixologiya bilimi bilan ushbu nazariyalarni ishlab chiqdi [2, 340].

Shri Aurobindoning aytishicha muqaddas bitiklarni tarjima qilishning 3 ta standarti bor. Ular quyidagilar: biluvchi, bilim va muqaddas kitoblarni tarjima qilish ko‘nikmasiga ega bo‘lish. Shri Aurobindo ikkita asosiy qurilmadan foydalangan holda ko‘plab matnlarni tarjima qilgan: tasvirni o‘zgartirish va neologizm. U boshqalarga tarjima qilishda xuddi shunday qabul qilishni taklif qiladi. Uning aytishicha, estetik jihatdan muhim matnni tarjima qilishda "so‘zning yaqinligi" "ma’no yaqinligi" dan muhimroqdir. Uning fikricha, tarjimon o‘zining ijodiy aql-zakovatidan obrazni o‘zgartirish orqali foydalanishi, ya’ni asl tasvirning estetik va madaniy qiymati haqida qayg‘urishi kerak [2, 340].

Bugungi kunda hind adabiyoti ingliz tiliga tarjimasini va hind-ingliz adabiyoti Hindiston universitetlarida ingliz adabiyoti o‘quv dasturlariga kiritilgan. Shu ishlarga katta hissa qo‘shgan tarjimonlardan biri

Haydorobod universiteti professori Minakshi Mukerji edi. U ingliz tilidan tashqari bengal va Marathi tillariga ham tarjima qilgan. Ammo u Hindistonda ingliz adabiyotining an'anaviy tarzda o'qitilishini tanqid qilardi. U ingliz tili kurslarida hind tilidagi matnlarni tarjima qilish jarayonida madaniyatni yaxshiroq o'rganish mumkinligini aniqladi. Ko'proq matnlarni tarjima qilishni avzalloq ko'rdi. Mukerji tarjimashunoslar uchun meros qoldirdi [7, 157].

Hindiston tarjimashunosligining taraqqiyotiga hissa qo'shgan tarjimonlardan yana biri Dehli universiteti professori Harish Trivedi. U turli xalqaro uyushmalarda ko'plab nufuzli lavozimlarni egallagan. U 1993-1999-yillarda Hindiston hamdo'stlik adabiyoti va tilshunoslik assotsiatsiyasining kotibi va vitse-prezidenti hamda 2002-2004-yillarda shu assotsiatsiyasi raisi o'rinbosari bo'lgan. 2002-yilda AQSHning Chikago universiteti va London universiteti professori bo'lgan. Shuningdek, Afinadagi Jorjiya universiteti, Oklaxoma universiteti va turli nufuzli universitetlarda turli tarjimashunoslikka oid ma'ruzalar o'qidi.

Professor Harish Trivedi tarjima bo'yicha ko'plab ishlarni amalga oshirgan., ammo mustamlakachilikdan keying yozuvchi sifatida uning eng muhim ishlaridan biri postcolonial tarjima bo'lib, u Syuzan Bassnett bilan hamkorlikda tahrir qilgan. Shuning uchun tarjima sohasida bir nechta maqolalar nashr etgan. Shuningdek, u "Hindistonda tarjima" deb nomlangan kitob ustida ishlamoqda. Uning asosiy maqsadi – tarjimashunoslarni qiynaydigan nazariy savollarga javob topishdir [3].

Hozirgi zamonaviy hind tarjimonlaridan biri Santosh Aleks. U ikki tilli shoir va ko'p tilli tarjimonidir. Tarjima sohasida 23 yildan beri ishlaydi. Santosh mustamlaka davridan keying adabiyotlarni ingliz, hindiy, Malayalam, tamil va telugu tillariga tarjima qiladi. U mamlakatning 100 ga yaqin adiblarini turli tillarga tarjima qilgan. U so'ngi 24 yil davomida tarjima va yozuv san'ati orqali hind adabiyotini boyitib kelmoqda. U she'riyat, tanqid va tarjimaga oid 42 kitob muallifi hisoblanadi. She'rlari 18 tilga tarjima qilingan. Santosh Aleks tarjima borasida quyidagi fikrlarni bildirgan: "Tarjima – bu san'at. Unda malakaga ega bo'lish uchun ko'p yillik amaliyot kerak. Tarjimani davom ettirish, shuningdek, boshqa tarjima qilingan asarlarni o'qish kerak" [8, 103].

Xulosa: Hindistondagi zamonaviy davrda hind yozuvchilari tarjimashunoslari orasida raqobat kuchaydi. Hind mintaqaviy til

yoʻzuvchilari va hind-ingliz yoʻzuvchilari. Baʼzi yoʻzuvchilar oʻz asarlarini oʻzlari tarjima qiladilar. Masalan, Rabindranat Tagor – bengal tilidan ingliz tiliga, Girish Karnad – Kannada tilidan ingliz tiliga tarjima qilganlar. Hindistonda bir qator ikki tilli yoʻzuvchilar bor. Ular Kamala Das, Jayant Mahapatra va boshqalar. Olimlar shu kunlarda tarjimashunoslik sohasida izlanishlar olib bormoqdalar.

REFERENCES

1. History of Translation in India/Avadhesh Kumar Singh “Translation in/and Hindi Literature”. National Translation Mission, CIIL, Mysuru, 2017.
2. Journal of Emerging Technologies and Innovative Research (JETIR)/Dr.Anisha “Translation in India: Then and Now”. Volume5, Issue 6, 2018.
3. Madhu Shree Dwivedi “Harish Trivedi and his work”. Translation and interpreting, New Delhi, India. Modlingua – 2022.
4. Ochilov E. Tarjima nazariyasi va amaliyoti (oʻquv qoʻllanma). – T., 2012.
5. Revista Brasileira de Tradutores/Santosh K.Sareen “Translation in India: history and politics”. Ananguera Educacional S.A. Alamedo Maria Terra, 2000.
6. Salomov Gʻ. Tarjima nazariyasiga kirish. – Toshkent: “Oʻqituvchi”, 1978.
7. Sujit Mukherjee “Translation as Recovery”. Pencraft International, Delhi-2004.
8. संतोष अलेक्स। अनुवाद प्रक्रिया एवं व्यवहारिकता। Authors press, New Delhi, India – 2016.
9. Fatxutdinova, I. A. (2021). Tarjimada ekvivalentlikning muloqot maqsadini ifodalash vositalari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 140-149.
10. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
11. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
12. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
13. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).

-
14. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

YAXSHIDAN BOG‘ QOLUR

(Miad Hakimovni Aziz Nesin hikoyalarini turk tildan o‘zbek tiliga qilgan tarjimalari misolida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455051>

Shoxrullo QURBONMURATOV,

TDSHU 2-kurs magistranti.

Toshkent, O‘zbekiston. Tel: +99890 326 69 26;

E-mail: shoxrulloqurbonmurodov@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada turk yozuvchisi Aziz Nesinning “Şimdiki Çocuklar Harika”, “Bay duduk” asarlarini Miad Hakimov tomonidan o‘zbek tiliga qilingan tarjimasidagi tarjimon uslubi ko‘rib chiqildi. Maqolada asar tarjimasida tarjimon va muallif uslubini berilishi va bu borada nazariy fikrlar bilan tasdiqlashga harakat qilindi.*

Kalit so‘zlar: *tarjima, uslub, tasviriy vositalar, ifodaviy vositalar, personaj.*

Аннотация: *В статье рассматривается стиль перевода на узбекский язык произведений турецкого писателя Азиза Несина “Şimdiki Çocuklar Harika”, “Bay duduk” Миада Хакимова. В статье была сделана попытка сравнить стили автора и переводчика, выражены теоретические взгляды по некоторым вопросам перевода.*

Ключевые слова: *translation, стиль, изобразительные средства, выразительные средства, персонаж.*

Abstract: *The Article considered the works of the Turkish writer Aziz Nesin, “Şimdiki Çocuklar Harika”, “Bay duduk”, translator in translation by Miad Hakimov into Uzbek. In the article an attempt was made to give the style of the translator and author in the translation of the work and to confirm it with theoretical ideas in this regard.*

Key words: *перевод, style, pictorial means, expressive means, character.*

Yaxshidan bog‘ qolur, deydi xalqimiz. Yaxshi tarjimondan-chi? Albatta, avvalambor, ko‘z nuri va qalb qo‘rini, aqlu zakovatini, ta’bir joiz bo‘lsa, butun umrini sarflab yaratgan o‘ziga xos ilmiy maktabi qoladi. Tarjimon Miad Hakimov ham o‘z tarjimalari bilan ayni shunday maktab qoldirgan tarjimonlardandir.

Tarjima, xalqlar orasidagi madaniy va adabiy ko‘prik sanalغان badiiy tarjimaning qadimiy va yuksak san’at darajasiga yuksalishida tarjimonning iste’dodi va tarjimaning saviyasi muhim o‘rin tutadi. Bir so‘z bilan

aytganda tarjimashunoslik, tarjimonlik faoliyati juda muhim kasb sanaladi desak xato bo‘lmaydi, chunki bir tildan boshqa tilga o‘girib kitobxonga asl matndagi ma’noni, tassavurni yetkazib bera olish bu juda katta maxorat va masuliyat talab etadi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Mustaqillik davrida ilm-fan sohasida salmoqli islohotlar amalga oshirilgan. Xususan, tarjima sohasida ham amaliy ishlar qilingan. Ko‘p adiblarimizning asarlari chet tillarga, chet el adiblarining asarlari ona tilimizga tarjima qilindi. Tarjimaning juda ko‘p usullari amaliyotda qo‘llanila boshlandi.

Ushbu maqolamizda o‘zbek kitobxonlariga turk tilidan o‘zbek tiliga qilgan tarjimalari orqali tanilgan tarjimon Miad Hakimovni bir qancha tarjimalarini misollar orqali tarjimonning maxoratini ochib beramiz. Ya’ni mashhur turk yozuvchisi Aziz Nesin hikoya va asarlarini o‘zbekchaga tarjima qilgan taniqli tarjimon Miad Hakimov tarjimalaridagi uslub haqida so‘z yuritamiz.

Babam, ağızı alışmış, her sözün başında Ulan, Ulan be..., Vay anasını! Diye konuşur. Yani dili biraz argoya kaçır. Fatoşda, kimden ne duyarsa papağan gibi tekrarlıyor, ne görürse öyle yapıyor, Fatoş'un babamı taklit ederek peltek peltek Ulan be... Vay anasını! Gibi sözler söylemesine bizim evde her kes bayılıyor. (Aziz Nesin. Şimdiki Çocuklar Harika.). [1, 74].

Tarjimasi: *Dadamning qiziq odati bor har ikki gapning birida “ho‘v”, “voy zang‘aryey!” degan bo‘lmag‘ur so‘zlarni ishlatib turadi. Fatoş bo‘lsa naq to‘tining o‘zi, kimdan nimani eshitsa, darrov shuni qaytaradi. U “ho‘v falonchi”, “voy zang‘aryey!” deb chuldirab qolsa, uydagilar o‘zlarida yo‘q suyunib ketishadi. (M. Hakimov tarjimasi. G‘aroyib bolalar). [2,157]*

Turkcha matnda: *“Ulan, Ulan be..., Vay anasını! Diye konuşur.”*

Tarjimada esa, tarjimon o‘z uslubini qo‘llagan xolda shunday beradi. Tarjima: (“ho‘v”, “voy zang‘aryey!” degan bo‘lmag‘ur so‘zlarni ishlatib turadi.) Bundan tarjimon uslubi ko‘rinib turibdiki, “Ulan, Ulan be... Vay anasını” kabi jumlaning tarjimada, “ho‘v”, “voy zang‘aryey!” diya aks ettirib kitobxonga juda tushunarli va tassavurga boy qilib tarjimada aks ettirganligi yaqqol ko‘zga tashlanadi. Shu kabi misollardan yana biri Aziz Nesin “Bay duduk hikoyasi”.

“Sazlar, şarkılar başladı. Biz de kafaları çekiyoruz. Garsonlar etrafımızda pervane olmuşlar. Derken arkada bir güürültü koptu. Sarhoşlar

bir birlerine girdiler. Onlar bıçakları fora ederken bizim Musa da düdüğe asıldı. O aslant kesilmiş kavgacılar, düdüğün bir furt etmesiyle uyuz it gibi kuyrukların kısıp oturdular” (Aziz Nesin. Bay duduk). [3, 3]

Aziz Nesinning “Bay duduk” hajviy hikoyasi 1969-yilda Miad Hakimov tomonidan “Hushtak afandim” nomi bilan o‘zbek tiliga tarjima qilingan bo‘lib, unda tarjimon yozuvchi uslubi juda keng va yorqin ochib berilgan va hikoyadagi voqia kechinmalar to‘la to‘kis aks etirilgan. Tarjima: *“Bir payt o‘yin-kulgi boshlanib ketdi. Rohat qilib o‘tiribmiz. Ofitsantlar atrofimizda parvona. To‘satdan orqa tomonda shovqin ko‘tarildi. Mast-alast odamlar yoqa bo‘g‘ishib ketishdi. Ish pichoqqa borib taqalay deganida, Musa hushtak chalib yubordi. Hozirgina bir-biri bilan sherday olishishib turgan azamatlar churillagan ovozni eshitiboq, dumlarini qisib qolishdi”* (Miad Hakimov tarjimasi. Hushtak afandim). [4, 11-12]

Tarjimada, tarjimon uslubi naqadar kitobxon uchun tushunarli va soda ekanligini bu kabi jummalarda ko‘rishimiz mumkun “turkcha-Sazlar, şarkılar başladı” o‘zbekchada esa, *“Bir payt o‘yin-kulgi boshlanib ketdi”* albatta kitobxon bir o‘qishdanoq qo‘shiq kuylanib o‘yin kulgu ma’nosini berayotganini agnlaydi va o‘zida tasavvur qilishga ham ulguradi.

Geçen mektubumu postaya verdiğimin ertesi günü, Tabiat Bilgisi dersindeyken, okul müdürüyle birisi daha dershaneye girdi. Müfettişmiş, öğretmenimizle bir sure konuştuktan sonra, Oğuz'u derse kaldırdı. Sen Oğuz'u tanımazsın. Bizim okula bu yıl, dersler başladıktan sonar geldi; sen buradan gittikten sonra. Taşrada bir okuldaymış. Sonra İstanbul'a taşınmışlar. Daha okula ilk geldiği gün hepimizi şaşırttı. Neden, biliyormusun? Kedi gibi çevik bir çocuk daondan... (Aziz Nesin.Şimdiki Çocuklar Harika). [1, 53] Tarjimasi: *Anatomiya darsida o‘tirgan edik, direktor bir odamni boshlab sinfga kirib keldi. Bilsak, inspektor ekan. Inspektor o‘qituvchimiz bilan allanimalarni gaplashib olgach, O‘g‘iz degan bolani o‘rnidan turg‘izdi. O‘g‘izni sen tanimaysan. Sendan keyin kelgan. Ilgari Tashrada turisharkan, shu yili Istambulga ko‘chib kelishibdi. Maktabga birinchi kelgan kuniyoq bu bolaga qoyil qoldik. Nimasiga qoyil qoldik, bilasanmi? O‘lgudek chaqqon bola ekan. Xuddi maymunning o‘zi-ya...* (M.Hakimov tarjimasi. G‘aroyib bolalar). [2, 138-139]

Yuqorida keltirilgan asliyat parchasida O‘g‘uzning chaqqonligi, abjirligi “*mushuk*” ka yani «*kedi*» ga muqoyasa etilsa, o‘zbekcha tarjimada «maymun» ga qiyos etilgan. Chunki “*mushuk*” o‘zbek tilida chaqqonlik, abjirlik obrazini jonlantiruvchi jonivor emas. Aksincha, o‘zbek tilida sakrab, irg‘ishlab abjir harakatlar qiladigan odamni “*maymun*” ga o‘xshatish keng tarqalgan. Demak, tarjimon M.Hakimovning O‘g‘uzning chaqqonligi, abjirligini aks ettirishda “*mushuk*” o‘rniga “maymun” so‘zidan foydalanishi uslubining naqadar kuchli va tasirchanligi namoyon bo‘ladi.

Başka bir çocuk horoz gibi atıldı:

Asıl yalancı senin gibisine derler. Benim babam, bi kez bile sınıfının ikincisi olmamış. Hep sınıfının birincisiymiş. Anladın mı sen?

(Aziz Nesin.Şimdiki Çocuklar Harika). [1, 53]

Tarjima: *O‘zing ham aldoqchi ekansan. Mening dadam sinfda hecham qolmaganlar. Nuqul a‘lo o‘qiganlar. Tushundingmi? – dedi boshqa bir bola bo‘ynini cho‘zib.*

(M. Hakimov tarjiması. G‘aroyib bolalar). [2,101]

Bu jumlada ham tarjimon moxironalik bilan tarjima qilganiga guvoh bo‘lamiz. Ya’ni jumlanig boshida berilgan “*Başka bir çocuk horoz gibi atıldı*” ushbu so‘zni tarjimon jumlanı oxirida “*Tushundingmi? –dedi boshqa bir bola bo‘ynini cho‘zib*”. Ko‘rib turganimizdek turkcha jumlada “horoz gibi atıldı” jumlasini “*bo‘ynini cho‘zib*” shaklida bergan va tarjima o‘z aksini topib tarjimon uslubi yaqqol ko‘zga tashlangan. Shu o‘rında shuni aytib o‘tishimiz kerakki, tarjimon har-bir tarjima qilayotgan asar va hikoyani kitobxonga asliyatdagi voqia va xodisalarni to‘la-to‘kis ochib bera olishdek mahorat, bilim va ma’suliyat kasb etadi desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Shu kabi voqea va xodisalarni ochib bera olishi bu tarjimadan har tomonlama yuqqori bilim ko‘nikma, keng fikirlashni talab qiladi.

REFERENCES

1. Aziz Nesin. Şimdiki Çocuklar Harika.–İstanbul: NesinYayınevi, 2005.
2. Aziz Nesin, “Ona tarbiyasi”. “Yangi asr avlodi”. T., 2017yil
3. Aziz Nesin. Bay duduk.–İstanbul: NesinYayınevi, 2005.
4. <https://ziyouz.uz/jahon-nasri/aziz-nesin/aziz-nesin-xushtak-afandim-hikoya/>
5. TDSHU. “Yoshtarjımashunoslar maqolalar to‘plami”.T., 2017. 3-kitob 2-b

6. Mubarakova, D. (2022). Media matn tarjimasida lingvomadaniy va sotsiolingvistik aspektlar. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 26), 411-414.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

TARJIMANI ILMIY-IJODIY JARAYON SIFATIDA TADQIQ ETISH USULLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455059>

Maxliyo XABIBULLAEVA,

TDSHU katta o'qituvchisi,

Toshkent, O'zbekiston

Tel: +998909719403;

E-mail: khabibullaevam777@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada nafaqat zamonaviy o'zbek adabiyotining buguni va kelajagi haqida so'z yuritildi, balki milliy adabiyotimiz namunalarini dunyoning turli tillariga tarjima qilish masalasiga ham alohida e'tibor qaratildi. Bundan tashqari, ayni paytda jahon adabiyotining eng sara namunalarini o'zbek tiliga tarjima qilish, nashriyot-matbaa ishlarini olib borishga alohida e'tibor qaratildi.*

Kalit so'zlar: *Zamonaviy o'zbek adabiyoti, tarjima, jahon adabiyoti, nashriyot-matbaa ishlari, chet el yozuvchilari.*

Аннотация. *В данной статье не только говорилось о настоящем и будущем современной узбекской литературы, но и уделялось особое внимание вопросу перевода образцов нашей национальной литературы на разные языки мира. Кроме того, при этом особое внимание уделялось переводу на узбекский язык лучших образцов мировой литературы, а также издательско-полиграфическим работам.*

Ключевые слова: *Современная узбекская литература, перевод, мировая литература, полиграфические работы, иностранные писатели.*

Abstract. *In this article, was not only talked about the present and future of modern Uzbek literature, but also was focused on the issue of translating examples of our national literature into different languages of the world. Besides that there was emphasized at the same time translating the best samples of world literature into Uzbek, and carrying out publishing and printing works.*

Key words: *Modern Uzbek literature, translation, world literature, publishing and printing works, foreign writers.*

Zamonaviy o'zbek adabiyotining buguni va ertasi haqida so'z yuritganimizda albatta, milliy adabiyotimiz namunalarini dunyoning turli tillariga tarjima qilish va shu bilan birga jahon adabiyotining eng yaxshi namunalarini o'zbek tiliga tarjima qilish, chop etish, o'rganish bilan bog'liq tajribalar, chet el yozuvchilari bilan aloqalarni yanada

rivojlantirish masalasiga e'tiborni kuchaytirish zarurligini alohida ta'kidlash kerak. Biz ma'naviyatimizni yuksaltirish, yoshlarimizni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida kamol toptirishga intilayotgan ekanmiz, hech qachon o'z qobig'imizga o'ralashib qolmasligimiz kerak. Turli millatlar, o'rtasidagi adabiy mushtaraklik, adabiy aloqalarda badiiy tarjimaning o'rni naqadar yuksak ekanligi ham hech kimga sir emas.

Ko'plab tadqiqotchilarning fikricha, tarjimani alohida faoliyat turi sifatida qabul qilish qadimgi Rimda vujudga kelgan desak mubolag'a qilmagan bo'lamiz. O'sha davr olimlari va yozuvchilari tarjimaga ilmiy-ijodiy jarayon sifatida qiziqish ko'rsatgan va ularning bunday yondashuvlari, albatta, keyingi avlod tarjimonlariga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Shu ma'noda, Sitseron va Goratsiy tarjimani millatning tili va adabiyotini boyitishga xizmat qiladigan vosita sifatida qaragan va tarjimaga ilmiy-ijodiy jarayon sifatida yondashib asl til so'zlarini o'zlashtirishga chaqirgan. Aynan ular o'z asarlarida birinchi bo'lib ma'noning ko'chirilishi va matn shakli o'rtasidagi azaliy qarama-qarshilikni (so'z/ma'no dixotomiyasi) ko'rsatdilar. Ularning fikricha, tarjima asl nusxaning so'zma-so'z ko'rsatilishi emas, balki ilmiy-ijodiy talqini bo'lishi kerak [1.49].

XVII asr tarjimonlari tarjimon va asl matn muallifi bir xil darajada yaratuvchidir, ammo ular turli xil ijtimoiy va vaqtinchalik kontekstlarda harakat qilishadi, demak tarjimaga ijodiy jarayonning muhim bir qismi deb hisoblashgan. Shu bois tarjimonning faoliyati ijodiy jarayonning mahsuli bo'lib, tarjimonning asl maqsadi tarjima asarining asosiy mazmunini aniqlashga qaratilishi kerak. O'sha paytdagi tarjimonning ishi ko'pincha rassomning ishi bilan taqqoslangan, u portretida tasvirlangan shaxsga o'xshashlikni aks ettirishi shart edi. Asl nusxaga nisbatan erkin ishlov berish uning uslubiy xususiyatlarini qisman tiklash bilan qoplanadi, degan qarash ustuvor bo'lgan [2.87].

XVIII asr oxirida tarjima texnikasi va usullariga oid birinchi tizimli tadqiqot - shotland yozuvchisi, tarjimon va olimi A.F.Taytlarning "Tarjima tamoyillari haqidagi esse" nashr etildi. Taytler o'z ishida tarjimaning asosiy tamoyillarini shakllantiradi va tarjima asl nusxaning g'oyaviy mazmunini, uning uslubini yetkazishi va taqdim etishning qulayligi va qulayligi bo'yicha originalga mos kelishi kerak, ya'ni tarjimani o'quvchiga

tarjima qilish uchun barcha sharoitlarni yaratishi kerak. Asl o‘quvchi bilan bir xil his-tuyg‘ularni boshdan kechirish kerak. Bundan tashqari, tarjimon, iloji bo‘lsa, asl nusxadagi barcha tushunarsiz jihatlarni aniqlab berishi kerak. Bu esa tarjimonga tarjimaga ijodiy yondashish talab etiladi [3.4].

Ma’lum bir vaqt o‘tishi bilan bir necha asrlar ilgari yaratilgan adabiy asarlarni tarjima qilish zarurati keskinlashdi va bu adabiy doiralarda keskin tortishuvlarga sabab bo‘ldi. Bu borada nemis ilohiyotchisi va faylasufi F.Shleermaxer faqat tarjima maqsadlarida maxsus til yaratish tarafdori edi. Uning taklifini XIX asrning F.V.Nyoman, T.Karlayl, V.Morris kabi ko‘plab yetakchi tarjimonlar qo‘llab-quvvatladilar, ular tarjimaga ijodiy yondashib turli ilmiy usullardan ham foydalanganlar hamda tarjimada arxaik va nihoyatda murakkab tildan foydalanganlar [4.146]. Qizig‘i shundaki, mazkur tarjimon-tadqiqotchilar tarjimalarining muhim xususiyati, qo‘shimcha ravishda, ularda asl tilning milliy xususiyatlarining takrorlanishi edi. Shu bilan birga, mazkur tadqiqotchilar tarjimada asl nusxaning mazmunini yetkazish bilan birga, badiiy xususiyatlarini ham saqlab qoladigan ijodiy yodashuv bunday tarjimaning afzalliklarini namoyon etishga xizmat qiladi, degan qarashga ega bo‘lganlar.

Shu o‘rinda ta’kidlash joizki, XX asrning muhim yutug‘i maxsus fan – tarjima nazariyasi, kengroq ma’noda tarjimashunoslik fanining yaratilishi bo‘ldi [5.66]. Asrlar davomida hukmronlik qilib kelgan tarjimaga amaliy qiziqish nazariy qiziqishga aylandi. Yangi fanning rivojlanishi ikki yo‘nalishda: adabiyot va lingvistik yo‘nalishlarda davom etdi. Adabiy yo‘nalish vakillari tarjimashunoslikni qiyosiy adabiyotshunoslikning bo‘limlaridan biri deb biladilar. Adabiy yo‘nalish Chukovskiy, M.P. Alekseev, I.A. Kashkin, G.R. Gachechiladze va boshqalar kabi tadqiqotchilarning asarlari bilan ifodalanadi [6.84]. Bu olimlar tarjima matni va uning tarjima tilidagi adabiy asarlar tizimidagi o‘rnigagina emas, balki asl nusxaning adabiy qiymatiga ham katta ahamiyat berganlar, ya’ni ular tarjima jarayoniga ilmiy-ijodiy jarayon sifatida qarab, bu boradagi turli badiiy usullardan keng foydalanishni tavsiya etganlar.

Adabiy tarjimashunoslikning xorijiy maktabi A. Lefebr, J. Lambert, T. Xermans, S. Bassnett, G. Turi, L. Venuti kabi nomlar bilan ifodalanadi [7.7]. Bu olimlarning tadqiqotlari ayrim badiiy matnlar va ularning tarjimalarini o‘rganish bilan cheklanadi. Ular tarjima adabiyotini o‘z til

madaniyatining muhim elementi deb biladilar, shu tilda yozilgan boshqa matnlar orasida munosib o‘rin egallashga intiladilar. Tarjimaning adabiyot nazariyasi vakillarining yondashuvi empirik tadqiqot va tavsifga moyilligi bilan ajralib turadi. Shuningdek, bu tarjimonlar uchun har qanday tayyorgarlik zarurligini inkor etadi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, har qanday tarjima kim va qanday amalga oshirilgan bo‘lishidan qat’iy nazar, mavjud bo‘lish huquqiga ega va shuning uchun ham mavjud. Va bu o‘rganilayotgan til adabiy tizimining ajralmas qismidir [8.34].

Hozirgi vaqtda dunyodagi barcha tarjima adabiy maktablari tarjimaga ilmiy-ijodiy yondashish usullarini qo‘llash borasida sezilarli qadam tashladi. Tarjimada turli ilmiy-badiiy yondashuv va usullardan foydalanish tarjimaga ijod mahsuli sifatida qarashga olib keldi. Oxirgi o‘n yillikda tarjima deganda nafaqat turli davrlar va xalqlar adabiyoti va madaniyati o‘rtasidagi o‘zaro munosabat, balki asl asl mohiyatiga chuqurroq kirib borish vositasi sifatida ham tushunila boshlandi. Masalan, bir asarning turli tarjimalari butun asarni ham, uning alohida qismlarini ham lug‘aviy daraja birliklarigacha tushunishga katta hissa qo‘shishi e’tirof etildi [9.76].

Badiiy asarni tarjima qilish asl matnni tashkil etuvchi barcha lisoniy elementlarning informatsion, stilistik va estetik vazifalarini jiddiy tahlil qilish sharti bilan amalga oshiriladi. Tarjimon maqsadli tilning qaysi ekspressiv vositalari asl matn elementlari bilan bir xil funksiyalarni bajarishini aniqlashi kerak. Bu esa albatta, tarjimaga ijodiy yondashuv usullaridan mohirona foydalanishni talab etadi. Shuni aytish mumkinki, funksional o‘xshashlik tushunchasi, masalan, Roman Yakobson [10.190], Jiri Levij, Zenon Klemensevich va boshqalar kabi tilshunoslarning asarlarida ham chuqur ishlab chiqilgan. XX asr o‘rtalarida lingvistik yo‘nalish tarjima jarayonida yetakchi o‘rinni mustahkam egalladi. O‘sha paytda bir vaqtning o‘zida bir qancha G‘arb davlatlarida bu yo‘nalishni rivojlantiruvchi jiddiy ilmiy maktablar vujudga kelgan edi [11.61]. Turli davrlarda tarjimaga ilmiy-ijodiy yondashuv usuli masalasiga lingvistik jihatdan tilshunoslikning turli yo‘nalishlari: strukturalizm, transformatsion grammatika, deskriptivizm, kognitiv lingvistika, korpus lingvistikasi va boshqalar ta’sir ko‘rsatganligini haqli ravishda qayd etib o‘tish lozim.

Lingvistik tarjimashunoslik vakillari tomonidan kiritilgan asosiy tushunchalardan biri ekvivalentlik tushunchasidir [12.24]. 1965 yilda

ingliz tilshunosi J.Ketford tarjimaga ilmiy-ijodiy yondashuvni bir tildagi matn materialini boshqa tildagi ekvivalent matnli material bilan almashtirish deb ta'riflagan. Ushbu ta'rifda qo'llangan "ekvivalentlik" tushunchasini ochib berish, muallifning fikricha, tarjimaning markaziy muammosidir [13.129]. Ketford o'zining "Tarjimaning lingvistik nazariyasi" asarida "rasmiy yozishmalar"ni "matnli ekvivalentlik"ka qarama-qarshi qo'yadi va unga erishish yo'llari va shartlariga katta e'tibor beradi. Ekvivalentlikning asosiy shartlaridan biri sifatida Ketford ushbu vaziyatda manba va maqsad matnlarining o'zaro almashinuvini ko'rib chiqadi. Amerikalik tilshunos Y.Nida esa "dinamik ekvivalentlik" tushunchasini ilgari surdi, bu esa tarjimada tilning to'g'ridan to'g'ri tarjimasini emas, balki badiiy-ijodiy yondashuvni ilgari surishni bildiradi [14.48]. Shu o'rinda aytish mumkinki, dinamik ekvivalentlik deganda asliyatning semantik mazmuni ko'rsatilayotgan tilda tarjimani o'quvchining reaksiyasi asosan asl nusxadagi o'quvchining munosabati bilan o'xshash bo'ladigan tarzda yetkaziladigan tarjima sifati tushuniladi. "Dinamik ekvivalentlik" tushunchasi "rasmiy yozishmalar" tushunchasiga qarama-qarshidir, ya'ni tarjima matnida dastlabki matn shaklining xususiyatlari mexanik ravishda takrorlanadigan, tarjima matnining ma'nosiga buzilishlarni kiritadigan tarjima hisoblanadi. Bunda o'quvchida habar va uning noto'g'ri qabul qilinishiga olib keladi [15.108]. Nida nuqtai nazariga ko'ra, tarjima qilingan matnni tarjima sifatida o'qimaslik kerak, aksincha, u tilda yozilgan matnlarga imkon qadar yaqin bo'lishi kerak. Bunday tarjimalarning asosiy xususiyati ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan o'z milliy madaniyatining bir qismi sifatida qabul qilinadigan "universal" matn yaratish maqsadida asl asarning stilistik va lingvistik xususiyatlarini neytrallashtirishdan iborat [16.52]. Agar Ketford va Nida ekvivalentlik tushunchasini shunday, ajratilmagan shaklda ko'rib chiqqan bo'lsa, V.N. Komissarov asosiy e'tiborni ekvivalentlikning har xil turlari va jihatlarining mavjudligiga qaratadi va ekvivalentlikning quyidagi darajalarini (turlarini) ajratadi: 1) muloqot maqsadlari; 2) vaziyatning ko'rsatkichlari; 3) vaziyatni tasvirlash usullari; 4) sintaktik tuzilmalarning ma'nolari; 5) og'zaki belgilar. Komissarovning fikriga ko'ra, ekvivalentlikning zaruriy sharti so'zning dominant funksiyasini saqlab qolishdir, shuning uchun ekvivalent munosabatlarni o'rnatishda aloqa

maqsadi yetakchi rol o‘ynaydi. Komissarov “ekvivalentlik” tushunchasidan tashqari “adekvatlik” atamasini ham ishlatadi. Uning fikricha, “adekvat tarjima” kengroq tushuncha bo‘lib, aslida “yaxshi” tarjimaning sinonimidir. Tarjima adabiyotida “adekvatlik” atamasi keng qo‘llansa-da, tilshunoslar unga turlicha ma’no berishadi va ko‘pincha “ekvivalentlik” tushunchasi bilan aralashtirib yuborilardi. Kommunikativ vaziyatga javob beradigan tarjima ijodiy strategiyasini tanlash bilan to‘liq ekvivalentlik asl matnning “kommunikativ-funksional invariantini” to‘liq uzatishni nazarda tutadi” [17.98-99].

Aytish mumkinki, tarjima jarayoniga ilmiy-ijodiy yondashuv usullarini lingvistik tahlil etish tarjimashunoslikning ilmiy asoslarini ochib berishda muhim rol o‘ynaydi. Bizningcha, yuqorida ta’kidlangan usullar haqiqiy amaliyotga asoslanadi. Tarjima, bu ko‘pincha asl nusxaning butun kommunikativ va funksional mazmunini to‘liq ko‘chirishga imkon bermaydi. Shu bilan birga, to‘liq ekvivalentlikdan har qanday og‘ish tarjimonning o‘zboshimchaligi bilan emas, balki ob’ektiv zarurat bilan belgilanishi kerak. Yana shuni ham aytib o‘tish joizki, “tarjima adekvatligi” funksional-pragmatik tushunchasi bilan bir qatorda tarjimani asl nusxaning to‘liq semantik va funksional analogi sifatida tushunish ham mavjud edi. Tarjima matni til mahsuloti sifatida qaralib, uning ichki tomoni – mazmun rejasi asl matnning ichki tomoni bilan bir xil, tashqi tomoni – ifoda tekisligi esa boshqa til birliklaridan tashkil topgan. Shu jihatdan tizim asl nusxadan farq qiladi. Shu bilan birga, tarjima matnining asl matnga umumiy semantik tengligi ushbu matnlarni tashkil etuvchi til birliklarining semantik va stilistik jihatdan tengligi bilan ta’minlanadi [18.67]. Adekvat tarjima asl nusxaning barcha semantik mazmuni va uslubiy xususiyatlarini to‘liq va to‘g‘ri uzatishni, maqsadli tilning funksional va stilistik me’yorlariga mos kelishini talab qiladi. Tarjimashunoslikka lingvistik yondashuvga nisbatan mavjud tanqidlarga qaramay, bu soha jadal rivojlanishda davom etmoqda. Uning rivojlanishiga 1970-yillarda vujudga kelgan va Gollandiya, Belgiya va Isroil olimlarining asarlarida keng ifodalangan “tavsifiy” tarjimashunoslik sezilarli ta’sir ko‘rsatdi [19.9]. Ideal tarjimani yaratish uchun zarur shart-sharoitlarni aniqlashga intilgan va odatda retseptiv bo‘lgan boshqa maktablardan farqli o‘laroq, tavsifiy tarjimashunoslik tarjimalarning tavsifi bilan

shugʻullangan va ularni ushbu tarjimalar amalga oshirilgan adabiy, madaniy va tarixiy kontekst fonida koʻrib chiqadi. Isroillik tilshunos I.Evep-Zoxar bu borada “umumtizim” nazariyasini ishlab chiqdi, unga koʻra adabiyot bir butun sifatida alohida adabiy tizimlardan iborat boʻlib, ularning har biri oʻz qoidalariga ega. Umumiy adabiy koʻp tizimni tashkil etuvchi tizimlar doimiy harakatda boʻladi: ularning har biri yetakchiga aylana oladi va shu bilan birga, ularning hech biri uzoq vaqt hukmronlik mavqeini egallamaydi. Tarjima adabiyoti til madaniyati doirasida alohida tizimni ham tashkil etadi va boshqa tizimlar qatorida ham ilgʻor, ham periferik oʻrinni egallashi mumkin. Umumtizim nazariyasi tarjima qilingan matnning holatini oʻzgartirib, tarjima ekanligini koʻrsatdi [20.83]. Tarjimashunoslik tarjimalar va asl nusxani qiyosiy tahlil qilish uchun axborotni saqlash va qayta ishlashning kompyuter tamoyilini qabul qilmoqda. Shunday qilib, masalan, S. Laviosa jumlar uzunligi va leksik xilma-xilligini original va ingliz gazetasiga tarjima qilingan maqolalarda taqqosladi [21.50]. M.Gelershtam - shvedcha original va tarjima sanʼat asarlarida oʻzlashtirilgan va soʻzlashuv soʻzlaridan foydalanish chastotasi, M.Oloxan va M.Beyker ingliz tilidagi asl va tarjima matnlarida toʻgʻridan-toʻgʻri nutqqa kirish uchun qoʻllaniladigan leksik tuzilmalarni tahlil qildilar [22.45]. M.Beyker bir qancha tarjimonlarning tarjima jarayoniga ilmiy-ijodiy yondashuv sifatida qoʻllagan uslublarini solishtirdi.

Tarjimani ilmiy-ijodiy jarayon sifatida tadqiq etish usullarini jiddiy lingvistik tahlil etish tarjima nazariyotchilarini uzoq vaqtdan beri qiziqtiradigan ilmiy masalalardan biri ekanligini taʼkidlash lozim. Ular tarjima qilingan matnlarning aksariyatida maʼlum oʻxshashliklarga ega ekanligiga eʼtibor qaratishgan. Shunday qilib, isroillik olim, tarjimashunoslikning tavsifiy yoʻnalishi vakili Gideon Turi asl nusxa va tarjimalarni qiyosiy oʻrganish asosida tarjimaning ilmiy-ijod mahsuli deb ataladigan narsani, yaʼni tarjima qilingan barcha matnlar uchun umumiy tendensiyalarni aniqladi [23.147].

Ushbu sohadagi mavjud tadqiqotlarga qaramay, asl tildan ijodiy foydalanish holatlarini oʻtkazishning ustun tendensiyalari haqidagi savol juda kam oʻrganilgan va haligacha tadqiqotchilar aniq javob ololmagan. Ushbu muammoga eʼtibor qaratgan tadqiqotchilar maʼlum xulosalar chiqaradilar. Muallifning badiiy niyatini aniqlash toʻgʻridan-toʻgʻri

tarjimon uslubining o‘ziga xosligini adekvat qayta ishlab chiqishiga bog‘liq. Muallifning lingvistik ijodi xususiyatlarini tarjimada o‘tkazish muammosiga juda kam e‘tibor beriladi. Ushbu sohadagi so‘nggi tadqiqotlar orasida Zadornovaning “Og‘zaki ijod va tarjima muammosi” asari muhim rol o‘ynaydi [24.219].

Xulosa qilib aytganda, ushbu muammoni o‘rganish doirasida ko‘plab asarlar mavjud bo‘lishiga qaramay, badiiy tarjimaning asosiy muammolaridan biri, ya’ni muallifning lingvistik ijodi xususiyatlarini o‘tkazish muammosi va u bilan bog‘liq bo‘lgan tarjimada tildan ijodiy foydalanish chegaralari muammosi hali ham jiddiy o‘rganilmay qolmoqda. Aytish mumkinki, badiiy adabiyot tarjimalari soni yildan-yilga barqaror o‘sib bormoqda, shu bilan birga ularning sifati ko‘pincha qoniqarli darajada emas.

REFERENCES

1. Саломов Ф. Таржима назарияси асослари. – Т.: Ўқитувчи, 1983.
2. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари.– Т.: Фан, 2005.
3. Catford, J. C. (1965). A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics. Oxford: Oxford University Press. –P.1.
4. Newmark, P. (1982, 2001). Approaches to translation. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press. –P.7
5. Bassnett, S. (1980, 1993). Translation studies (2nd ed). Shanghai: Shanghai Foreign Language education press.
6. Ғофуров И, Мўминов О, Қамбаров Н. Таржима назарияси. –Т.: Тафаккур Бўстон, 2012. – Б.216.
7. Мўминов О. A guide to consecutive translation. – Т.: Tafakkur bo‘stoni, 2013.
8. Холбеков М. «Бадий таржима бугуннинг талаби» мақоласи, Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси, Тошкент.: –1993.
9. Shoazim Shazamanov Ibragimovich, Makhliyo Khabibullaeva Erkinovna. Some comments on the use of the uzbek language in society. EEO. 2020; 19(4): 757-764. doi:10.17051/ilkonline.2020.04.180.
10. Makhliyo E.K 2021). Experience Of Translating Historical Novels In Translation Studies. The American Journal of Social Science and Education Innovations,3(06),84–90. <https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume03Issue06-14>
11. Namidov, X., & Abdurahimova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. Sharqshunoslik, 4(4), 100-112.
12. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.

-
13. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
 14. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
 15. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
 16. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

GIVING THE LEXICON OF EMOTIONAL EVALUATION IN LITERARY TRANSLATION

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455066>

Dildora KOMILOVA,

Teacher of the Department of Western Languages,
TDSHU, Tashkent, Uzbekistan.

Tel: +998914442961; E-mail: dkomilova703@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada badiiy asar shakl va mazmunning dialektik birligini tashkil etishi va bu xususiyatning badiiy tarjimada qayta yaratilishi to‘la-to‘kis adekvatlikka erishishning asosiy shartlaridan biri hisoblanishi haqida fikrlar boradi. Ba‘zi tarjimonlar faoliyatida kuzatilganidek, mazmun birinchi o‘ringa qo‘yilib, shaklga e‘tiborsizlik bilan qaraladigan bo‘lsa, muallif uslubi hamda personajlar nutqlari tasviri to‘laqonli chiqmaydi.*

Kalit so‘zlar: *Hissiy baholash leksikasi, badiiy tarjima, uslubiy vazifalar, badiiy nutq, ilmiy-qiyosiy tadqiq.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается тот факт, что художественное произведение представляет собой диалектическое единство формы и содержания, и что воспроизведение этой особенности в художественном переводе считается одним из главных условий достижения полной адекватности. Как наблюдается в работах некоторых переводчиков, при приоритете содержания и игнорировании формы авторский стиль и образ речей персонажей не выйдут в полной мере.*

Ключевые слова: *Лексика эмоциональной оценки, художественный перевод, методические задачи, художественная речь, научно-сопоставительное исследование.*

Abstract. *This article discusses the fact that a work of art constitutes a dialectical unity of form and content, and that the reproduction of this feature in artistic translation is considered one of the main conditions for achieving complete adequacy. As observed in the work of some translators, if the content is given priority and the form is ignored, the author's style and the image of the characters' speeches will not come out fully.*

Key words: *Lexicon of emotional assessment, artistic translation, methodological tasks, artistic speech, scientific and comparative research.*

Introduction. Translation is always a creative process of restoring the form and content as a whole, which requires the translator to create a unity of content and idea of the original as well as to restore its appropriate form.

In the scientific and critical literature, the idea that it is necessary to re-create the dialectical unity of feeling and content in translation is often

found. But in none of the existing works, this issue has not been elaborated on the basis of examples. No specific work on the restoration of the unit of emotional evaluation in translation has been published so far. This situation also limits the possibilities of wider and deeper elucidation of this issue in the scientific-theoretical aspect. Therefore, in this section of our work, we are content with covering only some aspects of this issue. Full reflection of the unity of content and form in translation requires the artist to be armed with not only practical but also theoretical knowledge. It is impossible to fully interpret the spirit of the original without mastering the secrets of language phenomena, without being aware of the specific laws of the original and translated languages, as well as the individual creative methods of the author. The extreme complexity of re-creating the unity of form and content of the original discourages some translators who are not very skilled and theoretically mature.

The famous translator G.R. Gachechiladze rightly said: "At first glance, the re-creation of a work seems to be possible only by repeating its unity of form and content (and the main element of the form is the language in which the work was created), translation, in fact, is out of the question. But there is a way out of this seemingly dead end: translation is an art. Therefore, translation is an art, in which the form and content are not separated from each other, but recreated as a whole... The translator must create a unity of form and content corresponding to the original.

Grammatical analysis of sentences is important for understanding and correct translation of a text in a foreign language. To translate from English to Uzbek correctly and quickly, it is not enough to know English grammar and have a certain amount of vocabulary. When translating a sentence, it is not good to translate the words found through the dictionary in order. The reason for this is that the way words are connected and used together in each language is unique to each language. based on existing laws. Therefore, in understanding and translating a text in another language, knowledge of the order and rules of the placement of words in the sentence in this language is more important than knowledge of vocabulary and grammar rules.

Thus, before translating the text in English, it is necessary to have a sufficient vocabulary, especially to understand the terms of various fields

and to know the basics of English grammar. Only then, by knowing the rules of translation of sentences in a foreign language, it is possible to perfectly learn this language and independently translate scientific, technical and literary literature. It is necessary to find secondary fragments and determine their interconnections. This is especially useful when you don't understand how words relate to each other.

Grammatical parsing of a sentence seems complicated and time-consuming at first glance. But when the ability to quickly and correctly find important words in a sentence, to distinguish them from secondary words, and to translate them using the rules of constructing sentences in English, the process of understanding and translating this text becomes easier and faster. Or on the contrary, if the student does not know how to analyze the sentence grammatically, no matter how much effort and time he spends on translating the words, he cannot translate the content of the text.

Experience shows that sentence analysis is a necessary basis for understanding the text. But it should not be forgotten that analyzing a sentence in a foreign language is different from analyzing it in the native language. Because the meaning of the sentence in the native language is understood in the process of reading it. In a foreign language, understanding and translating the meaning of a sentence is first done by paying attention to the order of placement, their connection, prepositions, articles, and suffixes.

Main part. In artistic translation, giving the lexicon of emotional assessment mainly appears on the basis of the interaction of the lexical-logical and contextual meanings of linguistic tools, it creates the effectiveness and attractiveness of the speech, increases the power of influence, and helps the more perfect and deep expression of the thought. In contrast to the lexical-logical meanings, the emotional-affective meanings of the linguistic means reflect the emotional state of the speaker, his feelings, and his reaction to the surrounding events. Because human activity is closely related to surrounding events and is always influenced by emotions.

For example, a person looks at something or an event with a feeling of love or hatred, concentrates his attention on one point and starts listening

to the interlocutor excitedly, gets angry, gets angry, rejoices, enjoys. Such changes in human nature are reflected not only in his face, actions, but also in his speech.

Adequate translation of linguistic means into the native language is considered one of the most important and at the same time very complex problems of translation practice. After all, translators make a lot of mistakes and shortcomings in transferring emotional-affective linguistic tools to Uzbek language, which is due to the inherent complexity of these language units, which give the speech a special charm and impact. Emotional-affective linguistic units, according to their methodological tasks, are tools of most languages related to the genre of oral speech, and such a feature of them imposes on the translator the task of recreating not only their characteristic stylistic color - the characteristic of the genre of oral speech, but also the emotional-affectiveness of the expression.

A certain emotional state has different means and methods of expression in rich languages, and since they differ from each other to a significant degree in most cases, the translator must pay attention to the thought, charm and impact expressed through them, rather than trying to materially restore these means and methods in his language. should focus on re-creation in the direction. The system of emotional-affective linguistic tools used in the artistic discourse creates the general-aesthetic character of the work, and realizes the artistic-ideal purpose of the author. Such linguistic tools, which show examples of oral (mainly dialogic) speech in the composition of the work of art, express the speaker's positive and negative attitude towards the surrounding events. These relations can be manifested in a friendly way, humorous, sarcastic, unflattering, insulting, insulting.

Atajon Hashim's comments about images are also noteworthy. He writes: When we say the lexicon of emotional evaluation, we have in front of us the problem of image in a broad sense, which is the basic feature of a literary work in general (if it is a real literary work). it is a description of life and reality through a person. The scenes of life and nature shown in the work of art are a necessary general background for depicting the people of the country. Therefore, to show a person in an artistic work is to

show the typical social and natural life that surrounds and cultivates it through a person.

The responsibility of fully recreating the general emotional tone of the artistic monument in the translation requires the artist to search for alternative means of expression that reflect the meaning and methodological functions of various emotional-affective linguistic units used in the original language in the translated language. -methodologically, scientific-comparative research requires determining the compatibility and differences between them. In this way, the importance of making the characters and types of certain works of art real in the translation becomes self-evident." Speaking about the characteristics of the characters in the work, Otajon Hashim first of all interprets the origin of the heroes by connecting them with social life and the environment in which they grew up. The translator is also rightfully required to give the original reality.

In conclusion, it should be said that in every literary translation, the lexicon of emotional evaluation and every element that makes up it form a dialectical unity of form and content, and the same situation should be completely preserved in its translation. This does not mean that the tools of the original language should be blindly transferred to the translated language, but it means that it is necessary to choose a functionally appropriate form and content unit for the original tools in the translated language. The translator must never be influenced by the form of the original means, he must materially reflect the original form only to the extent that his language features and capabilities allow. The representation of the characters' deliberately individualized speech by the writers, as well as the stylistic principles and the functions of the artistic-descriptive tools that make up the artistic-expressive basis of the works, in the appropriate form are reflected in the translation with the help of alternative speech, principles and tools, which creates a harmony of form and content.

Due to the fact that each unit is used in a specific form for the expression of a certain meaning and stylistic function, the deformation of the unit form in the translation leads to the failure of both the completeness of the content and the stylistic effect intended by the author. Being able to recreate the harmony and rhyme of the parts of stable units ensures the integrity of the content and form of the translation. Because in most cases,

the stylistic effect in the composition of the units is created partly entirely on the basis of harmony.

REFERENCES

1. Мусаев К. Таржима назарияси асослари: Дарслик.Т.: Узбекистан Республикаси ФА «Фан» нашриёти, 2005.-352 б.
2. Абдуллаева М. Р. Инглиз тилидан Ўзбек тилига илк бевосита таржималарда мазмун ва шакл мутаносиблиги. Termiz Davlat Universiteti. "Adabiy aloqalar va madaniyatlarining uzaro tasiri." Xalqaro ilmiy konferensiya 2019-б. 237-239
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод. - ИМО, 1975. - 339 с.
4. Гачечиладзе Г. Р. Вопросы теории художественного перевода. - Тбилиси: Изд-во Тбил. Университета, 1970. - 284 с.
5. Abdullayeva M. R. Give a classification of works by translating national events and concepts. Materials of the XVII international scientific and practical conference CUTTING EDGE SCIENCE -2020. Pages133-135.
6. Абдурахмонова Н. (2000) Бадиий таржима программаси «Филология масалалари», 2000.
7. Хамидов Х. Мақол ва идиомалар таржимаси муоммолари. Тошкент: ТДШУ, 2017. – Б.128.
8. Соипова М. Таржимада миллий ўзига хосликни қайта яратиш//Таржима муаммолари. 2-китоб. – Тошкент, 1991. – Б.72.
9. Xasanova, S. (2021). Rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi: rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(7).
10. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
11. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
12. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
13. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
14. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

ISSUES OF NATIONAL CHARACTERISTICS IN ENGLISH- UZBEK TRANSLATIONS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455080>

Dilshoda MAKSUDOVA,

Teacher of the department of Western languages,
TSUOS. Tashkent, Uzbekistan.

Tel:+998977071345; E-mail: jumagulxonima@gmail.com

Abstract. *The translator will be limited within the text of the book he is reading. He cannot go beyond the scope of the work, he cannot continue the idea put forward by the author, nor can he limit himself to shortening the work. In short, the translator only translates what is available from one language to another. But despite the fact that the place of translation is so limited, it is part of the art of speech. This is because the translator is creative in the field of language.*

Key words: *exaggeration, text analysis, national color, humor, satire.*

Annotatsiya. *Tarjimon o'qiyotgan kitob matni doirasida cheklangan bo'ladi. U asar doirasidan tashqariga chiqa olmaydi, muallif ilgari surgan g'oyani davom ettira olmaydi, asarni qisqartirish bilan cheklanib qolmaydi. Muxtasar qilib aytganda, tarjimon faqat mavjud bo'lgan narsalarni bir tildan boshqa tilga tarjima qiladi. Ammo tarjimaning o'rni juda cheklangan bo'lishiga qaramay, u so'z san'atining bir qismidir. Buning sababi tarjimonning til sohasida ijodkorligidir.*

Tayanch so'zlar: *mubolag'a, matn tahlili, milliy kolorit, yumor, kinoya.*

Аннотация. *Переводчик будет ограничен текстом книги, которую он читает. Он не может выйти за рамки произведения, не может продолжить идею, выдвинутую автором, не может и ограничиться сокращением произведения. Переводчик только переводит то, что доступно с одного языка на другой. Но, несмотря на то, что место перевода так ограничено, он является частью искусства речи. Это потому, что переводчик является творческим в области языка.*

Ключевые слова: *преувеличение, анализ текста, национальный колорит, юмор, сатира.*

INTRODUCTION

A number of positive results can be obtained by studying literary translations on a comparative-methodological basis. These help to determine the degree of adequacy of the translations to the original and their methodological quality. In addition, this comparative method is useful in identifying another aspect - when there are several translations of

a particular work, inheritance and occasional literary theft (plagiarism, plagiarism).

Style is a unique feature of each author, which implies that each artist has his own style - the ideological direction of his work, the artistic means used in the text, lexical and phraseological elements and specific components related to the artistic form. Re-creation of each author's own "language", ie style, is one of the important conditions of literary translation and requires great artistic skill from the translator.

The stylistic diversity, the charm of form and meaning is a great treasure of every national literature. Were it not for the variety of styles and colors, there would have been a single stylistic ambiguity, ambiguity, ambiguity. Such a situation would have led to intellectual bluntness, artistic poverty.

The translator will be limited within the text of the book he is reading. He cannot go beyond the scope of the work, he cannot continue the idea put forward by the author, nor can he limit himself to shortening the work. In short, the translator only translates what is available from one language to another. But despite the fact that the place of translation is so limited, it is part of the art of speech. This is because the translator is creative in the field of language. The basic building block of language is the word. Indicators that are extremely important for fiction - fiction, imagery and figurativeness, metaphor and allegory - are all hidden in the base of the word, find expression in the word and are realized through the word. Therefore, word choice is a phenomenon of primary importance in the process of literary translation.

Material and methods. In literary translation, the main thing is not only how the translator translates a word or sentence, but also the value of each translation is not measured by the way in which certain elements are given. In literary translation, the evaluation criterion is interpretation. The process of its re-creation takes place in three stages:

1. How the translator perceives (understands) the original.
2. The idea of the work, the purpose of the author and how to interpret his unique style.
3. To be able to find alternative means, measures and solutions for the restoration of the art of speech in their native language.

The main factor in translating a work of art is not to replace the dictionary of the original work with the equivalent dictionary of the language of translation, but to re-express the author's identity, the concept of the work, the art of using the word reflected in the work.

It is not the "lexical equivalence" but the natural conformity, that is, the contextual compatibility by the meaning, style, tone, of the "client" of the character described, that decides which word or sentence is permissible in each case. A translator who is accustomed to translating a word by word eats an inevitable pand. The most difficult feature of the scientific description of literary translation is that it is important to convey the meaning not in words, but in meaning, in tone, in image, in humor.

The quality of translations cannot be influenced by the study of intermediate translations from Western European literature into Uzbek in the general literary-historical plan. What is done in the narrow linguistic aspect is to compare more grammatical categories and concepts, and the results of research created in this way are not noticeable. Therefore, this analysis has to take into account the following factors when studying translations.

First, translations from foreign literature into Uzbek and from Uzbek literature into foreign languages should be considered as an integral part of these relations as a powerful tool for realizing bilateral literary ties.

Secondly, in the study of foreign-Uzbek literary relations on the basis of mutual cultural exchange - literary translations, it is necessary not only to examine the issue in a one-sided, narrow direction, but also to observe the achievements of other sister republics in this area. This requires that the research be based on a literary-short plan.

Third, the study of literary translation issues, including translations made through an intermediate language, on the basis of a one-sided, "pure" literary or "pure" linguistics does not always yield the expected result. In most cases, the work done in the linguistic aspect of the theory of literary translation is impossible without taking into account the characteristics of artistic creation, the specifics of the literary text and the laws; on the contrary, the work done in the direction of literature must inevitably take into account the features of both linguistic traditions in at

least two languages. At the heart of translation reform is the concept of "two languages", language-to-language translation.

Fourth, the most accurate, convenient, and effective theoretical basis for the study of any translation, especially literary translations, is comparative stylistics. It is a study of two language tools, two literary-historical experiences on the basis of comparative stylistic typology.

Considering literary translation as a link between literary relations between peoples, its study in a comparative-methodological-typological plan allows to avoid one-sidedness, to combine literary aesthetic and linguistic issues of literary translation, to make a holistic, systematic analysis.

Even at different stages of the development of a language, different differences, shifts, narrowings, and expansions occur in the methodological meanings expressed through grammatical devices with the same word content. Broadly speaking, even a linguistic translation does not have the same value as the methodological coefficient of specific linguistic means. Reflection of the author's style is a general and necessary condition for all aspects of literary translation.

One of the main theses of the theory of translation is that there is no such thing in any language as any other linguistic category that reflects it, either a stylistic layer, or a logical concept, or a lexical tool. But this does not mean that the idea expressed in one language by the same linguistic peculiarity or preference cannot be conveyed to other languages by other phonetic, morphological, syntactic or lexical-methodological means at all.

Each language has its own unique artistic faculties. The correct reflection of these features in the translation sometimes becomes one of the important factors in determining the overall artistic and aesthetic value of the same translation.

A work of art can be written in different rhythms in different styles: melancholy or cheerful, uplifting or flat, rhythmic, resonant or melodious, musical or melodic. Much depends on the period described in the book, the chosen topic, the nature of the events. If such features of the work chosen for translation are not identified, the key to its spirit cannot be found, and as a result, even if the book is translated into another language, it does not reveal its 'enchantment' to the new reader. In this way, the goal of

translation is not achieved. The fact that different writers have different styles, that each writer has his own individual style that distinguishes him from others, that different writers have different style trends in their work, that they write their different works in a very different way - all this from the translator to the original. requires finding the key. Finding the right style key in the translation depends on the ability to correctly determine the relationship between the style and idea of the work and the author's worldview, to correctly determine the rhythm, tone, syntactic style and characteristics of the series of images. Unless an optimal style key is found in the translation of a work, the translation cannot be in a state of equivalence to the original.

Result and discussion. Prose translation has its own difficulties. In this case, it is necessary to match the words in terms of meaning and methodology, to "replace" each other, to find alternative expressions, to create unique syntactic devices, to solve the problems of melody, rhythm. The depiction of words, elegance and beauty in a prose play is the main means, an important element of creating a work of art.

While the restoration of a work in another language is done by preserving the unity of form and content, translation seems to be a completely impossible endeavor, for in a work created in the original, language is the main formal garment, the linguistic arsenal. If translation were a purely linguistic phenomenon, it would probably have become an intractable puzzle. In fact, it is possible to solve this problem, which seems to be a logical confusion, because translation is a creation. After all, in it the form and the content are restored not as a whole, but as a whole. The translator must recreate the unity of form and content in a manner similar to the original.

Color (color, color) is related to the ideological content of the work and serves to highlight the idea and artistic image that the artist wants to express. An artist who pays special attention to pictorial colors in the expression of thoughts, intentions, ideas, meanings, and the embodiment of the image is also called a colorist-painter.

Since the main material of fiction is the word, it means that in the literary translation, too, only the linguistic objects - the color associated with the words - should be established. The harmony of words, music, movement and color Agatha Christie's "The Secret of Fireplaces" is written on a foreign theme and is based on material from European

mythology. The work is imbued from beginning to end with lyrical mood, elegant feelings and experiences. We perceive this work as a work of art, through the magical power of the word.

In the translation process, a reciprocal relationship is established between the original and the translated copy at the levels noted. Translation units with the original can be equal in all five levels or only in some. The main goal of translation is to achieve as much alternative as possible at all levels. In languages, there is an astonishing degree of commonality, harmony and similarity in the semantics of antonyms and phrases based on the concepts of birth - death, hot - cold, big - small, low - high, dark - light, white - black, open - kiss and many others. It should always be borne in mind that the comparative-typological dictionary of words and phrases in the languages of the world based on or reflecting these concepts and the scientific study of this remarkable linguistic phenomenon on the basis of comparative grammar have great prospects. Adherence to semantic (spiritual) harmony and logical coherence is of great importance in the combination of words. Sometimes the way a person chooses a word for a particular compound when expressing his or her opinion reflects his or her attitude toward the same event or concept.

Conclusion. The phraseological structure of the language has a wide meaning and stylistic nuances. Phraseology is often seen as a branch of lexicology. Because phraseology is the equivalent of words in a language, lexicology is the study of the words that make up the vocabulary of a language and their equivalents. Sometimes phraseology is incorporated into vocabulary or stylistics. With phraseology, words should not be viewed as completely equivalent. Phraseologisms as well as the structure and meanings of words have many distinguishing features, and their morphological and syntactic functions also vary. According to their content, words are formed as a whole. both semantic types of phraseology (phraseological integrity and phraseological confusion) are explained by the semantic connection of their components, the stability of the morphological and syntactic combination of lexical composition in many places. Phrases and components of sentences, on the other hand, have more freedom in semantic connection. For this reason, phraseologies are called fixed combinations, and phrases and sentences are called free combinations according to their content. By studying the semantic features of phraseologies, it was found that they have the phenomena of phraseological polysemy,

phraseological synonymy and paronymy. The paradigmatic and syntagmatic features of phraseologies show their wide use of grammatical (morphological, syntactic) and lexical-semantic means. The variation of phraseologies depends on the substitution (substitution), addition, omission, and transformation of their components.

Giving the tone of a work of art in translation is important in all literary genres. If a synopsis is taken separately or from a work to a sonnet, a poem, a story, a novel, then the translation sounds fake. The melody, in turn, gives the translation either naturalness or, conversely, falsity in connection with other components of the work of art, i.e. lexical unit, syntax, inversion, rhyme, weight and other means, i.e. artificial context, the emergence of an artificial artistic environment leads to.

Re-creation of each author's own "language", style, is one of the important conditions of literary translation and requires great artistic skill from the translator.

The stylistic diversity, the charm of form and meaning is a great treasure of every national literature. Were it not for the variety of styles and dyes, there would have been a single stylistic ambiguity, ambiguity, ambiguity. Such a situation would have led to intellectual bluntness, artistic poverty. Therefore, the value of each national literature is measured not by the abundance of its literary output, but by the creative power of the creative mind that has created and continues to create its own distinctive brilliant style patterns. This means that in determining the unique style of each artist, it is not necessary to compare his work with the style of poets and writers who lived in another historical period, but it is possible to compare the work of contemporary writers.

REFERENCES

1. Rasulov R., Narzieva M. Studying lexicology / For higher education institutions, - Tashkent: Ukituchy, 1992. - B, 23;
2. Safarov F. Number-quantity microfield in Uzbek and its linguistic-speech features: Philol. Ph.D. ... diss. - Samarkand, 2004
3. Sodikova M. Adjectives expressing color in Uzbek: Filol. Ph.D. ... diss. - Tashkent, 1963;
4. Mamarajabova 3. Connotative meanings of adjectives in Uzbek: Philology. candidate of sciences... diss - Tashkent, 2004.
5. Abdullayeva M. R. Give a classification of works by translating national events and concepts. Materials of the XVII international scientific and practical conference CUTTING EDGE SCIENCE -2020. Pages133-135.

6. Абдурахмонова Н. (2000) Бадий таржима программаси «Филология масалалари», 2000.
7. Хамидов Х. Мақол ва идиомалар таржимаси муоммолари. Тошкент: ТДШУ, 2017. – Б.128.
8. Abdullayeva M.R. Principles of understanding a positive language in translation (In act of the Agatha Christies works). page:156-158. Academicia an International Multidisciplinary Research journal. ISSN 2249-7137 april 2020.
9. Соипова М. Таржимада миллий ўзига хосликни қайта яратиш//Таржима муаммолари. 2-китоб. – Тошкент, 1991. – Б.72.
10. Mubarakova, D. (2022). Media matn tarjimasida lingvomadaniy va sotsiolingvistik aspektlar. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 26), 411-414.
11. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
12. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
13. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
14. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
15. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

THE APPEARANCE OF THE TERM “EDUCATION DICTIONARY” IN WORLD LINGUISTICS IS ANALYZED

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455090>

Markhabo ABDULLAYEVA,

Lecture of the Department of Western Languages,
Tashkent, Uzbekistan.

Tel: +998990116106; E-mail: a.marxabo.r@mail.ru

Abstract: *This article discusses the invaluable service of dictionaries in ensuring interlinguistic relations in scientific linguistic literature, researching the grammatical structure of the language, determining language norms, developing the national thinking of society members, the richness of speech, and forming socio-political consciousness. As a result, special dictionaries for learning foreign languages were created in advanced countries of the world.*

Key words: *linguistic literature, interlinguistic relations, lexicography, national thinking, world experience, era of globalization, age of technology.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolda lugʻatlarning ilmiy lingvistik adabiyotlar ichida tillararo munosabatni taʼminlash, tilning grammatik qurilishini tadqiq qilish, til meʼyorlarini belgilash, jamiyat aʼzolarining milliy tafakkuri, nutq boyligini oʻstirish, ijtimoiy-siyosiy ongni shakllantirishdagi bebaho xizmati haqida fikr boradi. Natijada jahonning ilgʻor davlatlarida xorijiy tillarni oʻrganish uchun maxsus lugʻatlar yaratildi.*

Kalit soʻzlar: *lingvistik adabiyotlar, tillararo munosabat, leksikografiya, milliy tafakkur, jahon tajribasi, Globallashuv davri, texnika asri.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается неоценимая заслуга словарей в обеспечении межязыковых связей в научной лингвистической литературе, исследовании грамматического строя языка, определении языковых норм, развитии национального мышления членов общества, богатстве речи, формировании общественно-политического сознания. В результате в передовых странах мира были созданы специальные словари для изучения иностранных языков.*

Ключевые слова: *лингвистическая литература, межязыковые отношения, лексикография, национальное мышление, мировой опыт.*

INTRODUCTION.

The 21st century, which is marked in the history of the world with various names such as the age of high technologies, the age of thinking, the age of general information, the age of globalization, is different from the times that humanity has experienced so far due to the extremely intense

and immeasurable acceleration of the pace of life. In such a situation, if a citizen of every country is loyal to his national values, has a broad worldview, mature mind, can survive various situations with his own intelligence, is independent-minded, strong-willed, and fluent in oral and written speech, different ideological, it is difficult to guarantee that it will withstand the effects of spiritual threats.

The incomparable role of dictionaries in improving the thinking of society is a fact fully justified by world experience and practice. Efforts to develop a person's independent thinking, the ability to correctly and fluently express the product of consciousness, creative thinking, usually begin at a young age. In the last 10 years, the vocabulary has revived somewhat; republishing of political, spiritual, and socially obsolete dictionaries, creating their electronic copies; the vocabulary of our linguistics is rich. However, we cannot say that it has reached the level of developed countries.

Dictionary in English, French, Spanish, German, Russian linguistics has reached a very high level at the moment, especially the network engaged in creating colorful, decorative special educational dictionaries for students of various fields is very advanced. reached

Choosing the material for the dictionary is one of the main problems in creating any dictionary. A distinctive sign of the success of the educational dictionary is that it covers the most necessary and important information, it is clear, short and concise.

MAIN PART. The mass method of selecting material for the dictionary is the criterion of covering the most frequently used words in speech. However, further studies show that when choosing material, it is necessary to choose not only the most frequently used words, but also to not leave out words that are in constant reserve. When analyzing a work of art, it is better to rely on the level of use of words. However, listing the words of a language according to the level of usage is not a very effective method. Because words in the language have different degrees of use in different stylistic environments. In order to improve the criterion of relying on the level of use of words in the selection of material for the educational dictionary, to be covered by other criteria, it is necessary to take into account at least the following three aspects:

1. Relying on the amount and level of use of words.
2. Choosing thematic groups of words.
3. Selection of specialized words related to the type of vocabulary.
4. Preserving the originality of words in translations⁷.

It should be mentioned that none of the criteria for collecting words in the dictionary can be the same template for all educational dictionaries, they are modified depending on the topic and purpose of the dictionary.⁸

One of the main requirements for educational lexicography is to describe all syllables of our lexicon in the necessary forms. The main attention is paid to various semantic, syntagmatic and other aspects of words. Depending on the different aspects of word learning and writing, the following types of learning dictionaries can be created:

1. Dictionaries that determine the rules of correct spelling of words - the educational dictionary of correct spelling of a foreign language.

2. Dictionaries that study the structure and formation system of words - the educational dictionary of foreign language word formation.

3. Dictionaries that determine the level of use of words - a frequency study dictionary of a foreign language.

4. Dictionaries that study the explanation of words, primary and secondary meaning, cognates, cognate forms - educational annotated dictionary of a foreign language.

5. Grammatical dictionaries that study the meaningful parts of words - Vocabulary of a foreign language.

6. Dictionaries that study the historical forms of words - an educational dictionary of obsolete words of the Uzbek language⁹.

As mentioned above, adverbs are a multifaceted essence and belong to different groups according to their different signs. In word composition analysis, they are indicated by the following conditional symbols: - core;

- word-forming suffix;- lug‘aviy shakl hosil qiluvchi (shakl yasovchi) qo‘shimcha;

^- suffix forming a syntactic form (changing a word);

⁷ MR ABDULLAYEVA - development of Russia: Youth look into the future, 2018 NATIONAL COLOR IN LITERARY TRANSLATION (UZBEK LANGUAGE)

⁸ Mengliyev B.M. Bahriddinova B.M., Kholyirov O'. "Textbook of Uzbek language" 2008

⁹ V.V Morkovkin. Uchebnaya lexicography kak osobaya lingvomethodological discipline. M.: Russian language. 1977, S-28-45

- ◇- complex addition;
- °- formative (homonymous) suffix;
- *- synonymous (synonymous) adverb;
- #- suffix with opposite meaning (antonym);
- ∩- pronunciation (paronym) suffix;

It should be mentioned that most of these dictionaries are being created in electronic form in world linguistics; most of them are waiting for their researchers.

Not only in Uzbek linguistics, but also in world linguistics, dictionaries were originally considered textbooks created for schools, that is, the first examples of dictionaries were actually primitive textbooks created for schools. Later, with the development of vocabulary, their scope expanded.

The complex landscape of today has created a number of problems for education. The sources of information are so diverse and sophisticated that it is difficult to achieve the desired result if the teacher does not convey information in the most convenient, most modern, most interesting and easiest way during the educational process¹⁰.

CONCLUSION.

It is not easy to attract the student's attention in the age of globalization and technology. Therefore, the field of lexicography has become the most developed field in world linguistics.

Educational dictionaries are designed according to the student's age, interest, and worldview, and can attract his attention, it is a tool for quickly and easily finding the necessary information.¹¹

It is also a valuable assistant who can always be with the reader, a resource that enriches the vocabulary, an invaluable treasure that improves the skills of correct writing, correct pronunciation, and word choice. A student can get the help of a dictionary from his parents, teacher and other people, but none of them can be a constant companion of a student with a rich vocabulary.

REFERENCES

¹⁰ O.Shukurov, B.Boymatova "Synonymous vocabulary of the Uzbek language" 2007-2009.

¹¹ Guide for compiling an annotated dictionary of the Uzbek language. T.: Science. 1964, -p .84 .

1. Islamov I. Bobojonov SH. "Word grading dictionary of the Uzbek language" 2007-2009.
2. Raxmonkulovna, Abdullayeva Markhabo. "English - uzbek translation process and their analysis." (2021).
3. S.G.Barxudarov, L.A.Novikov. Kakiye doljen bit uchebniy slovar? RYAZR. 1971, №3
4. Abdullaeva MR - ... development of Russia: Young vision and budushchee, 2018 national color and divine translation (Uzbek language)
5. Mengliyev B.M. Bahriddinova B.M., Kholyirov O'. "Textbook of Uzbek language" 2008y.
6. V.V.Morkovkin. Uchebnaya leksikografiya kak osobaya lingvometodologicheskaya dissiplina. M.: Russkiy yazik. 1977, S-28-45
7. Guide to compiling an annotated dictionary of the Uzbek language. T.: Science. 1964, 84 p.
8. Абдуллаева, М. (2022). Инглиз – ўзбек бадий таржималарида муқобил вариантни шаклланиш ва ривожланиш босқичлари. Переводоведение: проблемы, решениуа и перспективы, (1), 78-81. https://inlibrary.uz/index.php/translation_studies/article/view/5999
9. O. Shukurov, B. Boymatova "Synonymous vocabulary of the Uzbek language" 2007-2009.
10. Abdullayeva Markhabo et al. "Principles of understanding a positive language in translation (in act of the agata kristi works)." (2020).
11. Ismatullayeva, N. R. (2020). Probability Prediction Strategy In Simultaneous Interpretation. Current research journal of philological sciences, 1(01), 1-6.
12. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
13. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
14. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
15. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
16. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

EKVIVALENTLIK VA MUQOBILLIK TERMINLARINI MUNOSABATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455100>

Moxigul ALTUNDAG,
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy universiteti
tayanch doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998909926859;
E-mail: mohisuji7590@gmail.com

Annotatsiya. *XX asrning ikkinchi yarmidan beri, “Ekvivalentlik” tushunchasi tarjimashunoslikda eng ko‘p muhokama qilingan mavzulardan biriga aylandi. Asrlar davomida so‘zma so‘z tarjima yoki erkin tarjima munozaralaridan so‘ng, tarjimashunoslar nazariyaning asosiy termini bo‘lgan “ekvivalentlik” tushunchasiga qaratdilar. Bu maqolada “Ekvivalentlik” tushunchasi, tarjima nazariyasining tarixiy davrlarida orttirgan ma‘nolari bilan qiyosiy va tanqidiy tarzda ko‘zdan kechiriladi.*

Kalit so‘zlar: *muqobillik, adekvatlik, ekvivalentlik, tarjima nazariyasi, empirik hodisa.*

Аннотация. *Со второй половины XX века понятие «эквивалентность» стало одной из самых обсуждаемых тем в переводоведении. После столетий дословного перевода или дебатов о свободном переводе ученые-переводчики обратили свое внимание на ключевой термин теории — «эквивалентность». В данной статье понятие «эквивалентность» рассматривается в сравнительно-критическом ключе с его значениями, приобретенными в исторические периоды теории перевода.*

Ключевые слова: *альтернатива, адекватность, эквивалентность, теория перевода, эмпирический феномен.*

Abstract. *Since the second half of the 20th century, the concept of "Equivalence" has become one of the most discussed topics in translation studies. After centuries of literal translation or free translation debates, translation scholars have turned their attention to one of the key terms of the theory, "equivalence." In this article, the concept of "Equivalence" is examined in a comparative and critical way with its meanings acquired in the historical periods of translation theory.*

Key words: *alternative, adequacy, equivalence, translation theory, empirical phenomenon.*

Turk tarjimashunoslik olamida ekvivalentlik borasida tarjimashunos olim, Xametxan “Salabiyning qissasul anbiyo asarining eski turk tiliga tarjimalari, tavsifiy tarjima nazariyasi asosida qiyosiy sharx” nomli

doktorlik dissertatsiyasida ekvivalentlik haqida 1 bobning 2 faslida soʻz yuritadi va xoʻlosada ekvivalentlik tushunchasini maʼno qamrovi xanuz mavxumligicha qolayotganini taʼkidlaydi. Biz bu tadqiqotda olim ekvivalentlik xodissasini faqatgina tarixi bilan tanishishimiz mumkin.

Ekvivalent [4, 441] – biror narsaga teng yoki biror jihatdan mos keladigan va uning oʻrnini bosa oladigan boshqa narsa: povest – qissa;

Ekvivalent – teng, teng boʻlgan; mos keladigan; oʻrnini bosa oladigan. *Ekvivalent miqdorlar, ekvivalent soʻzlar.*

Muqobil [5, 487] 1) – qarshi boruvchi, qarshi turuvchi, zid. Muqobil tomonlar. *II Urushni boshlabon, qochdi oʻzi boʻlmay muqobil koʻr. Qochib bilmamki, oxir ketdi Afgʻon ichra Qobil koʻr.* A.Qahhor. Qoʻshchinor.

2) qarama-qarshi yoʻnalgan; qarama-qarshi yoʻnalishda. *Muqobil yuk tashish.*

3) Javob boʻluvchi, javoban amalga oshirilgan. *Muqobil plan. Muqobil daʼvo.*

Muqobil [7, 470] – (Eʼs deʼger is. Ve s. Deʼger yonunden bir birine eʼsit olan (ʼsey), muadil). Qiymat jihatidan bir-biriga teng (narsa), ekvivalent.

1. Qiymatlari teng boʻlgan (Deʼgerleri eʼsit olan);

2. Izomorf boʻlmasa ham, yuzi yoki hajmi teng boʻlgan shakl (Mat. Eʼs biʼchimli olmadiklari halde yuz vey a oylum olʼchumlari eʼsit bulunan (biʼchim).

3. Algebrada oʻzaro bir xil yechimlar (tenglamalar tizimlari)

4. Ekvivalentlik, tenglik: ikki maydonning tengligi. Ikki tenglamalar sistemasining ekvivalentligi (Eʼs deʼgerlik, -gi iʼs. Mat. eʼs deper olma durumu, muadelet: iki alanin eʼs deʼgerligi. Iki denkleminin eʼs deʼgerligi.).

Muadil [8, 1037] s. (mua:dil) Ar. Muadil esk. Eʼsit, denk, eʼs deʼger. (arapcha eshit, teng, ekvivalent)

Maʼlumki, tarjimashunoslikda tarjimaning teng kiymatligi, lisoniy shakllarning betakrorligi, uslubi, leksikasi va grammatikasi xususiyatlarining tula tiklanishi bu jarayonning ustuvor belgilaridan sanaladi. Bunda tarjima matni asliyatning oʻrnini bosa olishligi, asl nusxani tulik aks ettiruvchi, unga muvofik va u bilan tenglashadigan soʻzlarni topish tarjimonning eng birinchi vazifasidir. A.V. Fedorov [2, 132]

tulakon tarjima asliyat mazmunini mukammal tarzda aks ettirish va tula-tukis ma'naviy-uslubiy muvofiklikni anglatishi zarurligini ta'kidlaydi. Fedorov fikriga ko'ra, tulaqonli tarjima 3 ta talabga javob berishi kerak. U puxta, anik va sodda bo'lishi lozim.

Ekvivalentlik tushunchasining asosiy ma'nosi aslida matematika va mantiq sohalariga asoslanganligi bilan bog'liq: ekvivalentlik ko'proq bu yerda tenglamaning bir-biriga mos keluvchi elementlari sifatida muhokama qilinadi. Bu qadar tor qamrovli ta'rifi, albatta, tarjima nuqtai nazaridan baxslidir. Yuqorida ifodalangan shaklda olinadigan bo'lsa, ekvivalentlik tenglamaning ikki element to'la mos tushish zarurligi kabi qabul qilinadi. Tarjima bilan bog'liq tilshunoslikka oid yondashularda ham shu nuqtai nazarga yaqin izohlar berilgandir. Misol uchun, Leypsig maktabida Kade, Jäger va Neubert tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarda tarjima tilshunoslikning kichik sohasi deb belgilangan, shu sababli ham o'rganish sohasini terminli mantlar bilan cheklab qo'ygan. Matn turi bilan bog'liq bu chegaralanganlikka istisno qilinsa, masalan, adabiy matnlar kiritilganda, lingvistik nuqtai nazardan ilgari surilgan nazariy baholarning amal qilishi zaiflashadi. Chunki asliyat tilidagi tarjima birligining tarjima tildagi ekvivalenti bilan bir-biriga qarama-qarshi kelishi mumkinligi texnik matnlarda qo'llanilgan lingvistik tanlov tufayli ko'proq ko'rinadi. Adabiy matnlarda kuzatilishi mumkin bo'lgan estetik struktura esa nazariy bashoratlarning chegaralarini kengaytiradi. Köksal ta'kidlaganidek, "ekvivalentlikka "bir xillik" so'zining sinonimi sifatida qaralsa, tushuncha jiddiy e'tirozlarga sabab bo'lishi mumkin". Ekvivalentlik tushunchasini yanada funksional tarzda izohlashga qaratilgan baholash harakatlari quyida keltirilgan asliyat matni va tarjima matni o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilishga asoslangan bo'ladi.

"Ekvivalentlik tushunchasining kunimizda tavsiflovchi tarjima tadqiqotlarining rivojlanishi bilan asliyat matnidagi lingvistik unsurlarning to'g'ridan-to'g'ridan tarjima matnida qayta yaratilishi nazaridan aniqlash ayniqsa maqola tarjimasida har bir tarjima matnining alohida alohida va mavjud qoidalarga muvofiq baholanganligi va ekvivalentlikni tarjima madaniyatining tili, sotsiologik va madaniy tuzilishi va adabiy shart-sharoitlari nuqtai nazaridan yaratishga harakat qilinganligi bir tushuncha holiga keldi" [1, 5].

Ma'lumki, tilshunoslikka yo'naltirilgan yondashuvlarning eng muhim muammolaridan biri bu "ekvivalentlik" edi. Roman Yakobsanning 1953 yilda nashr qilingan "Tarjimaning lingvistik elementlari to'g'risida" nomli maqolasida "ekvivalentlik" tushunchasining lisoniy ma'nosiga urg'u beradi. Yakobsonga ko'ra, "farqlilikdagi ekvivalentlik tilning eng muhim muammosi va tilshunoslikning asosiy masalasidir". Boshqacha qilib aytganda, Yakobson ikki alohida tilda ishlatiladigan semantik kod birliklari turli ko'rsatkich tizimlariga tegishli ekanligini va shu sababli ham ikki til orasi to'liq ekvivalentlik yaratish mumkin emasligini ta'kidlaydi. Tildagi ma'noning ko'rsatkichlar orqali hosil bo'lishini ta'kidlovchi nazariyotchi, u tarjima bilvosita ifodaning bir turi ekanligini e'tirof yetadi. Yakobsonga ko'ra tarjimon, avval boshqa manbadan olgan xabarni kodlarga ajratadi, u qayta kodlaydi va nihoyat uni boshqa tilga qayta uzatadi. Natijada tarjima, "ikki xil kodlarda ekvivalenti bo'lgan ikki xabar" sifatida talqin qilinishi mumkin. O'z xulosalarini isbotlash maqsadida Yakobson, maqolasida bayon qilgan turli xil tarjimalarga misollar keltiradi. Masalan, til ichida tarjima qilgan tarjimon, tarjima jarayonida tez-tez so'zlarning sinonimlariga murojat qiladi. Lekin, Yakobsonning fikricha, sinonimlik to'liq ekvivalentlik bo'la olmaydi. Masalan, turkchadagi peynir (peynir) so'zini ruschadagi sir so'ziga taqqoslaganimizda to'liq shaklda muqobil bo'la olmasligini takidlagan Yakobson, tillar orasida qilingan tarjimalarda ikki alohida tilda ishlatilgan so'zlarning ma'nolari bir-biriga ekvivalent bo'la olmaydi, degan xulosaga keladi. Misollardan ko'rinib turganidek, Yakobson "ekvivalentlik" tushunchasini lingvistik va indikativ yondashuv bilan baholaydi, u tarjimashunoslik fani doirasida "ekvivalentlikdagi farqlilik" hodisasini muhokama qilgan birinchi nazariyotchiga aylanadi. Yakobsonning ekvivalentlik konsepsiyasida ko'proq so'z va gap darajalaridagi farqlar asos qilib olinganligini, matn darajasida tadqiqotlar yo'qligini ko'rishimiz mumkin. Biroq, Yakobson bu farqlar tarjima qilishning iloji yo'qligini bildirmasligini aytadi.

Yakobsondan sung J.S.Katford "A Linguistic Theory of Translation" (1965) nomli tadqiqida "ekvivalentlik" tushunchasiga boshqacha o'lcham berdi. "Ekvivalentlik"ni empirik hodisa deb xisoblaydigan Katford, o'zining kitobida "matn ekvivalentligi" ga e'tibor qaratadi. Katfordga

ko‘ra, “matn ekvivalentligi” xar qanday manba matni yoki manba matn bo‘limiga teng maqsadli matn yoki maqsadli matn qismini yaratish demakdir. Boshqa tomondan, Katford “shaklan ekvivalentlik” ifodasi bilan xar qanday lingvistik kategoriyaning manba tildagi joyni tarjima qilinayotgan tilda ham to‘ldirish mumkinligiga ishora qiladi. Boshqacha aytganda, “shaklan ekvivalentlik” ikki til orasidagi farqli kategoriyalarda bir birini qoplash holatini ifoda etadi.

Shahnoz Toxirning qarashiga ko‘ra, Nidaning ekvivalentlik to‘g‘risidagi fikrlarini ko‘rsatmasdan turib, “ekvivalentlik” tushunchasi bo‘yicha funksional va tavsiflovchi yondashuvlarni tushunish mumkin bo‘lmaydi. Toxirga ko‘ra, Nidaning ekvivalentlik tushunchasi “tarjimaga lingvistik va madaniy yondashuvlar o‘rtasida” muhim bo‘lgan ko‘prik vazifasini ko‘rsatadi. Tarjimashunoslik sohasida “madaniy farqlilikdan” ilk bor so‘z ochgan nazariyotchi sifatida bilingan Nida, Towards a Science of Translating (1964) kitobida joy bergan “The Principles of Correspondence” nomli maqolasi bilan ekvivalentlik tushunchasiga chngi bir qarash olib kelgan edi. Lekin Nidaning ekvivalentlik nazariyasida Yakobson bilan o‘xshash tomonlari borligini ham ko‘rish mumkin. Nidada farqli tillar orasida aynan bir-biriga to‘g‘ri keladigan ekvivalentlar yo‘qligini takidlaydi. Shu sababli, tarjima matni manba matni bilan bir xil emas, yaqin yoki o‘xshashini ifodalaydi va tarjima jarayonida tarjimon tarjimaga o‘z talqinini qo‘shishi muqarrardir, ekvivalentlar hosil qilinayotganda avval ma‘no, keyin uslub jihatidan manba matnga eng yaqin so‘zlar tanlab olinishi zarurligini ta‘kidlaydi. Nidaning ekvivalentlikka oid bayonotlarida, ham sesantik ham edimiologik nazariyalardan ta‘sirsanganini ko‘rishimiz mumkin. Nida asosan, Chomsky’nin Üretici Gramer (1957) nom bilan mashkur sintaksis nazariyasidan foydalanib, u tarjimonlar manba matnini tahlil qilish va maqsadli matnni qayta kodlash jarayonida ushbu modeldan foydalanishlari mumkinligini ayti o‘tdi. Strukturalistik nuqtai nazardan tilga yaqinlashgan Nida, ekvivalentlik tahlilida Chomskyning “yuzaki tuzilish” va “yadroviy tuzilish” lardan foydalanadi

Piter Nyumakning ekvivalentlik tushunchasiga oid ko‘rsatmalarida, Nidaning “ekvivalent ta‘sir” yondashuvining ta‘sirini ko‘rish mumkin. Nyumarkning fikricha, quyida ko‘rsatilgan shartlarda maqsad tilda to‘liq “ekvivalent” matnni yaratib bo‘lmaydi:

(a) Manba matnining maqsadi bilan tarjima matnining maqsadi turlicha bo‘lgan holatlar;

(b) manba tili bilan maqsad tili o‘rtasida katta madaniy farq bo‘lgan holatlarda. Ko‘rinib turibdiki, Nyumark " ekvivalentlik " tushunchasiga boshqa nazariyotchilarga qaraganda ehtiyotkorroq yondashadi va Nidadan farqli o‘laroq ikki til o‘rtasidagi tashqi omillar “ekvivalent”ga ta’sir qiladi. Boshqa tomonlan, Nyumark Nidaning “dinamik ekvivalentlik” nazariyasiga o‘xshash ta’rifni ishlatadi va uning tarjima-madaniyat munosabatlariga e’tiborini qaratadi. Nyumarkning fikriga ko‘ra, “madaniy ekvivalentlik” manba tilidagi madaniy elementlarning, maqsad tildagi madaniy elementlar bilan uchrashishini anglatadi. Tillar o‘rtasidagi madaniy farqni kamaytirish maqsadida Nyumark tarjimalarning ikki turi haqida eslatib o‘tadi: semantik va kommunikativ tarjima. Semantik tarjima manba matn xabarining mazmuni va uslubini imkon qadar ko‘proq maqsad tildagi ekvivalentlarini ishlatish kerakligini bildirsa, kommunikativ tarjimada manba matnli xabarning manba madaniyati o‘quvchiga yaratadigan ta’sirining maqsad matn o‘quvchisida yaratishga harakat qilinadi. Bu qarashlarda ham Nyumarkning Nidaning qarashlaridan ta’sirlanganligini ko‘rish mumkin. Lekin Nyumark, Nidadan farqli o‘laroq, har doim ham to‘liq "ekvivalent ta’sir" yaratish mumkin emasligini ta’kidlaydi.

Tarjimaning neogermenevtik universal modeli konsepsiyasi markazida — tushunush, tarjimon tomonidan tarjima qilinayotgan matni idrok qilish darajasi turipti. Nemis olimi R. Shtolse “Germenevtik tarjima” monografiyasida o‘zining germenevtik yondashuvdagi qarashlarini bayon qildi: «Perevod yest ponimanie». Demak xar bir tarjimon matni idrok qilish darajasiga ko‘ra individual ravishda tarjimadagi yulni tanlaydi. Shundan kelib chiqib bitta tarjimon so‘z uynini so‘zma so‘z tarjima orqali ifoda qilsa, boshqasi tushirib qoldiradi. Aynan shuning uchun xam ekvivalentlik tushunchasi tarjimoni matn idrokiga bog‘liq.

Karimov “Madaniyatlararo mulokot va tarjima muammolari” nomli maqolasida badiiy tarjima haqida so‘z yuritib, tulakon tarjimada asarning uziga xosligi va mazmuni, uning lisoniy shakllarining betakrorligi, uslubi, leksikasi va grammatika xususiyatlari tula tiklanadi. Tarjima matni asliyatning o‘rnini bosadi deb ta’kidlaydi. Shu bilan birgalikda ushbu

maqolada muqobil degan tushunchani ishlatadi: “Odatda mutlaqo uxshash bo‘lmagan ikki tilda kontekstsiz xam ma’nolari bir-biriga monand va bir-birining urnini qoplay oladigan suz, tushuncha, maqol, matal, idiomalar ekvivalent, mukobil birikmalar sanaladi”[3, 78]. Va misol tariqasida "Kashtanka" xikoyasida "Karaul! Pojar! Gorim!" degan xitobni. Undagi birinchi suzni X.,Axrorova "Qorovul" deb tushunadi va shunday tarjima qiladi. A. Qaxxor esa "Dod! Yong‘in! Ut ketdi!" deb ugiradi va A.P.Chexov badiiy niyatiga mos mukobil vaziyatni yuzaga keltiradi [6,222] degan fikrni aytadi. Mana shu misoldan ko‘rinib turiptiki, Karimov muqobil tushunchasini ekvivalent terminiga nisbatan sinonim emas variativ muvofiqlik sifatida qo‘llamoqda.

Tarjimashunoslikda ekvivalentlik aynan tenglik emas matn mazmun mohiyatidan kelib chiqqan xolda nisbatan eng mosini tanlashdir. Shundan kelib chiqib, ekvivalentlik xam muqobilik xam aynan teng emas, balki nisbiy ma’noda eng mosini anglatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, ekvivalentlik va muqobilikni sinonim sifatida qabul qilish o‘zbek tarjimashunosligidan yozilayotgan tadqiqotlar va maqolalardagi chalkashlikka ma’lum ma’noda barxam beradi. Albatta, bu uta baxsli va munozarali muammo aslida alohida bir tadqiqot miq‘yosida ko‘rib chiqilish zarur. Chunki o‘zbek tarjimashunosligi kelajagi uning fan sifatida mazmun mohiyatini ochib beradigan tushunchalarga aniqlik kiritishdadir.

REFERENCES

1. Aksoy, Bekrin “Çeviride eşdeğerlik ve çeviri kuramları bağlamında”// Hacettepe Üniver-si, Edebiyat fak-si dergisi, Cilt 18/sayı:2 2001.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – Москва. 1983.
3. Каримов А. Маданиятлараро мулокот ва таржима муаммолари. Ижтимоий гуманитар фанлар. 2018 № 2
4. Ўзбек тилининг изоҳли лўғати. Москва: “Рус тили” нашриёти 1981 . 2 том
5. Ўзбек тилининг изоҳли лўғати “Москва “Рус тили” нашриёти 1981. 1 том
6. Salomov G'. Til va tarjima. -Toshkent. Fan, 1966.
7. Türkçe sözlük 1. Atatürk Kültür, dil ve tarih yüksek kürümü Türk dil kurumu. Ankara 1988.
8. Türkçe sözlük 2. Atatürk Kültür, dil ve tarih yüksek kürümü Türk dil kurumu. Ankara. 1988.

9. Mubarakova, D. (2022). Media matn tarjimasida lingvomadaniy va sotsiolingvistik aspektlar. *Oriens: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 26), 411-414.
10. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
11. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
12. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
13. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
14. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ЗНАЧЕНИЕ НОРМ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С РУССКОГО НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455106>

Дилрабо ШАДИЕВА,

Преподаватель

Термезского государственного университета,

Термез, Узбекистан.

Тел: +998919111474; E-mail: dilrabo.shod.74@mail.ru

Annotatsiya. *Ushbu maqolada rus tilidan o'zbek tiliga jumalarni tarjima qilishda normalarga rioya qilish masalalari muhokama qilinadi. 19-asr oxiri va butun 20-asr davomida iqtisodiy, siyosiy va migratsiya jarayonlari tufayli O'rta Osiyo tillari, jumladan, o'zbek tili ham rus tilining katta ta'sirida bo'lib, xalqaro lug'atning bir qatlamini bilvosita o'zlashtirib oldi.*

Kalit so'zlar: *lug'at, me'yor, tushuncha, aloqalar, tarix, jamiyat*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются вопросы о соблюдении норм при переводе предложений с русского языка на узбекский. В конце XIX-го и на протяжении XX-го веков из-за экономических, политических, миграционных процессов среднеазиатские языки, в том числе и узбекский, испытывают огромное влияние со стороны русского и опосредованно заимствуют пласт интернациональной лексики.*

Ключевые слова: *лексика, норма, понятие, связи, история, общество*

Abstract. *This article discusses issues of compliance with the norms when translating sentences from Russian into Uzbek. At the end of the 19th and throughout the 20th centuries, due to economic, political, and migration processes, the Central Asian languages, including Uzbek, are greatly influenced by Russian and indirectly borrow a layer of international vocabulary.*

Key words: *vocabulary, norm, concept, connections, history, society*

Русскоязычные граждане Республики Узбекистан составляют 50% - 80% от всего населения. Несмотря на то, что узбекский имеет статус официального языка государства, русский – считается неотъемлемой частью школьной программы. Посещение дошкольных учреждений предполагает также владение его основами. Вовлеченные в общественную жизнь, на раннем этапе дети знакомятся с понятиями и словами их обозначающими, прежде всего, относящимися к повседневной жизни: детский сад, школа, лагерь, театр, кино, спектакль, концерт, радио, актер; еда: шоколад, какао,

печенье, мороженое, кафе; компьютеры и бытовая техника: кухонный комбайн, миксер, фен, стиральная и посудомоечная машина, телевизор, холодильник, сотовый телефон, симкарта, карта памяти, наушники, смартфон, ноутбук; транспорт: такси, автобус, троллейбус, самолет, вертолет, ракета, комбайн, подводная лодка; одежда и аксессуары: шляпа, шарф, пальто, кеды, кроссовки, худи, толстовка и т.д. Следует отметить, что через русский проникают и становятся общеупотребительными названия фирм и приложений: Сони (Sony), Самсунг (Samsung), Хуавей (Huawei), Воцап (Whats App), Вайбер (Viber).

С другой стороны, на начальном этапе освоения иностранного языка, которым русский является в первые годы его освоения, возникают объективные сложности, в первую очередь это касается фонологического строя двух языков: похожие звуки (одинаковое количество гласных – 6, при различии в качестве звучания); отсутствие некоторых звуков ([нг] – нет в русском; [ы], [ц], [щ] – нет в узбекском); похожие звуки при разной артикуляции. Тем не менее орфоэпические нормы: расстановка ударения, значение звонких-глухих и твердых-мягких звуков в образовании слов: мел [м'ел]-мель[м'ел'], пить [п'ит'] - бить[б'ит'] усваиваются на начальном этапе.

В средней школе при появлении отдельных дисциплин учащиеся усваивают пласт лексики, который складывается из единиц разных областей знаний: гуманитарные и технические науки: сочинение, изложение, диктант, экзамен, авторский замысел; история: феодал, крепостной, общество, империя, революция; биология, ботаника: фотосинтез, репродукция, эволюция, млекопитающие; химия: катализ, реакция, щелочь, кислота, газ, синтезировать; физика и астрономия: закон, притяжение, вектор, метеорит, комета, преломление.

Усваивается нехарактерная для узбекского языка лексика с сочетанием двух или более согласных: масса, припоздниться, исследование, прогресс, абсцесс и т.д.

Такие формы взаимного влияния, особенно в стране, где русский, хотя и не является государственным, но занимает важную позицию среди

прочих (ведение документации, вещание на радио и телевидении, печатные источники и т.д.) является основополагающим условием взаимовыгодного сосуществования двух сторон.

Русский язык обогатил лексический состав узбекского и активно пополняет различными по составу единицами, заимствование которых происходит в первую очередь в связи с отсутствием в узбекском языке слова для обозначения неологизма. Здесь можно выделить слова с непроизводной основой (стол, класс, партия, риелтор, салон и др.); производными образованиями (механизация, аттестация, коммуникация, транзакция и др.); сложными словами (пароход, вездеход, ледоход, шоумен и др.), сокращенными или аббревиатурами (РФ, ООН, ДТ-28, ХТ-4 и др.). При образовании аббревиатур в узбекском языке изначально основой служил русский, который долгое время использовали для образования сложносокращенных слов, ввел слова с иноязычными компонентами, а затем стал образцом для самостоятельных аббревиатур на узбекском языке: ЛТД, САМАВТО, Узмашхолдинг, АО GM Uzbekistan и т.п. Далее в период независимости появляются аббревиатуры образованные по тому же принципу, но на узбекском языке МЧЖ (маъсулияти чекланган жамият), Самкўчавто (Самарқанд кўчма авто), ИИБ (ички ишлар бўлими) и др.

Русский язык, как и любой синтетический язык, характеризуется употреблением суффиксов и приставок для образования форм слов или новых лексических единиц: - ант/-янт (магистрант, спекулянт); - льщик (точильщик, могильщик); - ист (массажист, визажист); -ер (коррупционер, миллиардер); -ор (фальсификатор, манипулятор); -ист (перфекционист, радист); анти- (антиплагиат; антимонопольный); ре- (ревакцинация; рециркуляция); авто- (автозагар; автостоп); экс- (экстрадиция; экспорт, экс-чемпион) и др.

Узбекский входит в группу тюркских языков, которые являются агглютативными – основа и аффикс представляют собой отдельные части слов с собственным значением, которые соединяются или «склеиваются» между собой», т.е. это многоморфемные слова с четким морфемным разделением: прим. Билмайдилар – они не знают, где бил – знать, май – отрицание, ди – 3 л., лар – мн.ч. Но, как уже отмечалось выше, ассимиляция языков в силу частых контактов ведет

к неизбежному заимствованию не только фонетического и лексического, но и грамматического строя. Это в первую очередь выражено во введении в оборот существительных, образованных при помощи суффиксов и окончаний, обозначающих женский род: скрипач – скрипачка, лев – львица, миллионер – миллионерша.

Язык как отражение жизни общества не статичен и претерпевает регулярные процессы внутри структуры. Узбекский язык наполнен русскими словами, которые почерпнул не только некоторое время назад, но и обогащается заимствованиями, одновременно входящими в обиход в русском. «Что касается лексики, то также требуется постоянная работа над их смысловой нагрузкой с учетом разницы ментальности культур». Только при учете двух этих факторов возможно освоение любого языка. Пополнение словарного запаса происходит не только за счет разрозненных словарных единиц. Описательные конструкции, устойчивые выражения и фразеологизмы являют собой часть лексики, необходимой для усвоения иностранного языка путем приобретения через эти языковые единицы знаний о ее культуре.

Тема исследования предполагает анализ способов передачи фразеологизмов из одной культуры в другую как часть ассимиляции в ней иностранного языка.

Культура речи предполагает знание культуры, в том числе и особенностей восприятия окружающей действительности. Фразеология – один из пластов, составляющий картину мира данной субкультуры. Таким образом, знание русской фразеологии и корректное употребление таких оборотов имеет важное общеобразовательное и воспитательное значение при обучении русскому языку как иностранному. Усвоение и правильное употребление этих языковых единиц – путь к формированию речевых навыков. Методические материалы и пособия, содержащие примеры и задания позволяют узбекской аудитории усвоить и усовершенствовать навыки использования фразеологизмов, благодаря сравнительному анализу с аналогами родного языка. «Усвоив фразеологический пласт лексики изучаемых текстов,

студенты обогащают свой словарный запас, повышают культуру собственной речи» [1].

Но знакомство с фразеологией русского языка не ограничено только механическим запоминанием. Правильность и соответствие ситуации – основное требование к их употреблению. Соответственно, аудитория, изучающая русский язык, усваивает нюансы их употребления с учетом показаний к их использованию: возможность передачи значения фразеологического оборота с русского языка на узбекский при помощи свободных словосочетаний и языковых единиц, связанных с ними по смыслу. Включение в контекст фразеологизма возможно и при помощи семантизации, когда нет необходимости перевода, а возможно усвоение по аналогии с единицей, представленной в родном языке (имеет сходное звучание и написание).

Но главным требованием при переводе является необходимость передачи значения за счет сохранения единства формы и семантического значения оригинала.

Русский и узбекский языки имеют сходства и различия в структуре и грамматическом строе, что должно быть отражено при переводе, который происходит при сохранении языковых норм принимающей стороны. С учетом таких требований возможны следующие варианты передачи фразеологических единиц: эквивалентные фразеологизмы, аналоги, описательные конструкции.

Рассмотрим каждый из этих способов в отдельности.

1. При эквивалентном переводе фразеологических единиц сохраняется лексическое содержание. Одновременно сохраняется образность и структура единицы («пичоги мой устида» его нож наверху масла – как сыр в масле катается; «бурнини (осмонга) кутармок»-поднять нос на небо – задрать нос). Не всегда лексическая, семантическая и структурная эквивалентность при передаче сохраняются. Совпадение всех трех видов эквивалентности – крайне редки (Аввал ўйла, кейин сўйла – Сначала думай, потом говори).

2. Изучая способы передачи фразеологизмов и особенности их употребления в русском и узбекском языках, на сколько две языковые единицы соответствуют друг другу, необходимо учитывать

особенности их грамматических систем, социокультурный аспект развития, картину мира и восприятия окружающей действительности, сходства и расхождения в ценностных ориентирах: концепты «Добро», «Зло», «Семья», нравственные ценности

Метафора – основана на аналогии и сравнении, передавая значение путем использования слова в переносном значении. В таком случае лексический состав фразеологических единиц и их составляющих нередко коренным образом различаются, например: **заячья душа – робкий, трусливый человек**. Для русского человека, воспитанного на народных сказках, заяц символизирует трусость, робость и нерешительность. Для народов Азии это описание ловкого, не совсем порядочного человека, обманщика. Такая разница отражается в разнице ценностных ориентиров, а также способов для их выражения. «Поэтому вряд ли китаец правильно поймет русские выражения **ослиное упрямство, упрямый как осел**: для китайцев осел – символ трудолюбия и терпения (что справедливо)».

«Таким образом, создаваемый образ посредством языковых средств разных языков, приобретает уникальную стилистическую окраску и семантическое наполнение, имея общность идеи обозначаемого явления. Узбекское изречение **Икки кемага оёк кўйсанг, чўкиб ўласан** (дословный перевод: «Ступишь ногами на две лодки – утонешь») эквивалентно русской поговорке **«За двумя зайцами погонишься, ни одного не поймаешь»**. Общий смысл этих фразеологических оборотов схож: не следует заниматься несколькими делами одновременно, результата в итоге не будет, это пустая трата сил и времени. Образ, вложенный в основу фразеологизма, для каждой культуры свой, семантическое значение сохраняется, структурные элементы также схожи, однако по лексическое наполнение расходится. Подобные единицы расцениваются как семантические аналоги.[2]

Разновидностью такого способа передачи значения фразеологизмов с русского на узбекский можно считать вариант совпадения по смыслу, но с различием в лексическом наполнении.

Общее лексико – грамматическое значение фразеологических единиц в узбекском языке часто передают лексико – грамматическое

значение оригинала. Различие же между ними проявляется в лексическом составе или в структуре. Такой способ передачи фразеологической единицы не позволяет раскрыть образность. Это и отличает его от первого способа перевода (в рот залетит муха - огзингга пашша киради)».

3. Существует еще один способ передачи значения фразеологизмов – в свободный перевод одним словом или свободным словосочетанием другого языка. передача смысла сохраняет общее лексико-грамматическое значение (поспешай медленно – шошилмай шошил и др.).

Исследуя роль влияния русских фразеологизмов в СМИ Узбекистана, можно выделить несколько способов образования фразеологических единиц, которые выступают средством экспрессивной окраски текста:

1. Семантическая трансформация.

При таком способе состав фразеологизма остается неизменным, но на этом фоне добавляются дополнительные коннотации, возникает игра слов. «А вы наострили лыжи?» [3] служит заголовком к статье о подготовке к зимнему спортивному сезону. Слово «наострить» используется в переносном значении «подготовить для чего-либо». «Доллар отдает концы. В чем спасение?»[3] отдать концы в разговорной речи имеет значение «отдать богу душу; умереть». В целом сопоставительный анализ слов в плане перевода с русского языка на узбекский показывает, что в большинстве случаев невозможно полное совпадение смысловых оттенков в обоих языках. Объясняется это особенностями лексико-семантической системы каждого языка, внешних или знаковых проявлений отдельных значений полисемантических слов.

REFERENCES

1. Исмаилов И., Исакова Г. Роль русского языка в обогащении узбекской лексики с помощью заимствованных слов и перевода фразеологизмов // <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-russkogo-yazyka-v-obogaschenii-uzbekskoy-leksiki-s-pomoschyu-zaimstvovannyh-slov-i-perevoda-frazeologizmov/viewer>
2. Амиркулова З.М. Критерии эквивалентности паремий русского и узбекского языка // Научные горизонты, 2019. – № 6 (22)/2019. – С.13-18.

3. Шадиева Д. К. Изменение формата русскоязычных СМИ УЗБЕКИСТАНА //Международный журнал искусство слова. – 2021. – Т. 4. – №. 4.
4. Шадиева Д.К. Влияние явления концентрации информации в современных СМИ на изменение норм русского языка//Современный ученый. – 2021. – №. 5. – С. 252-257.
5. Шадиева Д.К. Влияние норм русского языка на узбекский язык.// Вестник Хорезмской академии Маъмуна, махсус сон-3 (84), стр 207-211, 12.2021.
6. Ismatullayeva, N. R. (2013). Texts of Lectures in the Subject of Synchronous Translation. Tashkent SIOS, Department of Translation Theory and Practice Tashkent, 2013-55 p.
7. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. Sharqshunoslik, 4(4), 100-112.

PSIXOLOGIK MAZMUNDAGI ASARLAR TARJIMASIDA EKVIVALENTLIK MASALASI (Hindiy tildagi asarlar misolida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7455113>

Iroda FATXUTDINOVA,

TDSHU o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston

Tel: +99890 9182218;

E-mail: Irodaislomzoda7@gmail.com

Annotatsiya. *Tarjimashunoslikda psixologik yo‘nalish va uning ekvivalentlik muammolari bugungi kunga qadar yangilik bo‘lib hisoblanadi. Tadqiqotimizning maqsad va vazifalari sifatida biz tanlab olingan hikoyalarda foydalangan psixologik belgilar tarjimasini o‘rganish va undagi obrazlar talqini borasida fikr yuritib, ekvivalentlik masalalari doirasida tahlil qildik.*

Kalit so‘zlar. *monolog, dialog, inson ruhiyati, psixologik tahlil, nutqiy xarakteristika, frazeologik birliklar.*

Annotatsiya. *Проблемы психологической направленности и ее эквивалентности в переводе до сих пор остаются новинкой. Сели и задачи нашего исследования - изучить перевод психологических символов, используемых в отобранных рассказах, и подумать над интерпретацией образов в них, проанализировать особенности языка в рамках вопросов эквивалентности.*

Ключевые слова. *монолог, диалог, психика человека, психологический анализ, речевые характеристики, фразеологические единицы.*

Abstract. *The psychological orientation and its equivalence problems in translation studies are still a novelty. As the goals and tasks of our research, we studied the translation of the psychological symbols used in the selected stories and thought about the interpretation of the images in them, and analyzed the features of the language within the framework of equivalence issues.*

Keywords. *monologue, dialogue, human psyche, psychological analysis, speech characteristics, phraseological combinations*

KIRISH

Tarjimashunoslik fani yurtimizda yuzaga kelgan yangi tarixiy voqelik munosabati bilan hal qilinishi lozim bo‘lgan masalalarni faqatgina ozod xalq manfaati, milliy istiqlol g‘oyasi talablari darajasida tahlil va tadqiq etishga ma’suldir. Bu esa tadqiqotchidan tanlagan muammolarning muhimligi, dolzarbligi hamda tadqiq etish usullarining yangiligiga ko‘ra

jahon andazalariga mos kelishi va ayni chogʻda milliy oʻziga xosligini toʻla namoyon qilishini talab etadi. Biz yoshlar ham ana shu jamiyatning aʼzosi sifatida vatanimiz taraqqiyotiga oʻz bilim va tafakkurimiz, izlanishlarimiz bilan maʼlum maʼnoda oʻz hissamizni qoʻshmogʻimiz lozim. Chunki, har qanday buyuk kashfiyot zamirida oddiy haqiqat yaʼni, bilim, aql-zakovat va jiddu-jahd yotadi.

Tarjimashunoslikda psixologik yoʻnalish va uning ekvivalentlik muammolari bugungi kunga qadar yangilik boʻlib hisoblanadi. Shu bois ham uning dolzarbligi shubhasizdir. Psixologik belgilar tarjimasini oʻrganishda biz “Jaynendraning hikoyalari” toʻplamidan tanlab olingan “Hurmatli boshliq” (महामहिम) va “Ogʻriq” (कष्ट) nomli hikoyalardan foydalangan holda, undagi obrazlar talqini borasida fikr yuritib, til hususiyatlarini ekvivalentlik masalasi doirasida tahlil qildik.

Hindiston yozuvchisi Jaynendra Kumarning hikoyalarida oilaviy mavzular, ota va bola munosabatlari, hind aholisining hayoti va undagi ichki nizolari, turli tabaqalar va albatta, muhabbat mavzusi koʻtarilgan boʻlib, tanlangan ushbu ijtimoi hamda psixologik mavzular tarjimashunoslikda ekvivalentlik masalasi nuqtai nazaridan maxsus oʻrganilmagan.

Asosiy qism. Gʻarb adabiyotida chuqurlashib borgan psixologizm tahminan XX asrning 20-yillaridan koʻzga tashlanadi. Gʻarbda Tomas Mann va boshqa bir qancha yozuvchilar ijodida intellektual (aqliy, idrokiy) romanlar paydo boʻla boshlangan; masalan, Xeminguey hikoyalarida uchraydigan *podtekst* yaʼni matn orqasidagi matn va ichki monolog alohida ahamiyatni kasb etadi.

Tanqidchilar Hindistonda psixologik yoʻnalishning yetilish vaqtini esa Hindiston oʻz mustaqilligiga erishgandan keyingi davr bilan bogʻlashadi. Vaholangki bu yoʻnalish vakillari-yozuvchilarining ilk romanlari mustaqillikka erishishidan ancha ilgari paydo boʻlgan. Masalan, Agʻeyning “Shekxar” va Jaynendra Kumarning “Sunita” (1926 y) asarlari buning yaqqol misolidir. Hindiy psixologik roman va hikoyalar oʻz rivojida gʻarb va rus tajribasini olgan, biroq, bu Hindiston tarixiy, madaniy muhitda va hind estetikasiga mos boʻlgan oʻz qonunlari boʻyicha rivojlanayotgan mustaqil yoʻnalishdir. Hind tanqidchilarining fikricha, yangi psixologik nasrning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

1) “Vaqtga murojaat” xususiyati: asardagi harakat davrini qisqartirishga moyillik. Bir kecha-kunduz, gohida bir necha soatlar yozuvchining fikrini o’sha chuqurlik bilan ifodalab beradi, tashqi harakatning qisqartirilishi esa asosiy diqqat va e’tiborni asarning muammosiga qaratishga yordam beradi.

Psixologik nasrda xususan, hikoyada “vaqt” katta zichlikka ya’ni xajmga ega bo’ladi. Hind tanqidchisi Vats’yanning yozishicha, u vaqtni “bir daqiqa” sifatida ko’radi va “vaqt kristali” tushunchasidan foydalanadi. Jaynendra Kumar haqidagi maqolasida u “tasvirni emas, hayot essensiyasini/“*yuqori quyuqlikka ega modda*” deb beradi [1,110].

2) Z.Freyd, K.Yung, M.Adlerlarning psixoanalitik ta’limoti bilan tanishish va psixologik tahlil maktabining ta’siri seziladi. XX asr psixologiyasi kashfiyotlari inson fe’l-atvorining ayrim sababchi elementlarini aniqlashga yordam berdi. Tanqidchi R.Bxatnagar ta’kidlashicha, romanistlar bu elementlarni o’z ijodiyot laboratoriyasiga kiritdilar va bu fakt ularning mahoratiga ijobiy ta’sir ko’rsatdi.

Psixoanalitik मनोविश्लेषण “*manovishleshan*” (psixologik tahlilga oid) va ijtimoiy romandan farqli bo’lgan psixologik roman va hikoyada ichki va tashqi, shaxsiy va ijtimoiy hayotning aloqalari ajralmas bo’lib namoyon bo’ladi.

3) Psixologik asar muallifining diqqat-e’tibori shaxsiyatning ichki dunyosiga, uning mohiyatini aniqlashga qaratiladi. Bunday yo’nalish व्यक्ति-केंद्र “*vyakti-kendr*” (*shaxsiyatga yo’naltirilgan*) termini paydo bo’lishiga ta’sir qildi.

Hind tanqidchilari, shular qatorida hind yozuvchisi va tanqidchisi Govind Mishra, hindiy romanchilikda psixologik yo’nalishning kelib chiqish tarixiga nazar tashlab, uning paydo bo’lishiga 3ta omillarni sabab qilib ko’rsatadilar: syujetning estetik ma’noziligi qiymatining tushib ketishi, ijodiy tajriba (*prayog*) qiymatining kashf etilishi va yozuvchining o’zini erkin his qilishi hamda psixologiyadagi kashfiyotlardan kelib chiqqan yangi texnik imkoniyatlarga ega bo’lish omilini sanab o’tadi.

Psixologik nasrchilik, Sarveshvar Dayal Saksena (nasriy janrlarda ham ijod qilayotgan, xususan, “सोया हुआ जल” *Soya xua djal* hikoyasini yaratgan) ning fikriga ko’ra, hayotning mohiyatini, ya’ni ichki, eng

tubdagi va harakat natijasida yuzaga keladigan jihatlarining o‘zaro aloqalarini anglashga intiladi. R.Bxatnagar ham shu haqda shunday yozadi: “Tashqi harakatlar, ya’ni insonning hulq-atvori, ongda bo‘lib o‘tayotgan ichki jarayonlarni aks ettiruvchi omili sifatidagina yozuvchini qiziqтира oladi.” Hindiy adabiyotida, ko‘pincha kichik janr – hikoyada alohida aksini topgan psixologik tahlil yo‘nalishi “chuqur” jarayonlar bilan shug‘ullanadi. Ya’ni hind tanqidchilari qarashlarida psixologizm muammosiga qaratilgan nazariy muammolar mavjud. Bular:

a) g‘oyani amalga oshirish usuli sifatida “tasvirlash”ni inkor etish;

b) voqealar bir-biri bilan bog‘liq va birin-ketin bayon qilinishi shart emas; v) ichki mantiqiy tizim syujetning rivojlanib borishini boshqaradi, tashqi ko‘rinishdan esa bu tizimni tashkil qiluvchi qismlari bir biriga aloqasi yo‘qdek ko‘rinadi.

Psixologik nasrda turtki beruvchi kichik sabab “qo‘zg‘olon” ko‘tarishga zamin yaratadi. Psixologik yo‘nalishining paydo bo‘lish sababi bu insonning ichki dunyosi va harakat dunyosi o‘rtasidagi doimiy nizoli ziddiyat, qarama-qarshilikdan kelib chiqqan faktdir.

Hind adabiyotida bugungi kunda ham mavjud bo‘lgan turli yo‘nalishlar aynan shu davrda vujudga keladi. Bunday oqimlar sirasiga *chxayavad*, *romantizm*, *pragativad*, (taraqqiyparvar), *realizm*, *mistitsizm* (tasavvuf), *eksperimen-talizm*, *modernizm* va *psixologizmlarni* kiritish mumkin. Shuningdek, bu davrda siyosiy roman janri bilan birga, ijtimoiy-psixologik roman janri ham keng qo‘llanila boshlagan. Unda kurashdan chetlangan odamning ruhiy iztiroblari tasvirlanadi. Bu janr R.Tagor, J.Kumar, I.Joshi va Sh.Chottopadxaylar qalami ostida o‘zining kamolot darajasiga ko‘tarildi. Jaynendra Kumar Tagor, Nirala, Chottopodxay yozuvchilari bilan birga taraqqiyparvar harakatini qo‘llab-quvvatlagan edi. Bulardan tashqari 30-40 yillarda modernizmning har xil shakllari ham Jaynendra Kumar ijodiga o‘z ta’sirini o‘tkazgan. Lekin Jaynendra Kumar o‘z faoliyatini 30-yillarda boshlab, uni 80-yilargacha davom ettirgan. 50-60 yillarda esa adabiyotlarga tushkunlik, ikkilanish, norozilik ruhiyati sezila boshlanadi. Bular mamlakatning siyosiy ijtimoiy holati bilan bog‘liq edi.

Mamlakatning bir guruh yetakchi yozuvchilari tashabbusi bilan 1936 yili Hindistoi taraqqiyparvar yozuvchilar uyushmasi tashkil etilgan edi va

u R.Tagor, Sh.Lottopadxay, Nirala, Jaynendra Kumar kabi yirik badiiy soʻz ustalari tomonidan qizgʻin maʼqullandi.

Jaynendra Kumar asarlarida erkak va ayol munosabatlaridan yuzaga keluvchi psixologik muammolar falsafa, tavba-tazarru va chuqur afsus-nadomat nuqtai nazaridan tahlil etiladi. Inson tuygʻularini u yoki bu xarakter fazilatlarini ochib berishda yozuvchi realist sifatida namoyon boʻladi. Uning asarlaridagi xalqchilik ona diyor manzaralari va maishiy turmush voqeliklarining tasvirlanishida aks etadi. Maʼlumki, asarlardagi aynan shu fazilatlar tufayli ular qayta-qayta nashr etildi. Lekin shu bilan bir qatorda insonning yolgʻizliqdan xalos boʻlish yoʻlidagi izlanishlarida u ekzistensializm falsafasining va u bilan bogʻliq boʻlgan insonning jamiyatdan ajralib qolish kayfiyatini, azob chekish gʻoyalarini, haqiqiy hayotdan qochishga urinishni targʻib qilganligi uchun Jaynendra Kumar koʻpgina tanqidlarga ham uchraydi.

J.Kumar hikoyalarda asar asosiga qoʻyilgan barcha eng muhim voqealar inson psixikasidan oʻtkazilgan: uning koʻzlari, qarashlari orqali voqealar yoritilgan va qahramon tuygʻulari ochib berilgan.

Obraz yaratishda, uning hulq-atvor belgilarini tasvirlashda baʼzan yozuvchi qahramonning tashqi qiyofasi, yaʼni portret chizgilaridan ham foydalanadi. Maʼlumki, portret tasviri orqali personajlarning tashqi qiyofasi, hayotiy qarashlari, tabiati-yu, odob-axloqi, yoshi va boshqa xususiyatlari ham oydinlashadi. Ammo, kuzatishlarimizdan maʼlum boʻldiki, Jaynendra Kumarning aksariyat hikoyalarda qahramonning tashqi qiyofasi – portreti, kiyinishi va yurish-turishiga eʼtibor qaratavermaydi, koʻproq uning gap-soʻzi, atrofdagilar bilan munosabat-muomalasi, oʻy-fikrlarini tasvirlash orqali xarakter yaratadi.

Maʼlumki, psixologik tahlilda turli usullardan foydalaniladi. U muallifning bevosita mulohaza-mushoxadalari tarzida yoki qahramonlarning ichki kechinmalari yoxud bilvosita — ularning muallif tomonidan oldindan «tayyorlab» borilgan kitobxon tahliliy tadqiq eta biladigan hatti-harakatlari, qiliqlari orqali yuzaga keladi. Bu kabi barcha tahlil usullari orasida personajlarning tashqi va ichki nutqi (*dialog va monologi*) alohida oʻrin tutadi. Yozuvchining maqsadi uning portretini chizish bilan faqatgina uni tasvirlash emas, balki uning taʼrifi vositasida boshqa obrazni ochib berishdir. Tahlildan koʻrinib turibdiki, muallif ushbu

hikoya bosh qahramonning psixologiyasini sintetik prinsip orqali; yuqorida ko‘rgan epizodik qahramonning psixologiyasini esa dinamik prinsip asosida ochib beradi. To‘laqonli badiiy asar yaratish uchun qobiliyat shubhasiz zarurligini e‘tirof etgan mutafakkir yozuvchi 3 ta shartni ko‘rsatib o‘tadi.

1) muallif predmetga axloq nuqtai nazardan to‘g‘ri munosabatda bo‘lishi kerak;

2) bayon tushunarli yoki shaklan go‘zal bo‘lishi muhim, aslida, bularning ikkisi ham bir xil ma‘noni anglatadi;

3) samimiyat, ya‘ni san‘tkor o‘zi tasvirlanayotgan narsani yolg‘ondakam emas, balki chin dildan yaxshi ko‘rishi yoki undan nafratlanishi lozim [3, 117].

Umuman olganda, tarjima inson fe‘l-atvoriga doir jamiki xususiyatlarni badiiy aks ettirishi mumkin. Fe‘l-atvor haqida so‘z borganda sa har qanday hayotiy qadriyat axloqiy qadriyatga aylanadi. Binobarin, adabiyot bilan axloq o‘rtasida chambarchas bog‘liqlik bor.

Jaynendra Kumarning “Hurmatli boshliq” hikoyasining o‘ziga xos hususiyatlaridan biri kichik bir davlat idorasidagi bir lavxa orqali jamiyatdagi katta va muhim muammolar ya‘ni, hurmat, izzat, burch, insoflilik, hamdardlik munosabatlarning muhim ekanligi, insoniy tuyg‘ularning har narsadan ustun bo‘lishi kerakligi ko‘rsatilgan. Bu bilan muallif inson hayotidagi samimiy munosabatlar uni yuqori cho‘qqilarga olib chiqishi haqida so‘zlaydi. Asar yakunida mana shu masalaning nozik, psixologik muamolarning yechimini ochiq qoldirgan. Demak, bu bilan muallif: munosabatlar qanday bo‘lishi kerak? degan savolni ko‘ndalang qo‘yish bilan cheklangan xolos. Unga javob topishni kitobxonga qoldirgan.

“Hurmatli boshliq” nomli hikoyasi sodda, o‘quvchiga tushunarli tilda yozilgan. Umuman olganda bu hikoyada muallif nutqiga nisbatan diolog ko‘p ishlatilgan bo‘lib, shuningdek, muallif asar tilining ta‘sirchanligini oshirishda solishtirish, qiyoslash, iboralardan ham keng foydalanadi:

1. उषा बत बनी अपनी जगह खड़ी रह गई। [4, 9] “*Usha sanamdek joyida turib qoldi*”

2. उषा चित्र लिखी- सी महामहिम को देखती रही। [4, 11] “*Usha surat chizayotgandek boshliqqa tikilib qoldi*”

Bu jumlar orqali yozuvchi portret yaratishda badiiy vosita va oʻxshatishlar-dan unumli va oʻz oʻrnida foydalangan. Hikoya badiiyati kuchli boʻlib, oddiy oʻxshatish vositalari butun bir voqea va ijtimoiy vaziyatni, insoniy his tuygʻu va ularning xususiyatlarini ochib bera olgan.

Jaynendra Kumarning “Ogʻriq” (कष्ट) nomli ikkinchi hikoyasi tili sof hindiy tilida yozilgan boʻlib, kitobxon uni toʻgʻridan-toʻgʻri tushuna olmaydi va lugʻat yordamisiz uni erkin tarjima qila olmaydi. Negaki muallif tanlagan deyarli har bir soʻzning kamida 3-4 ta alohida maʼnosi mavjud. Hikoyadagi avtor tilida asosan juft birikmalarni uchratishimiz mumkin.

3. देखते-देखते, सोते-सोते, हक्क-बक्का [5, 62] (*koʻrib-koʻrib, uxlab-uxlab, hang-mang*)

4. फिकर-फिकर में जाने क्या-क्या देख जाते हो? [5, 75] *Xavotirda kim bilsin koʻzga nimalar koʻrinmaydi?*

Takroriy soʻzlarda aynan bir soʻzning takror holda qoʻllanilishi natijasida gramatik maʼno anglatilib, u asardagi qahramon psixologiyasini mana shu birikmalar yordamida aks ettirishga xizmat qiladi [6, 15].

Jaynendra Kumar hikoyalarining alohida ajralib turadigan hislati shundaki, u insonlar ruhiyati, ichki dunyosi, dardu-alamlarini psixologik tahlil elementlari ichki monolog, nutqiy xarakteristika, takror soʻzlar, koʻp nuqta, fraziologik birikmalar va boshqa tasviriy ifodaviy vositalar yordamida aks ettirib, inson psixologiyasini mohirona tasvirlash bilan uygʻunlashtiradi.

Hind psixologik roman va hikoyalari oʻz rivojida gʻarb va rus tajribasini olgan, biroq, bu Hindiston tarixiy, madaniy muhitda va hind estetikasiga mos boʻlgan oʻz qonunlari boʻyicha rivojlanayotgan mustaqil yoʻnalishi hisoblanadi. Hindiy hikoyanavislari zamonamizning muhim masalalarini yechish uchun, inson ichki dunyosini, har gal yanada chuqurroq ochib berish maqsadidan, uning hayot mezonini aniqlashda oʻz uslublarini tanlaganlar. Bu uslub orqali ular hayotning tugunlariga adabiy yechim topishga intiladilar.

Jaynendra Kumar insonlar ruhiyati, ichki dunyosi, dardu-alamlarini psixologik tahlil elementlari ichki monolog, nutqiy xarakteristika, takror soʻzlar, koʻp nuqta, fraziologik birikmalar va boshqa vositalar yordamida aks ettirib, ularning psixologiyasini mohirona tasvirlaydi. U hech bir qahramonining portretini yaratmaydi, yoshiga ham toʻxtalib oʻtmaydi. U

inson qalbini, ichki dunyosini chizadi. Qalbning esa yoshu qarisi bo'lmaydi. Bu yo'l qahramonlarning asl maqsadiga yetishish uchun, ularning psixologik xis tuyg'ularini tushunishda, o'zining hayotga bo'lgan shaxsiy qarashlarini, boshqacha aytganda, bu mujmal, qiyin hayot haqiqatini tushunish yozuvchining o'ziga xos qurolidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Шодиев Н. “Рухият рассоми”.-Т., 1977. –56б.
2. Современная индийская проза. -М.: ИВА.1962.
3. Основные направления в индийской литературе XX в.-М.,1977.
4. Эминова.С.П. Психологический роман хинди. Традиции и современность в новом романе хинди.– М.,1983.
5. Гинзбург. Л.Я. О психологической прозе//Л.Художественная литература. 1977.
6. Егер Г. Коммуникативная и функциональная эквивалентность// Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. –М., 1978.–115 с.
7. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. –М.: Международные отношения, 1973. – 216 с.
8. Художественные направления в индийской литературе XX в.-М., 1977.
9. Чернышев.В. Роман об индийской деревне. Иностранная литература.- М.,1958.
10. Эминова С.П. Психологический роман хинди. Традиции и современность в новом романе хинди.– М.,1983.
11. Чельшев Е.П. Индийская литература вчера и сегодня.- М., 1989.
12. Серебриков И.Д. Литературы народов Индии.-М., 1985.
13. जैनेन्द्र कुमार. जैनेन्द्र की कहानियाँ. दिल्ली, १९७८
14. जैनेन्द्र कुमार. जैनेन्द्र के विचार. दिल्ली १९६७
15. भारतीय कहानी. दिल्ली १९७६
16. नाम्बर सिंह -दूसरी परम्परा की खोज १९८९
17. नाम्बर सिंह -अस्वीकार का खोज १९८९
18. Ochilov, E. (2014). Translation theory. Tashkent: Institute of Oriental Studies.
19. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
20. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

-
21. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
 22. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
 23. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.
 24. www.wikipedia.com
 25. www.kniga.uz
 26. www.hindwi.org/poets/sarveshwar-dayal-saxena/ebooks

ABDULLA QAHHOR “DAHSHAT” HIKOYASINING KOREYS TILIGA TARJIMASIDA MILLIY XOS SO‘ZLAR IFODASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460618>

Dilrabo TO‘RAQULOVA,

Samarqand davlat chet tillari instituti tayanch doktoranti.

Samarqand, O‘zbekiston.

Tel: [+998 90 966 88 91](tel:+998909668891);

E-mail: dilrabortoraqulova@gmail.com.

Annotatsiya: *Maqolada o‘zbek tilidan koreys tiliga tarjima qilingan asarlar, xususan, ulardagi o‘zbek milliy xos xususiyatlarini koreys tiliga qilingan tarjimasi misolidai tahlil qilindi.*

Kalit so‘zlar: *realiya, xos so‘z, transformatsiya, transkripsiya, transletiratsiya, generalizatsiya.*

Аннотация: *В статье анализируются произведения, переведенные с узбекского языка на корейский, в частности, выражение в них узбекских национальных особенностей в корейском переводе.*

Ключевые слова: *реалия, национальные слова, трансформация, транскрипсия, транслетирация, генерализация.*

Abstract: *The article analyzes works translated from Uzbek into Korean, in particular, the expression of Uzbek national features in them in Korean translation.*

Keywords: *reality, national words, transformation, transcription, transletration, generalization.*

Dunyo xalqlari tarjima orqali bir-birining milliy adabiyotini boyitadi va shu bilan birga, biri ikkinchisining tarixi, o‘ziga xos milliy koloriti, turmush tarzi, dini, madaniyati singari qator masalalar bilan yaqindan tanishadi. Badiiy asarda xos so‘zlar asarning ma’lum bir milliy adabiyotga mansubligi, badiiy voqelikni esa ma’lum bir etnik gruppada sodir bo‘layotganligidan dalolat beradi. Realিয়া–xos so‘zlar, ko‘pincha, tarjimaga bo‘ysunmaydigan ekzotik leksikadir. Bundan, albatta, milliy koloritni, davr ruhini berish uchun kelsa–kelmasa original so‘zlarni tarjima qilmay qoldiraverish mumkin ekan, degan xulosa kelib chiqmasligi kerak. Aksincha, tarjima asarida hadeb asl nusxa tilidagi so‘zlar uchrayversa, unda tarjima ko‘proq yutqazadi, kitobxonni o‘zidan itaradi. Tarjimon milliy xos so‘zlarni tarjima qilish jarayonida asliyat bilan mutanosib holda bermog‘i lozim. Aks holda kitobxon muallif yoritmoqchi

bo‘lgan manzaralarni noto‘g‘ri yoki qisman tushunishi, hatto, muallifning fikrlarini to‘liqroq anglab yetmasligi ham mumkin. Shu sababli, bir tildagi leksik birliklarni ikkinchi tilga o‘girayotgan paytda transformatsiya usullaridan foydalanib tarjima qilinadi. Professor A.V.Fedorov realiyalarni tarjimada aynan o‘zidek qilib berishni quyidagilarda ko‘rsatadi:

1. To‘la yoki qisman transliteratsiya, ya’ni milliy xususiyatni aks ettiradigan so‘zni fonetik moslashtirish yoki so‘z negiziga o‘z tilining qo‘shimchalarini qo‘shib berish yo‘li;

2. Predmetni ifodalash uchun tilda mavjud bo‘lgan unsurlardan foydalanib va morfologik biriktirish yo‘li bilan yangi so‘zlar yoki so‘z birikmalarini hosil qilish.

3. Boshqa tildagi realiyalarni ifoda etuvchi so‘zlarni ma’nosi va bajargan vazifasi jihatidan o‘sha realiyaga yaqin (garchi aynan bo‘lmasada) so‘z yordamida tarjima qilish [1,98].

O‘zbekiston xalq yozuvchisi A.Qahorning “Dahshat” hikoyasining koreys tiliga tarjimasida uchragan milliy xos so‘zlar tahliliga to‘xtaladigan bo‘lsak:

Ushbu tahlil jarayonida biz

- Joy nomlari
- Ism sharflar
- Unvon nomlari
- Kundalik turmushda qo‘llaniladigan jihozlar nomlari
- Kiyim – kechak nomlariga oid so‘zlar tarjimasini tahlilga tortdik.

Hikoyaning koreys tiliga qilingan tarjima matnida muallif qo‘llagan milliy xos so‘zlarni o‘girish jarayonida tarjimon transkripsiya, transliteratsiya va generalizatsiya usullariga murojaat qilganini kuzatdik. Bunda asardan olingan ayrim parchalar misolida milliy xos so‘zlar tarjimasini muammosini ko‘rsatib berishga, transletiratsiya, transkripsiya, generalizatsiya usullari o‘zini qanchalik oqlaganini, tarjimon so‘zlarni bu usullar orqali qanchalik mahorat bilan o‘giranini izohlashga harakat qilamiz.

Asliyatda: “Olimbek **dodxon**ing sakkiz xotini, katta kundosh Nodirmohbegimning uyiga yig‘ilib, **sandal** atrofida o‘tirishar edi” [2,78].

Koreyscha tarjimada:

“올림벙이라는 관리의 여덟 부인 중 나이가 가장 많은 노드르모흐베김 방에는 탁자 밑에 화로를 넣고 그 주변에 부인들이 모여 앉아 있었다”[2,86].

Mutarjim ushbu parchani koreys tiliga tarjima qilish jarayonida, O‘zbek tilining izohli lug‘atida “adolat istovchi shaxs. Buxoro xonligida xonning oldiga kiruvchilarni qabul qilivchi shaxs” [3,1-jild] deya ta‘rif berilgan **dodxo** so‘zi, amaldor ma‘nosini beruvchi **관리[kvalli]** so‘zi bilan tarjima qilingan. Tarjimon **dodxo** so‘ziga yaqin bo‘lgan **관리** – **amaldor** tarjimasiga ega bo‘lgan so‘zini qo‘llash bilan, koreys kitobxonini uchun tushunarli bo‘lgan tarjimani berishga harakat qilgan. Mazkur so‘zlarning manosi yaqin va tarjimada bir birini qoplay oladi.

Sandal so‘zi koreys tiliga **탁자 밑에 화로[takcha mite xvaro]** ya‘ni (stol tagidagi o‘choq), deb tarjima qilingan. Agar tarjimon transkripsiya usuliga murojaat qilgan holda “**산달[sandal]** tarzida tarjima qilib, havolada “O‘rta Osiyo, Yaqin Sharq mamlakatlari va Yaponiyada ma‘lum bir joyni isitish uchun mo‘ljallangan manqal; xonanning o‘rtasiga yoki chekkaroq yeriga chorburchak chuqurchaga o‘rnatilgan, ustiga ko‘rpa yopilib, atrofiga ko‘rpachalar to‘shalgan xontaxtdan iborat bo‘lib, ichiga saksovul yoki ko‘mir cho‘g‘i solinadi; tancha (qish sovug‘ida sandalga oyoq – qo‘lni tiqib isiniladi, ayni paytda ustiga dasturxon yozib, undan stol sifatida foydalaniladi)”[3,438] deb, sandal so‘ziga izoh berganida edi, koreys kitobxonini uchun **sandal** to‘g‘risida tasavvur uyg‘onishiga ko‘mak bergan bo‘lar edi.

Asliyatda:

“Xotinlardan biri uning **sallasini** oldi, biri **chakmoniga** qo‘l uzatdi, biri **mahsisini** tortgani chog‘landi,...”[2,78].

Koreyscha tarjimasi: “부인들 중 하나는 관리의 모자를 받고, 다른 부인은 상의를 바드려고 손을 뻗었고, 다른 부인은 신발을 벗기려고 준비하였다”[2,438].

Yuqoridagi parchada kuzatib turganimizdek, asliyat matndagi milliy liboslarning nomini anglatuvchi **salla**, **chakmon**, **mahsi** so‘zlari koreyscha tarjimada o‘z aksini topmagan va ushbu so‘zlari tahlilga tortish jarayonida biz ba‘zi kamchiliklarni uchardik. **Salla** “uzunligi 1,5 metrdan 7 metrgacha

bo‘ladigan, do‘ppi, kuloh, telpak ustidan o‘raladigan sidirg‘a mato, doka; musulmon erkaklarning bosh kiyimi.”[3,438]. Tarjimon tomonidan ushbu so‘zni tarjima qilishda 모자 [moja] bosh kiyim, shlyapa tarjimasiga ega bo‘lgan so‘z qollanilgan. Tarjima variantida asliyatdagi ma’no saqlanib qolgan, lekin, tarjimon salla so‘ziga yuqorida berilgani kabi havolada ta’rif berib o‘tganida edi, o‘quvchida **salla** haqida tasavvur uyg‘otib asliyatdagi milliy ruhni saqlab qolgan bo‘lar edi. **Chakmon** “odatda jun matodan tikiladigan erkaklarning uzun, qishki, ustki kiyimi”[3,428]. hisoblanadi, lekin tarjimon chakmon so‘zini hozirgi kunda urf bo‘lgan, zamonaviy, pidjak tarjimasiga ega bo‘lgan kalta turdagi ustki kiyim ma’nosini beruvchi 상의 [sangi] so‘zi bilan tarjima qilgan va so‘z tanlashda xatolikka yo‘l qo‘yilgan [3,575]. O‘zbek tilining izohli lug‘atida quyidagicha **Mahsi** “qo‘y yoki echki terisidan tayyorlanadigan, uzun qo‘nqli poshnasiz, tagcharmi yumshoq, kovush yoki kalish bilan kiyiladigan milliy oyoq kiyim” bed ta’riflanadigan ushbu so‘z tarjimon tomonidan qismni butun bilan anglatishga harakat qilingan. Ya’ni tarjimon mazmun mohiyatiga ta’sir qilmagan holatda kitobxonga yetqazishga harakat qilgan. Lekin tarjimon muallif tomonidan yaratilgan milliy ruhni saqlab qolishga harakat qilib havolada milliy oyoq kiyim ekanligi haqida izohlab o‘tganida edi maqsadga muvofiq bo‘lgan bo‘lar edi. Koreys tiliga qilingan tarjimada tarjimon salla so‘zini 모자 (moja), mahsi so‘zini 신발 (shinbal) shaklida tarjima qilib, generalizatsiya usuliga murojaat qilganini guvohi bo‘ldik. “Tarjimon tarjimada shunday lisoniy vositalardan foydalanishi kerakki, xosil bo‘lgan matn kitobxonga yaxshi tushunarli bo‘lsin va shu bilan birga asar yaratilgan davr uning ko‘z oldida jonlanib tursin. Buning ma’nosi shuki, tarjimada tilning arxaik va tarixiy qatlamlariga murojaat qilishda suistemollikka yo‘l qo‘ymasdan, ulardan kitobxonda asar yaratilgan davr to‘g‘risida tasavvur hosil qilish mumkin bo‘lgan darajada foydalanish zarur”[4,60].

Tarjimashunos olim Z. Isomiddinov shunday deydi, “Adabiyot – san’atdir, har qanday san’at, jumladan, badiiy adabiyotning eng muhim xususiyati, joni – milliylik, milliy bo‘lmagan san’at, milliylik yo‘g‘rilmagan so‘z san’ati yo‘q. Shunday ekan, badiiy tarjimada milliylikni saqlab qolish, boshqacha aytganda, uni qayta tiklash muvoffaqiyatning ko‘rsatkichi, bosh omilidir”. Darhaqiqat A.Qahorning milliylikka yo‘g‘rilgan asarlarini boshqa tilga tarjima qilishda asarlarning joni bo‘lgan ana shu milliylik xususiyatini saqlashga alohida e’tibor

qaratish kerak bo‘ladi. Buning uchun tarjimon turli yo‘llardan borishga majbur bo‘ladi. Shunday ekan, xos so‘zlar tarjimasini jiddiy muammo sifatida baholash lozimdir.

REFERENCES

1. Исоқова Ш. Бадиий таржимада миллийлик ва тарихийликни акс эттирилиши. (Ойбекнинг “Навоий” романининг французча таржимаси мисолида): Ф. ф. н. дисс. – Тошкент: ЎЗМУ, 2004.
2. Kim Hyon Yong, B.Shermatova Abdulla Qahhor hikoyalari (압둘라 카허르 단편 소설 집), 2015.
3. E.Begmatov, A.Madvaliyev “O‘zbek tilining izohli lug‘ati.Toshkent.”O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” davlat milliy nashriyoti. 2006.
4. Ходжаева.Н. Ўзбек адабиёти намуналари хинд тилида.(Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси,Алишер Навоий номидаги Тил ва адабиёти институти.):Ўзбек тили ва адабиёти журнали 2015/6 Тошкент – 2015.
5. Xasanova, S. A. Q., & Abdurahimova, D. X. Q. (2022). Liao Zhai Zhiyi asarini yapon tiliga qilingan tarjimalari xususida. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 22), 229-235.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

HINDIY VA O‘ZBEK TILLARIDAGI RASMIY USLUB MATNLARIDA FE’LLARNING CHOG‘ISHTIRMA TAHLILI

(O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Mustaqilligining 31 yilligi munosabati bilan 2022-yil 1-sentabrda so‘zlagan nutqi hamda Hindiston Respublikasi Prezidenti Ram Nath Kovindning Hindiston mustaqilligining 75 yilligi munosabati bilan 2021-yil 14-avgustda so‘zlagan nutqi misolida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460628>

Nurxon DADASHOVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent. O‘zbekiston.
Tel: +998919420997;
E-mail: nurkhonyokubova@gmail.com

Annotatsiya. *Fe’l so‘z turkumidan foydalanish uslubga qarab o‘zgaradigan hodisadir. Xususan, rasmiy uslubda fe’llar asosan uchinchi shaxsda va majhul nisbatda, buyruq maylida beriladi. Yuqori doiradagi shaxslar tomonidan so‘zlanadigan nutqlar ham rasmiy uslubga xos bo‘lib, ularni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda turli morfologik va sintaktik o‘zgarishlar yuz beradi. Ushbu maqoladi hindiy va o‘zbek tillarida olingan rasmiy nutqlar misolida fe’l so‘z turkumining rasmiy matnlarda qo‘llanilishi, ularning tarjimada berilishi va o‘zgarishlari borasida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Fe’l so‘z turkumi, rasmiy uslub, tarjima, tarjima uslubi, tahlil, morfologik o‘zgarish, hindiy tili, o‘zbek tili, majhul nisbat.*

Abstract. *The use of the verb phrase is a phenomenon that changes depending on the style. In particular, in the formal style, verbs are mainly given in the third person and in the passive voice, in the imperative mood. Speeches given by high-ranking persons are also characteristic of the official style, and various morphological and syntactic changes occur when translating them from one language to another. This article talks about the use of verbs in official texts, their translation and changes, on the example of official speeches taken in Hindi and Uzbek languages.*

Key words: *Verb phraseology, formal style, translation, translation style, analysis, morphological change, Hindi language, Uzbek language, passive voice.*

Аннотация. *Употребление глагольной фразы — явление, меняющееся в зависимости от стиля. В частности, в формальном стиле глаголы в основном даются в третьем лице и в страдательном залоге, в повелительном наклонении. Речи высокопоставленных лиц также характерны для*

официального стиля, и при их переводе с одного языка на другой происходят различные морфологические и синтаксические изменения. В данной статье рассказывается об употреблении глаголов в официальных текстах, их переводе и изменениях, на примере официальных выступлений на хинди и узбекском языках.

Ключевые слова: Глагол, формальный стиль, перевод, переводческий стиль, анализ, морфологическое изменение, язык хинди, узбекский язык, страдательный залог.

Hindiy va o‘zbek tillaridagi rasmiy uslubga xos matnlarda fe’llarni tahlil etish uchun manba sifatida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Mustaqilligining 31 yilligi munosabati bilan 2022-yil 1-sentabrda so‘zlagan nutqi hamda Hindiston Respublikasi Prezidenti Ram Nath Kovindning Hindiston mustaqilligining 75 yilligi munosabati bilan 2021-yil 14-avgustda so‘zlagan nutqlari matni olindi va ulardagi qo‘shma fe’llar chog‘ishtirma tahlil qilindi.

Matnlardagi fe’llarni o‘zaro taqqoslaganda, shunga amin bo‘lamizki, fe’l tarjima jarayonida morfologik o‘zgarishga uchrashi mumkin, ya’ni doim ham fe’l so‘z turkumiga to‘g‘ri kelmasligi mumkin:

“Avvalo, mana shu muazzam “Yangi O‘zbekiston” bog‘ida turib, siz, azizlarni, butun xalqimizni ulug‘ ayyom – Mustaqillik kuni bilan chin qalbimdan samimiy tabriklayman. Barchangizga o‘zinning yuksak hurmat va ehtiromimni, eng ezgu va olijanob tilaklarimni izhor etaman.” [1]

“देश-विदेश में रहने वाले सभी भारतीयों को स्वाधीनता दिवस की हार्दिक शुभकामनाएं! यह दिन हम सभी के लिए अत्यंत हर्ष और उल्लास का दिन है। ... इस ऐतिहासिक अवसर पर आप सभी को बहुत-बहुत बधाई!” [3]

Birinchi matnda “tabriklayman” hamda “izhor etaman” fe’llari ishtirok etgan bo‘lsa, ikkinchi matnda fe’l umuman mavjud emas. Lekin ikkala matnda ham tabriklash ma’nosi mavjud. Bu esa tarjima jarayonida ma’lum so‘z turkumi tarjima matnida ham o‘z holati saqlab qolmasligini anglatadi. O‘zbek tilidagi “tabrikلامoq” fe’li, hindi tilida “शुभकामनाएं” hamda “बधाई” so‘zlariga to‘g‘ri kelmoqda. Demak, bunday hollarda tarjima jarayonida morfologik o‘zgarishlar kuzatiladi, ya’ni o‘zbek tilidagi “tabrikلامoq” fe’li hindi tiliga ot bo‘lib (tabrik) tarjima qilinadi yoki aksincha.

Sintaktik jihatdan olib qaralsa, Sh.Mirziyoyev nutqida birinchi shaxs, ko‘plik shaklida ishlatilgan fe‘llar miqdori R.N.Kovindning nutqida shunday fe‘llar sonidan ancha ko‘p. (1-jadval)

1-jadval.

Sh.Mirziyoyev nutqidan	Shaxs va son	Nisbat	R.N.Kovind nutqidan	Shaxs va son	Nisbat
E‘tibor beramiz	Birinchi shaxs, ko‘plik	Aniq nisbat	बल दिया जा रहा है (e‘tibor qaratilmoqda)	Uchinchi shaxs, birlik	Majhul nisbat
Ahamiyat qaratmoqdamiz	Birinchi shaxs, ko‘plik	Aniq nisbat	ज़ोर दिया जा रहा है (ahamiyat berilmoqda)	Uchinchi shaxs, birlik	Majhul nisbat
Oldinga qarab boramiz	Birinchi shaxs, ko‘plik	Aniq nisbat	आगे बढ़ा गया है (olg‘a qadam bosildi)	Uchinchi shaxs, birlik	Majhul nisbat

1-jadvalda ko‘rib turganingizdek, ikkala matnda ham bir xil ma‘noli fe‘llarni uchratish mumkin, faqat sintaktik jihatdan bir-biridan farq qilmoqda. Shunday bo‘lishiga qaramasdan, ikki matnda ham ma‘no jihatdan ham, sintaktik jihatdan ham farqli bo‘lmagan fe‘llarni topish qiyin emas. (2-jadval)

2-jadval.

Sh.Mirziyoyev nutqidan	Shaxs va son	Nisbat	R.N. Kovind nutqidan	Shaxs va son	Nisbat
G‘urur bag‘ishlaydi	Uchinchi shaxs, birlik	Aniq nisbat	गर्व होता है (g‘urur bo‘ladi)	Uchinchi shaxs, birlik	Aniq nisbat

Harakat qilmoqda	Uchinchi shaxs, birlik	Aniq nisbat	प्रयास किये (harakat qilishdi)	Uchinchi shaxs, ko'plik	Aniq nisbat
Ta'zim qilaman	Birinchi shaxs, birlik	Aniq nisbat	नमन करता हूँ (ta'zim qilaman)	Birinchi shaxs, birlik	Aniq nisbat
Olg'a bormoqda	Uchinchi shaxs, birlik	Aniq nisbat	कदम उठाते थे (oldinga siljir edi, olg'a borar edilar)	Uchinchi shaxs, ko'plik	Aniq nisbat

Ahamiyatlisi, ikkala matnda ham ma'no jihatdan bir-biriga o'xshash fe'llarni ko'rish mumkin va ularning ko'pchiligi qo'shma fe'llar hisoblanadi.

O'zbek hamda hindi tili o'rtasidagi o'xshashlikni ta'minlab turuvchi eng asosiy omil bu – ikkala til ham arab-fors tillaridan so'z o'zlashtirganligidir. O'zbek tili kabi hindi tilida ham arab-fors o'zlashmalari faol qo'llaniladi va hindi tilining ajralmas bo'lagiga aylangan. Shu tufayli ham rasmiy uslubga xos bo'lgan matnlarda ham ularni uchratish tabiiy hol. (3-jadval)

3-jadval. Sh.Mirziyoyev hamda R.N.Kovind nutqidagi o'zlashma fe'llardan yasalgan qo'shma fe'llar. [1] [3]

Sh.Mirziyoyev nutqidagi o'zlashma fe'llardan yasalgan qo'shma fe'llar	R.N.Kovind nutqidagi o'zlashma fe'llardan yasalgan qo'shma fe'llar
Paydo bo'lmoq	नज़र डालना
Xizmat qilmoq	कदम बढ़ाना

	Ahamiyat qaratmoq		हासिल करना
	G'urur bag'ishlamoq		कमी आना
	Omad tilamoq		तैयार करना
	Davom ettirmoq		मज़बूत बनाना
	Hissa qo'shmoq		ज़रूरत होना
	Amalga oshirmoq		खर्च करना
	Tashakkur bildirmoq		खुशी होना
0	Mavjud bo'lmoq	0	बल देना
1	Harakat qilmoq	1	ज़ोर देना
2	Imkon bermoq	2	आसान होना
3	Tashkil etmoq	3	परवाह करना
4	Sharoit yaratmoq	4	कदम उठाना
5	Tatbiq etmoq		
6	Qaror qilmoq		
7	Hosil qilmoq		
8	Jalb qilmoq		
9	Talab qilmoq		
0	Ta'zim qilmoq		
1	E'tibor bermoq		

O‘zbek tilidagi matnda jami 21 ta, hindi tilidagi matnda esa 14 ta o‘zlashma so‘z bilan yasalgan qo‘shma fe‘l topildi. Shulardan faqat bittasi hosil qilmoq (हासिल करना) fe‘li ikkala matnda ham mavjud. Topilgan qo‘shma fe‘llarning barchasi arab-fors tillaridan o‘zlashgan fe‘llar orqali yasalgan. Hindi tilidagi matnda कदम बढ़ाना hamda कदम उठाना qo‘shma fe‘llari va बल देना hamda जोर देना sinonim bo‘lib kelmoqda. Hindiy tilidagi qo‘shma fe‘llar orasida o‘zbek tilida ham faol ishlatiladiganlar mavjud, ya’ni aynan shu so‘zlar orqali yasalgan qo‘shma fe‘llar o‘zbek tilida ham bor: नज़र डालना (nazar solmoq), तैयार करना (tayyor qilmoq), परवाह करना (parvo qilmoq), आसान होना (oson bo‘lmoq), ज़रूरत होना (zarur bo‘lmoq, zarurat bo‘lmoq). O‘zbek tilida topilgan qo‘shma fe‘llar orasida ham shundaylari mavjud: harakat qilmoq (हरकत करना), xizmat qilmoq (खिदमत करना), paydo bo‘lmoq (पैदा होना).

Davlat boshlig‘i nutqini tahlil qilganda, fe‘llar o‘rtasidagi sinonimlik munosabatini hisobga olmaslikning iloji yo‘q. Sh.Mirziyoyev nutqida ham, R.N.Kovind tabrigida ham fe‘llar o‘rtasidagi sinonimik munosabatlarni ko‘rish mumkin. Xususan, Sh.Mirziyoyev nutqida quyidagi sinonimik qatorlar aniqlandi[1]:

Tabriklamoq – qutlamoq

Bo‘lib qolmoq – aylanmoq

Davom ettirmoq – olg‘a bormoq – oldinga qarab bormoq

Barpo etmoq – yaratmoq

Ahamiyat qaratmoq – e’tibor bermoq

Saqlamoq – asramoq

G‘olib bo‘lmoq – o‘rin egallamoq

Yuksalmoq – rivojlanmoq – yangi bosqichga ko‘tarilmoq

Erkin bo‘lmoq – mustaqil bo‘lmoq

Matnda jami 9 ta sinonimik qator aniqlandi, bulardan ikkitasi uchta fe‘llik, qolganlari ikki fe‘llik qatorlar hisoblanadi. 20 ta fe‘l qo‘shma fe‘l, 8 tasi sodda fe‘l. ikki o‘rinda sodda fe‘l va qo‘shma fe‘l o‘zaro sinonimlik hosil qilgan.

Hindiston Prezidenti R.N.Kovind tabrik nutqida esa quyidagi sinonimik qatorlar topildi[3]:

नज़र डालना - देखना

गर्व होना - गौरव बढ़ाना

तय करना - निर्णय करना

कदम बढ़ाना - आगे बढ़ना - बढ़ा देना - बढ़ावा देना - आगे जाना

परिवर्तन होना - बदलना

शुरू करना - शुभारम्भ करना

पाना - प्राप्त करना - हासिल करना

मज़बूत बनाना - सशक्त हो जाना - सुदृढ़ करना

भागीदार होना - साझा करना

सुगम बनाना - सरल बनाना

कमी आना - काम हो जाना

बल देना - जोर देना

सुधर देना - विकसित देना

Matnda jami 13 ta sinonimik qator topildi. Bulardan bittasi beshta, ikkitasi uchta, qolganlari ikkita fe’ldan tashkil topgan sinonimik qatorlar hisoblanadi. Uchta fe’l sodda, qolgan 28 ta fe’l qo’shma fe’ldir. Uch o’rinda sodda hamda qo’shma fe’l o’zaro sinonimlik hosil qilganini ko’rish mumkin.

Topilgan sinonimik qatorlar tarkibida shunday fe’llar borki, ular aynan mana shu matnlarda sinonimlik hosil qilgan bo’lib, matndan tashqari holatda sinonimlik munosabati kuzatilmasligi mumkin.

REFERENCES

1. Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston mustaqilligining 31 yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 1-sentabr 2022-yil, www.daryo.uz sayti.
2. R.Sayfullayeva, B.Mengliyev va boshqalar. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. T.: “Fan va texnologiyalar”, 2009.

3. भारत के राष्ट्रपति श्री राम नाथ कोविन्द का 75वें स्वाधीनता दिवस की पूर्व संध्या पर राष्ट्र के नाम संदेश, 14 august 2021.
4. Хинди-русский словарь. Сост. В.М.Бескровный. Под ред. Акад.А.П.Баранникова. –М.: ГИС, 1959.
5. Fatxutdinova, I. A. (2021). Tarjimada ekvivalentlikning muloqot maqsadini ifodalash vositalari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 140-149.
6. www.mea.gov.in
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

ABDURAHMON ASH-SHARQAVIYNING “YER” ROMANIDA QISHLOQ HAYOTINING TIMSOLI VA UNING TARJIMADA IFODALANISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460642>

Shahnoza RAHMONOVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998 90 349 00 18;
E-mail: sahnozarahmonova300@gmail.com

Annotatsiya: “Yer”-misrlik yozuvchi Abdurahmon ash-Sharqaviy tomonidan yozilgan roman. Roman 1930-yillarning boshlarida bo‘lib, zolim tuzum zulmi ostida azob chekayotgan Misr qishlog‘i hikoyasini tasvirlaydi. Romanda muhokama qilingan siyosiy va ijtimoiy mavzular bilan bir qatorda, matnda korrupsiyalashgan hukumat amaliyoti natijasida kelib chiqadigan ekologik zarar va uning qishloq aholisiga ta’siri ta’kidlangan. Romanni ekologik tanqidiy o‘qish matnning ekologik imkoniyatlarini ochib beradi. Roman inson va tabiatning dualistik kontseptsiyasini shubha ostiga qo‘yadi, bu yerda inson va inson bo‘lmagan tabiiy dunyo madaniy jihatlar bilan o‘zaro ta’sir qiladigan uyg‘un ekotizimni ifodalaydi. Bundan tashqari, u tabiatning hukmronligi va ayollarning ekspluatatsiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlik haqidagi ekofeministik muammoni hal qiladi.

Kalit so‘zlar: “Yer”, Sharqaviy, qishloq hayoti, inson va tabiat, tarjima, tarjima uslubi.

Аннотация. «Земля» — это роман, написанный плодовитым египетским писателем Абдель Рахманом аль-Шаркави. Действие романа происходит в начале 1930-х годов и рассказывает историю египетской деревни, страдающей от гнета тиранического режима. Помимо политических и социальных тем, затронутых в романе, в тексте подчеркивается экологический ущерб, возникающий в результате коррумпированных действий правительства, и его влияние на жителей деревни. Экокритическое прочтение романа выявляет экологический потенциал текста. Роман бросает вызов дуалистической концепции человека и природы, представляя гармоничную экосистему, в которой мир природы, как человеческий, так и нечеловеческий, взаимодействует с культурными аспектами. Более того, он затрагивает экоефеминистский вопрос о связи между господством над природой и эксплуатацией женщин.

Ключевые слова: «Земля», Шаркави, деревенская жизнь, человек и природа, перевод, метод перевода.

Abstract. *“The Earth” is a novel written by the prolific Egyptian writer Abdel Rahman al- Sharqawi. The novel is set in the early 1930s and depicts the story of an Egyptian village that suffers under the oppression of a tyrannical regime. Beside the political and social themes tackled in the novel, the text emphasizes the ecological damage arising from corrupt governmental practices and its effect on the inhabitants of the village. An ecocritical reading of the novel brings to light the text’s environmental potentials. The novel challenges the dualistic concept of man versus nature by representing a harmonious ecosystem where the natural world, both human and non-human, interacts with the cultural aspects. Moreover, it tackles the ecofeminist issue of the connection between the domination of nature and the exploitation of women.*

Key words: *“Earth”, Sharkavi, village life, man and nature, translation, translation method.*

Abdurahmon ash-Sharqaviyning “Yer” asari birinchi marta “Ozod zobitlar inqilobi” sodir bo‘lgan 1952-yilda “Al-Masri” gazetasida seriyali ko‘rinishda nashr etilgan; roman keyinchalik 1954-yilda kitob holida nashr etildi. Roman katta tanqidiy olqishlarga sazovor bo‘ldi va “kambag‘al va mazlumlar ishiga” sodiq sotsialistik realizm fantastikasining yorqin namunasi sifatida o‘qildi. 1969- yilda taniqli rejissyor Yusuf Chaxine romanni filmga aylantirdi, u bir qancha mukofotlarga sazovor bo‘ldi va 1970 yilda Kann kinofestivalida qatnashdi [2]. Roman 1990 yilda Desmond Styuart tomonidan ingliz tiliga “Misr Yeri” deb tarjima qilingan.

Roman 1952 yilgi inqilobdan ikki yil o‘tib, 1954 yilda nashr etilgan bo‘lsa-da, uning voqealari 1930-yillarda inqilob tomonidan ag‘darilgan monarxiya hukmronligi davrida sodir bo‘ladi. O‘sha paytda Misr Usmonlilar hukmronligi va misrliklar ustidan imtiyozli sinflarni joylashtirgan ingliz imperializmi qoldiqlari ostida azob chekayotgan edi. Roman Ismoil Sedki Posho hukmronligi davrida Delta qishlog‘ida bo‘lib o‘tadi. Bu maktab o‘qish uchun Qohiraga jo‘nab ketgan va yozning bir kuni o‘z qishlog‘iga qaytib kelgan yosh bolaning hikoyasi sifatida boshlanadi. Roman o‘rtasida hikoyachi matndan yo‘qolib, Omda (rais), Mahmud bek va Posho vakili bo‘lgan qishloq ahlining zolim hukumatga qarshi kurashi hikoyasi markaziy syujet sifatida namoyon bo‘ladi.

Tasvir jihatidan e‘tibor qaratsak, romandagi asosiy voqealar talqinida Nil doimo ishtirok etadi. “Yer” romani suv tasvirlari bilan to‘la. Romandagi erkak va ayol qahramonlar o‘quvchilarga tanishtiriladi, fonda

esa suv aniq ko‘rinadi. Vasifa o‘quvchilarga qishloq bolalari bilan o‘rdak va g‘ozlar orasida loyda va suvda o‘ynab, qanotlarini qoqib bolalarni olqishlagan:

كنا قبل ان نذهب إلى المدرسة الابتدائية بعام واحد نستحم في ترعة صغيرة إلى جوار دور القرية، وكنا نحن الصغار من أولاد وبنات نمرغ أجسادنا على التراب ونكسو وجوهنا ورءوسنا بالطين لنصبح شكل العفاريث . ثم نقفز إلى الترعة الصغيرة، ونغطس في الماء المتل بالطيني، وز عيقنا يختلط بصياح الأوز والبط الذي يسبح إلى جوارنا ويستقبلنا مصفقا بأجنحته. (٨)

“Bu voqea boshlang‘ich maktabga o‘qishga kirmasimdan bir yil chamasi ilgari bo‘lib o‘tgan edi. Qishloq chetida ariq bor edi. Biz unda har kuni zerikkunimizcha cho‘milganimiz cho‘milgan edi. O‘zimizni jinga o‘xshatamiz, deb badanlarimizni tuproqqa belardik, bosh va yuzlarimizga loy chaplardik, so‘ng kichikkina ariqqa sakrab, suvga sho‘ng‘irdik. Qiy-chuvimiz yaqinimizda qanotlarini qoqib g‘ag‘alashayotgan g‘oz va o‘rdaklarning shovqin-suroniga qo‘shilib ketardi.” [1, 7]

Ushbu parchada ash-Sharqaviy sodda qishloq hayotining sodda bolalari odatlarini oddiy tilda jonlantirganki, o‘quvchining ko‘z oldida o‘zining bolaligi gavdalanib ketgandek bo‘ladi. Ushbu ruhni tarjimon tarjimaga ham yuklay olgan. Takroriy fe‘ldan foydalanish (*cho‘milganimiz cho‘milgan*), taqlid so‘zlarni samarali ishlatish (*qiy-chuv, g‘ag‘alashayotgan*) tarjimani yana-da boyitgan va uning tasviriyiligini oshirgan. O‘quvchi mutolaa jarayonida bolalarning shovqin-suronini g‘ozlarning g‘ag‘alagan ovozigacha mushtarak bo‘lib ketganini yaqqol his qiladi.

Bundan tashqari, shuni ta‘kidlash lozimki, suv obrazi romanda yetakchi tasvirlardan biridir. Romandagi turli bolalik xotiralari suv bo‘yida (Nil daryosida) sodir bo‘ladi, roman qahramoni hamda Vasifaning ilk uchrashuvi ham aynan suv bo‘yida sodir bo‘ladi:

“U kulib, joyidan qo‘zg‘aldi va menga yondoshibroq o‘tirdi. Keyin somon yuklab kelayotgan kema tomonga muloyim nazar tashladi. Nayning tiniq ovozi yurakni to‘lqinlantirardi.” [1, 39]

Roman ochiq epizodik tuzilma shaklida yozilgan. U bir xil qahramonlar tomonidan bir-biriga bog‘langan bir qator epizodlardan iborat. Bu tuzilma qishloq muhitini diqqat markaziga olib borishga ham yordam beradi. Qolaversa, u syujetni aniq bir xulosa bilan birlashgan voqealar turkumidagi qahramonlar hikoyasini hikoya qilishdan ko‘ra, qishloqning

o‘zi nuqtai nazaridan taqdim etadi. Nihoyat, ushbu epizodik tuzilma matnga qishloq madaniy nutqini, jumladan e‘tiqodlar, urf-odatlar va an‘analarni qishloqning tabiiy dunyosi kontekstida birlashtirish imkoniyatini beradi.

Masalan, romanda xalq og‘zaki ijodiga xos bo‘lgan kuy-qo‘shiqlar ham keng o‘rin egallagan. Tarjimon ushbu misralarni Misr ohangidan uzoqlashmagan holda, ayni damda, o‘zbek o‘quvchilariga ham begona bo‘lmagan bir usulda tarjima qilishga harakat qilgan:

*“Kuyla, nay,
Tengsiz malakni sevganim dunyoga yoy!
Oq bilak yo ‘lida jon tikdim, u parvo qilmagay,
Boshqa jononlarni ko ‘nglim istamas hech, na qilay?”* [1, 39]

M. M. Badaviy o‘zining “Zamonaviy arab adabiyotining qisqacha tarixi” kitobida “Yer” romani shunchaki qishloq fonida sodir bo‘ladigan voqealar emas, balki Misr qishlog‘ining o‘zi roman qahramoni bo‘lgan bir asardir” deydi.

Roman tarjimasida ba‘zi atamalar o‘z holicha qoldirilishi holatlari kuzatiladi, bu esa aynan o‘sha qishloq hayotini yaqindan his qilishga yordam beradi. Masalan, Umda – qishloq oqsoqoli, ma‘mur - qamoqxona boshlig‘i va shu kabilar.

Romanni o‘qish jarayonida qishloqdagi odamlar hayoti boricha, hatyo kundalik maishiy tashvishlari bilan yoritilganining guvohi bo‘lamiz: *“Dadam o‘ylab qoldi. Yangi kostyum masalasi hozirgi kunda ko‘pchilik otalarning boshini qotirardi. Ular, ko‘pincha kostyum, pulning zavoli ekanligini o‘z o‘g‘illaridan yashirish uchun kostyum kiyish xalq oldida durust emas deb bahona qilishardi...”* [1, 42]

Yuzaki qaraganda oddiy tuyuladi, ammo bu o‘quvchini zeriktirmaydi. Negaki, ushbu muammo faqatgina Misr qishloqlarida emas, dunyoning boshqa joylarida ham mavjud. Buni bilgan kitobxon ushbu holatga oddiy qaramaydi, balki bu narsani his qilishi ham mumkin. Bu borada tarjimonning yengil, sodda tarjimasini ham ahamiyatga ega.

Abdurahmon ash-Sharqaviyning “Yer” romani muhim siyosiy masalalarni oddiy bir qishloq hayoti jarayoni bilan ochib berishga harakat qilgani bilan ahaiyatga molikdir. Ushbu asarning o‘zbek tiliga tarjimasida romanning ruhi ham ko‘chib o‘tganligi tahsinga loyiq.

REFERENCES

1. Abdurahmon ash-Sharqaviy, Yer. – G'afur G'ulom nomidagi baddiy adabiyot nashriyoti, Toshkent, 1968.
2. G'aybulla Salomov, Tarjima nazariyasi asoslari. – O'qituvchi, Toshkent. – 1984.
3. Nashwa Muhammad Elshamy, - Reading Egyptian Environmentalism: The Representation of Rural Life in Abdel Rahman al-Sharqawi's Novel Al-Ard (1954).
4. Mubarakova, D. (2022). Media matn tarjimasida lingvomadaniy va sotsiolingvistik aspektlar. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 26), 411-414.
5. <https://readbks.ru/book-author/abd-ar-raxman-ash-sharkavi>
6. <https://litvek.com/avtor/72517-avtor-abd-ar-rahman-ash-sharkavi>
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

TOXIR VATTORNING “OLOVLI SO‘QMOQLAR” ROMANI TARJIMASIDA EKVIVALENTLIKNING AKS ETISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460652>

Gulnoza G‘OFFOROVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent. O‘zbekiston. Tel: +99897 4076119; E-mail:
gulnozagofforova@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Jazoir yozuvchisi At-Toxir Vattorning “Olovli so‘qmoqlar” romanining arab tilidan o‘zbek tiliga tarjimasida ekvivalentlik masalasi, romanning iste‘dodli tarjimon Muhammad Yusupov va arabshunos Baxtiyor Ibrohimov tomonidan amalga oshirilgan tarjimalar misolida ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: *tarjimashunoslik, badiiy asar, tarjimon, arab, o‘zbek, tarjima, milliy o‘ziga xoslik, ekvivalentlik, adekvatlik*

Аннотация: *В данной статье рассматривается вопрос эквивалентности в переводе романа “Огненные тропы” Алжирского писателя Ат-Тахир Ваттора с арабского языка на узбекский, которая была переведён талантливого переводчика романа Мухаммада Юсупова и арабиста Бахтиёра Ибрахимова.*

Ключевые слова: *переводоведение, литературное произведение, переводчик, арабо-узбекский перевод, национальная идентичность, эквивалентность, адекватность*

Abstract: *In this article, the issue of equivalence in the translation of novel “Fiery Trails” by the Algerian writer At-Takhir Wattor from Arabic to Uzbek is considered, using the example of the translations of the novel by the talented translator Muhammad Yusupov and the Arabic scholar Bakhtiyor Ibrohimov*

Key words: *translation studies, literary work, Arabic-uzbek translator, national identify of translation, equivalence, adequacy*

Badiiy tarjimaning sifati va saviyasini belgilashda ekvivalentlik, muqobillik va adekvatlik masalalari muhim masalalari muhim o‘rin tutadi. O‘zbek tilidan arab tiliga qilingan tarjimalarda ekvivalentlik va adekvatlik masalasi ko‘rib chiqilayotganda tillarning o‘zaro yaqinligi, bir oilaga mansubligi hisobga olinadiki, bu yuzaga keladigan ayrim muammolarning asl sababini aniqlashga ko‘mak beradi. Zero, bu jarayonda tarjimon oldida turgan eng katta muammolardan biri ekvivalentlikdir”.

Fransuz tilida XIX asrning 60-yillarida aynan tilshunoslik bilan bogʻliq tushuncha sifatida qabul qilingan “ekvivalent” (equivalent) termini rus tarjimashunosligiga XX asr oʻrtalarida A.D.Shveyser tomonidan kiritilgan boʻlib, birmuncha murakkab termin sifatida qaraladi. Bu asliyat va tarjima matni mazmunining birligiga erishishda tarjimon eʼtibori doirasida boʻlgan masalalardan biridir [1,60]. Ammo, tarjimashunoslikda ekvivalentlik darajalariga oid ishlarda tadqiqotchilarning qarashlari turlicha. Masalan, V.N.Komissarovga koʻra, ekvivalent – bir nutq birligi bajariladigan funksiyani bajara oladigan boshqa nutq birligidir. “Ekvivalentlik tushunchasi, - deb yozadi olim, - tarjimaning muhim xususiyatlarini ochib beradi va hozirgi tarjimashunoslikning markaziy tushunchalaridan biri hisoblanadi”. Ammo, V.Vinogradov, A.D.Shveyser, Y.Retsker, N.K.Garbovskiy, A.O.Ivanov va boshqa olimlarning ekvivalentlikka yondashuvlari bir-biridan sal boʻlsa-da farq qiladi.

Ekvivalentlik nazariyasi tarjima jarayonida tillararo xoslashuvning eng samarali variantlarini izlab topish va tarjima faoliyatiga tadbqiq etish asosini shakllantiradi. Asliyat tili bilan tarjima tili oʻrtasida oʻrnatilgan munosabatlarning aksi ekvivalent munosabatlarda namoyon boʻladi. Ekvivalentlik xususida yana shuni taʼkidlash kerakki, agar hozirgi tarjima nazariyasi haqiqatdan ham XX asr oʻrtalarida paydo boʻlgan boʻlsa, uning asosiy kategoriyasi sanalgan “ekvivalentlik” ning ham u bilan bir paytda yuzaga kelganligi oʻz-oʻzidan anglashiladi.

Tarjimashunoslikda ekvivalentlik tenglik, muqobillik, muvofiqlik yoki muvozanat, oʻxshashlik hamda adekvatlik ekvivalentlikning sinonimlaridir. Fanda ekvivalentlik haqidagi tasavvurlar bir xil boʻlmagan. Baʼzi hollarda esa bu borada tamoman qarama-qarshi tasavvurlar ham yuzaga kelgan. Masalan, S.Vkaxov “ekvivalentlik” deganda mazmun doirasida ikki tilning tegishli birliklari semantika, konnotatsiya, fon oʻrtasida toʻliq oʻxshashlikni nazarda tutgan boʻlsa, A.O.Ivanov tarjima tilida manba til birlamchi birliklarining shu kontekst doirasida barcha maʼno-mazmun komponentlari yoki mazmunga tegishli variantlardan birining funksional mutanosibligini koʻzda tutgan [1, 61].

Umuman, ekvivalentlik tarjimaning asliyatga har jihatdan muvofiqligidir. Baʼzida kontekst ichidagina bir-biriga mos keladigan, bir-birining oʻrnini qoplaydigan soʻz va birikmalar ham shartli ravishda

ekvivalentlik maqomida bo‘ladi. Ikki tilda kontekstsiz ham ma’nolari bir-biriga o‘xshash bo‘lgan maqol, matal va iboralar ham ekvivalent birikmalar hisoblanadi.

Asliyat: - لكن من يخسر؟ أنا... أوف أية خسارة؟ غيره كثيرون. انهم يقولون في لغتهم:

[1, 2]. النخالة تجلب الكلاب... ننتدب واحدا من الجنود لخدمتي و كفي

Tarjimada: - Lekin bunda kim yutqizadi? Men !...Nima yutkizaman? Boshqasi to‘lib yotibdi. Avomda: “It vazifasini it bajarar”, degan gap bor. Uning ishini soldatlardan biriga buyuraman qo‘yaman [2, 57].

Yuqoridagi “It vazifasini it bajarar” maqolining aslida “Ziqnalikni it qiladi” degan tarjima chiqadi. Tarjimon o‘zbek tilidagi muqobil ekvivalentini tanlashni ma’qul ko‘rib uni “It vazifasini it qilar” deb tarjima qilgan. Bunday tarjima albatta kontekstga bog‘liq bo‘lgan holat. Ammo mazmunan bir xil ma’no anglatadi.

Tarjima ishonchli, hech bir so‘z, ibora e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Shu bilan birga, ijodkor tarjima matniga o‘z iboralarini ham kiritishi mumkin. Yuqoridagi misolda biz bunga guvoh bo‘ldik. Shunday fe’llar ishlatishi mumkinki, asliyatdagi ma’no bo‘rttirib ko‘rsatilishi mumkin. Toxir Vattorning “Olovli so‘qmoqlar” asarining tarjimasida ham ijodkorlarimiz ishlariga ijodiy yondashishgan. Asardagi asosiy qahramon sanalgan Al-Lazning jasoratini bo‘rttirib ko‘rsatib, asarning ta’sirchanligini oshirishgan.

Tarjima: “Serjant shosha-pisha stol oldiga borib, qo‘liga qog‘oz, qalam oldi va Al-lazning og‘zini poylay boshladi. Ayni vaqtda Al-Lazning uzoq chidolmasligini boshidayoq sezganini hayolidan o‘tkazdi: “U kaltak zarbiga imkoni boricha chidashga urinib ko‘rdi, xolos. Men uning o‘rnida bo‘lsam, buncha ishonchli dalillar qarshisida hech ikkilanmay bor gapni bo‘yninga olgan bo‘lardim. Yo‘q unda sportchilarga xos jasorat bor”.

“Tarjima amaliyotida hanuzgacha yo‘l qo‘yib kelinayotgan xato va kamchiliklarning ko‘pchiligi tarjimada milliy xususiyatni tiklash bilan bog‘liq, bu masala hanuzgacha ham nazariy, ham amaliy jihatdan qoniqarli darajada hal qilingan emas. Badiiy tarjimada, xususan, o‘zaro yaqin tillar orasida tarjima amalga oshirilayotganda xos so‘zlarning soxta ekvivalent bo‘lib chiqmasligiga alohida e’tibor berish kerak”[4, 74].

“Tarjimada uchraydigan bunday holatlar xususida so‘z yuritgan E.Ochilov yaqin tillardan tarjimaga ko‘p hollarda ijodiy ish deb qaralmayotganligi, balki unga tabdil darajasida munosabatda bo‘linib, shunchaki u tildan bu tilga o‘tkazib qo‘ya qolish va ba‘zi bir tushunarsiz so‘zlarni tushunarlisi bilan almashtirish deb qaralishi tufayli bunday tarjimalarga ortiqcha tayyorgarliksiz kirishilishi va buning natijasida uzoq tillardan tarjimaga ko‘ra yaqin tillardan tarjimada xato ko‘proq uchrashini ta‘kidlaydi. Zero, tili va hayot tarzi yaqin bo‘lgan xalqlarning tillaridan tarjimaning qulayligi, turli til guruhlariga kiradigan mutlaqo begona, dini va urf-odatleri bir-biriga yot xalqlar tilidan tarjimaga nisbatan osonligini ta‘kidlar ekan, tarjimashunoslikda “uzoq tillardan tarjimaga ko‘ra, yaqin tillardan tarjima qiyinroq” degan notog‘ri bir qarash keng tarqalgan va bunga ham asliyat, ham tarjima tili lug‘atida mavjud, shaklan bir xil bo‘lsa-da, mazmunan bir-biridan uzoq so‘zlar – “soxta ekvivalentlar” vaj qilib ko‘rsatiladi”[3, 9].

Milliy xarakter ma‘lum moddiy asosda yaratilib, muayyan hayot sharoitining in‘ikosi hisoblanadi. Shuning uchun ham obrazning milliy xarakterini o‘sha millatning hayotini, milliy tarixini, o‘ziga xosligini, milliy, madaniy va adabiy an‘analarini o‘rganish orqali to‘g‘ri tushunish mumkin. “Olovli so‘qmoqlar” romanida **درهم** “**dirham**” so‘zi kelgan. Dirham arablarning milliy pul birligi hisoblanadi. Shu bilan birgalikda **درا** “**doro**” so‘zi ham kelgan. U “**chaqa, mayda pul**” degan ma‘noni anglatadi. Arablar chaqa pulni doro deb atashadi. Tarjimon bu so‘zlarni ekvivalentini topa olmagan va bu so‘zlar faqatgina arab xalqlariga tegishli bo‘lgan so‘zlar bo‘lganli sababli ularni o‘z shaklida qoldirishni ma‘qul ko‘rgan[2,37].

Ma‘lumki, ba‘zan asliyatda erkin iboralar bilan berilgan gaplar tarjimon tomonidan turg‘un birikmalar bilan tarjima qilish holatlari uchrab turadi. Bu holatning afzallik tomoni shundaki, maqol, metal yoki frazeologik iboralar erkin iboralarga qaraganda obrazliroq, ta‘sircharoq bo‘ladi, lekin, har qanday holatlarda ham to‘g‘ri ma‘no anglatuvchi erkin birikmalarni nuqul idiomatik iboralar bilan almashtirishga ruju‘ qilish asarning baddiy qiyofasini o‘zgartirishga olib kelishi mumkin” [4, 12].

Haqqoniylik – ekvivalentlikning asosiy xossasi hisoblanadi, ya‘ni tarjima matni asliyatniki kabi haqqoniy bo‘lsa, ekvivalentlik ham

mukammal bo‘ladi. Bu yerda gap asliyat matnining obyektiv voqelikka nisbatan haqqoniyliги haqida emas, har qanday matn insonni o‘rab turgan voqelikka bo‘lgan munosabatini ifodalash usuli ekanligi haqida bormoqda. Matn har qanday moddiy obyekt singari o‘zining moddiy obyektivligi bilan haqqoniydir. Aynan ana shu haqqoniylik tarjima ekvivalentligini baholashda e‘tiborga olinmog‘i kerak” [1, 65].

Tarjima qilinayotgan asar tili me‘yorlariga qat‘iy amal qilingan holda asosiy mazmuni berish ekvivalent tarjima hisoblanadi. Demak , asliyat matni parchasi ustida ishlash jarayonida tarjmaning bir necha variantlaridan eng muqobilini tanlay olishi lozim. Bunda tarjimon matnning alohida elementlaridan muhimlik darajasiga ko‘ra grammatik va semantik jihatdan eng maqbulini tanlashi lozim.

REFERENCES

1. Hamidov X. O‘zbek qissa va romanlari turk tilida, monografiya. – T., 2017.- B.276
2. Ibrohimov B. Yusupov M. Olovli so‘qmoqlar.-T., 1986.-B.195
3. Ochilov E. Yaqin tillardan tarjima muammolari. Tarjima masalalari//ilmiy maqolalalar to‘plami.-T., 2012.
4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5 жилдли. 2-жилд. –Т., 2006-2008. –В. 569
5. Исматуллаева, Н. (2022). Хитой лингвомаданиятида “оила” концепти билан боғлиқ стереотип тил бирликларининг таҳлили. *Sharq ma'shali/Vostochnый факел*, 14(1), 82-86.
6. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).

-
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

ARAB TILIDA POLISEMIYA VA SINONIMIYA HODISASI HAQIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460658>

Sabina ISLOMOVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998335769679;
E-mail: Islomova_sabi@mail.ru

Annotatsiya: *Mazkur maqolada barcha tillarda mavjud bo‘lgan, xususan arab tilidagi polisemantik va sinonim so‘zlar, ularning tarkibi, yasalishi va ishlatilish o‘rni haqida so‘z boradi.*

Kalit so‘zlar: *polisemantik, monosemantik, arab tili, tilshunoslik, sinonim, omonim, birliklar, kategoriya*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются многозначные и синонимичные слова, присутствующие во всех языках, в частности арабском, их состав, образование и роль в употреблении.*

Ключевые слова: *многозначный, моносемантический, арабский, лингвистический, синоним, омоним, единицы, категория*

Annotation: *this article will consider polysemantic and synonymous words that exist in all languages, especially Arabic, their role in composition, formation and use.*

Keywords: *polysemantic, monosemantic, Arabic language, linguistics, synonym, homonym, units, category*

Polisemiya har qanday tilda ham salmoqli o‘rin tutadi. Til boyligi faqat so‘zlar, iboralar bilangina emas, so‘zlarning leksik ma‘nolari bilan ham o‘lchanadi. Demak, so‘zlarniig ko‘p ma‘noliligi — polisemiya til boyishida o‘z o‘rniga ega.

Tildagi polisemiya hodisasi juda qadimdanoq olimlar diqqatini o‘ziga jalb qilib keldi. Eramizdan avval uni falsafa va uslubiyat nuqtai nazaridan o‘rganishdi. Tilshunoslarning qayd etishicha, bu masala bilan xitoy va hind olimlari, eramizning boshlarida esa yunonlar ham shug‘ullanishgan ekan. O‘rta Osiyoning buyuk leksikografi Mahmud Qoshg‘ariy ham o‘zining mashhur «Devonu lug‘atit turk» kitobida turkiy polisemantik so‘zlarni qayd etadi.

Polisemiya inson bilimining xarakteri bilan bog‘liq ekan, turli xalqlardagi bilim xarakterining turliligi ham o‘sha xalq tilidagi

polisemiyalarda o‘z aksini topadi. Aniqroq qilib aytganda, polisemiya milliy xarakterga ega bo‘ladi. Leksik ma’nolarning, tilshunoslikda tan olinganidek, milliy xarakterga ega bo‘lishi polisemantik so‘zlarda o‘z aksini topmasdan iloji ham yo‘q. Chunki polisemantik so‘zlar leksik ma’nolar hisobigagina tarkib topadi. Masalan, “tutilmagan” degan leksik ma’no turli tillarda turli so‘zlarining semantik strukturasi o‘id holatda hosil bo‘lgan. O‘zbek tilida u “yangi” so‘zining semantik strukturasi kiradi: yangi daftar. Rus tilida esa “чистый” so‘zining semantik strukturasi kiradi: “чистая тетрадь”. Vaholanki, “чистый” so‘zi o‘zbek tiliga genetik ma’nosi asosida tarjima qilinsa, “toza” so‘ziga tengdir. O‘zbek tilida esa mazkur leksik ma’noni “toza” so‘zi orqali ifoda etib bo‘lmaydi. Agar “toza daftar” birikmasini tuzsak, u “yangi daftar” birikmasi kabi ma’no ifoda etmaydi. Chunki o‘zbek tilida nihoyatda ozodalik bilan yozib to‘ldirilgan daftar ham toza daftar deb atalaveradi. Demak, o‘zbek tilida toza so‘zi “kirlanish” ma’nosi bilan bog‘liq bo‘lgan ma’noni ifoda eta olar, ammo tutilmagan leksik ma’nosini ifodalay olmas ekan. [4,21].

Arab tilida ham “tutilmagan” leksik ma’nosi o‘zbek tilidagi “toza” so‘ziga teng ekvivalent ma’noli نَظِيفٌ so‘zi orqali ifoda etiladi. Misol tariqasida دَفْتَرُ الطَّالِبَةِ نَظِيفٌ

Ma’lum tilda polisemantik so‘zlar vujudga kelish imkoniyatlarining ko‘p bo‘lishi va tilda polisemiyaning nihoyatda, taraqqiy etganligi fikr ayirboshlash uchun hech mahal qiyinchilik tug‘dirmaydi. Uning taraqqiyoti ob’yektiv mavjudotni o‘zaro bog‘liq holda anglash, ularni qiyosiy o‘rganish, taraqqiyotlarning tilda aks etib turishi kabilar natijasi bo‘ladi. Ya’ni polisemiya sivilizatsiya belgisidir. Qaysi xalqda fan, texnika, madaniyat, san’at, taraqqiy etgan bo‘lsa, o‘sha xalq obyektiv borliqning o‘zaro aloqasini shuncha ko‘proq ko‘radi, ularni bir-biriga ko‘proq qiyos etadi va bular tilida ko‘proq o‘z aksini topadi. So‘z ma’nolarini o‘zgartirib turuvchi taraqqiyotlar ketma-ket sodir bo‘lib turadi. Bu esa polisemantik so‘zlar taraqqiyoti uchun sabab bo‘ladi, ya’ni insonning o‘z atrofini o‘rab turgan borliqni umumlashtira olishi bilan bog‘liq holatda polisemiya mavjud va taraqqiy etadi.[1,38].

Har qanday tilda til tizimini rivojlantirish uchun boy imkoniyatlar mavjud bo‘lib, ular tizim va jarayon, kod va u orqali uzatiladigan xabar

sifatida o'zaro bog'liq bo'lgan til va nutqning o'zaro ta'sirining xususiyatlari bilan bog'liq. Til "tabiiy ravishda (insoniyat jamiyati rivojlanishining ma'lum bir bosqichida) paydo bo'lgan va tabiiy ravishda rivojlanayotgan semiotik (ikonik) tizim bo'lib, u ijtimoiy maqsad xususiyatiga ega bo'lib, birinchi navbatda individual shaxs uchun emas, balki ma'lum bir jamiyat uchun mavjud bo'lgan tizimdir". Til birliklari odamlar uchun keng tarqalgan aloqa vositasidir. Ular ma'lum bir tilda so'zlashuvchilar tomonidan turli xil nutqiy vaziyatlarda, turli xil sharoitlarda, odamdan odamga va avloddan avlodga o'tib ko'paytiriladi. Nutq, tildan farqli o'laroq, ma'ruzachining faoliyati va bu faoliyatning natijasidir. Nutq odamlar bilan muloqot qilish jarayonida, gapirish jarayonida yaratiladi. Bu, birinchi navbatda, ma'lum bir til vositalaridan (masalan, ma'lum so'zlar, so'z shakllari, sintaktik tuzilmalar va boshqalar) ushbu nutq holatiga qarab, har bir holatda ushbu til vositalaridan foydalangan holda ma'lum bir tarkibni, ma'lum bir fikrni etkazishga intiladigan ma'ruzachining niyatidan foydalanadi. R. Jakobsonning so'zlariga ko'ra, nutq "ma'lum til birliklarini tanlash va ularni birlashtirish"dir.

Kattaroq ko'lamda omonimiya bir xil bo'lgan so'z sifatida tavsiflanadi shakl yoki boshqa so'z bilan tovushda (gomofon sifatida) yoki imloda, yoki ikkalasi ham, lekin undan ma'no jihatidan farq qiladi. Omonimiyani yuzaga keltiruvchi hodisalardan biri polisemiyaning taraqqiyoti natijasidir. Demak, olisemiyaning taraqqiyoti ba'zan omonimiyaga o'tish hisoblanadi. Mana shu ba'zi o'tishi ma'lum tilde belgilab chiqish bir biriga mos bo'lmagan fikrlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. V.I. Abayev "Bu ikki hodisa ma'nolari o'rtasida hech qanday yiroqlashish bo'lmaydi va omonimlarning polisemantik so'zlardan kelib chiqishi uchun ham asos emas.

Polisemantik so'z taraqqiyoti natijasi omonimlarning vujudga kelishi uchun asos bo'la oladi. Agar polisemantik so'z ma'nolari quyidagi yo'llar bilan taraqqiy etsa, uning ma'nolari o'rtasidagi aloqa uziladi, ya'ni u birdan ortiq so'zga differentsatsiya bo'lib, omonim vujudga keladi.

Leksik ma'nolarning tobelilik natijasidagi taraqqiyoti polisemantik so'z ma'nolari o'rtasidagi aloqaning uzilishiga sabab bo'lishi mumkin. Polisemantik so'z ma'nolari faqat bosh ma'no taraqqiyotidagina iborat bo'lmay, balki bosh ma'nodan hosil bo'lgan ko'chma ma'nodan ham hosil

bo'ladi. So'z ma'nolarinng bunday hosil bo'lishi jarayonida oraliqdagi biror ma'no vazifadoshlikning natijasi bo'lib qoladi. Vazifadoshlik yo'li bilan ko'chma ma'no hayotda eskirib qolgan nomdoshlanuvchining nomdoshlovchini siqib chiqarib yuborishi natijasida hosil bo'ladi. Natijada, nomdoshlovchini ifoda etuvchi ko'chma ma'no yo'qolib, uning o'rniga nomdoshlanuvchini ifoda etuvchi boshqa ko'chma ma'no qoladi. Bu esa avvalgi ko'chma ma'nolar bilan siqib chiqarib yuborilgan ko'chma ma'nodan keyingi vazifadoshlik natijasida hosil bo'lgan ko'chma ma'no o'rtasida aloqa, ya'ni bog'liqlikning uzilishiga sabab bo'ladi. Polisemantik so'z vazifadoshlik natijasida hosil bo'lgan ko'chma ma'no oldidan differentsatsiyaga uchrab, omonim vujudga keladi. [2,43].

Ma'lumki, so'z har qanday tilning leksik boyligini tashkil etadi, bir-biri bilan o'zaro muloqotda bo'ladi, turli qadriyat hamda vazifalarni bajaradi. So'zlashuv nutqida so'zlar ma'no jihatdan bir-biriga yaqin yoki aksincha, zid ma'noga ega bo'ladi. Ba'zi so'zlar ma'no jihatdan yaqin bo'lmasa ham, ko'rinishi, shakli, imlo, talaffuzi bilan bir-biriga o'xshaydi. Bunday so'zlar guruhi tilning umumiy sistemasida omonimlar deyiladi. Omonim – grek tilidan olingan murakkab so'z, homos “bir xil” va onoma “ism” degan ma'nolarni bildiradi. Shu bilan birga, omonimlar bir xil nomlar deb tarjima qilinadi. Omonimlar qadimdan to hozirgi kunga qadar olimlarning diqqat markazida turuvchi murakkab hodisadir. Tilshunoslikning ilk va o'rta bosqichlarida omonimiya hodisasining paydo bo'lishi, taraqqiyoti va yondosh hodisalarga munosabatlari o'rganilgan bo'lsa, zamonaviy lingvistikada uning korpusda berilishi masalasi kun tartibiga qo'yilgan. Korpus lingvistikasida omonimlik muammosini yechish, omonim birliklarni teglash va matnni avtomatik o'qish jarayonida omonimiyani bartaraf etish masalasiga oid qator tadqiqotlar mavjud.

Omonimlar til va nutq jarayonida yuzaga keladigan hodisadir. Shu jihatdan quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Leksemalar orasidagi omonimlik
2. Morfemalar orasidagi omonimlik
3. Frazologik birliklar orasidagi omonimlik

Omonimlikning bu uch turi nutq jarayoniga qadar ongimizda mavjud bo'lgan so'zlar o'rtasida kuzatiladi hamda nutqqacha tayyor holda bo'ladi.

1. Leksemalar o'rtasidagi omonimlik hodisasi omoleksemya deb, bunday

leksemalar esa omoleksemalar deb yuritiladi. Masalan, 1. Tut – mevali daraxt (ot) 2. Sana – ot Tut – tutmoq (fe‘l) Son+a=sana – fe‘l

Birinchi turdagi omonimlik tub leksemalar o‘rtasida sodir bo‘lgan bo‘lsa, ikkinchi turdagi omonimlik esa tub va yasama leksemalar o‘rtasida yuzaga kelgan. Har ikki turi ham leksik omonimlar turiga mansub. Chunki yasalgan har bir yangi so‘z alohida bitta leksema deb qaraladi. Masalan, son, sana, sanoq (uchta leksema). Bularning barchasi yasovchi morfema yordamida yasalib, har bir so‘z alohida leksema deb qaraladi va uchta leksemani tashkil qiladi. Sana, sanani, sanadan...(bitta leksema, uchta so‘z shakli). Leksemalar orasida sodir bo‘ladigan omonimiya hodisasida so‘zlar tub ham, yasama ham bo‘lishi mumkin.

2. Morfemalar orasidagi omonimlikka: turtki, ichki, pastki, guldon, bilimdon, ukaxon, kitobxon, boring, kitobing va hokazo kabilar kiradi. Bunda qo‘shimchalar bir xil, lekin har xil so‘z turkumidagi so‘zlarni yoki so‘z shakllarini hosil qiladi va bunda ma‘no ham har xil bo‘ladi. 3. Frazologik omonimlar iboralar o‘rtasidagi omonimlikdir. Masalan, Boshga ko‘tarmoq – e‘zozlamoq Boshga ko‘tarmoq – to‘polon qilmoq II. Nutq bosqichida: 1. So‘zformalar (so‘z shakllar) orasidagi omonimlik 2. Birikmalar orasidagi omonimlik So‘z shakllar va birikmalar orasidagi omonimiya hodisasi nutq jarayonida yuzaga keladi va aralash holda uchraydi. Masalan, tanga I (pul) va tan+ga II (badanga) leksema va so‘z shakl o‘rtasidagi omonimlik. Tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi I (bo‘shashdi) – ibora; Tarvuzi qo‘ltig‘idan tushdi II (rostdan tarvuzi tushmoq) – so‘z birikmasi. So‘zformalar orasidagi omonimlik grammatik omonimlik deb ataladi. “Grammatik omonim” atamasi birinchi marta tatar tili tadqiqotchisi X.R.Kurbatov tomonidan qo‘llanilgan[5]. U grammatik omonimiya juda jiddiy va murakkab muammo deb hisoblaydi. Turkiy tillarda omonimlarga oid bir qator tadqiqotlar bo‘lishiga qaramay, grammatik omonimlar to‘g‘ri hisobga olinmagan. Olim M.Mirtojiyev: “Grammatik omonimlar – gapda so‘zlar imlosi mos kelgan turli grammatik shakllar”,- deb ta‘kidlaydi. [4,73] Grammatik omonimlar nutq jarayonida hosil bo‘lsa, leksik omonimlar nutqqacha tayyor holda bo‘lishi bilan bir-biridan farq qiladi. Grammatik omonimlik nutq jarayonida so‘z yasovchi yoki shakl yasovchi qo‘shimchalar qo‘shilganda yuzaga keladi. Ammo ular morfemik qismlarga ajratilganda omonimlik saqlanib qoladi yoki ular

oʻrtasidagi bu xususiyat yoʻqoladi. Biz tilimiz tabiati va xususiyatini inobatga olib, ulardan foydalanamiz. Grammatik omonimlarni matn ichida qaysi maʼnoda kelayotganligini aniqlash uchun bigramm, trigramm va n-grammlardan foydalanish yaxshi samara beradi[9]. Chunki grammatik shakllar bir xilligi ularning qaysi soʻz turkumida kelayotganligini aniqlashda qiyinchilik tugʻdiradi. Shuning uchun oʻzidan oldin yoki keyin kelayotgan soʻz orqali hamda butun kontekst orqali grammatik omonimlarni toʻgʻri aniqlash mumkin. Oʻzbek tilida grammatik omonimlar faqat nutq jarayonida sodir boʻlganligi va bu vaqtinchalik hodisa ekanligi sababli hali toʻliq oʻrganilmagan va maʼlum bir lugʻat shaklida shakllanmagan. Bu esa matnni avtomatik tahlil qilishda, ayniqsa, lemmatayzer jarayonida grammatik omonimlarni aniqlab, ularni ajratishda qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Tilimizda mavjud boʻlgan grammatik omonimlarni korpusda berish uchun bunday soʻzlarni farqlash, ularning lugʻat fondini tashkil etish va grammatik omonimlarni modellashtirish kabi ishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Arab tilining toʻliq omonimlari oʻz navbatida: toʻliq sodda (oʻxshash), farqlanadi masalan: toʻliq omonimlar soat الساعة

(Qiyomat) va soat الساعة vaqt davri, oʻxshash omonimlar بِمَرَّةٍ (koʻrish qobilyati) va (bilim) البصار. Toʻliq oʻxshash omonimlar ham mavjud boʻlib المستوفي :soʻzi يحيى (atoqli ot) va حيا (feʼl soʻz turkumida hozirgi zamon-yashamoq).

Dunyodagi barcha tillarning asosini soʻz tashkil etadi. Shuningdek insonlarning nutqi ham aynan shu soʻzlarning qoʻllanilishiga bogʻliq. Nutqimizning ravon boʻlishi va soʻzlagan soʻzlarimizning takrorlanmasligi uchun soʻz boyligimiz koʻp boʻlishi va sinonim soʻzlarni qoʻllashimizga bogʻliq desak mubolagʻa boʻlmaydi va til birliklarining bir xil maʼnoga ega boʻlish hodisasasi sinonimiya deb ataladi. Sinonimiyaning birligi bir umumiy maʼnoga ega boʻlgan soʻzlar deyiladi yaʼni, sinonimlardir. sinonim soʻzlar shunchaki hashamdorlik emas, balki tilning chinakam boyligidir [4,52]. Sinonimlar soʻzning maʼnoli shakllaridan biri boʻlib, talaffuzi, yozilishi har xil, birlashtiruvchi maʼnosi bir xil boʻlgan qoʻshimcha maʼno nozikligi, emotsion maʼnosi qoʻllanishi kabi bir qator xususiyatlari bilan oʻzaro farqlanadigan soʻzlar deyiladi. Sinonim soʻzlar xaqida soʻz borar ekan, biz sinonimlarni tilshunoslikda asosan ideografik va stilistik turlarga boʻlamiz. Ideografik sinonimlar masalan: لِحْنٌ، زَكِيٌّ -فَهْمٌ -tushunmoq, anglab yetmoq, kutmoq, bir xil maʼnoni anglatadi va bir xil

neytral stilistik turga tegishli bo`ladi. Stilistik sinonimlar ularni ba`zida emotsional ekspressiv deb ham atashadi. Stilistik sinonimlar stilistik xususiyatiga ko`ra turli hil ma`noni anglatadi. Masalan: غَاثٌ - سَاعَفَ - سَاعَدَ yordamlashmoq ma`nosini anglatadi. Yuqoridagi ta`riflarga ko`ra, sinonimiya asosan semantik ko`rinish har qanday xolatda ham sinonimlarni belgilash stilistik me`zonlar, boshqa me`zonlar va birikadigan sof semantik me`zonlar asosida amalga oshiriladi. Sinonimlar doim kutilmagan birliklarni yoki mantiqiy ma`nolarni beradi, shuning uchun sinonimik so`zlarni qo`llash asarni stilistik jihatdan bezaydi. Ideografik sinonim tarjimon eng to`n xolatda til birliklarining takrori natijasida yuzaga keladigan ifoda kambag`alligi, rangsizligidan qochish uchun foydalanadi. Sinonimlar qator bir necha so`zdan iborat bo`lishidan qat`iy nazar unda bir so`z asosiy shu sinonimik qatorning harakterini belgilovchi so`z bo`ladi. Bu so`z dominanta deb yuritiladi. Sinonimlik qatorining chegarasini belgilashda shuningdek undagi har bir so`zning o`ziga xos xususiyatini ochishda shu qutordagi asosiy so`zni to`g`ri belgilash muhim rol o`ynaydi. Sinonimik qatorda ma`no xajmi boshqalrnikiga nisbatan keng bo`lgan so`z asosiy so`z xisoblanadi. Sinonimik qatorning chegarasini belgilashda asosiy so`z xisobga olinadi, boshqa so`zlar birbiriga qiyoslanmaydi, balki asosiy so`zga qiyoslanadi. Sinonimlarni marfologik jihatdan uch turga bo`lib o`rganamiz. Arab tilida ko`plab olimlar tilda sinonimiyaning mavjudligi va yo`qligi haqida bahs yuritadilar. Olimlarning o`rtasidagi ikkala bahsli yo`nalishi munozaralarni ham xuddi shu davr olimlari, hatto ilk hamda zamonaviy tilshunoslar aks ettiradi. Tildagi sinonimiyani inkor etib bo`lmaydi, sinonimlarni qo`llash bunday matnning uslubi va tuzilishini qanday boyitganiga e`tibor bersak, sinonimiya himoyachilari sinonim so`zlar bir xil ma`noga ega bo`lishi va bo`lishi mumkinligini ta`minlaydi barcha kontekstlarda almashtiriladi.

Tarjimaning vazifasi so`z va gapning ma`nosini bera bilishgina emas balki muallif uslubining ichki energiyasidan kelib chiqadigan eng nozik va nafis xususiyatlarini, chunonchi badiiy ohang so`z va so`zlar tizmasining zamirida yashirinib yotgan semantik hodisani har bir muallifning o`ziga xos yumor yaratish xususiyatini uning so`z tanlash va so`z biriktirish borasidagi yangiligini badiiy asarni eng muhim xossasi bo`lgan. Shu kabi ko`plab sinonim so`z va birikmalar har birini o`z o`rnida ishlatish ma`qul, basharti noo`rin qo`llanilsa, shunda qo`pol xato kelib chiqishi mumkin

Xulosalaydigan bo`lsak, sinonim so`zlar shunchaki xashamdorlik emas, balki tilning chinakam boyligidir. Sinonimlar so`zning ma`noli shakllaridan biri bo`lib, talaffuzi, yozilishi har xil, birlashtiruvchi ma`nosi bir xil bo`lgan qo`shimcha ma`no nozikligi, emotsion ma`nosi qo`llanishi kabi bir qator xususiyatlari bilan o`zaro farqlanadigan so`zlardir. Sinonim so`zlar haqida so`z borar ekan, biz sinonimlarni tilshunoslikda asosan ideografik va stilistik turlarga bo`lamiz. Yuqoridagi ta`riflarga ko`ra, sinonimiya asosan semantik ko`rinish har qanday xolatda ham sinonimlarni belgilash stilistik me`zonlar, boshqa me`zonlar va birikadigan sof semantik me`zonlar asosida amalga oshiriladi. Leksik ma`no hamma vaqt muayyan so`zning semantik tarkibiga kiradi. So`zda grammatik ma`no ham, so`zlovchining o`z nutqiga bo`lgan munosabatini bildiruvchi ma`no ham bor. Biroq bularning o`zi leksik ma`no bo`la olmaydi, Leksik ma`noli so`z gap bo`lagi vazifasini bajaradi, shuningdek, morfologik kategoriyalar ma`nosi, emotsional-ekspressiv va uslubiy ma`no ifodasini beradi.

REFERENCES

1. И. В. Арнольд, Лексикология современного английского языка, М.: Флинта: Наука, 2012. – 376 с.
2. M.Mirtojiev. O`zbek tili semasiologiyasi. – Toshkent:Mumtoz so`z, 2010. – 288 b.
3. Реформатский А.А. Введение в языковедение. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 536 с.
4. M.Mirtojiev. O`zbek tilida polisemiya. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1984. – 136 b.
5. HAMIDOV, X., & grammatikasi, t. T. Kitobni kuyida kursatilgan mudдатдан жечикгярмай цайт&ринг.
6. Shoir, U. (2018). The use of modern educational technologies in teaching foreign languages (on the example of English). Образовательный процесс, (1 (3)), 29-32.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

-
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
 10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
 11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

SA'DIY SHEROZIY VA UNING IJOD MAHSULI "GULISTON" VA "BO'STON"

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460662>

Nodira RIXSIBOYEVA,
TDSHU, 2-kurs magistranti,
Toshkent. O'zbekiston.
Tel: +99890 0414034;
E-mail: nrixsiboyeva@mail.ru

Annotatsiya. *Maqolada buyuk fors-tojik adabiyotining namoyondasi, badiiy mahorat va iste'dod egasi bo'lgan Muslihiddin Sa'diy Sheroziyning Guliston asari va uning o'zbekcha tarjimasi borasida fikr-mulohazalar keltirilgan bo'lib, uning tarjimasidagi o'ziga xoslik va asl mazmuniga oid bazi masalalarga ham alohida to'xtalib o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *Sa'diy Sheroziy, Guliston, o'zbekcha tarjima, Bo'ston.*

АННОТАЦИЯ: *В статье рассматривается книга Муслихиддина Саади Шерози под названием «Гулистон», проявление великой арабо-таджикской литературы, художественного мастерства и талантов, а также некоторые вопросы, связанные с уникальностью и оригинальным содержанием его перевода.*

Ключевые слова: *Саади Шерозий, Гулистан, узбекский перевод, Бостон.*

Abstract: *The article discusses of the book which is named "Guliston" written by Muslihiddin Sa'di Sherazi, a manifestation of great Arabic-Tajik literature, artistic skills and talents, and some issues related to the uniqueness and original content of his translation.*

Keywords: *Sa'di Sheroziy, Guliston, Uzbek translation, Boston.*

Markaziy Osiyodagi xayrli o'zgarishlar, jumladan, o'zbek va tojik xalqlarini bir-biriga bog'lab turgan azaliy do'stlik rishtalarining jadallik bilan tiklanib borayotgani ikki mamlakat o'rtasidagi ilmiy, jumladan, adabiy hamkorlikni kengaytirishga yangi imkoniyatlar yaratayotir. Bu borada Prezidentimiz tomonidan barchamizga saboq bo'lishga arzirli yangi-yangi tashabbuslar ko'rsatilmoqda. Jumladan, 2018 yil 9-10 mart kunlari davlatimiz rahbarining qardosh Tojikistonga amalga oshirgan rasmiy tashrifi chog'ida Abdurahmon Jomiy va Alisher Navoiy o'rtasidagi mustahkam do'stlikning ramziy ifodasi sifatida ikki buyuk adibning bir-biri haqidagi qimmatli fikrlarini o'zida mujassamlashtirgan o'zbek, tojik

va rus tillaridagi “Jomiy va Navoiy” kitobining qo‘shni mamlakat rahbari Imomali Rahmonga taqdim etilgani ham o‘zbekistonlik, ham tojikistonlik tadqiqotchilar uchun ibrat bo‘ldi.[1, 310]

Umumbashariy sivilizatsiya zarvaraqlaridan o‘rin olgan, ulkan adabiy meros qoldirgan allomalar fors-tojik adabiyotida ko‘plab topiladi. Fors-tojik adabiyoti umuminsoniy qimmatga molik madaniy-ma’naviy xazinaga benazir hissa qo‘shgan Sa’diy Sheroziy jahon adabiyotida o‘chmas iz qoldirgan shunday buyuk mutafakkirlardandir.

Umumbashariy sivilizatsiyaga qo‘shgan benazir hissasining e’tirofi sifatida 21 aprel YUNESKO tomonidan “Buyuk fors shoiri va gumanisti Shayx Sa’diy Sheroziyni xotirlash kuni” deb e’lon qilingani bejiz emas. Zero, adib ijodini boshidan oxirigacha bir shodaga aylantirgan mavzu – inson, uning quvonchu tashvishlari, baxtu saodatiyu dardu alamlari, kamolotiyu tubanligi sabablari bo‘lib, ularning barchasi, so‘zsiz, tunganmas va doimo barhayot mavzulardir.

Shoirning bizga malum va mashhur asarlaridan biri bu Guliston va Bo‘stondir. Ushbu ikki asarning o‘zbekcha tarjimasi XX asrning 70-yillarida ilk bor nashr etilgan bo‘lib, bugun ularni topishda nafaqat oddiy o‘quvchi, balki mutaxassislar ham katta qiyinchilik sezayotgandi.

Sa’diy Sheroziy ijodining mahsuli dunyoning o‘nlab tillariga tarjima qilingani uning ahamiyati nechog‘li yuqoriligidan dalolat beradi. Mutafakkir asarlari tarjimasi haqida so‘z ketganda, Shoislom Shomuhamedovning Sa’diyga xos betakror ruhiyatni saqlab qolgan, ya’ni barchaga ma’lum haqiqatni shoirforschada bayon etganidek yuksak nazokat va fusunkor shaklda o‘zbek tilida ifodalay olganini alohida ta’kidlash joiz. [2, 73-77]

Darhaqiqat, Sh.Shomuhamedov o‘zbek ilm-fani va adabiyotida chuqur iz qoldirgan serqirra mutafakkirlardan edi. Ushbu fikrning isboti sifatida Shoislom Shomuhamedov qalami ostidan chiqqan ilmiy tadqiqotlar, tarjima va badiiy asarlarning jami adadi olti yuzdan ortiqligi hamda forschadan qilingan tarjimalar nashrining umumiy soni bir milliondan oshganini eslatish mumkin. Bu borada gap ketganda, shubhasiz, Sa’diyning “Guliston” va “Bo‘ston” asarlari tarjimasini alohida ta’kidlash joiz.

“Guliston” didaktik asarlarga qayta-qayta murojaat qilish hayotiy zaruratga aylanmoqda. Biroq, ushbu ikki asarning o‘zbekcha tarjimasi XX asrning 70-yillarida ilk bor nashr etilib, bugun ularni topish amrimahol bo‘lib qolgani ham sir emas. Hatto mazkur nodir asarlarning o‘zbekcha tarjimasini topishda nafaqat oddiy o‘quvchi, balki mutaxassislar ham katta qiyinchilik sezmoqda.

Endi bu muammolarga hojat qolmadi. Gap shundaki, Sa’diy Sheroziy ijodining gultojlaridan sanalmish “Guliston” asarining o‘zbekcha tarjimasi hamda "Sa’diy fenomeni" kitobi Moskvada nashr etildi. “Guliston” she’rlarni forschadan G‘afur G‘ulom bilan Shoislom Shomuhamedov, nasr qismini Rustam Komilov tarjima qilgan. Sheroziy she’riyatidan – “Bo‘ston”ni forsiydan Xalqaro Firdavsiy mukofotining laureati Shoislom Shomuhamedov o‘zbek tiliga o‘giran. Ushbu xayrli ishni Alisher Shomuhamedov, Zohidullo Munavvarov hamda Sardor Mirzajonov amalga oshirdilar.

Ushbu nodir asarlar o‘zbekcha tarjimasining yangi nashrlari kitob javoningizdagi sara asarlar qatoridan o‘rin olishiga shubha yo‘q.

Fors tojik adabiyotida Sa’diyning maqomi juda yuksak. Xususan, boy hayotiy tajriba asosida yaratgan «Bo‘ston» (1257) va «Guliston» (1258) asarlari unga olamshumul shuhrat keltirdi.

«Guliston» asari sakkiz bobdan iborat bo‘lib, uning tarkibiy tuzilishi quyidagicha: debocha; birinchi bob — podshohlar siyrati zikrida; ikkinchi bob — darveshlar axloqi zikrida; uchinchi bob — qanoat fazilati zikrida; to‘rtinchi bob sukut saqlashning foydalari zikrida; beshinchi bob — ishq va yoshlik zikrida; oltinchi bob — qarilik va zaiflik zikrida; yettinchi bob — tarbiyat ta’siri zikrida; sakkizinchi bob — suhbat odobi zikrida [3, 42].

Sa’diyning g‘azal janrining kashshofi va ustodi sifatida ham ulug‘lashadi, chunki ungacha forsiy sheriyaatning yetakchi janrlari qasida, doston, masnaviy, qit‘a va ruboiy edi. Rudakiy, Sanoiy, Xoqoniy, Jamodiddin va Kamoliddin Isfahoniylar ko‘plab g‘azallar yozgan bo‘lsalar-da, ular qasida va qit‘a xarakteriga ega bo‘lib, o‘zaro mustaqil alohida baytlardan g‘azal yaratish an‘anasini Sa’diy boshlab berdi. U g‘azalchilikdagi o‘zigacha olib borilgan izlanish va tajribalarni rivojlantirib, g‘azalni takomilga yetkazdi, keyin Xusrav Dehlaviy, Hasan Dehlaviy, Xoju Kirmoniy kabi zabardast shoirlar uni yanada taraqqiy

ettirib, Hofiz Sheroziyga yetkazdilar, Hofiz esa uni yuksak cho‘qqiga olib chiqdi. Sa‘diy g‘azallari 4 devondan iborat bo‘lib, ular «Tayyibot» («Latif g‘azallar»). «Badoe’» («Yangi g‘azallar»), «Xavotim» («Xotima g‘azallar») va «G‘azaliyoti qadim») («Eski g‘azallar»)dan iborat.

«Guliston»ga ergashib ko‘plab asarlar yozilgan, lekin ulardan faqat 3 tasi: Abdurahmon Jomiyning «Bahoriston»i, Majiddin Xofiyping «Xoriston»i, Habib Qooniyning «Parishon»i shuhrat qozongan.

«Guliston» XVII asrning birinchi yarmidayoq Yevropa tillariga tarjima qilinib, tarqala boshlagan. U ilk bor frantsuz diplomati Andre Ris tomonidan frantsuz tiliga o‘girilib, 1634 yili Parijda nashr etilgan. Bu tarjima juda erkin bajarilgan va mukammal bo‘lmasa-da, ko‘pchilikning e‘tiborini tortadi. 1635 yili asar frantsuzchadan nemis tiliga tarjima qilingan. Shundan keyin boshqa g‘arb tillari, shuningdek, rus tiliga ham o‘girilgan. Rus tilida «Guliston» (1957. 1959) va «Bo‘ston» (1963) asarlarining mukammal tarjimalari bosilib chiqqan.

«Sa‘diy yolg‘iz Eron emas, balki Osiyoning, Afriqoning hamma yerida hurmatli bir faylasufdir. Uning tarzi bayonining tarovatini va ifodasining qimmatini Ovrupo ilmu adab ahli ham ko‘pdan beri tan olganlar», — deb yozadi mashhur major olimi Xerman Vamberi. Buyuk nemis shoiri va mutafakkiri I. V. Hyote Sa‘diyini «juda mahsuldor va fayzli», «hayot tajribasi bilan boyigan juda yaxshi shoir» deb hisoblagan.

Mashhur frantsuz faylasufi va adibi Volter «Guliston»dan xabardor bo‘lgan va ba‘zi she‘rlarida undan foydalangan. Taniqli frantsuz masalchisi Lafonten ham «Guliston»dagi hikoyat va naqllardan o‘z masallarida istifoda etgan. Ulug‘ rus shoiri A. S. Pushkin: «Sa‘diy va Hofiz asarlarining pinhoni asroriga yetgunimcha she‘rlarimda quvonchbaxsh jihatlar va hayotdo‘stlik kam uchrardi», — degan edi.

Sa‘diy asarlari qadimdan o‘zbek xalqi orasida ham mashhur. «Bo‘ston» va «Guliston» asarlari madrasalarda asosiy darsliklar sifatida o‘qitilib kelgan. Mumtoz shoirlarimiz bu ulug‘ so‘z sanatkorigan o‘rganganlar, ta‘sirlanganlar. Alisher Navoiyning «Mahbub ul-qulub», Xojaning «Gulzor», Abdulla Avloniyning «Turkiy «Guliston» yoxud axloq» asarlari bevosita Sa‘diy «Guliston»i ta‘sirida yaratilgan. «Devoni Foni»da Sa‘diy g‘azaliga 22 ga tatabbu‘, uning tavrda 4 ta g‘azal mavjud.

Bu asarni birinchi marta 1390—1391 yillarda XIV asr o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalardan biri Sayfi Saroyi «Guliston bit-turkiy» nomi bilan Misrda tarjima qilgan [4 , 11-15].

XIX asrda «Guliston» Xiva xoni Muhammad Rahimxon II — Feruz topshirig‘i bilan zabardast shoir va mohir mugarjim Muhammadrizo Ogahiy tomonidan ikkinchi marta o‘zbek tiliga tarjima qilinadi. «Guliston»ning uchinchi tarjimasi toshkentlik mudarris va shoir Mullo Murodxo‘ja Solihxo‘ja o‘g‘li qalamiga mansub bo‘lib, u «Shavqi Guliston» deb atalgan. «Murodxo‘ja madrasa talabalari ehtiyojini hisobga olib, asarning qiyin so‘z va iboratlarini sharhlagan va forsiy originalini ham qo‘shib, «G‘ulomiya» matbaasida nashr ettiradi» (1909).

1968 yili «Guliston»ning to‘rtinchi tarjimasi bosilib chiqdi. Asardagi she’rlarni G‘afur G‘ulom va Shoislom Shomuhamedov, nasr qismini Rustam Komilovlar o‘zbekchallashtirishgan.

Bir so‘z bilan aytganda Sa‘diyning Guliston asari o‘zining nozik badiiy vazni va mazmuniy qiymati bilan alohida vaznga egadir. Uni o‘rganish va tahlil qilish borasidagi urinishlar borasida yuqorida fikr yiritib o‘tdik. Shu narsa ayonki, asarning tarjima ishlari muvaffaqiyatli amalga oshgan bo‘lib asl mohiyat va talqin borasida anchagina badiiy va ilmiy yutuqlarga erishilgan. Albatta asarni tushunish uchun fors va arab tillaridan ham boxabar bo‘lish talab qilinadi. Chunki arab tili tasiri va leksik zaxirasi ushbu asarning yaratilishida muhim rol o‘ynagan.

REFERENCES

1. Xayrullaev M.M. Uyg‘onish davri va Sharq mutafakkirlari. Toshkent: O‘zbekiston, 1971. - 310 b.
2. K. B. Murotmusaev, M.Z. Dzhelyalov, M.J. Boltaeva. Psychological Aspects Of Human Health And The Power Of Love. The American Journal of Applied sciences. February 25, 2021 p 73-77.
3. Hayitmetova A. “Bo‘ston” va o‘zbek adabiyoti // Shayx Sa‘diy va o‘zbek adabiyoti. – Tehron-Toshkent, 2004. 42-b.
4. Bunyod Nasirov. “Catering In Uzbekistan From The History Of The System”. The American Journal of Interdisciplinary Innovations and Research. February 26, 2021 | Pages: 11-15.
5. Shayx Sa‘diy Sheroziy. Guliston. Toshkent: Abdulla Qodiriy nomli xalq merosi nashriyoti, 1993. – 247 b.

6. Салиева, М. К. (2020). Принципы информационно-правовой связи и школы государственного управления. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, (4), 10-18.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

СРАВНЕНИЕ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК В КОРЕЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460671>

Мохигул МЕЛИСОВА,
ТГУВ 2ой курс Политология,
Ташкент Узбекистан.

Тел: +998977452463; E-mail: mellicimmi@gmail.com,

Аннотация. В статье рассматривается разница и схожесть пословиц и поговорок между собой, в том числе анализируется корейские и русские фразеологизмы с разных точек зрения.

Ключевые слова: пословицы, поговорки, метафоры, фразеологизм.

Annotation: The article discusses the difference and similarity of proverbs and sayings among themselves, including the analysis of Korean and Russian phraseological units from different points of view.

Key words: proverbs, sayings, metaphors, phraseological units.

Annotatsiya: Maqolada maqol va matallarning o'zaro farqi va o'xshashligi, shu jumladan koreys va rus frazeologik birliklarini turli nuqtai nazardan tahlil qilish muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: maqol, matal, metafora, frazeologik birliklar.

Пословицы и поговорки появились и развивались уже с давних времен. С этого момента человек начал стремительно осознавать окружающую его среду, природные явления, катастрофы, создавал что-то новое в природе, в себе. Все это –вера, иллюзия и наблюдения человека всеми этими воплощениями и являются пословицы и поговорки. Между тем пословицы и поговорки путают друг с другом.

Ниже показана таблица где мы провели анализ между пословицами и поговорками.

	Сходство	Различие
Пословица	1. Жанр устного народного творчества 2. Автора нет	1. Маленькая притча 2. Включает в себя две части 3. Небольшое высказывание со смыслом
Поговорка		1. Переносная речь, без

		притчи, половина пословицы 2. Образное выражение, незаконченного высказывания 3. Содержит намек и пояснение
--	--	---

Так мы выяснили, что важной отличающейся чертой пословицы от поговорки, это то, что пословица бывает целым предложением, а поговорки – выражением или сочетанием слов. Пословица — это наставление, нравоучение, а поговорка — это такое выражение, которое можно заменить другими словами.

Если сравнить пословицы в русском и корейском языках, то можно пояснить культурно-национальное понимание этих народов, общие мировоззрения. В каждой из наций объясняется важность значения речи, недопустимость вернуть сказанных слов, предостерегать опасность или сказать правду прямо. В этом помогают пословицы и поговорки, показывающие обыденную мудрость, смягченно выражаться, для того чтобы предостеречь вероятные конфликты.

В русских и корейских пословицах используются различные метафоры для пояснение сказанного.

Например, метафоры «пустая бочка, глупая собака» в русских пословицах, «пустая тележка, утренняя собака» в корейских пословицах означает слово «болтун». Стоит упомянуть, что в пословицах и поговорках не раз используются слова, связанные с культурой и бытом – то есть в русских пословицах и поговорках – дрожжи, мельница, мука, а в корейском Например: 떡-рисовой торт, 장-корейский соус, 되질-мерить зерновую муку.

Помимо этого, можно пометить, в пословицах, выражающие количества, в русских используются числительные 3 и 7, а в корейских – 100 и 1000

Например: 백 냥, 천 냥. Следует признать, что в русских пословицах больше критикуются болтуны, чем в корейских. В русских пословицах, болтун – это бедствие, наказание, а в корейских наоборот – люди должны говорить активно, когда это нужно и важно, несмотря на то, что эта ложь. От этого следует, что

народ, даже если хочет, не сможет говорить, ему остается только терпеть и молчать.

Подобный факт, говорить более энергично, рекомендованные в корейских пословицах, не разрешает согласиться с рассуждениями исследователей Фишера и Ёшды¹², которые выяснили, что пословицы или поговорки, речь в которой является положительной, а молчание отрицательным, есть в тех странах, у которых численность населения низкая (Россия, Малайзия, Индия и так далее.)

Здесь стоит упомянуть один момент, такой как количество населения, не может определять умственность народа. В любой стране есть такие разные пословицы и поговорки, которые даже противоположные друг другу: и их исходя из ситуации можно использовать.

Как говорит Чженг Линг: «Надо серьезно относиться к переводу фразеологизмов, потому что они занимают довольно важное место в языках»¹³. Именно они являются результатом человеческого ума из жизненного опыта. Фразеологизмы могут ярко и разумно показывать идеи человека и глубокий смысл жизни.

Следовательно, пословицы и поговорки больше всего полно, тонко и красноречиво выражают индивидуальность мышления, свойства познания окружающего мира и реальность материальной и духовной культуры народа. Много чего было в истории народов. Много забудется, а поговорки и пословицы останутся навечно.

REFERENCES

1. <https://www.kci.go.kr/kciportal/ci/sereArticleSearch/ciSereArtiView.kci?sereArticleSearchBean.artiId=ART001422152>
2. <https://koryo-saram.site/vladimir-kim-korejskie-poslovitsy-i-pogovorki/>
3. <https://e-koncept.ru/2016/96320.htm>
4. Akhmedova, D. R. (2016). Some stylistic features of persian adjectives in a metaphorical meaning in newspaper texts. *Paradigmata poznani*, (4), 27-29.

¹² [한글문화연구](#) | 2010, vol.15, no.1, pp. 45-60 (16 pages)

¹³ RUSSIAN PROVERBS MORAL ISSUES IN INTERCULTURAL LEARNING SPACE FOREIGN STUDENTS., modern problems of science and education. – 2014. – № 2 – P. 264-264

5. Насирова, С. А. (2022). Неологизмы–идеологемы в качестве проводников межкультурной коммуникации (на примере общественно-политической терминологии современного китайского языка. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 27), 6-15.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ХИТОЙ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА БОШ ҚИСМИДАГИ СОМАТИЗМЛАРДА ЛАКУНАРЛИКНИНГ НАМОЁН БЎЛИШИ ХУСУСИДА

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460681>

Абдулазиз АБДУШУКУРОВ,
ТДШУ 2-курс магистранти,
Тошкент, Ўзбекистон.
Тел: +998974465969;
E-mail: d.anna@mail.ru

Аннотация. *Маданият ва маданиятлараро мулоқот, миллий анъаналар ва дунё миллий тилларидаги ўзига хос хусусиятларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Тилишунослик соҳасидаги антропоцентрик қарашларга асосланган, тил этник гуруҳ менталитети ва маданияти билан узвий бирликда ўрганиладиган янги назарий ишлар асосини ташиқил қилиш ҳамда дунёни идрок этиши хусусиятларини аниқ белгилаб берувчи тилнинг лексик тизими устида кўплаб ишлар олиб борилмоқда.*

Калит сўзлар: *маданиятлараро мулоқот, лакуна, соматик лакуна, умумлаштирувчи, конкретлаштирувчи ва умумлаштирувчи-конкретлаштирувчи лакуналар.*

Аннотация. *Особое внимание уделяется изучению культуры и межкультурной коммуникации, национальных традиций и особенностей национальных языков мира. Ведется большая работа над лексической системой языка, в основе которой лежат антропоцентрические взгляды в области языкознания, что закладывает основу новых теоретических работ, в которых изучается язык в гармонии с менталитетом и культурой русского языка. этнической группы, и которая четко определяет особенности мировосприятия.*

Ключевые слова: *межкультурная коммуникация, лакуна, соматическая лакуна, обобщающая, конкретизирующая и обобщающе-конкретизирующая лакуны.*

Abstract. *Particular attention is paid to the study of culture and intercultural communication, national traditions and the peculiarities of national languages of the world. A lot of work is being carried out on the lexical system of the language, which is based on anthropocentric views in the field of linguistics, which establishes the basis of new theoretical works in which the language is studied in harmony with the mentality and culture of the ethnic group, and which clearly defines the characteristics of the perception of the world.*

Key words: *intercultural communication, lacuna, somatic lacuna, generalizing, concretizing and generalizing-concreting lacunae.*

Лакуналар (лотинча *lacuna* – “бўшлик”) - фикирлашдаги “бўшлиқлар”, “бўш жойлар” бўлиб, матндаги қарама-қаршиликлар ва тушунарсиз ҳолатлардир. Кундалик ҳаётда, этник гуруҳлар орасида, турли конференцияларда шунингдек, жамоаларнинг ўзаро муносабатида лакуналар доимий равишда “тушунмовчилик ҳолатлари”ни, “нотўғри таржима” каби муаммоларни келтириб чиқаради [1, 368].

Лакуналар ҳар қандай тилнинг миллий ўзига хослигининг муҳим қисмини ташкил қилади. Халқнинг ижтимоий-сиёсий, социал-иқтисодий, маданий ҳаёти ва турмуш шароити, дунёқараши, психологияси, анъаналарининг ўзига хослиги бошқа тилларда сўзлашувчиларда мавжуд бўлмаган образ ва тушунчаларнинг пайдо бўлишини белгилайди. Шунга кўра, бошқа тилларда уларни узатиш учун бир сўзли луғат эквивалентлари бўлмайди. Шунинг учун кўпинча таржимоннинг у ёки бу лексемани таржима қилиш учун етарли луғат бойлиги йўқ деган таассурот пайдо бўлади. Бу эса ҳар доим ҳам ҳақиқатга мос келмайди [2, 26].

Лакунани вужудга келишига нима сабаб бўлади? Бир қатор олимлар буни дунёқараш, маданият ва тилдаги бир - биридан фарқ қилувчи жихатлар сабаб бўлган деб ҳисоблашади. Инсон маданиятни, унинг қадриятларини ягона этник бир бутун сифатида ўзлаштиради. Бу нутқ алоқасининг этник-маданий ёки миллий-маданий ўзига хос хусусиятлари ҳақида билишга ёрдам беради. Когнитив лингвистикада ва бошқа баъзи соҳаларда лакуналарнинг мавжудлиги кўпинча дунёқарашларнинг бир-бирига мос келмаслигида кўришимиз мумкин. Г.Г.Почепцовнинг сўзларига кўра, бу ҳолда дунёқарашларнинг акс этиши алоҳида принципларга асосланади. Чунки фарқлар алоқа қилувчи маданиятларнинг лингвистик дунёқарашини ўзида намаён этади.

Маданият ва маданиятлараро мулоқот, миллий анъаналар ва дунё миллий тилларидаги ўзига хос хусусиятларини ўрганишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Тилшунослик соҳасидаги антропоцентриқ қарашларга асосланган, тил этник гуруҳ менталитети ва маданияти

билан узвий бирликда ўрганиладиган янги назарий ишлар асосини ташкил қилиш ҳамда дунёни идрок этиш хусусиятларини аниқ белгилаб берувчи тилнинг лексик тизими устида кўплаб ишлар олиб борилмоқда.

А.М.Кочеваткиннинг қайд этишича, “Эгоцентрик йўналишда семантика ва тушунча категорияларини таҳлил қилишга мурожаатни тақозо қилувчи антропоцентрик парадигма замонавий тилшунослик тадқиқотларида етакчи аҳамият касб этаётганлигини кўрсатади”. Шу боис айнан “инсон” концептига алоқадор лексикани икки тил орасида чоғиштириб ўрганиш тил соҳиблари бўлган халқнинг дунёқараши ва етакчи қадрият тушунчаларини англашга ёрдам беради [3, 60].

Шуни таъкидлаб ўтиш жоизки, бош инсоннинг асосий органларидан бири бўлиб, ҳаётнинг рамзи ҳисобланади. Ўйлаш, фикрлаш, фикр юритиш, идрок қилиш, режа тузишда бош миянинг роли жуда каттадир. Бош билан боғлиқ бўлган соматизмлар инсоннинг ақл ва салоҳиятини намоён этади.. Бош сўзи ўзбек тилида “*бош, калла*”, хитой тилида деб 头 *tóu*, 脑袋 *nǎodài* деб қўлланади.

1985 йили Пекинда чоп этилган “Хитой тили изоҳли луғатида” бош сўзига қуйидагича таъриф берилган: 头 *tóu*, 脑袋 *nǎo dài*, 头发 *tóu fā*, 山头 *shān tóu*, 话头 *huà tóu*, 头号 *tóu hào*, 头年 *tóu nián*, 头目 *tóu mù*, 头头儿 *tóu tóu ér*, 头子 *tóu zǐ*, 头人 *tóu rén*, 甜头 *tián tóu*, 不定数量 *bù dìng shù liáng*, 量词等 *liáng cí děng* [4].

头 *tóu* — бош, калла, соч, тоғ чўққи, гапнинг боши, биринчи номер, ўтган йил, бошлиқ, катта бош, атаман (камситиш маъносида), бошчи, биринчи, таъм, дастлабки, аввал, илгари, тахмин сон ва ҳисоб сўз каби маъноларни англатади. Ўзбек тилининг изоҳли луғатида эса “*бош*” сўзига қуйидагича таъриф берилган: бош, калла, бош косаси, мия. Ўзбек тилида бош сўзи кўп ҳолларда одам маъносига тенг келиб, бадий асарларни таржима қилиш жараёнида бу сўз асосан турмуш қуриш маъносида қўлланилганлигининг гувоҳи бўлдиқ [5, 33]: *бошларини қовуштирмақ, бошларини бириктирмақ, бошларини қўшмоқ, бир бошни икки қилмоқ, бир ёстиққа бош қўймоқ* ва бошқалар. Хитой тилида эса турмуш қуриш маъносида “头 *tóu*” *бош*

компоненти биргина иборада “白头到老 *bái tóu dào lǎo*”, “白头偕老 *bái tóu xié lǎo*”- биргаликда қаримоқ маъноларида қўлланилган.

Ўзбек ва хитой тилида шу жумладан бошқа тилларда тана аъзоларини ифодаловчи лексемалар деярли бир-бирига мос келади. Баъзи ҳолларда улар орасида фарқларга ёки ўхшаш жиҳатларига дуч келамиз. Баъзида турли тиллар орасида мос келадиган сўзни топишга тўри келса, баъзида эса муқобил яъни эквивалентини топиш озгина қийинчилик туғдиради. Бу каби ҳолатлар таржимонларни ўйлантириб қўйиши табиий албатта. Шундай вазиятларга соматик лукуна воқеаланишига дуч келамиз. Бундай вазиятларда асосан мазмунан тасвирлаш орқали ифодалаш мақсадга мувофиқдир. Қуйида ўзбек ва хитой тиллари соматик лексикасини ўзаро солиштиришда соматик лакуна воқеаланишини таҳлили қилиб чиқамиз. Тана аъзоларини қисмларга бўлиб таҳлил қиламиз.

Бош қисмидаги соматизмларда воқеланувчи лакунарлик

	Ўзбек тилида	Изоҳ	Хитой тилида
1.	соч		头发 <i>tóufa</i>
2.	бош		头 <i>tóu</i> , (脑袋 <i>nǎodài</i>)
3.	энса		后脑 <i>hòunǎo</i>
4.	тери		皮肤 <i>pífū</i>
5.	пешона(манглай)		前额 <i>qián'é</i>
6.	бет (лунж, юз)		脸颊 <i>liǎnjiá</i>
7.	қош		眉毛 <i>méimáo</i>
8.	∅	қошнинг тугаш қисми	眉梢 <i>méi shāo</i>
9.	кўз		眼睛 <i>yǎnjīng</i>
10.	қовоқ	гипероним	眼皮 <i>yǎnpí</i>
11.	∅	якка қовоқ	单眼皮 <i>dānyǎnpí</i>
12.	∅	кўш қовоқ	双眼皮 <i>shuāngyǎnpí</i>

13.	киприк		睫毛 <i>jiemaο</i>
14.	бурун		鼻子 <i>bízi</i>
15.	∅	бурун тешиги	鼻孔 <i>bíkong</i>
16.	кулоқ		耳朵 <i>ěrduo</i>
17.	∅	кулоқнинг пастки қисми	耳垂 <i>erchui</i> ,
18.	лаб (дудоқ)		嘴唇 <i>zuǐchún</i>
19.	мўйлов	小胡子 <i>xiǎohúzi</i> – кичик соқол	∅
20.	соқол		胡子 <i>húzi</i>
21.	оғиз		嘴 <i>zuǐ</i>
22.	тил		舌头 <i>shétou</i>
23.	жағ		颌[骨] <i>hé[gǔ]</i>
24.	ияк (энсак)		下巴 <i>xiàba</i>
25.	танглай		腭 <i>è</i>
26.	тиш		牙齿 <i>yáchǐ</i>
27.	томоқ,		咽喉 <i>yānhóu</i>
28.	чакка		太阳穴 <i>tàiyángxué</i>
29.	яноқ		面颊 <i>mianjia</i>
30.	соқоқ	бақбақа, юзни пастки қисми	∅

Хитой ва ўзбек тилларида бош қисмида жойлашган тана аъзолари соматик лексемалар жами 53 тани ташкил этди. Шулардан 25 таси ўзбек тилига ва 28 таси хитой тилига тегишлидир. Ушбу икки тил орасида бош қисмида жойлашган соматик лексемаларни солиштириш натижасида 7 та соматик лакуналик ходисаси кузатилди. Шулардан 5 таси ўзбек тилида ва 2 таси хитой тилида воқеланганлигига гувоҳ бўлдик.

Ш.Усмоновнинг қайд этишича, “ўзбек тилида *бош* сомасининг ҳолат феъллари (гангимоқ, оғримоқ), *кўз* сомасининг нигоҳ феъллари (қарамок, кўрмоқ), *оёқ* сомасининг ҳаракат феъллари (юрмоқ, бормоқ, босмоқ, тортмоқ) билан кўпроқ бирикиши кузатилади. Булардан

ташқари бош сўзи чайқамоқ, иргитмоқ, тебратмоқ, силкитмоқ, қўл кўтармоқ, силкимоқ, қовуштирмоқ каби имо-ишора феъллари билан биргаликда келиб, қатор фразеологик бирликларни ҳосил қилади ва бу иборалар ҳаракат-ҳолатни тавсифлашга хизмат қилади” [6].

О.Суханова феълий лакуналарнинг учта турини ажратиб кўрсатади: умумлаштирувчи, конкретлаштирувчи ва умумлаштирувчи-конкретлаштирувчи лакуналар. Унга кўра, конкретлаштирувчи феълий лакуналарнинг миқдори қолган феълий лакуналардан анча кўп. Конкретлаштирувчи лакуналар ҳамда конкретлаштирувчи-умумлаштирувчи лакуналарнинг лакунарлик даражаси тур тушунчаларининг луғавий фарқланиш хусусиятига мансуб конкретлаштириш даражасидир [3, 69].

Инсон иш-ҳаракат ва турли муносабатларини ифодалашда бош, кўз, қўл, оёқ, оғиз дан энг кўп фойдаланади. Шунингдек, қўл, оёқ ташқи муҳит билан муносабатга киришувчи энг фаол тана аъзосидир. Бош, оғиз, кўз, қўл ва оёқ сомалари билан боғлиқ хитой тили фонидаги ўзбекча-хитойча конкретлаштирувчи лакуналар қуйидагилардир:

Бош сомаси билан боғлиқ феълий лакуналар:

回 *huí* – орқага карамоқ, 摇 *yáo* – чайқатмоқ, 掉 *diào* – қайрилтирмоқ, 顶 *dǐng* – урмоқ, 叩头 *kòutóu* – бошини ерга қўймоқ, 临头 *lín tóu* – бошида осиб турмоқ.

足球运动员把球顶进球门。

Zú qiú yuán dòng yuán bǎ qiú dǐng jìn qiú mén.

Футболчи тўпни боши билан дарвозага урди.

顾客摇摇头说：“我是上海人，我喜欢吃甜的 [7].

Gù kè yáo yáo tóu shuō: “Wǒ shì shàng hǎi rén, wǒ xǐ huān chī tián de.

Ҳаридор бош чайқатиб айтди: Мен Шанхайликман, ширин ейишни ёқтираман.

Юқоридаги мисоллардан кўриниб турибдики, хитой ва ўзбек тиллари орасида соматик феълий лакуналарни ҳамда феълий соматизмларни кўплаб учратишимиз мумкин. Бундай ҳолларда мазмунан таржима қилиш ёки муқобилини топиш мақсадга мувофиқдир.

REFERENCES

1. Римский В.П. Отложенные кризисы этноидентичности в современной России: Теоретические стереотипы и политические мифы // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия. Философия. Социология. Право. 2011. № 20 (115). Вып. 18.
2. Сорокина Ю.А., Быковой Г.В. Лакуны в языке и речи. -Благовещенск: Изд-во БГПУ, 2003.
3. Исмагуллаева Н.Р. Хитой ва ўзбек тилларида лакуналар. Монография. – Тошкент: Нодирабегим. 2021.
4. 汉语成语大全 –北京,1985年. –页.1009.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг изоҳли фразеологик лўғати. –Тошкент, 1978.
6. Усмонова Ш.Р. Ўзбек ва турк тилларида соматик фразеологизмлар: Филол. фан. номзоди ...дисс. –Тошкент, 1998.
7. <https://www.chinagp.net>
8. Ismatullayeva, N. R. (2020). Expression of somatic physionimistic lacunas in chinese and uzbek languages. In *Наука и инновации в XXI веке: актуальные вопросы, открытия и достижения* (pp. 127-129).
9. Исмагуллаева, Н. (2022). ХИТОЙ ЛИНГВОМАДАНИЯТИДА “ОИЛА” КОНЦЕПТИ БИЛАН БОҒЛИҚ СТЕРЕОТИП ТИЛ БИРЛИКЛАРИНИНГ ТАҲЛИЛИ. *Sharq ma'shali/Восточный факел*, 14(1), 82-86.
10. Usmanova, S. R., & Ismatullayeva, N. R. (2020). Expression Of Lacunas In Comparative Study Of Kinship Terms In Chinese And Uzbek Languages. *Solid State Technology*, 63(6), 4974-4985.
11. Ismatullaeva, N. R. (2020). Methods Of Elimination Of Lexical Gaps In Translation (on example of Chinese and Uzbek languages). *Scientific Bulletin of Namangan State University*, 2(10), 305-314.
12. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
13. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
14. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
15. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).

-
16. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

O‘TKIR HOSHIMOVNING “NUR BORKI, SOYA BOR” ASARINING XITOIY TILIDAGI TARJIMASIDA TASHBEH SAN’ATINING BERILISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460689>

Dildora UMAROVA,
TDSHU 1-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: :+998946999628;
E-mail: dildoraumarova828@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada O‘tkir Hoshimovning “Nur borki soya bor” asarining xitoy tilidagi tarjimasida tashbeh san’atining tarjimada berish masalalari ko‘rib chiqiladi. Adabiyotda badiiy san’atlarning qo‘llanilishi tabiiy hol sifatida qaraladi. Bu badiiy san’atlarni turlarga bo‘lib ularni asar tarjimasidagi tahlilini o‘rganish ahamiyatlidir. Ushbu maqolada, asardagi tashbeh san’ati va uning xitoycha tarjimasida bir qancha misollar berilib tahlillar olib borilgan.*

Kalit so‘zlar: *badiiy san’at, tashbeh, tasvir, badiiy unsur, tizimlilik.*

Аннотация: *Эта статья основана на анализе использования искусства аллегории, одной из самых влиятельных художественных форм в художественной литературе. Использование художественных искусств в литературе считается закономерным явлением. Важно разделить эти художественные искусства на виды и изучить их анализ при переводе произведения. В данной статье приведены и проанализированы несколько примеров искусства аллегории в произведении и его китайском переводе.*

Ключевые слова: *художественное искусство, аллегория, образ, художественный элемент, системность.*

Abstract. *This article is based on the analysis of the use of allegory art, one of the most influential art forms in fiction. The use of artistic arts in literature is considered a natural phenomenon. It is important to divide these artistic arts into types and study their analysis in the translation of the work. In this article, several examples of the art of allegory in the work and its Chinese translation are given and analyzed.*

Keywords: *artistic art, allegory, image, artistic element, systematicity.*

Ma’lumki badiiy san’atlarning asarda ifodalanishi asarning hayotiyroq, tasirchanroq ifodalanishiga, timsollarning yorqinroq gavdalanishiga, matnning jozibali chiqishiga xizmat qilishini kuzatishimiz mumkin. Badiiy san’atlar – o‘quvchi uchun adabiyot nafosati va sehrlarini idrok etish

maktabi bo'lsa, havaskor shoir uchun mahorat saboqlaridir. Bularni bilgan kitobxon she'riyatimizdan chinakam boy badiiy-hissiy lazzat oladi; shoirlar yuqori mahoratli so'z san'atkorlari bo'lib yetishadilar.

Badiiy asarning lisoniy tahlilida amal qilinishi zarur bo'lgan tamoyillardan yana bir tizimlilikdir. Tizimlilik prinsipi yaxlitlik tamoyilining mantiqiy davomi bo'lib, tahlil kechimida badiiy asarni tashkil etgan unsurlarning muayyan tizimli ko'rinishga ega bo'lishi hisobga olinishini talab qiladi. Asl san'at asarida biri ikkinchisiga bog'liq bo'lmagan biror badiiy unsur uchramaydi. Demak, har qanday san'at asari tizimdir va u muayyan ost hamda ust tizimlardan iborat bo'ladi. Har qanday badiiy butunlik nimadandir kichik, binobarin, qandaydir butunning qismi va nimadandir katta, binobarin, qandaydir qismga nisbatan butun hisoblanadi [1,245].

Shuni ham aytish kerakki, ko'chim, portret, o'xshatish, peyzaj, mubolag'a, kichraytirish singari qator tasvir vositalari, turli-tuman badiiy san'atlar bir asar vujudiga tasodifiy ravishda yig'ilib qolmaydi. Ularning ayni shu asarda, ayni shu tartibda guruhlashuvining ichki mantiqiy-kommunikativ, tasviriy-ifodaviy qonuniyati mavjudki, tahlil mobaynida ayni shu qonuniyat ochilishi kerak. Shuning uchun ham tahlilni uyushtirishga tutingan mutaxassis tizimlilikka amal qilishi lozim. Badiiy tilning tasviriyliги nasriy(epik) asarlarda yanada yorqinroq namoyon bo'ladi. Lirik asarlarda tasvirlangan tashqi manzara link qahramon ichki olamiga olib kiruvchi vositagina (ya'ni, unda voqelikning shu maqsadga yetish uchun zarur fragmentlarigina qalamga olinadi) bo'lsa, epik asarlarda tasvirlangan badiiy voqelik ozicha mustaqil, obyektivlashgan manzaradir. Shu bois ham epik asarlarda tasvirlangan ijodkor ko'zi bilan ko'rilgan voqelik o'quvchi xayolida ham jonlanadi. O'quvchi asar voqealari yuz berayotgan joy, qahramonlarning xatti- harakatlarini go'yo ko'rib turadi [3, 108].

Tashbeh san'ati. Tashbeh – Sharq adabiyotida keng tarqalgan san'atlardan biri bo'lib, o'xshatish ma'nosini ifodalaydi. Ikki narsa yoki tushunchani ular o'rtasidagi haqiqiy yoki majoziy munosabatlarga ko'ra o'xshatish san'atidir. Tashbeh san'ati tasvirlanayotgan shaxs, buyum yoki tushunchani o'quvchi ko'z o'ngida aniqroq, jozibaliroq gavdalantirishga xizmat qilib, asar timsollari ma'naviy qiyofasini yorqinroq ochish,

binobarin, yozuvchi g‘oyasini o‘quvchi ongiga to‘laroq yetkazishga imkon beradi [4,324].

O‘tkir Hoshimovning “Nur borki soya bor” asaridagi badiiy san’atlar to‘g‘risida gapirar ekanmiz tahlil qilinayotgan asarning barcha jihatiga birvarakayiga sinchkovlik bilan yondasha bilish va uning qismlaridagi jozibani kashf etishga e’tibor qaratish tahlilning muvaffaqiyatini ta’minlaydigan omildir deb aytishimiz mumkin. Romanda tashbehnlarning ko‘p o‘rinlarda qo‘llanilganligini ko‘rish mumkin.

Masalan: “Qoshi-ko‘zi popukday, doim kulib turadigan Shoira degan dondiqqina juvon bemorlarga ukol qilishga kirishadi” [5,6].

Xitoycha tarjimasi; 她长着蓬松的睫毛和可爱淘气的眼睛。

Tā zhǎngzhe péngsōng de jiémáo hàn kě'ài táoqì de yǎnjīng.

Tarajimon bu jumlaning - Uning ko‘zlari yoqimli va betakror qoshkipriklari deya tarjimada aks ettirilgan.

O‘xshatishlar eng qadimiy tasviriy vositalardan biri sifatida nutqimizni, ayniqsa, badiiy adabiyot tilini bezashda, tasvirning aniqligi va obrazlilikini ta’minlashda foydalanib kelinadi. Bu muhim va keng qo‘llanuvchi vosita tilimizda xalqimizning tarixiy-madaniy tajribalari, badiiy tasavvurlarining natijalari sifatida yuzaga kelgan bo‘lsa, badiiy asarda so‘z ustasining kuzatuvchan ziyrak nigohi teran va badiiy didining mahsuli sifatida yuzaga keladi. An’anaviy o‘xshatishlar ko‘p ishlatilaverib, o‘z oxorini yo‘qotgan, o‘xshatish etalonlari tegishli tushunchalarning doimiy ifodachilariga aylanib qolganligi tufayli avvaldan bilingan, kutilgan tasviriy vosita sifatida o‘z obrazlilikini, emotsional-ekspressivligini kamaytirgan bo‘lishi tabiiy. Badiiy adabiyotning tasvir va ifoda imkoniyatlarining kengayishi va takomilida uning boshqa san’at turlari bilan aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ham hozirgi adabiyotda nafaqat adabiy turlar orasidagi sintezlashuv, balki boshqa san’at turlari bilan sintezlashuv hollarini ham kuzatish mumkin.

Badiiy adabiyotga qotib qolgan hodisa sifatida ham, mutlaqo mustaqil hodisa sifatida ham qaramaslik kerak. Shundagina bugungi adabiyotdagi o‘zgarishlarni his qilish va ularni "hazm" qila olish mumkin bo‘ladi. Aks holda mutaxassis sifatida ham, kitobxon sifatida ham cheklanib qolish, adabiy hodisalarni o‘tmish "toshi" bilangina o‘lchaydigan bo‘lib qolishimiz mumkin. Tasvirlanayotgan voqealar va shaxslar hayotining

chuqur badiiy tadqiq etilishi, tarixiy haqiqatning badiiy haqiqatga o‘tib chiqishi shart ekanligi kabilar bugungi kun romanlarini baholashda asosiy mezon bo‘la olishi mumki.

Tashbihning yuzaga kelishida to‘rt unsur ishtirok etishi mumkin.

O‘xshamish – tasvirda fikr qaratilgan narsa yoki tushuncha (yuz);

O‘xshatilmish – tasvirda qiyoslanayotgan narsa yoki tushuncha (gul);

Asos – nimaga ko‘ra o‘xshatishning yuzaga chiqqanligi (go‘zallikda);

Vosita – o‘xshatish belgisi (kabi)

Vosita ishtirok etgan o‘xshatishlarda tashbih aniq ko‘rinib, bilinib turadi. So‘z san‘atida –dek, -day, -cha, -simon, -vor, -saro, -oso, -vash, -iy, -oyin kabi qo‘shimchalar, kabi, singari, misli, go‘yo, yanglig‘, xuddi, o‘xshab, nechukki va boshqa so‘zlar vosita bo‘lib kelgan. Ko‘p hollarda asos ishtirok etmaydi.

[4,325].

“Tariqday keladigan folikor degan qizil dorini, menzurkadagi yana allaqanday suyuqlikni ichib oladi” [6,6]

Xitoycha tarjimasida: 吞下了一粒粉红色的小药丸,像一粒小米,喝下量杯里的一些苦味液体。

Tūn xiàde yī lì fěnhóng sè de xiǎo yàowán, xiàng yī lì xiǎomǐ, hē xià liángbēi lǐ de yīxiē kǔwèi yètǐ.

Bu jumladagi tashbeh san‘atini xitoy tilida ham ayni tarjimasida keltirilgan 像一粒小米 - xiàng yī lì xiǎomǐ “tariq donasidek” deya tarjima qilingan.

Masalan: “Bir paqirga qimmat, o‘tkinchi ikir-chikirlari uchun jon kuydiradi-yu, eng bebaho xazinasidan – salomatligidan judo bo‘lganligini o‘ylab o‘tirmaydi”.

Xitoycha tarjimasida: 只是当你明白这些东西 再也无法挽回时,你才能真正开始珍惜它们。

Zhǐshì dāng nǐ míngbái zhèxiē dōngxī zài yě wúfǎ wǎnhuí shí, nǐ cáinéng zhēnzhèng kāishǐ zhēnxī tāmen.

Yuqorida keltirilgan jumladagi “bebaho xazinasidan – salomatligidan” deb salomatlikni bebaho xazinaga o‘xshatishini tashbeh san’atiga misol qilib olishimiz mumkin. Ya’ni muhim narsalarni asrab qololmasligingizni bilganingizda, ularni chinakam qadrlashni boshlaysiz. Tarjimon jumladagi tarjimaning ma’nosini berishga harakat qilganligini kuzatishimiz mumkin. Har qanday badiiy tasvir nazariyasida ko‘chimlar markaziy figura sifatida qaraladi, chunki ko‘chimlarning aksariyati badiiy nutqqa emotsionallik, ekspressivlik, ta’sirchanlik, obrazlilik kabi muhim sifatlarni berishini kuzatamiz.

Badiiy til o‘zida milliy adabiyotimizda uzoq davrlardan beri shakllanib kelgan an’analarining davomchisi sanaladi va shu bois ham unda uning o‘zigagina xos bo‘lgan unsurlar (an’anaviy sifatlashlar, ramz va majozlar, o‘xshatishlar) majmui ham mavjuddir. Badiiy matn-lisoniy va estetik xususiyatga ega. Bu xususiyat asar tilidagi san’atlar, tasviriy vositalar, ko‘chimlar kabi umumfilologik tushunchalarda aks etadi. Darhaqiqat, "badiiy san’atlarda so‘zlarning lafziy- ma’noviy bezaklari diqqat markazida turadi, tasvir vositalarining qo‘llanishi adabiy asar tilini shirali, bo‘yoqdor, jozibali qiladi". O‘tkir Hoshimovning romanlarida bu holning yorqin ifodasini ko‘ramiz. Chunonchi, ulardagi badiiy san’atlar asarda ifodalangan g‘oyalarning hayotiy, ta’sirchan ifodalanishiga, epik timsollarning yorqinroq gavdalantirishga, bayt tasvir va bayonning lafziy nazokati, his- tuyg‘uni, ifoda musiqiyliigi va o‘qishligini ta’minlashga xizmat qiladi. Adib qalamiga mansub nazmiy va nasriy matnlardagi badiiy vositalar esa obrazli fikrlashga, o‘quvchi qalbini to‘lqinlashtirishga, so‘z mo‘jizasini ifodalashga qaratilganligini ko‘ramiz. Asardan keltirilgan quyidagi parchada ham

Masalan: “Bir paqirga qimmat, o‘tkinchi ikir-chikirlari uchun jon kuydiradi-yu, eng bebaho xazinasidan – salomatligidan judo bo‘lganligini o‘ylab o‘tirmaydi”

Xitoycha tarjimasini: 只是当你明白这些东西 再也无法挽回时,你才能真正开始珍惜它们。

Zhǐshì dāng nǐ míngbái zhèxiē dōngxī zài yě wúfǎ wǎnhuǐ shí, nǐ cáinéng zhēnzhèng kāishǐ zhēnxī tāmen.

Yuqorida keltirilgan jumladagi “bebaho xazinasidan – salomatligidan” deb salomatlikni bebaho xazinaga o‘xshatishini tashbeh san’atiga misol

qilib olishimiz mumkin. Romandagi oʻxshatishlarning aksariyatida oʻxshatish asosi harakat-holatdan iborat, yaʼni ot turkumidagi soʻzlar (koʻpincha, ularga bogʻlangan boshqa soʻzlar bilan birgalikda) bilan ifodalangan.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsak, adib koʻp hollarda harakatdagi yoki muayyan holatdagi oʻxshatish namunalarini tanlaydi. Bu oʻxshatishning maʼno-mazmuni shu qadar toʻq va taʼsirchanki, Oʻtkir Hoshimovning til sezgisidan, tilni qahramon ruhiyati va milliy tasavvur bilan uygʻunlashtira olishdan hayratga tushmaslik mumkin emas. Bir narsa boshqasiga aynan, butunligicha, oʻxshatilganda, oʻxshatish asosining qoʻllanmasligi asosiy holatdir. Bunda, aytish mumkin boʻlsa, fotografik tasviriylilik yuzga keladi, yaʼni oʻxshatilgan narsa koʻz oldimizda gavdalanadi.

REFERENCES

1. Shomaqsudov A., Rasulov I., Rustamov H. Oʻzbek tili stilistikasi. Toshkent, 1983.
2. Shodmon Sulaymonov, Qahramon Toʻxsanov., Adabiyotshunoslik atamalarining qisqacha izohli lugʻati. Buxoro. “Buxoro” 2009. b-120.
3. Qoʻngʻurov R., Begmatov E., Tojiyev Y. Nutq madaniyati va uslubiyati asoslari. Toshkent, 1992. 108-b.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. Toshkent. Oʻqituvchi, 2002. B. 324.
5. Oʻtkir Hoshimov “Nur borki, soya bor”. Toshkent. “Yangi asr avlodi” 2021. b-6.
6. Dildora Ismolilova “有光必有影”. Toshkent. 2022. b-4.
7. Shamsieva, B. (2022). The term of transfer in the field translation studies. In развитие науки, технологий, образования в ххi веке: актуальные вопросы, достижения и инновации (pp. 99-102).
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

MUALLIF USLUBI VA UNING TARJIMADA SAQLAB QOLISH MUAMMOSI

(A.L.Qozonchining “Rasulullohga nega ishonmadilar?” asari asosida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460695>

Quvonchbek JURAQULOV,
TDSHU 1- kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998939946461;
Email: juraqulovquvonchbek@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqola muallif uslubi va uning tarjimada saqlab qolish muammosiga bag‘ishlangan. Bu ishda tadqiqot obyekti sifatida Ahmat Lutfiy Qozonchining “Rasululloh (s.a.v)ga nega ishonmadilar?” asaridagi asar qahramonlarning jonli nutqining tarjimasi xizmat qiladi.*

Kalit so‘zlari: *uslub, muallif uslubi, Firdavs Mirzo, jonli nutq, tarjima.*

Аннотация. *Данная статья посвящена авторскому стилю и проблеме его сохранения в переводе. В этой работе Ахмат Лутфий Казанчи «Почему они не верили в Расулулла (с.а.в)?» использовался в качестве объекта исследования.*

Ключевые слова: *стиль, авторский стиль, Фирдавс Мирзо, перевод.*

Abstract. *This article is devoted to the author's style and the problem of preserving it in translation. In this work, Ahmat Lutfiy Kazanchi's "Why did they not believe in Rasulullah (s.a.v)?" was used as a research object. The work in the work serves as a translation of the live speech of the characters.*

Key words: *style, author's style, Firdavs Mirzo, translation.*

KIRISH

Uslub arabcha so‘z bo‘lib usul, tartib, yo‘sin, shakl degan ma‘nolarni bildiradi. Adabiyotshunoslikda uslub har bir ijodkorning yozish usuli, bayon tarzi, tasvir manerasi mazmunida qo‘llaniladi.

Uslub tor va keng ma‘noda qo‘llaniladi. Tor ma‘noda uslub tasvirlash, bayon etish, so‘zlashuv usuli bo‘lsa, keng ma‘noda ijodkornig uslubi (A.Qahhor, A.L.Qozonchi), asar uslubi (“O‘tkan kunlar”, “O‘gay ona”), yozuvchilar uslubi (Jadidlar, marifatparvarlar), adabiyotning uslublari (sharq, g‘arb, o‘zbek, turk), davr uslublari (XI, XIX), oqimning uslublari (realism, romantizm) va boshqalar hisoblanadi. “Muallif uslubi deganda biror bir muallifning muayyan bir davrda yaratgan asarlarida doim uchrab

turadigan yoki uning butun ijodiga xos asosiy unsurlar majmuasi tushuniladi” [1,66].

Uslubga N. Shukurov shunday ta’rif beradi: “Uslub ijodkorning voqelikni o‘zicha idrok etishi, voqea-hodisalarni o‘ziga xos obrazlar va ifoda-tasvir vositalari bilan aks ettirishidir” [2,7]. Uslub faqatgina bulardan iborat bo‘lib qolmasdan, asar mavzusi, g‘oyasi, qanday ifoda qilinishi, qahramon xarakterlarini qanday tasvirlashi va shu kabi unsurlarning yaxlitligi muallif uslubining o‘ziga xosligidir.

Adabiyotda o‘z o‘rniga ega ijodkorlarning uslubi boshqa bir ijodkorning uslubi bilan bir xil bo‘lmaydi, chunki biror bir ijodkor bilan bir uslubda yozgan yoki nisbatan bir-biriga yaqin bo‘lsa ham, u asar va u ijodkor haqiqiy hisoblanmaydi. Barcha yozuvchi va shoirlarning uslubi bir-biridan farqlidir. A.Blok aytganidek, “Shoirlar o‘z ijodidagi mushtarakliklari uchun emas, balki bir-birilaridan farq qiluvchi xususiyatlari bilan qiziqarlidir.” [3,88].

Ahmat Lutfiy Qozonchi 1936-yil 1-avgustda Chorumda dunyoga kelgan. Islom tarixchisi va romanchisi sifatida tanilgan. 1991-yilda Islom tarixi bo‘yicha dotsent, 1999-yilda esa professor unvoni oladi. Adibning bir qancha asarlari o‘zbek tiliga tarjima qilingan. Shular jumlasiga “O‘gay ona”, “Qaynona”, “So‘nggi to‘fon”, “Saodat asri qissalari”, “Hazrati Umar ibn Xattob”, “Abu Bakir Siddiq” va “Rasulullohga nega ishonmadilar?” kiradi.

Maqsad va vazifalar: Mazkur tadqiqot ishining maqsadi, muallif uslubi va uning o‘ziga xos xususiyatlari va A.L.Qozonchining asarlari vositasida muallif uslubining tarjimada saqlanib qolish muammosini ochib berishdir. Ishning vazifalari quyidagilar:

- A.L.Qozonchi uslubining o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash;
- dialoglar vositasida jonli nutqning tarjimada berilishi;
- A.L.Qozonchi asarlarining o‘zbekcha tarjimasida muallif uslubi saqlanib qolganlik darajasini aniqlash.

Usullar: Muallif uslubini tarjimada saqlab qolishini aniqlashda A.L.Qozonchi asarining asl nusxasi va o‘zbekcha tarjimasini qiyoslash va tahlil qilish usulidan foydalanildi.

Tadqiqot manbasi: A.L.Qozonchining “Rasulullohga nega ishonmadilar?” asarining asli va o‘zbekcha tarjimasini hisoblanadi.

Tadqiqot obyekti: Tadqiqotning obyekti sifatida A.L.Qozonchining “Rasulullohga nega ishonmadilar?” asaridagi muallif uslubiga xos bo‘lgan xususiyatlar: dialoglardagi jumla qurilishi, qahramonlar nutqi, maqol va iboralar qo‘llanilishi, ifoda shakli kabilarning tarjimada saqlanib qolganligini aniqlashdir.

Natija va mulohazalar: A.L.Qozonchi asosan diniy, tarixiy va ma’rifiy asarlar yozgan. “Peygamberimize neden inanmadilar?” (“Rasulullohga nega ishonmadilar?” Firdavs Mirzo tarjimasi) asari diniy-ma’rifiy asar hisoblanadi. Yozuvchi ko‘proq tarixiy asarlar yozgani va asarlarining ko‘pgina qismi diniy mavzuda bo‘lgani uchun tarixiy so‘zlardan keng foydalangan. Tarjimon yozuvchining asarini tarjima qilar ekan boshqa badiiy asarlar tarjimasiga qaraganda osonroq tarjima qilingan desak xato hisoblanmaydi, chunki so‘zma-so‘z tarjima usulida tarjima qila bo‘ladi. Bunga quyidagi gapni misol qilib olsa bo‘ladi: *Bunlardan ayri olarak Peygamberimizin miraç hadisesi de onlar için ayrı bir mucize teşkil etmişti* [4, b. 86].

Bundan tashqari Payg‘ambarimiz s.a.v.ning Mehrojga chiqishlari ham ular uchun yana bir mujiza bo‘lgan edi [100-b].

Muallif uslubiga xos bo‘lgan yana bir jihat bu qahramonlar nutqidir. Qahramonning ijtimoiy kelib chiqishi, ma’lumoti yoki qandaydir nuqsonlarini ko‘rsatib turuvchi jonli nutq tarjimada ham bilinib turishi kerak. Asliyat matnda asar qahramonining tili ravon bo‘lmasa yoki jumlaning boshqacha quradigan bo‘lsa, tarjimada ham uni ko‘rsatish kerak.

- *Nereye böyle ey Ümmü Seleme?..*
- *Medine’ye gidiyorum.*
- *Hani kimse yok yanında!..*
- *Evet, Allah’tan başka kimsem yok.*
- *Seni böyle yalnız başına bırakamam.* [4, b 44]
- Qayerga, ey Ummu Salama?
- Madinaga ketyapman.
- Nega yoningda hech kim yo‘q?
- Ha, Allohndan boshqa hech kimim yo‘q.
- Seni yolg‘iz qo‘yib yubora olmayman.[5, b 44]

Umuman olib qaralganda, qahramon jonli nutqi yaxshi tarjima qilingan, lekin “*Hani kimse yok yanında?*” gapini “Nega hech kim yo‘q

yoningda?” deb tarjima qilish maqsadga muvofiq. Yozuvchi bunday gap qurilishi bilan qahramon hayronligi, taajjublanganligini bildirgan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun dialog tarjima jarayonida qahramon shevada gapirsa, uning shevada gapirlanligini bildirish maqsadida gap qurilishini o‘zgartirib uning noodatiyligini bildirish kerak.

– *İşte kocan şu köydedir ey Ümmü Seleme, haydi selametle git, dedi. Devenin yularını eline verdi ve yaya geldiği yüzlerce kilometrelik yolu yine yaya yürüyüp geçmek üzere Mekke’ye yöneldi* [4,43].

– Ey, Umma Salama, ering shu qishloqda, sog‘-salomat yetib ol, – dedi-da yayov bosib o‘tgan to‘rt yuz ellik kilometrlik yo‘lni yana yayov bosib o‘tish uchun Makka tomonga qarab yo‘l oldi [5,44].

Yuqoridagi gapda “*devenin yularını eline verdi*” jumlasini tarjima qilinmasdan ketilgan va “*yüzlerce kilometrelik yolu*” birikmasini “to‘rt yuz ellik kilometrlik yo‘lni” shaklida tarjima qilgan. Aslida yuzlab kilometrlik yo‘lni shaklida tarjima qilinishi kerak bo‘lgan. Yuqoridagidek tarjima qilishni noto‘g‘ri hisoblash xatodir, tarjimon tarjima jarayonida o‘zidan ham qo‘shib tarjima qiladi. Asarning yanada badiyatini chuqurlashtirishi mumkin.

“*Aman dileyene kılıç çekilmez*” maqoli “Omonlik so‘raganni qilich kesmaydi” deb tarjima qilgan. Bu maqolni omonlik so‘raganga qo‘l(qilich) ko‘tarilmaydi, deb tarjima qilinsa maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Birinchi qismning birinchi bo‘limi nomi *muhtemel itirazlar* deb nomlanadi. Uni tarjimada asosiy etirozlar deb bergan, lekin muhtemel so‘zining ma‘nosi ihtimoliy, kutilgan, taxmin qilingan ma‘nolarini bildiradi. Asosiy etirozlar o‘rniga taxminiy yoki ihtimoliy etirozlar deyilganda maqsadga muvofiq bo‘lar edi. Tarjimon bu asar tarjimasida mohirona tarjima qilgan deb ayta olamiz, chunki muallif uslubini saqlab qola olgan.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, tarjimon bu asar tarjimasida yaxshi natija ko‘rsatgan. diniy-ma‘rifiy asar bo‘lgani uchun muallif uslubiga xos xususiyatlari kam, lekin shunga qaramay muallif uslubini tarjimada chiqarib bera olgan. Albatta, muallif uslubini to‘laqonli saqlab qolishning iloji yo‘q. muallif uslubi bilan bir qatorda tarjimon uslubi ham mavjud. A.L.Qozonchining uslubini asosiy jihatlari: tarixiy so‘zlardan keng foydalanish, qahramonlar xarakteriga mos bo‘lgan nutqni

shakllantirish, ta'riflashda qo'shma gaplardan foydalanish kabilardir. Ko'pgina tarjimon, ayniqsa, yozuvchi tarjimonlar orasida ko'p uchraydigan holat bu muallif uslubining tarjimada bermaslikdir. Bu asar tarjimasida muallif uslubi saqlangan.

REFERENCES

1. Salomov G'. Tarjima nazaryasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1983.
2. Shukurov N. Uslub va janrlar. – Toshkent: G'. G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1978.
3. Блок А. О литературе. – Москва, 1931.
4. Kazancı A. Peygamberimize neden inanmadılar?. – İzmir: Işık yayınları, 2006. 296 b.
5. Qozonchi A L. Rasulullohga nega ishonmadilar?. – Toshkent: Munir, 2021. 352 b.
6. Fatxutdinova, I. A. (2021). Tarjimada ekvivalentlikning muloqot maqsadini ifodalash vositalari. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(Special Issue 2), 140-149.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ЖИЗНЬ КОРЕЙСКОГО СЛЕНГА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ КОРЕИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460721>

Малика НАРЫМБЕТОВА,
ТГУВ, Международные отношения магистрант 1й курс.
Тел: +998977452463; E-mail: mellicimmi@gmail.com

Аннотация: В данной статье молодежный сленг¹⁴ в Южной Корее будет обсужден как языковой процесс, который является небанальным или нетрадиционным внутри литературного языка. Молодежь это слой общества. И их уровень языка в основном отражается на развитии разговорной речи и языка литературы. Бывают такие случаи, когда люди в основном старше тридцати испытывают трудности при понимании смысла различного рода кинофильмов или книг, где встречается нестандартная речь.

Ключевые слова: сленг, заимствованная лексика, зашифрованность, профессиональные группы, молодежь.

Annotation: In this paper, youth slang in South Korea will be discussed as a linguistic process that is non-basic or non-traditional within the literary language. Young people are a layer of society. And their level of language is mainly reflected in the development of spoken language and literary language. There are cases where people mostly over thirty have difficulty understanding the meaning of various kinds of movies or books where non standard speech is found.

Key words: slang, borrowed vocabulary, coding, professional groups, youth.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Janubiy Koreyadagi yoshlar jarangi adabiy tilda noan'anaviy bo'lgan til jarayoni sifatida muhokama qilinadi. Yoshlar jamiyatning bir qatlamidir. Ularning til darajasi esa, asosan, so'zlashuv nutqi va adabiyot tilining rivojlanishida namoyon bo'ladi. Ko'pincha o'ttiz yoshdan oshgan odamlar nostandart nutq sodir bo'lgan turli xil filmlar yoki kitoblarning ma'nosini tushunishda qiynaladigan holatlar mavjud.

Kalit so'zlar: jargon, o'zlashtirilgan lug'at, shifrlash, professional guruhlar, yoshlar.

За счет устойчивой демократизации языка в последние десятилетия, можно наблюдать явные трансформации в словарном запасе корейского языка. Собственно, что такое демократизация языка? Это свобода публичного выражения личностью в единицах языка любых своих интенций на любые темы в разных типах

¹⁴ Молодежный сленг представляет собой только лексикон на фонетической и грамматической основе общенационального языка, и отличается разговорной, а иногда и грубо-фамильярной окраской

общения. Словарный состав корейского языка перманентно создается, трансформируется, эволюционирует за счет развития интернета, информационных и коммуникативных устройств. Все вышеуказанные факты ускоряют темпы изменения нашей жизни, в том числе и нашего языка.

За последние несколько лет из-за внедрения нетрадиционной лексики, которая изначально использовалась только отдельными социальными группами, также произошло пополнение словарного состава корейского языка. Таким образом, сленг стал вникать во многие сферы повседневной жизни корейцев, и даже некоторые его элементы стали запечатлеваться в корейских словарях.

В толковом словаре И Хисына отмечается что сленг - это своего рода речевой шифр, который используется для того, чтобы другие люди не поняли, о чем идет речь. Также он добавил, что сленг - это особенные слова, которыми пользуются специализированные общества из каких-либо профессий, групп и т.д.

Если сопоставить мнения корейских и русских исследователей, то можно заметить что все они приводят к одному и тому же финальному выводу. Вывод заключается в том, что молодежный сленг можно описать как нетрадиционный, но в то же время приближенный к литературному языку, который содержит выразительность, некую зашифрованность.¹⁵

Когда речь идет о сленге, необходимо отметить, что именно молодежь является большой группой, употребляющий данный слой лексики.

Как я отметила выше, молодежный сленг в Корее охватывает почти все сферы жизни индивида. Как правило, сленг в основном сфокусирован на отношениях с другими людьми. Неоднократно бывают такие случаи, когда сленг пользующийся молодыми людьми, становится неотделимой частью жизни даже взрослого поколения.

Сленг принадлежит относительно открытым социальным группам молодых людей, объединенных общностью интересов или имеющие одинаковое социальное положение. Образованные носители литературного языка, также употребляют сленг, которых

¹⁵ Зашифрованность- засекреченность, закодированность

также можно встретить в текстах современных литературных произведений, СМИ являющиеся один из приоритетных источников распространения сленгизма

Как иностранец, сленг является либо одним из первых вещей, которую вы берете, либо последним, чему вы учитесь. В любом случае это может разочаровывающим, потому что оно постоянно меняется-и, следовательно, является временным. Когда вы осознаете, что вы наконец привыкли и научились использовать сленг, это может быть уже не в тренде больше и имеет низкую популярность среди молодежи. Это может быть почти идентификационный маркер, который показывает, что если вы следите за тенденциями или если вы немного старомодный. Необходимо отметить, что самим корейцам тоже трудно справиться с этим. Учитывая, что многие слова имеют одно и тоже первое слово, можно догадаться что определенный сленг значит. Использовать и учить сленги это довольно весело, пока индивид не имеет ни малейшего понятия об этом. Иметь возможность использовать этот тайный язык в соответствующей среде поможет быстро влиться и не отставать от новых сленгов это Сленги корейского языка с заимствованными словами¹⁶.

Один из продуктивных способов образования сленгов является употребление заимствованной лексики. При создании корейских сленгов допускается сложения двух или более слов, при котором могут участвовать как и корейские, так и заимствованные слова. Также возможно сокращение или добавление аффиксов¹⁷. Рассмотрим несколько примеров:

Например: haendeupon (핸드폰) < hand + phone;

fighting — «Go go go!», «Удачи!», «Ты сможешь!» paiting (파이팅)
or hwaiting (화이팅) < faito (ファイト) < fight;

간지 – слово японского происхождения, означающее “стиль”, “чувство”, “атмосферу”. В корейском языке оно используется, когда говорят о чьем-то стиле и привлекательном виде. Если вам говорят, что вы 간지 나다, то корейцу понравилось как вы выглядите – модная одежда или интересная прическа.

¹⁶ Заимствованные слова - слова пришедшие и заимствованные из иностранных языков

¹⁷ Аффикс - морфема, которая присоединяется к корню и служит для образования слов

Сокращения в корейском сленге можно увидеть таким образом:
Например: 안궁금하다- мне неинтересно/ не интересуюсь

Сокращения "안물" и "안궁" используются по отдельности, и вместе 안물안궁

안물안궁 주말 알상- так обычно пишут в соцсетях, когда выкладывают что-то совершенно обычное. В том смысле, что никто не спрашивал и не интересовался, но я выложу фоточки своей повседневной жизни в выходные.

Например: 극혐 (geukyeom) — это сокращение от 의 의 혐오 (geukan-ui hyeom -o), что означает «крайняя ненависть».

Итак, скажите это близким друзьям или семье, когда вы увидели что-то неприятное или что-то, что вызывает у вас отвращение

Так в корейском языке есть популярные игровые сленги. Далее мы приведем отобранные нами термины, которые имеют тенденцию переходить из лексики игрового жанра в неигровой.

Например:

1. 캐릭터 (Character) – персонаж
2. 얼라이언스 (Alliance) – альянс, «алики»
3. 아이템/템 (Item) – игровой предмет, вещь, «итем»
4. 레벨/렐 (Level) – уровень, «левел», «лвл»
5. 퀘스트 (Quest) – задание, «квест»
6. 뉴비 (Newbie) – новичок, неопытный игрок, «нуб»
7. 스킬 (Skill) – умение, способности, «скилл»
8. 레이드 (Raid) – рейд, поход на главного босса, «рейд»
9. 클라이언트 (Client) – игровой клиент (программа), «клиент».

В заключение данной статьи можно выделить причины употребления сленга среди молодежи:

- 1) Стремление придать речи эмоциональный и экспрессивный характер
- 2) Желание показать свою остроту ума, заменяя обычные слова на более нестандартные
- 3) Называние новых предметов и явлений

- 4) Сглаживание некоторых негативных слов (чаще заменяются алкогольные напитки)
- 5) Стремление к простоте и лаконичности¹⁸ речи
- 6) Желание заострить внимание на том, в какой группе состоит молодой человек
- 7) Ради удовольствия

Также хотелось бы отметить, что вопрос изучения сленга в общем смысле используемый в различной сфере, детерминирован¹⁹ разнообразностью и многогранностью с точки зрения принятия и понятия. Следовательно при понимании и переводе сленговой речи следует учитывать особенные свойства контекста, в котором они употреблены. Вопросы языкового изменения, понимания и анализа сложившейся ситуации является важной проблемой в корейской лингвистике, так и в переводоведении. Поэтому изучение особенностей работы сленга не только в молодежной среде, но и в самом обществе является актуальным вопросом.

Список использованной литературы:

1. Корейские сокращения топ 100 koreanwithrussianguirls/com
2. <https://cyberleninka.ru/article/n/sleng-v-rechi-sovremennoy-koreyskoy-molodezhi/viewer> Е.В Ким “Сленги в речи современной корейской молодежи“
3. И Хисынъ. Большой словарь корейского языка. Сеул: Минджунъсогван, 2004. (이희승. 국어대사전. 서울: 민중서관, 2004). [I Hisyng. (2004). Bol'shoj slovar' korejskogo jasyka (Korean Dictionary). Seoul: Mindzhungsogvan. (In Korean)].
4. <https://ludmila-tour.com.ua/korejskij-sleng-80-povsednevnyh-slov-i-fraz-kotorye-zvuchat-kak-rodnye/>
5. <https://wonderland.by/koreyskiy-sleng/post/koreyskiy-sleng>
6. <https://izron.ru/articles/perspektivy-razvitiya-sovremennykh-gumanitarnykh-nauk-sbornik-nauchnykh-trudov-po-itogam-mezhdunarod/sektsiya-22-teoriya-yazyka-spetsialnost-10-02-19/osobennosti-upotrebleniya-leksiki-kompyuternykh-onlayn-igr-v-internet-obshchenii-koreyskoy-molodezhi/>

¹⁸ Лаконичность речи – один из коммуникативных качеств речи, состоящий в сжатости, немногословности изложения мыслей

¹⁹ Детерминация - определение перспективы объекта исходя из данных о его представлении, комплектации параметров и составляющих, присущих той или иной категории или образцу

7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. *The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ГЕНДЕРНАЯ СТЕРЕОТИПИЗАЦИЯ И ЖЕНСКАЯ ЛЕКСИКА В КОРЕЙСКОМ ЯЗЫКЕ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460727>

Тахмина РУЗИЕВА,
ТГУВ, студент 1 курс МО, г. Ташкент
Tel: .+998946428831;
E-mail: ruzieva.taxmina@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматривается понятие лингвистики со стороны гендерных стереотипов в отношении женщин Республики Корея. В этом контексте анализируются специфические особенности использования и разделения языка по гендерному признаку на материале различных исторических фактов, паремий, высказываний и прочего. В настоящее время дифференциация языка имеет трансформационный характер.

Ключевые слова: гендер, гендерная лингвистика, гендерные стереотипы, корейский язык, язык, мужской, женский, паремии.

Annotation: This article discusses the concept of linguistics from the side of gender stereotypes related to women in the Republic of Korea. In this context, the specific features of the use and division of the language by gender are analyzed on the basis of various historical facts, proverbs, sayings and other materials. At present, the differentiation of the language has a transformational character.

Keywords: gender, gender linguistics, gender stereotypes, Korean, language, male, female, paremia.

Annotasiya: Ushbu maqolada Koreya Respublikasidagi ayollarga oid gender stereotiplari nuqtai nazaridan tilshunoslik tushunchasi muhokama qilinadi. Shu nuqtai nazardan, tilning qo‘llanishi va jinsga ko‘ra bo‘linishining o‘ziga xos xususiyatlari turli tarixiy faktlar, maqollar, matallar va boshqa materiallar asosida tahlil qilinadi. Hozirgi vaqtda tilning differentsiatsiyasi transformatsion xususiyatga ega.

Kalit so‘zlar: gender, gender lingvistikasi, gender stereotiplari, koreys tili, til, erkak, ayol, paremiya.

ВВЕДЕНИЕ

Гендерная лингвистика – новое направление лингвистической мысли, которое сформировалось во второй половине XX в. в Западной Европе и США. В России гендерные лингвистические исследования стали особенно популярными с начала 90-х гг. XX в., а в Казахстане - с середины 90-х гг. XX в.

Гендерная лингвистика- направление в науке, изучающее гендер как объект лингвистики и лексики²⁰.

Язык при этом рассматривается как неосознаваемый фон, закрепляющий гендерные стереотипы, идеалы и ценности посредством аксиологически²¹ не лояльных структур языка, и в качестве инструмента, дающего возможность определения гендерных смыслов в социуме. Стереотипы появляются на основе двух тенденций психики человека:

1) конкретизацией – стремление к объяснению труднодоступных для понимания явлений на примере конкретных образов, легких для усвоения.

2) упрощением – раскрытие сложных явлений на основе нескольких элементарных понятий.

Гендерные стереотипы — динамические конструкции, подвергающиеся влиянию ролей, которые берут на себя мужчины и женщины в современном обществе.

Гендерные стереотипы являются частным случаем стереотипа и социально и культурно обусловленные мнения о нормах, свойствах и особенностях поведения и представления о языке у представителей обоих полов. Гендерная стереотипизация укореняется в языке, она неразрывно связана с оцениванием и формированием взглядов на поведение того или иного пола. Понятия «феминность» и «маскулинность» не являются феноменом неизменной природной данности, а представляет собой «динамический продукт развития человеческого общества, поддающийся социальному манипулированию и моделированию»²².

Концепты феминности и маскулинности присутствуют в каждой культуре и отражаются в их лексике, им отводится

²⁰ Гендер - понятие, используемое для описания социально приобретенных характеристик мужчин и женщин, таких, как нормы, роли и взаимоотношения между ними. Иными словами, социокультурный пол.

²¹ Ценностно

²² Кирилина А. В. Гендерные аспекты языка и коммуникации

существенное пространство в обрядах, фольклоре, мифологическом сознании, «наивной картине мира»²³.

Стереотипы-предрассудки, укоренившиеся в обществе, несомненно, влияют как на коллективное общественное сознание, так и на отдельную личность. Они очень прочно фиксируются в рамках мышления и довольно тяжело меняются. В связи с уже прижившимися нормами, женщинам отведена меньшая ценностная роль, нежели чем мужчинам. Корейское общество традиционно считается патриархальным и андроцентричным²⁴, в нем опираясь на конфуцианские учения главенствующая роль присуща мужчине — носителю гегемонной маскулинности. В современном обществе под влиянием западных тенденций все больше привлекается внимание к проблеме гендерного неравенства в Южной Корее, возрастает социальная роль женщины в обществе, вместе с тем, традиционные представления о маскулинности подвергаются трансформации.

Язык - неотъемлемая часть культуры любого народа, включая народ Республики Корея. Все перемены и преобразования, происходящие в обществе и его сознании, находят наибольшее отражение в лексическом составе языка, так как именно лексический строй языка быстрее всего отзывается на любого характера изменения.

Говоря об изучении конкретно женского языка. то в работах южнокорейских лингвистов можно выделить три основных направления:

- 1) изучение способов наименования женщин в разные исторические периоды (работы Ю Чхандона , Со Чжонбома);
- 2) изучение особенностей женской речи: практические особенности женской речи, особенности использования грамматики и коммуникативных структур и пр. (работы Чан Тхэчжина, Ли Ныну, Кан Чжонхи , Ким Сонхи, Мин Хёнсика, Ли Иксопа, Ли Чхансук, Чон Хеён);

²³ Сергеева М.В. Динамика гендерных репрезентаций в британской толковой лексикографии

²⁴ Андроцентризм - это взгляд на мир с мужской точки зрения, а также выдача мужских нормативных представлений и жизненных моделей в качестве основополагающих, единых и универсальных.

3) вопрос о дискриминации женщин в корейском языке (работы Ли Оннён, Чха Хёнсилль, Кан Чжухёна, Пак Ынха).

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ

Что такое женский язык и что значит сказать, что женские слова являются предметом изучения? Даже если вы не лингвист, вы сможете понять разницу между тем, что говорят женщины, и тем, что говорят мужчины. Например, когда мужчины используют такие интерпретации, как ‘어머머’ или ‘어쩜’, причина, по которой корейцы посчитают это странным, заключается в том, что они знают, что эти выражения в основном используются женщинами. Кроме того, вы можете задаться вопросом, почему общеизвестно, что ‘간호사’— это существительное женского рода, и почему вы не говорите ‘여사장, 여기자’, когда есть ‘남사장, 남기자’.

В определенном смысле изучение женского языка начинается с изучения этого лингвистического различия, которое проявляется в повседневной жизни. Поэтому при изучении корейского языка стоит учитывать, что существует разница между языком, на котором говорят женщины, и языком, на котором говорят мужчины, а также явных различий между высказываниями разных полов.

Существует также несколько причин этих различий в гендерных предпочтениях, основанных на устаревших взглядах на темперамент и роль женщины в повседневной жизни.

Основной причиной являются расхождения в социальных ролях мужчин и женщин. Мужской язык, который в основном активен вне дома, является новаторским (мужские слова- 정치, 사업, 목표, 금융 등), а женский язык (женские слова- 청소, 메이크업, 드레스 등), используемый в основном в быту, более консервативен. Таким образом, мужской язык вызывает изменения и принимает их, а женский язык сопротивляется изменениям. Мужчины имеют статус в соответствии с их социальной деятельностью, но в случае женщин, язык, который они используют, также является переменной, указывающей на их статус, поэтому женский язык ближе к стандартному языку и нормам, чем мужской язык.

Однако в современном корейском обществе женщины чаще имеют статус (в карьерной или академической деятельности), более близкий к изучению модернизированных форм и приемов языка. Поэтому выражение **선배님**, используемое к старшим по должности мужчинам начало использоваться и к женщинам на высоких постах. Так, разрыв между гендерной дифференциацией языка уменьшается, но не исчезает полностью.

Также многие считают, что стереотипное понятие разницы в жизненном пространстве является причиной. То есть, мужские сюжеты посвящены бизнесу, политике, движению, налогам, законам и т. д., а женские — еде, жизненным страданиям, образу жизни, книгам и т. д. Поэтому многие спортивные или профессиональные термины используются в мужских словах, а цветные или сенсорные слова - в женских словах. Отмечается лингвистическая разница между мужским языком, в котором преобладают объективность и разум, и женским языком, в котором преобладают субъективность и эмоции. Это можно заметить на примере данной пословицы:

여자는 하루 아침 에도 열 두 번 마음이 변한다.

Настроение женщины меняется по 12 раз за утро.

Но, тем не менее, опираясь на нынешние тенденции, данные утверждения не учитывают добровольное или вынужденное изменение внешней обстановки, в которой женщине приходится руководствоваться объективностью и иметь представление о “мужских” сферах деятельности не хуже мужского пола. К таким слоям относятся чаще **미혼** - незамужние женщины или **모친** - матери-одиночки.

Еще одна причина кроется в культуре. Под влиянием сельскохозяйственной и конфуцианской культуры у корейцев было мировоззрение и культура, ориентированная на мужчин. Поэтому в языке преобладают выражения, изображающие мужчин как главу семьи, кормильца и сильного лидера. Например,

하늘 같은 가장이다.

Глава семьи подобен небу.

Иначе говоря, в патриархальном обществе язык не только делится на мужской и женский, но и превалирует в сторону мужского.

Встречается также органическая причина. Мужчин принято считать жесткими, справедливыми и решительными, а женщин – мягкими, нежными и вежливыми. Этот стереотип отражается и в языке, так, в мужском языке проявляются формальность и прямота, а в женском – близость и косвенность.

장부가 칼을 빼었다(뽑았다) 도로 꽃나.

Разве мужчина возвращает меч в ножны, если уже достал его.

Все вышеперечисленное говорит о том, что на современном этапе развития лингвистики использование отдельной лексики для каждого пола берет свое начало из истории и фольклора. Поэтому приведем больше перимологических примеров. Паремиология²⁵ показательна в области изучения культурных стереотипов. Исследование метафор с точки зрения когнитивной лингвистики позволяет лучше изучить понятийную систему человека, которая упорядочивается и определяется с помощью метафор и аллегорий.²⁶

Некоторые гендерные стереотипы о женщинах²⁷

1. *Женщина – источник эстетического наслаждения и удовольствия.* Чтобы быть одобренной и признанной окружением, женщина должна всегда оставаться красивой и молодой, вписываясь в рамки патриархальных стандартов общества.

여자는 첫째가 인물이고, 둘째가 마음씨고, 셋째가 건강도.

Самое главное в женщине, во-первых, внешность; во-вторых, душа; в-третьих, здоровье.

여자는 얼굴이 밑천이다.

Лицо – это капитал для женщины.

방법과 여자는 흰수룩 좋다.

Рис и женщина – чем белее, тем лучше.

²⁵ Паремиология, сочетающая в себя черты фразеологии и фольклора, представляет собой важный источник анализа исторически сложившихся стереотипов, в том числе гендерных.

²⁶ В 2015 г. Министерство гендерного равенства и семьи в преддверии вступления в силу Основного закона о гендерном равенстве проводило опрос, в котором участникам предлагалось подумать о существующих гендерных асимметриях и стереотипах, а также предложить способы борьбы с ними. Больше половины (57,8 %) предложений участников было связано с искоренением пословиц и терминов, связанных с гендерными асимметриями.

²⁷ Все пословицы переведены с корейского языка

2. *Женщина подчиняется мужчине.* В паремиях отражается идея превосходства мужчин, в то время как женщина должна быть покорной, скромной и мягкой, находящейся в зависимости от мужа и не имеющей права голоса.

아내로서 보물은 유손이다.

Жена – это рис, прилипший к рукам мужа.

아내는 남편 손에 붙은 밥풀이다.

3. *Женщина – некомпетентная и невежественная.* Женские умственные способности и способность зарабатывать деньги получают низкую оценку:

여자는 서 발 앞도 못본다.

Женщина не видит дальше своего носа.

여자 공부해서 도원수 된 데 없다.

Сколько бы женщина ни училась, полководцем ей не стать.

4. *Женский характер.* Как правило, женский характер в корейских пословицах описывается с негативной стороны: женщины ревнивы, непостоянны, болтливы, злобны.

여자는 질투 빼면 두근도 안 된다.

Если отнять у женщины ее ревность, то от нее останется не больше килограмма.

가을 날씨와 게임의 마음은 못 믿는다.

Осенней погоде и женскому сердцу нельзя верить.

Таким образом, большинство стереотипов о характере женщин и нормах их поведения в корейской лингвистике берет свое начало с фольклора и различных догм.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В статье были рассмотрены гендерные стереотипы, которые, как было описано в ходе исследования, в лингвистике формировались на протяжении долгого времени вместе с формированием самого общества.

Пока есть различие между мужчиной и женщиной, их ролью в обществе, сформированных как биологически, так и психологически, будут существовать и гендерные стереотипы. В традиционных паремиях транслируется идея гегемонной феминности (терпеливая,

покладистая, красивая и хозяйственная женщина, охраняющая семейный очаг и ограниченная работой по дому). Подобные нормы неизменно оказывали социальное давление на женщин, ограничивая их в возможности проявлять инициативу, реализовывать свои амбиции и занимать главенствующие позиции. Ключевой тенденцией в XXI в. становится появление «плотоядных» женщин, олицетворяющих собой их преобладание более сильного темперамента в сравнение с мужчинами. Современные метафоры часто представляют женщин в виде предмета (украшение, игрушка, посудомойка и прочее) или мамы, которая обязана ей быть не только для своих детей, но и мужа. Подобные метафоры характерны для традиционных паремий. В традиционных пословицах мужчина уподобляется небу, что транслирует идею о непререкаемом мужском авторитете, или петуху, благодаря которому приходит рассвет, что подчеркивает его деятельную роль во всех начинаниях, или черпаку, который наполняет водой колодезную бадью, что ассоциируется с ролью главы семьи, зарабатывающего деньги. В то время, как женщина уподобляется еде, бытовым предметам, сравнивается с только лишь объектом красоты и наслаждения. Поэтому в некоторых «женских» словах и выражения имеют основания со значением животных.

Корейское общество по-прежнему отличается высокая степень андроцентричности²⁸ [8, с. 293–294]. Однако появление новых слов и образов в языке может говорить об изменении традиционных представлений о феминности в современном южнокорейском обществе, а также о постепенном переходе от гегемонной к естественной женственности, которая проявляется без каких-либо ограничений и стереотипов.

Представленный в статье анализ не может считаться исчерпывающим ввиду невозможности охватить весь объем материала о гендерном неравенстве южнокорейской лингвистики.

²⁸ Несмотря на изменения в современном южнокорейском обществе, среди старшего поколения, разделяющего более консервативные взгляды, по-прежнему большое значение придается традиционному восприятию роли мужчины и женщины.

Однако данная статья может являться инструментом для проведения последующих анализов упомянутой проблемы и придания ее огласке.

REFERENCES

1. Сергеева М.В. Динамика гендерных репрезентаций в британской толковой лексикографии, канд. филол. наук: 10.02.04. - Нижний Новгород, 2007. – 27с.
2. Исина Г.И. Стереотипы и национальная языковая картина мира: Монография. – Караганды: Изд-во КарГУ, 2007.
3. Кирилина А. В. Гендерные аспекты языка и коммуникации : дис. ... д-ра филол. наук. М., 2000. 369 с.
4. Мозоль Т.С. Отражение гендерных стереотипов в паремиях корейского языка.//Вестник Санкт-Петербургского университета. Востоковедение и африканистика. Вып. 2 (818) / 2019 – 17с.
5. Словарь гендерных терминов. Под ред. А. А. Денисовой / Региональная общественная организация "Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты". М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с.
6. Исследование современной женской речи // Женщины Азии. Чан Тхэчжин. 1969. № 8. С. 51–76. (На кор. яз.)
7. Мин Хёнсик. Исследование женской речи корейского языка // Женщины Азии. 1995. № 34. С. 7–64. (На кор. яз.)
8. Мозоль Т.С., Кудинова Е.С. Репрезентация феминности в корейской лингвокультуре // Вестник МГЛУ. Гуманитарные науки. 2019. № 10 (826). С. 46–54.
9. <https://slovar.cc/>
10. <https://cyberleninka.ru/>
11. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
12. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
13. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
14. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
15. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

РЕШАД ЭНИС АЙГЕН (1909-1987)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460741>

Адхамбек АЛИМБЕКОВ,
ТДШУ профессори,
Тошкент, Ўзбекистон.
Тел: +998 99 720 74 54;
E-mail: [AAlimbekov @gmail.ru](mailto:AAlimbekov@gmail.ru)

Аннотация: *Мазкур мақола машҳур ёзувчи Решад Эниснинг ҳаёти ва ижодига бағишланган. Поклик, ҳалоллик, олижаноблик тушунчалари, айниқса, ватанпарварлик туйғуси Р. Энис ҳикояларида ўзига хос маҳорат, ички бир меҳр билан ёритилган.*

Калит сўзлар: *Портрет, истиора, модернизм, памфлет, гоя, неореализм.*

Аннотация: *Данная статья посвящена жизни и творчеству известного писателя Решада Эниса. Понятия чистоты, честности, благородства, особенности чувства патриотизма Р. Истории Эниса освещены уникальным мастерством и внутренней любовью.*

Ключевые слова: Abstract: *This article is devoted to the life and work of the famous writer Reshad Enis. Concepts of purity, honesty, nobility, especially the sense of patriotism R. Enis's stories are illuminated with a unique skill and an inner love.*

Key words: *Portrait, metaphor, modernism, pamphlet, idea, neorealism.*

XX аср турк насрчилигида муносиб ўрни бўлган, ўзига хос ёзувчи Решад Энис ижоди ҳаётни реалистик акс эттириши, асарларидаги самимийлик, инсон қалбини теран тасвиолаши билан ажралиб туради. Решад Энис 1909 йил 1 июнда Истанбул шаҳрида туғилди. Баъзи манбаларда Эдирна шаҳри кўфсатилган (масалан: Л.О.Алькаева «Очерки по истории турецкой литературы 1908-1939 год». М. 1959г.) Бўлажак ёзувчининг отаси Салим Сиррибей зобит бўлиб, биринчи жаҳон уруши арафасида ўз оиласи билан жанубий Анадўлида яшарди. Отасининг хизмати туфайли Решаднинг ёшлиги Фатхия, Мўгла, Бурдур, Ойдин каби унча катта бўлмаган Анадўли шаҳарларида кечади. Ўрта мактабни эса 1924 йил Чанокқалъада тугатади. Сўнг Истанбулдаги эркаклар лицейига ўқишга кириб 1923 йил битиради.

Р.Энис мактабда ўқиб юрган йилларида адабиёт билан, журналистика билан жуда қизиққан. Ўзи деворий газеталар ташкил қилиб, илк ёзганларини кўлёзма ҳолида мактабдошлари ҳукмига ҳавола қиларди. Лицейни тугатгач икки йил Истанбул юксак тижорат мактабида ўқийди. Отасининг таъсирида бўлса керак, ҳарбий бўлиш Р.Эниснинг истаги эди. Шунинг учунми, у харбий хизматга киради. Аммо журналистика, адабиётга бўлган иштиёқи туфайли 1930 йилдан у ўзини бутунлай ижодга бағишлайди. Р.Энис «Миллият» газетасига адлия репортёри бўлиб ишга киради. 1933 йил «Вақт» газетасига ишга ўтади. 1940 йил Жовид Ўралнинг (газета хўжайини) таклифи билан Адана шаҳрига келиб «Бутун» газетасига бош муҳаррирлик қилади. Беш йилдан сўнг Истанбулга келиб «Сўнгги дақиқа», 1952 йилдан эса «Жумҳурият» газеталарида ишлайди.

Ижодини лицейда ўқиб юрган йиллари кичик ҳикоялар ёзишдан бошланган Р. Эниснинг илк асари 1930 йилда «Уйғониш» журналида нашр қилинган. Шу йили ёзувчининг илк ҳикоялар тўплами. «Қиличимни ялонғочладим» чоп қилинади. 30 ҳикояни жамлаган бу илк тўплам Р.Энисни реалист ёзувчи сифатида элга танитди. Бу ҳикояларда бўлажак ёзувчининг эстетик принциплари ижтимоий қарашлари акс этганди, дейиш мумкин. Унинг қахрамонлари даврнинг аччиқ-чучугини тортган инсонлар эди. Поклик, ҳалоллик, олижаноблик тушунчалари, айниқса, ватанпарварлик туйғуси Р.Энис ҳикояларида ўзига хос маҳорат, ички бир меҳр билан ёритилган. Биринчи жаҳон урушидан сўнг Туркиянинг аҳволи, 1918-23 йиллардаги миллий озодлик урушида оддий инсонларнинг қанчалар ватанпарварлик кўрсатганлиги, уруш минглаб оилаларни бебахт қилганлигини самимий жумлаларда тасвирлайди. Зотан, жаҳон адабиётининг шу мавзудаги энг гўзал намуналарида ҳам урушнинг даҳшатли оқибатлари китобхоннинг қалбини титратадиган тарзда тасвирланадики, бу реалистик ижодкорлар томонидан қирғин-барот урушларни қоралашнинг бир йўлидир. Бу табиий эди ҳам. Ҳеч бир даврда инсонларнинг бошқа инсонларга зулми оқланган эмас. Р. Энис оддий солдат тақдири мисолида ёки эри урушда ўлган зобит беваси қисматидами ёки ҳеч

бир гуноҳсиз болалар такдирини тасвирлаш биланми, ўша давр ҳаётининг ёрқин кўринишларини чизиб беради. «Ефрейтор Зайнаб» ҳикояси жанг майдони тасвири билан бошланади. Ҳамма ёқда ўқ овозлари, тутун, аланга, атроф қон. Шу жанг майдонида сочларига оқ оралаган, қорачадан келган, нозиккина оддий анадўлилик турк аёли ефрейтор Зайнаб ҳам бор. Зайнаб турмуш ўртоғи урушда ҳалок бўлганлигини эшитган. Юнонларни Туркиядан қувиш учун, эрининг қасосини олиш учун, фронтга келган Зайнаб санитар бўлади, ўқ дори ташийди, хизматлари учун ефрейтор унвонини олади.

Душман билан бўлаётган оғир жангда Зайнабнинг қисми эрталабгача душман ҳужумига дош бериб, янги кучлар етиб келгунча чекинмай, марказни ушлаб туриши керак. Мана шунда ефрейтор Зайнаб яширинча келиб душманларнинг ўқ-дори омборини портлатади ва ғалабага муҳим ҳисса кўшади. Бу ҳақда эса унинг сафдошлари эртаси кун, қонга беланиб ётган Зайнабни ўқ-дори омбори ёнидан топиб олгандагина биладилар.

1957 йил «Янги Истанбул» газетасига ишга ўтади. 1957 йилдан шу газета саҳифаларида Р. Эниснинг «Деспот» (мустабид) романи эълон қилинади. Шу асари учун ёзувчи судга берилади. Суд Р. Энисни оклайди.

Ёзувчининг «Жаноза», «Тасодифлар занжири», «Таҳқирланган иззат-нафс» каби маҳорат билан ёзилган ўнлаб ҳикоялари машҳур. Кейинчалик Р. Энис кўплаб романлар ездди. «Қонун номила» (1932), «Тупрок ҳиди» (1936), «Нон қайғуси» (1947), «Деспот» (1957), «Сарик ит» (1968) асарлари ёзувчи номини янада элга танитди.

REFERENCES

1. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.
2. Kayumova, M. (2022). Methodological Commonality in Uzbek and Turkish Drama. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(3), 230-238.
3. Khodjaeva, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
4. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). Issues on translation of character speech (on the example of korean-uzbek literature). *Международный журнал искусство слова*, 3(4).

5. Usmanova, S. R., & Ismatullayeva, N. R. (2020). Expression Of Lacunas In Comparative Study Of Kinship Terms In Chinese And Uzbek Languages. *Solid State Technology*, 63(6), 4974-4985.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

BADIIY TARJIMANING BA'ZI MUAMMOLARIGA DOIR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460747>

Sarvara TOSHALIYEVA,
TDSHU katta o'qituvchisi,
Toshkent, O'zbekiston.
Tel: +998931712227;
E-mail: tashaliyeva@mail.ru

Annotatsiya. *Mazkur maqolada tarjima jarayonida muqobil so'zlarni tanlash, ekstralingvistik unsurlar va tarjimadagi ba'zi g'alizliklar haqida mulohazalar bildiriladi.*

Kalit so'zlar: *tarjima, ifoda shakli, ekstralingvistik unsurlar, iboralarning muqobili.*

Аннотация. *В данной статье обсуждаются вопросы выбора альтернативных слов, экстралингвистических элементов и некоторых путаниц в процессе перевода.*

Ключевые слова: *перевод, форма выражения, экстралингвистические элементы, словосочетание.*

Abstract. *This article discusses the choice of alternative words, extralinguistic elements and some confusions in the translation process.*

Key words: *translation, form of expression, extralinguistic elements, alternative of expressions.*

Badiiy tarjimada asliyat va tarjima matnlari voqelik manzarasining ikki timsolidir. Bu matnlar kitobxon uchun timsollar timsoli hisoblanadi. Bir tildan ikkinchi tilga o'girish lisoniy-fikriy qayta yaratish jarayonigina bo'lib qolmay, o'zaro muqoyasa qilinayotgan timsollarning, manzara va tasavvurlarning, hatto qahramonlar nutqining mohiyatliy-mantiqiy, milliy va uslubiy tavsifini, o'ziga xosligini saqlab qolish jarayoni ham hisoblanadi. Shu jihatdan tarjima lingvistik amalgina emas, madaniyatlararo o'ziga xos qiyosiy tahlil hamdir. Bu o'z-o'zidan notanish madaniyat unsurlari yoki tushunchalari guruhiga xos so'z-atamalarni(masalan, to'n, chopon, chakmon, yaktak; ariq, anhor, jilg'a...) tarjimada berishning eng maqbul usuli va vositasini tanlashni taqozo etadi. Zero, mutlaq muqobil, mutanosib tarjimaning bo'lishi ham qiyin. Tarjima aynanligi esa nisbiy tushuncha.

Asliyat matni bilan tarjima matni o‘rtasidagi lisoniy farqlar qiyoslanayotgan har ikki tilning barcha sathlar bo‘yicha o‘zaro muvofiq emasligi bilan belgilanadi. Ko‘pincha bunday farqlar mazmun sathida emas, asosan ifoda shakli sathida ko‘zga tashlanadi. Ammo bu matn mazmuniy mundariyasi unsurlari bir-biriga aynan mos keladi, degani emas. Chunki kommunikantlar tagbilimi bilan bog‘liq anglashiladigan mantiqiy-ma’naviy axborotlarni ham o‘z ichiga oladi.

Bir misol: “ Tokchadagi beshinchi chiroq pixillab yonar, uning atrofida katta bir parvona aylanar edi. Turobjon ham darcha yoniga o‘tirdi. Shipning qayeridir qirs etdi, qayerdadir kaltakesak chirqilladi”.(A.Qahhor. “Anor” hikoyasidan).

Ushbu tasvirdan zarur tagbilimga ega kitobxon quyidagi mazmunni ham bemalol idrok eta oladi: “beshinchi chiroq”- ham arzon, ham kerosin kam sarflanadigan, shiftga osilmaydigan, kichik shishali chiroq. Qadimda kambag‘alning kulbasida deraza emas, bitta-yu bitta kichkinagina darcha(tuynuk) bo‘lishini, shox-shabba ustiga loy bosilgan shipning qirs etishi, devorlari kovak, yaxshi suvalmagan devor kovaklarida kaltakesakning “chirqillashi” tabiiy bir hol ekanligi haqidagi axborot ham ifoda etilgan. Demak, turfa xil nolisoniy tajriba va malaka bilan bog‘liq bo‘lgan ekstralingvistik unsurlar (garchi ular matnda ifodalanmagan bo‘lsa-da) ma’lum tagbilimni taqozo etadi. Bu holat ham e’tiborda tutilishi zarur.

Asliyat mazmunini yaxshi idrok etmaslik, u o‘girilayotgan tilning so‘z boyligini, grammatik qurilishi va uslubiy imkoniyatlarini chuqur his qilmaslik tarjima tilida sun’iylikning yuzaga kelishiga, turli nuqson va g‘alizliklarning kelib chiqishiga sabab bo‘ladi. Quyida tavsiya etilgan asliyat matni (I) va uning tarjima (II) hamda tahrir (III)nusxalarining qiyosiy tahlili bu fikrning to‘g‘riligini ko‘rsatadi.

I. И во сне не было фрицу Яновичу покоя. Тьма растаяла и явилась страшные видения... Чудовище мохнатыми клешнями душит его. Цируля в страшных объятиях! Фриц Янович хочет вырваться, но жуткий фантом сжимает всё сильнее... и вдруг безобразная харя его превратилась в угюмую физиономию... Иргаш! («Приговор приведен в исполнение»...роман-хроника.- Т.; изд-во Г.Гуляма,1983,с.234)

II. Fris Yanovichning tushida ham tinchlik yo‘q edi. Qorong‘ulik asta-sekin yorisha boshladi va g‘alati ko‘rinishlar ko‘z shngida namoyon bo‘la boshladi. Qandaydir yovuz mahluq Sirulni o‘z panjalari bilan bo‘g‘a boshladi. Fris Yanovich bor kuchi bilan qutulishga urinmoqda, lekin mahluq uni borgan sari bor kuchi bilan bo‘g‘moqda. shu payt badbashara mahluq inson qiyofasiga kira boshladi. Va asta sekin Ergashga aylandi. Ergash, uning nomi bilan qanchadan-qancha qonli voqealar bog‘liq. (Tarjimon E.Azimovning qo‘lyozma nusxasi).

III. Fris Yanovich uyqusida ham bezovta bo‘lardi. Tushida g‘alati sharpalar ustiga bostirib kelardi... bahaybat mahluq sertuk, qisqichbaqasimon panjalari bilan Sirulni dahshati domiga torta boshladi. Fris Yanovich bor kuchi bilan undan qutulishga urinardi, lekin vahimali arvoh g‘ayritabiiy kuch bilan bo‘g‘ardi. Shu payt uning badburush basharasi badqovoq qiyofaga aylandi. Ergash! (Tarjima muharriri nusxasi.,T., 1985, 407-b)

Tarjimon nusxasida fe‘l zamonlari noto‘g‘ri qo‘llangan, ayrim so‘zlar xato o‘girilgan, ba‘zi tafsilotlarga e‘tibor berilmagan, til vositalari asliyatga va grammatik qoidalarga nomuvofiq tarzda ishlatilgan. Natijada, yozuvchi uslubi, qahramonning ruhiy holati hamda voqea ritmi buzilgan. Tarjima muharriri esa buni yaxshi anglagan va matnni imkon qadar mukammallashtirishga erishgan. Muharrir asliyatdagi harakatning tugallanmaganligini – davom etayotganligini hisobga olib, “bo‘lardi”, “kelardi” shaklini to‘g‘ri qo‘llagan.

Millatlararo munosabatlar kengaygan, madaniy aloqalar rivojlangan, ijod erkinligiga keng yo‘l ochilgan hozirgi davrda ayrim tezkor tarjimonlar qalamiga mansub ba‘zi tarjimalar va ular matnida ko‘zga tashlanayotgan g‘alizliklar nafaqat mutaxassis, balki oddiy kitobxon yoki tomoshabinning g‘ashiga tegayotganligi, uni badiiy adabiyotdan bezdirayotganligi sip emas. Bu ayniqsa so‘nggi yillarda efirga uzatilayotgan turk seriallari namoyishida ham ko‘zga tashlanadi.

To‘g‘ri, bu seriallarning yozma tarjima nusxasi, uning muallifi, muharriri, badiiy rahbari haqida ma‘lumotga ega emasmiz. Ammo ko‘z o‘ngimizda har bir voqea, jarayon, qahramonlarning o‘y-fikrlari, munosabatlarini yaqqol ko‘rsatib turgan turli ma‘nodagi so‘zlar, jummlalar, xitoblar ham ijobiy, ham salbiy ta‘siri bilan kishini befarq qoldirmaydi,

albatta. Shulardan ba’zilarini tahlil qilishni lozim topdik. Eshitish yordamida ajratib olingan bu ko‘chirmalar asosan qahramonlar nutqiga xos.

“Otang bilmasin” nomida berilgan hajviy-yumoristik uslubdagi serialda asosan bitta xonadondagi voqea, oila va turmush mojarolari ko‘rsatilgan. Bu xonadonning bekasi asosiy qahramonlardan biri. U hayotda turli kechinmalarni, hayajonli damlarni kechirayotgan ayol timsoli. Ayolning nutqida har safar, har soniyada jaranglayotgan turkcha “Ay! Ay!” undov so‘zi o‘zbekcha matnga mutlaqo yopishmagan desak, xato qilmagan bo‘lamiz.

E’tibor bering: Ay, kimlar keldi? Ay, esimdan chiqibdi!

Hammaga ayonki, undov va taqlid so‘zlar o‘zga tildan olinmaydi, faqat tasodifan shaklan teng kelib qolishini hisobga olmaganda:

Ay! (turk)

Ай, ой (rus)

Ular milliyligi bilan boshqa so‘zlardan ajralib turadi. O‘zbek tilida esa “ay” undovi yo‘q. Shunday ekan, ushbu jumlada oddiygina “voy” undovini ishlatish o‘rinli bo‘lardi. Zero, o‘zbek tilining xitob, hayajon anglatuvchi so‘z va so‘zshakllarga boyligi, ularning ma’nodosh qo‘llanishlari barchaga birdek ma’lum.

Qiyoslang: “voy”-“ajabo”-“yo,tavba”,-“nahotki”.

Shaxsning sub’ektiv munosabatini, ijobiy his-tuyg‘usini bildirishga xizmat qiluvchi so‘zlar tarjimasida ham xuddi shunga o‘xshash hol kuzatiladi. Chunonchi, oddiy muomalada, so‘zlashuvda qo‘llanishi lozim bo‘lgan “aylanay”, “o‘rgilay” so‘zlarining o‘rnida “qurbon bo‘lay” ifodasining ishlatilgani noo‘rin. Turk tilidagi “kurban olayim” ning so‘zma-so‘z tarjimasida bo‘lgan bu ifoda uslubiy qiymatiga ko‘ra farqli.

“Zerda” nomli serialda shunday jumla bor. Aynan keltiramiz: hasratni bilasiz, isi burnimdan ketmaydi. Turk tilida “hasret” so‘zi “sog‘inch” degan ma’noni anglatadi. Bu gap “Sog‘inch nimaligini bilasiz” shaklida o‘g‘irilishi kerak. Demak, tarjimon har ikki tildagi so‘zning lug‘aviy ma’no mundarijasini anglab yetmagani holda gap tuzib, matnni u tildan bu tilga o‘g‘iryapti.

Tildagi barqaror so‘z birikmalari hissiy ta’sirchanlikni ta’minlash bilan bir qatorda ma’lum bir millatning dunyoqarashini, munosabatini ham bildiradi. Bir tildan ikkinchi tilga matn o‘g‘irilganda mana shunday

birliklarning muqobilini topish va o‘rnida qo‘llash juda muhimdir. Ma’lumki, turk va o‘zbek tillaridagi iboralarning ko‘pchiligi bir biriga yaqin. Ba’zi iboralarning esa muqobilini topish tarjimondan katta mahoratni talab etadi. Ibora tarkibidagi leksemalarning ma’nosidan butunlay boshqa mazmuni anglatishi ham mumkin.

Nazarimizda, turk tilidagi “juda ham sog‘indim” degan ma’noni anglatuvchi “burnumda tütüyor” iborasi so‘zma-so‘z noto‘g‘ri tarjima qilingan. “Kalbini kırdım” (dilini og‘ritmoq) iborasi ham “yuragingni og‘ritdim” tarzida o‘girilgan.

Shu o‘rinda ta’kilash kerakki, turk va o‘zbek tillari leksik jihatdan bir-biriga juda o‘xshash. Aynan shu o‘xshashlik tarjima jarayonida ehtiyotkorlikni talab etadi. Chunki shaklan yaqin bo‘lgan so‘zlar har doim ham bir ma’noni anglatmaydi. Bu jihatlarni e’tibordan chetda qoldirish esa tarjima matnining tushunarsiz va g‘aliz bo‘lishiga olib keladi. Masalan:

Sen unga aslo yuz berma. (“Muhabbat simfrniyasi” dan) Bu gapda “yüz vermek” iborasi so‘zma-so‘z tarjima qilingan. Buning o‘rniga o‘zbek tilidagi “yon bosmoq” iborasi ishlatilishi kerak edi. Demak, tarjima qilish uchun tildagi mavjud frazeologik birliklarni bilish va muqobilini topa olish kerak.

Turk tilida “Hakkını helal et”, ya’ni o‘zbekcha “rozi bo‘ling” ma’nosidagi analitik fe’l shaklini aynan turkcha andozada “haqqingizga rozi bo‘ling” tarzida, “kutilmagan mehmon” ma’nosidagi “Tanrı misafiri ” iborasini esa “xudo yuborgan mehmon” tarzida o‘girilishi to‘g‘ri emas. “Aklınızda” so‘z shaklini “aqlingizda” deb emas, balki “esingizda” shaklida, “canım istemedi” esa “ko‘nglim istamadi” emas, “xohlamadım” tarzida o‘girilishi kerak.

“Ishq ertagi” nomli serialda bir qahramon “Yovvoyi mushukdek kirib kelding” deb aytadi. Bir qarashda xato yo‘qdek. Boylarning ziyofatiga kelib qolgan qizga qarata aytilgan bu jumla tushunarsizdek. Tomoshabinda o‘z-o‘zidan savol paydo bo‘ladi. Yovvoyi mushuk qanday yuradi? Qizning unga nima aloqasi bor? Aslida qahramon yovvoyi mushukni emas, ertak qahramoni bo‘lgan Zolushkani nazarda tutadi. Yana bir misol:

Juda go‘zal bir ayol haqida gapirayotgan qahramon “Jadval kabi ayol” deb ta’rif beradi. O‘zbekchani yaxshi bilgan tomoshabin ham bu gapning ma’nosini tushuna olmasligi aniq. Turk tilida “tablo gibi kadın” “suratda

chizib qo‘yilgandek chiroyli” degan ma’noda qo‘llanilgan va tarjimada juda g‘aloz o‘girilgan.

Tarjima jarayonida asliyatga mos keladigan , to‘g‘ri muqobilni topish bilan bog‘liq g‘alozliklar hali tarjimashunoslikda, tahrirshunoslikda, rejissurada amaliy muammolar ko‘pligidan dalolat beradi.

REFERENCES

1. Sanjar Siddiq. Adabiy tarjima san’ati, O‘zAS, 1991-yil, 22-noyabr.
2. Salomov.G’. Til va tarjima. T., 1966.
3. Toshaliyev i. Adabiy tahrir asoslari.-T.;O‘zMU,2001, 20-b;
4. Toshaliyev I., Holiqova M. Tarjimaning asliyatga aynanligi muammosi. “Istiqlol va til”-O‘z DJTU ilmiy-amaliy anjumani materiallari, -T.: 2004, 6-9-betlar
5. Mubarakova, P. D. (2022). cultural, historical, scientific and economic relations”.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

VERTER OBRAZI O‘ZBEK TARJIMONI TALQINIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460765>

Mashhura NAZAROVA,

Guliston davlat universiteti o‘qituvchisi,
Guliston, O‘zbekiston. Tel: +998916221922;
E-mail: nmashxura@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada romanning yaratilish davri, o‘sha davrning tarixiy jarayonlari haqida so‘z boradi, shuningdek, o‘sha davr qahramonlari obrazlari ochib beriladi. Yozuvchi o‘z qahramoni hayotini mubolag‘asiz va juda to‘g‘ri tasvirlaydi, uning obrazini ochib beradi, asarning hajmi kichik bo‘lishiga qaramay, juda mazmunli. Unda nafaqat personajlarning ma‘naviy dunyosi, his-tuyg‘ulari, balki inson va jamiyat o‘rtasidagi ichki o‘zaro munosabatlar muammosi ham o‘z aksini topgan.

Kalit so‘zlar: tarjima san‘ati, Verter, syujet, tarjimon, mazmun va shakl.

Аннотация. В статье говорится о времени создания романа, об исторических процессах, того времени, а также раскрыты образы героев того времени. Писатель изображает без приувеличения в подробных деталях и достаточно точно жизнь своего героя, раскрывая его образ имеет несмотря на небольшой размер произведения, оно очень содержательно. Здесь отражены не только духовный мир героев, их чувства, но и проблема внутренний взаимодействия человека и общества.

Ключевые слова: искусство перевода, Вертер, сюжет, переводчик, содержание и форма.

Summary. In this article is enlighived I.V Goethis novel’s which is called “Young Verter’s anxieties ” glory, which has typed 2 more nearly for fifty years and already it has been conquered the reader’s soul. In the novel will be discussed about the creating the novel, and the heros life and the connection of their life with the novel. There is not only the heros’ spiritual world or anxieties of love is told but the author describs the arguments between the human and society in an artistic way.

Keywords: art of translation, Werther, plot, translator, content and form.

Badiiy tarjima ijodiy ish bo‘lib, u tarjimon zimmasiga og‘ir va mas‘uliyatli vazifani yuklaydi. Chunki tarjimon biron bir asarni tarjima qilar ekan, uni asl nusxadagidek badiiy xususiyatlarini saqlagan holda kitobxonga yetkazib berish kerak. Ana shundagina u tarjima tilida so‘zlashuvchi kitobxonda xuddi asl nusxadek taassurot qoldiradi. O‘zbek tiliga jahon adabiyotining va rus klassikasining ajoyib namunalari tarjima

qilingan. Yodda tutish kerakki, har bir tarjima nashri yangi bir kitob bo‘lib qolmay, u xalqning ma'navny madaniyatiga, badiiy rivojiga albatta nimadir qo‘shadi. Xo‘sh, unda, tarjima qilishning o‘zi nima? «Tarjima qilish, — deb yozadi taniqli tarjimashunos olim G‘aybulla Salomov, — muayyan til vositalari bilan bir karra ifoda etilgan narsani boshqa til bilan aniq va to‘la ifodalash demakdir»[1.96.] U yoki bu asardagi badiiy-tasviriy vositalarning o‘zbek tilida berilishi masalasini ilmiy tadqiq qilish tarjima nazariyasidagi eng o‘zak masalalardan biri bo‘lib, tadqiqotchining ilmiy-amaliy xulosalari tarjimonga ma'lum asarni butun badiiy jilosi, tarovati bilan qayta tiklashda yordam berishi tabiiy. Haligacha keng miqyosda tadqiqot ob'ekti qilib olinmagan, nemis tilidan bevosita o‘zbek tiliga tarjima qilingan, turli davrlarda yaratilgan, turlicha harakterga ega bo‘lgan asarlar tarjimasi misolida ushbu masalaning mavzu sifatida tanlanishi behad muhimdir.

Asosiy qism. Tarjima haqida so‘z borar ekan, uni chin ma'nodagi san'at deb aytishimiz mumkin. San'at bo‘lganda ham ulkan mehnat talab qiluvchi mashaqqatlar evaziga erishiladigan san'atdir.

Tarjimaning roli hozirgi kunda benihoya ortib, bir tildan ikkinchi tilga ko‘plab asarlar tarjima qilinmoqda. Har qanday tarjima ikki tilni bir-biriga bog‘lovchi ko‘prik vazifasini bajaradi. Tarjimon asarni tarjima qilarkan, asl nusxaga xos bir taxlitda uning mazmun va shakl birligini qayta yaratadi.

Tarjimon boshqa bir tildagi asarni o‘z tiliga tarjima qilar ekan, uni asl nusxadagidek mazmun mohiyati, badiiy va janr xususiyatlarini saqlagan holda kitobxonga yetkazib berish kerak. Bundan tashqari tarjimon shoirning dunyoqarashini, intilishini, uning badiiy tasvir uslubini bera olishi lozim bo‘ladi. Kitobxon biron bir tarjima qilingan asarni o‘qiganda, uning tarjima ekanligini unutsin, shundagina tarjimon o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadni, tarjima qilishdek mas'uliyatli vazifani bajargan bo‘ladi. Tarjimani biz yuqorida san'at deb nomladik, tarjimon esa mana shu san'atni yaratuvchi unga yanada jilo beruvchi ijodkordir. Mana shunday ijodkorlardan biri buyuk asarlar tarjimoni Yanglish Egamova va u tarjima qilgan asar haqida haqida maqolamizda tuxtalmoqchimiz.

O‘zbek tiliga jahon adabiyoti durdonalaridan juda ko‘plab asarlar tarjima qilingan. Shunday asarlar sarasiga kiruvchi romanlardan biri buyuk nemis yozuvchisi Iogann Volfgang Gyotening “Yosh Verterning

iztiroblari” asaridir. Roman tarjimon Yanglish Egamova tomonidan tarjima qilinib, o‘zbek kitobxonlariga yetkazib berilgan. Yanglish Egamova nemis allomasi, jahon xalqlarining sevimli adibi, shoiri, dramaturgi Iogann Volfgang Gyote asarlarining tarjimoni sifatida dong taratdi. Iogann Volfgang Gyotening “Yosh Verterning iztiroblari” romanini hali G‘arbiy Yevropa tillaridan birorta asar to‘lig‘icha bevosita tarjima etilmagan bir paytda o‘zbek tiliga asliyatdan o‘giran Yanglish Egamova keyinchalik uning “Hamroz dillar”, Bruno Apitsning “Qashqirlar changalida” romanlarini, Frits Vyurtlening “Andijon shahzodasi” (Bobur-yo‘lbars) qissasi, Muhammad Haydar Mirzoning fors tilidagi “Tarixi Rashidiy” (Vahob Rahmonov bilan hamkorlikda) adabiy-tarixiy asari, Iogann Peter Ekkermanning “Gyote bilan gurunglar” kitobini o‘zbek tilida kitobxonlarga taqdim etdi. Bundan tashqari Gyote zamondoshlarining xotiralarini o‘zbekchalashtirib, o‘zining adib ijodi haqidagi tadqiqotlarini qo‘shgan holda “Hamroz dillar” va “Yosh Verterning iztiroblari” (yangi tahrirda) romanlari bilan birga “ Muhabbatnoma” nomli kitobini chop ettirdi.

“Yosh Verterning iztiroblari” asari o‘zining mazmunlilik va ajoyib tarjima qilinganligi bilan, kutubxonamizning sevimli kitoblari qatoridan joy olgan.

Gyote bu romanni bor-yo‘g‘i yigirma uch yoshida, adabiyotga endigina kirib kelgan davrida yaratgan. Ungacha muallif nemis ritsarlari tarixi mavzusidagi “Gets fon Berlixingen” dramasi bilan o‘sha davr adabiy muhitining diqqatini o‘ziga tortgan edi. Biroq “Verter” asari o‘ziga xos jozibasi, hissiyotlarga boyligi, til xususiyatlari bilan avvalgi dramadan farq qilardi. Asar bosilib chiqqandanoq ko‘plab tillarga tarjima qilindi va yashin tezligida tarqalib ketdi. Gyote ushbu romanda nemis tilining butun boyligi qudratini namoyish qildi va “Verter” tufayli nemis tili keng doiralarda tan olindi. Holbuki ungacha nemislar o‘zlari ham zodagonlar davrasida frantsuz tilidaso‘zlashishar, nemis tili oddiy xalq tiliga aylanib qolgan edi.

Gyote o‘zining “Yosh Verterning iztiroblari” romanida ulkan bir muhabbat tarixini yoritib beradi. Roman asar qahramonining o‘z do‘stiga yozgan xatlari asosida yozilgan. Asar Verterning Lottaga bo‘lgan muhabbati bilan chegaralanib qolmay, balki romandagi har bir xat ma‘lum

bir mavzularni o‘z ichiga oladi. Bu mavzularning hammasi asar qahramonining olgan taassurotlari va tushunchalarini yoritib berishga xizmat qiladi. Va bular leytmotiv usulda bayon qilinadi.

Asardagi voqealar avtor tomonidan hikoya qilinib, men formasida yozilgan. Bu usul avtorga birmuncha avzalliklar bilan birga qiyinchiliklarni o‘z ichiga olgan.

Ma'lumki ko‘pgina psixologik asarlarda ham men hikoyasi tarzida yozilganini ko‘rish mumkin.

Bunda asar qahramoni o‘z ichki dunyosining barcha qirralarini, unda kechayotgan dardu sitamlari haqida kitobxonga bayon qilib boradi. Avtor, ya'ni hikoya qiluvchi bo‘layotgan voqealardan xabardor qilishi, hattoki ba'zi detallar va epizodlarni olib tashlashi mumkin va ayni paytda voqealarda o‘zi ham ishtirok etadi. Hikoyachi voqealarni bayon qilib borarkan, bo‘lib o‘tgan hodisalarni tahlil qiladi, ular haqidagi o‘z qarashlarini, fikrlarini bildirib boradi:

“Yaqinda F..ismli istarsi issiqqina yigit bilan tanishdim. U endigina dorilfuninni tamomlagan, o‘zini dono hisoblamasa-da, har holda boshqalardan ko‘ra ko‘proq bilaman, deb o‘ylaydi. Aftidan, hiyla tirishib oqigan. xullas, uning bilimdonligi shundoqqina sezilib turibdi.” [5.10.]

O‘zining "Yosh Verterning iztiroblari" epistolyar romanida Iogann Wolfgang fon Gyote, "Bo‘ron va xujum" (Shturm va Drang) davrida tasniflanadi, Sharlotta bilan muvaffaqiyatsiz sevgi munosabatlari haqida gapiradi. U Vetslar Oliy sudida yuridik trening davomida tanishgan sudya Adam Baffning qizi. Ularning sevgisi umidsiz, chunki Sharlotta Gannoverdan elchixonona kotibi bilan unashtirilgan. Gyotening romani yosh yuridik stajyor Verter haqida bo‘lib, u o‘z do‘sti Vilgelmga kichik Valxaym shahrida Lottega bo‘lgan baxtsiz sevgisi haqida, to o‘z joniga qasd qilguniga qadar xat yozadi. 1771-yil 4-maydan 1772-yil 24-dekabrgacha bo‘lgan davrda Verterning barbod bo‘lishi tobora oydinlashib bormoqda, chunki Lotte Albert bilan unashtirilgan va keyinchalik unga uylangan. Verterning oxiri ham avtobiografik fonga ega, masalan, Gyotening do‘sti Karlning o‘z joniga qasd qilishi. Leyptsigdan Vilgelm Quddus talabalik kunlarini o‘z ichiga oladi.

Yozuvchining zamondoshlari Verter obrazida o‘zini Vetslar shahrida yashab, Kestnerning qallig‘i Lotta Buffning muhabbatiga mahkum

etganida tasvirlagan, deb hisoblashgan. Biroq, keyinchalik Gyotega nashr etilgan maktublar shuni ko'rsatdiki, roman syujetida hayotning turli holatlari bilan bog'liq tajriba va taassurotlar aks etgan. Kestnerdan Gyote Vetslardagi Brunsvik elchixonasining yosh xodimi Karl Vilgelm Jeruzalemning o'z joniga qasd qilgani haqida bilib oldi.

Verterning taqdiri o'ziga xos giperbola: unda barcha qarama-qarshiliklar so'nggi darajada keskinlashgan va bu uni o'limga olib boradi. Verter romanda favqulodda iste'dod sohibi sifatida ko'rsatilgan. U nozik va rang-barang tabiat tuyg'usiga ega bo'lgan yaxshi chizmach, shoirdir. Shoirtabiati qahramonimiz go'zal tabiat manzaralaridan zavq olib, sokinlik, tanholikni o'z qalbiga darmon deb bilarkan shunday gaplarni xayolidan o'tkazadi:

Nem: *Jeder Baum, jeder Hecke ist ein Strauss von Blueten, und man möchte zum Maikäfer werden, um in dem Meer vom wohlgerüchen herumschweben und alle seine Nahrung darin finden zu können.*[3.8.]

Ruschasi: *Каждое дерево, каждый куст распускаются пышным цветом, и хочется, быт майским жуком, чтобы плавать в море благоуханий и насыщаться ими.*[5.7.]

O'zbekcha: *Har bir daraxt, har bar butoq bamisoli guldastadek tuyuladi va xushbo'y hidlar dengizida suzish hamda ulardan lazzatlanish uchun kapalak bo'lib qolging keladi.*[4.6.]

Bu gapdagi *Maikäfer* so'zi o'zbek tilida kapalak so'zi bilan berilgan. Kapalak gullar ichra uchib yuruvchi, xushbo'y hidlardan lazzatlanuvchi jonivor hisoblanadi. Tarjimon bu so'zni asliyatdagidek may qo'ng'izi tarjima qilsa bo'lardi. Lekin, biz bilamiz-ki, kapalak sevgi timsoli deb yuritiladi. Verter harakteri, his tuyg'ularidan kelib chiqib, fikrini yanada jonlantirish uchun tarjimon kapalak so'zini ma'qulroq deb bilgan. Lekin tarjimada asliyatdagi mazmun birligi saqlanib qolingani. Tarjimonning bilimi kengligi, lug'at boyligi kattaligiga tan berish kerak. tarjima asarpppg yapgp tildagi ha'eti bo'larkan, demak, o'sha yangn til musnqasi, ohangdoshlik xususiyatlari upda aks etpshi kerak. Ammo bu qanchalik bo'ladi — shoir-tarjpmoining mahoratiga bog'liq.

Verter Bo'ron va Xujum adabiy obrazlari bilan bog'langan personaj. Ular kabi ehtirosli va sezgir, u isyonkor tabiatga ega; u tabiatni butparast qiladi, qadimiy adabiyotga ishqiboz, hayotiylik bilan to'la, lekin ayni

paytda o‘zini kamsitilgan, hayotdan norozidek his qiladi. Verter dastavval o‘z ichida g‘amgin kayfiyatni bostirishga qodir, tabiat go‘zalligidan, koinotning ulug‘vorligidan zavqlanadi, unashtirilganini bilib, sevib qolgan Lottani ehtirom va ishtiyoq bilan tasvirleydi. O‘z ishqining umidsizligini anglagan Verter o‘zini tevarak-atrofdagi olamni boshqacha idrok etadi: “Cheksiz hayot tomoshasi men uchun mangu ochiq qabr qa’riga aylandi”. Verterning o‘qish doirasi ham o‘zgaradi: dastlab Lotta bilan tanishishning dastlabki hatlarida u Gomerni o‘qigan bo‘lsa, ko‘p o‘tmay Ossian she’rlarining ma’yus sahifalari uni o‘ziga tortib ketadi. Voqealar rivojida maktublarning uslubi hissiy muvozanatning yo‘qolishi haqida gapiradi: “Menda endi na ijodiy tasavvur, na tabiatga muhabbat bor. Mening faol kuchlarim noto‘g‘ri ketdi.” Verter ishqiy adabiyot qahramonlarini kutadi: o‘zaro sevgidan umidini yo‘qotib, xizmatdan ko‘ngli qolib, u chinakam “dunyo qayg‘usini” boshdan kechiradi, o‘z ahvolini Masihning azobi bilan solishtiradi.

Verter hayotda faqat iztirob chekish, o‘z kamchiliklarini ojizona kuzatish, bilimdonligidan hamletona nafratlanish, bundan o‘zining qiynalishidan boshqa biron bir vazifani uddalashga qodir bo‘lmasa-da, Tomas Mann uqtirganidek, har qanday chegaralashlardan qutulib cheksizlikka intilish Verter tabiatining asosidir, shu jihatdan u Faustga o‘xshab ketadi.

Asarning o‘ziga xosligi haqida tarjimon Yanglish Egamova shunday deydi: “Yosh Verterning iztiroblari” romani nasrdagi nazmdir, lirikadir! Demak, uning tarjimoni ham, tarjima tanqidchisi ham ish jarayonida ana shu nuqtai nazardan kelib chiqishi lozim. Bu degani: Unga boshqa nasriy asarlar kabi emas, balki go‘yo lirik dostonni tahlil qilayotgandek munosabatda bo‘lish talab qilinadi. Chunki “Verter” kishida o‘ta nozik, o‘ta ruboiy his- tuyg‘ularni uyg‘otuvchi, go‘zal adabiy obidadir.” [6.473.]

Tarjimaning muvaffaqiyatli chiqishi uchun asliyatni va shaklni birlikda idrok etib, shakl birligini tarjimada ham aks ettira olish kerak. Bu tarjimonning nemis va o‘zbek tilining stilistik tuzilishlaridan xabardor bo‘lishni taqozo etadi.

Xulosalar. - Asliyat tilidan bevosita o‘girilgan har qanday asar tarjimasida asarning mazmun va shakl birligini saqlab qolishga xizmat qiladi

va bu esa uning bilvosita qilingan tarjimalardan afzallik tomonlarini ko'rsatadi.

- Y. V. Gyote ingliz, frantsuz, xitoy, slovyan, italyan, fors, arab adabiyotlarini tahlil qilib, dunyodagi barcha xalqlar va adabiyotlar uchun xos bo'lgan mushtarak xususiyatlarni, ularni bir-biriga bog'lab turuvchi umumiy taraqqiyot qonunlarini kashf qilishga intilgan. Xulosa sifatida u birinchi bo'lib "Jahon adabiyoti" istilohini qo'llagan. Shoir ingliz, ibroniy, italyan tillarini yaxshi bilgan. Arab tili haqida yetarli ma'lumotlarni egallagan. "Kim o'zga tillarni bilmasa, o'z tilini ham yaxshi tushunmaydi", degan so'zlari tagida ham shoirning yer kurrasidagi barcha xalqlar madaniyatini bir-biriga yaqinlashtirishdek ezgu niyati o'z ifodasini topgan.

Tarjimon Mirzakalon Ismoilij tarjima haqida shunday fikrlarni ilgari surgandi. "Surat boru, siyrat yo'q. Tan boru, jon yo'q. Badiiy asarda, jumladan, tarjimada ana shu fojiadan saqlanish kerak. Men agar tarjimadami, originaldamm birop narsaga erishgan bo'lsam,— buni tarjimon taqdiridagi ogir zahmat ne'mati deb bilaman." [7.19]

REFERENCES

1. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish.
2. Salomov G'. Til va tarjima. – Fan nashriyoti, Toshkent, 1996, 21-b..
3. J.W.Goethe. "Die Leiden des jungen Werthers", Leningrad, «Prosvetseniye», Leningradskoye otdeleniye, 1975.
4. I.V.Gyote. Yosh Verterning iztiroblari. Tarjimon Ya.Egamova. – «Yangi asr avlodi» nashriyoti, Toshkent, 2018.
5. I.V. Gyote. Sobraniye sochineniy. Tom shestoy. Stradaniya yunogo Vertera. / Perevod N.Kasatkinoy. – M.: Izdatel'stvo «Xudojestvennaya literatura», 1979.
6. Ya.Egamova, Verter o'zbekcha so'zlaganda, "Muhabbatnoma" kitobiga ilova, "Sharq", 2013, 473-b.
7. Maqolalar to'plami.5-kitob.Toshkent. G'ofur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti.1982.19.
8. Shamsieva, B. (2022). The term of transfer in the field translation studies. In развитие науки, технологий, образования в XXI веке: актуальные вопросы, достижения и инновации (pp. 99-102).
9. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
10. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC

WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

11. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.

12. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).

13. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

ЭРКИН ВОҲИДОВ АСАРЛАРИДА ФОРСЧА БИРИКМАЛАРНИНГ БЕРИЛИШИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460777>

Назокат ИБРАГИМОВА,
ТДШУ, Мустақил-тадқиқотчи,
Тошкент, Ўзбекистон.
Тел: +998997953205;
E-mail: NIbragimova@gmail.com

Аннотация: *Мазкур мақола ўзбек халқ шоири Э. Воҳидов шеърлятида қўлланилган, форс тилидан ўзлашган сўзларнинг бирикмаларига оид назарий фикрлар тадқиқи, тилишунос олимларнинг билдирган фикрлари таҳлилга бағишланган. Шунингдек, мақолада форсча бирикмаларни ўзаро фарқлашнинг структур таҳлили ва бирикмаларнинг таржимада берилиши ҳақида фикр юритилади.*

Таянч сўз ва иборалар: *луғавий бирлик, луғат таркиби, билингвизми ҳодисаси, сўз ўзлашишининг сабаблари, сўз ва сўз бирикмаси.*

Аннотация: *Данная статья написана узбекским народным поэтом Э.Вахидов. Посвящена изучению теоретических представлений о сочетаниях слов, заимствованных из персидского языка, используемых в поэзии Э. Вахидов, и анализу мнений, высказанных лингвистами. Также в статье рассматривается структурный анализ взаимной дифференциации персидских сложных слов и представление сложных слов в переводе.*

Опорные слова и выражения: *лексическая единица, структура лексики, явление двуязычия, причины слообразования, словосочетание.*

Summary: *This article is written by the Uzbek folk poet E.Vahidov. It is dedicated to the study of theoretical ideas about combinations of word borrowed from Persian language used in Vahidov`s poetry, and the analysis of the opinions expressed by linguists. Also, the article discusses the structural analysis of mutual differentiation of Persian compounds and the presentation of compounds in translation.*

Keywords and expressions: *lexical unit, vocabulary structure, phenomenon of bilingualism, causes of word acquisition, word and word combination.*

Ҳар қандай тил ўз тарихий тараққиёти давомида луғат таркибини ички манбалари ҳисобига бойитиб, ривожлантириб боради. Тил тараққиётининг бу умумий қонунияти ўзбек тили учун ҳам тааллуқлидир. “Бундай қонуниятга кўра, ўз қатлам негизлари

базасида янги сўзлар ясалди, мавжуд сўз маънолари кенгайтирилади, баъзи сўзларга кўшимча наминацион функциялар юкланди, адабий тилга халқ шеваларидан турли даврларда эҳтиёжга кўра сўзлар қабул қилинди” [1,103]. Ўзбек тили луғат таркибининг бойишида ички манбалар муҳим ресурслардан ҳисобланса-да, “дунёдаги ҳеч бир тил фақат ўз ички ресурсларигагина таяниб иш кўрмаганидек, ўзбек тили учун ҳам фақат ўз сўзлари, ўз қатлам бойлиги ва имкониятларигагина кифоя қилмайди. Ўзбек тили луғат составининг бойиши ва такомиллашувида ташқи манба (ресурс) муҳим роль ўйнайди”. Умуман, дунёда ҳеч бир тил бошқа тиллардан мутлақ ажралган ҳолда ривожлана олмайди. Шу сабабли, ҳар қандай тилнинг луғат таркибида шу тил билан ўзаро алоқада бўлган бошқа тилларнинг элементлари мавжуд бўлади. Халқлар ўртасидаги ўзаро муносабатлар негизида тиллараро сўз алмаштириш ёки ўзаро сўз ўзлаштириш ҳодисаси содир булади. Чунки халқлар ўртасида содир бўлган ўзаро муносабатлар натижасида ўзлашган моддий ашёлар ва маънавий-маърифий тушунчалар билан бирга, ўз навбатида, уларни ифодаловчи лексемалар ҳам ўзлашади [2,105]. Маълумки, ўзбек халқи жуда қадимдан эроний тилда сўзлашувчи аҳоли билан бирга яшаб келган, шу жиҳатдан, уларнинг маданий-иқтисодий турмуш тарзида кўплаб муштараклик элементларини учратамиз. Биз юқорида айтдикки, жамиятдаги ҳар қандай ўзгариш, биринчи навбатда, тилда ўз аксини топади. Демак, ўзбек халқи турмуш тарзидаги бу яқинлик ўзбек тилига ўз таъсирини кўрсатмай қолмади. “Ўзбек тилига қадимий даврларда таъсир қилган эроний тиллар сўғд ва қадимий хоразм тилидир. Сомонийлар династияси даврида (IX-X асрлар) араб тили ўрнига “форсийи-дари” ёки форсий тил, яъни дарий деб аталган маҳаллий тил адабий тил сифатида кенг ёйилган. “Форсийи дари” , яъни форс адабий тилига Хуросонда яшовчи тожикларнинг сўзлашув тили асос булган” [3,158-168]. Умуман, Сомонийлар ҳукмронлиги даврида форс—тожик тилининг нуфузи янада ортди. Натижада форсий адабий тил араб тилини шеърятдан тамоман сиқиб чиқарди ва у фан, адабиёт ва маданият тилига, қолаверса, расмий давлат тили даражасига кўтарилди. Буларнинг таъсирида диний адабиётларига араб тилида ёзилган бўлса, форс – тожик тилида дунёвий адабиёт

намуналари яратилди ва у маҳаллий туркий тилларга, айниқса, ўзбек тилига кучли таъсир ўтказа олди. Ҳар икки тилнинг ўзаро ҳамкорлик қилиши ўзбек-тожик билингвизми ҳодисасини вужудга келтирган муҳим омил ҳисобланади. Ўзбек-тожик билингвизми ҳодисасини Э. Бегматов ўзбек тилининг бошқа тиллар билан ўзаро алоқасидан баъзи жиҳатлари билан фарқланишига асосланган ҳолда контактли билингвизм деб атайди. “Бундай билингвизм тиллар ҳамкорлигида кам учровчи ҳодиса ҳисобланади. Ўзбек-тожик билингвизми бошқа бир хусусиятга ҳам эга. Бу ўзбек-тожик билингвизмининг кўп асрлик, узоқ вақтлар мобайнида давом этган ва этаётган икки тиллилик эканлигидир. Бундай билингвизмда тилларнинг ўзаро таъсири кучли ва сезиларни бўлади” [4,244].

Маълумки, тилларнинг ўзаро таъсири икки кўринишда бўлади. Биринчиси, тилларнинг ўзаро генетик жиҳатдан яқинлиги нуқтаи назаридан, иккинчиси, тиллар ўртасида генетик жиҳатдан ҳеч қандай алоқалар бўлмаган ҳолдаги яқинлик, яъни сўз ўзлаштиришдир. Рус тилшуноси В.Н. Ярцева бундан шундай хулоса ясайди: «Ижтимоий-тарихий шарт-шароит фақатгина бир тилнинг иккинчи тилга таъсир этиш йўналишини белгилаб беради, холос. Икки тил ўртасидаги ўзаро алоқанинг натижалари нафақат мазкур тилнинг тараққий этишидаги асосий омил бўлган тарихий шароитларга, балки шу тил структурасининг ўзига хос хусусиятларига ҳам боғлиқ бўлади» [5, 109]. Ўзбек тили форс-тожик тилидан ҳар икки жиҳатга кўра ҳам таъсирлана олди.

Аслида, «ҳозирги ўзбек тили лексикасида анчагина тожикча сўзлар бўлиб, ўзбек тили лексикасида туркий сўзлардан кейин миқдор жиҳатидан иккинчи ўринда туради». Албатта, айтилган бу фикрлар умумий ўзбек тили лексикасига тегишлидир.

Таъкидлаш керакки, форс тилида *كوشش و سعى sa'yu-o kušēš* “ҳаракат” (айнан. “ҳаракат ва ҳаракат”), *عشق و محبت ešγ-o mohabbat* “севги” (айнан. “севги ва сеvgи”), *غم و غصه γam-o γosse* “ғам-андух” (айнан. “ғам ва ғам”), *فكر فخر fekr-o zekr* “ниятлар”, “ўйлар”, “хаёллар” (айнан. “фикр ва эслаш”) каби икки таркибли бир қанча барқарор (турғун) сўз бирикмалари ҳам мавжуд [6, 97]. Бу сўз бирикмаларининг тилда тез-тез ишлатилиши ва тайёр ҳолдаги бирликлардек келиши улар фразеологизмларга алоқадор деган тасаввур уйғотади [7,69]. Юқорида келтирилган ва шунга ўхшаш копулятив сўз бирикмалари қатъий сўз тартибига эга эмас. Шунингдек, уларнинг синонимлари билан ҳар қандай комбинацияни ҳосил қилиш

мумкин. Масалан: *سعى و كوشش sa'y-o kušeš* “ҳаракат” форс тилида *سعى و تلاش sa'y-o talāš*, *كوشش و تلاش talāš-o kušeš*, *كوشش و تلاش kušeš-o talāš*²⁹ каби комбинацион вариантларга эга бўлиб, бу ҳолатда сўз бирикмасининг семантикасида ҳеч қандай ўзгариш кузатилмайди.

Юқоридаги каби бирликларни рус эроншунос олими Талыбова эркин копулятив сўз бирикмалари эканини таъкидлайди [8,52].

Таҳлиллар натижасига кўра Э. Воҳидов шеърларида ҳам форс тилидаги эркин копулятив бирикмаларидаги *-o* боғламаси *-u* шаклида келади:

Бу йўл равон эмас, унинг
Пасту баланди кўп,
Жон риштасидек мисралар
Йўлнинг танобидир.
Ёшинг неча деб сўрмангиз,
Ёрону али дил,
Эркин Ватан ёши менинг
Ёшим исобидир.
Гарчи шунча мағрур турса ҳам,
Пиёлага эгилар чойнак.
Шундай экан, манманлик нечун,
Кибру ҳаво нимага керак?

Форс тилида бундай бирикмалар кўп ҳолларда маънони кучайтиришда қўлланса, ўзбек тилида улар таркибидаги *-o* боғламаси асосан *ва* тенг боғловчиси вазифасида келиши кузатилади:

То тирикдирки табиат,
То қуёш сочгайки нур,
Уч эгиз бордир тушунча,
У бу сўз ёндош бўлур:
Моҳиру меҳру маҳорат,
Олиму илму амал,
Ошику шиқу машаққат,

Қуйидаги тўртликларда *-o* боғламасили бирикма маънони кучайтириб кўрсатишда қўлланган. Бунда бирикма таркибида икки синоним такрорланади:

Дардни сен ҳар кимга айтиб
Оҳу фарёд этма кўп,

*Куйса жонинг, жонажонинг,
Шавқи жон жононга ёз.
Дейман: Фанлар сари шахдам йўл олдим,
Порлоқ истиқболим кўз тутар менга.
Ишон, бир кун яна келаман сенга.
Аммо ким бўлиб — шу фикру хаёлим.
Акс-садо: — Олим...*

Форс тили грамматикасида изофий бирикма аниқланмиш ҳамда аниқловчи, қаралмиш ва қаратқич бирикмасидан иборат бўлади. Э.Воҳидов шеърларида ана шундай бирикмалар ҳам учраб туришининг гувоҳи бўлиш мумкин.

*Юзи унинг моҳи тобондир,
Кўзи унинг офати жондир.
У қаршингда кўрсатса чирой,
Кўкка қайтиб кетмайсанми, ой?
Сиз моҳи тобонсиз, малаксиз, пари,
Энг улкан даҳрийлар топинган санам.
Сиз буюк давримнинг фидоийлари,
Аҳли донишларга энг мунис ҳамдам.*

Э.Воҳидов шеърларини ўқир эканмиз, уларда изофий бирикмалар жуда моҳирона ясалганини кўришимиз мумкин:

*Сенга бўлсин барча ҳусну
Менга бўлсин барча ишк,
Кори хунхорлик сенга-ю,
Меҳри пойдорлик менга
Мен ҳам ахир сенингдек
Изҳори ишқ этолмай
Кўксимда дуди оҳим
Даштлар аро куюнча.
Эй гунча, сабр айлаб
Уммиди васл килгил,
Ҳижрону ёр жафоси
Бизга фақат бугунча.
Еткур уни ва лекин
Кўнглига кайғу солма,
Шарҳи дилим этарда
Бўлсин тилинг навода.
Ҳасрат тўла сўзингдан*

*Озор топар нигорим,
Рамзи ишора бирлан
Қилгин уни ифода.
Гулбарги лолани элт,
Кўйгин қадаҳ ёнига,
Юз ҳажрида юрак кон
Мисли қадаҳда бода.
Сахро губоридан элт,
Ҳозирлигимни билсин
Мен дашти Карбалони
Кезмоққа ҳам пиёда.
Сайди ишк бўлган кўнгилга
Кўймангиз беҳуда айб.
Бўлса банди доми сайёд,
Йўк эрур оҳуда айб.*

Таъкидлаш жоизки, ўзбек шоири, етук мутафаккир, буюк маҳорат эгаси Э. Воҳидов шеъриятида қўлланилган сўз бирикмалар асарларига мукамал даражада сайқал бера олган. Шоир асарлари тили шу даражада содда ва тушунарлики, уни илм аҳлидан бошлаб оддий халқ ҳам муаммосиз тушунади. Аммо айтиш жоизки, бизнинг бу айтганларимиз денгиздан қатрадир, зеро Э. Воҳидов шеъриятида қўлланилган форсча бирикмаларини алоҳида тарзда тадқиқ этиш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз.

REFERENCES

1. Э.Бегматов. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Т.:Фан, 1985. – Б.103.
2. Э.Бегматов. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Т.:Фан, 1985. – Б.105.
3. Л.С. Пейсиков. Очерки по словообразованию персидского языка. – М., 1973. – С. 158-168.
4. В.Н. Ярцева. Языковые контакты в условиях близких и далеких языковых культур // Литература, язык, культура. – М.: Наука, 1986. –С. 244.
5. Э.Бегматов. Ҳозирги ўзбек адабий тилининг лексик қатламлари. – Т.:Фан, 1985. – Б.109.
6. Ўзбек тили лексикологияси. – Т.: Фан, 1981. – Б. 97.
7. Н.Нуриддинов диссертацияси Б. 69
8. С.Э. Талыбова. Копулятивные словосочетания в персидском языке. – М., 2002. С. 52.

9. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.
10. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
11. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
12. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
13. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
14. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

BRENDLAR NOMINATSIYASINING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460790>

Madina MADIYEVA,
Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistenti,
Termiz, O‘zbekiston.
Tel: +998937945000;
E-mail: madinayusupovna@mail.ru

Annotatsiya. *Ma'lumki, har bir xalq o'zining mustaqil, betakror, behad noyob madaniyatiga egaki bu albatta tilda o'z aksini topmasdan qolmaydi. Xalqlar hayotining mintaqaviy o'ziga xosligi har bir xalq madaniyatining rivojlanishi uchun sharoit yaratib beradi, va predmet va tushuncha nomlanishiga imkon tug'diradi. Shu tarzda brend nomi shakllanadi, unda insonlarning ijtimoiy ruhiyatiga ta'sir ko'rsatadi, milliy brend nomlari shakllanadi va uning amaliy faoliyat yo'nalishi ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *milliy madaniy, urf odat, leksema, milliy brend, nominatsiya.*

Аннотация. *Известно, что каждый народ имеет свою самостоятельную, неповторимую культуру, что непременно находит отражение в языке. Региональная специфика жизни народа создает условия для развития культуры каждого народа, дает возможность называть предметы и понятия. Таким образом формируется бренд, воздействует на социальную психику людей, формируются национальные бренды, выявляется его практическая направленность.*

Ключевые слова: *национально-культурный, обычай, лексема, национальный бренд, номинация.*

Abstract: *It is known that every nation has its own independent, unique and unique culture, which is certainly reflected in the language. The regional specificity of the people's life creates conditions for the development of each people's culture, and makes it possible to name objects and concepts. In this way, a brand name is formed, it affects the social psyche of people, national brand names are formed, and its practical direction is revealed.*

Key words: *national cultural, custom, lexeme, national brand, nomination.*

Brendlarga nom berishda birinchi mezon bu – har bir yangi nominatsiya jarayonida omma uchun tanish bo‘lgan va ijobiy ma’noga ega bo‘lgan leksik birlik tanlanishida va bu birlik brend mahsuli va belgisiga mos ravishda tanlashidadir. Anglashiladiki, brendlarning nominatsiya

jarayonida semantik jihatdan ularni ma'no kasb etishi – lingvomadaniy nuqtai nazardan madaniy xoslangan milliy ma'noli birlikka aylanadi. Ayniqsa, bir tilda mavjud bo'lib, ikkinchi tilda muqobiliga ega bo'lmagan til birligi milliy-madaniy o'ziga xosligi yorqin namoyon bo'ladi. Shuningdek, boshqa tillarda mavjud bo'lgan muqobilini qo'llamay xalqaro maydonga chiqqan brendlar ham milliy-madaniy belgiga ega bo'ladi. Bu holat o'zbek, ingliz hamda rus tillarida ham kuzatiladi. Masalan, o'zbek milliy til birliklari orqali brendlarni nomlash ularni milliy madaniy tarzida shakllanishi, milliy semantik aloqador birliklardan tashkil topishi, til egalari tomonidan maxsus hosil qilinishi ularning milliy-madaniy xoslanishini ko'rsatadi. Bu xildagi nomlar ma'lum semantik vazifalarni bajarish bilan birga munosabatlarini aniqlash imkonini beradi. Yana shunga o'xshash leksema ishtirokida brendning nomlanishiga “Xon” so'zini misol qilish mumkin. Masalan, “KHAN CHAPAN”; “XON”; *Kafe “Xon”*; “*Xon (To`yxonasi)*”; “*Xonpalace Hotel*”; “*Khan Orda Hotel*”; “*Temurkhan Hotel*”; “*ABBOS KHAN house*”; “*KHAN HOTEL OFFICIAL*”; “*KHAN ROOMS*”-(buxoro); “*Khan Academy O`zbek*”-*Некоммерческая организация*; va h.k.

“KHAN CHAPAN” milliy brendi ostida restoran faoliyat yuritadi. Ushub so'z birikmasi reali sifatida keltirilgan bo'lib, “KHAN” singari “CHAPAN” leksemasi ingliz tilida realiya sifatida ingliz yozuvi asosida shakllantirilgan. O'zbek tili izohli lug'atiga murojaat qilamiz. Unda “xon” so'ziga quyidagicha izoh keltirilgan: Xon. Turkiy va mo'g'ul xalqlari hukmdorlari unvoni. Qo'qon xoni. Xon saroyi. 2. Xonlik qilgan, xon lavozimidagi shaxs ismiga qo'shilib, unvon ifodalaydi. Bahodirxon – Xivada, Xudoyorxon – Qo'qonda xonlik qilgan[1, 410]. “ChOPON” – Kiyim ustidan kiyiladigan, ichiga paxta solib qavilgan uzun milliy kiyim; to'n. Beqasam chopon. Paxtali chopon. Zarbof chopon. Chopon kiygizmoq[2, 506]. Bu ikki leksemasini qo'llash orqali brend nomiga milliy tus berilgan.

Ma'lumki, chopon o'zbek milliy urf odatlarida muhim atribut hisoblanadi. Bu o'zbek milliy kiyimlari qatorida hozirgacha o'z o'rniga ega. Brend nomlarini tahlili natijasida juda ko'p brendlar qadimiy unvon bilan nomlanishi aniqlandi. Shunday leksema qatoriga “BEK”so'zini kiritish mumkin. Ma'lumki, turkiy xalqlarda *bek* leksemasi unvon yoki ism

sifatida qoʻllanilgan. Tarixda “Bek” leksemasi «;Shahzoda»; «;boy»; degan maʼnoni anglatgan. Turkiy tilli xalqlar orasida beklar xon, hukmdor xizmatida boʻlgan sarkardalarga berilgan unvon boʻlgan. Oʻrta Osiyo xonliklarida beklar oliy zodagonlar, xonlar boʻlib, ularni alohida viloyatlarga hokimlar tayinlaganlar. “Bek” unvon boʻlib xizmat qilishiga qaramay asta-sekin tarkibiy qismlar bek va bey nafaqat unvon, balki shunchaki hurmat darajasi, muloyim manzil sifatida qoʻllanilgan. Keyinchalik ism, nom sifatida kela boshlagan.

Zamonaviy olamda “Bek” leksemasi kafe, restoran, mehmonxona, korxon va h.k. brend nomi sifatida qoʻllanilmoqda. Oʻzbekistonda “BEK” leksemasi ishtirokidagi brendlari soni salmoqliligi aniqlandi. Masalan, “BEK BREND”; “Bek brend korxonasi”; “FAYZ-BEK”; “bek shok brend ooo”; “Ibroxim Bek”; “Restoran Bek”; “Bistro-Bek”; “Semya restoranov BEK”; “Bek restoran”; “Bek kafe”; “Bek Saroy”; “bek osiyo”; “bek bistro”; “OOO Bek corp” (oziq ovqat maxsulotlari); va h.k.

Ingliz brend nomlarida ham shu kabi leksemalardan keng koʻlamda foydalanilishi kuzatildi. Mn: “King” yaʼni qiroli- inglizcha “qiroli atamasi anglo-sakson tilidagi “cyning” soʻzidan kelib chiqqan boʻlib bu turli kontekstlar va tarixiy manbalarda erkak monarxga berilgan unvon. Ayol ekvivalenti “Queen” (qirolicha), bu unvon ham qirolning turmush oʻrtogʻiga beriladi: “King”; “Princes”; “Lady”; “Mr.”; “Aristocrat” va h.k.

Oʻzbek brend nomlarining ushbu koʻriniga “Malika” leksemasi misol boʻla oladi. Maʼlumki, Malika (Qirolicha); podshohning avlodiga mansub ulugʻ martabali ayol boʻlib, Shohbonu, goʻzallar goʻzali, mahvashlar mahvashi, zakovatli sohiba sifatida taʼrif berilgan. Malika ismi Malikalardek obroʻ-eʼtiborli boʻlsin maʼnosida ham qoʻyiladi. Ushbu ism sohibalaridan biri Amir Temurning xotini, katta malika – Saroymulkxonim, Qozonxonning qizidir. Ushbu nom bilan quyidagi milliy brendlarni misol qilib koʻrsatish mumkin: “Malika” restoran tarmogʻi Toshkent, Samarqand, Xiva, Jizzax va Termizda ochilgan va ijobiy nomga ega. Shuningdek, “Kafe MALIKA”; “Malika Prime Hotel”; “ГОСТИНИЦА МАЛИКА БУХАРА”; “Hotel Malika Bukhara”; “Malika Hotel Tashkent”; “Malika Hotel Khiva”; “Гостиница Малика Хейвак”; “Malika Classic Hotel” va h.k. brendlari mavjud. Brendlarni

nominatsiyasining lingvomadaniy xususiyatlari, ayniqsa, ayniqsa mehmonhona nomlarida yorqin aks etadi. O‘zbek tilida mehmonhonalarning nomlari milliy bend sifatida milliy-madaniy komponent vazifasini bajaradi. Ma’lumki, O‘zbekistonda hozirda sayyohlik bozori turli-tuman bilan bog‘liq brend mehmonhonalari bilan to‘lib toshdi. Bugun ko‘p sonli mehmonhonalari o‘z xizmatlarini ichki va tashqi sayyohlar uchun taklif qilishmoqda. Ularning orasida milliy mehmonhona brendlari o‘z o‘rniga ega bo‘lmoqda. Masalan, “*NUR MEHMONXONA*”; “*GRAND Nur*”; “*USMON NUR TEKSTIL*”; “*TOSH NUR TEKSTIL*”; “*NUR-AZIZ VA AL-AZIZ*”; “*NUR HOTEL*”; “*Hostel Nur*” va h.k. *Nur* so‘ziga lug‘atda [a. — yorug‘lik, yog‘du] 1. Yorug‘lik manбайдan taralgan va ingichka tola ko‘rinishida tasavvur etiladigan ziyo, yog‘du ma’nosida keladi [3, 66].

Ma’lumki, *nur* leksemasi o‘zbek tilida kamalak yorug‘lik, ezgulik ma’nolari bilan yaqin turadi. Bejiz qariyalarni nuroniy so‘zi bilan atamaydilar. Shuningdek, o‘zbek milliy brendlari orasida “*NUR*” leksemasi bilan nafaqat mehmonxona balki restoran va xususiy shifoxonalar nomlanishi kuzatildi. «*Nur*»; so‘zining ma’nosi islomda ma’lum va mashhurligi uni juda ko‘p milliy brendlarni nomlarida kuzatish imkonini berdi. Masalan, restoran; shifoxona, kiyim kechak, milliy matolar ishlab chiqarish va h.k.: “*NUR*”; “*Shifo NUR*”; “*Yangi Nur Afsonasi*”; “*Nur so‘zana*”; “*NUR Restoran*”; “*Nur kafe*”; “*Nur hayot cosmetics*”; “*Nur Restaurant*”; “*Nur choyxona*”; “*AN NUR restaurant*”; “*Bek-Nur restoran*”; “*Nur*”; “*Uchtepa Nur Tekstil*”; “*Nurxayot tekstil*” va h.k.

O‘zbek milliy brendlari nomida tayanch milliy komponent vazifasida keladigan so‘zlar ko‘p kuzatildi. Masalan, “*Anor*” leksemasi. Ma’lumki, turkiy xalqlarda qadimdan to‘qchilik va to‘kin sochinlikni ifodalagan. O‘zbek tilining izoxli lug‘atida Anor: 1 Anordoshlarga mansub, kichikroq daraxt yoki buta shaklidagi subtropik o‘simlik. 2 Shu daraxtning ichi qizil donalar bilan liqto‘la. Yumaloq mevasi. Achchiq anor. Chuchuk anor. Anor suvi [4, 87].

Anor ko‘rinishidagi islomiy naqsh turlari mavjud bo‘lib, uni kulolchilik, naqqoshlik, kashtachilikda keng qo‘llaniladi. O‘zbek tilida to‘kinlik, to‘qchilik ma’nosida ijobiy xarakterga ega anor nomi ostida yaratilgan “*ANOR*”; “*ART ANOR HOSTEL*” “*ANOR*” kafesi; “*Anor*

Atelier”; “*Supermarket Anor*”; “*Anorbank*”; “*ANOR MEBEL*”; “*Art Anor*”; “*Anor*” modalar uyi; “*Anor Restoran*”; “*Anor Mali*”; “*ART ANOR HOSTEL*”; “*ANOR LAGER*”; “*Anor Camp*”; “*Anor Wellness Spa mehmonxonasi*”; “*ANOR JEWELRY*”; va h.k. brendlar ro‘yhatdan o‘tganligi aniqlandi.

Hozirda ham anorning naqshi bezak sifatida brend logotipi sifatida yaratilganligini kuzatish mumkin:

Albatta, bunday obraz va ramzlar xayvon va o‘simlik dunyosi bilan taqoss qilish va ana shu negizida brendlarni nomlash ham milliy manzarani namoyon qiladi.

Izlanishlarimiz shuni ko‘rsatdiki, brend nomlarini hosil qilinishida “obraz”, “mif”, “simvol” kabi fenomenlarga ham tayaniladi. Albatta, brend nominatsiyasida fitonimlar “obraz” hamda “simvol” fenomenlarga tayangan holda yaratilganligini kuzatishimiz mumkin. Masalan, “**Rayhon**” va “**Anjir**” fitonimi orqali yaratilgan milliy brend nomlari:

“Rayhon” leksemasi: “*Rayhon milliy taomlari (Toshkent)*”; “*Rayhon milliy taomlari (Farg‘ona)*”; “*Rayhon milliy taomlari (Samarqand)*”; “*Kafe Rayhon*”; “*Rayhon tekstil*”; “*Xushbo‘y rayhon savdo*”; va h.k. “Anjir” leksemasi: “*Anjir Milliy taomlar (Toshkent)*”; “*Anjir*”; “*Anjir (restoran)*”; “*Anjir kafe*”; “*Kafe “Anjir*”; “*Restoran Anjir*”; “*Xk Anjir*”; “*Anjir (bolish, yastiqalar)*”; “*Al Anjir Restaurant*”; “*Shirin Anjir Export*”; “*Milliy taomlar “Anjir” (Samarqand)*”; va h.k.

Rayhon [xushbo‘y o‘simlik turi] 1 bot. Labguldoshlarga mansub, osh - ko‘k uchun ekiladigan bir yillik xushbo‘y o‘simlik. 2 Rayhon (xotin-qizlar ismi) bo‘lsa, **Anjir** 1. Tutdoshlar oilasiga mansub, sutsimon shirador, shapaloq bargli o‘simlik. 2. Shu daraxtning serurug‘, yeyishli mevasi [5, 285].

So‘fi Olloyorning “Sobit ul ojizin”[6, 302] nomli kitobining “Ravoqiy rayhon” deb o‘zgartilishiga sabab rayhondagi fazilatlardir deb ishora beriladi. Xususan, so‘zning inson ongiga qanday ta’sir ko‘rsatishini yoki boshqacha qilib aytganda, ushbu so‘zni idrok etishda ko‘pchilikda qanday fikr shakllanganligini aniqlashga imkon beradigan quyidagi taxlil usulidan foydalanish mumkin.

O‘zbek lingvomadaniyatida **Asl** leksemasi ishtirokidagi brend nomlari kuzatildi masalan: “*Kafe Asl Milliy Taomlar (Toshkent)*”; “*Asl*

taomlar”; “Asl Milliy Taomlar (Andijon)”; “Asl Milliy Taomlar (Termiz)”; “Asl Kamolon Milliy va Ug‘ur Taomlar”; “Asl Osh”; “Asl Besh Panja”; “Asl Burger”; Asl lag‘mon”; “Asl Norin”; “Hotel ASL (b)”; “Asl HOSTEL (t)”; “Asl Textile”; “ASL SAMIYA TEXTILE”; va h.k. Asl lesemasi 1. kelib chiqish, kelib chiqish e‘tibori bilan qarashliligi; nasli, tagi; 2 Kelib chiqqan (asos) joyi; 3 Yaratilishdagi, bosh, dastlabki; 4 Chin, chinakam, haqiqiy manolarini beradi[6, 106]. O‘zbek brendlarini nomlanishida asosan mahsulot sifatini oshirib ko‘rsatishga urg‘u beriladi.

Kuzatishlarimiz, milliylik xususiyatlarni o‘zida aks ettiruvchi brend nomlarini ko‘p qismi umumiste‘moldagi so‘zlar hamda kasbiy leksikadan olinganini ko‘rsatdi. Aynan bunday nomlash ehtiyoji bilan hosil qilinarkan, hosil bo‘lish jarayonidayoq lingvomadaniy xususiyatga ega bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilidagi **OROM** leksemasi ishtirokida: “OROM MEHMONXONA TOSHKENT”; “Orom kafe”; “Otel Orom” va h.k. **ORZU** leksemasi ishtirokida; “ORZU MEHMONXONA”, “ORZU kafe”, Restoran Bar “ORZU” va h.k. **SAFAR** leksemasi: “Gostinitsa Safar”; “Safari- ArtCafe”; “SAFAR HOTEL” va h.k.

Chinor leksemasi ishtirokidagi brend nomlariga quyidagilarni misol tariqasida keltirish mumkin. **Chinor**– f. 1 Po‘sti ko‘kish, panjasimon shapaloq bargli, uzoq umrli sersoya katta daraxt. 2 *ko‘chma* Turmush o‘rtog‘i yoki o‘g‘il, farzand (ayolga nisbatan). 3 *ko‘chma* Suyanchiq, qo‘llab quvvatlovchi shaxs[7, 489]. Ushbu leksema ishtirokidagi milliy brendlarga quyidagilar misol bo‘la oladi: “Art Chinor”; “Ming Shinor”; “Chinara”; “Al- chinor”; “cafe Chinor”; “Chinor Buxoro Taomlari Choponcha”; “Bog‘i Chinor”; “ChINOR KAFE”; “BESH CHINOR KAFE”; “Chinor Kafe – Buxara”; “Chayxana Chinor”; “CHINOR KAFE (Qashqadaryo)”; “Chinor Kafe- Jizzax”; va h.k.

Yana bir milliy xususiyatga ega “**TULPOR IMKON**” brendi so‘z birikmasi sifatida berilgan. Ushbu brend ostida qurilish kompaniyasi faoliyat yuritadi. O‘zbek milliy manzarasida tulpor leksemasi ijobiy ma‘noda keladi. Tulporga O‘zbek tilining izohli lug‘atida quyidagicha izoh berilgan. 1. Nasldor, chopqir uchqur ot; arg‘umoq. 2. Qanotlari bo‘lgan afsonaviy uchar ot. Bunga, nazarimizda, qadimgi ajdodlarimizning tulpor obrazida chopqir, uchqurligi haqidagi

tasavvurlari sabab bo‘lgan. *Imkon* so‘zi mumkin, qodir hamda qudrat ma’nosini anglatadi.

O‘zbekistonda taniqli bo‘lgan “Tandir” brendi ostida restoran nomi atalgan. Ushbu restoran “**TANDOOR OILAVIY RESTORAN**” brendi ostida faoliya yuritadi. “TANDOOR” nom jarandorligini oshirish orqali ekspressilikka yo‘g‘rilgan. Tandir o‘zbek xalqida non, somsa yopib pishirish uchun loydan yasalgan qurilma bo‘lib, yaqin yaqingacha xar bir o‘zbek xonadonida ushbu qurilma mavjud bo‘lgan. O‘zbek tilining izohli lug‘atida ham [*a.*— non yopiladigan o‘choq, qurilma] bo‘lib, non, somsa, kabob kabilarni yopib pishirish, tayyorlash uchun loydan yasalgan qurilma [8, 662] sifatida izohlangan. Tandir o‘zbek madaniyatida o‘z qadriyatiga ega. Yaqin yaqinlarda ham har bir honadonda tandir qurilmasi mavjud bo‘lib, deyarli barcha oilalarda non, somsa yopilgan va bu ko‘p hollarda mehmon kutish bilan bog‘liq hodisa hisoblangan. Hozirda ham viloyat va tumanlarda bu odat saqlanib kelinadi.

Xulosa: O‘zbek, ingliz va rus tillaridagi brend nomlari lingvomadaniy xususiyatlari ularning hududiy farqli belgilarida ham kuzatiladi. Har uchchala tilda ham brendlarning milliy madaniyat xususiyatlarini ozmi-ko‘pmi o‘zida mujassam etadi. Ya’ni, ko‘p brend nomlarini shakllantirishda muayyan hudud, muayyan tilda gapiruvchi hamjamiyatga xos tasavvur va bilimlar, qadriyatlar, xulq qoidalari tizimi, kishilar dunyoqarashi hisobga olinishi kerak. Lekin, o‘zbek milily brenlaridan xalqaro miqyosda o‘zga til vakillariga tushunarli bo‘lishi uchun xam internatsional brend nomlaridan foylalanish xolati mavjudligi kuzatildi.

REFERENCES

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2006. 3-жилд. – Б. 66.
2. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси, 2006. 4-жилд. – Б. 410.
3. Адизова И. Ўзбек мумтоз адабиёти тарихи (xvi-xix аср ярми) ўқув қўллан. “Фан” нашриёти 2006.
4. Shamsieva, B. (2022). The term of transfer in the field translation studies. In развитие науки, технологий, образования в хxi веке: актуальные вопросы, достижения и инновации (pp. 99-102).

5. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). Issues on translation of character speech (on the example of korean-uzbek literature). *Международный журнал искусство слова*, 3(4).
6. Fatxutdinova, I. A. (2021). Tarjimada ekvivalentlikning muloqot maqsadini ifodalash vositalari. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(Special Issue 2), 140-149.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDaan IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

XITOIY VA O‘ZBEK TILLARIDA FE’L FRAZEOLOGIZMLARINING ANTONOMIYA HODISASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460802>

Shahzoda XASANOVA,

TDSHU o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +998978447818;

E-mail: shaxzoda_xasanova@tsuos.uz

Annotatsiya. Tildagi tizimli munosabatlarning eng muhim ko‘rinishlaridan biri uning qarama-qarshiligidir. Tillar orasida o‘ziga xoslikni tahlil qilish birligining o‘zgaruvchanligi jarayonida, talafuzzida, mazmun doirasida xususiyatni ochib berish maqolamizning asosi hisoblanadi. Shuni ta’kidlash joizki, fe’l frazeologizmlar va iboralarning o‘ziga xoslik tushunchalarining birlashtiruvchi xususiyati lingvistik ob’ektlarga lisoniy tuzilmaning yaxlitligi, hamda, shakl va mazmun birligi nuqtai nazaridan yondashiladi.

Kalit so‘zlar: fe’l frazeologizmlari, 成语 chéngyǔ, 歇后语 xiēhòuyǔ, 惯用语 guànyòng, frazeologik antonimlar.

Аннотация: Одним из важнейших проявлений систематических отношений в языке является его противопоставление. В основе нашей статьи лежит выявление особенности в процессе варьирования единицы анализа уникальности между языками, в произношении, в содержании. Стоит отметить, что объединяющим признаком понятий уникальности глагольной фразеологии и словосочетаний является подход к языковым объектам с точки зрения целостности языковой структуры, а также единства формы и содержания.

Ключевые слова: глагольная фразеология, 成语 chéngyǔ, 歇后语 xiēhòuyǔ, 惯用语 guànyòng, фразеологические антонимы.

Abstract: One of the most important manifestations of systematic relations in the language is its opposition. The basis of our article is to reveal the feature in the process of variation of the unit of analysis of uniqueness among languages, in pronunciation, within the content. The unifying feature of the concepts of the uniqueness of verb phraseology and phrases is that we approached linguistic objects from the point of view of the integrity of the linguistic structure, as well as the unity of form and content.

Keywords: verb phraseology, 成语 chéngyǔ, 歇后语 xiēhòuyǔ, 惯用语 guànyòng, phraseological antonyms.

Tildagi tizimli munosabatlarning eng muhim ko‘rinishlaridan biri uning qarama-qarshiligidir. Abdug‘afur Mamatov hammualliflikda yozgan monografiyasida quyidagi so‘zlarni zikr qilib o‘tadi: “Taniqli tilshunos L.V.Sherba “kontrastlar o‘ziga diqqatimizni kuchli jalb qiladi” [1] deya ta’kidlagan edi. “Antonimning zamirida bir jinsli narsalar, hodisalar, harakatlar, sifatlar, belgilardagi sezilarli farqlarni aks ettiruvchi qarama-qarshi assotsiatsiya yotadi. Antonim eng muhim lingvistik universallardan biri, turli tillarning leksik-semantik tizimining muhim o‘lchovlaridan biridir” [2,6] Haqiqatdan ham frazemik antonimlar bir tomondan uslubiy vosita sifatida o‘zaro zid tasvir, taqqoslash, keskin qarama-qarshilikni ifodalasa, ikkinchi tomondan dunyodagi real qarama-qarshilikni aks ettiradi. 他这人腰缠万贯，出手大方，一掷千金，不会亏待您的。 *Tā zhè rén yāochánwànguàn, chūshǒu dàfāng, yīzhìqiānjīn, bù huì kuīdài nín de*[3,138].

Uning puli achib yotibdi, saxiylik bilan hammaga ulashadi, xovuch-xovuch ulashadi va sizni albatta xursand qiladi [4,181].

U va puli oshib toshib yotgan sahiy inson bo‘lib, juda ko‘p pul sarflaydi va sizni xafa qilmaydi. (T)

Keltirilgan misolda 腰缠万贯 *yāochánwànguàn* – *puli achib yotibdi, puli oshib toshgan* deb tarjima qilinadi ya’ni *boy, badavlat* ma’no kelib chiqadi. Ushbu fe’l frazeoloik birlikka quyidagi frazeologik birikma antonim bo‘la oladi: 赤贫如洗[5,73] *chì pín rú xǐ* – *bir tiyinsiz qolish, qashshoq bo‘lish* ma’nolarini anglatadi

Frazeologik antonimlar inson fikr almashinuvi jarayonida keng qo‘llanilib, insonning individual va ijtimoiy faoliyati va sifatleri, his-hayajoni, borliqni anglashi hamda uning ma’naviy hayotga u yoki bu tarzdagi munosabati asosida shakllanadi. Qarama-qarshilik tushuncha sifatida inson ongining xarakterli ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, kundalik hayotdagi turli g‘oyalar, ilmiy bilimlar asosida yotadi. Antonimiya inson tafakkurining umumiy qonuniyatlari bilan belgilanadi, chunki bu mantiqiy muammodir. Til vositalari yordamida ko‘pgina murakkab hodisalarning qarama-qarshi mohiyatini moslashuvchan tushunchalarda aks ettirish mumkin. 她的话看起来击中了学员们的要害，他们重新聚精会神，一手拿笔，一手按本子，双眼望着我的岳母。 *Tā dehuà kàn qǐlái jǐ*

zhòng le xuéyuánmen de yāo hài, tāmen chóngxīn jùjīnghuìshén, yīshǒu nà bǐ, yīshǒu àn běnzi, shuāngyǎn wàngzhe wǒ de yuè mù[3,191].

Aftidan, uning so‘zlari nishonga tegdi, chunki talabalar yana diqqatlarini bir joyga to‘playdilar, ruchkalarini oldilar, qo‘llari bilan daftarni changallaydilar va nigohlarini qaynonamga qadaydilar [4,250].

Ko‘rinishidan uning so‘zlari talabalarning e‘tiborini o‘ziga tortdi, ular diqqatlarini bir joyga jamlab, qo‘llariga ruchka va daftarni olib, nigohlarini qaynonamga qaratdilar. (T)

聚精会神 jùjīnghuìshén fikrini jamlamoq, diqqatini bir joyga jamlamoq kabi ma‘nolarni anglatadi. Bu frazeologik birlikka antonim so‘z esa quyidagicha: 心不在焉 xīnbùzàiyān – fikri tarqoq, hayoli joyda emas deb tarjima qilinadi.

Semantika nuqtai nazaridan mantiqiy va lingvistik antonimlar o‘z mohiyatiga ko‘ra baholovchi kategoriyalardir. 勢如破竹 shìrúpòzhú biron-bir ishni osonlik bilan amalga oshirish; anov-manov ish unga cho‘t emas deya tarjima qilinadi bunga antonim sifatida 游移不定 yóuyí bùdìng biron bir ishni osonlik bilan amalga oshira olmaslik. Ushbu misollarni gapda berilishini ko‘ramiz:

我们是一群蠢材尚能如此，何况鱼鳞少年天生其奇才，又加上心怀深仇大恨，为了复仇练技，岂能不事半功倍，勢如破竹[3,137].
Wǒmen shì yīqún chǔncái shàng néng rúcǐ, hékuàng yú lín shàonián tiānshēng qí qícai, yòu jiā shàng xīnhuái shēnchóudàhèn, wèile fùchóu liàn jì, qǐ néng bù shìbàngōngbèi, shìrúpòzhú.

Kasd olish uchun u o‘z mahoratini charxlayapti, shu boisdan barakali harakat qilyapti, qariyb kuch sarflayapti, shu boisdan u bu ishni qiynalmasdan bajaryapti, anov-manov ish unga cho‘t emas[4,178].

Biz bir guruh bo‘lib buni qila olamiz, qolaversa, endi tug‘ilgan go‘dakning ham istedodi bo‘ladi, chuqur nafrat va nafrat bilan, qasd olish ko‘nikmalarini mashq qilish uchun, qanday qilib yarmi kuch bilan ikki barobar natijaga erisha olmaysiz, bambuklarni sindirgandek osonlik bilan amalga oshiring. (T)

老人默默地站着，脸上那两点绿光游移不定，好像两只精疲力竭的萤火虫[3,109](Mo Yan 109). Lǎorén mò mò de zhàn zhe, liǎn shàng nà

liǎng diǎn lǜ guāng yóuyí bùdìng, hǎoxiàng liǎng zhī jīngpílijié de yíng huǒchóng.

Chol uning ro‘parasida churq etmay turar, holdan toygan tillaqo ‘ng‘izlarga o‘hshab, ko‘zlari alang-jalang qilardi [4,178].

Chol indamay turardi, nima qilishini bilmaydigan xuddi tillaqo ‘ng‘izlar kabi ko‘zlari miltillardi (T).

Antonimlar asosan biror bir ish harakatni maqtash, baholash yoki taqqoslashda keng qo‘llaniladi. L.A.Novikov ham o‘zining “Rus tili antonimi: qarama-qarshiliklarni semantik tahlil qilish” nomli qo‘llanmasida ushbu fikrlarni ilgari surgan: “Baholash tuzilmasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: a) baholash predmeti, baholashni ifodalash orqali aniqlanayotgan ob‘ektga qiymat beruvchi; b) ma‘lum bir qiymat berilgan baholash predmeti; s) baholashning o‘zi: mutlaq (yaxshi, yomon) va qiyosiy (yaxshiroq, yomonroq); d) asoslar - baho beriladigan nuqtai nazardan” [6, 36].

Antonimlar badiiy mantda qarama-qarshiliklarni hosil qilishga xizmat qilib, nutqning ifodaliligini kuchaytirishga yo‘naltirilgan bo‘ladi. Frazeologik antonimlar vositasida esda qolarli, yorqin obrazlar yaratiladi. Tilshunos olim X.Hamidov o‘z monografiyasida quyidagi fikrlarni ilg‘or surgan: “Iboralarning shakllanishi, ma‘no xususiyatlarini tashkil etuvchi komponentlar orasidagi ma‘no munosabatlari, frazeologik ma‘no kasb etuvchi elementlarning bog‘lanish turlari tashqi frazeologik munosabatlar bilan bir qatorda frazeologik antonomiya, frazeologik omonomiy, frazeologik sinonomiy va iboralarda variantlashish hodisalari ustida alohida to‘xtalish kerak bo‘ladi”[7,112].

Antonimlarning o‘ziga xos bo‘lgan xususiyati shundaki, ular barcha so‘zlarning inkori bilan bog‘lanishidir, lekin keltirilgan antonim umumiy gapni butun qolgan qismi inkor qilsa, bu ularning farqlovchi xususiyati bo‘lib xizmat qiladi. Antonimlarning xususiyati ularning barcha antonimlarga xos bo‘lgan inkor bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lanishidir, lekin bu antonim bilan nomlanmagan umumiy to‘plamning butun qolgan qismi inkor qilinsa, bu ularning farqlovchi xususiyati bo‘lib xizmat qiladi. Antonimik inkor qarama-qarshilikning iboralar mazmunida salbiy va ijobiy xususiyatlarini birga qo‘llaniladi, uning ma‘nosini inkor etadi.

Butun mazmuni bilan bir-biriga qarama-qarshi boʻlgan antonimik maʼnolar faqat bitta xususiyatga koʻra paradigmatic jihatdan farqlanadi. Antonimiya leksik birliklarning semantik tarkibiy qismi boʻlib, qarama-qarshiliklardan birini uning juftligisiz tushunish mumkin emas. Har bir antonim oʻziga xos qarama-qarshilikni oʻz ichiga oladi. Antonimlarning paradigmatic munosabatlari nuqtai nazaridan semantik yaqinligi sintaksisda – sintagmatikada – boshqa soʻzlar bilan sintaktik va leksik jihatdan mos kelishining katta oʻxshashligida ham namoyon boʻladi. Antonimlar leksik moslik sohalarining deyarli toʻliq mos kelishi bilan tavsiflanadi, bu ularning qarama-qarshilikni ifodalovchi kontekstlarda birga qoʻllanilishini talab qiladi. 心狠手辣 *xīnhěnhǒulà* – yuragi tosh qoʻli qaltiramaydigan (shafqatsiz), 赤子之心 *chìzǐ zhī xīn* – yangi tugʻilgan goʻdakdek yuragi pok; 形正影直 *xíng zhèng yǐng zhí* – tanasi toʻgʻrining soyasi ham toʻgʻri, 放冷箭 *fànglěngjiàn* – sovuq oʻqni otish.

Yu.A. Gvozdev frazeologik birliklarning bir jixatlarini sanab oʻtgan: 1) frazeologik birliklarning grammatik maʼnolarining umumiyliigi; 2) frazeologik maʼnolarning umumiyliigi; 3) frazeologik birliklarning kontekstga mos kelishi[8,352].

A.F.Axatovna oʻzining nomzodlik dissertatsiyasida frazeologik antonimlarni 4 ga boʻlib izohlaganini shohidi boʻldik: “Frazeologik antonimlardan foydalanish shakllari va usullari har xil, ammo ularni shakllantirishning toʻrt turi eng keng tarqalgan:

1. Leksik antonimlar asosida tuzilgan frazeologik antonimlar. Bunda frazeologik birliklar mazmunining qarama-qarshiligi ogʻzaki antonimiya tufayli yuzaga keladi.

2. Idiomaning integral maʼnosi asosida tuzilgan frazeologik antonimlar

3. Tasdiq va inkor feʼl shakllari asosida tuzilgan frazeologik antonimlar.

4. Mantiqiy va semantik qarama-qarshilik asosida tuzilgan frazeologik antonimlar. Bunda frazeologik birliklar oʻz tarkibidagi soʻzlarga maʼno jihatdan oʻxshamaydi”[9, 164].

Ushbu fikrlarga misollarni keltiramiz: 三心二意 *sānxīn'èryì* bir fikrli bo‘lmaslik; 一心一意 *yīxīnyīyì* bir fikrli bo‘lish; 处事不疑 *chǔshì bù yí* shakshubxasiz biron bir ishni amalga oshirish...

Bu borada turlicha fikrlar ilg‘or surilgan masalan Yu.A.Gvozdarev, “...frazeologiyada antonimik munosabatlar majburiydir, chunki frazeologik birliklar ongda juft bo‘lib ifodalangan mavhum tushunchalarni bildiradi”[10,352], – deya o‘z fikrini bildirgan.

Yuqorida keltirilgan misollar hamda fikrlardan ma‘lm bo‘ladiki frazeologizmlar ma‘noning umumiy yoki qarama-qarshi ma‘nolariga ega bo‘lsa, shuningdek, atonim mazmunida qo‘llanilsa, leksik jixatdan bir xil bo‘lsa, antonim hisoblanadi. Frazeologik antonimlar, birinchidan, frazeologik ma‘noning individual xususiyati, kelib chiqishi obrazlarning bir-biridan farq qilishi nuqtai nazaridan ko‘p qo‘llanilmaydi, shuningdek keng tarqalmagan deb ham fikr bildirishimiz mumkin. Shuningdek, Emirova A.Z. ham o‘z frazeologik antonimlar haqida quyidagi fikrlarni ilgari surgan: “Frazeologik antonimiya, shubhasiz, leksikadan ko‘ra murakkabroq hodisaligi bilan izohlanadi. Frazeologik birliklar. ma‘nosining o‘ziga xos xususiyatiga ega turg‘un so‘z birikmasi sifatida tilning yuqori darajadagi birligidir”[11,171]. Frazeologizmlar ma‘no jihatdan qarama-qarshi bo‘lishi mumkin, ammo antonim bo‘lolmaydi, chunki ularning antonimlik tasvirlari bir-biriga bog‘liq emas. Frazeologizmlar, agar ularning qarama-qarshiligi barcha ma‘no elementlariga taalluqli bo‘lsa, antonim frazeologizmlar qatoriga kiritishimiz mumkin deb hisoblaymiz. 充耳不闻 *chōng'ěrbùwén* – *quloqlarini yopmoq, eshitmaslik* ushbu so‘zga mos antonomik feel frazeologik birlik 洗耳恭听 *xǐ'ěrgōngtīng* – *quloqlarini yuvib eshitmoq* so‘zma-so‘z tarjima qilinganda diqqat bilan tinglamoq deb ham tarjima qilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi; 笨嘴拙舌 *bèn zuǐ zhuō shé* – *tili boshini yeydi (ahmoq og‘iz bidirlar)* deb tarjima qilinsa unga antonim frazeologik birlik sifatida 伶牙俐齿 *língyálichǐ* – *tili o‘tkir (xitoy tilida tishga nisbatan tishi o‘tkir)* olindi. Xitoy tilining frazeologik lug‘atida ushbu turdagi frazeologik antonimlardan tashqari boshqa turdagi frazeologik antonimlar ham mavjud. Unda antonimlar o‘zaro semantik mazmun bo‘lib

birikadi[12,108]³⁰. 洗心革面 *xǐ xīn gé miàn* – *qalbini poklab o‘zini o‘zgartirish ya’ni tavba qilish*; 死不悔改 *sǐ bù huǐgǎi* – *o‘lganda ham o‘zgarmaslik tavbasiga tayanmagan*

Ayrim frazeologik birliklarning bir necha ma’nolari bor masalan *qo‘l ostida* frazeologik birligining 3 xil ma’nosi bor 1) *qo‘liga* yaqin ya’ni *qo‘li* yetadigan darajada yaqin; 2) *qo‘l ostida* bo‘lmoq kimgadir kimningdir nazoratida bo‘lmoq, tobe bo‘lmoq; 3) *qo‘l ostidagi* sirini saqlamoq bundan ko‘rinadiki har bir ma’nosiga xitoy tilida alohida antonimlari mavjud. Birinchi ma’nosi juda yaqin so‘zining antonimi juda uzoq *qo‘li yetmaslik* iborasini keltiramiz 天涯海角 *tiānyáhǎijiǎo* *dunyoning narigi burchagi*; ikkinchi ma’nosi kimgadir tobe bo‘lmoq ma’nosiga antonim ibora *o‘ziga-o‘zi bosh bo‘lish*, *hech kimga qaram bo‘lmaslik* 特立独行 *tè lì dúxíng* *hech kimga qaram bo‘lmaslik*; uchinchi ma’nosi *qo‘l ostida (sir saqlamoq)* iborasiga antonim frazeologik birlik sifatida *hammaning ko‘z oldida* frazeologik birlik olindi 众目睽睽 *zhòngmùkuīkuī*. Bundan ko‘rinadiki o‘zbek tilida ko‘p ma’noli fe‘l frazeologik birliklar soni ko‘proq.

A.A.Reformadskiy o‘zining “Tilshunoslikka karish”[13,95] asarida antonimlar bir yoki bir nechta umumiy komponentlarga ega bo‘lishi mumkin. Tuzilishiga ko‘ra 2 turga bo‘ladi, ya’ni butunlay sodda tuzilgan frazeologik birliklarning antonimlari ular *emas*, *yo‘q* kabi inkorlarlar xitoy tilida 没, 不 so‘zlari bilan yasaladi, tadqiqotlarimiz nuqtai nazaridan fe‘l frazeologik birliklarni yuqorida keltirilgan so‘zlar bilan ifodalanishi antonim frazeologik birligini yoqotadi va bu guruh xitoy tiliga xos emasligi yuzaga chiqadi. Ikkinchi turi esa, tuzilishi jihatdan bir turdagi struktur frazeologik antonimlar: 恒眉怒目 *héng méi nù mù* – (*qoshlar chimirilgan qovog‘i solingan*) *qovoq tumshuq qilmoq, jaxli chiqmoq* aynan shu so‘zning antonimi 慈眉善目 *címéishàn mù* – (*qosh va qarashlari muloyim*) *ko‘ngli ochiq*; 一心一意 *yīxīnyīyì* – (*bir yurak bir qalb*) *tili dili bir bo‘lmoq*, 三心二意 *sānxīn’èryì* – (*uchta yurak, ikki qalb*) *ikkiyuzlamachi bo‘lmoq, chin qalb egasi bo‘lmaslik*. Ushbu keltirilgan misollarda tuzilish jihatdan bir xil fe‘l frazeologik birliklarda faqatgina

³⁰Сидоренко М.И. Парадигматические отношения фразеологических единиц в современном русском языке. Ленинград, 1982. 108 с.

birinchi va uchinchi qism o‘zgarishi bilan yasalgan bo‘lib, 恒 *héng* va 怒 *nù* so‘zlariga antonim qilib 慈 *cí* 善 *shàn* so‘zlari olingan, keyingi misolda esa 一 *yī* bir soni va 三 *sān* 二 *èr* ikki va uch sonlari qo‘llanilgan. Bir soni domiy o‘zgarish yagona degan ma‘noni anglatadi, ikki va uch sonlari frazeologik birlikda doimiy emasligi o‘zgarishi mumkunligini bildirib kelgan.

她又拉开了夹层的拉链，摸出了那个女人的照片。她说：快来看呀！红色小姐们聚到一起，七嘴八舌议论。他的愤怒到了顶点，用一连串的脏话咒骂她们，但她们浑然不觉。Tā yòu lā kāile jiācéng de lāliàn, mō chūle nàgè nǚrén de zhàopiàn. Tā shuō: Kuài lái kàn ya! Hóngsè xiǎojiěmen jù dào yīqǐ, qī zuǐ bā shé yìlùn. Tā de fènnù dào le dǐngdiǎn, yòng yīliánchuàn de zānghuà zhòumà tāmen, dàn tāmen húnrán bù jué[3,76]。

Qizaloq to‘pponchani qayta joyladi va ichki cho‘ntagidagi shirildoqni surib ochib, xaligi xotinning fotosuratini chiqardi.

– Xoy, bu yoqqa qaranglar, nima bor ekan! – dedi qiz.

Ofitsiant qizlar uni o‘rab olishdi va biri olib-biri qo‘yib, har kim ko‘nglidagini ayta boshladi.

Azbaroyi g‘azabdan u qizlarni changitib so‘ka ketdi, ammo qani endi ularni eshitgani qulog‘i bo‘lsa[4,98].

U(ayol kishi) yana hamyonidan o‘sha ayolning suratini chiqardi. – “Tezroq kela qolinglar! Ofitsiant qizlar yig‘ilib, biri olib biri qo‘yib har nima deya ketishdi. Uning g‘azabi chiqib, ularni bir qator bo‘ralab so‘kdi, lekin ular buni sezishmadi. (T)

Ushbu 七嘴八舌 *qī zuǐ bā shé* – biri olib biri qo‘yib har nima deya ketishdi fe‘l frazeologik birlikka antonim frazeologik birlik sifatida 异口同声 *yìkǒutóngshēng* – ko‘plam odamlar bir narsa haqida gapirishi, hamma bir yoqadan bosh chiqarmoq, hamma bir ovozdan mos bo‘la oladi. Keltirilgan frazeologik birliklar tuzilishi jihatdan bir-biridan farq qiladi lekin ma‘no jihatdan ular aynan fe‘l frazeologik antonimlar hisoblanadi. Yana bir misol keltiramiz: o‘zbek tilida (biron bir narsani) *kaftidek biladi* qilmoqchi bo‘lgan ishini yaxshi biladi, qiladigan ishi tayin; bu frazeologik birlikka qarama-qarshi frazeologik birlik esa u *qo‘lini bu qo‘liga urib o‘tirish* hech narsa qilmaslik, erinchoqlik qilmoq. Xitoy tilida 口是心非

kōushìxīnfēi – dili boshqa tili boshqa (ikkiyuzlamachi); 心口如一 xīnkǒu rúyī – qalbi tili bir bo'lmoq (sofdil).

O'zbek va xitoy tillarida fe'l frazeologik antonimlarning tahlili jarayonida, ma'no jihatdan bir biriga antonim bo'lgan frazeologik birliklar o'ziga xosdir. Shuningdek, tillar o'rtasida antonim ekvivalentlik topish bir muncha mushkullikni keltirib chiqardi. Fe'l frazeologizmlarning antonimlari analoglarni keltirib chiqaradi va buning asosiy sababi o'zbek va xitoy xalqlarining milliy madaniyatlaridagi tafovutlar, shu tillarda so'zlashuvchilarning tushunchalari va mentalitetidagi bir mavzu, hodisaga oid turli tushunchalarning mavjudligi bilan bog'liqdir.

REFERENCES

1. Щербань Л.В. Избранные работы по русскому языку. –М., 1957.
2. Львов, М.Р. Словарь антонимов русского языка - М.: Русский язык, 1985. - 384 с.
3. 莫言。酒国。页 72。
4. Амир Файзулла, Севара Алижанова (таржимаси) МоЯн. Мусаллас мамлакат. –Тошкент: Ўзбекистон 2018, 185 б
5. Готлиб О. М., Му Хуаин. Китайско-русский фразеологический словарь. – Иркутск, ул. Лермонтова Издательство “ИГУ” 2019, 73 с. (596).
6. Новиков, Л.А. Антонимия в русском языке: семантический анализ противоположности в лексике - М.: МГУ, 1973. -36 с. -290 с.
7. Ҳамидов Х.Х. Турк фразеологияси масалалари./Монография.–Тошкент: Bayoz, 2019. 112 б
8. Xasanova, S. (2021). Rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi: rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(7).
9. [9] – Гвоздарёв, Ю.А. Современный русский язык. Лексика и фразеология. - Ростов-на-Дону: 2009. - 352 с. -С 248
10. Ахмедова Ф.А. Глагольные фразеологизмы, обозначающие чувства, в русском, английском и таджикском языках//дис// –М.: 2013. -164 с.
11. Гвоздарёв, Ю.А. Современный русский язык. Лексика и фразеология. - Ростов-на-Дону: 2009. - 352 с. -С 247
12. Эмирова А.М. Об антонимических противопоставлениях в сфере фразеологии//Вопросы семантики фразеологических единиц (на материале русского языка): Тезисы докл. и сообщений. Новгород, 1971. –с 171-175.
13. Сидоренко М.И. Парадигматические отношения фразеологических единиц в современном русском языке. Ленинград, 1982. 108 с.
14. Реформатский А.А. Введение в языковедение. –М.: 1967. 542 с.

15. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
16. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
17. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
18. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
19. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

TURK TILIDA INSON OBRAZINI IFODALOVCHI ZOOFRAZEOLOGIZMLAR TARJIMASIGA DOIR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460833>

Zebo SALIMOVA,
TDSHU o‘qituvchisi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998 90 936-83-63;
E-mail: zebosalimova1990@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu ilmiy maqola turk tilida inson obrazini ifodalashda zoonim va zookomponentli iboralar va ularning tarjimasini masalalariga bag‘ishlanadi. Ijobiy va salbiy xususiyatlarni ifodalashda qo‘llanilgan birliklar tahlil qilinadi. Zoonim orqali inson qiyofasini ifodalashda til imkoniyatlarining kengligi ko‘rib chiqiladi. Turk tilida inson qiyofasini aks ettirish, ularning xarakterlarini ochib berishda tilning so‘z boyligiga e‘tibor qaratiladi. Zoofrazeologizmlar va ularning tarjimasidagi o‘xshash va farqli tomonlar o‘rganiladi.*

Kalit so‘zlar: *Til, inson qiyofasi, xarakter, zoonim, portret, o‘xshatish, ekvivalent, til doirasi, ma‘no ko‘chishi.*

Аннотация. *Данная научная статья посвящена зоонимическим и зоокомпонентным выражениям и их переводу на турецкий язык. Анализируются единицы, используемые для выражения положительных и отрицательных характеристик. Zoonim исследует широту языковых возможностей в выражении человеческого образа. В турецком языке внимание уделяется лексике языка при отражении образа людей и раскрытии их характеров. Исследуются сходства и различия зоофразаологизмов и их перевода.*

Ключевые слова. *Язык, человеческий образ, характер, зооним, портрет, аналогия, эквивалент, объем языка, передача значения.*

Abstract. *This scientific article is devoted to zoonym and zoocomponent expressions and their translation in Turkish. The units used to express positive and negative characteristics are analyzed. Zoonim explores the breadth of language possibilities in expressing the human image. In the Turkish language, attention is paid to the vocabulary of the language when reflecting the image of people and revealing their characters. Similarities and differences in zoophraseologisms and their translation are studied.*

Keywords: *Language, human image, character, zoonym, portrait, analogy, equivalent, volume of language, transfer of meaning.*

Olamda hamma narsa bir-biriga bog'liq yaratilganidek, Insoniyat ham tabiat bilan chambarchas yashaydi. Kishining xatti-harakatlari, xarakteri va tashqi ko'rinishini hayvon yoki o'simlik nomlari bilan atash yoki o'xshatish buning yaqqol isbotidir. Tarixdan hozirgi kunga qadar yomon xulqli odamlar yovvoyi yirtqich hayvonlarga, yaxshi fazilatli insonlar uy hayvonlariga, sezgir, harakatchanlar ba'zi qushlarga o'xshatilishi an'anaga aylanib qolgan.

Hayvonot dunyosi haqiqatining nomlari bo'lgan zoonim ko'pgina tillarning leksik tarkibidagieng qadimgi semantik guruhlardan birini tashkil qiladi. Ma'juziy ma'nolarning rivojlanishi tufayli zooleksemalar insonning fazilatlarini va harakatlarini tavsiflash uchun faol ishlatiladi.

Muayyan madaniyatga tegishli bo'lish ma'lum bir jamiyatda shaxsni sotsializatsiya jarayonida takrorlanadigan bilimlarning asosiy stereotipik yadrosining mavjudligi bilan belgilanadi, shuning uchun stereotiplar madaniyatdagi nomuvofiq nomlar hisoblanadi.

Zoofrazeologizmlar tarkibida hayvon nomlari qatnashgan va aksariyat holatda ularning xatti-harakatlarini ifodalaydigan iboralardir. Ilmiy adabiyotlarda tarkibida hayvon nomlari kelgan iboralarni ifodalash uchun zoofrazeologizmlar, zoonim komponentli frazeologizmlar, shuningdek, animalistik frazeologizmlar singari terminlardan foydalaniladi. Tarkibida zoonim komponent ishtirok etgan frazeologik birliklarning rivojlanishi inson va hayvonlarning uzoq ming yillik munosabatlariga borib taqaladi. Mazkur munosabatlar ko'p qirrali bo'lib, ular turfa shakllarda namoyon bo'ladi. Bugungi kunda ham inson faoliyatining aksariyat sohalari, xususan, qishloq xo'jaligi, sanoat, sport, ilm va h.k. hayvonlar bilan bog'liqdir. Tarixiy, geografik va ijtimoiy omillar ta'sirida rivojlanayotgan "inson – hayvonot dunyosi" munosabati o'z navbatida tilga ham ta'sir ko'rsatadi. Shuni ta'kidlash kerakki, tilning leksik fondidagi qator guruhlarning ichida faqat antroponimlar va zoonimlarga jonli mavjudotni ifodalashga xizmat qiladi. Shundan kelib chiqqan holda, zoonim komponentli iboralarga ham antroposentrik xususiyat xos deyish mumkin. Binobarin, ular zoonimlarning o'zidagi lingvistik xususiyatlarda namoyon bo'ladi. Shu ma'noda zoonim komponentli iboralarni o'rganish o'ziga xos dolzarblik kasb etadi. Zoofrazeologizmlar tarkibida uy hayvonlari: it, mushuk, qo'y, ot, ho'kiz, sigir, echki, tuya, tovuq; yovvoyi

hayvonlar: tulki, quyon, yo‘lbars, ayiq, bo‘ri, sher, to‘ng‘iz; sudralib yuruvchilar: ilon, toshbaqa; kemiruvchilar: sichqon, olmaxon; qushlar: chumchuq, qarg‘a, bulbul, bedana, mayna, g‘oz, o‘rdak, tovus; suvda yashovchilar: baliq, qurbaqa; hasharotlar: pashsha, chivin, bit, burga, ari va h.k. zoonimlar ishtirok etadi. Turkiy tillardagi “zookomponentli frazeologik birliklar jismoniy sifat, tashqi ko‘rinish, xarakter belgilari, intellekt, inson faoliyati kabilarni aks ettiradi”³¹.

Majoziy asosda paydo bo‘lgan tirik tabiat ob‘ektlari bilan insonning birlashmalari chuqur bilim asoslariga ega, chunki ular murakkab aqliy operatsiyalar natijalarini yozadilar, chunki inson o‘simlik yoki hayvonot dunyosining turli xil vakillarini o‘ziga xos fazilatlar bilan ta‘minlab, keyin o‘ziga xos xususiyatlarni beradi. o‘ziga xos xususiyatlarini, uning fikri belgisidagi har qanday umumiylikni asos qilib oladi.

Taniqli turk yozuvchisi Emine Şenlikoğluning asariga murojaat qilamiz. Asarning bosh qahramoni Mariya:

“Sevinçle oradan ayrıldım. Arabama binip eve doğru giderken aklıma geldi. Gidip bu soruyu Abdulvahhab’a sormalıydım. Böylece hem bir taşla iki kuş vurmuş olur, hem de etkisini anlardım”.(E.Ş.63s.)³²

“*Bir taşla iki kuş vurmuş*” iborasi o‘zbek tilidagi “bir o‘q bilan ikki quyonni o‘ldirish” ma‘nosini beruvchi iboradir.

Tarjima tilida asliyatda qo‘llanilgan frazeologik birlikka ekvivalent frazeologizm topilmagan taqdirda, adekvatlik ko‘p hollarda muqobil variantlar yordamida amalga oshiriladi. Ma‘no va uslubiy vazifa jihatlaridan mos ikki til frazeologik birliklari qator hollarda bir-birlaridan leksik tarkibda yo butunlay, yoki tayanch komponentlaridan boshqa unsurlarda farq qiladilar. Bunday frazeologik birliklar o‘zaro muqobil munosabatida bo‘ladi. Moddiy jihatdan farq qiladigan bunday muqobil variantlarning paydo bo‘lishi va iste‘foda etilishi har bir xalq sohibining muayyan fikrni obrazli yoki hissiy-ta‘sirchan tarzda ifoda etishda o‘z turmush tushunchalari, urf-odatlarini, milliy-falsafiy qarashlari va o‘ziga xos ruhiyatidan kelib chiqishlari bilan izohlanadi.³³

³¹ Исмоилов Ф. Зоокомпонентли фразеологик birliklarнинг этномаданий хусусиятлари // Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари. №7. – Тошкент, 2013. - 98 б.

³² Emine Şenlikoğlu. Maria. – İstanbul: Eylül, 2019. - 63 s.

³³ Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. – Тошкент: Фан, 2005. - 195-196 б.

Masalan Aziz Nesinning “Şimdiki Çocuklar Harika” asaridan parchani ko’raylik: Başka bir çocuk horoz gibi atıldı: -Asıl yalancı senin gibisine derler. Benim babam, bikez bile sınıfının ikincisi olmamış. Hep sınıfının birincisiymiş. Anladın mı sen? ³⁴ Parchadagi horoz gibi frazeologik birligi “o’dag’aylamoq” ma’nosini berish uchun qo’llanilgan. Tarjimada mazkur ma’noni ifodalashda xo’rozning bo’ynini cho’zish harakatiga muqoyasalangan bo’ynini cho’zmoq iborasidan foydalanilgan. Qiyoslang: - O’zing ham aldoqchi ekansan. Mening dadam sinfda hecham qolmaganlar. Nuqul a’lo o’qiganlar. Tushundingmi? – dedi boshqa bir bola bo’ynini cho’zib ³⁵. Turk va o’zbek tillaridagi aslan gibi / arslonday o’xshatishi kuchli, mard, azamat kishilarga nisbatan qo’llaniladi. Biroq turk tilida aslan gibi iborasining o’zbek tilidan farqli o’laroq, “sog’lom” ma’nosi ham mavjud. Mazkur iboradan quyidagi parchada aynan shu ma’noda foydalanilgan: Ben, gözlerimde bir türlü durmayan yaşlar, tıkanan kuşyavruları gibi açık ağzımda boğuk hıçkırıklarla titrerken ihtiyar arkadaşım, pencereye döndü, karanlıkta ta uzaklara yumruğunu saklayarak: - Allah belanı versin, aslan gibi çocuğu berbat ettin, dedi ³⁶. Tarjimon bu o’rinda aslan gibi iborasini “sog’lom” ma’nosini ochib berish uchun o’zbekcha oyday qiz iborasini qo’llagan. Odatda, sharq badiiy muqoyasa an’analarini tabiiy ravishda o’zida mujassamlashtirgan o’zbek tilida go’zal qizlarni «oy»ga o’xshatish me’yoriy hol hisoblanadi. Biroq o’zbek lafzida oyday o’xshatishi “sog’lom” ma’nosida ham qo’llaniladi. Agar tarjimon xuddi asliyatdagidek arslonday bola deb tarjima qilganda, birinchidan, iboraning ma’nosi ochilmay qolgan bo’lard. Ikkinchidan, asar qahramoni qiz, binobarin, o’zbek lingvomadaniyatida arslonday o’xshatishi faqat erkaklarga nisbatan ishlatiladi. Demak, tarjima muvaffaqiyatli amalga oshirilgan. Yana bir o’rinda: Ko’zlarimdan yoshlar quyilar, ovqat tiqilib qolgan qush bolalari singari og’zimni katta ochib hiqillar, titrar ekanman, qari do’stim derazaga o’girildi, qorong’ida uzoqlarga musht do’laytirib: Xudo jazoingni bersin! Oyday qizni xarob qilding, - dedi ³⁷

³⁴ Aziz Nesin. Şimdiki Çocuklar Harika. – İstanbul: Nesin Yayınevi, 2005. -53 b.

³⁵ M. Hakimov tarjiması. G’aroyib bolalar. – Toshkent: Sharq, 2006. -101 b.

³⁶ Reşat Nuri Güntekin. Çalıkuşu. Roman. – İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995. - 370-371 s.

³⁷ Раход Нури Гунтекин. Чоликуши. Туркчадан М. Исмоилий таржимаси. – Тошкент: Шарк, 2002. - 379 б.

Har ikki tilning izohli lug'ati vositasida fitonim ifodalagan qiyofalar orqali o'zbek va turk tillari orasidagi o'xshash va farqli tomonlar ham ko'rib chiqiladi.

O'zbek va turk tillarining leksikografik manbalari materiallarini qiyosiy tahlil qilish zoonimni idrok etishda umumiy va o'ziga xos xususiyatlarning mavjudligi haqida gapirishga imkon beradi. Umumiy bo'lgan narsa bu – zoonimning ikkala til tizimida mavjudligi, shu jumladan hayvonning biologik xususiyatlari va zoomorfizm. Har ikki tilda ham odamni salbiy va ijobiy tomondan tavsiflash uchun zoometaforalardan foydalaniladi.

Insoniyat azal-azaldan borliqdagi hayvonlar va jonivorlar bilan juda yaqin munosabatda bo'lgan. Buning muayyan sabablari bor: birinchidan, hayvonot olami insonlar uchun asosiy ozuqa manбайдan biri bo'lsa, ikkinchidan, ular kundalik hayotda yordamchi ish kuchi vazifasini bajargan va uchinchidan, ov qilishda asosiy vosita hisoblangan. Ayni holat insonlarning hayvonot olami sir-asrorlarini azaldan yaxshi bilib olishga, uy hayvonlarini o'zlariga yaqin tutishiga, ularning ko'magidan samarali foydalanishga yoki yovvoyi hayvonlarga nisbatan jiddiy mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishga, umuman, ularga alohida e'tibor bilan qarashga olib kelgan. Bu o'rinda ta'kidlash lozimki, ularning har biri matnda muayyan uslubiy vosita vazifasini bajargan. Ma'lumki, insonlarning o'xshatish va qiyoslashga asoslangan obrazli fikrlash jarayonining vujudga kelishi badiiy tafakkurning o'sishi, izchil rivojlanishida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday mushohadalarning vujudga kelishida avlodlar va ajdodlarning tabiat va koinot olamini bilishga, bunda mavjud sirlarni yechishga intilishlari, biroq izohlashdagi ojizliklar tufayli ularga nisbatan sirli va ilohiy kuch sifatida baho berish, shuningdek, mifik obraz sifatida tasavvur etish hollari vujudga kelgan. Xususan, ibtidoiy dunyoqarash va diniy e'tiqod xilma-xilliklari hayvonot, nabotot va koinot olamidagi mavjud narsalarga, jonzotlarga nisbatan totemistik munosabatlar tufayli sher, arslon, yo'lbars, qoplon va burgut, lochin, qirg'iyilarni - mard, jasur, botir, dovyurak kishilarga; qarg'a, quzg'unlarni - qonxo'r, toshyurak kishilarga; tovus, bulbullarni - go'zal, chiroyli xulqli kishilarga; gul, g'uncha va oy, yulduz, quyosh singarilarini go'zal va suluv qizlarga; yantoq, saksovul kabilarni xunuk kishilarga nisbatat tashbeh etilishi

ogʻzaki va badiiy ijodda keng tarqalgan eng qadimgi tasavvurlar mahsulidir.³⁸ Bularning barchasi insoniyat oʻzini tabiatning sehrli olami bilan yoki aksincha, tabiatdagi mavjud narsa va hodisalarni insoniyatning xulq-atvori, ichki dunyosi bilan bogʻlashi, yaʼni, qiyoslashi, oʻxshatishi, sifatlashi kabilar bilan bogʻliq boʻlib, ular tilimizdagi koʻplab badiiy ifoda vositalarning vujudga kelishida asos boʻladi.

Koyun - qoʻy oʻzbek tilida ham, turk tilida ham buyruqlarni soʻzsiz bajaradigan, oʻz “men” iga ega boʻlmagan odamga qiyos qilinadi. Hayron qolib, dovdirab qaraydigan maʼnosida “koyun bakisli” birikmasi ishlatiladi. “Kedi gibi” –mushuk kabi oʻxshatishi ham boʻsinuvchan maʼnosida keladi. Shu oʻrinda “Kedi gibi dört ayak üstüne düşmek” iborasi juda qiyin vaziyatlardan ham oson chiqa olgan odamga nisbatan ishlatilishi, “kedi ile harara (veya çuvala) girmek”-chorasiz qolgan kishi bilan hamkorlik qilgan kishiga, “kedi ile köpek gibi” iborasi bir-biri bilan kelisha olmagan kishilarga nisbatan qoʻllanilishi, “kedi cigʻere bakar gibi” iborasi esa havas bilan, ishtaha bilan, qoʻlga kiritishni istab qaragan koʻzlarni ifodalashini taʼkidlash joizdir.

“Chumolidek mehnatkash” metaforasi oʻzbek tilida juda koʻp qoʻllanilgani kabi turk tilida ham ishlatiladi, “karınca yuvasi gibi” tarzida, yaʼni tiqilinch, odam gavjum joy maʼnosida qoʻllaniladi.

Birovning ortidan qolmaydigan kimsalarni “kanadek yopishqoq” iborasi bilan taʼriflaymiz. Turk tilida ham aynan “kene gibi yapışmak” birikmasi shu maʼnoda keladi.

Har bir yozuvchining badiiy mahoratini belgilashda uning qahramon portretini yaratishdagi oʻziga xosligi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki yozuvchi yaratgan portret adabiy qahramon toʻgʻrisida tasavvur hosil qilish uchun dastlabki tayanch asos sanaladi. Asarda qalamga olinayotgan voqe-hodisalarda kimlar ishtirok etayotgani, ular qanaqa koʻrinish, qiyofa va qanday feʼl-atvorga ega ekanligi, avvalo, ularning portreti orqali namoyon boʻladi.

Asardagi voqealarning kundalik hayotdagidan koʻra taʼsirchanroq, jozibaliroq boʻlishining asosiy sababi, avvalo, qalamga olinayotgan voqealarni markazida turgan qahramonlar bilan bogʻliqdir.

³⁸ I. Jumanazarova G.Fozil Yoʻldosh oʻgʻli dostonlari tilining lingvopoetikasi (leksik-semantik, lingvostilistik va lingvostatistik tahlil). – Toshkent, 2012. – B.15-16.

Tarkibida zoonim komponent ishtirok etgan frazeologik birliklarning rivojlanishi inson va hayvonlarning uzoq ming yillik munosabatlariga borib taqaladi. Mazkur munosabatlar ko‘p qirrali bo‘lib, ular turfa shakllarda namoyon bo‘ladi. Bugungi kunda ham inson faoliyatining aksariyat sohalari, xususan, qishloq xo‘jaligi, sanoat, sport, ilm va h.k. hayvonlar bilan bog‘liqdir. Tarixiy, geografik va ijtimoiy omillar ta‘sirida rivojlanayotgan “inson – hayvonot dunyosi” munosabati o‘z navbatida tilga ham ta‘sir ko‘rsatadi. Shuni ta‘kidlash kerakki, tilning leksik fondidagi qator guruhlarining ichida faqat antroponimlar va fitonimgina jonli mavjudotni ifodalashga xizmat qiladi. Shundan kelib chiqqan holda, zoonim komponentli iboralarga ham antroposentrik xususiyat xos deyish mumkin. Binobarin, ular fitonimning o‘zidagi lingvistik xususiyatlarda namoyon bo‘ladi. Shu ma‘noda zoonim komponentli iboralarni o‘rganish o‘ziga xos dolzarblik kasb etadi.

REFERENCES

1. Исмоилов Ф. Зоокомпонентли фразеологик birliklarнинг этномаданий хусусиятлари // Ўзбек тилшунослигининг долзарб масалалари. №7. –Тошкент: 2013.
2. Шабанов Ж., Ҳамидов Х. Уй ҳайвонлари номига асосланган мақол ва ибораларнинг таржимада берилиши // Таржима масалалари. № 2. –Тошкент: ТошДШИ, 2014.
3. Jumanazarova G.Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li dostonlari tilining lingvopoetikasi (leksik-semantik, lingvostilistik va lingvostatistik tahlil). – Toshkent, 2012.
4. Мусаев Қ. Таржима назарияси асослари. – Тошкент: Фан, 2005.
5. Aziz Nesin. Şimdiki Çocuklar Harika. – İstanbul: Nesin Yayınevi, 2005/
6. M. Hakimov tarjiması. G‘aroyib bolalar. – Toshkent: Sharq, 2006.
7. USMANOVA, S. Altay dillerindeki bazı ev gereç adları üzerine. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 123-128.
8. Reşat Nuri Güntekin. Çalıkuşu. Roman. – İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995
9. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
10. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
11. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.

-
12. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
13. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

Internet saytlari

14. <http://www.ziyonet.com>
15. <http://tdk.gov.tr>
16. <http://kitob.uz>
17. <http://www.biblus.ru>

LINGUISTIC CHARACTERISTICS OF PHRASEOLOGISMS INVOLVING CLOTHES NAMES IN ENGLISH AND UZBEK

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460841>

Dinora Sodiqova,

Lecturer of the Department of Western Languages,

Tashkent, Uzbekistan.

Tel: +998974126779;

E-mail: dinorasodikova1990@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqola leksikologiyaning bir bo‘limi frazeologiya sohasiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda asosan ingliz va o‘zbek tillarida kiyim –kechak nomlari ishtirokidagi frazeologizmlarning lingvomadaniy jihatdan qiyosiy tahlil qilinib, ma‘lum bir millatning mentaliteti, madaniyati, urf-odatlar va an‘analarini o‘zida aks ettirgan frazeologik birliklar haqida qimmatli ma‘lumotlar beriladi.*

Kalit so‘zlar: *fraza, kiyim-kechak nomlari, frazeologizm, komparativ iboralar, lingvomadaniyat.*

Аннотация. *Данная статья является частью лексикологии, посвященной области фразеологии, в которой фразеология с названиями одежды на английском и узбекском языках в основном анализируется с лингвокультурологической точки зрения, а также менталитет, культура, обычаи и традиции определенного анализируются нации, даются ценные сведения о фразеологизмах, отражающих их мать.*

Ключевые слова: *словосочетание, названия одежды, фразеологизм, компаративные выражения, лингвокультура.*

Abstract. *This article is devoted to the field of phraseology, a section of lexicology, which mainly includes names of clothes in English and Uzbek languages. Phraseologisms are comparatively analyzed from a linguistic and cultural point of view, and valuable information is given about phraseological units that reflect the mentality, culture, customs and traditions of a certain nation.*

Key words: *phrase, names of clothing, phraseologism, comparative expressions, linguistic culture.*

INTRODUCTION

Linguistics is a general science that arose between the sciences of cultural studies and linguistics, and studies such phenomena as the interaction and connection of language and culture, the formation of this connection and its reflection outside language as a whole system is

engaged in learning. On the one hand, linguocultural science studies the place of humanity in the cultural language factor, and on the other hand, the place of man in the language factor. Each language is closely related to the history of its speakers and contains some special aspects of their traditional daily life, geography, and culture that have not been written about shows.

Every language undoubtedly affects the culture of its speakers. Our students studying a foreign language face difficulties in understanding the essence of the original meanings hidden in the expressions of other nations until they learn the culture and ways of thinking of that nation. A lot has been written about phraseological units, they are grammatical, semantically and syntactically analyzed, but linguistically and culturally insufficiently researched.

The relationship between language and culture was expressed for the first time by the German scientist V. von Humboldt in his works as follows: A person's language conveys information about the subject in such a way that it lives. Any language expresses the people to which a person belongs, his way of life.

M.M.Pokrovsky, G.V.Stepanov, A.A.Potebnya, D.S.Likhachev and Y.M.Lotman, F.I.Busayev, as a result of their research, scientifically based linguistic and cultural studies as a science.

In Uzbek linguistics, the first studies devoted to linguistic and cultural studies were conducted by Sh. Safarov, D. Khudoyberganov, N. Mahmudov and Sh.Usmanova. In recent years, great importance has been attached to the study of Uzbek phraseology in comparison with other languages from a linguocultural, cognitive scientific point of view. Among them, B.Safaraliyev, G.Bakiyeva, N.Nasrullayeva semantically define expressions as religious, legendary, historical, related to literature, geographical and national researched into conceptual areas. Professor A. Mamatov points out that expressions are formed in different ways from a historical etymological point of view. In the scientist's opinion, he emphasizes that phraseological units are formed on the basis of Uzbek reality, and secondly, phraseologisms that have entered from related and non-related languages through appropriation and imitation.

Shavkat Rahmatullayev in the book “Annotated Phraseological Dictionary of the Uzbek Language” mentions that the main part of phrases in Uzbek linguistics is made up of verb phraseological units, as well as phrases with a noun component, adjective and adverbial component.

Main Part. The names of clothes and shoes are often found in English idioms. Such expressions are hundreds of years old, their original connection with clothing has already been erased, so they are difficult to understand and remember. We have selected idioms for clothes, pants, shirt, shoes and other items of clothing. To make them easier to remember, we talk about their origin, literal meaning, interesting facts and ways of using them in speech.

Literally means “**eat your hat**”. This is how they express confidence in the success of a business: “**I’ll eat my hat if it’s not so**”. The first time the expression occurs in the work of Thomas Bridges. And Charles Dickens, in The Posthumous Papers of the Pickwick Club, added to the idiom:

I’d eat my hat and swallow the buckle whole. “I’ll eat my hat and swallow the clasp. **Below the belt** - unfair, dishonest.

Literally – “**below the belt.**” The origin of the phrase is not difficult to guess. This idiom is similar to the Russian expression “low blow”, so it’s easy to remember. In this case, the English expression does not need to use the word “strike”, for example:

Your attitude to my wedding is below the belt. “Your treatment of my wedding is unfair. Old hat - an outdated, unfashionable thing.

“**Old hat**” - this is what they say not only about clothes, but also about other things: appliances, furniture, jewelry. This can also be said about people - for example, the elderly or those with outdated views.

Old hat is synonymous with out of fashion. A phrase with this meaning appeared in English at the beginning of the 20th century. Interestingly, in the old version of English, the phrase old hat had a much more vulgar meaning: this was the name of the female organs, which are literally “**below the belt**”.

Your TV is an old hat, why don't you buy a flat screen TV? Your TV is outdated, why don't you buy a flat screen TV?

Wear the trousers, wear the pants - to be in charge.

So they say about the headship in the family, in the house, especially if this role is performed by a woman. The expression has already lost its original meaning of “**wearing trousers**”, but is still in use in the colloquial language. Note that Americans say wear the trousers, and English say wear the pants.

It is Mary who actually wears trousers in their relationship. - In fact, Mary is the main one in their relationship.

Cut from the same cloth - the same, similar. In English, there are two idioms with a similar meaning, but they are related to food: “the apple does not fall far from the tree” or “made from the same dough. And for native English speakers, similar people or things evoke a different association - as if cut from the same fabric. In the old days, English families bought one piece of fabric for everyone, from which clothes were sewn for all family members. It turned out to be similar, and relatives could be identified by the pattern or texture of the fabric.

Alan and his friend are cut from the same cloth. Alan and his friend are very similar. A wolf in sheep's clothing - pretend to be kind.

Literally means “**a wolf in sheep's clothing**”, the same expression is in Russian. According to the Bible, this is what Jesus said in his sermon: “Beware of false prophets, which come to you in sheep's clothing, but inwardly they are ravening wolves.” This expression is found in modern English and refers to conniving people who pretend to be good-natured.

Emily looks charming, but she is a wolf in sheep's clothing. Emily looks charming, but she's faking it.

Birthday suit - naked, naked.

Literally, the expression means “**birthday suit**”. You can guess the meaning of the idiom if you think about the first birthday and remember the Russian proverb “**in what the mother gave birth.**”

In a few minutes we were all in our birthday suits and in the water. “After a few minutes, we completely undressed and climbed into the water. (Charles D. Kipp, Linda Sykes, “Because We Are Canadians”)

With hat in hand - humbly, servilely, obsequiously.

The expression “**With a hat in hand**” refers to the times when the British wore hats. The hat was removed from the head and held in the hands as a sign of respect. Now this gesture is no longer used, but the

phrase has been preserved in the language. So often they say about asking people. In the sentence, the phrase **with hat in hand** serves as an introductory construction.

With hat in hand, he asked for salary raise.- He humbly asked for a raise.

Keep your shirt on / keep your pants on - keep calm. When unflappable English people ask you not to lose your temper, they literally say “do not take off your shirt or trousers”. This idiom is often used to calm nervous, agitated people.

The origin of the expression is not entirely clear. Perhaps this was said about people who got so angry that they got into a fight, taking off their shirt as they went. Clothing constrains movement, so before fights and fights it was removed. And angry people, ready to rush into battle, were so calmed, urging them not to take off their shirts.

Mark didn't mean anything bad, keep your shirt on. Mark didn't mean anything bad, calm down.

CONCLUSION

Studying phrases in both languages, revealing their semantic-grammatical and functional stylistic features determines the relevance of this work. However, expressions with adjective components are an unexplored field within these languages. It is known that expressions are inextricably linked with the spirituality, culture, customs, lifestyle and history of the people who own the language. Based on this point of view in the article about 10 expressions containing clothes were studied, and the manifestation of the culture of the two nations in the language, their mutual influence and connection were considered. The opinions of linguists were studied and general conclusions were given to them.

In the course of the research, phraseological units with a clothing component in English and Uzbek languages were separated and analyzed morphologically, semantically and linguistically. The analysis shows that despite the fact that English and Uzbek nationalities are different from each other, the meaning of expressions composed of adjectives is very close to each other. Most of them are human qualities or defects in both languages serves to describe. The linguistic and cultural content of

selected idiomatic expressions from the English and Uzbek languages was explained.

REFERENCES

1. Sayidrahimova N., Qabulova U. Lingvokulturology - a special field of linguistics // Uzbek language and literature, 2015. - №4. –p . 87-91.
2. Humboldt V. Background. Culture of language and philosophy. M-1985
3. Safarov Sh. Semantics. - Tashkent: "National Encyclopedia of Uzbekistan" State Scientific Publishing House, 2013;
4. Khudoyberganova D.S. Anthropocentric interpretation of artistic texts in the Uzbek language: Philol. science. dr. ... diss. - Tashkent, 2015;
5. Mahmudov N. Linguistic landscape of the world and word acquisition // Uzbek language and literature. – Tashkent, 2015. - #3. –p. 3-12;
6. Usmanova Sh. Linguistic aspects of translation. - Tashkent: ToshDS'HI, 2017. –p. 254.
7. Abdugaffor Mamatov, professor. “Analysis of phraseological units: linguocultural approach.” 2013.
8. You Wang "A Contrastive Research on the Definitions and Categories of Chinese and English Idioms." Advances in Social Science, Educational and Humanities Research, volume 554.
9. Yoldoshev B. On the relationship of phraseologisms to the literary language norm. -T.: EXTREMELY. 1992. No. 3-4. –p.37-42.
10. Mamatov A., Almamatova Sh. About phraseological transposition and its study. Actual problems of stylistics and phraseology. Materials of the scientific-theoretical conference. - Samarkand. 2007. –p . 68-70.
11. Ismatullayeva, N. R. Translation of phraseological units in Chinese and Uzbek languages. In Scientific research of the SCO countries: synergy and integration (International conference). Beijing, PRC, June (Vol. 24, pp. 45-50).
12. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
13. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
14. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
15. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).

-
16. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

MO YANNING “QURBAQA” ROMANIDAGI BA’ZI PERSONAJLAR ISMLARIGA OID

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460855>

Durdona QULIYEVA,

SamDCHTI o‘qituvchisi,

Samarqand, O‘zbekiston.

Tel: +998979252927;

E-mail: doshkanoshka@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqola zamonaviy Xitoy adabiyotining yorqin vakili Mo Yanning 2009-yil dekabr oyida birinchi marotaba nashrdan chiqqan mashhur “Qurbaqa” romanidagi personajlarning g‘ayrioddiy ismlariga bag‘ishlanadi. Mazkur romanda hikoyachi tilidan mashhur bir yozuvchiga maktub shaklida yozgan, boshidan kechirgan voqealari aks ettirilgan.*

Kalit so‘zlar: *Mo Yan, Qurbaqa romani, doya xola, murojaat ismlari, tana qismlari, ichki organlar.*

Аннотация. *Данная статья посвящена необычным именам персонажей известного романа, впервые опубликованного в декабре 2009 года «Лягушка» Мо Яня, яркого представителя современной китайской литературы. В этом романе рассказчик написал в виде письма известному писателю, отражая его переживания.*

Ключевые слова: *Мо Янь, роман «Лягушка», тетья-акушерка, слова обращения, части тела, внутренние органы.*

Abstract. *This article is devoted to the unusual names of the characters in the famous novel, first published in December 2009 "The Frog" by Mo Yan, a prominent representative of modern Chinese literature. In this novel, the narrator wrote in the form of a letter to a famous writer, reflecting his experiences.*

Key words: *Mo Yan, novel "The Frog", aunt-midwife, words of address, body parts, internal organs.*

Mo Yan zamonaviy Xitoy adabiyotining eng yorqin adiblaridan biri bo‘lib, yozgan romanlari orqali butun dunyoni zabt etgan Nobel mukofoti sovrindori hisoblanadi. Taniqli adib 2012-yilda adabiyot yo‘nalishi bo‘yicha Nobel mukofotini “Xalq ertaklari, tarix va zamonaviylikni gallyutsinatsion realik bilan uyg‘unlashtirgan yozuvchi” sifatida qo‘lga kiritgan. O‘rta asr Xitoy adabiyotini Li Bo (李白) va Du Fu (杜甫) siz

tasavvur etib bo'lmaganidek, zamonaviy Xitoy adabiyotini ham Mo Yan (莫言)siz tasavvur etib bo'lmaydi.

Mo Yan juda ham ko'plab mashhur hikoya va romanlar muallifi hisoblanadi. Mo Yanning “Qurbaqa” (蛙) nomli romani kitobxonlar orasida juda katta shuhrat qozongan. 2011-yilda ushbu roman Xitoyda har 4 yilda bir marotaba taqdim etiladigan eng nufuzli adabiy mukofoti hisoblangan Mao Dun mukofotiga loyiq topilgan.[3,2] Romanda qishloq shifokori hayoti hamda juda murakkab mavzu - qishloqlarda bola tug'ish siyosatining 60 yillik tarixi haqida hikoya qilinadi. Mo Yanning fikriga ko'ra, bu asar “inson ruhiyati laboratoriyasi”ga o'xshaydi, u insoniyat mohiyatini aniqlash uchun o'z qahramonlarini ataylab eng ekstremal sharoitlarda turlicha vaziyatlarda aks ettiradi.

Kitobxon romanni mutolaa qilar ekan, kitobxon ham yozuvchi kabi inson qalbining nomuvofiqligi va fojeasini kashf etadi. Bosh qahramon qishloq doyasi, yozuvchining o'ziga ham, minglab boshqa bolalarning dunyoga kelishiga ham yordam bergan va keyin davlat siyosatini amalga oshirishga majbur bo'lgan ayol-Mo Yanning xolasi-Van Sin (yoshlikdagi ismi Duan Yan) hisoblanadi.

“Qurbaqa” romanining tuzilishi murakkab: hikoyachi, havaskor dramaturg qaysidir mashhur yozuvchiga xat yozadi. Xatida u mashhur yozuvchidan uning yozgan ishi bilan tanishishni so'raydi. Izlanuvchan dramaturg bu asari syujetini juda muhim deb hisoblaydi: u o'sha vaqtda qishloqda tibbiy ma'lumotga ega bo'lgan yagona doya bo'lgan xolasi haqida so'zlab bermoqchi. Xola 11 000 nafar bolaning dunyoga kelishiga doyalik qilgan va tom ma'noda o'sha davr afsonasiga aylangan. Lekin muammo shundaki, u bu ishni hali yozib tugatmagan, hozir esa hurmatli yozuvchiga o'zi va xolasi haqida gapirib bermoqchi. Mazkur roman mana shu syujet bilan boshlanadi.

Yozuvchining boshqa romanlari singari, kitobda ham juda ko'p personajlar mavjud. Mo Yan nafaqat oddiy romanlar, balki satirik romanlar ham yozgani uchun uning qahramonlari g'alati ismlarga ega. Romanni mutolaa qilib shuni anglash mumkinki, roman voqealari syujeti aks ettirilgan qishloqda dunyoga kelgan bolalarga tana qismlari va inson ichki a'zolari nomi bo'yicha ism qo'yish odati bor edi.

Xitoy tarixiy madaniyatiga nazar soladigan bo'lsak, bolalarga ism tanlashdagi g'ayritabiiy holatlarni, g'alati ismlar qo'yilganligining guvohi bo'lamiz. Xitoy buyuk adibi Mo Yan taxallasining ma'nosining o'zidan ham fikrimizning isboti tariqasida qarashimiz mumkin. Adibning asl ismi Guan Mo Ye bo'lib, Mo Yan uning taxallusi hisoblanadi. Shoir bolaligi tarixiy-madaniy inqilob davrlariga to'g'ri kelganligi sabab, davr talabidan kelib chiqqan holda uydagilari yosh adibga uydan tashqariga chiqqanida bo'lar-bo'lmas gaplarni aytishni man etgan holfa faqat og'zingni yum, tilingni tiy, jim yur degan gaplarni ko'p marotaba uqtirishgan, shu sabab ham adib ota-onasidan esdalik, o'sha davrdan yodgorlik ma'nosida “莫言” “Sukut saqla” nomini o'ziga taxallus sifatida tanlagan.

Mazkur romanda bolalarga aynan mana shunday g'alati ismlar qo'yilishi haqida ham jumlar keltirilgan.

“先生，我们那地方曾有一个古老的风气生下孩子好以身体部位和人体器官命名。譬如陈鼻，赵眼，吴大肠，孙肩。这风气因何而生，我没有研究，大约是那种以为，“贱名者长生”的心理使然。或者是母亲认为孩子是自己升上一块肉的心理演变……” [1,6]

Mo Yanning “蛙”-“Qurbaqa” romani 2012-yilda xitoy tilidan rus tiliga xitoyshunos, tarjimashunos adibi Igor Yegorov Aleksandrovich tomonidan tarjima qilingan. Shu jumlani rus tilidagi tarjimasiga qaraymiz. “В наших краях, сенсей, издавна повелось нарекать ребенка при рождении какой-нибудь частью тела или органом. Например, Чэнь Би (Нос), Чжао Янь (Глаз), У Дачан (Толстая Кишка), Сунь Цзянь (Плечо)... Отчего так повелось, я не разобрался, наверное, склад ума такой, когда считают, что чем дряннее имя, тем дольше жизнь, или матери так головой подвигаются, что, мол, ребенок – кусочек плоти ее...”. [2,8]

“...Bizning tomonlarda, sensey, qadimdan yangi tug'ilgan chaqaloqlarga tana a'zosi yoki ichki organlar nomi bilan atash mavjud bo'lgan. Misol uchun, Chen Bi 陈鼻 (burun), Jao Yen 赵眼 (Ko'z), Vu Dachan 午大肠 (Ichak), Sun Dyen 孙肩 (yelka) va boshqalar. Nega bunday ekanligini aniq aytolmayman, o'zim ham tushunmayman, aytishlaricha, ism qanchalik xunuk bo'lsa, bolaning umri shunchalik uzoqroq bo'ladi yoki onalar farzand ularning bir bo'lagi bo'lganligi, yuragining tagidan chiqayotganligi uchun shunaqa ismlar qo'yilishiga rozi bo'lishgan, ehtimol. Hozirgi kunda yosh ota-onalar farzandlarini bunday

g'alati ismlar bilan chaqirishni xohlamaydilar. Bugungi kunda biz ko'pincha Gankong, Tayvan va Janubiy Koreya teleseriallaridagi mashhur va yorqin qahramonlar nomlarni tanlaymiz.”

Mo Yanning “Qurbaqa” romanida personajlarning quyidagicha g'ayritabiiy ismlarini uchratish mumkin:

陈鼻 Burun
赵眼 Ko'z
大肠 Ichak
孙肩 Yelka
陈耳 Quloq
陈眉 Qosh
万脚 Oyoq
万肝 Jigar
万胆 O't pufagi
员腮 Yonoq
员脸 Yuz
小下唇 Pastki lab
小上唇 Yuqorigi lab
李手 Qo'l
陈额 Peshana
禄牙 Tish
杜脖子 Bo'yin
万口 Og'iz
万足 Oyoq

Asar qahramonlari tug'ilganlarida qo'yilgan ismlarini yoshlari katta bo'lgandan keyin ko'p hollarda o'zgartirishgan holatlariga ham duch kelamiz. Bu haqida ham aynan asarda hikoyachi tomonidan shunday deyiladi: “...Bir vaqtlar tana a'zosi bilan atalgan bolalar, keyinchalik boshqacha jarangdor ismlar bilan ismlarini o'zgartirishgan, ba'zilar esa o'sha nomlar bilan qolishgan, masalan, Chen Ar 陈耳(Quloq), Chen Mey 陈眉(Qosh).....”

Asarda hikoya qilinayotgan vaqtda ham ba'zi bunday ismlar qo'yilishiga qarshi yokida farzandini bunday deb atashni o'ziga eb ko'rmaydigan personajlarga ham duch kelamiz. Misol uchun mana bu misralarga e'tibor beramiz: 伙夫老王涛这两汤水遥遥摆摆得走过来。他的女儿王仁美

也是我们的同学，后来成为我的妻子。他是当时少有的没有器官命名的孩子，因为伙夫老王是个有文化的人...” [1,8]

Mana shu jummalarning Igor Yegorov tomonidan qilingan tarjimasiga qaraumiz: “Мимо, с двумя ведрами воды враскачку, проходил повар, почтенный Ван. Его дочь Ван Жэньмэй тоже училась вместе с нами, а впоследствии стала моей женой. Ее – большая редкость в то время – не называли какой-нибудь частью организма, потому что повар Ван – человек образованный...” [2,11]

Mana shu jummalarni o'zbek tiliga tarjima qilamiz: “...Ikki chelak suvni ko'targan holda oshpaz-hurmatli Van yurib keldi. Uning qizi Van Jenmey ham biz bilan birga bitta sinfdagi o'qigan, keyinchalik esa aynan u mening rafiqam bo'lgan. O'sha davrda uning boshqalardan yagona farqi shunda ediki, uni qaysidir tana a'zosi nomi bilan hech kim chaqirmas edi, chunki oshpaz Van ilmi odam edi.... ”. Guvohi bo'lishimiz mumkinki, o'sha davrda ham bolalarga bunday ism qo'yish xunuk holat ekanligini ko'pchilik ziyoli qatlam bilgan va farzandlariga bunday ismlarni qo'yishdan bosh tortishgan.

Asar bosh qahramoni, hikoyachi xolasi hisoblangan Van Sin doyaning ham yoshlikdagi ismi Duan Yen (眼-ko'z) bo'lib, keyinchalik Van Singa o'zgartirgani ham o'qimishli qishloq doyasining ilmidan, ziyoli ekanligidan dalolat beradi. Asarda ba'zi personajlarning ismini o'zgartirishiga undan uyalishi emas balki ba'zi bir voqealar sabab o'zgartirganligining ham guvohi bo'lishimiz mumkin. Asarda Syao Shanchun (上唇 ustki lab) ismli qahramon partiyaning don saqlanadigan omboriga qarovchi bo'lib ishlaydi, ombordagi kalamushlarga qarshi vosita o'ylab topganligi uchun uni gazetaga maqtab yozib chiqishadi va o'zini mashhur sanab ismini Shanchun (纯-toza)ga o'zgartiradi. (Oldingi ismidagi chun 唇-lab ma'nosini bildirar edi).

Bu haqida asarda shunday deyiladi: “县政协编的文史资料上也是这样说的。但也有人私下里说大爷爷腰里缠着八颗手榴弹，骑着骡子，一人独闯平度城，想以孤胆英雄的方式去营救妻子。女儿与老母，但不幸误踩了赵家沟民兵的连环累雷。传播这消息的人姓肖名上唇，曾在西海医院当过但架员。此人阴阳怪气，解放后在社粮库当保官员，曾因发明了一种特效灭鼠药而名噪一时，名字中的“唇”字，见报时也改为“纯”字。后来被揭露，他的特效鼠药的主要成份是国家已经严禁使用的剧毒农药。..... ” [1,15]

Aynan mana shu jummalarni rus tiliga tarjimasini ko'ramiz: “Такую же версию можно найти в исторических материалах, выпущенных

уездным Народным политическим консультативным советом. Но некоторые по секрету рассказывают, что с восемью гранатами за поясом прадед верхом на муле в одиночку отправился в Пинду, чтобы, подобно герою-одиночке, спасти жену, дочь и мать. Но, к несчастью, он попал на минное поле, устроенное ополченцами Чжаоцзягоу. Распространял эти сведения человек по имени Сяо Шанчунь (Верхняя губа), который служил в Сихайском госпитале носильщиком. Человек этот был со странностями, после Освобождения работал кладовщиком на зерновом складе коммуны, придумал некое очень действенное средство против крыс, а когда об этом написали в газете, срочно изменил в своем имени «чунь» – «губа» на «чунь» – «чистый». Впоследствии выяснилось, что это его действенное средство в основном состояло из уже запрещенного к применению высокотоксичного пестицида...” [2,21]

Hikoyachining o'zining ismi ham yoshlikda boshqacha, ulg'ayganidan keyin boshqacha ism va laqabi ham bo'lgan. Bu haqida romanda shunday jumlar mavjud: “我的名字也是姑姑起的：学名万足，乳名小跑。对不起，先生，我对您解释一下，万足是我的原名，蝌蚪是我的笔名……” [1,18] Aynan shu jumlaning rus tilidagi tarjimasiga qaraymiz, “Мои имена тоже она предложила: школьное – Вань Цзу (Нога) и детское – Сяо Пао. Извините, сенсей, должен объяснить, что мое настоящее имя – Вань Цзу. Кэдоу – мой псевдоним.” [2,31]

Mo Yanning “Qurbaqa” romanini mutolaa qilib, shunga guvoh bo'lishimiz mumkinki, XX asrning birinchi yarmi Xitoyda murojaat ismlariga bo'lgan munosabat anchayin past, chunki tug'ilgan farzandlariga ota-onalari tomonidan tana a'zolarining ism sifatida qo'yilishi bu o'sha xalq madaniyatining rivojlanmaganligidan, yokida, o'sha jamiyatda ziyoli qatlam, bilimli insonlarning kamligidan dalolat beradi. Romanni mutolaa qilib bilamizki, romanda aks ettirilgan yillarda ham ziyoli oila vakillari farzandlariga bunaqa tana qismlarini atab qo'yish odatiga qarshi chiqishgan va keyinchalik bu qilingan xatoni, ya'ni noto'g'ri ism qo'yilish holatini tuzatishga harakat qilishgan. Farzandlari balog'atga yetgandan keyin ularga boshqacha chiroyliroq ism qo'yishgan yoki ismi tana a'zosi bilan atalgan odamning o'zi ismini o'zgartirishga kirishgan. Bu demakki, o'sha yillardan boshlab farzandlariga ism qo'yishga e'tibor berila

boshlangan. Zero, farzandga chiroyli ism qo'yish har biro ota-ona oldidagi asosiy vazifalardan biri hisoblanadi.

REFERENCES

1. 莫言“蛙”，北京 2009
2. Мо Янь “Лягушки”，Igor Yegorov tarjiması, Москва 2020
3. Musurmonov E.R. “Nobel mukofoti laureati Mo Yan, yoxud ertak va haqiqat qorishgan adabiyotning muvaffaqiyatli bo'lishi xususida”，ilmiy maqola, 2016.
4. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
5. Shamsieva, B. (2022). The term of transfer in the field translation studies. In развитие науки, технологий, образования в ххi веке: актуальные вопросы, достижения и инновации (pp. 99-102).
6. Fatxutdinova, I. A. (2021). Tarjimada ekvivalentlikning muloqot maqsadini ifodalash vositalari. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 140-149.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDaan IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

INTERNET DISKURSDAGI NEOLOGIZMLARNI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460863>

Shoxida IRGASHEVA,

Toshkent moliya instituti,

Xorijiy tillar kafedrasida katta o'qituvchisi,

Toshkent, O'zbekiston.

Tel.: +998909657295; E-mail: azizshahzoda82@gmail.com

Аннотация: *Статья посвящена определению особенностей и направленности перевода английских неологизмов в интернет дискурсе. В статье проясняется роль лексики, анализируются особенности создания неологизмов, выделяются основные способы их передачи на узбекский язык, определяются наиболее частотные переводческие трансформации, использованные при их передаче на узбекский язык.*

Ключевые слова: *неологизмы, дискурс, трансформация, транслитерация, калькирование.*

Abstract: *The article is devoted to determining the features and direction of the translation of English neologisms in the Internet discourse. The article clarifies the role of vocabulary, analyzes the features of the creation of neologisms, highlights the main ways of their transfer to the Uzbek language, determines the most frequent translation transformations used in their transfer to the Uzbek language.*

Keywords: *neologisms, discourse, transformation, transliteration, calque.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Internet diskursidagi ingliz neologizmlar tarjimasining xususiyatlari va yo'nalishini aniqlashga bag'ishlangan. Maqolada lug'atlarda neologizmlarning o'rni aniqlanib, neologizmlarning yaratilish xususiyatlari tahlil qilingan, ularni o'zbek tiliga o'tkazishning asosiy yo'llari yoritilgan bo'lib, o'zbek tiliga tarjima qilishda eng ko'p qo'llaniladigan tarjima transformatsiyalari aniqlangan.*

Kalit so'zlar: *neologizmlar, diskurs, transformasiya, transliteratsiya, kal'kalash.*

Buyuk tilshunos va tarjimon L.S. Barxudarovning “tarjima”ga taklif qilgan ta’rifidan boshlasak: “Tarjima – bir tildagi nutqiy asarning mazmun rejasini, ya’ni ma’nosini o’zgarmagan holda boshqa tildagi nutqiy asarga aylantirish jarayoni hisoblanadi”[2,6]. L.S. Barxudarov tarjima jarayoni haqida gapirar ekan, “jarayon” atamasi sof lingvistik ma’noda, tarjima bilan

bogʻliq holda, yaʼni matnning bir tildan ikkinchi tilga oʻzgarishi yoki tillararo oʻzgarishi sifatida talqin qilinishini tushuntiradi.

Tarjima, ayniqsa, madaniy masalalarni hal qilishda tarjima nazariyasini qoʻllashni tavsiflash uchun turli xil tadqiqot sohalari bilan bogʻliq. Asl matnlarning madaniy jihatlarini tushunish, matnning asosiy xabarini tushunish va bunday xabarni samarali yetkazish turli madaniyatlar oʻrtasidagi tafovutlarni bartaraf etish uchun zarur hisoblanadi. Shu maʼnoda tarjima sintaktik, semantik strategiyalar hamda ijtimoiy yondashuvlarni qoʻllashda turli madaniyatlarni yetkazishni talab qiluvchi real hayot amaliyotiga asoslanadi.

Tilning ijtimoiylashuvi odatda sosializasiya sifatida tushuniladi, bu orqali til ijtimoiy jihatdan tegishli usullarda qoʻllaniladi. Shu sababli, ijtimoiy koʻnikmalarga eʼtibor qaratilib, tarjimonlar turli xil matnlardagi turli madaniyatlarni tushunish uchun oʻzlarining ijtimoiy imkoniyatlarini oshirishlari kerak. Tarjima birligi matnning soʻz va jumlar boʻyicha tili boʻlibgina qolmay, balki shu matnning rivojlangan madaniyati ham hisoblanadi. Matn madaniyatini tushunish tarjima vazifasini oʻz ichiga olgan xabarni kodlashtirish jarayonlarini oʻrganishni talab qiladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari va texnikaning jadal, uzluksiz rivojlanishi tufayli ingliz tilida yangi soʻzlar va yangi ob'ektlar, atamalar, hodisalar va tushunchalarni bildiruvchi soʻz birikmalarining paydo boʻlishida ifodalangan oʻzgarishlar roʻy berdi. Internet diskursi alohida eʼtiborga loyiq boʻlgan neologizmlarning boy manbasiga aylandi, chunki ularni talqin qilish koʻpincha katta qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va kengroq oʻrganishni talab qiladi.

Tarjima jarayonini turli yoʻllar bilan tasvirlash mumkin va ulardan eng yorqini tarjima jarayonini lingvistik transformasiyalar yordamida yetkazish hisoblanadi. Keling, tarjima transformasiyalarining tasniflarini batafsil koʻrib chiqaylik. V.V.Alimov tarjima transformasiyalarining quyidagi taʼrifini shakllantirdi: “Tarjima transformasiyalari tarjimon faoliyatining prosessual tomoniga taalluqli boʻlib, chunki ular birinchi navbatda tarjimon tarjima jarayonida bajaradigan matnni oʻzgartirish operatsiyalari deb izohladi”[1, 16].

Neologiya fanining rivojlanishi bilan ularning leksikografik tavsifi va tarjima xususiyatlariga alohida eʼtibor berilmoqda. Tarjima nazariyasi bilan

shugʻullanadigan tilshunoslarning qiziqishi yangi lugʻatni soʻzlashuv nutqida, ommaviy axborot vositalari matnlarida va badiiy asarlar sahifalarida tez-tez uchrab turishi munosabati bilan boshqa til orqali oʻtkazish muammosi bilan bogʻliq [11, 154].

Neologizmlarni tarjima qilish muammosining global tahlilini oʻtkazishga harakat qilindi. Bu sohada katta muvaffaqiyatlarga V.G.Gak, V.V.Ganin, L.S.Barxudarov, V.N.Komissarov, A.D.Shvayser, M.Ya.Zvilling, L.L.Nelyubinlar erishdilar. Biroq leksik birliklarni yasashning yangi modellarining paydo boʻlishi, ularni tez surʻatda yaratilishi va tarqatilishida yangi soʻzlarni tarjima qilish muammolari yuzasidan kelgusidagi tadqiqotlarni olib borish zaruratini tugʻdirmoqda. Neologizmlarni tarjima qilish tarjimonlar duch keladigan eng qiyin muammolardan biri hisoblanadi. Koʻrinib turibdiki, ingliz tili lugʻatlari har yili lugʻat boyligimizni oʻn minglab yangi soʻzlar bilan toʻldiruvchi barcha yangi soʻzlar, iboralar va okkazonal soʻzlarni darhol roʻyxatdan oʻtkaza olmaydi. Natijada, tarjimon kontekstga tayanishi va neologizmlarning maʼnosini oʻrganilayotgan tilga yetkazishga harakat qilishi va ularni boshqa, unchalik ishonchli boʻlmagan manbalardan, jumladan, onlayn lugʻatlardan qidirmasligi kerak. Bu shuni anglatadiki, tarjimonlar oʻzlari yangi soʻzlarni ixtiro qilishlari, baʼzi soʻz yasash qoidalariga rioya qilishlari yoki ingliz neologizmlarini tavsiflovchi usul yordamida tushuntirishlari kerak.

V.S.Vinogradov neologizmlarni tarjima qilishda quyidagi usullardan foydalanishni taklif qiladi: 1) transkripsiya; 2) gipo-giperonimik tarjima (umumiy almashtirish); 3) assimilyasiya qilish; 4) perifrastik (tavsifiy) tarjima; 5) kalʼkalash [4, 119].

L.L. Nelyubin ekvivalent boʻlmagan lugʻatni tarjima qilishning quyidagi 5 usulini aniqlaydi:

- 1) transliteratsiya yoki transkripsiya;
- 2) kalʼkalash;
- 3) leksik-semantik almashtirish (modulyasiya qilish);
- 4) adekvat almashtirish (antonim tarjima, kompensasiya);
- 5) tarjima sharhi [5, 97].

Neologizmlarni tarjima qilishning umumiy usullari haqida gapirganda, biz V.N. Komissarov tomonidan taklif qilingan tasnifga amal qilamiz va u quyidagi usullarini aniqlaydi:

1) Transkripsiya - aslyatning leksik birligini ko'zda tutilgan til harflari yordamida uning tovush shaklini qayta yaratish orqali tarjima qilish usuli;

2) Transliteratsiya – aslyatning lug'aviy birligini o'rganilayotgan til harflari yordamida uning grafik shaklini qayta yaratish yo'li bilan tarjima qilish usuli;

3) Kal'kalash - aslyatdagi leksik birlikni uning tarkibiy qismlari-morfema yoki so'zlarni (turg'un so'z birikmalarida) TT (tarjima tili) dagi leksik muvofiqlari bilan almashtirish orqali tarjima qilish usuli;

4) Eksplikasiya yoki tavsifiy tarjima - leksik-grammatik transformasiya, bunda ChT(chet tili)ning leksik birligi uning ma'nosini tushuntiruvchi ibora bilan almashtiriladi, ya'ni bu ma'noni TTda ko'p yoki kam tarzda to'liq tushuntirish yoki ta'rif berish usuli [6, 115].

Leksik neologizmlarni tarjima qilishda dastlabki uchta usul yaxshi deb hisoblaymiz, ayniqsa, affiksasiya yo'li bilan yasalgan neologizmlar uchun, chunki ular allaqachon mavjud so'zlardan tuzilgan bo'ladi. U yoki bu affiks ularga faqat ma'lum bir tus beradi. D. Karnedi fikriga ko'ra, ko'pincha eksplikasiya yoki tavsifiy tarjima neologizmni bir tildan boshqa tilga o'tkazishdagi yagona mumkin bo'lgan usul deb hisoblaydi[7, 78].

Ya.A. Olefirning yozishicha, tarjimon ba'zan affiksasiya yo'li bilan yasalgan neologizmlarni tarjima qilganda, agar bu butun matn mavzusiga zid bo'lmasa, u yoki bu affiksni to'liq transkripsiya orqali tarjima qilishi mumkin deb aytadi [8, 23].

N.V Chigina, transkripsiya va transliteratsiya har doim o'zaro bog'liq deb hisoblaydi[10, 68]. Transliteratsiya elementlari ma'lum bir leksik birlikni transkripsiya qilishda ham o'zini his qiladi, bu quyidagida ifodalangan:

- talaffuz qilinmaydigan tovushlarni transliteratsiya qilish
- qisqartirilgan unilarning transliteratsiyasi
- qo'sh undoshlarning uzatilishi
- talaffuzning bir nechta variantlari mavjud bo'lsa, grafikaga eng yaqin variantni tanlash[10, 88].

Ya.A.Olefir, shuningdek, transkripsiya va transliteratsiya kabi tarjima usullari har doim ham maqbul emas, deb hisoblaydi, bu neologizmlarning ichki tuzilishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. “Axir, ko‘p komponentli leksik birliklar ba‘zan so‘z o‘yinlari asosida quriladi”[8, 23].

N.I.Vaxniskayaning fikriga ko‘ra, kal'kalash nafaqat neologizmni tarjima qilish usuli, balki so‘z shakllanishi usuli sifatida ham ko‘rib chiqilishi mumkinligini aytadi. U yana o‘zlashtirma so‘zlarning ikki turi mavjudligini: tashqi va ichki, ya’ni kal'kalash. “Shu bilan birga, neologizmlarning aksariyati qo‘shimcha va affiksasiya yo‘li bilan shakllanganligini hisobga olgan holda, tarjimon ko‘pincha yarim kal’kalarga murojaat qilishi odatiy hol emas”ligini ta’kidlaydi [3, 131].

Qabul qilingan neologizmlarni aniq va to‘g‘ri yetkazish uchun manba til lug‘atiga murojaat qilishingiz kerakligini taxmin qilish qiyin emas. Tasviriy tarjima ikkala holatda ham qo‘llanilishi mumkin.

E.Yu.Chibisova tavsiflovchi ekvivalentlarning ikki turini ajratishni taklif qiladi: neologizm tarkibiy qismlarining ma’nosini tushuntirishni nazarda tutuvchi tushuntirish ekvivalenti va tarjima tilida mavjud bo‘lgan so‘zning tavsiflovchi ekvivalenti sifatida foydalanishni o‘z ichiga olgan almashtirish ekvivalenti, uning ma’nosi to‘liq yoki qisman neologizmning ma’nosiga mos keladi[9, 126].

Eng qizig‘i shundaki, semantik neologizmlar ham xuddi leksik kabi o‘rganilayotgan tilning lug‘atini to‘ldirishga hissa qo‘shadi. Qoida tariqasida, bu ko‘p komponentli birliklar hisoblanadi. Ammo, ular tanish bo‘lib tuyulgan so‘zlardan iborat bo‘lishiga qaramay, ularni tarjima qilish uchun siz kontekstga sho‘ng‘ishingiz kerak. Shunday qilib, ko‘p hollarda rasmiy transformasiyalar leksik neologizmlarga taalluqli bo‘lib, ma’noga ta’sir etuvchi transformasiyalar esa semantik leksik birliklarni tarjima qilishda samarali bo‘ladi, deb hisoblaymiz.

Internet diskursdagi ingliz neologizmlarini tarjima qilish usullarini tahlil qilib, zamonaviy ingliz tilida yangi shakllanishlar o‘z aksini topmoqda va neologizmlar boshqa so‘zlar bilan almashtirilib, inson nutqiga tez ravishda kirib bormoqda, degan xulosaga kelish imkonini beradi.

REFERENCES

1. Алимов, В.В. Теория перевода. Перевод в сфере профессиональной коммуникации [Текст] : учеб.пособие / В.В. Алимов. – 3-е изд.,стер. – М.: Едиториал УРСС, 2011. – 160 с
2. Бархударов, Л.С. Язык и перевод [Текст] / Л.С. Бархударов. – М.: «Междунар. отношения», 2009. – 240 с.
3. Вахницкая, Н.И. О роли калькирования при создании неологизмов в современном языке [Текст]/ Н. И. Вахницкая// Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2012. – № 3 – С. 130-139
4. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
5. Нелюбин Л.Л. Введение в технику перевода (когнитивный теоретико-прагматический аспект). М.: Изд-во Флинта: Наука, 2009. 216 с.
6. Комиссаров, В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) [Текст]/ В.Н. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1990. – 253 с.
7. Karnedi, D. The Translation of Neologisms: Challenges for the Creation of New Terms in Indonesian Using a Corpus-based Approach [Электронный ресурс]/ D. Karnedi. – URL: <http://www.ijser.org/paper/The-Translation-of-Neologisms-Challenges-for-the-Creation-of-New-Terms.html>
8. Олефир, Я.А. О переводе неологизмов и окказионализмов на русский язык (на материале телесериалов производства США) [Электронный ресурс]/ Я.А. Олефир. – URL: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2011/Philologia/6_88728.doc.htm
9. Чибисова, Е.Ю. Проблема перевода экономических неологизмов с английского языка на русский [Электронный ресурс]/ Е.Ю. Чибисова. – URL : www.gramota.net/materials/1/2010/11-1/62.html
10. Чигина, Н.В. Перевод неологизмов в английских экономических текстах [Электронный ресурс]/ Е.Г. Бухвалова, Н.В. Чигина. – URL : http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Philologia/6_94519.doc.htm
11. Шубин В.В. Способы и средства передачи неологизмов постсоветского периода при переводе с русского на немецкий: дис. ... канд. филол. наук. М.: МГЛУ, 2006. 207 с.
12. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
13. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
14. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.

-
15. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
16. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

XITOIY OG‘ZAKI NUTQIDA NOROZICHILIK VA HAQORAT UCHUN FOYDALANILADIGAN TURG‘UN BIRLIKLAR VA ULARNING TARJIMADA BERILISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460875>

Dilshod BADALBAEV,
TDSHU stajor-o‘qituvchisi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +99890 929 39 40;
E-mail: dilixiade@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bevosita xitoy og‘zaki tilida norozichilik va haqorat uchun ishlatiladigan birikmalar bilan yaqindan tanishib o‘tamiz. Ushbu maqoladan ko‘zlangan asosiy maqsad og‘zaki nutqda ularning ishlatish usullarini o‘rganishdir. Zero, bu orqali dialoglarda uchragan birikmalarni to‘g‘ri tarjima qilishni o‘rganamiz.*

Kalit so‘zlar: *birikma, konstruksiya, nutq, norozichilik, haqorat*

Аннотация: *В этой статье мы подробно рассмотрим составы, используемые для выражения протеста и оскорбления непосредственно в китайском языке. Основной целью данной статьи является изучение способов их употребления в устной речи. Ведь через это мы учимся правильно переводить сочетания, встречающиеся в диалогах.*

Ключевые слова: *соединение, строительство, речь, протест, оскорбление*

Abstract: *In this article, we will take a closer look at the compounds used for protest and insult directly in the Chinese language. The main goal of this article is to study the methods of their use in oral speech. After all, through this, we learn to correctly translate the combinations encountered in dialogues.*

Keywords: *compound, construction, speech, protest, insult*

Asosiy qism. Ma’lum bir sodda gap ko‘rinishidan tushunarli bo‘ladi-yu, lekin asl ma’nosini chiqarish biroz mushkul sanaladi. Bunday gaplarni, albatta, kerakli kitoblar yordamida tahlil qilgan holda anglab olamiz. Masalan, ma’lum bir gapni yoki dalilni tasdiqlab, odamlar shunga ahamiyat berishlari kerakligini bildirish uchun “你还别说” (to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjimasi: “sen gapirma”) iborasini ishlatishadi. Xitoy tilini o‘rganuvchi esa bu gapni eshitib ajablanishi tabiiy, albatta, va u ichida “men nima dedim, nima uchun gapirmasligim kerak” deb o‘ylaydi. Qarshi tomonning

xatti-harakati bizga ma'qul kelmaganda, ularni haqoratlashamiz, norozichilikni ifoda etishimiz mumkin. Ana shu birikmalar xitoy tilida qanday beriladi, ularning o'ziga xos qanday xususiyatlari mavjud. Bularning barini quyida ko'rib chiqamiz. [3,346.]

不像话 bú xiàng huà. *Izoh:* 表示某种言语行动时是不合理的。

Ma'lum bir ish-harakat mos kelmasligini bildiradi. “Bo‘lmagan gap” deb tarjima qilsa bo‘ladi. *Eslatma:* 有批评或不满的语气。

Tanqid yoki norozilik ma'nosida keladi. *Misollar:*

(1)这家五个儿女，谁都不想赡养老人，真不像话！

(2)这个人撞了人，不下来看看，开车就跑，太不像话了！ [7,123.]

不要紧 bú yào jǐn

Izoh: 表示情况不严重，可以应付。

Holatning unchalik jiddiy emasligini ko'rsatadi. “Vahima qilishning hojati yo‘q”, “shoshilma” deb tarjima qilinadi. *Misollar:*

(1)甲：大夫，你看这孩子的病严重吗？

乙：不要紧，只是普通的感冒，吃了药就会好的。

(2)甲：请这么多客人，我一个人可忙不过来。

乙：这不要紧，咱们可以打电话，让饭馆儿送几个菜来。 [7,56.]

得了 dé le. *Izoh:* 1) 用来中止别人的某一言行。2) 表示事情有了结果，或问题得到了解决。

1) Qarshi tomonning gapi yoki harakatini to'xtatishda foydalaniladi. 2) Ishning natijasi allaqachon chiqqanligini yoki muammo yechilganligini bildiradi. *Misollar:*

(1)得了，别磨蹭了，赶快走吧。

(2)甲：我得去问问他到底是什么意思。

乙：得了得了，别问了，你问不出结果来。

(3)甲：我饿了，饭什么时候好哇？

乙：已经得了，拿筷子去吧。

(4)甲：我是不是应该去把这个消息告诉他？

乙：不用去，打个电话不就得了？ [7,93.]

都怪…… dōu guài……

Izoh: 表示某种糟糕情况或后果完全是某人的责任。

Ma'lum bir yomon holatni yoki ishni yakunlagandan keyin butun aybni birovga qo'yishni ko'rsatadi. “Jin ursin……(hammasi ... tufayli, hammasi ... ayb tufayli)” deb tarjima qilinadadi. *Misollar:*

(1)甲：你昨天上班迟到了吧？

乙：都怪你，不早点叫醒我。

(2)啊？你在东门呢？对不起，都怪我，我忘了告诉你在西门集合。

(3)这事都怪那个开车的，红灯亮了还往前闯。

(4)都怪你起晚了，要不，上午就能把作业写完了。[7,135.]

都什么年代了 **dōu shénme niándài le**

Izoh: 强调对方的思想或行为落伍。

Qarshi tomonning fikri yoki harakati zamondan ortda qolganligini bildiradi. “Qaysi zamonda yashayapsan o‘zi”, “qanday zamonlarga qoldik”, “zamondan ortda qolibsan” deb tarjima qilinadi. *Eslatma:* 有抱怨或不满的语气。

Nafratlanish yoki qoniqmaslik ma’nosida keladi. *Misollar:*

(1)都什么年代了，你怎么还想一家三代住一块儿啊。

(2)甲：你是男人，不应该进厨房，那会被人看不起的。

乙：都什么年代了，你的思想还这么保守。[6,98.]

都什么时候了 **dōu shénme shíhòu le**

Izoh: 表示已经不能在耽搁。

Biror-bir ishni yana ham kechiktirib bo‘lmasligini bildiradi. “Allaqachon bo‘ldi-yu” deb tarjima qilamiz. *Eslatma:* 有批评和抱怨的语气。

Tanqid yoki nafrat ma’nosida keladi. *Misollar:*

(1)都什么时候了，你还不起床！

(2)甲：我想这件事还是应该再好好研究研究。

乙：都什么时候了，你还在这儿说这些没用的话！

(3)甲：再等一会儿，饭还没好。

乙：你看看现在都什么时候了，这顿午饭都快成晚饭了。[6,79.]

都是…… **dōu shì……** *Izoh:* 强调责任在于某人。

Biror-bir kimsaning zimmasidagi mas’uliyatiga urg‘u beradi yoki o‘sha ish kimningdir deb amalga oshganligini ko‘rsatadi. “Hammasi……deb bo‘ldi” deb tarjima qilamiz. *Eslatma:*

1) 相当于“都是……的责任”。 2) 多用于第二人称和第三人称。 3) 有抱怨的语气。

1) Odatda “都是……的责任” ko‘rinishida keladi. 2) Ko‘proq ikkinchi va uchinchi shaxslarni ko‘rsatadi. 3) Nafrat ma’nosiga ega.

Misollar: 甲：我听说这种大衣降价了。

乙：都是你，当初非要我马上买。真不该听你的。

(1)甲：你怎么买这种“垃圾股”？别人往买抛都来不及呢。

乙：都是我爱人，他说这种股票看涨。[7,189.]

多管闲事 **duō guǎn xián shì.** *Izoh:* 指责某人不该管责任以外的事。

Biror bir kimsaga mas’uliyatidan boshqa ishlarga aralashmaslikka undash ma’nosini anglatadi. “Har qanday ishga aralashaverish”, “keraksiz ishlar bilan mashg’ul bo’lmoq” deb tarjima qilinadi

Eslatma: 有责怪的语气。

Ayblash ma’nosida keladi. *Misollar:*

(1)我们部门的事由我们部门责任，用你来说三道四吗？**多管闲事！**

(2)甲：这事我觉得太公平了，我的去说说。

乙：你就别**多管闲事**，有领导呢。[6,76.]

该死 **gāisǐ.** *Izoh:* 表示对某人的言行或对某种事物感到气愤或厌恶，或对自己的失误表示自责。

Ma’lum bir odamning xatti-harakati yoki biror predmetga nisbatan jahli chiqishlikni yoki o‘zining aybini tan olib, o‘zini koyishni bildiradi.

Eslatma:

1) 有时可以说成“该死的”，但一般不用于自责。2) 有埋怨或咒骂的语气。3) 女性使用时，有时用于关系亲密的人，带有娇嗔的语气。

1) Ba’zi hollarda “该死的” ko‘rinishida ham keladi. Bu holatda kelganda, o‘zini ko‘yishni bildirmaydi. 2) Norozilik va haqoratlash ma’nosiga ega. 3) Ayollar tomonidan ishlatilganda, ba’zi vaqtda yaqin odamini “chiroyli” koyishini bildiradi. *Misollar:*

(1)真**该死**！你怎么又把我的车撞坏了！

(2)甲：我要的书你给我带来了吗？

乙：哎呀，我忘了。**该死，该死。**

(3)**该死的**！这破电脑又死机了！[7,93.]

给……点儿颜色看看 **gěi……diǎnr yánsè kànkàn**

Izoh: 表示要对某人进行严厉的惩戒。

Ma’lum bir odamga nisbatan jiddiy tanbex (jazo) olib borishni bildiradi. “...ga ko‘rsatib qo‘ymoq” deb tarjima qilinadi. *Misollar:*

(1)他一点儿也不把我放在眼里，我非**给他点儿颜色看看**，让他知道我可不是好惹的！

(2)甲：为什么你扣发我们这个月的奖金？

乙：你们看看，这就是你们干的活儿！再不**给你们点儿颜色看看**，咱们公司就要毁在你们手上了！

够……的了 **gòu……de le.** *Izoh:*

表示已经达到某种程度或要求，不能太过分了。

Allaqachon ma’lum bir darajaga chiqib bo’lganligini bildirib, undan ortig’iga bardosh berolmaslikni ko’rsatadi. “O’zi yetarlicha bo’ldi”, “bo’larimcha bo’ldim” deb tarjima qilinadi. *Eslatma:*

“的”有时可以省略。

“的” ba’zi hollarda tushib qolishi ham mumkin. *Misollar:*

(1)这房子**够**便宜的了，就别挑三拣四，买了吧。

(2)他已经**够**害怕的了，你怎么还吓唬他。

(3)我只批评了他几句，没有开除他，**够**给他面子的了。

(4)甲：你侄子说你对他结婚的事不上心。

乙：我不上心？我钱也给了，东西也买了，**够**对得起他的了。 [7,209.]

够可以的 gòu kěyǐ de. *Izoh:* 表示对某人达到很高的地位或取得很大成就得赞赏。有时用作反话，表示某人的行为糟糕到极点。

Qarshi tomonning erishgan darajali yutug’ini yoki muvaffaqiyatini e’tirof etishni yoki aksincha, qanchalik yomon ishlarga tubanlashganini aytishni bildiradi. *Eslatma:* 表示赞赏时，有惊奇的语气；用作反话的时候，有埋怨和斥责的语气。

Maqtayotgan paytda ajablanish, aksincha bo’lganda esa koyish ma’nosida keladi. *Misollar:*

(1)甲：这是我的名片，上面有我的电话。

乙：哟，几年不见，都当局长了，**够**可以的呀！

(2)甲：昨天事情实在太多，我把咱们一块儿吃饭的事给忘了，真抱歉。

乙：我昨天等了你一个多小时哪！你真**够**可以的！

(3) 他们公司真**够**可以的！这种不讲信用的事不是一次两次了！ [7,153.]

够了 gòule. *Izoh:* 表示不能忍受对方的言行。

Qarshi tomonning gaplariga ortiq chidab tura olmaslikni bildiradi. “Yetar, bas” deb tarjima qilamiz. *Eslatma:* 有不耐烦的语气。

Sabr kosasi to’lganlik ma’nosiga ega. *Misollar:*

(1)甲：记着，爬山的时候注意安全，千万别一个人乱跑，别乱吃东西，别着凉……

乙：**够了**！这点儿事你都说了八遍了。

(2) **够了**，你们打算吵到什么时候！

滚 gǔn. *Izoh:* 让某人走开或离开。

Qarshi tomonni haydashni, ya’ni ketishi kerakligini bildiradi. “Ahmoq, yo’qol”, “tentak” deb tarjima qilinadi. *Eslatma:* 由于骂人。

Haqoratlashda qo’llaniladi. *Misollar:*

(1)滚（吧）！我再也不想见到你了！

(2)你敢偷家里的钱去赌博，我没有你这样的儿子，你给我滚！

真是 zhēnshì

Izoh: 感叹语，对某种情况的发生或某人的说法、做法表示不满。

Ma'lum bir holatning sodir bo'lishidan qoniqmaslikni bildiradi.

Eslatma: 1) 有时也可以说“真是的”。2) 有抱怨的语气。

1) Ba'zida “真是的” ko'rinishida keladi. 2) Norozi bo'lish ohangida keladi. *Misollar:*

(1)想去商店，自行车又坏了，真是！

(2)真是的！他说下午来，可到现在还没来！ [7,84.]

XULOSA. Yuqorida biz xitoy og'zaki nutqida ishlatiladigan bir qancha birikmalarni ko'rib chiqdik. Bu birikmalar asosan, qarshi tomonning nutqi ma'qul kelmaganda ishlatiladi. Norozichilik hamda haqorat ohangiga egadir. Bunday birikmalarni iyeroglifma-iyeroglif tarjima qiladigan bo'lsak, asl ma'noni chiqara olmaymiz. Birikmalar bir bo'lganda, umumiy ma'noni berishini hamda tarjimalarini ko'rib chiqishga muaffaq bo'ldik.

REFERENCES

1. Abduazizov A. Tilshunoslik nazariyasiga kirish. – Toshkent: Sharq, 2013.
2. Hojiev. A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – T: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2002.
3. Sultanova L.A. Xitoy tili leksikologiya. – Toshkent, 2015. – 102-bet.
4. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.
5. Семенов А.Л. Лексика китайского языка. – Москва: Восток-Запад, 2005.
6. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
7. 汉俄大辞典，北京语言大学，2008年
8. 刘德联，刘晓雨“汉语口语常用句式例解”北京2009年
9. <http://www.baidu.com/> (XXR maxsus qidiruv sayti)
10. <http://www.cdmd.cnki.com.cn/> (XXR ilmiy tadqiqotlar sayti)
11. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
12. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS.

THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

13. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.

14. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).

15. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

KOREYS SEHRLI ERTAKLARIDA GUL NOMLARINING LEKSIK-SEMANTIK TRANSFORMATSIYASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460891>

Muqaddas TAYLANOVA,
TDSHU tayanch doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +998974700093; E-mail: muqaddas_93@mail.ru

Annotatsiya. *Koreys sehrlı ertaklarining aksariyatida o‘simlik nomlarining o‘ziga xos ma‘nolari mavjuddir. Har bir o‘simlikning afsonaviy jihatlari va tarixi bor. Koreyslar qadimdan afsonaviy kuchlarga ishonishadi. Koreyada gul nomlari turli ma‘nolarni anglatib, ertaklarda ham ko‘p uchraydi.*

Kalit so‘zlar: *sehrlı ertak, o‘simlik, leksik-semantik transformatsiya, konkretizatsiya, modulyatsiya.*

Аннотация. *В большинстве корейских волшебных сказок названия растений имеют собственное значение. Каждое растение имеет свои легендарные аспекты и историю. Корейцы издавна верят в мифические силы. В Корее названия цветов имеют разные значения и часто встречаются в сказках.*

Ключевые слова: *волшебная сказка, растение, лексико-семантическая трансформация, конкретизация, модуляция.*

Abstract. *In most of the Korean magic tales, the names of the plants have their own meanings. Each plant has its own legendary aspects and history. Koreans have long believed in mythical powers. In Korea, the names of flowers have different meanings and are often found in fairy tales.*

Key words: *magic fairy tale, plant, lexical-semantic transformation, concretization, modulation.*

Flora olami koreys she‘riyati va nasrining ajralmas qismi hisoblanadi. Gullar, daraxtlar va o‘t-o‘lanlar nafaqat mavsumiy o‘zgarishlarda tabiatning go‘zal tasvirini yaratish, balki mukammal insonning portretini, Koreyada mavjud bo‘lgan an‘naviy tasavvurlar, noto‘g‘ri qarashlar va e‘tiqodlarning aksi sifatida ham ishlaydi.

Hatto ularning turmush tarzi va dunyoqarashining turlichaligi ham tarjima asarlarining ruhida yaqqol seziladi. Sharq adabiyoti rang-barangligi, o‘xshatish va qiyoslash usullarining chiroyli qo‘llanilishi bilan kitobxonni

o‘ziga rom etadi. Bunday asarlarni tarjima qilish asar ruhi bilan yaqindan tanishish va uni his qilishni talab etadi.

Koreyscha sehrli ertaklar ichida “하늘을 나는 민들레 -hanrl nanin mindelle” (Osmon uzra uchgan momoqaymoq) ham tahlilga tortildi: 민들레는 아직 어려서 움직일 수가 없었던 것이었어요. 너무나 겁이 난 민들레는 두 손을 꼭 잡고 기도를 했습니다. “제발 저를 살려주세요. 저를 살려주신다면 그 은혜를 잊지 않고 살아갈게요 [1,36] (mindellenin ajik oryoso umchigilsuga opsotton goshiossoyo. Namuna kobi nan mindellenin tu sonl kok chpgo kidorl hettamnida. “Chebal chorl sallyochuseyo. Chorl sallyochushindamyon ki inherl itji anko sarakalkeyo)”. **Tarjimasi:** Momoqaymoq hali yosh o‘lgani uchun umuman qo‘zg‘ala olmabdi. U shunchalik qo‘rqib ketibdiki ikki qo‘lini mahkam birlashtirib, osmonga qarab iltijo qilibdi:

- Iltimos, meni qutqaring! Agar meni qutqarsangiz, bu yaxshilikni hech qachon unutmay yashayman [1,37].

Yoki: “그리하여 민들레는 땅에다 뿌리를 내리고 살 수 있었답니다. 그 후부터 민들레는 감사하는 마음으로 항상 하늘을 향해 곳곳하게 줄기를 펴고 살아갔답니다. 그리고 씨앗을 멀리멀리 하늘로 날려보냈어요 [1,36] (kirihayo mindellenin ttaengeda ppurirl nerigo sal su isottamnida. Ki huputo mindellenin kamsahanin maimiro hangsang hanrl hyanghe kotkothage chulgirl pyogo sarakattamnida. Krigo shshiasl mollimolli hanllo nallyoponessoyo)”. **Tarjimasi:** Shu kundan boshlab, momoqaymoq ildiz otib, yer bag‘rida yashab qolishga muvaffaq bo‘libdi. Yuz bergan voqea sabab momoqaymoq har doim minnatdor qalb bilan osmonga qarab o‘sar va gul urug‘lari osmon uzra uchib yurar ekan [1,37].

Bu parchalarda ham “민들레 (mindelle)”-momoqaymoq leksik-semantik almashinuvning konkrtezatsiya usuliga kiradi. Bu so‘zning muqobil variant o‘zbek tilida uchraydi.

“할머니꽃 할미꽃 (halmonikot halmikot)” – “Momogul, momojongul” nomli koreys ertagida ham “할미꽃 (halmikot)”-momogul berilgan: “그러자 아들의 눈물이 떨어진 땅에서 새싹이 스르륵 돌아나는 거였어요. 그리고 그 꽃은 아들을 보며 환하게 웃는 것이었어요. 아들은 그 꽃이 자신의 어머니가 변한 꽃이라고 믿으면서 한없이 눈물을 흘리며 용서를 빌었습니다. 사람들은 그 꽃을 보고 할미꽃이라 불렀답니다 [1,36] (Kiroja adre nunmuri torojin ttanggeso sesagi siririk todanin goeyo. Krigo ki kochn adrl pomyo hvanhage unin goshiossoyo. Adrn ki kochi chashine omoniga pyonhan kochirago midimyonso hanopshi nunmurl hllimyo yosorl pirottamnida. Saramdrn ki kochl pogo halmikochira pullottamnida)”. **Tarjimasi:** Keyin o‘g‘ilning ko‘z yoshlari to‘kilgan yerdan nihollar unib chiqibdi. Gul o‘g‘ilga qarab yorqin tabassum qilibdi. O‘g‘il onasi o‘zgartirgan gul ekanligiga ishonib, tinmay yig‘lab, kechirim so‘rab duo

qilibdi. Odamlar gulga qarab uni momogul deb atashibdi. Shu bilan birga, ertak nomi ham “할머니꽃 할미꽃 (halmonikot halmikot)” – “Momogul, momojongul” tarzida tarjima qilindi.

Bu yerda ikki soʻz ham bir maʼnoni anglatadi. Oʻzbekchalashtirish maqsadga muvofiq, deb topilib modulyatsiya usuli orqali tarjimada berildi. “할머니 (halmoni)-buvi degani, 할미 (halmi) qisqartirilgan soʻz. shundan kelib chiqib ertaklak maʼnosidan kelib chiqib, sarlavhani “Momogul, momojongul” tarzida tarjima qilindi.

Maʼlumki, semantika nafaqat mazmuni ifodalash shakli, balki mazmunning oʻzini, vaziyat tasvirlangan belgilarni ham oʻzgartirish hisoblanadi. Modulyatsiya ham chet tilidagi soʻzni almashtirish orqali tarjimada berishdir. Koreys sehrli ertaklari ichida “빨간 백일홍에 얽힌 슬픈 이야기 (palgan pegilhonge olkhin slpin iyagi)” “100 kunda gullaydigan qizil zinniya guli toʻgʻrisidagi gʻamgin hikoya” nomli ertak tahlili: 1. 백일홍은 새색시의 족두리 모양을 한 예쁜 꽃이에요. 백 일 동안 붉은 꽃이 활짝 피어있다고 해서 백일홍이라는 이름이 붙여졌어요. [4] **Tarjimasi:** Zinniya guli koʻzi shaklidagi goʻzal guldir. Zinniya gul yuz kun davomida gullashi sabab shu nom berilgan. “백일홍 (pekilhoʻng)-zinniya guli”, deb tarjimada berildi. Koreys tilida soʻzma-soʻz “yuz kun qizil” deganidir. Ertakda ham bu gul yuz kun davomida gullashi aytiladi. Boshqa tillarda “zinniya guli” deb eʼtirof etiladigan gulning koreyslarda ramziy maʼnoga ega ekanligini kuzatish mumkin. Bu yerda ham leksik-semantik transformatsiyaning konkretizatsiya usuli orqali tarjimada berilishiga qaramay, maʼnosi jihatidan ertak sarlavhasiga qoʻshimcha qilib modulyatsiya usuli orqali “100 kun qizaruvchi gul”, deb bersa ham oʻquvchiga yana ham tushunarli boʻladi.

Shu oʻrinda leksik-semantik transformatsiya almashinuvida terminlar, atamalar tarjimasi ham ahamiyatga ega.

Termonologiya bu lotincha termin+logos-soʻz, taʼlimot degan maʼnoni bildirib, biror ilm, kasb va boshqa sohaga oid terminlar majmuidir. Termin – fan-texnika va boshqa sohaga oid narsa haqidagi tushunchani aniq ifodalaydigan doirasi shu sohalar bilan chegaralangan soʻz yoki soʻz birikmasidir. Terminlar bir maʼnoda boʻlishi, ekspressivlik va emotsionalikka ega boʻlmasligi kabi belgilari bilan ham umumisteʼmoldagi soʻzlardan farqlanadi. Maʼlumki, har bir davr lugʻaviy

tarkibining o‘ziga yarasha so‘z, atama, ibora va ma’lum ma’noda terminlari bo‘ladi. Bu terminlar o‘z navbatida boshqa xalqlar tillariga kirib borishi mumkin.[2,22-24] O‘z lug‘at boyligimizga aylanib ketgan o‘zlashma so‘zlar o‘rniga almashtirilayotgan so‘zlar o‘rniga o‘zga tildan so‘zlar olinishi kuzatiladi. Bu yerda ham 백일홍 (pekilho‘ng)- “zinniya guli” tarzida berildi. Zinnia lotinchadan olingan so‘z bo‘lib, Gottingenlik farmasevt Gottfrid Zinn sharafiga qo‘yilgan. Dastlab Meksikaning janubidan kelib chiqqan astrovanlar oilasiga mansub o‘t-o‘lan va butazor o‘simliklar turkumiga mansubdir. Rus tilida “цинния” tarzida transliteratsiya qilinib, o‘zbek tiliga ham “zinniya” deb berilgan. Bu so‘zni botanika sohasiga oid termin sifatida tushunish mumkin. Barcha so‘zlarni ham o‘zbekchalashtirib yuborishning ba’zida imkoniyati yo‘qligi sabab tarjimada transliteratsiya yoki kalkalash orqali berish lozim.

Rus tili orqali tarjima qilingan “Кхончхи и Пхатчхи” nomli sehrli koreys xalq ertagida ham “лотос” guli o‘zbek tiliga “nilufar”, deb berilgan: Разозлилась Пхатчхи, бросила лотос в печь. Стала старуха служанка растапливать печь, а там ожерелье - всеми цветами радуги играет-переливается [5]. **Tarjimasi:** Pхatchxi shartta nilufarni olib o‘choq ichiga tashlabdi. Cho‘ri хотин o‘choqqa o‘t yoqmoqchi bo‘lib qarasa o‘choqning ichida yal-yal tovlanib yotgan ajoyib marjonga ko‘zi tushibdi.[3,124]

Tarjimon koreys xalq ertagini bilvosita rus tili orqali tarjimada bergan. Bu yerda ham gul nomi “nilufar”, deb berilgan. Lekin “nilufar guli” deb berilsa tarjima chiroyli chiqadi.

Пошел как-то Камса прогуляться у озера, смотрит - лотос на воде качается. Сорвал он цветок, принес домой, поставил в кувшин с водой, не налюбуется [5]. **Tarjimasi:** Qishloq hokimi ertalab ko‘l bo‘yida sayr qilib yurib, suvda go‘zal nilufarni ko‘rib qolibdi. U gulni uzib olib uyga keltiribdi, guldonga suv to‘ldirib unga solib qo‘yibdi.[3,124]

Bu yerda ham “nilufar guli” tarzida berish maqsadga muvofiq. Leksik-semantik transformatsiyaga asosan tarjimada generalizatsiya usulida berish mumkin. Bu yerda ham faqat “nilufar” emas, “nilufar guli”, deb berish mumkin. Koreys ertaklarida “nilufar guli” nomi ham faol. Bu gul soflik, tinchlik, yoz fasli, mukammalik ma’nolarini bildiradi. Shuningdek, buddizmning asosiy gulidir. Uning suv ustidagi nafis gullari hayotning kirlaridan forig‘ bo‘lgan poklik ramzidir.[3,45]

Tilning leksikasi nomlash asosida shakllanadi. Leksema predmet, belgi, harakat kabi tushunchalarning tildagi nomi bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, nomlash bilan atash tushunchalari farqlanadi. Bu ko‘proq ot turkumiga loid so‘zlarda uchraydi. Otlar asosan nomlovchi so‘zlardan, qisman atovchi so‘zlardan tarkib topgan. [4,28] Nilufar ham gul nomi nomlovchi so‘z bo‘lsa, atab qo‘yilgan ismni bildirganda esa atovchi so‘zga aylanadi.

XULOSA

Koreys ertaklarida uchraydigan gul nomlari bilan bog‘liq leskik-semantik transformatsiyaga oid tahlillar jarayonida tarjimada uchraydigan ayrim muammolar ko‘zga tashlanadi. Shuningdek, bir mamlakatda qadrli bo‘lgan gul nomi boshqa mamlakatda uchramaslik holati, ularning muqobil variantini topib tarjimada qilishda sohaga oid ilmiy adabiyotlarga murojaat qilish talab etadi.

REFERENCES

1. Taylanova M. Gullar mamlakatining shahzodasi. Koreys xalq ertaklari. –T.: Fan ziyosi, 2022.
2. Бобохонов А. Жаҳон халқлари эртаклари. –Т.: Шарқ нашриёти, 1991.
3. Филимонова Е. Символика растений в переводных произведениях. Благородные растения (на материале переводов с корейского и китайского языков) . –М.: МАКС Пресс, 2003.
4. Юсупов А.Таржима назарияси ва амалиёти. –Қарши. 2019.
5. Махаматойрова, А. В. Q. (2021). Hozirgi xitoy tili qiyoslash konstruksiyalarida gradatsiya munosabati. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 1), 90-102.
6. http://18children.president.pa.go.kr/mobile/our_space/fairy_tales.php?srh%5Bcategory%5D=07&srh%5Bpage%5D=13&srh%5Bview_mode%5D=detail&srh%5Bseq%5D=284
7. <http://lib.ru/TALES/koreja.txt> (Перевод Вадима Пака).
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

-
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
 11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
 12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

“TISH” GA OID MAQOLLARNING MAZMUNI XUSUSIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460903>

Dilafruz XALILOVA,

Alisher Navoi nomidagi o‘zbek tili va adabiyoti universiteti doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +99891 9511900; E-mail: dxb981@gmail.com

Annotatsiya. *Maqollar xalqning asrlar osha o‘z ko‘rgan-kechirgan hayotiy tajribalari asosida shakllangan, sayqallangan qisqa shakldagi asar namunalari. Xalq orasidagi biror fikrning maqol bo‘lishi, uning ixcham shaklga kelishi uchun yillar kerak bo‘ladi. Ushbu maqolada tish bilan bog‘liq maqollar tahlilga tortilgan va ularning mazmun mohiyati o‘rganilgan, kerakli xulosalar chiqarilgan.*

Tayanch so‘z va iboralar: *xalq og‘zaki ijodi, maqol, stomatologik termin.*

Аннотация. *Пословицы – это образцы кратких произведений, сформированных на основе жизненного опыта народа на протяжении столетий и времён. Нужны годы, чтобы идея стала поговоркой в народе, обрела компактную форму. В данной статье анализируются пословицы, изучается их содержание и делаются необходимые выводы.*

Опорные слова и выражения: *фольклор, пословица, стоматологический термин.*

Abstract. *The proverbs are examples of a brief, polished work that based on the experiences of a nation over many centuries. It would take years for a public opinion to be proverbial, and it would be compact. Because not every single thought, is a proverb. To be proverbial, an event judged and summarized in this article.*

Key words: *folklore, proverb, tooth, stomatology terms.*

Inson qadimdan atrof muhitda ro‘y berayotgan voqea va hodisalarga o‘z munosabatini bildirgan. Bu munosabat, avvalo, turli xatti-harakatlar, ovozlari, extiroslar vositasida amalga oshgan. Keyinchalik his-tuyg‘ularni so‘zlar, so‘z yig‘indisi, raqslar ifodalagan. Yana keyinroq odamlar o‘zlaricha dunyoning, tabiatning, hayvonlar, o‘simliklar, tog‘lar, suvlarning paydo bo‘lishini izohlovchi to‘qima hikoyalar o‘ylab topadilar. Yigitlar, qizlar muhabbat qo‘shiqlarini to‘qiydilar. Qabila-urug‘ning mard va jasur yigitlari haqida, ularning g‘aroyib qahramonliklari haqida afsona va rivoyatlar paydo bo‘ladi. Bularning hammasi hali yozuv madaniyati vujudga kelmasdan oldin jamoa-jamoa bo‘lib yashayotgan aholi o‘rtasida shuhrat topadi.

Bugungi kunda biz ularni “xalq og‘zaki ijodi” deb atashga odatlanganmiz. Bu atamani 1846 yilda ingliz olimi Uilyam Toms taklif qilgan bo‘lib, uning ma‘nosi “xalq donoligi” degan tushunchadan iborat. Inson hayoti davomida son-sanoqsiz yangiliklarga duch keladi. Katta avlod vakili tajribasidagi oddiy haqiqatlar yoshlar uchun yangilik hisoblanadi. Shuning uchun xalq og‘zaki ijodi asarlarini eshitganimizda, ular bilan kitobdagi matn vositasida tanishganimizda juda ko‘p yangi fikrlarga duch kelamiz. Masalan, umumiy tarzda bir maqolni olsak, “*Qozonga yaqinlashsang, qorasi yuqar, yomonga yaqinlashsang-balosi*” maqolidagi asosiy fikr yomonga yaqinlashgan odamning taqdirida noxush voqealar ko‘payishini ogohlantiradi. Lekin aslini olganda maqolning birinchi qismida ham ehtiyotlik belgisi aniq ko‘rinib turibdi. Ya‘ni xalq yosh va hali turmush tajribasiga ega bo‘lmagan farzandiga qozonga yaqinlashayotganda qora qurum tegishidan ehtiyot bo‘lishni tavsiya qilmoqda. Qo‘shimcha ravishda aytish mumkinki, har bir inson muayyan vaziyatda ish qilar va qaror qilar ekan, ehtiyot choralarini esidan chiqarmaslik lozimligi uqtirilmogda.

Maqol-xalqning ijtimoiy-tarixiy, hayotiy-maishiy tajribasi umumlashgan badiiy, obrazli mulohazalardan iborat hikmatli so‘zdir. Maqol o‘zbek tilida maqol, tojik tilida zarbulmasal, rus tilida poslovitsa, ingliz tilida proverb, arablarda naql, turklarda ata so‘zi atamasi bilan yuritiladi. “Maqol” so‘zi asli arabcha (maʼal -) مثل bo‘lib, uning turkcha ekvivalenti “ota so‘zi” deyiladi [5, 250-257.]. Hozirda ushbu atama zamonaviy turk tilida “maqol” so‘zi o‘rnida qo‘llanadi. “Maqol”ni qadimgi turklar ögüt, qumaru söz” degan [4, 11.]. so‘zlar bilan atagan.

Maqollarda so‘z qimmatini alohida yorqin ifodalanadi. Chunki maqollardagi so‘zlarni boshqasi bilan almashtirish, biron so‘z qo‘shish mumkin emas. Ular milliy til tarkibida qoliplashgan holda namoyon bo‘ladi [2, 76.]. Bu janr dunyodagi hamma xalqlar og‘zaki ijodida bor bo‘lib, hajm, shakl, yaratilishi maqsadiga ko‘ra mushtarak hisoblanadi. Hatto nomlanishida ham yaqinlik aniq seziladi.

Maqol atamasi umumiy mazmun jihatdan “so‘z” tushunchasi bilan bog‘lanadi. Dunyodagi hamma xalqlar og‘zaki ijodida maqollarchalik shaklan va mazmunan o‘zaro yaqin janrni uchratish qiyin. Maqollar ahillik, baxt, omad va baxtsizlik, vatan va vatanparvarlik, go‘zallik va xunuklik,

donolik va nodonlik, do‘stlik va dushmanlik, mardlik va nomardlik, mehr-oqibat, odob va odobsizlik, or-nomus, sabr-qanoat, to‘g‘rilik va egrilik, umid va umidsizlik, faqirlik va boylik, yaxshilik va yomonlik kabi fazilatlarni ifodalab keladi. Maqollar xalqning o‘ziga xos milliy qadriyatlarini, kishilarning turmush tarzi va undagi urf-odatlarini, qolaversa, ushbu tillarga xos turli xil naqlarning mavjudligi asosida paydo bo‘ladi.

Ma‘lumki, har bir xalq o‘zining milliy olami bilan boshqa bir xalqdan ajralib turadi. Chunki u yerda keltirib o‘tilgan elementlar aynan shu xalqning o‘zigagina tegishli bo‘ladi. Ba‘zan shunday maqollarga duch kelamizki, ular inson tana a‘zolari bilan tuzilganligini ko‘rishimiz mumkin. Ushbu maqollar inson tana a‘zosining bir qismi bo‘lgan tish bilan bog‘liq bo‘lgan maqollarni ko‘rishimiz mumkin. *“Tilingni tiymasang tishsiz qolasan”*. “Tish” so‘zini biz tibbiyotga oid va ilmiy-tibbiy so‘zlar qatoriga kiritamiz. Ammo tish so‘zi xalq og‘zaki ijodida ham aloxida o‘rin egallaydi. Masalan: *“til-balo, tish-qal‘a”, “tilga tish-qal‘a, ko‘zga- qosh”* kabi misollarni ko‘plab keltirishimiz mumkin.

XI asrda tug‘ilib, yashab ijod etgan Mahmud Koshgariy qoldirgan ming yillik hikmat bor. *“tilin tugmishni tishin yozmas”*, ya‘ni *“tili birni tish ajratolmas”*. Haqiqatan ham, tarix charxpalagi qanday aylanishidan qat‘iy nazar, tili va dili bir xalqlarni bir-biridan ajratish mumkin emas. Ushbu hikmat nafaqat xalqlar o‘rtasidagi jipslik va birdamlikni aks etibgina qolmasdan qarindosh-urug‘lar va do‘stlar o‘rtasidagi jipslik va birdamlikni ham ajratib bo‘lmasligi haqida aytib o‘tadi.

Tibbiyotning stomatologiya sohasiga tegishli bo‘lgan “tish” haqidagi bir nechta maqollarni va ularning izohini keltirib o‘tamiz. Masalan, *“Tekin tomoq tish sindirar”* maqolidagi asosiy fikr tekin yoki osonlik bilan topilgan boylik yoki luqma, kimningdir mehnati evaziga kelganligini va mehnat qilmagan inson qachondir kimningdir mehnati evaziga topilgan boylik kun kelib minnat qilinishi yoki boshini egishi mumkinligi haqida eslatib o‘tadi.

“Ko‘zing og‘risa, qo‘lingni tiy, tishing og‘risa-tilingni” maqolida atrofidagi insonlar bilan kelisha olmaslik, muomala qila olmaslik, kimsalar bilan doimo janjallashib yoki tortishib yuradigan insonlarga nisbatan ishlatilgan. *“Ko‘zing og‘risa”* va *“tishing og‘risa”* iboralari bir biriga nisbatan mos ravishda berilgan ya‘ni janjal natijasida ko‘zi ko‘karib yoki

tishi singan, og‘riganligini bildirib kelayotgan bo‘lsa, ya’ni “*qo‘lingni tiy*” iborasi- “*qo‘l mushti*”, “*tishing og‘risa*” tishing singanligi, og‘riganligi yoki og‘zining qonaganligi haqidagi ma’nolarni izohlab kelmoqda. Ushbu “tilingni tiy tishing sinmasin” maqoli ham insonlar o‘rtasidagi munosabatga qaratilgan bo‘lib, qanchalik kam va so‘z o‘z navbati kelagndagina gapirilsa, hurmat va etiborga ega bo‘lishi, keraksiz gaplarni va so‘zlarni gapirish, nazardan qolishi va shu bilan birga yuzing shuvit bo‘lishi yoki boshing egilishi ma’nolarda kelmoqda.

Navbatdagi tish so‘zi bilan bog‘liq maqolimizda “*olovning tishi yo‘q, ho‘l-quruq bilan ishi yo‘q*” maqolida garchi olovning hech qanday a‘zolari bo‘lmasa-da, yakson qilishi, yo‘q qilish mumkinligi, ya’ni tishlamasa-da, butun borliqni yakson qilish qudratiga ega ekanligi haqida ogohlantiradi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish lozimki, maqollarning shakllanishi uzoq davrni qamrab olgan, ammo badiiy mukammal va hayot tajribasi aks etgan xalq maqolining umri boqiy bo‘ladi. Maqollar orqali insonlardagi yomon illatlar, xislatlar qoralangan, o‘xshatishlar orqali aytilmoqchi bo‘lgan fikr o‘quvchiga yetkazilgan. Bunday maqollar xalqning estetik jihatidan o‘y-fikrlari yuqori darajadiligini anglatadi.

REFERENCES

1. Азамат Зиё. Тили бирни тиш ажратолмас. Халқ сўзи. 20 сентябрь. 2019.
2. Мадаев О. Ўзбек халқ оғзаки ижоди. Ўқув қўлланма. Т. 2010.
3. Ўзбек халқ мақоллари. - Т.: Фан, 1978.
4. Sodiqov Q. İlk o‘rta asrlarda Markaziy Osiyoda kechgan etno-lingvistik jarayonlar (Ethno-linguistic processes in Central Asia in the early Middle Ages). – Toshkent. Akadernashr. 2018.
5. Ismatullayeva, N. (2021, April). Phraseology with zoonymic components of "dragon" and "tiger" in chinese and korean languages. In Oriental Conferences (pp. 183-189).
6. Xasanova, S. (2021). Rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi: rus tilshunosligida frazeologizmlarning tadqiqi. Журнал иностранных языков и лингвистики, 2(7).
7. Türk dünyası edebiyat kavramları ve terimleri ansiklopedik sözlüğü (Turkish world literature concepts and terms encyclopedic dictionary). Türk dünyası ortak edebiyatı. Cilt 1. - Ankara. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. 2001.
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.

-
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
 10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
 11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
 12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

ОУБЕКНИНГ “НАВОИЙ” РОМАНИ ТАРЖИМАЛАРИДА ТАБИАТ ТАСВИРИНИНГ ҚАЙТА АКС ЕТИШИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460915>

Kamola RASULOVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent. O‘zbekiston.
Tel: +998 93 386 63 05;
E-mail: rasulovakamola0120@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada atoqli o‘zbek adibi Oybekning “Navoiy” romani tarjimalarida tabiat tasvirining qayta aks etishi, romanning iste’dodli turk tarjimonlari Ahsan Botur va Shuayip Qoraqosh tomonidan amalga oshirilgan tarjimalar misolida ko‘rib chiqiladi.*

Tayanch so‘zlar: *roman, badiiy tarjima, peyzaj, tasvir, ko‘chma ma’no.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается отражение образа природы в переводах романа известного узбекского писателя Айбека “Наваи” в турецком языке, которая была переведён талантливыми переводчиками Ахсан Ботур и Шуайип Каракаш.*

Ключевые слова: *роман, художественный перевод, пейзаж, образ, метафорическое значение.*

Abstract. *The present article, the reflection of the image of nature in the translations of the famous Uzbek writer by Aybek’s novel “Navai” in Turkish translations made by talented translators Akhsan Botur and Shuayip Karakash.*

Key words: *novel, literary translation, landscape, image, proverb, metaphorical meaning.*

Tabiat tasviri ijodkor badiiy mahoratini namoyon etuvchi muhim omillardan sanaladi. Chunki tabiat manzarasi tasvirida ijodkorning so‘z boyligi, uni qo‘llash darajasi, qalamga olingan makonga munosabati yuzaga chiqadi. Yuqoridagi parchada adib atrof-muhitning go‘zalligini xuddi musavvirdek qalamga oladi. Undagi har bir detal muayyan maqsadga qaratiladi. Kitobxon uni o‘qir ekan, vaziyatni aniq-tiniq ko‘z oldiga keltira oladi. Buni boshqa tilga o‘giruvchi tarjimon ham muallif uslubini to‘laqonli qayta yaratish, parchani asliyat ohangini saqlangan holda

o‘g‘irishga harakat qiladi. Turli sifatlash, o‘xshatish va boshqa turli badiiy san’atlarni qo‘llashga urinadi.³⁹

Badiiy asarda muallif o‘z muddaosini ro‘yobga chiqarish uchun tasviriy va ifodaviy vositalardan foydalanadi. Asardagi tabiat manzaralari kitobxonning biror narsa haqida tasavvur hosil qilishi, muayyan tuyg‘uni his etishi, ko‘rish, eshitish mumkin bo‘lgan narsa va obrazlarni inson ongida hosil qiluvchi unsurlar tasviriy vositalar hisoblansa, asarda so‘z va iboralarning turli ma’no tovlanishlari, majoziy xususiyatlari, voqea-hodisalarni turli yo‘llar bilan ifodalash usullari-ifodaviy vositalar sanaladi. Badiiy tarjimada tasvir vositalarining qayta yaratilishi va bunda so‘z tanlash muammosi tarjimondan zo‘r mahorat talab etadi. “Tarjimon – asarni boshqa tilda, ya’ni ona tilida qayta yaratish uchun muallif fikrini ancha pishitadi, o‘ziga singdirib oladi, keyin matn xarakteriga qarab muqobil so‘z tanlaydi, bu so‘zlar ma’nosi, jarangdorligi, shakli, uslubiy muqobilligi, asl nusxadagi fikrni iloji boricha to‘laroq ifodalash tashvishida yonadi”⁴⁰ – deb yozadi G‘aybulla Salomov.

Yozuvchi asar yaratayotganida har bir hodisa, tabiat manzarasi, umuman, voqelikka o‘z nazari bilan qaraydi. U asar g‘oyasidan kelib chiqib, mos detal tanlaydi va o‘sha tanlangan detal orqali asar mazmunida salmoqli o‘rin tutgan fikrni ifodalaydi. Masalan, badiiy asarlarda tabiat tasviri berilayotganda ijodkorlar tez-tez murojaat qiladigan yomg‘ir tasvirini har kim o‘zgacha, o‘z kayfiyatiga uyg‘un, vaziyatni hisobga olgan holda beradi: “mayin, beg‘ubor yomg‘ir tomchilari”, “hayotbaxsh yoqimli yomg‘ir”, “bahor yomg‘iri” va shunga o‘xshash tabiat hodisalari inson ruhiy holatining ijobiy tomonlari, hayotning go‘zalligi, mazmuni, ko‘klam tarovatini tarannum etsa, “qora bulut”, “chaqmoq”, “sovuq yomg‘ir tomchilari”, “kuchli jala” kabi tasvirlar inson ruhiyatidagi salbiy holatlar, qo‘rquv, ichki g‘alayon, xavf-xatar yoki tushkunliklardan darak beradi. Bunday tasvirlarda san’atkor tabiat hodisasi bo‘lgan yomg‘irni asar ixtiyoriga bo‘ysundiradi, asar personajlari yoki bosh qahramonning ichki

³⁹ Хамидов. Х. Ойбекнинг “Навой” романида лексик-фразеологик бирликлар турк тилига таржимасининг хусусиятлари. SHARQSHUNOSLIK. (Илмий журнал) № 4, 2020. 50-59 б.

⁴⁰ Salomov G‘. Adabiy an‘ana va badiiy tarjima.-T.: Fan, 1980. B.11.

kechinmalari, voqelikka munosabatini shu tasvir vositasida ifodalaydi va bunda san'atkorning o'ziga xos uslubi namoyon bo'ladi⁴¹.

“Navoiy” romanidagi shoir yashagan Hirot shahrining tabiati, atrof-muhit go'zalligi Gavharshod madrasasi fonida bundan sakson yil ilgari sof o'zbek adabiy tilida mahorat bilan aks ettiriladi:

“Bahor quyoshi ko'kning tiniq feruzasida Hirotning Gavharshod madrasasining haybatli gumbazi ustida porlar, gumbazning azamat peshtoqlarining naqshlari shu'lalarda jonli, bir chamanzor kabi turli-tuman olov ranglar chaqnatar, kabutar dam uchib, dam sirpanib qo'nib, gumbaz tevaragida quvonch bilan inoq o'ynashar edi. Bir tomoni xonaqoh, uch tomoni katakcha-hujralar bilan o'ralgan madrasaning keng, tekis, chorburchak sahnidan kecha shovdirab o'tgan yomg'ir ko'zga ilinrilinmas bug' bo'lib havoga ko'tarilmoqda edi” [4, 6].

Yozuvchi tomonidan juda go'zal tarzda ta'riflangan mazkur tabiat tasviri orqali muallifning so'z tanlashda mohir ekanligini, har bir detal muayyan maqsadga qaratilganligini bilishimiz mumkin.

Badiiy asarda muallif o'z muddaosini ro'yobga chiqarish uchun tasviriy va ifodaviy vositalardan foydalanadi. Asardagi tabiat manzaralari kitobxonning biror narsa haqida tasavvur hosil qilishi, muayyan tuyg'uni his etishi, ko'rish, eshitish mumkin bo'lgan narsa va obrazlarni inson ongida hosil qiluvchi unsurlar tasviriy vositalar hisoblansa, asarda so'z va iboralarning turli ma'no tovlanishlari, majoziy xususiyatlari, voqea-hodisalarni turli yo'llar bilan ifodalash usullari-ifodaviy vositalar sanaladi. Badiiy tarjimada tasvir vositalarining qayta yatatilishi va bunda so'z tanlash muammosi tarjimondan zo'r mahorat talab etadi. “Tarjimon – asarni boshqa tilda, ya'ni ona tilida qayta yaratish uchun muallif fikrini ancha pishitadi, o'ziga singdirib oladi, keyin matn xarakteriga qarab muqobil so'z tanlaydi, bu so'zlar ma'nosi, jarangdorligi, shakli, uslubiy muqobilligi, asl nusxadagi fikrni iloji boricha to'laroq ifodalash tashvishida yonadi”⁴² – deb yozadi G'aybullla Salomov.

Endi yuqoridagi jumlaning turkcha tarjimasini **Ahsan Botur** **tarafidan ag'darilgan qismiga e'tibor qaratamiz:** *Bahar gūneşi, göğün tertemiz maviliğinde Herat'ın Gevherşâd medresesinin heybetli kubbesi*

⁴¹ Hamidov X. Badiiy asar tarjimasida tabiat tasvirining berilishi // Tarjima masalalari (Ilmiy maqolalar to'plami №9). – Toshkent ., 2012 B. 75-77.

⁴² Salomov G'. Adabiy an'ana va badiiy tarjima.-T.: Fan, 1980. B.11

üstünde parlıyor; kubbenin muhteşem revaklarının nakışları gün ışığında canlı, havai bir bahçe gibi rengârenk alev renkler saçıyor; güvercinler kâh uçup, kâh süzülerek konup, kubbe çevresinde, neşe içinde oynaşıyorlardı. Bir tarafı hanekâh, üç tarafı küçük hücrelerle çevrili medresenin geniş, pürüzsüz, dört köşe avlusundan gece şakırtıyla geçen yağmur, belli belirsiz bir buğu halinde havaya yükselmektedir [6, 5].

Mazkur parchada tarjimon muallif uslubidan chiqmagan holda turk tiliga tabiat tasvirini shakl va mazmun birligiga rioya qilgan holda o‘giradi. Badiiy asar tarjimasida esa shakl va mazmun birligi katta ahamiyatga ega.

Asar personajlari yoki bosh qahramonning ichki kechinmalari, voqelikka munosabatini shu tasvir vositasida ifodalaydi va bunda san’atkorning o‘ziga xos uslubi namoyon bo‘ladi⁴³.

Shuayip Qoraqosh tarjimasida esa quyidagicha: “BAHAR güneşi, göğün tertemiz maviliğinde Herat’in Gevherşâd medresesinin heybetli kubbesi üstünde parlıyor; kubbenin muhteşem revaklarının nakışları gün ışığında canlı, havaî bir bahçe gibi ren garenk alev renkler saçıyor; güvercinler kâh uçup, kâh süzülerek konup, kubbe çevresinde, neşe içinde oynaşıyorlard Bir tarafı ha nekâh’, üç tarafı küçük hücrelerle çevrili medresenin geniş, pürüz süz, dört köşe avlusundan gece şakırtıyla geçen yağmur, belli belir siz bir buğu hâlinde havaya yükselmekteydi” [7, 31].

“Tabiat tasviri muhim bir voqea yoki hodisaning ro‘y berishidan oldin ko‘rsatilishining asosiy maqsadi kitobxonning aks ettirilayotgan voqeani oldindan o‘z tasavvurida jonlantirishiga ko‘mak berishdir. Tarjimon esa, ana shunday manzarani tarjima tili va uni o‘qiydigan kitobxon yashayotgan mamlakat tabiati tasvirini hisobga olgan holda ish tutishi, tarjima qilinayotgan asarning mazmuni va shakliga zarar yetkazmasdan o‘girihi kerak bo‘ladi”⁴⁴.

Masalan, “Navoiy” romanida muallif tomonidan mohirona tasvirlangan tabiat tasvirini tarjimonlar Ahsan Botur va Shuayip Qoraqosh tomonidan qanday o‘girilganligini kuzatishimiz mumkin:

Asliyat: *Osmonning tiniq zangorisida to‘lin oy nur o‘tovini tikkan. Sanoqsiz yulduzlarning muazzam, ulug‘vor ohangida kecha jimgina*

⁴³ Hamidov X. Badiiy asar tarjimasida tabiat tasvirining berilishi // Tarjima masalalari (Ilmiy maqolalar to‘plami №9). – Toshkent ., 2012 B. 75-77.

⁴⁴ Рустамов А. Сўз хуусида сўз. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 86.

pinakka ketgan. Yupqa oy nuriga o‘ralgan bog‘chalar kuzning salqin nafasidan yengil titraydi [4, 56].

Ahsan Botur tarjiması: *Gökyüzünün parlak semasında dolunay nur otağını dikmiş; sayısız yıldızların muazzam ve ulu âhenginde gece sessiz bir uykuya çekilmiş. Hafif ay ışığıyla kucaklaşan bağlar sonbaharın serin nefesiyle inceden titremekte [5, 53].*

Shuayip Qoraqosh tarjiması: *Gökyüzünün tertemiz maviliğinde dolunay nur otağını dikmiş. Sayısız yıldızların muazzam, muhteşem âhenginde gece, sessiz bir uykuya çekilmiş. Şeffaf ay nuruna bürünmüş bahçeler, güz mevsiminin serin nefesinden hafifce titriyordu [6, 73].*

Tarjimada peyzaj tasviri spetsifikasini, muallif kuzatuvchanligini saqlab qolish o‘ta muhim. Zotan “peyzaj qahramonlar tuyg‘ulariga bevosita bog‘liq bo‘lib, kitobxonning darrov tasvirlanayotgan vaziyatga kirishib ketishiga yordam beradi.”⁴⁵

Oybek mazkur tabiat tasvirini shu darajada go‘zal tasvirlaganki yozuvchining mahoratiga qoyil qolmaslikning aslo iloji yo‘q. Asliyatni tarjimada to‘laqonli berish esa mutarjimning ham tasavvuri qay darajada ekanligini belgilab beradi. Asliyatdagi tasvirni to‘la to‘kis aks ettira olgan tarjimon, oldiga qo‘yilgan vazifani uddalay olgan deyishimiz mumkin.

Mazkur mulohazalarimizni dalili sifatida yuqoridagi tabiat tasvirini ikki tarjimon tomonidan ag‘darilgan jumllarini tahlil ostiga olsak, tarjimonlarni asosan so‘zma-so‘z tarjima qilganliklarini inobatga olganda tarjima asliyatdagi ma‘noni bera olgan deyishimiz mumkin.

Peyzaj yozuvchining uslubi bilan bog‘liq ravishda turli vazifalarni o‘taydi. Odatda yozuvchi yaratgan peyzaj va intererining har bir detali asarda turli g‘oyaviy – badiiy vositani bajaradi. Shu sababli, peyzaj – tabiat, joy tasvirlari badiiy asarning tarkibiy qismi sifatida, asar qahramonlarining ruhiyatini, hissiyotlarini to‘laroq ifoda etishga xizmat qilishi bilan ajralib turadi. Binobarin, peyzaj qahramonlar dunyosini, ular yashayotgan muhitni tasvirlashning muhim vositasi sanaladi. Bu esa, o‘z o‘rnida insonni har tomonlama kamol toptirish, unda estetik didni

⁴⁵ Владимирова Н., Некоторые вопросы художественного перевода с русского на узбекский язык. –Т.: Фан, 1957, – 62 с.

shakllantirish, san'atni to'g'ri qabul qilish qobiliyatini rivojlantirish, shaxsni estetik tarbiyalashning muhim omillaridan biri sanaladi.⁴⁶

Romanda tasvirlangan tabiat tasvirini tarjimada ham aynan shunday go'zal so'zlar bilan bera olish juda muhim. Quyida yana bir peyzaj tasvirini tahlil qilsak:

Asliyat: *Bahorning gullagan chog'i... Baland va dilbar qomat sarv og'ochlari, ko'rkam mevazorlar, turli-tuman gullar bilan yashnagan keng chamanzorlar ichida katta-kichik ko'shklar allaqanday xayoliy manzara yasaydi. Quyoshda ko'shklarning naqshlari xuddi jonli chamanlar bilan raqobat qilishgandan, havoni rangli shu'lalar mavji bilan to'ldiradi. Uzoqdan, shabada yengil titratgan daraxtlar orasidan boqqan kishi, ko'shk devorlarini gulzorning davomi deb o'ylaydi... [4]*

Ahsan Botur tarjiması: *Baharın en güzel günleri.. Uzun ve nârin servi ağaçları, görkemli meyvelikler, envâ-i tür güllerle donatılmış geniş çimenlikler içindeki irili ufaklı köşkler insanı romantik bir atmosfere çekip götürüyordu. Köşklerin nakışları güneş altında sanki şu gül bahçeleriyle yarışa girmiş gibi çevreyi renk cümbüşüne boğuyordu. Uzaktan, rüzgârın tesiriyle yal palanan ağaçlar arasından bakan bir kişi köşk duvarlarını gül bahçelerinin bir devamı sanırdı [5].*

Shuayip Qoraqosh tarjiması: *Baharın çiçeklendiği bir zaman... Yüksek ve güzel boylu servi ağaçları, görkemli meyve bahçeleri, çeşitli çiçeklerle daha görkemli bir hal alan geniş çimenlikler içindeki büyük küçük köşkler, sanki hayali bir manzara oluşturuyordu. Güneşte köşklerin nakışları, tipki canlı gül bahçeleri ile rekabet edercesine havayı renkli ışıkların cilveleriyle dolduruyordu. Uzaktan, esintinin hafifçe titrettiği ağaçlar arasından bakan kişi, köşkün duvarlarını gül bahçesinin devamı diye düşünüyordu... [6]*

Yuqoridagi tabiat tasviri muallif tomonidan juda chiroyli tasvirlangan. Asliyatda aks ettirilgan tasvir inson tasavvurini to'laligicha qamrab, o'ylashga chorlaydi. Asarda aks etgan asliyatdagi jumalarga turkchada muqobilini topa olish tarjimondan anchagina tajribani talab qiladi. Masalan, asliyatdagi "turli-tuman gullar bilan yashnagan keng chamanzorlar ichida katta-kichik ko'shklar allaqanday xayoliy manzara

⁴⁶ Ташпулатов Н., Методика изучения пейзажа как средства раскрытия идейного замысла и образов персонажей художественных произведений: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Т., 1991, –3 с.

yasaydi” jumlasini tarjimon Ahsan Botur tomonidan “*envâ-i tür güllerle donatılmış geniş çimenlikler içindeki irili ufaklı köşkler insanı romantik bir atmosfere çekip götürüyordu*” deb tarjima qilingan. Asardagi voqea hodisalarda XV asr tasvirlanayotganini inobatga olgan holda “xayoliy manzara” birikmasini “romantik atmosfer” deb tarjima qilish juda noo‘rin va katta xatolikdir. Aslida tarjimon asarni tarjima qilishdan avval e‘tibor qilishi kerak bo‘lgan unsurlardan biri asarda qaysi davr tasvirlanganligidir. Ozgina e‘tiborsizlik ham tarjima asarni o‘qiyotgan kitobxonda tushunmovchilikka sabab bo‘lishi mumkin. Xuddi shu birikmani Shuayip Qoraqosh “*hayali bir manzara*” deb so‘zma-so‘z tarjima qilgan.

Tabiat tasviri aks etmagan mukammal badiiy asar bo‘lmaydi. “Badiiy asar tili inson qalbini butun murakkabliklari bilan yo‘g‘rilgan holda tabiat manzaralariga hamohang tarzda aks ettiradi”⁴⁷.

Shunday qilib, romanda peyzajning asl matni va turkcha tarjimalarini qiyosiy tahlil etish tarjimonlarning qator yutuq va kamchiliklarini alohida ta‘kidlab o‘tishga asos beradi. Mutarjimlarning semantik muvofiqlik, giponimik, moslashtirish va perifrastik usullaridan unumli foydalangani bu yutuqlar omili bo‘lgan. Birinchi tarjimon Ahsan Boturning o‘z ona tili imkoniyatlaridan keng foydalanganligi, so‘zma-so‘z tarjimadan ko‘ra mazmunan muvofiq keluvchi muqobil so‘z va birikmalarni ishlatishga intilganligi e‘tiborga molikdir. Ikkinchi tarjimon esa aksincha aksar so‘zma-so‘z tarjimadan foydalanganligi asar tarjimasida ba‘zan ijobiy ayrim xollarda esa salbiy jihatlarni yuzaga keltirmoqda.

REFERENCES

1. Хамидов. Х. Ойбекнинг “Навоий” романида лексик-фразеологик birliklar turk tiliга tarjimasi ning xususiyatlari. SHARQSHUNOSLIK. (Ilmiy jurnal) № 4, 2020.
2. Salomov G‘. Adabiy an‘ana va badiiy tarjima.-T.: Fan, 1980.
3. Hamidov X. Badiiy asar tarjimasida tabiat tasvirining berilishi // Tarjima masalalari (Ilmiy maqolalar to‘plami №9). – Toshkent ., 2012.
4. Ойбек. Навоий. Тахрир хайъати: Бобир Алимов ва б. – Т.: “Шарк”, 2004.
5. Aybek, M.T. Nevai, Çev. Ahsen Batur. – İstanbul: 1995. – 447 s.
6. Aybek. Nevâyi, Roman, Türkiye Türkçesine aktarma ve İnceleme Prof. Dr. Şuayip Karakaş, Ötüken Yayınevi. –İstanbul, 2019.

⁴⁷ Хотамов Н., Саримсоқов Б., Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати, – Т.: “Ўқитувчи”, 1983, – 375 б.

7. Salomov G'. Adabiy an'ana va badiiy tarjima.-T.: Fan, 1980.
8. Рустамов А. Сўз хусусида сўз. – Тошкент: Фан, 1966.
9. Владимирова Н., Некоторые вопросы художественного перевода с русского на узбекский язык. –Т.: Фан, 1957.
10. Ташпулатов Н., Методика изучения пейзажа как средства раскрытия идейного замысла и образов персонажей художественных произведений: автореф.дис. ...канд.филол.наук. – Т., 1991.
11. Ҳотамов Н., Саримсоқов Б., Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати, – Т.: “Ўқитувчи”, 1983.
12. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). Issues on translation of character speech (on the example of korean-uzbek literature). Международный журнал искусство слова, 3(4).
13. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
14. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
15. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
16. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
17. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

YASHAR KAMOL ASARLARIDA PEYZAJ TASVIRI VA UNING TARJIMALARDA AKS ETTIRILISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460921>

Dilfuza SHODMONOVA,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent. O‘zbekiston.
Tel: +998909056994;
E-mail: dilfuzashodmonova29@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqola Yashar Kamol asarlari tarjimalaridagi peyzaj tasviriga bag‘ishlangan. Maqolada tarjimonning tabiat manzaralarini qayta yaratish mahorati tadqiq etilgan. Peyzaj tasviri har bir xalqning milliy turmushini nomoyon etish vositasi ekanligi hammaga ma’lum. Maqola yozuvchining “Sevgi afsonasi” va “Ilonni o‘ldirsalar” romanlari tarjimalaridan misollar keltirib o‘tilgan.*

Tayanch so‘zlar: *peyzaj, tarjimon mahorati, ruhiy kechinma, inson va tabiat uyg‘unligi.*

Аннотация: *Статья посвящена мастерству современного турецкого писателя Яшара Камала в описании пейзажа. Отмечается, что мастерство писателя выражается в том, что пейзажные зарисовки глубоко психологичны. Они даны в непосредственном восприятии героя. К анализу привлечены такие произведения автора, как “Убить змею”, “Легенда о горе Агры”.*

Опорные слова: *описание пейзажа, пейзажные зарисовки, гармония человека с природой.*

Abstract: *This paper is devoted to the ability of Turkish writer Yashar Kamol's nature description in his works. The passages from the novels of the writer are represented, such as: "Kill the snake". "Legend of Agri mountain". The writer describes the nature view with poetic words, romantic mood and by using various artistry as: comparison and characterization.*

Keywords: *landscape, emotional senses, harmony of a human and nature.*

Badiiy asarlarda berilgan tabiat manzaralari tasviri ijodkor badiiy mahoratini namoyon etadigan omillardan biri sanaladi. Chunki tabiat manzaralari tasvirida ijodkorning o‘zi qalamga olayotgan makonga munosabati, u joyni kanchalik bilishi, qahramonlari dunyosi va ular yashayotgan muhitni nechog‘lik chuqur his qilishi bilinadi. Shu bois tabiat manzaralari tasviri badiiy asarning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Tabiat tasviri ijodkor badiiy mahoratini namoyon etuvchi muhim omillardan sanaladi. Chunki manzaralar tasvirida ijodkorning soʻz qoʻllash mahorati, qalamga olingan makonga munosabati yuzaga chiqadi.⁴⁸ Badiiy asarlarda tabiat tasvirlari ijodkorning badiiy mahoratini, uning ijtimoiy-falsafiy qarashlarini koʻrsatib beradi.

Dengiz va togʻlar turk adiblari, jumladan, Yashar Kamol asarlarida peyzajning asosiy obʻekti sifatida keladi. Ularning qahramonlari dengiz va togʻlar bilan tutashib ketgan zaminda yashaydi. Yashar Kamol asarlarida dengiz va togʻlar manzarasi muhim oʻrin tutishi, avvalo, turk zaminining oʻziga xos tabiatidan kelib chiqqan.

“Ilonni oʻldirsalar” qissasi quyidagi tasvir bilan boshlanadi:

“Anavarza kayaliklarinin ustinde kartallar doniuyordu, kanat kanada. Chirishikleri chicheklerini guneşe uzatmişlardı, ak. Uzaklarda bir bulut bu yana savruluyor, gölgesi bataklık yerini yalayıp Dumlu üstüne kayıp gidiyordu. Chirishikleri chicheklerinde arılar, kara, yanardöner arılar, sarıca, bal arıları, boncuklu, mavi arılar... Mavi kengerler dikenlerini kayalikların arasından som mavi çıkarmışlardı” [1,7].

Tabiat manzaralari koʻrinishi kitobxonlarning qahramonlar harakteri, holatini his qilishga imkon berishi jihatidan ham juda muhim ahamiyat kasb etadi. Qahramonlar yashaydigan joy ham ularning hayoti haqida aniq tasavvurlar uygʻota oladi. Peyzaj yaratish yozuvchidan mahorat talab qilganidek, uning tarjimasini ham tarjimondan alohida yondashishni talab qiladi. Yuqoridagi tasvirning tarjimasini keltirib oʻtamiz:

“Anavarza qoyalari uzra burgutlar qanot kergancha aylanib-aylanib uchishardi. Quyoshga yuz tutgan chirishsiklari deb ataluvchi togʻ gullari oppoq boʻlib ochilgan.

Olisda suzib kelayotgan bulutning soyasi botqoqlikni butunlay qoplab, Dumluga kelganda koʻzdan gʻoyib boʻlardı. Chirishsik gullari atrofida turli xil arilar – asal ari, qovoq ari, sariq arilar gʻujgʻon oʻynashardi. Qoyaliklar orasidan kenger gullarining toʻq zangori tikanlari boʻy choʻzib turibdi” [2,5].

Tarjimon tasvirni ishonchli berish bilan birga jumlada qoʻllanilgan yashirin oʻxshatish va jonlantirish kabi nozik badiiy vositalarni toʻla ilgʻagan holda qayta yaratishga muvaffaq boʻlgan.

⁴⁸ Хамидов Х. Ўзбек қисса ва романлари турк тилида. – Тошкент: “EFFECT-D”, 2022. – Б. 86

Yashar Kamol asarlarini o‘qiganimizda uning barcha asarlarida tabiat bosh qahramon sifatida ishtirok etishiga guvohi bo‘lamiz. Yozuvchi tabiat va kishilar bir-biriga bog‘liqligini, ular o‘rtasida uzviylik borligini takidlaydi.

“Her yıl karlar eriyip de bahar gözünü açınca, Ağrıdağında bir ulu tazelik patlayınca, gölün kıyıları, ince kar çizgisinin üstü, keskin, kısa, küt çiçeklerle dolar. Çiçeklerin rengi alabildiğine parlaktır. En küçük çiçek bile mavi, kırmızı, sarı, mor kendi renginde çok uzaklardan bir renk pırlıtısı olarak balkır. Ve keskin kokarlar. Gölün mavi suyu, bakır rengi toprağı baş döndürücü keskin kokularla kokar. Ve bu kokular çok uzaklardan duyulur” [3,9].

Tarjimasi quyidagicha:

“Har yili tog‘dagi qorlar erib, bahor ko‘z ochishi bilan, Og‘ritog‘ uzra qandaydir poklik keza boshlaydi, musaffo havodan insonning ko‘ngli yayraydi. Yupqa qor qatlamining yuzasi pakana dala chechaklari bilan qoplanadi. Chechaklarning rangi, porloqligi ko‘zni qamashtiradi. Uzoqdan eng mayda chechaklar moviy, qizil, sariq, binafsha va boshqa ranglarda tovlanib, jilolanadi, atrofga xushbo‘y ifor taratib, dimoqni qitiqlaydi. Ko‘lning moviy tovlangan suvi, yoqasidagi misrang tuproqning xushbo‘y isi boshni aylantiradi. Bu ifor, xushbo‘y hid uzoq-uzoqlarga taraladi.” [4,7].

Asardagi manzaralar huddi mahoratli musavvir tomonidan chizilganday ko‘rinadi. Tarjimon ham asliyatdagi bo‘yoqdorligini, o‘xshatishlarni to‘laligicha aks ettira olgan. Tarjimon tomonidan qo‘llangan *“bahor ko‘z ochishi”*, *“poklik keza boshlaydi”* jummalari o‘quvchini tabiatning tirik ekanligi, unda qandaydir sehr mavjudligiga ishontira oladi.

*“Tabiat manzaralarini yozuvchi o‘z qahramonlarining taqdiriga ta’sir etuvchi faktor sifatida ham tasvirlashi mumkin”*⁴⁹. Yashar Kamol ham barcha yozuvchilar kabi halollik, mardlik g‘oyalarini ifoda etuvchi qahramonlar holatiga asar va undagi manzalarni uyg‘un tarzda ko‘rsatishga urungan. Xasan (*“Ilonni o‘ldirsalar”*) va Ahmadning (*“Sevgi afsonasi”*) adolatsizliklar tufayli kechirgan iztiroblari ham asardagi tanlangan fasl, tabiat bilan uyg‘unlashib, o‘zgacha ruh bag‘ishlagan.

⁴⁹ Аминова Л. Турк ёзувчиси Я.Камол асарларида бадиий маҳорат масалалари. Автореферат. Т., 2003 17-6.

“Ceyhan suyu azalmış, gümüş pırlıtısında akıyordu” [1,11].

Ushbu jumla quyidagicha tarjima qilingan:

“Jayxon daryosining suvi kamayib, kumushday tovlanib oqardi” [2,7].

Bu yerda ham daryo suvining kamayishi Xasanning umidsizligi, tushkun kayfiyati bilan bog‘langan. Yozuvchi asarlaridagi tabiat tasviri qahramonlar bilan uyg‘unlashtirilganligi uchun zerikarli tuyulmaydi, aksincha, asardagi sirlilikni oshiradi.

“Tabiat tasvirini muhim bir voqea yoki hodisaning ro‘y berishdan oldin berilishidan maqsad kitobxonning asardagi voqeani oldindan o‘z tasavvurida jonlantirishga ko‘mak berishdir. Tarjimon esa bunday manzarani tarjimani o‘qiydigan kitobxon yashayotgan mamlakat tabiati tasvirini hisobga olgan holda ish tutishi, tarjima qilinayotgan asarning mazmuni va shakliga zarar yetkazmasdan o‘girishi kerak bo‘ladi”⁵⁰, – deb yozadi G‘.Salomov. Darhaqiqat, tarjima jarayonida asliyat jumllarini tarjima tili muqobillari bilan almashtirish, sintaksis qoidalaridan chetga chiqmaslik, asarning badiiy konsepsiyasiga e‘tibor bermay erkin tarjima yo‘liga o‘tish san‘at namunasining ishonchli qayta ifodalanmay qolishiga olib keladi.

Tabiat tasviri bilan “Ilonni o‘ldirsalar” qissasi yana tabiat tasviri bilan yakunlanganligi Yashar Kamol asarlarini peyzajlarsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi, degan fikrimizga isbot bo‘ladi:

“Baharda portakal çiçekleri öyle bir kokarmuş ki kokularından insan sarhoş olurmuş...” [1,102].

Tarjimasi:

“Bahorda apelsin gullari shunday bo‘y taratarkanki, ifori kishini mast qilar emish...” [2,75].

Yuqorida keltirilgan fikrlarga tayangan holda shunday hulosaga kelish mumkin:

1. Yozuvchilar qahramonlarga munosabatini ham peyzaj tasviridagi ba‘zi detallar orqali ifoda etadilar.

2. Badiiy asarda yozuvchi tabiat tasvirini ma‘lum bir g‘oyani ifodalash uchun qo‘llaydi.

3. Tabiat tasviri ijodkor badiiy mahoratini namoyon etuvchi muhim omillardan sanaladi. Chunki manzaralar tasvirida ijodkorning so‘z qo‘llash

⁵⁰ Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Тошкент: Фан, 1966. – Б.86.

mahorati, qalamga olingan makonga munosabati yuzaga chiqadi. Badiiy asarlarda tabiat tasvirlari ijodkorning badiiy mahoratini, uning ijtimoiy-falsafiy qarashlarini ko‘rsatib beradi.

REFERENCES

1. Yaşar Kemal. Yılanı öldürseler. – İstanbul: Yarı Kredi Yayınları, 2011.
2. Яшар Камол. Илонни ўлдирсалар, (Таржима). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2001.
3. Yaşar Kemal. Yılanı öldürseler. – İstanbul: Yarı Kredi Yayınları, 2021.
4. Яшар Камол. Севги афсонаси, (Таржима). – Тошкент: Янги аср авлоди, 2021.
5. Хамидов Х. Ўзбек қисса ва романлари турк тилида. – Тошкент: “EFFECT-D”, 2022.
6. Аминова Л. Турк ёзувчиси Я.Камол асарларида бадий маҳорат масалалари. Автореферат. Т., 2003.
7. Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Тошкент: Фан, 1966.
8. Namidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.
9. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
10. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
11. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
12. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
13. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

TASAVVUFIY MATNLARDA REALIYLAR TARJIMASI MASALASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460929>

Shokirjon BAXRAMOV,

TDSHU 2-kurs magistranti,

Toshkent, O‘zbekiston.

Тел: +998909480010;

E-mail: Shokirjonbaxramov30@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqolada tasavvufning o‘ziga xos ta’limot ekani, tasavvuf asarlarning tarjimasining murakkabligi, tasavvufiy matnlar tarjimasida realiyalar masalasi bo‘yicha so‘z yuritilgan. Tasavvuf diniy-irfoniy ta’limot bo‘lishi bilan bir qatorda, u axloq, mantiq hamda estetikaga oid tushunchalarni ham qamrab olgani uchun o‘ziga xos falsafiy ta’limot ham hisoblanadi.*

Kalit so‘z: *Arab tili, Qur’oni karim, tasavvuf, murshid, shayx, Ilmi hol, Ilmi qol, Hakim Termiziy, Shayx Xovandi Tohur.*

Аннотация. *В данной статье речь идет об уникальности суфийского учения, сложности перевода суфийских текстов и переводе реалий. Как известно, суфизм будучи религиозно – мистическим учением, является еще и особым философским учением, включающим в себе такие понятия, как этика, логика и эстетика.*

Ключевые слова: *Арабский язык, Коран, суфизм, мурид, шейх, илми халь, илми кал, Хаким Термизи, Шейх Хованд Тахур.*

Abstract: *This article deals with the uniqueness of Sufi teaching, the complexity of translating Sufi texts and translating realities. As you know, Sufism, being a religious and mystical teaching, is also a special philosophical teaching that includes such concepts as ethics, logic and aesthetics. In the article these features are considered from the point of view of translation studies.*

Key words: *Arabic language, Quran, Sufism, murshid, sheikh, Ilmi Hal, Ilmi Qal, Termiziy, Sheikh Khavand Tahur.*

O‘tmishda yozilgan irfoniy kitoblar, xususan, tasavvuf borasidagi asosiy manbalar arab tilida bo‘lib, bu tadqiqotchidan eng avvalo arab tilini yaxshi bilishlikni taqozo qiladi. Tadqiqotchi arab tili grammatikasi (sarf va nahv)dan tashqari, balog‘at, fasohat, bayon, ma‘oniy, badi‘ kabi qator ilmlardan ham yaxshigina xabardor bo‘lsagina, tasavvufga oid matnlarni, ayniqsa, tasavvufiy atamalarni to‘g‘ri anglab, to‘g‘ri talqin qilishi mumkin.

Biroq shuni ham ta’kidlash lozimki, tasavvufning nima ekanini to’g’ri va mukammal tushunmoq uchun kishi eng avvalo islom dini ta’limoti asoslarini, ya’ni Qur’oni karim va hadisi shariflarni, ularga oid barcha bilimlarni ham puxta o’zlashtirgan bo’lishi kerak.

Tasavvuf qalb ilmidir. Tasavvuf ustozlari o’z shogirdlariga so’zlar bilan emas, aksariyat o’z holatlari bilan ushbu ilmni tushuntiradilar. Shu sababdan ham bu ilm «Ilmi hol» («Holat ilmi») deb ataladi. «Ilmi hol» iborasini («Holat ilmi») deb tarjima qilinsa, aslida u to’liq ma’no kasb etmaydi. Agar «Hol ilmi»ga sharh berilmasa, o’quvchi yoki tinglovchi hech narsa tushunmay qolishi mumkin.

Odatda ilm tasnifiga ko’ra, ikki turga – «ilmiy qol» va «ilmi hol»ga taqsimlanadi. «Ilmi qol» iborasidagi «Qol» so’zi «qavl» o’zagidan, ya’ni, «so’zlamoch»dan yasalgan. «Ilmi qol»ga o’qib, yozib va gapirib o’rganiladigan barcha ilmlar kiradi. «Ilmi hol» esa qalbdagi ilmdir. Faqat tassavvufga nisbatan ayni shu ibora aytiladi⁵¹.

Avvalo, shuni ta’kidlash lozimki, tasavvufning spesifikasidan kelib chiqib, bir qator atamalarni tarjima qilmagan va ularga sharh bergan ma’qul. Masalan, taniqli adabiyotshunos olim va tarjimon I.G’afurov Qur’on tarjimalari tahliliga bag’ishlangan maqolasida realiya⁵²larni tarjima qilmaslik va buning sabablari masalasiga to’xtalgan: «Realialarni o’z asl holicha berish ilohiy matnning yuksak kalorotini saqlashga xizmat qiladi»⁵³. Garchi bu bevosita Qur’on tarjimasida haqida aytilgan fikr bo’lsa ham, tasavvufga oid atamalarning tarjimasida borasida ham xuddi shunday yo’l tutish maqsadga muvofiqdir. Tasavvufga oid atamalarni tarjima qilmasdan, balki ularga alohida sharh va izohlar berio’ lozim. Atama sifatida «tasavvuf» so’zining o’zi ham aslida qolgan bo’lib va bu so’z hammaga tushunarlidir. Quyida biz «tasavvuf» so’zining shakli va o’zagi hamda ma’nolari borasida alohida to’xtalamiz.

«Tasavvuf»ning ma’nosi borasida fikrlar turli-tuman va ixtiloflidir. «Tasavvuf» so’zining o’zagi borasida turli fikrlar aytilgan bo’lsa ham, ammo ma’no-mohiyati bir xildir.

⁵¹ Мухаммад Содик Мухаммад Юсуф. Зикр ахлидан сўранг. –Тошкент,2007. -Б. 34.

⁵² Реалилар - моддий маданият объектлари ёки ҳодисаларини, этномиллий хусусиятларни, урф-одатларни, маросимларни, шунингдек тарихий фактлар ёки жараёнларни ифодаловчи лексемалардир ва одатда бошқа тилларда лексик эквивалентларга эга эмас.

⁵³ И.Ғафуров. Қуръон таржималари ва тажрибалар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси. 2009 йил 17 апрель, № 16 (3999) -Б.4.

«Tasavvuf », «sufiylik » bu insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yo‘llovchi muhim ta’limot. «Tasavvuf » so‘zining o‘zagi va mazmuni haqida fikr va taxminlar, haqiqatan, turlicha. Bu haqda Ibn Xaldunning fikri haqiqatga yaqin, deb e’tirof etilgan. Ibn Xaldun o‘zining «Muqaddima» asarida: «Tasavvuf » kalimasi «suuf», ya’ni «jun», «po‘stin» so‘zidan olingan, qadimdan tarkidunyo qilgan zohidlar jundan to‘qilgan kiyim yoki po‘stin kiyib yurishni odat qilganlar va bu bilan ular bashang kiyinib yuruvchi ahli dunyolardan farqli hayot tarzini o‘zlarida namoyon etganlar », deydi⁵⁴.

Abdurahmon Jomiyga ko‘ra, «Tasavvuf » va «sufiy» so‘zlari IX-asrning boshlarida yashagan Abu Hoshim Sufiydan boshlab joriy etilgan. Undan oldingi davrlarda bu atama o‘rnida «zuhd» (zohidlik, tarkidunyochilik), «taqvodorlik», «parhezkorlik» kabi so‘zlar ishlatilgan.

Sahobalar, tobeinlar va ulardan keyingi davr kishilarida hidoyat, ibodat, taqvo va zohidlik kabi his-tuyg‘ular jamul-jam bo‘lgan. Lekin hijratning ikkinchi asri va undan keyingi davrga kelib, odamlarning ko‘pchiligida mazkur xususiyatlar o‘rnida dunyoparastlik, din ishlariga beparvolik, kibr va riyokorlik, xudbinlik kabi salbiy xususiyatlar paydo bo‘la boshlagan. Ana shundan keyin obidlik va zohidlikni ixtiyor qilgan orif kishilar «mutasavvuf » va «sufiy » nomlari bilan ulardan ajralib chiqqanlar.

O‘tmishda «tasavvuf » turlicha talqin qilingan. Masalan, Ma’ruf al-Karxiy (vaf. 815 y.)ning fikricha, «Tasavvuf — haqiqat sari intilish, odamlardan ta’ma qilmaslik va faqirlikni ixtiyor etishdir».

Zunnun al-Misriy (vaf. 859 y.)ga ko‘ra: «Sufiy boylik istab o‘zini charchatmas va yo‘qotgan boyligiga achinib, bezovta ham bo‘lmas».

Junayd al-Bag‘dodiy (vaf. 909 y.)ning nazdida: «Tasavvuf — qalbni sof tutmoq, noxush axloqlardan forig‘ bo‘lib, hayvoniy va nafsoniy tuyg‘ular ustidan g‘alaba qilmoqdir». Bu so‘ziga qo‘shimcha qilib, Junayd al-Bag‘dodiy: «Tasavvuf bir uy bo‘lsa, shariat unga kiradigan eshikdir», degan ekan.

So‘fi Alloyor bu ta’rifni quvvatlab:

Shariatsiz kishi uchsa havog‘a,

⁵⁴ Комилов Н., Тасаввуф (1-китоб). -Т., 1999. –Б.57.

*Ko'ngil berma, aningdek xudnamog'a,
deb yozgan.*

Misrlik olim Ibrohim Basyuniy «Islomda tasavvufning paydo bo'lishi» kitobida hijriy 3 va 4-asrlarda yashab o'tgan olimlarning tasavvuf haqidagi qirqta ta'rifini keltirgan.

Tasavvuf islom shariati talablarini ham ixlos bilan bajargan holda zuhd, taqvo, kamtarlik kabi olijanob fazilatlarni o'zida mujassam etib, nafsni poklash yo'li bilan komil inson darajasiga erishishga harakat qilishdan iborat.

Tasavvufning o'ziga xos istilohlari mavjud. Masalan, Tasavvuf ilmidan saboq beruvchi zot — «shayx», «murshid», «ahli dil», «ahli hol», «pir», «eshon», «xoja», «mavlo», «mavlon», «maxdum» kabi nomlar bilan tanilgan. Tasavvufdan saboq oluvchi kishi esa «murid», «solik», «darvish» kabi nomlar bilan atalgan⁵⁵.

Tasavvuf bo'yicha oliy maqomlarga erishgan sohib karomat zotlar — «valiy», «avliyo», «qutb», «aqtoq», «avtod», «chilton», «abdol», «abror», «ahror», «nujabo», «nuqabo», «siddiq», «g'av», orif va hokazo deyilgan. Tasavvuf ahli ba'zan «oshiq», «faqir», «zohid», «ahli muhabbat», «ahli suluk», «rijolu-l-g'ayb» kabi atamalar bilan ham ifoda etilgan. Tasavvuf istilohi asosida ijod etgan shoirlar ko'pincha majoz uslubini tanlaganlar. Shuning uchun «haqiqat», «majoz», «tashbeh», «istiora» kabi mantiqiy qoidalardan bexabar bo'lgan kitobxonning Navoiy, Fuzuliy, Atoiy, Umar Xayyom kabi mumtoz adabiyot namoyandalarining she'rlarini to'la anglashi qiyin kechadi.

O'tmishda ko'pgina olimlar tasavvufga doir so'zlar va ularning izohiga bag'ishlangan maxsus lug'at va qomus kitoblarni yozib qoldirganlar. Ulardan ayrimlari O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondida hozirgacha saqlanmoqda.

Tasavvuf tariqatlarining insoniyat ma'naviyatini yuksaltirishga qo'shib kelayotgan benazir hissasi butun dunyo xalqi tomonidan e'tirof etilsa-da, ba'zan islom olamida tasavvufga salbiy nazar bilan qarash, tariqatlar, mashoyixlar va ularning kashf-u karomatlarini inkor etish ko'zga tashlanadi.

⁵⁵ Жузжоний А. Тасаввуф ва инсон. -Т., 2001. –Б.43.

Burhoniddin al-Biqoiyning (1406-1480) «Tasavvuf inqirozi» kitobida, Abdurahmon Damashqiy esa «Naqshbandiya tahlili» kitobida tasavvufning barcha tariqatlarini va mashoyix zotlarning faoliyatlarini qattiq tanqid qilishgan. Vaholanki, al-Biqoiy va Damashqiyning tasavvuf tariqatlari va mashoyix zotlarga qaratilgan tanqidlari noxolis bo‘lib, ilmiy nuqtai nazardan ham, shar’an ham asossizdir⁵⁶.

Tasavvufda ham bir necha tariqatlar shakllangan. Mashhurlari — tayfuriya, junaydiya, hakimiya, qodiriya, yassaviya, malomatiya, rifoia, kubroviya, suhravardiya, chishtiya, akbariya, shoziliya, bektoshiya, mavlaviya, naqshbandiya, sanusiya kabi sunniy tariqatlardir.

Mustaqillik yillari mamlakatimizda tasavvuf tarixini o‘rganish, tasavvufiy ilmiy-adabiy asarlarni tarjima qilish, atokli mashoyixlarning maqbaralarini qayta qurish va ta’mirlashga ahamiyat berildi. Bu xayrli ish hozir ham davom etmoqda. Hakim Termiziy, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G‘ijduvoni, Xoja Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Xoja Ahror Valiy, Shayx Zayniddin, Zangi ota, Shayx Xovandi Tohur va boshqa ko‘plab tasavvuf tariqatlariga mansub piri komillarning hayot va ilmiy meroslarini chuqur o‘rganish, ular qoldirgan asarlardan xalqimizni bahramand etish borasida ham qator muayyan ishlar qilindi.

«Tasavvuf» kalimasi arab tilida «تصوف» V bob fe’lning masdari⁵⁷ shaklida berilgan. Ma’nosi esa, «qalb pokligi» demak. «Murshid» kalimasi arab tilidagi «رشد» – («to‘g‘ri yo‘ldan yurmoq») fe’lining IV bobi – «أرشد» – («to‘g‘ri yo‘lga yo‘llamoq») fe’lidan aniq daraja sifatdoshi, ya’ni ish harakatni bajaruvchisi – «مرشد» – («to‘g‘ri yo‘lga yo‘llovchi») ma’nosini beradi.

E’tibor bersangiz, arab tilidagi bitta so‘z o‘zbek tilida uchta so‘z bilan ifodalanmoqda. Shu sababdan ham yuqorida aytganimiz kabi tasavvufiy matn tarjimasida «realiy»larni o‘z holicha qoldirish maqbul va maqsadga muvofiq sanaladi.

XULOSA. Tasavvufiy matnlar va atamalarni tarjima qilishda an’anaviy uslublarni saqlab qolish maqsadga muvofiqdir. Bu borada prof.N. Komilov, prof. I. Haqqulov kabi tasavvufshunos olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar doirasida qat’iy bir qarorga kelingan

⁵⁶ Хаққулов И. Тасаввуф сабоқлари. -Бухоро, 2000. –Б. 72.

⁵⁷ Хаққулов И. Тасаввуф сабоқлари. -Бухоро, 2000. Б. 126.

ilmiy xulosalarni boyitib borish, ayniqsa, bugungi globalashuv jarayonida muhim va dolzarb hisoblanadi. Tasavvuf inson e'tiqodi, axloqi, ichki madaniyati bilan bog'liq muhim ilm bo'lgani uchun u haqda ommada to'g'ri fikrni shakllantirish muhimdir. Shuningdek, tasavvufiy matnlar, ulardagi atamalarning tarjimalarida aniqlik va bir xillik rioyasi ham muhim hisoblanadi.

REFERENCES

1. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Зикр аҳлидан сўранг. –Тошкент, 2007.
2. И. Фафуров. Куръон таржималари ва тажрибалар. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси. 2009 йил 17 апрель.
3. Н. КОМИЛОВ. Тасаввуф (1-китоб). -Т., 1999.
4. А. Жузжоний. Тасаввуф ва инсон. -Т., 2001.
5. И. Ҳаққулов Тасаввуф сабоқлари. -Бухоро, 2000.
6. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. Asian journal of multidimensional research, 10(4), 534-543.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

АРАБ РЕАЛИЯЛАРИНИНГ ЎЗБЕК ТИЛИГА ТАРЖИМА ҚИЛИШНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИКЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460944>

Умар ФОЗИЛОВ,
ТДШУ 2-курс магистранти,
Тошкент, Ўзбекистон.
Тел: +998998256279;
E-mail: fzilovumar482@gmail.com

Аннотация. Мақолада Араб реалияларининг мавзу таснифи келтирилган ва Араб тилидан ўзбек тилига узатишда уларнинг хусусиятлари аниқланган. Реалия типологиясини ҳисобга олиш таржимани тўғри танлаш имконини беради.

Калит сўзлар: арабча реалия, реалия таснифи, реалия таржимаси, таржима методлари.

Аннотация. В статье представлена предметная классификация арабских реалий и выявлены особенности их передачи с арабского языка на узбекский. Учет типологии реалий позволяет выбрать верный прием перевода.

Ключевые слова: арабские реалии, классификация реалий, перевод реалий, приемы перевода.

Abstract: The article presents a subject classification of Arab realities and reveals the features of their transfer from Arabic to Russian. Considering the typology of realities allows you to choose the right translation technique.

Key words: arabic realities, classification of realities, translation of realities, translation techniques.

Тил – маданиятни узатувчидир, у миллатда сақланган миллий маданият хазиналарини авлоддан авлодга узатади. [1, 15]. Лексик бирликлар орасида миллий-маданий таркибий қисмни ўз ичига олган, энг катта қизиқиш уйғотадигани, реалиялардир. Реалиялар ҳақида миллий ўзига хос элемент сифатида ўтган асрнинг 50-чи йилларида гапира бошлашди "Реалия" тушунчасида турли хил таърифлар мавжуд бўлиб, аммо, бизнинг фикримиз-ча, энг тўлиқ С.Влаховым ва С.Флориным томонидан берилган таърифдир.

"Реалия – бу бир халқга тегишли ва бошқасига бегона бўлган сўзлар (ва иборалар) объектларни номлаш, ҳаётнинг характеристикаси (хаёт, маданият, ижтимоий ва тарихий тараққиёт)

дир. "Реалия"лар, миллий ва / ёки тарихий колоритни тарқатувчидир. Уларда, қоида тариқасида, бошқа тилларда мос (эквивалентлар)и мавжуд эмас, ва шунинг учун умумий асосда таржима қилиб бўлмайди [2, 8].

Реалиялар маҳаллий ва хорижий олимлар томонидан етарли даражада анча чуқур ўрганилган хусусан, қуйидаги муаллифларнинг асарлари унга бағишланган: Е.М.Верещагина, В.С.Виноградова, С.Влахова, В.Г.Костомарова, В.Н.Крупнова, Н.И.Паморозской, Я.И.Рецкера, Л.Н.Соболева, А.Е.Супруна, Г.Д.Томахина, С.Флорина, С.А.Фридриха, Г.В.Чернова, А.Д.Швейцера. Ушбу асарларда асосан инглиз ва немис реалиялари кўриб чиқилади таркиби ўзбек тилидаги сатрларни ўз ичига олади. Ҳақиқатга келсак Араб тилининг реалиялари ҳозирги кунгача арабшуносликда жуда кам ўрганилган. Тил ва муайян маданият рамкасида реалиялар сони жуда катта, ва улар турли мезонлар бўйича бутун гуруҳларга ва кичик гуруҳларга бўлинади. Бугунги кунга келиб, йўқ реалияларнинг ягона таснифи йўқ. Бироқ, бу қадар реалияларнинг таснифини тартибга солиш бу таржимонга маълум бир реалиянинг аҳамиятини визуал равишда аниқлашга ва унинг таржима қилиш усулини танлашга имкон беради. Тилшуносликдаги реалияларга қуйидагилар киради:

1) Ономастик (атоқли отлар мажмуи) реалиялар, жумладан топонимлар-географик номлар; антропонимлар-тарихий шахсларнинг номлари, бадий адабиёт ва фолклор шахслари; этнонимлар-халқлар ва қабилаларнинг номлари;

2) Этнографик реалиялар, шу жумладан уй-рўзғор буюмлари, меҳнатга оид сўзлар, маданият ва санъат, шунингдек ўлчов бирликлари ва пул бирликлари;

3) Маъмурий-худудий тузилишга оид тушунчаларни ўз ичига олган ижтимоий-сиёсий реалиялар, ҳокимият органлари ва ташувчилари, ижтимоий-сиёсий ҳаёт, шунингдек ҳарбий реалияларлар. Предмет белгиси бўйича синифи энг кўп тарқалган реалиялар. Шундай қилиб, келинг, С.Влаховым и С.Флориним: томонидан таклиф этилган предметлар бўлинишидаги таснифни асос қилиб Араб реалияларини кўриб чиқайлик.

А. географик реалиялар:

1. Табиий география объектларининг номлари:

а) Мамлакатлар: Жазоир, Баҳрайн, Жибути, Миср, Иордания, Яман ва бошқалар.

б) Шаҳарлар: Абу Даби, Адан, Ҳалаб, Байрут, Дамашқ, Доха, Дубай, Триполи, Шаржа, Риёд ва ҳоказо.

В) Географик объектлар: Вади (Водий),

Шаатии (денгиз қирғоқи), Дыфа (Дарё соҳили), Самум

سموم (куруқ, иссиқ шамол), Хомсин (чўл шамоли аниқ эллик кун эсади, у ўзи билан чанг ва қум уюмини олиб келади), азийааб (Хомсин шамоли-бу қизил денгиз устидан ўтадиган намликка тўйинган чидаб бўлмас димлик келтирадиган шамолдир) ва ҳоказо.

г) Юлдузлар: Ат-Тоиру («летящий»), Ал-ғуробу («қарға»), Байтулжавзо («эгизаклар уйи»), Ал-ақробу («чаён»), Ал- арнабу («куён»), Рукбатун («тизза»), Ар-Ромий («оёқ»)

«Ўқчи қавс юлдузлар туркуми»), Рижлун («оёқ») ва ҳоказо.

2. Эндемика (маълум бир жойга хос, маълум бир жойда бўладиган)нинг номлари (ўсимликлар ва ҳайвонларнинг номлари):

а) Ўсимликлар: Ал-хулбату («халба») – туя хашаги, хирваъун («хурмо») – канақунжит дарахти, сидрун («сидр») – нилуфар, жуммайзун («жумайз») – анжир, сантун («сант») – нил акацияси, довмун («дов») – занжабил хурмо, фуллун («фал») – араб яасмини ва ҳоказо. Хурмо араблар ҳаётида алоҳида ўрин тутади, шунинг учун араблар хурмони пишишига қараб турлича атайдилар. Шундай қилиб, масалан, янги, қаттиқ, пишмаган хурмоларни балахун деб атайдилар («балах»), янги, юмшоқ, пишган хурмоларни рутобун деб атайдилар, («рутоб») пишган, қуёшда қуритилган хурмони тамрун деб атайдилар («тамр») ва ҳоказо.

б) Ҳайвонлар: Араб тилида туянинг мингга яқин номи бўлиб, шу сабабдан туялар арабларнинг ҳаётида катта рол ўйнайди. Биз бу номларнинг бир нечасини келтирамиз: Роҳилатун («кадоқ туя»), хольфатун («хольфат»), бакиратун («серсут туя»), баъирун («баъир»), тўрт ёшдан ошган юк ортиш ва минишга яроқли туя («тўрт ёшдан ошган юк ортиш»), лақихатун («лақихат»), бадана-тун («бадана»), хомиладор туя («хомиладор»), қурбонлик учун келтирилган эркак ва урғочи туя («эркак ва урғочи»), жамалун («жамал») (эгасиз саҳрода

юрадиган, сахро кемаси номли туя), ъушарау عَشْرَاء (ўн ойлик ҳомиласи бор туя), залулун ذُلُول (пойгага мўлжалланган туя) ва ҳоказо.

В. Этнографик реалиялар:

1. Турмуш:

а) Егулик: кускусун كُسْكُس (Шимолий Африкада буғдой ёрмасидан қилина-диган тоам хуммусн حُمُّص (Кунжут пастаси аралаштириб майдаланган, лимон ва зайтун ёғи билан ишланган нўхот), куббатун كُبَّة (Ёғда қовурилган, буғдой ва қарағай уруғлари аралаштирилиб тўғралган кўй гўшtidан тайёрланган шарчалар), таббулатун تَبُّلَّة (йирик тортилган буғдой, петрушка, ялпиз ва ли-мон шарбати қўшилган помидор), варақу ъинабин ورق عنب (гуруч ва қийма гў-шт билан тўлдирилган узум барглари), фалафилу فَالْفَل (ёғда қовурилган майдаланган ловия шарикчалари) ва ҳоказо.

б) Либослар: Жилбобун جِلْبَاب (кенг узун, енглари ва бошга ўрайдиган ўран-чиғи бор кўйлак), ниқобун نِقَاب (кўзлар учун тор ёриқли юзни беркитиб тура-диган аёлларни бош кийими), химорун خِمَار (кўкрак, елка ҳамда бошни берки-тиб турадиган аёллар рўмоли), қондуратун قَنْدُورَة (эркакларнинг оқ рангли узун кўйлаги), футотун فُوطَة (Йаманда ошпаз ёки хизматчилар такадиган фар-тук), ьамаматун عَمَامَة (салла), куфиййатун كُوفِيَّة ёки ғутратун غُتْرَة (пахтали оч-қизил ёки оч-қора эркаклар бош кийими), ьиколун عِقَال (ғутра ёки куфиййани ушлаб турадиган қора иккиталик боғич), баабууши بَابُوشِي (теридан қилинган шиппак) ва ҳоказо.

в) Турар-жой, мебель, идишлар: хойматун خَيْمَة (кўчманчи чодир), қуббатун قُبَّة (гуммбаз), саахатун سَاحَة (уй олдидаги ҳовли), харимун حَرِيم (уйнинг аёллар яшайдиган бўлаги), хаммомун حَمَّام (хаммом), хавзун حَوْض (ичимлик суви сақ-ланадиган кудук), таннурун تَنْوُر (нон пиширадиган тандир), жазватун جَزْوَة (арабларнинг кофе қайнатадиган идиши), ибриқун اِبْرِيْق (кўза) ва ҳоказо.

г) Транспорт: довун دَاو (бир мачтали кема), арабатун عَرَبَة (қадимги арава), санбуқатун سَنْبُقَة (елканли кема) ва ҳоказо.

2. Меҳнатга оид: а) Касб-ҳунар: фаллахун فَالْح (деҳқон), соқин سَاقِي (Араб бозорларида сув ташувчи), жаммалун جَمَّال (туяларни ҳайдовчи) ва ҳоказо.

б) Меҳнат иш қуроллари: шаадууфун شَادُوْف (сув тортиб олиш мосламаси), кифрону قِفْرَان (пишган хурмоларни солишга мўлжалланган хурмо барглари-дан ясалган саватча), табалиятун تَبْلِيَّة (хурмо тўплаш учун палма дарахтига чиқиш учун ишлатиладиган қурилма), баатуусун بَاتُوْس (зайтун мойини сиқиб чиқаришда фойдаланиладиган улкан тош) ва ҳоказо.

в) Меҳнат ташкилотлари: никообатун نِقَابَة (профсоюз), мудириятун مُدِيرِيَّة (департамент), мазраъаун مَزْرَعَة (ферма) ва ҳоказо.

3. Фан ва маданият:

а) Муסיқа ва рақслар: анашииду أَنَاثِيْد (Анъанавий равишда ва эркаклар вокаллари билан муסיқа асбобларисиз ижро этиладиган мусулмон ашуласи), дабкатун دَبْكَة (Ливан, Сурия, Иордания ва Фаластинда халқ рақси), холийжий خَلِيْجِي (форс кўрфази мамлакатларида халқ рақси), саъидий سَعِيْدِي (Миср рақси қамиш билан) ва ҳоказо.

б) Муסיқа асбоблари: наайун نَاي (най), рикқун رِقْ (барабан тури), робабатун رِبَابَة (камончали чолғу асбобу), сантурун سَنْطُوْر (цитра га ўхшаш муסיқа асбоби), торун طَار (ноғорага ўхшаш муסיқа асбоби), ьудун عُوْد (ярмига бўлинган нок каби муסיқа асбоби) ва ҳоказо.

в) Фольклор: жиннун جِن (Араб эртақларидаги ёвуз рух), Хожа Насриддин (Араб фольклорининг қахрамони), Али Бобо (Ироқ фольклорининг шахси, у "1001 кеча" тўпламига киритилган) ва ҳоказо.

г) Шоирлик: ғозалун غَزَل (Арабча шеър тузилиши мисраси), қасидатун قَصِيْدَة (узун моноритмик шеър), байтун بَيْت (тўлиқ маъноли икки мисрали шеър) ва ҳоказо.

д) Урф-одатлар, маросимлар: маҳрун مَهْر (тўй муносабати билан куёв томонидан келинга тўланадиган моддий ҳақ), никохун نِكَاح (мусулмон қонунларига кўра никоҳ), солатун صَلَاة (намоз, мусулмон ибодати маросими), сьайун سَعْي (Ас-Сафо ва ал-Марва тепаликлари орасидаги юриш) ва ҳоказо.

е) Диний маросимлар, илоҳиётшунослар ва эргашувчилар: шайхун شَيْخ (Исломда илоҳиётшуноснинг фахрий унвони), имамун إِمَام (масжидни бошқарадиган руҳоний), муаззинун مُؤَذِّن (намоз вақтини баланд овоз билан эълон қиладиган мусулмон) ва ҳоказо.;

Диний маросимлар биноси ва буйумлар: масжидун مَسْجِد , Ал-Куръану الْقُرْآن , қиблатун قِبْلَة (ибодат вақтида юзланиш тарафи Каъба томон) ва ҳоказо.

ж) Календар: сафарун صَفَر (ой тақвимининг иккинчи ой), Рамазону رَمَضَانَ рўза оyi, ой тақвимининг 9 оyi), ذُو الْحِجَّة ذулхижжати (Ой тақвимининг 12-оyi 29 кун.) ва ҳоказо.

4. Этник объектлар:

а) Этнонимлар: кўчманчи بدو бадвун, қибтлар قِبْط қибтун(Миср насро-нийлари), қўл остида бўлган مَمْلُوك мамлукун, (ўрта аср Мисридаги ҳарбий табқа), курайшун قُرَيْش (Мухаммад ғалайҳи ас-саломга тегишли бўлган энг машҳур ва ҳурматли Араб қабилаларидан бири), ат-тавориқу الطَّوَارِق (Бербер гуруҳи Жанубий Жазоир ва Ливияда яшовчи одамлар) ва ҳоказо.

5. Ўлчов бирликлари ва пуллар:

а) Ўлчов бирликлари: зироъун ذِرَاع (узунлик ўлчови тахминан 0,6 м га тенг), қинторун قِنْطَار (44,928 кг га тенг вазн ўлчови), соъун صَاع (2660 г га тенг вазн ўлчови), шибрун شِبْر (узунлиги 22,5 см га тенг ўлчов), фаддану فَدَّان (4600 кв.м.га тенг майдон ўлчови.), ирдаббун اِرْدَبِّب (197,75 литрга тенг ҳажм ўлчови) ва ҳоказо.

б) Пул бирликлари: дирхамун دِرْهَم дирҳам, динарун

دينار динор, лиратун لِيْرَة лира, риялун رِيَال риёл флусун فِلْس , маллимун مَلِيْم маллим. ва ҳоказо.

6. Кун вақти: зуҳо ضَحَى (тонг,тонг отиши билан бошланади ва қуёш зенитдан ўтадиган вақтгача чўзилади), зухрун ظَهْر (пешин вақт, қуёш зенитдан ўтган вақтдан кейин бошланади то аср вақтигача давом этади), асрун عَصْر (асрнинг вақти,объектнинг сояси икки баробар бўлган пайтдан бошлаб қуёш ботгунга қадар давом этади), мағрибун مَغْرِب (шом номозининг вақти қуёш ботганидан бошлаб уфқдаги қизилликни йўқолгунча), ашаун عِشَاء (ҳуфтон номозининг вақти тўлиқ қоронғулик тушганидан кейин то ярим кечагача).

В. Ижтимоий-сиёсий реалиялар:

1. Маъмурий-худудий тузулиш:

Маъмурий-худудий бирликлар:

Мухофазатун مَحَافِظَة (масалан, Сурияда,Иорданияда, Қувайтда), вилоятун وِلايَة (Тунисда,Жазоирда, Суданда), иморатун اِمَارَة амирлик

(Бирлашган Араб Амирлигида), минтақотун *مِنْطَقَة* минтақа (Саудия Арабистонида Жибутида),

жихатун *جِهَة* жихат (Марокашда) ва ҳоказо.

2. Ҳокимият ва ҳокимият эгалари:

а) Ҳокимият органлари: мажлис *مَجْلِس* (Одамлар йиғилиш), шуро *شورى* (Маслаҳат) ва ҳоказо.

б) Ҳокимият эгалари: валийун *وَالِي* (раҳбар), Амирун *أَمِير* Амир (Бирлашган Араб Амирлигида), султону *سُلْطَان* султон, мухафизун *مُحَافِظ* (ҳоким), қози *قَاضِي* (шариат асосида ҳуқум қилувчи судья), вазирун *وَزِير* (вазир) ва ҳоказо.

3. Ижтимоий-сиёсий ҳаёт:

а) Сиёсий ва ижтимоий ҳаракатлар: «Кифая», «Аль-Гад» (Мисрдаги ижтимоий ҳаракатлар), ва ҳоказо.

б) Муассасалар: мадрасаун *مدرسة* мадраса (диний билим юрти), АДЛ (Араб давлатлари лигаси), ИКТ (Ислом конференцияси ташкилоти) ва ҳоказо.

4. Ҳарбий реалиялар:

а) Қуроллар: жамбиятун *جَمْبِيَة* жамбия (қўриқчисиз ханжар ва юқори учдан бирида эгилган пичоқ), хонжарун *خَنْجَر* ханжар (қиска, эгри араб қиличи), сайфун *سَيْف* сайф (ўзига хос зўр учли қилич) ва ҳоказо.

б) Ҳарбий хизматчилар: ʔамидун *عَمِيد* ʔамид (ҳарбий қўшилма генерали), фариқу ʔамидин *فَرِيق عَمِيد* (корпус генерали), фариқул - аввал *فَرِيق الأَوَّل* (армия генерали), ливааун *لواء* ливаа (қўшилма генерали), Ас-савсанатуссавдау *السَّوْدَاء السَّوْسَنَة* «Қора лола» (Иорданиядаги ҳарбий қисм) ва ҳоказо.

Реалияларни таржима қилиш таржимон учун айрим қийинчиликларни келтириб чиқаради. Реалияларни нотўғри талқин қилиш бошқа тилда ўқувчига реалияларнинг тўлиқ ошкор этилмаслигига ҳамда услубий маъноларни тушунмасликка олиб келади. Бундан ташқари, реалияларни таржима қилишда қуйидагилар зарур, нафақат уларнинг маъносини етказиш, балки маданиятнинг бу ўзига хос колоритини акс эттириш лозим бўлади. Шунини таъкидлаш керакки, Араб ва ўзбек тиллари турли хил таркибий тиллар ва турли хил концептуал тизимларга эга, шундай қилиб, етарли таржимани

олиш учун таржима қилинаётган тилнинг ҳақийқилиги ҳақида аниқ билимга эга бўлиши керак. Таржима назариясида бу билимга "фон билими" ("фон") номи берилди, "фон ахборот", "фон маълумот"). Таржимашуносликда реалияларни таржима қилишнинг қуйидаги усуллари асосан қўлланилади: транскрипсия ва транслитерация; тавсифловчи таржима; гипонимик таржима; ўхшатиш таржима; калька таржима. Юқорида келтирилган таснифни таҳлил қилиб шуни айтишимиз мумкин реалияларни таржима қилишда, асосан транскрипсия усули ишлатилади, унда чет эл сўзининг товуш шакли такрорланади ва транслитерация усули, унда чет эл сўзининг график шакли (ҳарф таркиби) кўпайтирилади. Шундай қилиб, Араб мамлакатлари ва шаҳарларининг баъзи номлари транскрипсия орқали таржима қилинган: Баҳрайн, Жибути, Ироқ, Яман, Қатар, Қувайт деб (лекин шуни таъкидлаш керакки, таржимада Баҳрайн, Ироқ, Яман, Қувайт каби мамлакатлар, "ал" аниқ артиклизисиз ёзилди, лекин "ал" аниқ артикли арабча тилида ёзилган, шундай қилиб, бу ерда биз юклаган транскрипсия ҳақида гапирармиз), Ар-Риёд, Абу-Даби, Доҳа, Адан, Байрут, Дубай, Шаржа ва бошқ. Қолган Араб мамлакатлари ва шаҳарларининг номлари, ўзбек тилига юклагансиз келди масалан, Ал-Жазоир ўрнига Жазоир каби шакллар рус тили орқали кириб келган Египет ўрнига Миср, Ал-Урдун ўрнига Иордания Ливан баъзи ўринларда ўз шаклида Ал-Лубнан ўрнига Лубнан бошқа тилдан Ал-Мағриб араб тилида бошқа тилдан келганидаги ҳарф бошқасига ўзгартирилади русларда Марокко ўрнига ўзбекчада Мароқаш, Палестина, ўрнига Фаластин, Сирия ўрнига Сурия, Дамаск ўрнига Дамашқ, Ҳалаб ўзи келган, Триполи ўрнига Таробулис. Уларнинг аксарияти транслитерация орқали ўзбек тилига таржима қилинган, Жазоир, Миср, Иордания, Мароқаш, Фаластин каби, Сурия, Дамашқ, Ҳалаб, Триполи. Юлдузларнинг баъзи Арабча номлари ҳам бор транскрипсия қилинган: Ал-Ғуроб, Ал-Ақроб ва ҳоказо. Аммо Гайид, Гиддан лексемалари шева сабабидан пайдо бўлган бу лексемалар аслида бундай кўринишда Жайид, Жиддан бўлган буларни Гайид, Гиддан шаклида талаффуз қилиниши арабларнинг баъзи шеваларида мисол учун миср шевасида “ЖИМ” ҳарфи ўзбекча “Г” ҳарфи каби талаффуз қилинсада ёзувда “ЖИМ” ҳарфи асл ҳолича

ёзилади, аммо классик араб тилида қандай ёзилса шундай талаффуз қилинади. Худди шу деформациялар (шаклнинг ўзгариши) маҳаллий диалект талаффузи билан боғлиқ ҳолда, бу ерда "каф" ҳарфи "жим" ҳарфи сифатида талаффуз қилинади, Масалан Дубайда аёлларга мурожатда "Исмингиз нима" сўзини шеvasига мувофиқ ишлатилади яъни "Ма-смуж" шаклида аммо классик араб тилида қандай ёзилса шундай талаффуз қилинади "Ма-смук". Аммо баъзи арабча предметларнинг номлари, эҳтимол европаликлар томонидан Араб тилини ўқишни яхши билмаслиги учун "қуёш" ҳарфлари билан "ал" аниқлик артикилини, транслитерация қилишган, масалан, Ал-Таироту ва Ал-Саййароту, бу лексемаларда ҳамма томонлама араб тилининг қоидалари мувофиқ Ат-таироту ва Ас-Саййароту каби янграши керак эди. Дарҳақиқат, транскрипсия ва транслитерация нафақат маънони қисқартириш учун ишлатилади, балки матнга "жонли" колоритни бериш учун ишлатилади, айниқса, бадий асарларда. Шундай, масалан, И. А. Буниннинг сиз ҳақингизда шеърларида араб реалияларини транскрипсияланиши ва транслитерацияланиши шеърга экзотик колорит беради ва айти пайтда, у ёки бу реалиянинг маъносини қўшимча тушунтиришсиз англаш мумкин бўлади: «Зейнаб, свежесть очей! Ты – арабский кувшин: / Чем душнее в палатках пустыни, / Чем стремительней дует палящий хамсин, / Тем вода холоднее в кувшине» [3, 63]. "Зайнаб, тароват кўзларнинг! Сен Араб жувонисан: / чўлнинг чодирларида қанча дим бўлса, / шунча тез ёниб хамсин эсади, / кўзадаги совуқроқ сув" [3, 63].

Ибтидо мекунам ба номи худо, / Аллоҳ номи билан бошлайман

К-аз ду харф офарид арзу само/Икки ҳарф билан арзу самони яратди (Чаҳор китоб)дан.

Аммо баъзи ҳолларда транскрипсия ва транслитерация реалиянинг мазмунини тўлиқ очиб бермайди ва натижада, қабул қилувчида ахборот йўқотиш юзага келади, шунинг учун улар кўпинча масалан, араб ўлчов бирликларини узатишда, транскрипсия ёки транслитерациядан фойдаланиб бирлаштирилган таржимани амалга оширади шархлаш ёки тушунтириш орқали. Масалан, ҳадисларда соъ каби вазн ўлчови бирлиги тез-тез зикр қилинади, ривоят қилинишича, Абу Саъид Ал-Худрий, Аллоҳ ундан рози бўлсин, деди:

"Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи ва саллам ҳаётлик чоғларида,

Биз фитр садақасини (камбағалларга) егуликлардан бир соъдан берар эдик, [4, 177]. Транслитерация усули билан таржима қилинган мазкур реалия, аниқлаштиришни талаб қилади, аниқлаштиришсиз биз ҳатто бу ерда ўлчов бирлиги ҳақида гапираётганимизни тушуниш ҳам мумкин эмас, Шунинг учун қуйида изоҳда ёки унинг ёнида қавс ичида соъ- 2660 г га тенг вазн ўлчови эканлигини кўрсатиш керак. Кўпинча, релияларни таржима қилишда, чет эл сўзига изоҳ берилаётганда тавсифловчи таржимага мурожаат қилишга тўғри келади. Харбий реалиялар шундай усул ёрдамида таржима қилинган Жамбиятун *جمبية* (қўриқчисиз ханжар ва юқори учдан бири эгилган пичоқ) *فريق عميد* Фариқу Ёамидин (корпус генерали); шунингдек, Араб урф-одатлари ва маросимларини, мусиқий асбобларни, асбобларни, календарларни, озиқ-овқат ва кийим-кечак унвонларини акс эттирувчи реалиялар ҳам юқоридаги усул билан таржима қилинади. Кўпинча, реалияни таржима қилганда, гипонимик (умумлашган-тахминий таржима) ишлатилади, унда манба тилининг маълум бир тушунчани билдирадиган сўзлар (манба тили), таржима тилининг сўзи билан узатилади, Масалан, Қуръон қуйидаги оят

(و هزّي إليك بجدع النخلة تساقط عليك رطباً جنياً)

(19:25) Э.Р.Кулиевым қуйидаги таржимани берган: «Хурмо дарахтининг танасини силкит, сенга янги хурмо туширади» [5, 328]. Бундай ҳолда, *رطب* сўзи "юмшоқ, пишган хурмо" тушунчасига эга бўлган ва хурмо пишиб етилишининг ўзига хос босқичини кўрсатадиган "юмшоқ, пишган хурмо" сўзи "хурмо" сўзининг умумий тушунчаси билан алмаштирилди. Шунингдек реалияни таржима қилганда, ўхшатиш таржимаси ҳам ишлатилади, унда манба тилининг реалиясини таржима тилига узатиш учун, чет эл реалияси билан ўхшашликларга эга бўлган ва реалияни моҳиятини очиб бера оладиган концепция изланади. Масалан, кунда беш марта фарз бўлган "намоз" тушунчаси, бу сўз ўзбек тилига форсча "намоз" сўзи билан кирган. Яна бир мисол: Ҳаммам, Барановнинг Арабча-ўзбекча луғатида қуйидаги таржимаси бор: "баня, ванна, купальня". Бироқ, бу тушунчалар ўзаро сезиларли фарқларга эга. Биринчидан, анъанавий равишда ўзбек ҳаммоми ёғочдан ясалган бино бўлиб, Ҳаммам эса керамик плиткалар ёки мраммардан қурилган, бошқа муҳим нарсалар

ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Баъзида, Арабча реалияларни таржима қилишда таржиманинг калька усули ишлатилади. Калька усули ёрдамида, масалан, Иорданиядаги ҳарбий бирлик. Ас-Савсанату-ссадда (السوسنة السوداء) “қора Ирис” таржима қилинди Шунини таъкидлаш керак-ки, баъзи Араб реалиялари аллақачон ўзбек тилида мустаҳкам ўрнашиб бўлган ва айрим ҳолларда уларни таржима қилиш талаб этилмайди Шайх, Имом, масжид ва ҳоказолар каби. Шундай қилиб, Араб реалияларини ўрганиш учун улкан ва кенг қатламни англатади. Тақдим этилган таснифни асослаб шунини айтиш мумкинки, транскрипсия ва транслитерация усуллари ономастик реалияларни таржима қилиш учун ишлатилади. Этнографик реалияларни узатишда, транскрипсия ва транслитерациядан ташқари, тавсифловчи, гипонимик ёки ўхшатиш таржималари ишлатилади. Бироқ, буни айтиш керак таржима амалиётида бу усулларнинг барчаси бир-бири билан бирлаштирилади, яъни. комбинацияланган таржима қўлланилади, модомики уларнинг ҳар бирини алоҳида камчиликлар бор Масалан, фақат транскрипсия ва транслитерациядан фойдаланиш текстнинг таржимасида ортиқча юкга олиб келиши мумкин “экзотизмлар” билан тавсифловчи таржима матннинг ҳаддан ташқари кенгайишига, гипонимик таржима маънонинг торайишига, ўхшатиш таржимаси эса миллий колоритнинг йўқолишига олиб келади.

ХУЛОСА

Реалиялар тилшуносликнинг қисман янги йўналиши бўлиб, олимлар томонидан чуқур ўрганиб келинаётганига қарамай, таржима соҳасида ҳали кўплаб қирралари очилмаган. Лексик бирликлар орасида миллий-маданий таркибий қисмни ўз ичига олган, энг катта қизиқиш уйғотадигани, реалиялардир. “Реалиялар асар тилининг ажралмас қисми бўлиб, улар ёрдамида муаллиф қаҳрамон образини яратади, халқнинг миллий хусусиятини тасвирлаб беради. Улар бадиий асарнинг миллий колоритини ифода этади, турли услубий вазифаларни бажаради, ҳодиса ва предметларнинг хусусиятини ҳаққоний, тўғри тасвирлашга ёрдам беради”. Шунинг учун ҳам реалиялар бадиий таржиманинг таржимонни қийнаб қўядиган, таржимани мураккаблаштирадиган, кўпинча уни чалғитадиган

жихатларини ташкил этади. Бу мавзуни таржимон ёки шу ишга қўл урган шахс теран англамоғи керак.

REFERENCES

1. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – М.: Слово, 2000. – 259 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1986. – 416 с.
3. Бунин И.А. Полное собрание сочинений. Т.3. –Петроград: Издание Т-ва А.Ф.Маркс, 1915. –247 с.
4. Сахих аль-Бухари. (Мухтасар полный вариант) пер. с араб. В.А.Нирша. – М: Умма, 2003. – 522 с.
5. Кулиев Э.Р. Коран: Перевод смыслов. – М.: Умма, 2007. – 688 с.
6. qizi Umarova, M. A. (2021). Uzbek kinship words and their translation into urdu language. *Current research journal of philological sciences (2767-3758)*, 2(05), 113-116.
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

O‘TKIR HOSHIMOVNING “DUNYONING ISHLARI” QISSASI TARJIMASIDA MILLIY XARAKTERNING QAYTA YARATILISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460958>

Otabek TO‘LAGANOV,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998977574566;
E-mail: OtabekTo'laganov997@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqola O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasi tarjimasida milliy xarakterning qayta yaratilishi xususida bo‘lib, tarjimashunoslikda badiiylikning faqat o‘zi emas, balki uning tarjimada qay darajada berilganligi, soddaroq aytganda, yozuvchining mahorati emas, tarjimonning mahorati masalalari ko‘rib chiqiladi. Asar badiiyati va u bevosita bog‘liq bo‘lgan asar tili, ya‘ni yozuvchi uslubining tarjimada to‘laqonli berilishi bilan bog‘liq masalalar tadqiq etiladi.*

Kalit so‘zlar: *milliy xarakter, yozuvchi mahorati, tarjimon mahorati, yozuvchi uslubi.*

Аннотация: *В данной статье будет рассмотрено воссоздание национального характера в переводе рассказа Уткира Хашимова «Произведения мира». Изучается художественность произведения и непосредственно связанный с ним язык произведения, то есть вопросы, связанные с полной передачей стиля писателя в переводе.*

Ключевые слова: *национальный характер, стиль писателя, язык произведения*

Abstract: *This article is about the re-creation of national character in the translation of O'tkir Hashimov's short story "Works of the World". will be considered. The artistry of the work and the language of the work, which is directly related to it, that is, issues related to the full rendering of the writer's style in the translation, are studied.*

Key words: *national character, writer's skill, translator's skill, writer's style.*

O‘zbek kitobxonlarining javonidan munosib o‘rin olgan “Dunyoning ishlari”⁵⁸ qissasi dunyoning bir qancha tillariga, jumladan turk tiliga ham

⁵⁸ Hoshimov O‘., “Dunyoning ishlari” –T.: 2005.- 208 b.

(Mohir Unlu tomonidan) tarjima qilingan⁵⁹. Ushbu asar o‘zbekona milliylik chuqur singdirilgan asar hisoblanadi. “O‘tkir Hoshimovning tili, jonli o‘zbek tili, asar yozish uslubi esa shaharda, qishloqda, fabrikada va dalada mehnat qilayotgan o‘zbek xalqining nutq uslubidir, – deb yozadi asarni turkchaga o‘giran tarjimon Mohir Unlu, – asar mavzusi ham xalq hayotidan olingan, qahramonlari o‘zbeklar, ruslar, lo‘lilar, qisqasi, O‘zbekistonda yashayotgan oddiy insonlardir. Shuning uchun ham o‘zbek xalqi yozuvchining asarlarini sevib o‘qiydi”⁶⁰.

Tarjimashunos olim E. Ochilov shunday yozadi: “Badiiy asarda tasvirlangan milliy xususiyatlarni tarjimada ham aynan saqlab qolish kerakmi yoki o‘zgartirish – tarjima tili mansub xalq yashayotgan zaminga ko‘chirish kerakmi degan masala hali-hanuz o‘zining uzil-kesil yechimini topmagan. Bunday deyishimizning sababi realistik tarjima nazariyasi u yoki bu xalqning milliy obidasi ekanligi nuqtai nazaridan har qanday asarda o‘z tasvirini topgan milliy xususiyatlar tarjimada ham aks etishi shart deya bu borada qat’iy xulosa chiqarib qo‘ygan bo‘lsa-da, tarjima amaliyotida hanuz o‘zboshimchaliklar, o‘z xohishiga qarab ish tutishlar, allaqachon voz kechilganiga qaramay, milliy lashtirib tarjima qilishlar oz bo‘lsa-da, uchrab turibdi”⁶¹.

Asardan keltirilgan quyidagi parchaga e’tibor qaratamiz: “*Goho-goho osmonda birdan yulduz uchib qolardi. Hozirgina yonib turgan yulduz to‘satdan lop etardi-yu, ingichka, nurli iz qoldirib g‘oyib bo‘lardi*” [1,6]. Ushbu ikki jumla turkchaga chiroyli qilib o‘girilgan. O‘zbek va turk xalqlarining bir tabiat hodisasiga o‘xshash tarzda ishonishi unda aks etgan: “*Arada bir gökyüzünde bir yıldız kayardı. O anda yanıp duran yıldız uzakta bir parlardı da incecik, parlak bir iz bırakarak kaybolurdu*” [2,15].

O‘.Hoshimov asarlarida milliylik ko‘p hollarda realiyalar vositasida aks ettiriladi: “*Atrof jimjit. Faqat olisda it akilaydi. O‘tov keragasidan shom yegan oy mo‘ralaydi*” [1,204]. Bu yerda o‘tov, keraga so‘zlari realiyalardir. Parcha turkchaga quyidagicha o‘girilgan: “*Etraf sessiz. Yalnız, uzakta bir köpek uluyordu. Çadırın kafesli penceresinden akşam doğan ayın nuru içeri süzülüyordu*” [2, 202]. Kelib chiqishiga ko‘ra turkiy

⁵⁹ Haşimov Ötkir, Dünyanın İşleri, Türkiye Türkçesine Çeviren: Mahir Ünlü, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, Mart 2014, 206 s.

⁶⁰ O‘sha asar, S.13

⁶¹ Ochilov E., Tarjimashunoslikning nazariy masalalari. –T.: 2014, 105-b.

soʻz hisoblangan “oʻtov” soʻzi hozirgi zamon turk tilida “çadır” deyiladi. Shuning uchun tarjimon uni “çadır” deb toʻgʻri tarjima qilgan.

Original asar badiiyati, milliy oʻziga xosligining tarjimada qayta yaratilishi haqida soʻz borganda, avvalo badiiylik, badiiy adabiyot tili (uslub), asarning badiiy xususiyatlari nima ekanligini aniqlab olish kerak boʻladi. Adabiyotshunoslikda badiiylik atamasiga quyidagicha taʼrif beriladi: “Badiiylik – keng maʼnoda sanʼatning ijtimoiy ong shakllarining boshqa turlaridan farq etishini koʻrsatuvchi tushuncha boʻlib, uning asosida voqelikni obrazlar vositasida aks ettirish yotadi.

Badiiylisiz sanʼat boʻlmaganidek, obrazli aks ettirishsiz badiiylik ham yoʻq. Tor maʼnoda esa estetik jihatdan bir sanʼat asarining yuksak saviyasini ifodalaydi, yaʼni asar mazmuniga mutanosib badiiylik elementlarining mujassamlashishini anglatadi. Shuning uchun ham badiiylik masalasini asarning faqat shakliy jihatlari bilan bogʻlab qoʻyish toʻgʻri emas. Badiiylik asar mazmuniga asardagi barcha badiiy tasviriy vositalarning mos kelishidan iborat. Bunday mutanosiblik ijodkorning mahorati va ijodiy tajribasi, asar mazmunining gʻoyaviy barkamolligi, asardagi badiiy haqiqatning badiiy haqiqat matiqiga mos kelishi va h. bilan bogʻliq”⁶². Tarjimashunoslikda badiiylikning faqat oʻzi emas, balki uning tarjimada qay darajada berilganligi, soddaroq aytganda, yozuvchining mahorati emas, tarjimonning mahorati masalalari koʻrib chiqiladi. Asar badiiyati va u bevosita bogʻliq boʻlgan asar tili, yaʼni yozuvchi uslubining tarjimada toʻlaqonli berilishi bilan bogʻliq masalalar tadqiq etiladi.

Milliylik tabiat tasviri va boshqa turli badiiy vositalar bilan omuxta holda bir olam mazmun ifoda etib, muallifning mahorati, oʻziga xos uslubini namoyon etadi: *“Ertalab yomgʻir yoqqan edi. Darvozaning temir panjaralarida suv tomchilari yaltiraydi. Koʻlmakda quyosh jilolanadi. Muzdek tutqichdan ushlagancha turib qoldim. Bir tomonda tilovat sadosi, bir tomonda alla... Ajab, ular bir-biriga xalaqit bermas, bir-birini rad etmas, ikkalasi qoʻshilib bahor nafasiga toʻlgan osmonda, qabriston yoʻlkasidagi kuchala chiqargan teraklar ustida parvoz qilar edi: “Rabbano-o-o, rabbano-o-o...” “Allayo, alla...”*[1,203]. Tarjimon ushbu

⁶² Хотамов Н., Саримсоқов Б., Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати, Тошкент, “Ўқитувчи”, 1983, 353-б.

parchani o‘g‘irar ekan, uning tub-tubida yotgan ichki mazmunni ilg‘aydi: *“Sabahleyin yağmur yağmışti. Mezarlik kapısının demir parmaklıklarında su damlaları parlıyordu. Yerde göllenmiş sular da güneşin parlak ışıkları aksediyordu. Buz gibi kapı kolunu tutup kaldım. Bir tarafta Kur'an-ı Kerim tilaveti, bir tarafta ninni... Hayret, bunlar birbirine zarar vermiyor, birbirini reddetmiyor, ikisi birləşib bahar havasıyla dolan gökyüzünde, mezarlik içindeki patikaların kenarında püskül çıxaran kavakların üstünde kanat çırpıyorlardı: “Rabbena, amenna...” “Ninni, ninni...” [2,201].*

Badiiy til asar mazmunini ro‘yobga chiqaruvchi yagona vosita hisoblanadi. Har qanday asar o‘z mazmuni, tili (uslub), sodda yoki murakkab poetik sintaksisiga ega bo‘lishi, so‘zlarning ko‘chma ma’ noliligi jihatdan turli saviyada yozilgan bo‘lishi mumkin. “Badiiy til ijodkorning g‘oyaviy-badiiy maqsadini to‘la ro‘yobga chiqargandagina, u asarning tili badiiy kamolotga yetgan hisoblanadi”⁶³. Boshqacha aytganda, badiiy til yozuvchining asar yozishda o‘z oldiga qo‘ygan niyatiga yetgan taqdirdagina barkamol hisoblanadi. Bu yerda badiiy til deganda bevosita badiiy uslub nazarda tutiladi. Tarjimada badiiy til xususiyatlarining berilishi deganda ham yozuvchi uslubining tarjimada qayta yaratilishi, undagi muammolar tushuniladi. Yozuvchi chuqur his etgan voqelikning obrazlar vositasida mukammal tarzda aks ettirilishi badiiylikning mohiyatini tashkil etadi.

Tabiat tasviri aks etmagan mukammal badiiy asar bo‘lmaydi. “Badiiy asar tili inson qalbini butun murakkabliklari bilan yo‘g‘rilgan holda tabiat manzaralariga hamohang tarzda aks ettiradi”⁶⁴. Muallif haqiqiy ijodkor bo‘lsa, obrazni ona tabiat bilan birga, doimiy uyg‘unlikda tasvirlay oladi. Yaxshi tarjimon esa muallif uslubiga sodiq qolib, tasvirni adekvat qayta yaratish uchun butun kuchi, bilimi, iste’dodini ishga solishi lozim.

Badiiy asarda tabiat tasviri va interer muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki, ijodkor insonni u hayotda har doim hamnafas bo‘lgan tabiat bilan birga, doimiy uyg‘unlikda tasvirlaydi. Tabiatga xos barcha xususiyatlar, uning go‘zalligi-yu injiqliklaridan bahra olib, unga shaydo bo‘lib yashash, ilhomlanish faqat insonga xos. Tabiatning betakrorligi insonda, uning ruhiyatida aks etadi. Yozuvchi va shoir badiiy so‘z vositalaridan, rassom

⁶³ O‘sha asar, 353-бет

⁶⁴ Хотамов Н., Саримсоқов Б., Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати, Тошкент, “Ўқитувчи”, 1983, 375-бет.

xilma-xil bo‘yoqlardan foydalangan holda tabiatni o‘z asarlarida aks ettiradi. Shu bois hech bir badiiy asarni tabiat, atrof-muhit tasvirisiz tasavvur qilish mumkin emas. “Agar ilmiy asarlar tili umumlashgan tushunchalarni anglatsa, badiiy asarlar tili tabiat manzaralarini va inson qalbini butun murakkabligi bilan aks ettiradi. ... so‘z san’atkori hayotning hamma qirralarini tasvirleydi. ... badiiy adabiyot mazmunni obrazli til vositasida aks ettiradi”⁶⁵. O‘. Hoshimov asarlarida ham O‘zbekistonning betakror tabiatini badiiy san’atlardan foydalangan holda tasvirlanganini ko‘ramiz. Tabiat manzaralari tasviri ijodkorning badiiy mahoratini namoyish eta oladigan muhim omillardan biri sanaladi. Chunki tabiat manzaralari tasvirida ijodkorning so‘z boyligi, so‘zlarni qo‘llash darajasi, o‘zi qalamga olayotgan makonga munosabati va boshqa jihatlari ayon ko‘rinadi.

Ma’lumki, ko‘pchilik ijodkorlar asarlarini tabiat tasviri, xususan, voqea sodir bo‘ladigan joyni tasvirlash bilan boshlaydilar. Ba’zi yozuvchilar esa tabiatni tasvirlar ekan yaqinda yuz beradigan voqea haqida oldindan xabar beradilar. Ana shu an’anaga sodiq qolgan o‘zbek yozuvchisi ham asarning ilk sahifalaridanoq ona tabiatga xos manzarani tasvirlash orqali kitobxonni asarga olib kiradi. Masalan, yozuvchi yulduzlar to‘la aksi osmonni obrazlar vositasida quyidagicha tasvirleydi: *“Keyin yirik-yirik yulduzlar bilan to‘lgan osmonga tillaqoshdek ingichka oy suzib chiqardi. Oyim oyga tikilib turib ohista pichirlar edi...”*[1,6]. Jumlaning obrazli asosini tashkil etgan “yirik-yirik yulduzlar bilan to‘lgan osmon...” birikmasi to‘la badiiy obrazlilik kasb etadi. Bunda yozuvchi voqelikni badiiy aks ettirish, kitobxon ruhiyatiga ta’sir ko‘rsatish maqsadida badiiy vositalardan foydalangan. Tasvirda bir qarashda milliy o‘ziga xoslik anglashilmasligi mumkin. Chunki, “yirik-yirik yulduzlar bilan to‘lgan osmonga ingichka oyning suzib chiqishi” umumiy tasvir. Faqat oy “tillaqosh” (ayollarning tilladan yasalgan yoki tilla suvi yugurtirilgan, peshonaga taqiladigan bezak buyumi⁶⁶)ga o‘xshatilgani bilan milliylik kasb etadi. Turk tarjimoni bu nozik o‘xshatishni so‘zma-so‘z o‘giradi (altin bir kaş gibi). Holbuki, turk kitobxonni bundan muayyan bir tasavvur olsa-da, “o‘zbek ayollari taqadigan tilladan yasalgan yoki tilla

⁶⁵ O‘sha asar, 375-б.

⁶⁶ ЎТИЛ, 2-жилд, 177-б.

suvi yugurtirilgan, peshonaga taqiladigan bezak buyumi”ni xayoliga keltirmaydi: “*Sonra pırl pırl yıldızlarla dolan gökyüzünde incecik altın bir kaş gibi ay görünürdü. Annem ayakta, aya bakarak yavaşça fısıldardı...*”[2,15]

Xulosa shuki, har qanday mukammal badiiy asar milliylikka yo‘g‘rilgan bo‘ladi. Tarjimada ana shu milliylikning adekvat bera olinganligi esa tarjimaning sifati va saviyasini belgilaydi. Tabiat tasviri ijodkor badiiy mahoratini namoyon etuvchi muhim omillardan sanaladi. Chunki manzaralar tasvirida ijodkorning so‘z boyligi, uni qo‘llash darajasi, qalamga olingan makonga munosabati yuzaga chiqadi. “Dunyoning ishlari” qissasida O‘zbekiston tabiatini qanchalik san’atkorona tasvirlagan bo‘lsa, tarjimon ham buni ishonchli qayta yaratishga muvaffaq bo‘lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

- [1] – Hoshimov O‘., “Dunyoning ishlari” –T.: 2005.- 208 b.
- [2] – Haşimov Ötkir, Dünyanın İşleri, Türkiye Türkçesine Çeviren: Mahir Ünlü, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul, Mart 2014, 206 s.
- [3] – Ochilov E., Tarjimashunoslikning nazariy masalalari. –T.: 2014, 105-b.
- [4] – Хотамов Н., Саримсоқов Б., Адабиётшунослик терминларининг русча-ўзбекча изоҳли луғати, Тошкент, “Ўқитувчи”, 1983, 353-б.
- [5] – Akhmedova, D. R. (2016). Some stylistic features of persian adjectives in a metaphorical meaning in newspaper texts. *Paradigmata poznani*, (4), 27-29.
12. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
13. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
14. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
15. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
16. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

MAHALLIY O‘ZIGA XOS SO‘ZLARNI IFODALASH VA ULARNI TARJIMADA QAYTA YARATISH MUAMMOLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460977>

Abdulaziz DJUMANOV,
TDSHU 2-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998909656363;
E-mail: abdulaziz030589@icloud.com

Annotatsiya: *Necha asrlardan buyon dunyo xalqlari tarixi va madaniyatida shakllanib kelayotgan tarjima va tarjimonlik qadim ijodiy faoliyat sohalaridan biri sanaladi. Dunyoning turli qit‘alari va mintaqalarida bir necha asrlardan buyon xalqlar o‘rtasida aloqa vositasiga aylantib ulgurdi. Tarjimonning asosiy vazifasi asliyat tilda ijodkor tomonidan tasvirlangan milliy ma‘naviyat vat til madaniyatini qaytadan shakllantirish sanaladi. Buning aksi bo‘lganda esa tarjima qilinayotgan tilga mansub xalq tiliga va madaniyatiga nisbatan hurmatsizlik qilgan bo‘ladi va noto‘g‘ri talqinga sababchi bo‘ladi. Shu bois tarjimon nafaqat tilni balki shu tilga aloqador barcha jihatlarni yaxshi bilgan holda va ularni nazarda tutgan holda tarjima ishiga kirishishi lozim.*

Kalit so‘zlar: *til, tarjima, madaniyat, milliy ma‘naviyat*

Аннотация: *Переводческий и устный перевод, формировавшийся в истории и культуре народов мира на протяжении веков, считается одной из древнейших творческих сфер. Он стал средством общения между народами разных континентов и регионов мира на несколько столетий. Основная задача переводчика – воссоздать на языке оригинала национальную духовность и языковую культуру, описанные создателем. Если наоборот, то это будет проявлением неуважения к языку и культуре людей, принадлежащих к переводимому языку, и вызовет неправильное толкование. Поэтому переводчик должен начинать работу по переводу с хорошим знанием не только языка, но и всех аспектов, связанных с этим языком.*

Ключевые слова: *язык, перевод, культура, национальная духовность.*

Abstract: *Translation and interpretation, which has been forming in the history and culture of the peoples of the world for centuries, is considered one of the ancient creative fields. It has become a means of communication between peoples in different continents and regions of the world for several centuries. The main task of the translator is to recreate the national spirituality and language culture described by the creator in the original language. If it is the opposite, it will be disrespectful to the language and culture of the people belonging to the language being translated and*

will cause misinterpretation. Therefore, the translator should start the work of translation with a good knowledge not only of the language, but also of all the aspects related to this language.

Key words: *language, translation, culture, national spirituality*

O‘zbekiston dunyo maydoniga rivojlanayotgan mustaqil davlat sifatida kirib borar ekan, xorijiy mamlakatlar tilini o‘zlashtirib, olib borayotgan siyosati, iqtisodiy masalalari kabi jabhalarni chuqur bilish bilan bir qatorda, ularning tajribasi, taraqqiyotga yetaklovchi qirralari, ko‘nikmalaridan o‘rganishni ham muhim olmil sifatida qaramoqda. Shu jihatdan mamlakatimizda xorijiy tilni ham ona tili darajasida mukammal biladigan, yetuk va bilimli tarjimonlarga talab bormoqda. Sharq davlatlari bilan mamlakatimiz orasida yo‘lga qo‘yilayotgan iqtisodiy, siyosiy va madaniy hamkorliklarimiz istiqbolida sharq tillaridan o‘zbek tiliga va ona tilimizdan sharq tillariga tarjima qiladigan yosh tarjimonlarni yetishtirish vos kechib bo‘lmaydigan hayotiy ehtiyojlardan biri sifatida qaralmoqda. Shu bois milliy ma’naviyatimiz va til madaniyatimizni mukammal biladigan avlodni yetishtirish ham ulkan ma’suliyatdir. Chunki tarjimondan chet tilidan o‘z ona tiliga yoki aksincha ona tilidan boshqa tilga tarjima qilish asnosida milliy ma’naviyatini ham asliga monand tarzda yetkazib berish talab etiladi.

Arab tili boshqa tillar kabi o‘z xususiyatlariga ega bo‘lgan til xisoblanadi. Arab tili tarjimonlari ikki turga, arab tili ona tili bo‘lgan tarjimonlar va arab tili ikkinchi til sifatida o‘rgangan tarjimonlarga bo‘linadi. Arab tilining qulayliklari fanetik va marfalagik tarafdin boshqa dunyodagi yetakchi tillar bilan chog‘ishtra olinadigan til bo‘lib. Misol uchun Ingiliz, Rus, Fransuz tillari ham marfalagik jihatdan (so‘z/gap tuzilishiz) deyarli birxil. Fanetik tarafdin yondoshsak Arab tili ham tovushlilar oilasiga mansub til hisoblanadi. Arab tili sinxron tarjimasi xozirgi paytda keng targ‘ibot qilinayotgan yonalishlardan biri sanaladi.

Tilning mohiyati va vazifasi haqida gap ketganda eng muhim aloqa vositasi bo‘lgan ijtimoiy hodisa sifatida qaraladi. Lekin bu tilning juda ko‘plab vazifalaridan biridir. Aslida til, eng avvalo, dunyoni ko‘rish, eshitish, bilish, idrok etish vositasidir. Ayni paytda til ruhiy, estetik hodisa hamdir. Til xalq, millat ruhining ajoyib, betakror oynasidir. Tarjima orqali xalqlar turmush tushunchalarini anglatadigan xos suzlar ma’no va

shakllaridan kura kuprok ularning muayyan kontskstlarda utab keladigan vazifalarini kayta yaratish masalasi mashgul kilmogi darkor. Bu san'atkorni asl nusxadagi xos suzlarni beasos tarjima matniga kuchirish yoki mumkin bulmagan takdirida xam ularni tarjima tilidagi xos suzlar bilan almashtirib kuyish xavfidan saklab koladi. Tarjima amaliyotiga vazifaviy uygunlik nuktai nazaridan yondashish asliyatdagi bunday ifoda vositalarining xajm, vazn, mikdor, xislat, xususiyat va vazifa anikligini kayta yaratadi, shu bilan birga tarjimaning keng kitobxon ommasiga yaxshi tushunarli bulishiga erishish imkoniyatini beradi.

Xorijiy tildan tarjimada madaniyatini ko'rsatish xos so'zlarni o'g'irishda avvalo ularning muayyan kontekstlarda uslubiy vazifalarini aniqlash va tarjima tilida ularga mos, ayni paytda shu til me'yor va madaniyati darajasidagi lisoniy vositalar tanlash zarurdir.

Misol uchun arab tilidan o'zbek tiliga fraziyalogiyalarni tarjimasida ikki xalqqa mansub madaniyat va ma'naviyatni ifodalaydigan iboralarni qo'llagan holda tarjima qilish zarur.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, xalqning madaniyati frazeologik brikmalarda yorqin o'zini ko'rsatadi. Frazeologik birliklarni tarjimonlar "tarjima qilishi oson" yoki "tarjima qilinishi qiyin" gruhlarga bo'lishadi. Albatta tarjimon bu birliklarni to'g'ri tarjima qilishida arab madaniyatini ham bilishi zarur hisoblanadi.

Masalan *أُمُّ الْفَرَى* – ("shaharlar onasi") Makka shahri haqida gap ketyabdi. Yoki *نُو الْأَيْدِ* – ("qoli bor") esa "kuchli, qudratli" ma'nosida keladi.

Hikmatli so'zlar, maqollar tajimasida ham tarjimondan mahorat talab etiladi. Masalan quyidagi maqolni olib qaraydigan bo'lsak:

(من شاب علي شيء شاب عليه)

Agar tarjimon bir vaqtning o'zida arab tilini va madaniyatini mukammal bilmasa, maqolini g'aliz tarjima qiladi.

(كيفما يكون الانسان في السابعة من عمره سيكون في السبعين ايضاً)

Shu bois bu maqolni o'zbek tiliga *Yetti yoshda inson qanday bolsa yetmish yoshda ham shundaydir* maqoli yordami bilan tarjima qilish mumkin.

Bazan tarjimonlardan ma'lum ko'nikma va tajribaning yetishmasligi tarjima jarayonida namoyon bo'ladi. Notiqning tez gapirishi yoki

ovozi ham past eshinishi ham tarjima sifatiga ta'sir qilishi mumkin. Jumladan, tarjimada milliy koloritni namoyon etuvchi omillar sifatida nafaqat so'z (umumiy iste'moldagi so'zlar, terminlar, poetik so'zlar, varvarizmlar, xorijdan o'zlashgan so'zlar, neologizmlar, arxaizmlar, tarixiy so'zlar, slenglar, jargonlar, professional so'zlar, sheva so'zlari, vulgar so'zlar), balki frazeologizmlar (turg'un birikmalar, idiomalar, paremiyalarni (aforizm, maqol va matallar) ham ahamiyatli rol o'ynaydi. [6, 12]

Tarjimon asosan xalqlarning turmush tarzini anglatadigan xos so'zlar ma'nosi va shakllaridan ko'ra bu so'zlarning kontekstlarda bajarayotgan vazifalarini qayta yaratish masalasini yoritishi zarur. Bu o'z navbatida asl matndagi xos so'zlarni asossiz tarjima qilishdan saqlaydi va tarjimani sifatli hamda tushunarli bo'lishini ta'minlaydi [6, 14]

Tarjima sifatiga ba'zi omillar ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bulardan biri ko'nikma va ma'lumotning yetishmasligi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak tarjimashunoslikning asosiy vazifalaridan biri sifatida milliylik va uni tarjimada namoyon bo'lishi asosiy muammo sifatida qaraladi. Asliyat va tarjima tillari egalaridagi ekstralingvistik ma'lumotlar mos kelmasligi tabiiy hodisadir, ya'ni asliyat va tarjima tillarida so'zlashuvchi kishilarning dunyo qarashi va fikirlashi bir-biridan farq qiladi. Shu bois asliyat tili egalariga mutloq tushunarli bo'lgan tushunchalar tarjima tili egalari uchun tushunarsizroq, yoki umuman, tushunarsiz bo'lishi mumkin. Tarjimon tarjima tiliga ham mos hamda tarjima tili egalari uchun tushunarli bo'lishini ta'minlashi zarur.

REFERENCES

1. Musaev. Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – T.: Fan, 2005.
2. Salomov G'. Tarjima nazariyasiga kirish. – T.: 1983.
3. Fayzullayeva R. Yo'llar yiroq, ko'ngillar yaqin // Tarjima san'ati (Maqolalar to'plami). – Toshkent, 1973. 257-bet.
4. Suprun A.E. Ekzoticheskaya leksika // Filologicheskie nauki. — 1958. — № 2. — S. 50—54.
5. Tyureva L.S. Arabskiy yazyk. Lingvostranovedenie. Istoriya i kul'tura islama. — M.: Vostochnaya kniga, 2013.
6. Mubarakova D., Yunusova N. A study of translation science initiating gender bias index and gender quotas asian journal of multidimensional research: 2021, Volume : 10, Issue : 5

7. Kayumova, M. (2022). Methodological Commonality in Uzbek and Turkish Drama. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 9(3), 230-238.
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ПЕРЕВОД И ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ НА ПЕРЕКРЕСТКЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460985>

Мадина ТУЛЕПОВА,

докторант PhD, Казахского национального
университета имени аль-Фараби, Казахстан.
Тел: +7 777 885 49 11; E-mail: m.tulepova@list.ru

Аннотация. *Tarjimashunoslik ko'p tarmoqli fan bo'lib, ta'rifi ko'ra boshqa fanlar va tadqiqot usullari uchun ochiq. Dunyo globallashtirish bo'lsa, u muloqot tarzimidagi tez o'zgarishlarni aks ettiradi. Muloqotdagi bu o'zgarishlar kundalik, muntazam ish jarayonlarida ko'rinadi, ammo ular hozirgi o'zgarishlarning ma'nosi va chuqurligini yaxshiroq tushunish uchun fan doirasida ishlab chiqilgan yondashuvlarga ta'sir qiladi.*

Kalit so'zlar: *audiovizual tarjima, globallashtirish, tarjima avtomatlashtirish, kraudsorsing, media tarjimasini.*

Аннотация. *Переводоведение – это полидисциплина, по определению открытая для других дисциплин и методов исследования. По мере всемирной глобализации в ней отражаются стремительные изменения в способах коммуникации. Эти изменения в коммуникации заметны в повседневных, рутинных рабочих процессах, но также они влияют на подходы, развиваемые в рамках дисциплины для того, чтобы лучше понять значение и глубину текущих преобразований.*

Ключевые слова: *аудиовизуальный перевод, глобализация, автоматизация перевода, краудсорсинг, перевод СМИ.*

Abstract. *Translation Studies is a poly-discipline that is necessarily open to other disciplines and methods of research. It bears witness to the rapid metamorphoses of ways to communicate as the world continues to globalize. These communication changes are noticeable in daily, routine professional workflows, but also in the approaches the discipline is developing in order to better grasp the significance and depth of transformation.*

Keywords: *audiovisual translation, globalization, computer-assisted translation, crowdsourcing, translation in mass media.*

В своем общем смысле перевод — это деятельность, которой веками уделяли недостаточно внимания как с точки зрения ее

необходимости, так и с точки зрения требующихся для ее выполнения усилий и профессионального статуса. Тем не менее о единообразии говорить нельзя: языки и общества хранили молчание по-разному и в разной степени, и к тому же в разное время. Хотя к обобщениям стоит подходить с осторожностью — во многих исторических традициях и в различные эпохи перевод зачастую стоял на службе власти предрержащих (как королевских, так и церковных властей), пусть даже неявно и скрыто, и использовался для повседневных контактов, будь то торговых, научных или философских среди прочих [Delisle & Woodsworth]. Действительно, многие заказчики, дилетанты и лица, переводящие собственные труды (включая ученых, переводящих свои статьи), а также другие технические специалисты, работающие в языковой индустрии, продолжают считать перевод механическим процессом, пословной заменой, проблемой словарей или просто деятельностью, лишенной особого престижа, которую можно в любой момент поручить родственнику или коллеге, владеющим иностранным языком. Долгое время остававшийся на втором плане, перевод не вызывает такого же энтузиазма и не пользуется таким же престижем в Интернете, как музыка, фотография, журнализм и кино. Тем не менее можно провести некоторые параллели между переводчиками и журналистами, в свою очередь столкнувшимися с компьютеризацией и наплывом любителей. Они работают с письменными и устными текстами, и на них лежит социокультурная ответственность, превосходящая сиюминутность сделанного заявления [Gambier, 1994]. Они должны уметь надлежащим образом документироваться и проводить терминологический поиск. Им требуется устанавливать контакты с другими экспертами. Коммуникативные навыки работников средств массовой информации могли бы послужить полезным уроком переводчикам, а нацеленность переводчиков на качество и точность могли бы пригодиться специалистам СМИ, которым все чаще приходится переводить с листа, качественнее резюмировать свой текст. В обоих случаях приобретение навыков важнее, чем получение быстро устаревающих знаний, а принятие самостоятельных решений и способность к самооценке имеют

ключевое значение. Наконец, представители обеих профессий сталкиваются с ИКТ и изменениями, которые они за собой влекут в сфере производственных процессов и каналов распространения информации. Как и в журналистике, средства и инструменты, имеющиеся сегодня в распоряжении у пользователей, делают перевод желательным и осуществимым.

Журналисты и переводчики, похоже, разделяют страхи, порождаемые ИКТ и меняющимися условиями работы. Представители обеих профессий, как представляется, вынуждены задуматься о нормах и этике своей работы. Непрофессионалы и любители, к которым в профессиональных кругах издавна относились с пренебрежением, кажется, получили реванш. Любители, зачастую изображаемые карикатурно и оставляемые без внимания, сейчас расширяют границы отдельных профессий и вносят изменения в их параметры и задачи. Им либо дают отпор под прикрытием (замаскированного?) либерализма, либо хвалят за поддержание определенных практик, но в любом случае действия любителей олицетворяют глубокие преобразования, вызванные развитием ИКТ. И все же остается определенный налет тайны, когда речь идет о таких словах, как сообщество, как будто все его члены одинаково компетентны и обладают необходимыми стратегиями и одинаковой способностью к интерпретации. Идеология неограниченных возможностей заставляет верить, что все любители одинаково автономны, обладают быстрой реакцией, действуют продуманно и достигли совершенства в своих областях.

Перевод и новости. Относительно недавно начавшая развиваться и растущая область исследований в переводоведении посвящена переводу и новостям. От новостных агентств до редакций новостей в прямом эфире новости всегда проходили через языковой фильтр; судя по всему, так было уже с самого появления журналистики [Valdeon, 2012]. От местных репортеров до национальных и международных новостных агентств (Ассошиэйтед пресс, Рейтер, Франс-Пресс), от специальных корреспондентов до различных газет и телеканалов, от блоггеров до онлайн редакторов, информация переходит из устной в письменную форму, переводится с одного

регионального языка на лингва франка и снова на национальные языки. Читатели редко отдают себе отчет, что имел место перевод с идеологической манипуляцией или без нее. Интеграция иноязычных источников в новостные сводки, задачи комплексных средств массовой информации в условиях многоязычного медиаландшафта, а также появление новых ценностей в языковом и культурном разнообразии редакций — все это потенциальные области для исследования. Переводоведы задумались над проблемами, связанными с переводом новостей, на конференции, прошедшей в Уорике (Соединенное Королевство) в 2006 г. Эта конференция была одной из серии исследовательских семинаров, профинансированных Британским советом по искусству и гуманитарным наукам в рамках трехгодичного проекта (2004-2007) по изучению политических и экономических аспектов перевода в глобальных СМИ [Bielsa & Bassnett; Conway & Bassnett].

Для изучения и обсуждения создания и восприятия новостей, полученных при помощи перевода с пересечением лингвокультурных границ, необходимо использовать понятную и всеми принимаемую терминологию и тщательно подобранную методологию. Это касается и транслируемых новостей (см. [Conway]), и периодических изданий [Hernandez Guerrero]. Такие журналы, продающиеся по всему миру, как Elle, Newsweek, Cosmopolitan, Scientific American, National Geographic или Times, также могут послужить примером адаптации и локализации, так как модифицируются одновременно лингвистические и экстралингвистические составляющие этих журналов, чтобы добиться их максимальной привлекательности для местных читателей. Интересно отметить, что трансформации происходят, когда местная информация переводится в разряд глобальной для более широкой читательской аудитории, когда глобальные новости локализуются (например, когда официальные дипломатические телеграммы США, опубликованные WikiLeaks и снабженные надлежащими пояснениями для испанских читателей, распространяются в Испании), или когда местная информация появляется в ответ на сообщения другой местной газеты (например, греческие слоганы против кампаний в Германии в 2015 г. во время

переговоров о греческом долге с представителями еврозоны). В таком случае аллюзии, клише и национальные стереотипы могут стать камнем преткновения для переводчиков [van Doorslaer, 2012; van Doorslaer, Flynn & Leerssen, в печати]. По-прежнему остаются неразрешенными основные вопросы переводоведения: кто решает, какую информацию переводить? каковы стратегии перевода? кто проверяет, принимает, санкционирует и подтверждает конечный результат? как реакция аудитории влияет на принятие решений? Отбор, перевод, выбор ракурса и редактирование новостей (сообщение о событиях, прогнозы, заголовки, цитаты) — все эти действия подразумевают больше, чем просто лингвистический процесс; скорее стоит говорить о сложной смеси соотношений сил на уровне континентов, государств, языков, политики и идеологии («a complex mixture of power relationships (continental, national, linguistic, political and ideological)» [van Doorslaer, 2010, p. 180]), где журналисты выступают как часть более крупной социальной системы [Bielsa; Schaffner & Bassnett; Valdбон, 2009; 2010; 2012a; 2012b; 2014].

И наконец, говоря о переводе и СМИ, следует упомянуть один из последних терминов, который сейчас обсуждается в переводоведении, — творческая адаптация. Число тех, кто предоставляет услуги по творческой адаптации [Ray & Kelly], значительно возросло за последние несколько лет. Выходит ли творческая адаптация за пределы перевода, является ли она особым видом перевода или же она находится в оппозиции к переводу? [Katan; Mukherjee; Pedersen]. Это понятие граничит с адаптацией и локализацией (перевод выполняется для конкретной аудитории или местного рынка с использованием технологий). Нужны ли разные ярлыки для разных типов текстов? Действительно ли термин «локализация» больше подходит для ПО, мобильных устройств и компьютерных игр, а «творческая адаптация» для маркетинговых материалов, брошюр и рекламы, в то время как для веб-сайтов подходят оба термина? Например, в случае рекламы творческая адаптация объединяет перевод, творчество и копирайтинг. С одной стороны, переводчики (или творческие адаптаторы?) принимают активное и творческое участие в процессе коммуникации; с другой стороны, они работают с

различными семиотическими ресурсами и, как в АВП, отвечают за весь текст (т. е. вербальный уровень, макет, картинки и анимацию) и за передачу смысла посредством межкультурной коммуникации на глобальном рынке. Таким образом, мы можем отметить значительную степень совпадения между локализацией, адаптацией, переводом-редактированием, творческим переписыванием и творческой адаптацией. Все эти концепты одинаково дистанцируются от исходного текста и от собственно перевода (слишком долго ограничивавшегося вербальными текстами и лингвистической эквивалентностью), наделяя переводчиков более ответственной и позитивной ролью. Тем не менее, пожалуй, слишком рано отказываться от всех этих ярлыков как не имеющих ценности для переводоведения и оставлять только термин «перевод», поскольку смена парадигмы явно еще не закончилась.

Заключение. Платформам, техническим протоколам, СМИ, социотехническим контекстам и цифровому пространству, в рамках которых сейчас существует перевод, свойственно смешение структурированных и структурирующих динамик, мотивирующих производство и потребление мультимедийного и мультимодального контента.

Желание переводить и общаться с помощью перевода усиливается за счет компьютерных и информационно-коммуникационных технологий. Парадигме эквивалентности, аналитически пригодной для статических текстов и ограниченных областей применения, где переводчик является единственным действующим лицом, противостоит динамический и меняющийся контент, легко переходящий от одного сценария производства-потребления к другому, трансформируемый в лингвистические версии, культурно адаптированные и релевантные для пользователей, все свободнее владеющих языком технологий. Появление большого количества терминов, обозначающих лингвокультурные трансформации, для которых ранее хватало термина «перевод», свидетельствует не только о концептуальном разрыве, но и о важности коммуникации для разрастающейся глобальной сети.

REFERENCES

1. Appadurai A. Disjuncture and difference in the global cultural economy. *Global culture: Nationalism, globalization and modernity*. Ed. by M. Featherston. London, SAGE Publ., 1990, pp. 295-310.
2. Baumann G., Gillespie M., Sreberny A. Transcultural journalism and the politics of translation: Interrogating the BBC World Service. *Journalism*, 2011, vol. 12, issue 2, pp. 135-142.
3. Bielsa E. Translation in global news agencies. *Target*, 2007, vol. 19, issue 1, pp. 135-155.
4. Bielsa E., Bassnett S. *Translation in global news*. London, Routledge Publ., 2009. 162 p.
5. Conway K. *Everyone says no: Public service broadcasting and the failure of translation*. Montreal, McGill- Queen's Univ. Press, 2011. 232 p.
6. Davier L. The paradoxical invisibility of translation in the highly multilingual context of news agencies. *Global Media and Communication*, 2014, vol. 10, issue 1, pp. 53-72.
7. Esselink B. The evolution of localization. *Localization: The guide from Multilingual Computing and Technology*, 2003, vol. 57 (Suppl.), pp. 4-7.
8. Folaron D. A discipline coming of age in the digital age. *Perspectives on localization*. Ed. by K. J. Dunne. Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publ., 2006, pp. 195-219.
9. Folaron D. Digitalizing translation. *Translation Spaces*, 2012, vol. 1, pp. 5-31.
10. Shamsieva, B. (2022). The term of transfer in the field translation studies. In *развитие науки, технологий, образования в xxi веке: актуальные вопросы, достижения и инновации* (pp. 99-102).
11. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
12. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
13. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
14. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
15. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

O‘QUV METODIK TERMINLARNING INGLIZ TILIDAN O‘ZBEK TILIGA TARJIMA QILISH MUAMMOSI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7460991>

Manzura BEGIMOVA,
ToshDO‘TAU tayanch doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +99891 244717;
E-mail: manzurabegim.0776@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola ilmiy matnlarda o‘quv metodik terminlarining ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima muammosiga bag‘ishlangan. Muallif termin tushunchasini va terminologiya tasnifi orqali bir necha misollarda ochib berishga harakat qiladi. Termin tarjimasining asosiy muammolari - omonimiya, polisemiya, sinonimiya va antonimiya hodisalarning mavjudligda ko‘rilishini keltiradi. Maqolada o‘quv-metodik so‘z birikmalarini tarjima qilishda qo‘llanadigan usullar va tarjima o‘zgarishlari tasvirlangan.

Kalit so‘zlar: terminologiya, ilmiy va texnik tarjima, termin, o‘quv-metodik, tarjima transformatsiyasi.

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам перевода терминов с английского языка на узбекский в научных текстах. Обсуждаются понятие термина и классификация терминологических единиц. Основными проблемами перевода терминов являются наличие таких явлений, как омонимия, полисемия, синонимия и антонимия. В статье описаны приемы и переводческие изменения, используемые при переводе учебно-методической лексики.

Ключевые слова: терминология, научно-технический перевод, термин, учебно-методической, трансформация перевода.

Abstract: This article is devoted to the problems of translating teaching methodological terms from the English into Uzbek language in scientific texts. The discussed issues are the concept of the term and the classification of terminological units. The main problems of translation of terms are existence of the phenomena as homonymy, polysemy, synonymy and antonymy. The article describes the methods and translation changes used in translation of educational and methodical vocabulary.

Key words: terminology, scientific and technical translation, term, educational-methodical, translation transformation.

Dunyo mamlakatlari o‘rtasida fan va texnikaning rivojlanishi bilan ingliz tili o‘qitish va o‘rganishga talab orta boshladi. Til o‘qitishda yangi

yondashuvlar va metodlar kirib kelgani sari o‘qituvchilar ko‘pgina ilmiy maqolalar, metodik kitoblar va xalqaro ilmiy anjumanlarda qatnashishlariga to‘g‘ri keladi. Ushbu talablardan kelib chiqib xorijiy til o‘qituvchilari o‘z o‘zidan ilmiy terminlarga duch keladilar va bunday terminlarning tarjima qilinishi juda dolzarb tarjima vazifasidir. O‘quv metodik terminlar - bu aniq tuzilishiga va ko‘plab so‘z birliklariga ega bo‘lib ko‘plab ilmiy matnlarda qo‘llaniladi, lekin ularning tarjimasi ko‘pincha asosiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada biz ingliz tili o‘qitishda o‘quv metodik terminologik lug‘atini adekvat tarjima qilishga erishish uchun qo‘llashi mumkin bo‘lgan imkoniyatlarni ko‘rib chiqamiz.

S.V Grinev-Grinevich tomonidan ushbu terminga berilgan quyidagi ta’rifga e’tibor qarataylik: “*Termin - bu tushunchalarni aniq nomlash uchun ishlatiladigan nominativ maxsus leksik birlik (so‘z yoki ibora)*”. Muallifning fikricha, terminning asosiy xususiyati uning mazmuni, aniqligi, ya’ni maxsus tushuncha ilmiy ta’riflar yordamida o‘rnatilgan aniq chegaralarga egaligidir [3, p. 27-30].

V.M. Leychik esa ushbu atamaning ta’rifini “ma’lum bir maxsus bilim yoki faoliyat sohasi nazariyasining konkret yoki mavhum tushunchasini bildiruvchi maxsus maqsadlar uchun ma’lum bir tilning leksik birligi” sifatida shakllantirdi [5, p. 31-32].

Tarjima nazariyasi va tarjimashunoslik sohasidagi taniqli mutaxassis V.N.Komissarov terminlarni “fan yoki texnikaning ma’lum bir sohasidagi mutaxassislar tomonidan qo‘llaniladigan aniq obyektlar va tushunchalarni bildiruvchi so‘z va iboralar” deb hisoblaydi [4, p. 27-30]. Olimlarning qarashlarida umumiylik shundan iboratki, terminlar muayyan faoliyat sohasiga xos bo‘lgan tushunchalarni bildirish uchun qo‘llaniladigan maxsus terminologik birliklardir. Bundan kelib chiqadiki, quyidagi: Termin – bu ma’lum bir maqsadda ilmiy va texnikaviy sohada tushunchalarni aniq va tiniq ifodalash uchun ishlatiladigan so‘zlar va iboralardir, – degan ta’rifni berish maqsadga muvofiqdir. Terminlar aniq ma’no ifodalashi bilan birgalikda doimo bir ma’noni bildiradi. To‘liqroq tushunish uchun S.V Grinev-Grinevich tomonidan taqdim etilgan terminlarning tasnifiga e’tibor qarataylik. Tasniflash uchun asos terminlar belgilaridir: *mazmunli, rasmiy, funksional, ichki va ekstralingvistik*. Muallif atamalarning quyidagi turlarini aniqlagan [3, p. 90]:

Terminlarning katigoriya bo'yicha tasnifi			
umumiy ilmiy	umumiy texnik	fanlararo	maxsus
Terminlarning mazmuni bo'yicha tasnifi			
real ob'ektlarni tavsiflovchi kuzatish terminlari		ma'lum tushuncha hamda nazariyalarga bog'liq bo'lgan mavhum tushunchalar bilan ifodalangan nazariy terminlar	
Terminlarni til bo'yicha maxsus maqsadlarda taqsimlash			
Fan sohasiga oid ilmiy terminlar guruhi	Ishlab chiqarish va texnologiya sohasiga oid texnik terminlar guruhi	ma'muriy-siyosiy sohaga oid boshqaruv terminlari guruhi	
Tushunchaning termin bilan ifodalanadigan mantiqiy kategoriyasiga ko'ra tasnifi			
obyektlar	xususiyatlar	jarayonlar	miqdorlar

Lingvistik tasniflar bizning tadqiqotimiz uchun eng katta qiziqish uyg'otadi. Shunday qilib, terminlar yuqoridagi tasniflardan tashqari, yani bir qancha tasniflarga ajratilgan, xususan, terminlarning tuzilishiga ko'ra tasniflanishi bizning tadqiqotimiz uchun muhim sanaladi. Terminlar rasmiy tuzilishiga ko'ra, bir komponentli va ko'p komponentli terminlarga ajratiladi. Bir komponentli terminlar yoki termin-so'zlar morfemik tarkibiga ko'ra tasniflanadi: hosila bo'lmagan (tub so'z): hosilalar (yasama) [7, p.8, 15].

Ko'p komponentli terminlar bir nechta so'z orqali tuzilgan terminologik iboralardir: kommunikativ kompetensiya. [7, p. 12, 63, 85]. Bulardan tashqari terminlar tarkibiga ko'ra bir va ko'p qiymatlilarga bo'linadi. Frazaning terminlari semantik nuqtai nazardan - erkin iboralar va turg'un (frazologik) iboralarga bo'linadi.

Tilshunoslik tasnifi terminlarni to'liq asosli, to'liq motivatsiyasiz, qisman motivatsiyali va yolg'on motivlarga bo'lishni o'z ichiga oladi. Voqea manbasiga ko'ra terminlar mahalliy, o'zlashtirilgan, xalqaro va internatsionallarga bo'linadi. Lingvistik tasnif stilistik xususiyatlarga

asoslanadi, shuning uchun terminologik lug'at me'yoriy terminlar, professionalizm va jargonlarga tabaqalanadi [3, p. 94].

Matnlarda terminlarning qo'llanilishini tahlil qilish natijasida yuqori chastotali, o'rta chastotali va past chastotali terminlar kabi farqlanadi. Terminologik lug'atni tarjima qilish muammolari taniqli olimlar: J.P. Sharob va J. Dalbernet, Ya.I. Retsker, V.N. Komissarov tomonidan chuqur o'rganilgan.

J.-P.Vinet va J.Dalbernet terminlarni tarjima qilishning ikki usulini ajratib ko'rsatadi: to'g'ridan-to'g'ri tarjima (so'zma-so'z) va bilvosita tarjima (bilvosita) qilinadi. Mualliflarning fikricha, to'g'ridan-to'g'ri tarjima so'zma-so'z tarjima, iz va qarz olish kabi usullarni o'z ichiga oladi. Agar to'g'ridan-to'g'ri tarjima qabul qilinishi mumkin bo'lmasa, tarjimon ekvivalentlik, transpozitsiya, moslashish va modulyatsiya kabi usullarni o'z ichiga olgan holda bilvosita tarjimaga murojaat qiladi [1, p. 123]. Y.I.Retsker terminlarni tarjima qilishning quyidagi turlarini ajratadi [6, p. 80]:

- 1) • ekvivalent yordamida tarjima qilish, ya'ni. tarjima qilingan birlikka ma'no jihatdan to'liq mos keladigan leksik birlik;
- 2) • har biri ma'lum sharoitlarda tarjima qilingan birlikka mos kelishi mumkin bo'lgan ba'zi leksik birliklardan biri bilan ifodalangan analogni izlash orqali;
- 3) • tasviriy tarjima yordamida.

V.N. Komissarovning kontseptsiyasiga ko'ra, terminologik lug'atni tarjima qilish usullari uchta tarjima o'zgarishlariga bo'linadi[4, p. 58]:

- 1) leksik (transliteratsiya, tarjima transkripsiyasi, tracing, ba'zi leksik-semantik almashtirishlar);
- 2) grammatik (so'z shakllarini, gap qismlarini almashtirish);
- 3) murakkab leksik-grammatik (tasviriy tarjima, antonimik tarjima va kompensatsiya).

V.N. Komissarov tomonidan taklif etilgan tarjima usullari bizga eng yaxshirogi bo‘lib ko‘rinadi va shuning uchun bizning ishimizda tadqiqot materialini tahlil qilishda asosiylari sifatida qabul qilindi.

Ma'lumotnomalar va lug'atlarda tegishli ekvivalentlar mavjud bo'lsa, terminlarni tarjima qilish qiyinchilik tug'dirmaydi. Biroq, tarjima qilingan matnning o'ziga xosligi muhimligini hisobga olish kerak. Bu termin qo'llanilayotgan kontekst va sohaga qarab butunlay boshqacha ma'no kasb etishi mumkin. Bu hodisa omonimiya deb ataladi, ya'ni. turli ma'nodagi ikki yoki undan ortiq til birliklarining tovushi mos kelishidir [2, p. 51]. Bundan tashqari, mutaxassislar o'rtasidagi muloqot jarayoniga to'sqinlik qiladigan jarayonlarga quyidagilar kiradi: polisemiya, sinonimiya va antonimiya.

Terminologik birlik ushbu so'zning asl ma'nosining o'zgarishi va rivojlanishi natijasida bir nechta ma'noga ega bo'lganida terminning ko'p ma'noli yoki noaniqligi kuzatiladi [2, p. 48]. Asosiy ma'noda so'z, morfema, konstruksiya va frazeologik birliklarning o'zaro mos kelishi bilan bog'liq bo'lgan leksik-semantik jarayon sinonimiya deyiladi. Antonimiya so'zlarning semantik qarama-qarshiligi sifatida, antonimlar esa qarama-qarshi ma'noli so'zlar sifatida tavsiflanadi [2, p. 53]. Biroq, aksariyat hollarda, atamalarni tarjima qilishda tarjimon leksik ekvivalentning yetishmasligi kabi muammoga duch keladi. Ushbu muammoni yechish usuli - tarjima o'zgarishlaridan foydalanishdir.

S.I. Simanovski y izlanishlari orqali terminlarning asosiy qismi iboralar bilan ifodalanganligi aniqlandi[7]. Shuningdek, matnlarida terminologik tushunchalarni ifodalash uchun qisqartmalar keng qo'llaniladi. Ingliz tili o'quv metodikasiga tegishli ilmiy matnlardagi terminlarni tarjima qilishning asosiy usuli tavsifiy tarjima yoki tushuntirishdir, bunda o'quv metodik terminlarning ma'nosining o'zgarishsiz ya'ni adekvatligiga e'tibor qaratilishi lozim bo'ladi. Ingliz va o'zbek tillarining tuzilishidagi farqlar tufayli ushbu uslub eng maqbul hisoblanadi. Masalan:

Copyright - mualliflik huquqi. Adabiy, intellektual yoki badiiy asarni takrorlash yoki nusxalashga bo'lgan mutlaq huquq [7, p. 24].

O'quv metodik terminlarni tarjima qilish leksik ekvivalentlarni tanlash yo'li bilan amalga oshiriladi, masalan: *task based learning-kommunikativ* mashqlar metodi.[7, p. 11, 36].

Asl leksik birlikning tuzilishi maqsadli tilda saqlanib qolganda, tarjima transformatsiyasini kuzatishdan foydalangan holda matndagi terminlarni tarjima qilish misoli: affective principles – hissiy psixologik prinsiplar, *course design*-kurs dasturi [7, p. 9,53].

Transliteratsiya va transkripsiya yordamida tarjima soʻzning tovush yoki grafik shaklini manba tilidan maʼnoga ega boʻlgan holda olish bilan tavsiflanadi. Bu usul oʻquv metodik terminlarni tegishli nomlar bilan tarjima qilish uchun ishlatiladi: *Humanistic approach*-gumanistik yondashuv, *Bloom's taxonomy*-Blum taksonomiyasi [7, p. 46, 50]. Oʻquv metodik terminlarni tarjima qilish jarayonida, shuningdek, har qanday terminologik tizimning ajralmas qismi sohta xalqaro va xalqaro atamalarning mavjudligini hisobga olish kerak. Xavf shundaki, tarjimon oʻzbek tiliga tarjima qilishda ingliz tili shakliga mos keladigan termini ishlatishi mumkin. Tarjimada ular bu borada “*tarjimonning sohta doʻstlari*” (ложные друзья переводчика) deb ataladi, har doim maʼno va maʼnolarni tekshirish zarur.

Shunday qilib, olib borilgan tahlillarga koʻra, atamalarni tarjima qilishda asosiy muammolar omonimiya, polisemiya, sinonimiya va antonimiya kabi hodisalarning mavjudligi haqida xulosa qilish mumkin. Shu munosabat bilan tarjimon tarjima matnining maʼnosini buzish va qoʻpol xatolarga yoʻl qoʻymaslik uchun har doim atamalarning tarjimasi amalga oshirilayotgan sohaga eʼtiborini qaratishi lozim.

REFERENCES

1. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978. 475 с.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб.пособие для филол. спец. вузов. // М.: Высш.шк., 1987. 104 с.
3. Гринев-Гриневич С.В. Терминоведение: Учеб.пособие для высш.учеб. заведений. // М.: Издат.центр «Академия», 2008. 304 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). // М.: Высшая школа, 2001. 253 с.
5. Лейчик В.М. Термины-синонимы, дублиеты, эквиваленты, варианты Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. // Н., 1973. 413 с.
6. Рецкер Я.И. Курс лекций по теории перевода. // М., 2005. 141 с.
7. Симановский С.И. Тетради новых терминов. № 6. Англо-русские патентные термины: 2 изд. М., 1975. 125 с.

8. Khodjaeva, N. B. (2021). Premchand's vardaan in uzbekistan: translation issues of some cultural specific words. Theoretical & applied science Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
10. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
11. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
12. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
13. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

SINXRON TARJIMANING ISHLASH MEXANIZIMI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461005>

Azamat KUDRATOV,
TDSHU tayanch doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +99897 156 90 03;
E-mail: Azeem7997@gmail.com

Annotatsiya: *Sinxron tarjima – bu og‘zaki tarjima turlari orasida eng murakkabi bo‘lib, mazkur turdagi tarjimada maxsus jihozdan foydalanib tarjima amalga oshiriladi. Bu notiq nutq so‘zlayotgan chog‘ida tarjimonning uni bo‘lmasdan, uzluksiz nutq mazmunini tinglovchilarga yetkazib berishning og‘zaki tarjima usulidir.*

Kalit so‘zlar: *Sinxron tarjima, kommunikativ vosita, pragmalingvistik kompetensiya, sotsiopragmatik kompetensiya.*

Аннотация: *Синхронный перевод является одним из самых сложных видов устного перевода, и этот вид перевода выполняется с использованием специального оборудования. Это метод устного перевода при котором говорящий передает содержание речи аудитории без помощи переводчика.*

Ключевые слова: *Синхронный перевод, коммуникативные средства, прагмалингвистическая компетенция, социопрагматическая компетенция.*

Abstract: *Simultaneous translation is one of the most complex types of interpreting, and this type of translation is performed using special equipment. It is a method of oral translation in which the speaker conveys the content of the speech to the audience without the help of an interpreter.*

Keywords: *Simultaneous Translation, Communicative Media, Pragmalinguistic Competence, Sociopragmatic Competence.*

Tarjima inson munosabatlari kabi qadimiy bo‘lib, turli xalqlar o‘rtasida ifodalash vositasidir yaqinlashish va ular orasidagi bo‘shliqni bartaraf etish, keyin esa bu aloqa va sivilizatsiya o‘zaro bog‘lash uchun vositadir, ha Butun dunyoda insoniyatni bog‘laydigan mustahkam arqon va ko‘prikdir.

Yigirmanchi yillarning oxirigacha ketma-ket tarjima xalqaro kongresslar, konferentsiyalar va yig‘ilishlarda qo‘llanilgan bo‘lib ma‘ruzachining nutqi tinglangandan so‘ng boshqa ishchi tillarga tarjima qilingan. Ko‘p tilli delegatlar yig‘ilishida qabul qilingan maxsus tillar soniga qarab, har bir nutq minbardan ketma-ket bir necha marta

takrorlandi, bu katta vaqt yo‘qotilishiga olib keldi. Yigirmanchi yillarning oxiridan boshlab nutqlarni tarjima qilish epizodik ravishda ularni tinglash bilan bir vaqtda amalga oshirila boshlandi va shu munosabat bilan sinxron tarjima nomini oldi.

Balki bizni bu borada qiziqtirgan va biz uning yo‘l-yo‘lariga batafsilroq to‘xtalib o‘tmoqchi bo‘lganimiz konferensiyalarning tarjimasidir, chunki bu ikki mehmon o‘rtasida mos va yaqqol ko‘rinish bo‘lib, ular orasida sinxron yoki og‘zaki tarjima orqali aloqada bolinadi. Tillarni chuqur bilish - tarjimonning tayyorgarligi va malakasini hisobga olmaganda, tarjimon amaliyoti uchun mutlaq shartdir, agar u xalqaro forumlardagi rasmiy nutqlarini tarjima qilish orqali oliy maqsadga erishmoqchi bo‘lsa, ular bilan tanish bo‘lishi kerak. Sinxron tarjimon yozma matn bilan kurashayotgan tarjimondan farqli ravishda nutqni qayta uzatadi. Shuning uchun u buni eshitadi, ongiga taqlid qiladi, uni boshqa tilda hofizasiga joylab va boshqa tilda qayta shakllantiradi, boshqa tilda yangi ma‘no hosil qilish uchun oson bo‘lmagan va noyob qobilyat bilan ishlaydi va unga zukkolik yondoshib ma‘noni tinglovchiga yetkazadi.

Yuqorida aytilganlarga asoslanib, biz ushbu maqolamizda Sinxron tarjimaning kelib chiqishi va uning rivojlanishi va sinxron tarjimaning boshqa tarjimalardan farqlari, sinxron tarjimaning xalqaro kongresslar, konferentsiyalar va yig‘ilishlarda bo‘ladigan sinxron tarjimonga kerakli bo‘lgan ko‘rsatmalar berib va xato kamchiliklarini yaqindan talqin qilmoqchi bo‘ldik va notiqning nutq so‘zlashidan tinglovchigacha tarjima bilan birga kelgan eng muhim qoidalariga rioya qilgan holda talqin qilishni oldimizga maqsad qilib oldik.

Sinxron tarjimaning kelib chiqishi va uning rivojlanishi: Tarjima madaniyatlar atrofidagi boshqa jamiyatlarga hech qanday ruxsatsiz o‘tadigan ko‘prik sifatida ko‘rilgan bo‘lib va hozir ham shundaydir. U turli madaniyatlar o‘rtasida muloqotni yo‘lga qo‘yish, turli sivilizatsiya va madaniyatlar o‘rtasidagi tafovutni qisqartirish, yo‘qotish va umumiy global fikrni yaratish uchun shart-sharoit yaratishda katta rol o‘ynaydi. Tarjima masalasi ham bizni muallif va tarjimon o‘rtasidagi munosabatlar darajasiga, tarjimoni ijodiy jarayon sifatida gapirishga olib keladi. Tarjima elementlari va usullarini o‘rganib chiqqach, mualliflik va tarjima o‘rtasida juda katta farq yo‘qligini ko‘ramiz. Har ikkisi ham ijodiy ish, chunki

tarjimon odatda tarjima qilingan matnni birdaniga yaratmaydi, aksincha, soʻz va talaffuzni atama sifatida, uslub va maʼnoni xos bir shaklda tanlab olib zukkolik bilan qoʻllashi kerak. Shu oʻrinda shuni taʼkidlash kerakki, birinchi talqin qilishga urinishlar Andre Kaminker tomonidan 1934-yilda Gitlerning fransuz radiosidagi nutqini tarjima qilganida boʻlgan [1, 17]. Shundan soʻng 2-Jahon Urushidan soʻng 1945-1946 yillari Germaniyada uyushtirilgan Nyurnberg Xalqaro harbiy sud fashistlar jinoyatini sudlash jarayonida ilk marotaba sinxron tarjimadan foydalanilgan [2, 134]. Sinxron tarjima taklifi dastlab tarjima faoliyati va tarjimashunoslik bilan shugʻullanuvchilarning koʻpchiligini sarosimaga soldi.

Rus tarjimashunosligida sinxron tarjima masalalari XX asrning 70-80-yillaridan keyin jiddiy tarzda koʻrib chiqishga kirishilgan. Bunga A.D.Shveyser, G.V.Chernov, V.M.Ilyuxin kabi tadqiqotchilarning ishlari misol boʻla oladi. Shu oʻrinda taʼkidlash joizki, oʻzbek tarjimashunosligida sinxron tarjima masalalari yaxshi ishlanmagan. Faqat tarjimashunos Gʻ. Salomovning “Tarjima nazariyasiga kirish” nomli oʻquv qoʻllanmasida “Imo-ishoralar «tili»ni, ayniqsa, sinxron tarjima va kinofilmlar oʻgirmasi bilan shugʻullanuvchi tarjimon-mutaxassislar aniq farqlamoqlari darkor”ligi taʼkidlab oʻtilganligi bizga maʼlum [5]. Hozirgi paytda xorijiy tillarni oʻrganish keng tarqalgan, koʻpchilik mutaxassislar ikki yoki undan ortiq tilni bilish darajasiga yetgan boʻlsa-da, sinxron tarjimaga boʻlgan ehtiyoj baribir ortib bormoqda.

Hozirgi kunga kelib tarjimaning koʻplab turlari qoʻllanilib kelinmoqda, jumladan sinxron tarjima ham mavjud boʻlib, bugungi kunda koʻplab muassasalarda sinxron tarjimaning ahamiyati koʻp odamlar orasida odatiy holga aylanganini koʻrib turibmiz. Boshqa tarjimalar kabi sinxron tarjimaning ham oʻziga xos turlari boʻlib, bu tarjimaning ham qonun qoidalari va shart-sharoit va ijro usullari mavjuddir. Aslida sinxron tarjimaning maʼnosi vazifa va vositalariga koʻra bir nechta maʼnolarni oʻzida mujassam etgan. Biz ushbu qoidlarni va usullarini barchasini muhokama qilamiz va imkon qadar yoritib beramiz. Sinxron tarjimaning ahamiyati: Tarjima degani, bu asliy tildan ikkinchi tilga bir xil maʼnoni saqlab qolgan holda eshitiladigan nutq yoki yozma matnlarni tarjima qilishni bildiradi. Shuningdek, sinxron soʻzni olsak, bu bir lahzada sodir boʻlish maʼnosini bildiradi, Xuddi shunday, agar siz sinxron soʻzini

olsangiz, bu bir lahzali hodisani anglatadi, ya'ni sinxron so'zi darhol va oniy tezlik xususiyatini oladi. Aytishimiz mumkinki, sinxron tarjima nutq yoki matnlarni asliy tilda aytilgan to'liq ma'noni saqlab qolgan holda asliy tildan boshqa tilga tarjima qilishdir. Ushbu ta'rif haqida ba'zi eslatmalar sanab o'tishimiz kerak:

1. Sinxron tarjima bu tarjima turining bajarilish vaqtiga ko'ra tarjima turlariga kiradi. Bu turdan tashqari, qisqacha tarjima, kengaytirilgan tarjima turlari ham mavjud.

2. Ushbu turdagi tarjimada shuni aytish mumkinki, tezlik jarayonning asosiy belgilovchisi hisoblanadi, lekin ishlash tezligi u tarjima qilayotgan ikki til o'rtasidagi matni bir xil ma'noda tarjima qilib uni tinglovchiga yetkazib berish zaruriyatini e'tiborsiz qoldirishni anglatmaydi.

3. Ushbu tariflar orasida shuni aytib o'tilishi kerakki. Ushbu sinxron tarjima tushunchasi bizni matnlarni real vaqtda tarjima qiladigan ba'zi tadbiquotlarga olib borishi mumkin [6, 87].

Sinxron tarjima qo'llaniladigan eng muhim sohalar: Sinxron tarjimadan foydalanish zarur va ajralmas bo'lgan ko'plab yeg'ilishlar va xalqaro konferensiyalar mavjud va bu tarjima diplomatlar va deligatsiyalar o'rtasidagi suhbatdir, bu intervyular to'g'ridan-to'g'ri yoki bilvosita bo'ladimi, intervyu bir joyda bo'ladimi yoki efir yoki Internetdan foydalaniladimi uning farqi yoq bo'lib quyida ushbu xolatlarning eng muhimlari keltirilgan:

1. Konferensiyalar: Ko'plab millat vakillari ishtirok etadigan ko'plab xalqaro konferensiyalar mavjud va bu konfirensiyalarda tarjimonlar bir necha tillarda so'zlashadilar va bu erda konferensiya rahbariyati konferensiyada nutqni etkazish uchun tarjimonlarni ajratadi, masalan, biz ko'pincha konferensiyalarni ko'ramiz. ishtirokchilar quloqchinlar kiyishadi, chunki bu quloqchinlar tarjimoni ularga uzatish vositasidir. Seminarlar, uchrashuvlar, xalqaro forumlar va boshqa ko'plab uchrashuvlar va konferensiyalar kiradi.

2. OAV materiallari: Voqea faktlarining jonli efiri uzatilayotganda, masalan (Birlashgan Millatlar Tashkiloti sessiyasi), ayrim ommaviy axborot vositalari ushbu sessiyadagi barcha chiqishlarni sinxron tarjima qilish uchun Sinxron tarjimon ajratishga kerak bo'ladi.

3. Uchrashuvlar yoki intervyular: Xorijiy deligatsiya arab davlatiga kelganida, biz bu deligatsiyaning ba'zilariga tarjimon hamrohlik qilganini ko'ramiz, shuning uchun ular aeroportda, restoranda yoki boshqa joylarda bo'ladimi, suhbatlar sinxron tarjima qilish jarayoni xisoblanadi. Bunda tarjimon mehmonlar va boshqa tomon o'rtasida vositachi bo'lib xizmat qiladi [7].

Ushbu turdagi tarjimada bajarilishi kerak bo'lgan shartlar: Interpretatsiya uning harakat mexanizmini boshqaradigan ko'plab shartlar bilan boshqariladi. Ushbu shartlar, asosan, tarjima jarayonida tarjimaning to'g'ri natijalarini olishni ta'minlaydi. Shuningdek, ushbu shartlar sinxron tarjimaning har bir turini hisobga oladi. Buning sababi, har bir turning qo'llanilishi va ishlashi bo'yicha o'ziga xos xususiyatlari bor. Quyida biz ushbu shartlarning eng muhimlarini umumlashtiramiz:

1. Tarjimon vaqtga nisbatan sezgir bo'lishi kerak, ya'ni bu tarjimon so'zlovchining so'zlashi va so'z birikmalarini tugatishi bilanoq tarjimoni boshlashi kerak bo'ladi va shunda tarjima qilingan gap og'zaki yoki yozilib ulgurmoq kerak.

2. Sinxron tarjima ommaviy axborot vositalariga tarjima qilish paytida montajning ovozga yoki matnga mos kelishi kerak, shuningdek sinxronlashtirishni hisobga olish kerak, bu esa bir vaqtning o'zida tarjimaning chiqarilishi hisoblanib ibora so'zlovchi tomonidan talaffuz qilinadi.

3. Sinxron tarjimon ma'noni qanday bo'lsa, shundayligicha to'g'ri yetkazishga intilmog'i kerak va bu yerda e'tibor sustligi yoki yo'qligi natijasida uzatilgan ma'nolarning noto'g'riligi sinxron tarjimada ko'plab xatolar bo'lishiga olib keladi [8].

Sinxron tarjimaning turlari: Sinxron tarjimaning mohiyatiga to'g'ri keladigan ko'plab tarjima turlari va tasniflari mavjud va bu tasniflarning aksariyati tarjimada qo'llaniladigan tarjima turidir. Shuningdek tarjimoni taqdim etish usuliga ko'ra tarjimaning bazi tasniflari umuman tarjima turlarining asosiy turlari sifatida sanaladi.

Birinchi: Sinxron media tarjimasi: Bu tarjimaning eng keng tarqalgan turi, chunki biz ko'pincha tarjimaning to'g'ridan-to'g'ri ma'ruzachi nutqi bilan ommaviy axborot vositalarida paydo bo'lishini ko'ramiz va boshqa ko'plab bo'limlar ushbu turga kiradi, xususan:

1. Matn orqali uzatiladigan tarjima: Bu biz televizor ekranining pastki satrida ko'rgan narsadir. Ma'ruzachi gapirayotgan joy va yozma tarjimasi ekranning pastki qismida ko'rinadi.

2. Gapirish orqali uzatiladigan tarjima: Bu yerda ommaviy axborot vositalariga mas'ullar so'zlovchining ovozi pasaytirib, eshitgan har bir so'zini tezda tarjima qiladigan tarjimonning ovozi ajratib ko'rsatishadi va tinglovchiga eshittirishadi.

3. Radio va televideniya tarjimasi: Sinxron tarjima yozma ommaviy axborot vositalariga kiritilmaydi. To'g'rirog'i, u faqat radio va televideniya bilan chegaralanib, agar tarjima radiodan olingan kontent uchun bo'lsa, radio, televizion kontent uchun bo'lsa, televideniya deyiladi.

Ikkinchisi: Elektron tarjima: bu yerda tarjimani amalga oshiradigan haqiqiy tarjimon yo'q, aksincha, bu turdagi tarjimani darhol yuklab oladigan elektron dastur bo'lib, bu ilova yozma matnlar yoki og'zaki so'zlar uchun mo'ljallangan [9, 65].

Sinxron tarjimaning bir nechta tarjima usullari, Tarjimaning ushbu turida tarjima to'liq va komil bolishi uchun va tarjimon o'z vazifasini bajarish uchun ko'plab usullardan foydalanadi va bu usullar tarjima jarayonida qo'llaniladigan vositalarning mohiyatiga yoki ushbu tarjimada taqdim etiladigan vositalarning shakliga qarab turlicha bo'ladi. Bu usullarning har biri ushbu turdagi tarjimani amalga oshirishda tarjimon bajarishi kerak bo'lgan bosqichlarni belgilovchi omilni ko'rsatib beradi. Biz ushbu usullarni qo'ldan kelgancha tushuntirishlar va sharhlar bilan taqdim etamiz:

Birinchisi: Tinglash va yetkazib berish usuli: Bu usulda tarjimada ikki tomon ishlaydi, ya'ni notiq va tarjimon, bu yerda notiq tarjimonga matnni asl tilda yetkazib beradi va tarjimon eshitgan nutqini darhol tarjima qiladi. Shu bilan birgalikda bu usul transmitter bo'lgan uchinchi tomonni ham o'z ichiga olishi mumkin, bu transmitter tarjimon tarjima qilingan matnni tezda yozadigan va yuboradigan kompyuter bo'lishi yoki bu tarjimani kerakli joyga yozma shaklda yetkazadigan tarjimon shaxs bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan: Og'zaki tarjima usuli: Bu yerda tarjimon nutqni eshitadi va darhol tarjima qiladi va boshqalar eshitishi uchun matnni dialog shaklida talaffuz qiladi.

Uchinchidan: Miqdoriy tarjima usuli: bunda tarjimon ma'lum miqdordagi iboralar, paragraflar yoki so'zlarni tarjima qiladi va keyin ularni talaffuz qiladi, masalan, tarjimon beshta jumlani tinglaydi yoki tomosha qiladi, so'ngra darhol ularni tarjima qiladi so'ngra boshqa beshta jumlani tarjima qiladi... va hokazo.

To'rtinchidan: Muvofiq tarjima: Tarjimaning bu usulida so'zlovchi va tarjimon o'rtasida kelishuv mavjudligini ifodalaydi, masalan, ma'ruzachi ma'lum bir mavzuda ikki daqiqadan ko'p bo'lmagan vaqt davomida gapiradi, keyin u sukut saqlaydi va tarjimon tarjimani boshlaydi va auditoriyaga yetkazadi [10, 19].

Ushbu turdagi tarjima qanday amalga oshiriladi? Ushbu turdagi tarjimani amalga oshirish mexanizimi hali hamon aniq qonun qoidalar asosida tasdiqlanmagan. Chunki bu turdagi tarjiman tarjimonning ikkala tildagi lug'aviy boyligi va zukkolik qobiliyatiga bog'liq (asliy tildan tarjima qilinayotgan tilga tarjima qilish). Ushbu tarjimani amalga oshirish uchun tarjimon uchun zarur bo'lgan eng muhim qobiliyatlar va ko'nikmalar:

1) lingvistik, lisoniy kompetensiya. Bu pragmatik kompetensiyani o'z ichiga oladi. Pragmatik kompetensiya esa o'z o'rnida 2 ga bo'linadi:

a) pragmalingvistik kompetensiya - bu R.Settonning fikriga ko'ra, muayyan bir so'z yoki iboralarning «ma'nosining xususiy ottenkalari»ni bilish demak;

b) sotsiopragmatik kompetensiya – bu o'z ichiga etiket, funksional uslub va x.k.larni bilish kabi keng tushunchalarni o'z ichiga qamrab oladi.

2) sinxronistning umumiy va maxsus lug'atini qura oluvchi, yetarlicha asos beruvchi umumiy bilimlarga ega bo'lishi kerak. Bu oldindan berilgan hujjat va ma'ruzalarning berilishi sharoitida konkret tematika yuzasidan tushunchaga ega bo'lish va tarjima qilish uchun zarur.

3) sinxron tarjimonning xabarga ishlov berish ko'nikmasi yoki strategiyalari yoki qobiliyatlariga ega bo'lish [11, 58].

Tarjimon xalqaro konferentsiyalarda gapiraladigan va aytib o'tishi kutilayotgan asosiy ilmiy atamalarni yaxshi bilishi kerak. Sinxron tarjima jarayonida kichik-kichik unsurlarni ham nazardan chetda qoldirib bo'lmaydi. Tarjima kabinkasidagi mikrofon o'ta ta'sirchan bo'lganligi sababli kabinkadagi harakatlar tovushi juda ohista bo'lishi darkor. Hatto, kitobni sahifalash, ayol tarjimonning taqib olgan katta sirg'alarining sekin tovushi ham tinglovchilarning qulog'iga katta shovqin bo'lib boradi [12].

Xulosa: Demak, sinxron tarjima – bu ogʻzaki tarjima turlari orasida eng murakkabi boʻlib, mazkur turdagi tarjimada maxsus jihozdan foydalanib tarjima amalga oshiriladi. Bu notiq nutq soʻzlayotgan chogʻida tarjimonning uni boʻlmasdan uzluksiz nutq mazmunini tinglovchilarga yetkazib berishning ogʻzaki tarjima usulidir. Sinxron tarjimada soxasida va bu mavzuga oid bugungi kungacha koʻplab tarjimashunos olimlar, tadqiqotchilar va magistrilar oʻzlarining bir qancha ilmiy-nazariy maqolalari, monografiyalarida oʻzlashmalarga taalluqli boʻlgan fikr va mulohazalarini keltirib oʻtishgan, biz ularni koʻrib, oʻzlashtirib olishimiz kerak.

REFERENCES

1. Hamidov X, Ismatullayeva N, Ergasheva S. Sinxron Tarjima. – Toshkent: Toshkent davlat sharqshunoslik instituti, 2020.
2. Чернов Г.Ч.. Теория и практика синхронного перевода: Международные отношения, М., 1978.
3. «...et en 1934 André Kaminker avait inventé le système de la traduction simultanée en interprétant endirect. discours de Hitler » // cf.Widlund Fantni Anne-Marie, L'interprétation de conférence, www.aiic.net. 2020.
4. Kilian G. Seeber. Modes of interpreting: University of Geneva, 2017.
5. Rozan L.-F. La prise de notes en interpretation consecutive. Geneva: Georg., 1956;
6. Herbert J. Manuel de l'interprete. Geneva: Georg, 1965.
7. Собрание Восточных рукописей Академии наук. Том 1.
8. Simon, Thomas. "Exploring difficulties in simultaneous interpreting Insights from the English-French Louvain Corpus of Simultaneous Interpretations" Année académique 2018-2019.
9. Швейцер А. Д., Перевод и лингвистика. Уч. для институтов и факультетов ин.яз. -М., Воениздат, 1973.
10. Lederer M. La tradaction simultanee. -Paris: Minard Lettres Modernes, 1981.
11. Колосов С.А, Бабаева Ю.А. Стратегии, тактики и приёмы в синхронном переводе. – г. Тверь – 2020.
12. <https://www.spa.gov.sa/viewfullstory.php?lang=ar&newsid=2309528>
13. Usmanova, S. Altay dillerindeki bazi ev gereç adlari üzerine. Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(19), 123-128.
14. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.

-
15. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
16. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
17. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
18. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

SIYOSIY DISKURSDA KIRISH SO‘ZLARNING OG‘ZAKI TARJIMASI

(Xitoy - o‘zbek tillari misolida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461011>

Farzona NOROVA,
TDSHU o‘qituvchisi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998972650456;
Email: farzona.norova@gmail.com

Annotatsiya. *Kirish so‘zlar nutqda juda muhim o‘ringa ega bo‘lib, so‘zlovchining his-tuyg‘ularini va muloqotchilar orasidagi munosabatni ifoda etishdan tortib nutqning mantiqan bog‘liqligi va yaxlitligi ta‘minlash kabi vazifalarni bajaradi. Bu vazifalar siyosiy diskursda ayniqsa ahamiyatga ega. Ushbu maqolada kirish so‘zlarning xitoy va o‘zbek tillarida qo‘llanilishi hamda tarjimasi haqida so‘z yuritiladi.*

Kalit so‘zlar: *kirish so‘zlar, siyosiy diskurs, tarjima.*

Аннотация. *Вводные слова занимают очень важное место в речи, выполняя такие задачи, как выражение чувств говорящего и отношения между собеседниками, обеспечение логической связи и целостности речи. Эти задачи особенно важны в политическом дискурсе. В этой статье представлена информация об их использовании и перевод в китайском и узбекском языках.*

Ключевые слова: *вводные слова, политический дискурс, перевод.*

Abstract. *Introductory words play a significant role in the speech, performing tasks like expressing the feelings of the speaker and the relationship between the interlocutors, as well as ensuring the logical connection and integrity of the speech. These tasks are especially vital in political discourse. This article provides information on the use and translation of introductory words in Chinese and Uzbek languages.*

Key words: *introductory words, political discourse, translation.*

O‘zbek va xitoy tillarida kiritmalar so‘z, so‘z birikmasi hamda gap ko‘rinishida kelishi mumkin. So‘z va so‘z birikma ko‘rinishidagi kiritmalar, asosan, so‘zlovchining subyektiv munosabatini bildirish, ma‘lumotning kimga tegishli ekanini hamda nutqning uyg‘unligini ta‘minlash uchun foydalanilsa, gap ko‘rinishidagi kiritmalar ko‘proq

qo‘shimcha ma‘lumot kiritish uchun qo‘llaniladi. Shu bilan bir qatorda, kirish so‘zlar gapda ma‘lum bir joyga ega bo‘lmagan holda, so‘zlovchining qo‘llashidan kelib chiqqan holda gapning boshida, o‘rtasida va oxirida kelishi mumkin. Ular ma‘lum grammatik ma‘noga ega bo‘lmasa ham, muhim pragmatik vazifalarni bajarishi bilan nutqning muhim bo‘lagi hisoblanadi.

Grammatika nuqtai nazaridan, o‘zbek tilida kiritmalar gap bo‘laklari bilan hech qanday grammatik aloqaga kirishmaydigan bo‘lak hisoblanib, ular ko‘proq pragmatik birlik hisoblanishi mumkin. Kirish so‘zlar gap bo‘lagi sanalmasa ham, gapda ma‘lum ma‘noni ifodalaydi, ya‘ni so‘zlovchining ifoda etayotgan fikriga shaxsiy munosabatini (“baxtinga”), bahosini (“ehtimol”) ifoda etish va ma‘lumotning kimga qarashli ekanligini (“menimcha”) bildiradi. Kirish so‘zlar nutqdagi fikr yoki ma‘lumotning oldin kelgan fikr yoki ma‘lumot bilan aloqasini (“xullas”, “nihoyat”) hamda fikrlarning tartibini ifodalashda ham ishlatiladi.

Xitoy tilida esa kiritmalar haqida ikki xil qarash mavjud. Birinchi oqim kirish so‘zlarni gapning boshqa bo‘laklariga bog‘lanmagan alohida mustaqil bo‘lakligini ta‘kidlashadi. Ding Wangdao fikriga ko‘ra, “kirish so‘zlar tushirib qoldirilgan taqdirda gapning grammatik tuzilishiga hech qanday zarar yetmaydigan butun bir bo‘lakdir” [1, 48]. Liang Wenyang ham bu fikrga qo‘shiladi [2, 206]. Ikkinchi oqimdagi olimlar esa kirish so‘zlarning mustaqil bo‘lakligini rad etishadi. Djang Daodjen fikricha, kirish so‘zlar “hol va mustaqil gap bo‘lagi orasida mavjud bo‘lgan” yoki “holga yaqin bo‘lib, hol deyilsa xato bo‘lmaydigan” [3, 495] so‘zlardir. Djao Yong va Vang Fangning fikricha, kirish so‘zlar mustaqil bo‘lak emas, balki mavjud bo‘lgan ma‘lumotga qo‘shimcha, tushuntirish yoki baho kiritish uchun ishlatiluvchi gap bo‘lagi hisoblanadi [4, 92].

Xitoy tilida kirish so‘zlarning boshqa gap bo‘laklari bilan grammatik aloqaga ega emasligi haqida har xil fikrlar bo‘lganligi bilan o‘zbek tilidagi kirish so‘zlar haqidagi fikrdan farq qiladi. Lekin o‘zbek va xitoy tillarida kirish so‘zlar modal so‘zlar, fe‘l, olmosh, ravishdan tashkil topgan so‘z va so‘z birikmalari bilan ifodalanishi mumkin. Bundan tashqari, ikki tilda ham kirish so‘zlarning joyi gapda aniq belgilanmagan bo‘lib, gapning boshida, o‘rtasida va oxirida kelishi mumkin. Lyang Venyang fikricha, “kiritmalar maxsus bo‘lakligi sabab o‘zi qatnashgan gap bilan aniq

grammatik aloqaga ega emas; uning joylashuvi moslashuvchan bo‘lib, gapning boshi, o‘rtasi va oxirida bo‘lishi mumkin” [5, 206]. Demak, ikki tildagi kirish so‘zlarning asosiy farqi o‘zbek tilida kirish so‘z gap bo‘lagi hisoblanmasligi, xitoy tilida kirish so‘zlarning mustaqil bo‘lakligi haqida yakdilikka erishilmaganidir.

Kirish so‘zlar, asosan, nutqning o‘zaro bog‘liqligi va uyg‘unligini ta’minlashda hamda so‘zlovchining subyektiv munosabati va his-tuyg‘ularini ifoda etishda qo‘llaniladi. Har bir nutqdagi fikr va mulohazalar o‘zaro aloqaga ega bo‘lib, bu aloqalar nutq vositalari yordamida ifoda etiladi. Ular nutq o‘rtasidagi jummalarni o‘zaro bog‘lab, nutqning yaxlitligini va mantiqan uyg‘unligini ifodalaydi. Kirish so‘zlar jumlar va fikrlar o‘zaro mantiqan bog‘liqligini ta’minlab, ketma-ketlik, misol va isbot keltirish, qo‘shimcha ma’lumot berish, xulosa qilish, manbaani ko‘rsatish kabilar orqali nutqda mavjud bo‘lgan mantiqiy munosabatlarini aks ettiradi. Shuningdek, kirish so‘zlar jumlar tartibini ko‘rsatish va jummalarni o‘zaro bog‘lash vazifasini ham bajaradi. Bunday kirish so‘zlarni “bog‘lovchi kirish so‘zlar” deb nomlash mumkin. Ular nutqda kontekstning mantiqan o‘zaro bog‘liqligi va uyg‘unligini ta’minlab, diskursiv vazifani o‘taydi. Misol uchun:

- 同时我们看到，个别国家打着多边主义旗号，搞拉帮结派的“小圈子”；

(qo‘shimcha kiritish)

- **Shu nuqtai nazardan**, mavjud transport yo‘laklari va infratuzilmalaridan, jumladan, Kaspiy dengizi portlari, yirik transchegaraviy logistika markazlaridan to‘liq foydalanish tarafdorimiz .
(aniqlik kiritish)

Muloqot davomida muloqot ishtirokchilarining shaxsi, o‘rni, munosabati, xohish-istagi hamda voqea-hodisaga bo‘lgan fikrini ifodalash insonlararo funksiya hisoblanib, kirish so‘zlar ham nutqda insonlararo jihatdan ham vazifalar bajaradi. Bunday kirish so‘zlarni “modal kirish so‘zlar” deb nomlash mumkin. Feng Xiaoyaning fikriga ko‘ra, ularni ifoda turiga ko‘ra ikki turga bo‘lish mumkin [6, 11]. Ta’kid, ishonch, taxmin kabi so‘zlovchining subyektiv munosabatini ifodalagan kirish so‘zlarni subyektivlikni ifodalovchi kirish so‘zlarga tasniflash mumkin bo‘lsa, xursandchilik, afsus, ikkilanish kabi so‘zlovchining kayfiyati va ohangini aks ettirgan kirish so‘zlar his-tuyg‘uni ifodalovchi kirish so‘zlarga

birlashtirish mumkin. Subyektivlikni ifodalagan modal kirish soʻzlarga quyidagilar misol boʻladi:

- Bugun koʻrib chiqish uchun tayyorlangan hujjatlar, **shubhasiz**, Tashkilotimizning roli va xalqaro nufuzini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi .

- Va **albatta**, yaxshi niyat qilamizki, navbatdagi Sammitda, Ashxobod shahrida koʻrishish hammamizga nasib qilsin .

Yuqoridagi misollarda “shubhasiz” va “albatta” kirish soʻzlari soʻzlovchining bildirilayotgan fikrga boʻlgan subyektiv munosabati (tasdiq va ishonch) ifoda etilgan.

- Afsuski, koronavirus pandemiyasi xalqaro iqtisodiyotga salbiy taʼsir koʻrsatdi .

“Afsuski” kirish soʻzi soʻzlovchining afsus hissini ifodalab, his-tugʻuni ifodalovchi modal kirish soʻzga misol boʻla oladi. Ushbu kirish soʻz tinglovchiga soʻzlovchining shaxsiy munosabati haqida xabar beradi.

Modal kirish soʻzlar tinglovchi uchun oldindan xabar berish vazifasini ham bajaradi. Yaʼni, subyektiv munosabat va his-tuygʻuni ifodalagan modal soʻzlar soʻzlovchining ifodalanayotgan fikr yoki xabar haqida qanday oʻylashini ifodalaydi. Masalan, oxirgi misolda soʻzlovchi jumlasini “afsuski” kirish soʻzi bilan boshlab, uning ketidan salbiy maʼnoga ega xabarni ifodalagan. Kirish soʻzni eshitgan tinglovchi ham shunday turdagi xabar yoki fikrni eshitishga tayyor turgan. Bu nutqning oson tushunilishiga, muloqotning yaxshi rivojlanishiga yordam beradi.

Siyosiy diskursda soʻzlovchilar har bir soʻzni tanlab ishlatadi hamda nutqdagi maʼlumot va xabar oʻzi koʻzlagan maqsadga muvofiq ifoda etilishiga harakat qiladi. Siyosiy diskurs soʻzlovchilari baʼzan aniq va qatʼiylik bilan soʻzlashi, baʼzan esa oʻz munosabatini ehtiyotkorlik bilan yetkazishi kerak. Shuningdek, ularning nutqi rasmiy uslubga muvofiq holda ifoda etilishi kerak. Bundan tashqari, ularning nutqi mantiqan bogʻliq va yaxlit boʻlishi kerak. Kirish soʻzlar siyosatchilarning nutqi ushbu talablarga javob berishini taʼminlashda muhim rol oʻynaydi.

Kirish soʻzlarni real siyosiy vaziyatda oʻrganish maqsadida, Xitoy va Oʻzbekiston siyosatchilari, jumladan, ikki davlar rahbari va XXR siyosatchilarining ikki tildagi umumiy hisobda 20 ta nutqi asos qilib olindi.

Ushbu manbaalarda soʻzlovchilar qoʻllagan kirish soʻzlar pragmatik jihatdan tahlil qilinib quyidagi natijalar kuzatildi:

1-jadval. Oʻzbek va xitoy nutqlarida kirish soʻzlarning qoʻllanilishi

	Oʻzbek tilidagi nutqlar	Xitoy tilidagi nutqlar	Umumiy
Kirish soʻzlar	86	50	136
Bogʻlovchi	76	50	126
Modal	10	0	10

Koʻrsatkichlar shuni koʻrsatadiki, oʻzbek siyosiy nutqlarida kirish soʻzlar koʻproq qoʻllanilib, ularning soni xitoy nutqlaridagi kirish soʻzlarning umumiy sonidan yarim baravar koʻp. Shu bilan bir qatorda, oʻzbek nutqlarida kirish soʻzlarning ikki turi ham foydalangan boʻlsa, xitoy siyosatchilarining nutqlarida modal kirish soʻzlarning foydalanishi kuzatilmadi. Ular subyektivlik va his-tuygʻuni ifoda etishda kirish birikmalardan (我相信) foydalangani kuzatildi. Bundan tashqari, oʻzbek nutqlarida kirish soʻzlarining ikki turidan ham foydalanilgan boʻlsa ham, ularning qoʻllanilish soni oʻrtasidagi tafovut katta: bogʻlovchi kirish soʻzlar 76 marta qoʻllanilgan holda, modal kirish soʻzlardan faqatgina 10 marta foydalanilgan.

Yuqoridagi jadval shuni koʻrsatadiki, siyosiy nutqlarda siyosatchilar koʻproq nutqning yaxlitligi va mantiqan bogʻliqligini taʼminlash uchun bogʻlovchi kirish soʻzlardan foydalanib, tinglovchilarning nutqni oson va tez anglab yetishiga zamin yaratishgan. Demak, siyosiy nutqlarda kirish soʻzlar, asosan, nutqning uygʻunligini mantiqiy munosabatini ifodalashda foydalaniladi deyish mumkin. Siyosiy diskurs rasmiy uslub qoidalariga amal qilgani sabab unda nutqning mantiqiy bogʻliqligi va uygʻunligi katta ahamiyatga ega.

2-jadval. Oʻzbek tilidagi kirish soʻzlarning xitoy tiliga tarjimasi

	Kirish soʻzlar	Tarjima
Bogʻlovchi kirish soʻzlar	avvalambor	首先
	birinchi, ikkinchi, birinchidan, ikkinchidan, ...	第一, 第二, ...
	ayniqsa	尤其是 ..., 特别是 ...

	xususan	1) 尤其是 ..., 特别是 ... (ayniqsa ma'nosida) 2) 主要是 ... (asosan ma'nosida)
	jumladan	包括 ..., 包括 ... 在内
	shuningdek	同时, 还有, 再者, 更有甚者, 此外, 另外, 况且
Modal kirish soʻzlar	afsuski	很可惜 ..., 可惜的是 ..., 让人遗憾的是 ...
	albatta	当然, 不用说, 毋庸置疑, 一定会 ..., 必会 ...
	shubhasiz	无疑, 的确, 确实, 毫无疑问, 毋庸置疑, 千真万确
	ishonamanki, aminmanki	我相信
	oʻylaymanki	我认为, 我相信, 依我看, 依我之见
	maʼlumki	众所周知, 人所共知, 家喻户晓, 无人不晓, 我们知道, 大家都知道

Ushbu jadvalda oʻzbek tilidagi kirish soʻzlar xitoy tilidagi bir nechta tarjimasini taklif etilgan boʻlib, ular rasmiy uslubga mos ravishda tanlandi. Oʻzbek tilidagi kirish soʻzlarning xitoy tiliga tarjimasini haqida quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

1. Oʻzbek tilidagi kirish soʻzlar xitoy tiliga tarjima qilinganda, soʻz (无疑, 当然), soʻz birikma (尤其是) va gap (我相信, 我认为) koʻrinishida boʻlishi mumkin.

2. Kirish soʻzlar xitoy tilida sifat (可惜), ravish (当然), feʼl (包括), son (第一), bogʻlovchi (首先), frazeologizmlar (众所周知) kabilar bilan ifodalanishi mumkin.

3. His-tuygʻu ifodasi uchun kirish soʻzlarni 3 turda tarjima qilish mumkin:

1) 很 + tuygʻuni ifodalovchi soʻz: 很可惜 ..., 很高兴 ...;

2) Tuygʻuni ifodalovchi soʻz + 的是: 可惜的是 ...;

3) 让人 + tuyg‘uni ifodalovchi so‘z + 的是: 让人遗憾的是.

4. Xitoy tilida frazeologizmlarning foydalanishi maqsadga muvofiq bo‘lib, ular siyosiy diskurda nutqqa rasmiylik tusini beradi.

Quyidagi jadvalda esa xitoy tilidagi nutqlarda uchragan kirish so‘zlarning o‘zbek tiliga tarjimasi taklif etilgan:

3-jadval. Xitoy tilidagi kirish so‘zlarning o‘zbek tiliga tarjimasi

	Kirish so‘zlar	Tarjima
Bog‘lovchi kirish so‘zlar	首先	Avvalambor, birinchi navbatda
	最后	Oxirida, so‘zimning oxirida
	第一, 第二, ...	Birinchi, ikkinchi, uchinchidan, to‘rtinchidan
	同时	shuningdek, shu bilan bir qatorda, shu bilan birga
	包括	jumladan, shu jumladan, ...ni ichiga olgan holda
	相反	aksincha

Bundan tashqari, xitoy so‘zlovchilari modal kirish so‘zlar ifoda etgan ma‘noni kirish so‘z bilan emas, kirish birikma yoki gap bilan ifoda etgani kuzatildi:

•在中国人民欢度新春佳节的喜庆日子里，同各位新老朋友在北京相聚，我感到十分高兴。

•中方认为，各种倡议好不好，关键要看是否坚持发展优先、是否坚持开放包容、是否坚持互利共赢、是否坚持行动导向。

Ikki tildagi kirish so‘zlarning taklif qilingan tarjimalari tarjimonlar tomonidan ishlatilib, to‘g‘ri tarjima amalga oshirishiga xizmat qiladi. Kirish so‘zlarni tarjima tiliga tarjima qilinishida kuzatilgan xususiyatlarni bilish tarjimon va til o‘quvchilariga ikki til orasidagi lingvistik va madaniy xususiyatlarni aniq tushunishiga yordam beradi hamda ularda keyinchalik o‘xshash kirish so‘zlar uchraganida, taklif etilgan tarjimaga asoslanib tarjima qilish ko‘nikmasini yetishtiradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. 丁往道. 英语插入语的修饰作用. // 外语教学与研究. – 北京, 1962. – № 1. – 页 48.
2. 梁文阳. 国内插入语研究情况调查. // 长沙铁道学院学报. – 长沙, 2010. – № 11 (3). – 页 206.
3. 张道真. 实用英语语法. – 北京: 商务印书馆, 1980. – 页 495.
4. 赵勇, 王芳. 英语“插入语”的认知语法研究. // 文山学院学报. – 文山, 2014. – № 2 (27). – 页 92.
5. 梁文阳. 国内插入语研究情况调查. // 长沙铁道学院学报. – 长沙, 2010. – № 11 (3). – 页 206.
6. 封小雅. 插入成分汉英对比分析: 学士论文. 本科. – 武汉: 华中科技大学, 2004. – 页 11.
7. Насирова, С. А. (2022). Неологизмы–идеологемы в качестве проводников межкультурной коммуникации (на примере общественно-политической терминологии современного китайского языка. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(Special Issue 27), 6-15.
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

TERMINOLOGIYA VA UNING ISLOM HUQUQIDA RIVOJLANISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461017>

Saloxiddin QURBONOV,
TDSHU stajyor-o‘qituvchisi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998932583201;
E-mail: gurbansalah@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada terminologiya va uning islom huquqida rivojiga bag‘ishlangan bo‘lib, avvalo termin tushunchasi va uning ko‘lami, terminlarning shakllanishining davriy, simpoetik jihatlari, islom huquqiga oid terminlarning shakllanishi jarayoni va bosqichlari o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar: *fiqh, istiloh, nikoh, masala, shar‘iy hukm, ahkom, shari‘at.*

Аннотация: *Данная статья посвящена терминологии и ее развитию в исламском праве, в первую очередь, понятию термина и его объему, периодическим, симпоэтическим аспектам образования терминов, процессу и этапам образования терминов, относящихся к исламскому праву. изучаются права.*

Ключевые слова: *юриспруденция, истилах, брак, спор, шариятское постановление, ахком, шарият.*

Abstract: *This article is devoted to terminology and its development in Islamic law, first of all, the concept of the term and its scope, periodic, sympoetic aspects of the formation of terms, the process and stages of the formation of terms related to Islamic law are studied.*

Key words: *jurisprudence, istilah, marriage, issue, Shariah ruling, ahkom, shari‘at.*

Hozirgi taraqqiy etgan adabiy tillarda terminologiya masalasi muhim rol o‘ynaydi. Terminologiya odatda “ilmiy til” deb ataluvchi muhim qatlamni o‘z ichiga oladi. Shuning uchun tilshunoslikda terminning til tizimidagi o‘rni, uning umumiy til xususiyatlari, terminning ilm-fan taraqqiyotiga ta’siri, texnika ishlab chiqarish, ta’lim, boshqaruv sistemalaridagi ahamiyati, yangi terminlarning hosil bo‘lishi kabi masalalar doim o‘rganib kelinadi. Bu sohani sharhlashdan avval termin o‘zi nima degan savolga javob topish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bu

savolga ko‘plab aniq va uncha aniq bo‘lmagan javoblar berilgan. Termin so‘ziga berilgan ta’riflar ichida quyidagi ta’riflar haqiqatga yaqinroqdir.

Termin – bu kasbiy (professional) ahamiyatga ega bo‘lgan so‘z yoki so‘z birikmasi bo‘lib, kasbiy tushunchani anglatadi, shakllantiradi va ma’lum bir ob’ektlar, ular orasidagi munosabatlarni, ma’lum bir soha nuqtai nazaridan bilish jarayonida ishlatiladi [1,105.].

2-ta’rif: Ilm-fan, texnika, qishloq xo‘jaligi va boshqa ko‘plab sohalarga oid tushunchalarning aniq ifodasi bo‘lgan so‘z yoki so‘z birikmasiga termin, deyiladi [2,12]. Har bir fan, soha yoki kasb o‘z terminlariga, shu terminlar jamidan iborat leksikaga ega bo‘ladi. Bunday maxsus leksika fanda terminologiya, deb ham yuritiladi. Ular huquq terminologiyasi, lingvistik terminologiya va boshqalar. Shu o‘rinda termin va atama so‘zlariga izoh berish bilan, ularning farqlari xususida ham to‘xtalib o‘tmoqchiman. Ma’lumki, “termin” so‘zi rus leksikasiga oid so‘z bo‘lib, uning muqobili sifatida o‘zbek leksikasiga oid bo‘lgan “atama” so‘zini olish yoki olmaslik xususida tilshunos olimlar o‘rtasida ko‘plab bahs-munozaralar bo‘lib o‘tgan va termin so‘zini atama so‘ziga almashtirishni ma’qullab bo‘lmaydi, degan xulosaga kelingan. Chunki, birinchidan, atama umuman “narsa-hodisa, belgi va harakat kabilarni atovchi so‘z” degan ma’noga ega. Masalan: olma, katta, kelmoq so‘zlari narsa, belgi va harakatning atovchisi (atamasi) hisoblanadi [3,23]. Termin so‘ziga nisbatan bunday deya olmaymiz. Yuqorida aytib o‘tganimizdek termin bu biror sohaga oid tushunchaning aniq va barqaror ifodasidir. Atama so‘zi termin haqida aytilgan ta’rif va xususiyatga ega emas. Xuddi shuning uchun ham “termin” ma’nosida ilgari qo‘llangan istiloh va atama so‘zlari, vaqti kelib, terminga qo‘yiladigan talablarga to‘la javob bera oladigan shu so‘z (termin so‘zi) bilan almashtirilgan edi. Bundan tashqari, dunyoning deyarli barcha tillarida, jumladan turkiy tillarda terminga xos yuqorida keltirilgan ma’noda shu so‘z (termin so‘zi) qo‘llanadi, ya’ni u haqiqiy ma’noda baynalminal so‘z hisoblanadi. Atama so‘zi umuman nom ma’nosini bildiradi. Yuqoridagi dalillarga tayanib bu ilmiy ishimni yozishda ham termin so‘zidan foydalanamiz. Terminlarning hosil bo‘lishi nazariy bilimlarning o‘sishi, fan-texnika taraqqiyoti bilan bog‘liq deb o‘ylash xatodir. O‘tmishda ham, hozirgi vaqtda ham har qanday soha o‘z terminologiyasiga ega bo‘lgan. Ko‘pgina odatiy nutqda ishlatiladigan

soʻzlar kasbiy nutqda termin boʻlishi mumkin. Terminlar muayyan bir sohaga oid tushunchalarni aniq ifoda etuvchi soʻzlar boʻlsada, lekin bu soʻzlarning qoʻllanilishi shu soha kishilari doirasi bilan chegaralangan boʻlishi shart emas. Bunda ikki xil holatni kuzatish mumkin.

1. Ayrim terminlarning maʼnosi shu sohaga aloqasi boʻlmagan kishilar uchun ham tushunarli boʻladi va koʻpchilik tomonidan foydalanilaveradi. Masalan, botanikaga oid terminlar: gʻoʻza, bugʻdoy, oʻrik; sanʼatshunoslikka oid terminlar: sahna, afisha, aktyor, nikoh masalasiga oid terminlar: boligʻ, boligʻa, nikoh; meditsinaga oid: ukol, narkoz va boshqalar.

2. Ayrim terminlar faqat shu sohaga oid kishilar uchungina tushunarli boʻladi va shu soha kishilari nutqidagina qoʻllaniladi. Masalan, tilshunoslikka oid: fonema, morfema, oʻzak, urgʻu; kimyoga oid: oksid, indikator; islom huquqi nikoh masalasiga oid: kafoat, ishgʻor nikoh, mutʼa nikoh. Shuni aytish kerakki, umumisteʼmoldagi soʻzlar maʼlum bir sohaga oid tushunchani ifodalaydigan soʻz sifatida qoʻllanilib, terminga aylanishi mumkin. Bunday hollarda u dastlabki maʼnosi bilan umumisteʼmoldagi leksikaga, maxsus (terminologik) maʼnosi bilan esa terminologik leksikaga oid boʻladi. Masalan, kundalik nutqda ishlatiladigan “tom”, “devor”, “shift” kabi oddiy soʻzlar quruvchilar va arxitektorlar nutqida termin hisoblanadi. Bir soha odamlari orasida ishlatiladigan terminlar oʻzaro faoliyat jarayonida munosabat-aloqani taʼminlab beradi va oʻsha ishning samaradorligiga taʼsir etadi. Shunday qilib lugʻat tarkibidagi maʼlum bir soʻz umumisteʼmoldagi soʻz ham, termin ham boʻlishi mumkin ekan [2,12]. Terminologiya masalasining shu kunga qadar murakkabligi va hal qilinmagan tomonlari mavjudligiga qaramay shuni taʼkidlash mumkinki, termin bu kasbiy tafakkurning quroli va natijasidir. Shuning uchun ham bu soha mutaxassislari termin soʻz yoki soʻz birikmasi bilan ifodalangan boʻlishidan qatʼiy nazar, u ochiq oydin maʼnoga ega boʻlishi va yagona tushunchani ifodalashi kerakligini taʼkidlaydilar. Termin bu til birligini belgilab va nomlab beruvchi leksik birlikdir. Termining maʼnosi umumiy ishlatiladigan soʻzlar maʼnosiga qaraganda, oʻta aniq boʻladi, unda qoʻshimcha maʼnolar boʻlmaydi. Maʼlum bir sohaga oid terminlar oʻzaro soʻz yasovchilik va tushuncha munosabatlari jihatidan bogʻliq boʻladi. Masalan, “grammatika”, “morfologiya”, “sintaksis” kabi tilshunoslik

terminlari o‘zaro so‘z yasovchilik jihatidan bir-biriga tobe, bog‘liq bo‘lmasada, ma’no, tushuncha jihatidan o‘zaro bog‘liqdir. Lekin buning aksi, ya’ni so‘z yasaliş jihatidan bog‘lanish bo‘lib, tushuncha bog‘liqligi yo‘q bo‘lishi mumkin emas. “Morfema”, “morfologiya”, “morf” kabi terminlar so‘z yasaliş nuqtai nazaridan bog‘liq bo‘lsalarda, ularda tushuncha bog‘liqligi ham mavjud [4, 92.]. Terminlar qo‘llaniliş sohasiga ko‘ra ikki katta guruhga bo‘linadi:

1. Ilmiy terminlar – ilm-fanga oid terminlardir.

a) Tilshunoslikka oid: fonema, fonetika, leksika semantika, frazeologiya, morfologiya, sintaksis va hokazo.

b) Adabiyotshunoslikka oid: sifatlash, o‘xshatish, mubolag‘a, tajnis, talmeh, roman, hikoya.

v) Tarixga oid: kapitalizm, feodalizm, kommunizm.

Shu va shu kabi boshqa ko‘plab ilm-fan sohalariga oid terminlar ilmiy terminlar deb ataladi.

2. Professional terminlar. Ma’lum kasb-hunarga va mutaxassislikka oid monosemantik so‘zlar professional terminlardir.

a) kulolchilik kasbiga oid: angob, taqsir (sopol idishlarning yuziga beriladigan bo‘yoq), gulbo‘ta (tog‘dan chiqadigan ko‘kimtir oq tusli loy);

b) Poyabzaldo‘zlik kasbiga oid: bigiz, qolip, beshlik, dastak, giocho‘p;

v) Tikuvchilikka oid: igna, mato, bichim, andoza, chok, ip.

Endi fiqhiy terminologiya haqida qisqacha to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, u tarixan rivojlanishning ikki bosqichini o‘z ichiga oladi.

1. Klassik davr;

2. Zamonaviy davr.

O‘rta asrlarda diniy ilm hisoblangan islom huquqi, arab tilshunosligi, tarix, adabiyot, falsafa va boshqa fanlarga oid manbalar an‘naviy arab tilida yozilgan. Ularda o‘ziga xos mazmunga ega bo‘lgan terminlarning ko‘pligi shu davrda arab tilshunosligida terminologiya sohasi ancha taraqqiy etganligini ko‘rsatadi [3, 75.].

Islom huquqi (fiqh)ga oid terminlar va ularni tarjima qilish masalasi: Shariat – eng avvalo, Qur‘on va Sunnatda mustahkamlanib qo‘yilgan, musulmonlarning e‘tiqodini belgilaydigan, ularning ma’naviy qadriyatlarini shakllantiradigan, shuningdek ularning xulq-atvorini tartibga soluvchi muayyan normalar manbai sifatida amal qiladigan qoidalar

majmuidir. Shariat, deganda ko‘pchilik insonlar musulmoncha turmush tarzini, shu turmushning barcha normalarini, ya’ni diniy, axloqiy, yuridik, maishiy va boshqa odatlarni o‘z ichiga olgan xulq-atvor qoidalari sifatidagi ma’lum normalarni tushunadilar. Lekin Qur’on va Sunnatda musulmonlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlarni belgilovchi muayyan qoidalar ko‘p emas. Shu sabab ko‘plab ijtimoiy va huquqiy normalarni diniy aqidalarga moslashtirish va yangi rivojlanib borayotgan jamiyatdagi munosabatlarni islom ta’limoti qoidalari asosida tartibga solish ehtiyoji fiqh ilmining shakllanishida asosiy omil bo‘lib xizmat qildi. VIII asr oxiri IX asrning birinchi yarmiga kelib, huquqshunoslikning o‘z tushunchalari, o‘ziga xos tili va uslubi shakllandi [12, 124.].

Bu fanning alohida fan sifatida shakllanishiga islom olamining kengayishi, fath etilgan o‘lkalar sonining jadal sur’atda o‘sishi, turli millatlarning islom dinini qabul qilishi kabi omillar sabab bo‘lgan. Taxminan X asrlarga kelib fiqh-huquqshunoslik fani diniy ilmlar sirasiga kiruvchi mustaqil fan sifatida uzil-kesil tarkib topdi [12, 124.]. VII asrda boshlangan fath yurishlari natijasida arab xalqlari zabt etilgan mamlakatlarning madaniyati bilan tanishish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu davrda islom madaniyatining keng ommaga tarqalishi qanchalik shiddat bilan amalga oshgan bo‘lsa, yangi terminlarga bo‘lgan ehtiyoj shu qadar kuchaydi. Shu fan sohalari ichida dinshunoslik tarkibiga kiruvchi huquqshunoslik “fiqh ilmi” nomi bilan mustaqil fan sifatida shakllandi. Turgan gapki, fiqh ilmining rivojlanishi unga oid yangi terminlarning paydo bo‘lishiga olib keldi.

Bizga ma’lumki, arab tilida bir so‘z bir necha ma’nolarda qo‘llaniladi, shu sabab islom huquqiga oid terminlarga ta’rif berilayotganda, mana shu so‘z asli qaysi o‘zakdan olingan, u lug‘atda qanday ma’noni angladi-yu, istilohda qanday ishlatiladi va hatto, bu termin nima sababdan shu ma’noda qo‘llanilayotganligiga ham sharh berib ketiladi. Masalan, “fiqh” terminining o‘zini oladigan bo‘lsak, unga shunday ta’rif berilgan: “Fiqh” so‘zi **الفقه** o‘zagidan olingan bo‘lib, lug‘atda “anglamoq”, “tushunmoq”, “fahmlamoq” kabi ma’nolarni anglatadi. Shariat istilohida esa, ya’ni termin sifatida **الفقه** “al-fiqh” “islom huquqi” deb yuritiladi [13,51-52].

Fiqh ilmi musulmon shaxsi butun umri davomida va kundalik hayotida to‘qnash kelishi mumkin bo‘lgan vaziyatlardagi ixtilofli masalalar, har bir vaziyatga doir xos hukmlarni o‘rganadi.

Islom huquqiga oid fiqhiy masalalar, ya’ni zamonaviy termin bilan aytadigan bo‘lsak islom huquqi institutlaridir. Mazkur umum mazmunga ega mavzulashtirilgan terminlarni tahlil qilsak, ular odatda izofiy birikma shaklida beriladi. Endi “fiqhiy masala” terminining o‘ziga to‘xtalib o‘tadigan bo‘lsak, o‘zbek tiliga o‘girilgan ba’zi manbalarda ular asl arab tilidagi kabi “masala” tarzida, transliteratsiya usulida berilsa, ba’zilarida “fiqhiy institut” deb “masala” terminini o‘rnini bosuvchi “institut” termini orqali berilgan. Masalan: “Nikoh, ajralish, qarindoshlik, savdo-sotiq, oilani moddiy ta’minlash, bolalar tarbiyasi bo‘yicha majburiyatlar, qonun bo‘yicha vorislik, huquqiy layoqatlikni cheklash, vasiylik va homiylik va hokazolar mazkur huquqning institutlaridir” [16, 584.]. Yuqorida keltirilgan parchadan shuni aytishimiz mumkinki, bu yerda fiqhiy masalalar nomlarini o‘zbek tilida berishda “nikoh”, “vasiylik” kabi ham transliteratsiya usulidan foydalangan holda, ham ona tilimizda mavjud, “ajralish” (taloq so‘zining tarjimasini), “qarindoshlik” (vala’un so‘zining tarjimasini), “savdo-sotiq” (kitobu-l-bay’ so‘zining tarjimasini) kabi bu so‘zlarning tarjimasini orqali berilganining guvohi bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Кодуков М. Общее языкознание. –М., 1974. – Б..105.
2. Шоабдурахмонов Ш., Асқарова М. Ҳозирги ўзбек адабий тили. –Т.: Ўқитувчи, 1980. – Б.12.
3. Хожиев А. Термин танлаш мезонлари. –Т.: Фан, 1996. – Б.23.
4. Мусаев Қ. Таржима назарияси. –Т.: Фан, 2005. – Б.92.
5. Абдужабборов А. Араб тили. –Т.: Тошкент ислом унив-ти, 2007.
6. Абдурахмонов Ғ.А., Шоабдурахмонов Ш.Ш., Хожиев А.П. Ўзбек тили грамматикаси. -Т.: Фан, 1976.
7. Абдурахмонов Х. ва бошқалар. Ўзбек тилининг амалий грамматикаси. –Т.: Ўқитувчи, 1992.
8. Асқарова М., Шоабдурахмонова Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили. –Т.: Ўзбекистон, 1980.
9. Бурхониддин Марғинович. Ҳидоя. I жилд (Салоҳиддин Муҳиддин раҳбарлигидаги таржимонлар гуруҳи). –Т.: Адолат, 2000.
10. Жўзжоний А.Ш. Ислом ҳуқуқшунослиги. –Т.: ТИУ, 2002.

11. Каримов А., Гаффоров З. Давлат ва ҳуқуқ асослари. Дарслик. –Т.: Ўқитувчи, 1995.
12. Раҳмонов А. Ислом ҳуқуқи. –Т.: Адолат, 2007. – Б.124.
13. Бегматова Б. Шарқшунослик масалалари илмий мақолалар тўплами. Ислом ҳуқуқига оид терминларнинг луғавий ва истилоҳий маънолари. –Т., 2009. – Б.51-52.
14. Бурҳониддин Ал-Марғиноний. Ҳидоя. I жилд. (Салоҳиддин Муҳиддин раҳ.даги таржимонлар гуруҳи). –Т.: Адолат, 2000. – Б.24/
15. Бурҳониддин Ал-Марғиноний. Ҳидоя. I жилд. (Салоҳиддин Муҳиддин раҳ.даги таржимонлар гуруҳи). –Т.: Адолат, 2000. – Б.24.
16. О.Каримов, З.Гаффоров. Давлат ва ҳуқуқ асослари: Дарслик. –Т.: Ўқитувчи, 1995. – Б .584.
17. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
18. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
19. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
20. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
21. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

SIMULTANEOUS INTERPRETING AND STRUCTURAL DIFFERENCES IN ARRANGING INFORMATION

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461035>

Шин Чи Сон,
ТДШУ, магистрант 2-го года обучения
Ташкент, Узбекистан.
Tel: +99894 6092308;
E-mail: kykylove1208@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola koreys va rus tillarida og‘zaki tarjima va strukturaviy farqlar masalalariga bag‘ishlangan. O‘rganilayotgan ikki tilning grammatik tuzilishining o‘ziga xos xususiyatlari shuni ko‘rsatadiki, xatolar ko‘pincha tarkibiy xususiyatlarni yetarli darajada bilmaslik va jumla komponentlarining harakatchanligini o‘zgartirish qobiliyati tufayli tarjimada uchraydi. Koreys tili va rus tili o‘rtasidagi tarkibiy farq, ayniqsa ma‘lumotni tarjima qilishda nafaqat oxirida, balki bayonotning boshida ham bo‘lishi mumkin.*

Kalit so‘zlar: *koreys tili, rus tili, tarjima, talqin, tilshunoslik*

Аннотация: *Настоящая статья посвящена вопросам устного перевода и структурных различий в корейском и русском языках. Особенности грамматического строя двух исследуемых языков показывает, что в переводе чаще всего происходят ошибки из-за недостаточно знаний структурных особенностей и возможности варьировать подвижностью компонентов предложения. Структурное различие между корейским и русским языками, в особенности, при переводе информация может содержаться не только в конце, но и в начале высказывания.*

Ключевые слова: *корейский язык, русский язык, перевод, устный перевод, лингвистика*

Annotation: *This article focuses on the effect of structural differences between Korean and Russian language in simultaneous interpretation. The peculiarities of the grammatical structure of the two languages show that translation errors most often occur due to insufficient knowledge of structural features and the ability to vary the mobility of the components of the sentences. The structural differences between two languages are directly related to the process of arranging information in simultaneous interpretation.*

Key words: *Korean language, Russian language, translation, interpretation, linguistics*

In linguistics, branching refers to the shape of the parse trees that represent the structure of sentences.

Assuming that the language is being written or transcribed from left to right, parse tree that grow to the right is right-branching, and parse tree that grow to the left are left-branching [1, 390].

The structural difference between Korean and Russian and the corresponding information arrangement comes from the difference of branching direction. Russian language is a right-branching language whereas Korean language is a left-branching language that extends to the left.

Due to this difference, from the translator's point of view, in Russian language, the main information is obtained first, but in Korean language, it is encountered last.

Мы приняли и последовательно реализуем «дорожные карты» по укреплению промкооперации с Россией, Казахстаном, Беларусью и Кыргызстаном [2].

우리는 러시아, 카자흐스탄, 벨라루시, 키르기스스탄과의 산업 협력을 강화하기 위한 로드맵을 채택하고 지속적으로 구현하고 있습니다.

If we look at the verb phrase in the above Russian sentence, the main element of the sentence is the verb ‘приняли’ and ‘реализуем’.

From these verbs other elements of the words extend to the right. From the interpreter's point of view, we can hear the first part of the whole sentence ‘Мы приняли и последовательно реализуем’, and the last content can be inferred from the words ‘приняли и последовательно реализуем о том, что’.

That is, information processing that can compose a frame is first obtained, and then the specific content is filled in the frame.

Conversely, in Korean language, the following object sentence ‘러시아, 카자흐스탄, 벨라루시, 키르기스스탄과의 산업 협력을 강화하기 위한 로드맵을(road maps to strengthen industrial cooperation with Russia, Kazakhstan, Belarus and Kyrgyzstan)’ which has the specific meanings comes before the verb ‘채택하고 구현하고 있습니다.(adopted and are implementing)’.

Therefore the interpreter holds these specific contents in his memory, and based on this, information processing takes place in such a way that the frame given at the end of the sentence is gradually constructed.

The structural difference between Korean and Russian also appears in relative clause [3, 359].

In the case of relational clauses, as shown in the example below, the direction of information arrangement is also opposite between Russian language and Korean language.

Последовательная реализация этого основополагающего документа, который в полной мере отражает глубокие исторические традиции дружбы и взаимопонимания между российским и китайским народами, позволила вывести наши отношения на беспрецедентно высокий уровень [4].

러시아와 중국 인민 간의 우호와 상호 이해의 깊은 역사적 전통을 충분히 반영하는 이 기본 문서의 일관된 이행으로 양국의 관계는 전례 없는 높은 수준으로 발전하였습니다.

In the example above, the most important part in the Korean relative clause and Russian relative clause are ‘реализация этого основополагающего документа (문서의 이행, implementation of this basic document)’. The fact that the branching directions of relative clauses are completely opposite is clearly understood.

From the interpreter's point of view, in the case of Russian language, the core content is given first, so the structure can be easily grasped [5, 13].

In the Russian example above, the relative pronoun 'который' is placed at the beginning of the relative clause. We can understand the linguistic structure and its core by listening to only the first part of the entire information.

However, in the case of Korean language, the specific meaning of the 문서의 이행 (implementation of this basic document) can be known only after understanding the suffix of '-ㄴ' from the sentence '반영하는 (reflects)'.

Рассмотрение этого дела затянется ещё на несколько лет, что сохраняет так называемые владельческие риски, связанные непосредственно с решениями и положением руководителя компании, если оно будет передано в Верховный суд [6].

사건이 대법원으로 넘어갈 경우, 합병에 관한 논의는 몇 년 더 지연될 것이며, 이는 최고 경영자의 결정 및 직위와 직접적으로 관련된 소위 경영권 방어에 위기를 가져 올 수도 있습니다.

Similarly, if we look at adverb clauses, subordinate endings to mark the corresponding subordinate relationship at the end of the adverb clause in Korean language, but in Russian languages they use a method of placing conjunctions before adverb clauses.

If we suppose that the example sentence shown above is a situation of simultaneous interpretation, interpreter can use expression " -르 경우 " only after listening to the conditional adverb ' если ' in Russian.

In this case, there is a pause in the interpreting process, and there is a large difference between the speaker's utterance speed and the speaker's utterance, so it is impossible to maintain the simultaneity of the interpreter.

In the process of simultaneously interpreting from Russian language to Korean language, in order to interpret adverbial clauses naturally, the interpreter need to accurately grasp the flow of semantic development and logic, and to remember the link of the syntax.

This requires the interpreter's high level short-term memory skills, information processing skills, and logic skills.

The difference in branching direction between Korean language and Russian language as described above causes a big difference in the information processing.

In the case of Korean language, since the important element of a clause or a phrase is located at the end of the corresponding structure, the linguistic structure and predictability are low.

Such structural predictability difficulties in Korean language are not a serious problem in general conversation. Even if the translator predicts an incorrect linguistic structure, the error in information processing is resolved as soon as additional information is obtained.

However, in the case of simultaneous translation, in which the structure and content of a sentence are interpreted at the time and transferred to another language, the translator's incorrect prediction leads to an irreversible error.

Besides if interpreting is performed after waiting for the head content to appear, the flow of interpretation is unnaturally cut off and this can lead to a huge gap in interpretation. The structural difference between Korean language and Russian language can cause great burden in simultaneous translating.

Hence, there is a need for a scientific and efficient strategy to solve the problems by specifically categorizing errors. In addition, it is necessary to prepare a framework according to the features of branching direction between the source language and the target language and effectively apply it to actual interpretation.

REFERENCES

1. De Bot Kess. Simultaneous Interpreting as Language Production, Birgitta England Dimitrova and Kenneth Hyltenstam(eds.), 2000. - P 261.
2. Supreme Eurasian Economic Council, speech of President of Republic of Uzbekistan (<https://president.uz/ru/lists/view/4821>), 2021.
3. 이창수. 한국어-영어간의 정보배열의 구조적 차이가 동시통역에 끼치는 영향. 한국, 1997. - P 22.
4. Russia - China summit video conference, speech of President of the Russian Federation
5. (<https://www.kremlin.ru/events/president/news/67364>), 2021.
6. 전해진. 한-노 동시통역 전략 연구 – 슬라브어 연구 제 16 권 2 호. 한국, 2011. - P 30.
7. KBS world news,
8. http://world.kbs.co.kr/service/news_vod_view.htm?lang=r&menu_cate=videonews&id=&Seq_Code=72048, 2022.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ЭКОНОМИЧЕСКИХ СТАТЕЙ С КОРЕЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461050>

Надежда ЦОЙ,
ТДШУ, магистрант 2-го года обучения,
Ташкент, Узбекистан.
Тел: +998935394715;
E-mail: nadya.tsoy.81@bk.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ommaviy axborot vositalari matnlariga xos bo'lgan iqtisodiy maqolalarning vazifalari va uchta quyi leksik tizimlarning o'zaro ta'siri, shuningdek, turli uslublar elementlarining mujassamlashuvi, so'zlashuvda qo'llaniladigan so'zlar va iboralarni kiritish, frazeologik birliklardan foydalanish haqida so'z boradi. Tahlil uchun tanlab olingan material, xususan, Koreya Respublikasi gazetalari maqolalaridan parchalar maxsus terminlar, metafora, shuningdek, boshqa tillardan o'zlashtirilgan so'zlar bilan to'ldirib tayyorlangan.*

Kalit so'zlar: *iqtisodiy atamalar, ommaviy axborot vositalari, so'z boyligi, stilistik vositalar*

Аннотация: *В настоящей статье представлены функции экономических статей свойственные текстам СМИ и взаимодействие трех лексических подсистем, также совмещение разно-стилевых элементов, включение разговорных слов и оборотов, использование фразеологизмов. Отобранный для анализа материал, в частности вырезки из статей газет Республики Корея были насыщены специальной лексикой, метафорой, а также заимствованных слов с других языков.*

Ключевые слова: *экономические термины, СМИ, лексика, стилистические средства*

Annotation: *This article shows the functions and features of economic articles of media texts and the interaction of three lexical subsystems, as well as the combination of elements of different styles, the inclusion of colloquial words and phrases, the use of phraseological units. The material selected for analysis, in particular, clippings from newspaper articles from Republic of Korea, was saturated with special vocabulary, metaphor, as well as borrowed words from other languages.*

Key words: *economic terms, mass media, vocabulary, stylistic means*

Как известно язык, особенно его лексическая составляющая, постоянно развивается. Слова приобретают новые значения, старые значения уходят, появляются совершенно новые слова. В

большинстве случаев новыми словами являются термины, которые отражают новые понятия, а также из значения в науке, в социальных отношениях, в технике, быта, политике, а также в экономике.

Особое внимание уделено области экономики. Экономика пронизывает социальную сферу, сферу промышленного и сельскохозяйственного производства, науку и культуру. Именно экономическая лексика наиболее интенсивно проникает в тексты СМИ, предназначенные для самых широких слоев читателей, а через них - в повседневную речь, пополняя лексикон широких масс носителей языка. При этом лексика исходно терминологическая не может не претерпевать определённых семантических, а иногда фонетических и морфологических изменений.

Средства массовой информации в настоящее время служат основным инструментом внедрения экономических знаний и экономической лексики в массовое сознание народа. Популяризация экономических знаний стала одной из примет современной прессы. До одной трети общего объёма наиболее читаемых изданий занимают статьи, посвящённые различным типам экономических ситуаций и отношений.[1]

Экономические статьи выполняют все основные функции, свойственные текстам СМИ: информативную, развлекательную, образовательную, рекламную, идеологическую; при этом речь может идти либо о гармоничном сочетании всех функций, либо о преобладании той или иной функции в определенных текстах. В популярных экономических текстах имеет место взаимодействие трех лексических подсистем: общеупотребительной лексики (일반적인 어휘), общенаучной (일반 과학 어휘) и специальной терминологической (특수 용어 어휘); последняя подсистема отличается специфическими характеристиками, представляет собой несколько групп слов экономического характера. Популярный характер рассматриваемых экономических текстов обеспечивается различными средствами, среди которых: совмещение разно-стилевых элементов, включение разговорных слов и оборотов, элементы языковой игры, использование фразеологизмов (관용어) разных структурных типов, употребление характеризующих слов в составе

описательных определений, коннотативных слов и словосочетаний, косвенно отражающих оценку описываемого явления. Популярные экономические тексты насыщены яркими сочными метафорами, которые, с одной стороны, соотносятся с экономическими концептами, с другой стороны, строятся на основе обыденных, повседневных концептов жизни человека, что позволяет анализировать данный тип как концептуальную метафору; распространены случаи развернутой, или расширенной, метафоры. Поскольку популярные экономические тексты рассказывают об экономических событиях и процессах в разных странах мира, затрагивают реалии разных народов, они включают значительный процент культурно-специфических единиц, которые в работе представлены в виде определенной классификации.

Тексты, объединенные общим названием популярные экономические статьи, имеют целый ряд особенностей, которые позволяют выделить их в отдельный тип текста. Поскольку тематически данные тексты относятся к той ли иной области экономики, характерным для них является наличие специальной лексики - экономических терминов, которые можно объединить в восемь групп. Первую группу составляют «популярные экономические термины» - часто повторяющиеся в статьях на экономические темы, известные обычным читателям современной прессы слова и выражения. Вторую группу составляют «популярные» экономические термины, используемые в повседневной жизни. Третья группа включает специальные экономические термины, которые либо расшифровываются в статье, либо становятся понятными из данного контекста. В четвертую группу входят специальные термины, созданные непосредственно для данного текста, они также объясняются автором или употребляются в таких контекстах, из которых легко выводится их значение. В пятую группу слов и выражений, относящихся к категории «экономика», мы объединяем «экономические клише», в основе которых лежат стертые метафоры. Единицы жаргона той или иной области экономики образуют шестой слой популярной экономической лексики. Седьмая группа лексем, имеющих экономический смысл, -

это аббревиатуры. Фразеологизмы разных структурных типов и разной стилистической окраски составляют восьмую группу экономических терминов. Здесь можно выделить несколько случаев: фразеологизмы общего значения, которые в данном контексте используются по отношению к описываемым экономическим проблемам и ситуациям, они переосмыслены и приобрели «экономическое значение». Далее, «экономические» термины, образованные от свободных словосочетаний общего языка; устойчивые сочетания, заимствованные из других областей знаний и жизни общества, приспособленные для выражения «экономического смысла», а также идиомы общего значения с «экономическим» компонентом.

Характерной чертой популярных экономических текстов является совмещение разностилевых элементов: сочетание книжных высокопарных слов, принадлежащих официально деловому стилю, и разговорных, нередко неформальных, слов и оборотов. Особенностью анализируемых текстов является также интенсивное использование описательных определений. Частыми случаями являются определения, в основе которых лежит атрибутивная модель «существительное + существительное»; нередко описательные определения представляют собой цепочку слов различных частей речи и различной структуры.

В популярных экономических статьях широко используются коннотативные слова и словосочетания, которые косвенно отражают оценку описываемого явления, служат средством экспрессивного выражения и эмоционального воздействия на читателей. Это может быть экспрессивно или оценочно коннотативированная лексика, либо нейтральная лексика, когда в контексте статьи определенные существительные или прилагательные параллельно и одновременно с реализацией прямых значений реализуют окказиональные смыслы, которые в своей совокупности создают эмоционально-окрашенный подтекст речевого произведения, коммуникативно значимый для адекватного восприятия его смысла. Популярные экономические статьи соединяют в себе как компоненты сообщения, так и компоненты воздействия: косвенный призыв, скрытые рекомендации.

Популярные экономические тексты изобилуют различными стилистическими приемами; «очеловечивание» экономических явлений осуществляется с помощью случаев олицетворения, которые реализуются использованием глаголов действий, присущих человеку, с экономическими понятиями и определений, свойственных характеристике людей. Образные сравнения нередко далее развиваются в тексте, чтобы представить то или иное экономическое явление более подробно, сделать его описание более доступным.

Популярные экономические тексты, предназначенные для широкой международной аудитории, включают значительный процент культуро-специфических единиц (термин Добросклонской⁶⁷). На основе анализа лексики текстов можно выделить несколько групп слов и выражений, отражающих специфику определенной культуры: слова, называющие национальные реалии, известные широкой читательской аудитории; национальные слова, вводимые для придания национальной окраски, имеющие соответствия в английском языке; национальные слова, не имеющие соответствий в английском языке, иностранные слова, называющие известные компании, бренды, бутики.

В популярных экономических статьях используется большое количество стилистических средств: ирония, аллюзии, языковая игра, которая может быть основана на повторе, разделении слова или устойчивого словосочетания, совпадении слов, использовании разных значений одного слова; обыгрываются известные пословицы, используются фонетические приемы. Для повышения интереса к популярным экономическим статьям их создатели придают им личностную окраску: в анализируемых текстах встречается большое количество имен собственных: географические названия, названия компаний, банков, экономических мероприятий, форумов, имена известных экономистов и бизнесменов.[2]

KG 그룹이 쌍용차의 새 주인 후보로 선정됐습니다.

서울회생법원 회생 1부는 오늘 오전 쌍용차의 신청을 받아들여 인수예정자를 KG 그룹과 사모펀드 파빌리온 PE 의 컨소시엄으로 결정했다고 밝혔습니다.

쌍용차와 매각주주간사인 한영회계법인은 인수 금액과 사업계획 등을 평가한 뒤 인수 조건이 가장 좋은 KG 컨소시엄을 인수 예정자로 결정했다고 설명했습니다.[4]

KG Group стала новым владельцем Ssangyong Motor.

⁶⁷ <https://ru.wikipedia.org/wiki/>

Реабилитационный суд Сеула объявил, что 1-е отделение реабилитационного суда сегодня утром приняло заявление Ssangyong Motor и приняло решение стать консорциумом KG Group и фонда прямых инвестиций Pavilion PE.

Ssangyong Motor и Hanyoung Accounting Corporation, ведущий андеррайтер⁶⁸ продажи, объяснили, что после оценки суммы приобретения и бизнес-плана они решили приобрести консорциум KG с лучшими условиями приобретения.⁶⁹

В данном образце можно выделить следующую лексику, свойственную экономической тематике, к примеру:

컨소시엄 – консорциум

사모펀드 – фонд прямых инвестиций

사업계획 – бизнес-план

Также в данном примере встречаются имена собственные, а также заимствованные слова, в частности с английского языка, к примеру:

KG 그룹이, 파빌리온 PE.

Отсюда следует, что статьям экономической тематики свойственна определенная лексика, а также заимствованные слова.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящей статье рассматривается роль средств массовой информации в настоящее время, а также внедрения экономических знаний и экономической лексики в массовое сознание народа. Популяризация экономических знаний стала одной из примет современной прессы. Показаны экономические тексты насыщенные метафорами, которые, с одной стороны, соотносятся с экономическими концептами, с другой стороны, строятся на основе обыденных, повседневных концептов жизни человека. Экономические статьи, имеют целый ряд особенностей, которые позволяют выделить их в отдельный тип текста, также статьи экономической тематики характерны наличием специальной лексики.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

1. Сангинова Ф. Ю. Актуальные процессы терминологического образования в испанских печатных СМИ: На материале экономической терминологии.

⁶⁸ Андеррайтер - юридическое лицо, которое осуществляет руководство процессом выпуска ценных бумаг и их распределения. См: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/>

⁶⁹ <https://translate.google.com/>

-
- Дисс...канд.филол.н. -М, 2005. – 118 с. <https://www.dissercat.com/content/leksiko-stilisticheskaya-kharakteristika-frantsuzskikh-publitsisticheskikh-tekstov-ekologich>
2. Петушинская Е. Г. Язык популярного экономического дискурса: на материале англоязычной публицистики. Дисс...канд.филол.н. Германские языки. Коломна, 2008. – 212с. <https://www.dissercat.com/content/yazyk-populyarnogo-ekonomicheskogo-diskursa-na-materiale-angloyazychnoi-publitsistiki>
3. https://imnews.imbc.com/news/2022/econo/article/6368231_35687.html
4. https://imnews.imbc.com/replay/2022/nw1200/article/6368326_35715
5. https://imnews.imbc.com/news/2022/politics/article/6367718_35666.
6. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. Asian journal of multidimensional research, 10(4), 534-543.

XITOYCHA KOSMETIKA MAHSULOTLARI TIJORIY REKLAMA MATNLARINING O‘ZBEK TILIGA TARJIMASI MASALALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461060>

Muxlisa RAXMONOVA,
TDSHU 1-kurs magistranti,
Toshkent. O‘zbekiston.
Tel.: +998973332962;
E-mail: Ominaxon2020@yahoo.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada xitoycha kosmetika mahsulotlari tijoriy reklama matnlarining o‘zbek tiliga tarjimada berilishi masalalari ko‘rib chiqilgan. Hozirgi kunda reklama tovarlarning sotilishini ta‘minlash maqsadida foydalaniladigan vosita bo‘lib, yangi tovar, xizmat va boshqalarning paydo bo‘lishi haqida ma‘lumot berishi bilan ahamiyatlidir. Ushbu maqolada, Xitoy kosmetika mahsulotlari reklama matnlarining tarjimasi borasida tahlillar olib borilgan. Natija va xulosalar reklama matnlarining tarjima qilish jarayonidagi tajribalar va reklama sloganlarining tarjimalaridan olingan.*

Kalit so‘zlar: *kosmetika reklamalari, Tu Ji Liang, Dino Betti van Der Nut, Li Zhigang.*

Аннотация. *В данной статье рассматривается вопрос перевода текстов коммерческой рекламы китайской косметики на узбекский язык. В настоящее время реклама является инструментом, используемым для обеспечения продажи товаров, и важна тем, что дает информацию о появлении новых товаров, услуг и т. д. В данной статье анализируется перевод текстов рекламы китайской косметики. Результаты и выводы получены из опыта в процессе перевода рекламных текстов и переводов рекламных слоганов.*

Ключевые слова: *реклама косметики, Ту Цзи Лян, Дино Бетти ван Дер Нут, Ли Чжиган.*

Abstract. *This article examines the issue of translation of Chinese cosmetics commercial advertising texts into Uzbek. Nowadays, advertising is a tool used to ensure the sale of goods, and it is important because it provides information about the emergence of new goods, services, etc. This article analyzes the translation of Chinese cosmetics advertising texts. Results and conclusions are obtained from experiences in the process of translation of advertising texts and translations of advertising slogans.*

Keywords: *cosmetics advertisements, Tu Ji Liang, Dino Betty van Der Nut, Li Zhigang.*

Insoniyat o‘zaro munosabatlarining uzoq tarixi davomida Xitoy va Sharq mamlakatlari o‘rtasidagi madaniy almashinuvlar hozirgi davrning asosiy mavzularidan biriga aylandi. Ayniqsa, iqtisodiy globallashtirish, madaniy diversifikatsiya va siyosiy ko‘p qutblanish jarayoni bilan Xitoy va Sharq mamlakatlari o‘rtasidagi almashinuv va aloqa dunyodagi mamlakatlar va mintaqalarning uzluksiz rivojlanishi uchun yagona yo‘l bo‘lib kelmoqda. Turli madaniyatlar o‘rtasidagi ishbilarmonlik almashinuvi va aloqalari ham tez-tez va yaqin bo‘lib bormoqda va madaniyatlararo almashinuvlar har birimizning hayotimizga ozmi-ko‘pmi ta’sir qildi.

Vittgenshteynning fikricha, haqiqiy, real tajriba dunyosi odamlarning kognitiv umumiyligi uchun asos bo‘lib, tildan foydalanishdagi odamlarning kelishuvini belgilaydi [Tu Ji Liang, 2003: 144]. Garchi odamlar turli tillardan foydalansalar va turli madaniyatlarda yashasalar ham, hayotning turli shakllari o‘rtasidagi ko‘p yoki kamroq o‘xshashlik tufayli, odamlar doimo sub’ektlar o‘rtasida teng til tarjimasi orqali muloqot qiladilar va fikr almashadilar va oxir-oqibat muloqot qilish va fikr almashish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Iqtisodiy globallashtirish turli mamlakatlar va xalqlar uchun keng qamrovli almashinuv va optimallashtirilgan konfiguratsiya uchun platforma yaratib, insoniyatni mo‘l-ko‘l materiallar va ko‘zni qamashtiruvchi tovarlar bilan tijorat axborotlashtirish davriga olib keldi.

Tijorat reklamalari hamma joyda mavjud bo‘lib, inson hayotining ajralmas qismiga aylangan. Madaniyatni yoyishda reklamaning dunyo miqyosidagi tovarlar aylanmasidagi o‘rni tobora ortib bormoqda.

Amerikalik taniqli reklamachi Dino Betti van Der Nut reklamaning madaniy vazifasini quyidagicha xulosa qilgan: “Reklamalar haqiqatan ham madaniyatga ta’sir qilganini tan olishimiz kerak. Reklama ishi butun zamonaviy madaniyatning bir qismi bo‘lib, madaniyatning kommunikatori va yaratuvchisi hisoblanadi”. [Li Zhigang, 2004: 57].

Xitoy olimi Kong Suiyining fikricha, tarjimaning madaniy uzatish funksiyasini tushunishi: insoniyat sivilizatsiyasi tarixida ko‘plab yutuqlar jamiyat, madaniyat va bilim tizimlarida ulkan o‘zgarishlarga olib kelgan xorijiy bilimlarning ta’siri tufayli yuzaga keldi. Til insoniyat sivilizatsiyasining tarqalishining asosiy vositasi bo‘lganligi sababli, boshqa

madaniyatlardan bilimlarni o‘zlashtirish va o‘rganish boshqa madaniyatlar tillarini o‘z ichiga oladi. Shuning uchun turli tillar o‘rtasidagi tarjima ishlari uzoq vaqtdan beri chet tilini o‘rganishning muhim usuli bo‘lib kelgan. Shu boisdan aytishimiz mumkinki, butun dunyoda asosiy madaniy tizimlarning rivojlanishi va takomillashuvi tarjima faoliyatining ajralmas qismidir. Tarjima bilan inson ruhiyatini muloqot qilish, madaniyatlar almashinuvi va jamiyatni rivojlantirish mumkin. Shunday ekan, tijorat reklamalari tarjimasi turli mamlakatlarning madaniy an‘analariga hurmat bilan qaralishi va maxsus tayyorlangan bo‘lishi kerak, shunda u yarim kuch bilan ikki baravar natijaga erishishi, kompaniya va korxonalariga foyda keltirishi, inson hayotiga yangilik va qiziqish qo‘shishi, boyitilishi kerak.

Shuning uchun tijorat reklama tarjimasi nafaqat texnologiya, balki san‘at hamdir. Turli madaniyatlar o‘rtasida mahsulot va xizmatlarni ilgari surish va targ‘ib qilish bilan birga, u o‘z madaniyati va boshqa madaniyatlarni tarqatadi, o‘zaro ta‘sir ko‘rsatadi va hatto yangilaydi. Biz ushbu maqolamizda aynan kosmetika mahsulotlari reklamalarining o‘zbek tiliga tarjimasi xususiyatlarini ko‘rib chiqamiz:

飘柔，就是这么自信！（飘柔）*Piāoróu, jiùshì zhème zìxìn!* (*Piāoróu*)
Rejoice, o‘ziga ishonch demak! (Rejoice shampuni).

Ushbu reklama shiorida “飘柔” (*Piāoróu*) so‘zini o‘zbek tiliga tarjimasi “mayin silkinish” degan ma‘noni anglatadi. Lekin biz o‘zbek tiliga tarjimada “Rejoice” deb berdik. Buning sababi shundaki, xitoyliklar Amerika brendi ostidagi “Rejoice” nomli shampunning nomini xitoychaga o‘zgartirmasdan, shu nom ostida ishlab chiqarishgan va hozirgi kungacha shunday saqlanib qolgan. “Rejoice” so‘zining ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjimasi “quvonmoq” degan ma‘noni anglatadi. Ushbu izohlardan ko‘rinib turibdiki, bu reklamaning ma‘nosi shundaki, inson qanchalik toza va ozoda bo‘lsa shunchalik o‘ziga bo‘lgan ishonchi ham yuqori bo‘ladi. Shuning uchun ham biz ushbu reklama shiorini “Rejoice, o‘ziga ishonch demak!” – deb tarjima qildik.

今年二十，明年十八。（白丽美容香皂）*Jīnnián èrshí, míngnián shíbā.* (*Bái lì měiróng xiāngzào*) – “Bu yil yigirma, keyingi yili o‘n sakkiz yoshda. (Baili go‘zallik sovuni)”

Ushbu slogan Shanxay sovun fabrikasi tomonidan ishlab chiqarilgan. "Baili" go‘zallik sovunini ohangdor musiqa jo‘rligida, tez-tez eshitiladigan

radio to‘lqinlarida tanishtirdi. Minglab uy xo‘jaliklariga tarqaldi va tobora ommalashib bordi. Ushbu slogan kishilarni maqtashning sinonimi bo‘lib, “Bu yil 20, kelasi yil 18” degani yoshlik doim borligini bildiradi. Ya’ni bu reklama shiorida shuni aytmoqchiki, shu sovundan har kuni foydalanib yuzini yuvsa, yil sayin yosharib borishiga ishora qilmoqda. Bu nafaqat “Baili” go‘zallik sovunining siri, balki ushbu go‘zallik sovunining haqiqiy tasviri hisoblanadi.

要想皮肤好，早晚用大宝 *Yào xiǎng pífū hǎo, zǎowǎn yong dàbǎo*. Agar siz teringizni yaxshilashni istasangiz, ertalab va kechqurun “Dabao” dan foydalaning.

Ushbu xitoy brendi ostidagi “Dabao” erkaklar uchun terini parvarish qilish mahsulotlaridan birining nomi bo‘lib, “大宝” so‘zining o‘zbek tilida “katta xazina” degan ma’noni anglatadi. Lekin reklama sloganida bu so‘z to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qilinsa, tushunarsiz tarjima yuzaga keladi. Shuning uchun “Dabao” so‘zini tarjimada ham shundayligicha qoldirib, ushbu so‘zga izoh berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

放我的真心在你的手心。（美加净护手霜）*Fàng wǒ de zhēnxīn zài nǐ de shǒuxīn. (hù shǒu shuāng)* Mening yuragimga qo‘llaringni qo‘y. (“Maxam” qo‘l kremi).

Ushbu reklama shiori Xitoyning mashhur qo‘l kremlaridan biri bo‘lib, “美加净” *měijiā jìng* so‘zi transliteratsiya usulidan foydalangan holda, “Maxam” so‘ziga aylantirilgan. Bundan maqsad shuki, Xitoy juda ko‘p mahsulotlarini ko‘plab davlatlarga eksport qilganligi sababli, boshqa xalq vakillari ham mahsulot nomini o‘qiy olishi uchun transliteratsiya usulidan foydalaniladi.

Yuqorida kosmetikaga oid reklama sloganlariga misollar keltirib o‘tdik. Demak shuni aytishimiz joizki, Xitoyliklarning nafaqat ayol hilqati, balki xitoylik erkaklar ham kosmetika mahsulotlaridan keng foydalanganliklari uchun Xitoyda kosmetika mahsulotlariga oid reklamalarni ko‘plab uchratishimiz mumkin. Quyida xitoycha kosmetika mahsulotlari reklamalarida ko‘p qo‘llaniladigan so‘zlardan bir qancha misollar keltiramiz:

- 美 *měi* – go‘zal, yoqimli, nafis

- 亮 *liàng* – yorqin
- 奇迹 *qíjī* – mo‘jiza
- 柔 *róu* – mayin, yumshoq
- 精彩 *jīngcǎi* – ajoyib, ta’sirchan, yorqin
- 使用 *shǐyòng* – foydalanmoq, ishlatmoq qo‘llamoq
- 肤 *fū* – teri
- 爱 *ài* – sevmok, zavq olmoq, qadrlamoq
- 相信 *xiāngxìn* – ishonmoq, ishonch hosil qilmoq
- 青春 *qīngchūn* – yoshlik, yosharmoq

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, reklama sanoati 100 yildan ortiq tarixga ega va tobora o‘sib bormoqda. Xitoyning reklama sanoati kech boshlangan bo‘lsa-da, u tez rivojlandi. XXI asrda odamlarning iste‘mol obyekti endi tovarning o‘zigina emas, balki tovar qadoqlari va tovar reklamalariga qaratilgan. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, kishilarning iste‘mol harakati endi faqat tovarlarning foydalanish qiymatini olish uchun emas, buning o‘rniga, u o‘zining biriktirilgan virtual qiymatiga ko‘proq e’tibor berib kelmoqda. Reklama tarjimasini ham zamon bilan hamnafaslikda mamlakatning ijtimoiy tovarlari yoki xizmatlarini targ‘ib qilishi va reklama vositasida mamlakatning milliy sharoitlarini, madaniy xususiyatlarini aks ettirishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. 涂纪亮主编.《维特根斯坦全集》第八卷《哲学研究》[M]. 涂纪亮 译. 石家庄: 河北教育出版社, 2003.
2. 李志刚. 广告原理与实务 [M]. 重庆: 重庆大学出版社, 2004.
3. Огилви Д. Тайны рекламного двора. 2009. – 145 с. www.koob.ru.
4. Медведева Е.В. Рекламная пропаганда, или “почем опиум для народа”//Вестник МГУ. Сер. 19.№1. 2003.
5. Ismatullayeva N. Media matnlari tarjimasini (o‘quv qo‘llanma). –Toshkent: TDSHU, 2022. – 126 b.
6. <https://wenku.baidu.com/>
7. Махаматойрова, А.В. Q. (2021). Hozirgi xitoy tili qiyoslash konstruksiyalarida gradatsiya munosabati. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 1), 90-102.

-
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
 9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
 10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
 11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
 12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ДИНАМИКА СОСТОЯНИЯ ЯЗЫКОВОГО СОЗНАНИЯ ИНДИВИДА В ПРОЦЕССЕ СИНХРОННОГО ПЕРЕВОДА

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461087>

Мафтуна МУХАМЕДБАЕВА,
ТДШУ, магистрант 2 курса.
Ташкент, Узбекистан.
Тел: +998946091151;
E-mail: mdd1997.mj@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqola sinxron tarjima paytida tarjimonning lingvistik ongining holati dinamikasiga bag'ishlangan. Sinxron tarjima har doim og'zaki tarjimaning bir turi sifatida qabul qilingan bo'lib, unda tarjimon o'tkir vaqt tanqisligi sharoitida bir tildagi matnni idrok etib, boshqa tilga tarjima qiladi. Maqolada sinxron tarjimonning ishiga psixologik ta'sir ko'rsatadigan stress omillari o'rganiladi.*

Kalit so'zlar: *sinxron tarjima, stress, psixologik ta'sir, o'zgaruvchan vaziyatlar, inson omili.*

Аннотация: *Настоящая статья посвящена динамике состояния языкового сознания переводчика во время синхронного перевода. Синхронный перевод всегда воспринимался как вид устного перевода, при котором переводчик в условиях острого дефицита времени, воспринимая текст на одном языке, выдает его перевод на другом языке. В статье изучаются стрессогенные факторы, которые оказывают психологическое влияние на работу переводчика-синхрониста.*

Ключевые слова: *синхронный перевод, стрессогенность, психологическое влияние, изменение ситуаций, человеческий фактор.*

Annotation: *This article is devoted to the dynamics of the state of the translator's linguistic consciousness during simultaneous translation. Simultaneous translation has always been perceived as a type of oral translation, in which the translator, in conditions of acute shortage of time, perceiving the text in one language, issues its translation in another language. The article studies stress factors that have a psychological impact on the work of a simultaneous interpreter.*

Key words: *simultaneous translation, stressfulness, psychological impact, changing situations, human factor.*

Синхронный перевод всегда воспринимался как вид устного перевода, при котором переводчик в условиях острого дефицита времени, воспринимая текст на одном языке, выдает его перевод на

другом языке [Комиссаров, В.Н. Интуитивность перевода и объективность переводоведения / В.Н. Комиссаров // Язык. Поэтика. Перевод: сб. научных трудов. – М.: Московский государственный лингвистический ун-т. – 1996. – Вып. 426. – С. 91–99]. Синхронный перевод может осуществляться с использованием специальной аппаратуры или без нее. Это так называемый собственно синхронный перевод. При нем переводчик выполняет устный перевод устного исходного текста. Бывают случаи, когда у переводчика имеется в наличии письменный вариант предполагаемого выступления оратора. На таких документах обычно стоит пометка «Проверить в ходе выступления», поскольку иногда оратор, вследствие различных причин (нехватка времени, изменение содержания в последний момент и др.), может вносить коррективы в текст своего выступления. В такой ситуации переводчик выполняет синхронный перевод с листа, при этом отслеживая, что говорит оратор, и учитывая вносимые им в текст изменения [Каразия, А.А. К вопросу создания модели синхронного перевода / А.А. Каразия // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015б. – Т.3. – №11. – С.219-221.]. Здесь необходимо отметить, что наличие текста выступления не для всех переводчиков является вспомогательным средством. В зависимости от психологического типа личности (аудиалист или визуалист) переводчик предпочитает воспринимать весь текст на слух, не опираясь на имеющийся письменный вариант. Однако бывают ситуации, когда не совсем понятно, что говорит оратор. Тогда на помощь переводчику может прийти напечатанный текст. Такой перевод называется синхронный перевод с листа. Здесь переводчик выполняет устный перевод письменного текста. Помимо описанных выше случаев, иногда переводчик получает письменный вариант выступления заранее. В этих условиях он может выполнить его письменный перевод, который зачитывается им параллельно с вербализацией своей речи оратором. При этом так же, как и при переводе с листа, переводчик должен следить за соответствием своего перевода тому, что говорит выступающий. Здесь мы говорим о синхронном зачитывании заранее переведенного. Все упомянутые выше виды синхронного перевода осуществляются в специальных

кабинах. Существует также такой вариант синхронного перевода, при котором переводчик находится в непосредственной близости от получателя сообщения и выполняет *нашептывание*. При этом виде синхронного перевода необходимо учитывать помехи, которым подвержен переводчик, а также те из них, которые производятся переводчиком в отношении окружающих людей.

Д.И. Балаганов, рассмотрев варианты синхронного перевода, переходит к изучению видов ситуаций, в которых приходится работать переводчику-синхронисту. Для осуществления синхронно-переводческой деятельности (СПД) переводчик может оказываться в различных ситуациях перевода. Выделяется три основные ситуации: СПД в специализированной кабине; СПД при помощи переносного оборудования; СПД без специализированного оборудования. Рассмотрим эти ситуации. При осуществлении СПД в специализированной кабине переводчик, как правило, изолирован от аудитории, в которой проходит мероприятие. Специализированные кабины находятся в отдельном помещении. Они оборудованы системами, позволяющими выбирать исходный язык и менять переводимый язык, а также системами передачи голосовых сообщений. К ним также прилагаются головные телефоны для прослушивания речи оратора. Такие кабины, как правило, имеют мониторы, на которые выводится видеoinформация об осуществляемом выступлении того или иного оратора. В качестве обязательного условия, такие кабины должны иметь систему кондиционирования воздуха. Это самый удобный способ осуществления СПД конференций [Балаганов Д.В. Динамика когнитивных механизмов в синхронном переводе: Дисс. ... докт. филол. н. – М.: Военный университет, 2021. – С. 78.].

Упомянутые выше ситуации описывают синхронный перевод в условиях, когда все участники мероприятия находятся в одном и том же месте. Однако существует еще и такая ситуация, при которой выступающие и/или получатели сообщения и/или переводчики находятся в различных географических местоположениях. В таком случае организуется удаленный синхронный перевод. Технологические платформы для такой ситуации перевода могут

быть разные (например, Skype). Помимо упомянутой выше ситуации перевода, переводчику иногда приходится переводить в «полевых» условиях, когда технически перевод осуществляется при помощи двух мобильных телефонов, перевернутых в разную сторону. В такой ситуации нельзя говорить о качественном синхронном переводе, поскольку переводчик лишен элементарных условий и находится под влиянием повышенной стрессогенной нагрузки.

Новые технологии позволяют получать различные формы аудио и видеосигналов. Эти технологии все чаще используются для обеспечения переводчиков звуковой и визуальной информацией. Их качество определяет ситуацию перевода для синхронистов. Обеспечение качественной аудиовизуальной информацией является жизненно важным фактором для переводчика, поэтому необходимо закрепить его в виде стандарта. Технические (физические) стрессогенные факторы включают температуру, влажность и качество воздуха. Некоторые из проводимых ранее исследований

изучали влияние этих факторов на работу переводчика в кабине [Балаганов Д.В. Динамика когнитивных механизмов в синхронном переводе: Дисс. ... докт. филол. н. – М.: Военный университет, 2021. – С. 80.]. Несмотря на то, что с течением времени комитет Международной ассоциации конференц-переводчиков (МАКП) по технике и условиям труда ввел существенные усовершенствования в дизайн кабин, эти исследования показали, что на практике условия труда, особенно в мобильных кабинках синхронного перевода, зачастую оставались неприемлемыми. Хотя соответствующий стандарт и предписывает комфортную для работы температуру в 18-22°C, этот показатель почти никогда не соблюдается, и средняя температура в кабине к концу мероприятия достигает 26.4°C [Kurz, I. Physiological stress during simultaneous interpreting: a comparison of experts and novices / I. Kurz // The Interpreters' Newsletter. – 2003. – Vol.12. – P.51-68.].

К сожалению, такой уровень оснащенности рабочего места переводчика-синхрониста редко достижим в реальных условиях. Что касается времени непрерывной работы переводчика-синхрониста, то многие международные организации придерживаются стандарта в 30

минут. При этом на кабину должно выделяться не менее двух переводчиков.

Теперь перейдем к факторам ситуации перевода, которые оказывают влияние на работу переводчика-синхрониста. В пилотном исследовании ряда ученых изучалось влияние длительной непрерывной работы (более 30 минут) на качество синхронного перевода с использованием тестов слюны на уровень кортизола и иммуноглобулина А. Хотя некоторые условия ситуации перевода являются стрессогенными для большинства переводчиков, восприятие стресса сугубо индивидуально, и оно подвержено таким факторам, как чувство уверенности в себе и самооценка изменений ситуации. В большинстве случаев именно эти факторы определяют, являются ли изменения в ситуации перевода стрессогенными или нет. Психологическое тестирование в условиях стресса по сравнению с обычными условиями подтвердили известный факт о том, что ряд переводчиков при росте стрессогенной нагрузки не меняют качество своего перевода или даже улучшают его, в то время как другие синхронисты, демонстрируя в обычных условиях высокое качество работы, при стрессе оказываются не способными удержать этот показатель [Guttman, G., Etlinger, S. Susceptibility to Stress and Anxiety in Relation to Performance, Emotion, and Personality / G. Guttman, S. Etlinger // Stress and Anxiety / edited by C.D. Spielberger and S.B. Sarason. – 1991. –Vol.13. – P .23-52.].

В рамках МАКП было проведено исследование на предмет влияния нагрузки на работу переводчиков-синхронистов, при этом использовались различные методы и инструментарий. Это первое комплексное исследование всех параметров: психологического, физиологического, физического и профессионального. Основной упор был сделан на то, насколько эти параметры влияют друг на друга. В результате было установлено, что переводчики выработали определенные механизмы для нивелирования стрессогенной нагрузки. Тем не менее, были показатели, свидетельствующие о наличии физиологических последствий, связанных с сохранением качества перевода при росте стресса. Амбулаторные измерения кровяного давления и частоты сердечных сокращений через 24 часа

продемонстрировали, что работа переводчиков-синхронистов носит стрессогенный характер. Эти показатели были наивысшими, когда переводчики выполняли синхронный перевод.

Описанные выше факторы оказывают влияние на ситуацию перевода, в результате чего в ней происходят те или иные изменения. Такие изменения могут быть прогнозируемыми и внезапными. Согласно когнитивно-динамической концепции, для того, чтобы сохранить свою целостность, когнитивная система синхронного перевода должна обладать определенной гибкостью. Другими словами, при росте стрессогенной нагрузки когнитивные механизмы должны продолжать свое бесперебойное функционирование на уровне, обеспечивающем выполнение синхронно-переводческой задачи.

Таким образом, все упомянутые выше факторы, которые приводят к тем или иным изменениям в ситуации синхронного перевода, оказывают различное влияние на когнитивную систему. Это зависит от субъективной оценки самого переводчика, а также от его готовности оперативно реагировать на эти изменения. В связи с этим отметим растущую важность учета всей совокупности факторов, влияющих на профессиональную надежность переводчика-синхрониста, при организации образовательного процесса [Балаганов Д.В. Динамика когнитивных механизмов в синхронном переводе: Дисс. ... докт. филол. н. – М.: Военный университет, 2021. – С. 86.].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (REFERENCES)

1. Kurz, I. Physiological stress during simultaneous interpreting: a comparison of experts and novices / I. Kurz // The Interpreters' Newsletter. – 2003. – Vol.12.
2. Guttman, G., Etlinger, S. Susceptibility to Stress and Anxiety in Relation to Performance, Emotion, and Personality / G. Guttman, S. Etlinger // Stress and Anxiety / edited by C.D. Spielberger and S.B. Sarason. – 1991. – Vol.13.
3. Балаганов Д.В. Динамика когнитивных механизмов в синхронном переводе: Дисс. ... докт. филол. н. – М.: Военный университет, 2021.
4. Каразия, А.А. К вопросу создания модели синхронного перевода / А.А. Каразия // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2015б. – Т.3. – №11.
5. Комиссаров, В.Н. Интуитивность перевода и объективность переводоведения / В.Н. Комиссаров // Язык. Поэтика. Перевод: сб. научных трудов. – М.: Московский государственный лингвистический ун-т. – 1996. –

Вып. 426.

5. Abdupattaxov, J. (2021, May). Pilgrimage tourism: promising directions, problems and solutions. In Конференции.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

СПЕЦИФИКА НОВОСТНЫХ ТЕКСТОВ НА АРАБСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461122>

Назокатхон АХМАДЖОНОВА,
ТДШУ, магистрант 1-го курса, Лингвистика,
Ташкент, Узбекистан.
Тел: +998911449498;
E-mail: akhmadjonova0313@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada rus va arab tillaridagi yangiliklar diskursi uslubi tahlil qilindi. Tadqiqotning maqsadi - yangiliklar tili va tuzilishining o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash. Tadqiqot natijalaridan yangiliklarni tarjima qilishda foydalanish mumkin.*

Kalit soʻzlar: *yangiliklar diskursi; rus tili; arab tili; yangiliklar matnlari uslubi.*

Аннотация: *В статье анализируется стилистика новостного дискурса на русском и арабском языках. Целью работы является выявление языковой специфики и структуры новостей для использования результатов исследования в переводе новостей на данные языки.*

Ключевые слова: *новостной дискурс; русский язык; арабский язык; стилистика новостных текстов.*

Abstract: *The article analyzes the style of news discourse in Russian and Arabic. The purpose of the research is to define the specifics of language and structure of the news. The results of the research may be used in the translation of news.*

Keywords: *news discourse; Russian language; Arabic language; style of news texts.*

Электронные СМИ, публикующие новостные материалы на веб-сайтах и обращающиеся к постоянно растущей аудитории интернет-пользователей, активно развиваются последние два десятилетия. При этом наблюдается тенденция к локализации новостных сайтов и, соответственно, переводу новостных сообщения на другие языки. Изучение стилистики новостей на арабском и русском языках способствует пониманию языковых отличий между данным жанром в двух языках и станет опорой для переводчиков. В данной статье рассмотрим специфику новостного дискурса, а также определим

лингвистические особенности и структуру новостей интернет изданий.

Проанализируем определения новостного дискурса. Новостной дискурс является одним из составных частей дискурса СМИ. Изучению данного вида дискурса посвящено существенное количество исследований таких ученых как Т.А. ван Дейк, М.А. Ковальчукова, Ю.С. Воротникова, Л.В. Васильева, А.А. Кибрик. Т.А. ван Дейк в ходе своего исследования новостного дискурса выделил ряд особенностей его языка и композиции. Первым компонентом в его теории был выделен «краткое содержание», т.е. краткий анонс новостных материалов перед их выпуском с помощью заголовков, задачей которых является сообщение краткой информации о содержании текста и привлечение внимания читателя. Далее выделяется «главное событие», которое сообщает о новостном событии и «фон», своего рода контекст, сообщающий дополнительную информацию о событии. Следующим выделяются «вербальные реакции» или «комментарии», в которых содержатся выводы, прогнозы и другая информация, исходящая от самого автора. Данная последовательность не является определённой и может варьироваться [3, 112].

Помимо печатных изданий новостной дискурс широко представлен в Интернете. За довольно короткий период существования новостной интернет-дискурс приобрел собственные черты, отличающиеся от публикаций в других источниках. Таким образом, М.А. Ковальчукова выделяет следующие особенности новостных текстов в электронных изданиях: оперативность (быстрое обновление информации), концентрированность (наличие на одной Интернет-странице большого количества новостей) и разносторонний взгляд на событие [5, 155].

Исходя из классификации функционально-стилевых типов текста В.С. Виноградова, тексты новостей можно отнести к общественно-информативным текстам. Они содержат «различную информацию, которая передается по каналам массовой коммуникации». Основная функция таких текстов — передача сообщения, второстепенная —

воздействующая, направленная на обработку общественного мнения [2, 15-16].

В. С. Микоян в своей работе «Проблемы перевода текстов СМИ» приводит следующие собственно языковые и стилевых особенностей языка СМИ. Первым выделяется высокая степень стандартизации: устойчивые и клишированные выражения, различные «журналистские штампы», стандартные термины и названия и т.п. Эти средства используются авторами для достижения впечатления абсолютной объективности и беспристрастности. Второй особенностью новостных текстов являются реалии общественной, политической и культурной жизни, аллюзии (к произведениям литературы, кино, историческим событиям и т.п.) и цитаты. В русскоязычных новостных текстах особенностью является отсутствие экспрессивной лексики, оценочных выражений и прямого обращения к читателю. Также в них отсутствует разговорная, сниженная, сленговая и ненормативная лексика. Присутствует использование заголовков, построенных на игре слов, каламбурах, цитатах, аллюзиях и деформированных идиомах [7, 199-215].

Следует отметить, что согласно арабской традиционной лингвистике публицистический стиль ранее не выделялся как отдельный тип функциональной стилистики. Как отмечает Спиркин Анатолий Лаврентьевич в своей статье «Понятие стиля в национальной арабистике», понятие стиля среди арабских ученых тесно связано с наукой «بلاغة» (риторикой и стилистикой) и определяется в рамках этой лингвистической дисциплины [9, 23]. Однако в последнее время арабскими лингвистами рассматривается понятие «стиль» как самостоятельный термин, обозначающего функционально-стилевое образование, приходя к необходимости более детального описания рече-стилевых образований. Так, например, египетский филолог Ахмед-Аш-Шаиб предлагает трехярусную стилистическую стратификацию: на первом ярусе выделяется три стиля - научный (الأسلوب العلمي), художественный (الأسلوب الأدبي) и поэтический (أسلوب الشعر). Дальнейшая классификация речевых стилей, (каждый из которых именуется словом "أسلوب"),

основывается на жанрово-тематическом принципе, который, однако, не всегда выдерживается последовательности.

В то же время другие арабские филологи делают попытку дать несколько иную классификацию речевых стилей арабского языка. Они выделяют в нем следующие функционально-стилевые разновидности: поэтический (أسلوب الشعر), прозаический (أسلوب النثر), научный (الأسلوب العلمي), ораторский (أسلوب الخطاب), официальный или канцелярский стили (أسلوب القوانين) [9, 3 - 4].

Арабский публицистический стиль имеет свои определенные черты и стилистические характеристики. М. И. Магомедов и П. М. Магомедова выделяют среди этих черт и характеристик «эмоциональность, оценочность, образность, экспрессивность, нормативность. Все эти характеристики и свойства находят свое отражение через использование различных лингвистических и стилистических средств и приемов. Этими средствами являются формулы обращения, вопросы, использование различных образных средств, таких как метафоры, сравнения, эпитеты, использование фразеологических единиц и общественно-политической лексики, употребление заимствованных слов и терминов и многое другое».

В арабской публицистической литературе в большей степени можно заметить влияние художественного стиля и проявление авторской индивидуальности, которая, прежде всего, связана с тем, что публицистика в арабских странах появилась позже, и теми, кто реализовывал данный жанр, являлись писатели, а не журналисты. И отсюда вытекает то, что в арабских газетно-печатных изданиях этот жанр имеет свою специфику и особенности, как с точки зрения стилистической, так и общелингвистической. История развития арабской публицистики теснейшим образом связана с развитием экономической, общественной, культурной жизни, интенсивностью литературной деятельности арабов. В период нового арабского возрождения заметная роль в отборе, создании, ассимиляции и закреплении новых слов и значений принадлежит прессе [7, 45].

Как отмечают М. И. Магомедов и П. М. Магомедова, так в арабском языке для создания экспрессии в публицистическом стиле часто используются конструкции с абсолютным масдаром, который в

свою очередь имеет отношение не только глаголу, от которого оно образовано, но и к причастию однокоренному. Здесь также допускается перестановка членов предложения, повторы, частное использование слитных местоимений, в качестве возвратных, использование разделительного местоимения, а также структурно-семантические трансформации [7, 46].

Рассмотрим далее особенности новостной журналистики как отдельного формата. К основным новостным ценностям относятся следующие: наличие негативного компонента (конфликта), влияние (последствия, важность, релевантность), значимость (размер, шкала, охват), приближенность (географическая, культурная близость), своевременность (недавнее событие), неожиданность, элитарность (участие известных личностей), индивидуализация, традиционность и, для визуальных средств, эстетика. Данные ценности формируются семиотическими ресурсами, участвующими в оформлении новостных сообщений и создании новостной значимости события [4, С. 135].

Короткие новостные статьи имеют устойчивую структуру построения текста. Новостной текст состоит в среднем из 4-6 абзацев, в зависимости от значимости новостного повода. Для подобных информационных сообщений характерна схема, которую называют «перевернутой пирамидой». Перевернутая пирамида — это «схема написания новостей, когда заметка начинается с сути события, а затем следует прочая информация в порядке убывания важности» [6, 23]

Самое главное в такой пирамиде — информация, размещенная в начале. Это заголовок и первый абзац, который раскрывает более подробно заголовок статьи. Все это составляет основание пирамиды. Первый, вводный абзац, содержит резюме самых существенных фактов, о которых говорится в сообщении. Он отвечает на большую часть из шести главных вопросов [2, 170-171]. Данный абзац также называют «лидом», он состоит из двух-трех предложений. Лид особенно важен для новостей, основанных на нескольких источниках. Подробности, указываются в подзаголовке и втором абзаце. Дальнейшие абзацы содержат детали.

Преимущество «пирамидальной» структуры — в том, что ее легко редактировать. Такой текст легко дополнять, по мере появления новых подробностей о случившемся, а также просто сократить, достаточно лишь убрать последние абзацы без потери информационного повода. Пирамида удобна и для читателей: уже после первого абзаца становится понятно, о чем новость. Читатель решает, интересна она или нет, стоит дочитывать текст до конца или можно переходить к следующей новости [1, 23-24].

Новостные тексты в общем отличаются от других типов текста точностью передачи информации, объективностью изложения, большим количеством стандартных терминов и устоявшихся выражений, множеством реалий, а также ограниченным использованием фразеологизмов, идиоматической и разговорной лексики.

Однако в новостных текстах арабского языка обнаруживается ряд особенностей, отличающих эти произведения от новостей на русском языке, что требует определенных трансформаций. Согласно М. И. Магомедову и П. М. Магомедовой, «основные лексико-стилистические особенности публицистического жанра арабского языка: широкое использование приема лексической замены, насыщенность текстов эпитетами, образный характер выражения идеи, богатая синонимия, широкое использование оксюморона и гиперболы, особенности синтаксиса, использование стилистических средств, основанных на социокультурных реалиях, высокая частотность развернутых метафор и религиозных фразеологизмов» [7, 57]

Таким образом, можем прийти к выводу, что на язык новостных текстов в арабском языке большое влияние оказывает наука о риторике и стилистике арабского языка. Иными словами, новостной дискурс арабского языка приближен к художественному стилю. В отличие от русского языка, где новостной жанр отличается своей стандартности в плане языка и структуры. Также, появление публицистики способствовало существенному расширению арабской лексикологии за счет добавление слов иностранного происхождения, которые широко используются в арабоязычном новостном дискурсе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Амзин А. А. Новостная интернет-журналистика. Издательство АСТ, 2020. С. 207.
2. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО. 2001, 224 с.
3. Дейк ван Т.А. Анализ новостей как дискурса // Язык. Познание. Коммуникация. Б.: БГК им. И.А. Бодуэна де Куртенэ, 2000. С. 111-160.
4. Жиганова А.В. Конструирующая роль языка в современном англоязычном новостном дискурсе // Филологические науки. Вопросы теории и практики Тамбов: Грамота, 2020. Том 13. Выпуск 3. С. 133-136.
5. Ковальчукова М.А. Новостной анонс в сети Интернет как речевой жанр дискурса СМИ: дис. ... канд. филол. наук. Ижевск, 2009. 170 с.
6. Колесниченко А.В. Прикладная журналистика. М.: Издательство Московского университета., 2008. 180 с.
7. Магомедов М.И., Магомедова П.М. Лингвистические особенности текстов публицистического стиля арабского языка. // Арабистика Евразии, № 2, октябрь, 2018. Eurasian Arabic Studies, № 2, October, 2018. — С. 40–56.
8. Микоян А. С. Проблемы перевода текстов СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. М.: Издательство Московского университета., 2003. С. 199-215.
9. Спиркин А.Л. Понятие стиля в национальной арабистике // Армия и общество. М.: Научно-исследовательский центр Наука-XXI, 2009. С. 20-31
10. Салиева, М. К. (2020). ПРИНЦИПЫ ИНФОРМАЦИОННО-ПРАВОВОЙ СВЯЗИ И ШКОЛЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, (4), 10-18.
11. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
12. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
13. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
14. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
15. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

XITOIY-O‘ZBEK TIL KOMBINATSIYASIDA KOMPRESSIYA STRATEGIYASI TURLARINING QO‘LLANILISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461136>

E’zoza ALIMOVA,
TDSHU 1-kurs magistranti,
Toshkent, O‘zbekiston
Tel: +998978314333;
E-mail: ezoza61363@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqola sinxron tarjimada statik omillarga bog‘liq strategiyalardan biri kompressiya strategiyasining turlari yoritilgan. Chernov fikriga ko‘ra, kompressiya bo‘g‘inli kompressiya, leksik kompressiya, semantik kompressiya sintaktik kompressiyaga bo‘linadi. Maqolada ushbu strategiyalarning xitoy-o‘zbek til kombinatsiyasida qo‘llanilishi, ikkita mos keladigan kompressiya turlariga misollar keltirilgan.*

Kalit so‘zlar: *sinxron tarjima, kompressiya, leksik kompressiya, semantik kompressiya, sintaktik kompressiya, bo‘g‘inli kompressiya.*

Аннотация. *В данной статье описаны виды стратегий сжатия, одна из стратегий, связанных со статическими факторами, при синхронном переводе. По словам Чернова компрессия подразделяется на syllabic компрессию, лексическую компрессию, смысловую компрессию и синтаксическую компрессию. В статье представлены применение этих стратегий в китайско-узбекском языковом сочетании, примеры двух соответствующих видов компрессии.*

Ключевые слова: *синхронный перевод, компрессия, лексическая компрессия, семантическая компрессия, синтаксическая компрессия, syllabic компрессия.*

Abstract. *This article describes the types of compression strategies, one of the strategies related to static factors, in simultaneous translation. According to Chernov, compression is divided into syllabic compression, lexical compression, semantic compression and syntactic compression. The article presents the application of these strategies in the Chinese-Uzbek language combination, examples of two corresponding types of compression.*

Key words: *simultaneous translation, compression, lexical compression, semantic compression, syntactic compression, syllabic compression.*

Sinxron tarjima tadqiqotchilarining aksariyati strategiya deganda aslyiat tilidan tarjima tiliga o‘girishda duch keladigan muammolarni hal

qilish tartibini tushunadi. Sinxron tarjimada strategiya - tarjima vazifalarini amalga oshirish uslubi bo'lib, bu ma'ruzachining madaniy va shaxsiy xususiyatlarini, baza darajasini, til ustkategoriyalari va ostkategoriyalarini hisobga olgan holda xabar yuboruvchining kommunikativ maqsadini asliyat tilidan tarjima tiliga adekvat tarzda yetkazib berishdan iborat.

Mazkur izoh shun ko'rsatadiki, strategiya tushunchasi ham lisoniy, ham g'ayrilisoniy omillarni o'zida jamlab, bu omillarning har biri tarjimaning ma'lum bir parchasida u yoki bu (yoki bir vaqtda bir necha) uslublar tanlovini shart qilishi mumkin. Tajribali tarjimonning strategiya tanlovi ko'pincha avtomatizm rejimida amalga oshadi. Bundan tashqari, strategiya asliyat tilidan tarjima tiliga tarjima qilishda adekvatlik va mugobillikka erishish vositasi bo'lganligi sababli sinxron tarjimon tomonidan bir vaqtning o'zida bir necha strategiyalar qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, asos sifatida strategiyalardan biri olinib, boshqalari esa qo'shimcha bo'lishi mumkin. Masalan, dastlab tanlab olingan uslub istalgan natijalarga olib kelmasa, ana shu qo'shimcha strategiya murakkab vaziyatdan chiqishning vositasi bo'lib xizmat qilishi mumkin [Hamidov 2022:31].

Tarjima nazariyasida kompressiya deganda qisqaroq/zichroq shakl berish maqsadida dastlabki matnni o'zgartirish tushuniladi. Matn kompressiyasiga iboraning ortiqcha unsurlarini olib tashlash, kontekst va undan tashqari vaziyatdan to'ldirilishi mumkin bo'lgan unsurlarni qo'shmaslik hamda iboraning yig'iqroq shakllaridan foydalanish yo'li bilan erishiladi.

Kompressiya strategiyasining asosi bu 2 ta bosh omildir, ular sinxron tarjimaning ajralmas qismidir. Birinchisi, predmet vaziyati bo'lsa, ikkinchisi tillarning har xilligidir. Predmet vaziyatiga ijtimoiy madaniy jabhani ham kiritish lozim, chunki L.Visson so'zlari bilan aytganda, tarjima bu avvalambor, madaniyatlar tarjimasidir. B.Uorf esa "Turli til sohiblari dalil va hodisalarni turlicha qabul qiladilar, chunki bu hodisalar ularning tilida har xil ifodalangan va shakllantirilgan", deb ta'kidlaydi. Demak, ingliz va o'zbek tillarida bir xil dalil va hodisalar turlicha tasvirlanishi mumkin [Ismatullayeva 2021:68].

Bir qator mualliflar, masalan, E.V. Breus, V.S. Vinogradov, L. Visson, V.N. Komissarov, L.K. Latishev, R.K. Minyar-Beloruhev, G.V. Chernov

o‘z asarlarida nutqdagi kompressiya masalasini ko‘rib chiqadi. I.V. Gurin va A.F. Shiryayevning ta’kidlashicha, nutqni siqish "ma’ruzachining kommunikativ vazifasiga zarar etkazmasdan matnning (xabarning) hajmini (bo‘g‘in uzunligini) qisqartirish vositasi" [Shiryayev 1979:83]

L.Visson tarjimonda nutqni siqishning u yoki bu usulini qo‘llash uchun sabablar bo‘lgan quyidagi holatlarni aniqlaydi:

1. Asiyat tilida takrorlar mavjud.

2. O‘rganilayotgan tilda hech qanday ma’noni anglatmaydigan so‘zlar bor.

3. Orator juda tez gapiradi.

4. Mavzu holati bir xil fikrni kamroq so‘z bilan ifodalashga imkon beradi, bu esa vaqtni tejashga va shunga mos ravishda kiruvchi semantik guruhlariga to‘liqroq e’tiborni qaratish qobiliyatiga olib keladi [Visson 1999:73]

Jonli nutqni qisqartirish va asl ma’nosini berish mahorati sinxron tarjimon san’atidagi eng birinchi va muhim mahoratlardan biridir.

Amalga oshirish uslubiga ko‘ra, sinxron tarjimada kompressiyasi quyidagilarga bo‘lish mumkin: 1) bo‘g‘inli kompressiya; 2) sintaktik kompressiya; 3) leksik kompressiya; 4) semantik kompressiya [Hamidov 2022:88]

Sinxron tarjimada siqish an’anaviy ravishda tarjima faoliyatining ushbu turini amalga oshirish imkoniyatini ta’minlash vositalaridan biri sifatida qaraladi va "bir xil mazmuni ifodalash uchun nutq va til vositalarini tejash" deb ta’riflanadi. Sinxron tarjimada (TS) siqilish darajasini o‘lchash vositasi sifatida chiqish xabarining (tarjima qilingan matn - PT) bo‘g‘in qiymatini asl xabarining (asl matn - IT) bo‘g‘in qiymatini taqqoslashdan foydalaniladi. A.F. Shiryayev nutqni siqishga quyidagicha ta’rif beradi: "Notiqning o‘ziga qo‘ygan vazifasiga jiddiy zarar yetkazmasdan xabarining ovozi pasaytirish usuli siqilish (nutqni siqish) deb ataladi" [Shiryayev 1999:83]. I.V. Poluyan juda to‘g‘ri ta’kidlaydiki, sinxron tarjimaga nisbatan chiqish xabarini siqish haqida gapirish qiyin, chunki sinxron tarjimonning ishlashi paytida chiqish xabari hali tugallangan shaklda mavjud emas.

Boshqa tillarda bo‘lgani kabi xitoy-o‘zbek tillari kombinatsiyasida ham kompressiya strategiyasi qo‘llanilishi kuzatiladi. Quyida ba’zi bir

yuqorida sanab o‘tilgan kompressiya turlarini xitoy-o‘zbek tili misolida keltiriladi.

1. Semantik kompressiya – takroriy va ortiqcha so‘zlarni qisqartirish hisoblanadi.

Misol: 夫人夫人小心。

Fūrén fūrén xiǎoxīn

Tarjima: “Xonim, ehtiyot bo‘ling!”

So‘zma-so‘z tarjima: “Xonim, xonim, ehtiyot bo‘ling!”

Bu misolda *Xonim* so‘zi xitoy tilida ikki marotaba takroriy qo‘llangan. Ammo o‘zbek tiliga tarjima qilishda semantik kompressiya qo‘llanilgan. Natijada matn asliyatni yo‘qolmagan, tarjimaning o‘z ma‘nosi to‘liq yetkazib berilgan.

Misol: 大人！大人！不好了大人！

Dàrén! Dàrén! Bù hǎole dàrén!

Tarjima: “Oliy janoblari, falokat yuz berdi!”

So‘zma-so‘z tarjima: “Oliy janoblari, oliy janoblari, falokat yuz berdi, oliy janoblari!”

Bu gapda so‘zlarni qisqartirish yuzaga kelgan. Negaki xitoy tilida *Oliy janoblari* so‘zi uch marotaba takroriy kelgan.

Semantik kompressiya xitoy-o‘zbek tilida juda ko‘p qo‘llaniladi. Sababi xitoyliklar bir so‘zni qayta-qayta takroriy ma‘noni kuchaytirish, bo‘rttirish maqsadida qo‘llashadi. Ammo o‘zbek tiliga tarjima jarayonida taftalogiya yuz bermasligi uchun, tarjimon bu narsadan qochib, kompressiyani qo‘llaydi.

Misol: 你这带了一张白纸来你什么意思？

Nǐ zhè dài le yī zhāng bái zhǐ lái nǐ shénme yìsi

Tarjima: “Bo‘sh qog‘oz? Bu nima degani?”

So‘zma-so‘z tarjima: “Sen bo‘sh qog‘oz olib kelding, nimani nazarda tutyapsan?”

Bu yerda tarjima jarayonida so‘zlar tushib qoldirilgan, matnning asl ma‘nosi albatta o‘zgarmagan holda. Asliyat tilida “*Sen bo‘sh qog‘oz olib kelding*” parchasi, “*Bo‘sh qog‘oz?*” deb tarjima qilingan.

2. Bo‘g‘inli kompressiya – bir necha imkoniyatli so‘zlar ichidan eng qisqasi. Bu kompressiya misoliga bir nomlarning qisqarishi beriladi. Xitoy tilida bu kompressiya turi xitoy tilida uchramaydi.

3. Leksik kompressiya – bitta fikrni so‘zlarning kamroq soni bilan ifodalash hisoblanadi.

Misol: 上海合作组织成立于2001年6月，是由中国、俄罗斯、哈萨克斯坦、吉尔吉斯斯坦、塔吉克斯坦、乌兹别克斯坦等6个创始成员国成立的地区性国际组织。

Shànghǎi hézuò zǔzhī chénglì yú 2001 nián 6 yuè, shì yóu zhōngguó, èluósī, hāsàkè sītǎn, jí’ěrjísī sītǎn, tǎjíkè sītǎn, wūzībiékè sītǎn děng 6 gè chuàngshǐ chéngyuán guó chénglì dì dìqū xìng guójì zǔzhī.

Tarjima: *SHHT 2001-yil iyun oyida tashkil etilgan. U Xitoy, Rossiya, Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va O‘zbekiston kabi oltita ta’sischi a’zo tomonidan tashkil etilgan mintaqaviy xalqaro tashkilotdir.*

4. Sintaktik kompressiya – qisqaroq konstruksiyani tanlash. Tarjimon bu kompressiyani qo‘llashi ma’ruzachi matnidagi qisqa gaplarni va iboralarni olib tashlab, asosiy ma’lumotni auditoriyaga yetkazish hisoblanadi.

Misol: 让我们大力弘扬“上海精神”，推动上海合作组织发展行稳致远，共同建设和平、稳定、繁荣、美丽的美好家园！

Ràng wǒmen dàlì hóngyáng “shànghǎi jīngshén”，tuīdòng shànghǎi hézuò zǔzhī fǎ zhǎn xíng wěn zhìyuǎn, gòngtóng jiànshè hépíng, wěndìng, fánróng, měilì dì měihǎo jiāyuán!

Tarjima: Shanxay ruhini biz bilan birga olib boring, tinchlik, barqarorlik, farovonlik hukm suradigan umumiy baxtli uy quring.

Haqiqatdan ham X.Hamidovning ta’kildashiga ko‘ra, yuqorida keltirib o‘tilgan kompressiyaning bu turlari to‘liq yoki qisman mos keladi. Misol uchun xitoy-o‘zbek tillari kombinatsiyasida asosan kompressiyaning uch turi mos kelsa, faqatgina bir turi bo‘g‘inli kompressiya usuli mos kelmasligi mumkin.

Yuqorida aytib o‘tilganidek, sinxron tarjima vaqt chegarasi va xotira tufayli tarjimon uchun ma’suliyatli ish hisoblanadi. Bundan kelib chiqqan holda shunday xulosalarga kelindi:

a) kompressiya strategiyasi foydali hisoblanib, bu tarjimonga vaqtni hamda kuchni tejashga yordam beradi;

b) xitoy tilidan tarjima jarayonida kompressiya, asosan, takroriy so‘zlarni qisqartirishda qo‘llaniladi;

c) kompressiya strategiyasining ham chegaralari bo‘lib, unda ba’zi kerakli ma’lumotlarni shunchaki chetlab o‘tib bo‘lmaydi. Siqish ya’ni kompressiya strategiyasini qo‘llash nazorat ostida bo‘lishi kerak, degan xulosalarga kelindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Ismatullayeva, N. R. (2013). *Sinxron tarjima fanidan ma’ruza matnlari*. Tashkent, 2013-55 p.
2. Hamidov X. (2022). *Sinxron tarjima nazariyasi va amaliyoti*. *Toshkent, 2022-88 b*.
3. Chernov, G. V. (2004). *Inference and anticipation in simultaneous interpreting: a probability-prediction model*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
4. Ширяев А.Ф. *Синхронный перевод: Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода*. М.: Воениздат, 1979. 183 с.
5. Виссон. Л. *Синхронный перевод с русского на английский*. – М.: Р. Валент, 1999. – 243 с.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. *The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation*. *History of Translation in India*, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

SINXRON TARJIMADA XITOIY TILIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR TARJIMASI MASALALARI (Si Jinping nutqi misolida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461154>

Madina KARIMOVA,
TDSHU 1–kurs magistranti.
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +99897 1787606;
E-mail: karimovamadina1313@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada sinxron tarjima jarayonida xitoycha frazeologik birliklarni berish usul va strategiyalari tahlil qilingan. Tadqiqot obyekti sifatida Xitoy Xalq Respublikasi raisi Si Jinpingning nutqidagi frazeologik birliklar olingan bo‘lib, xususan, uning 2022-yil 16-sentabrda Samarqand shahrida o‘tkazilgan ShHT sammitidagi nutqida uchragan frazeologik birliklar tarjimasi tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *frazeologik birliklar, sinxron tarjima strategiyalari, dekompressiya strategiyasi, nutqning ta’sirchanligi va bo‘yoqdorligi, tarjimon mahorati.*

Abstract: *This article analyzes the methods and strategies of providing Chinese phraseological units during simultaneous translation. The phraseological units in the speech of the President of the People's Republic of China, Si Jinping, were taken as the object of the research, and in particular, the translation of the phraseological units found in his speech at the SCO summit held in Samarkand on September 16, 2022, was analyzed.*

Key words: *phraseological units, simultaneous translation strategies, decompression strategy, expressiveness and colorfulness of speech, translator's skills.*

Аннотация: *В данной статье анализируются приемы и стратегии предоставления китайских фразеологизмов при синхронном переводе. В качестве объекта исследования были взяты фразеологизмы в речи Председателя Китайской Народной Республики Си Цзиньпина и, в частности, перевод фразеологизмов, обнаруженных в его выступлении на саммите ШОС, состоявшемся в Самарканде 16 сентября 2022 года был проанализирован.*

Ключевые слова: *фразеологизмы, стратегии синхронного перевода, стратегии декомпрессии, выразительность и красочность речи, навыки переводчика.*

Yurtimizda tarjimaning asosan yozma turi taraqqiy etgan bo‘lib, bunga turli tarixiy davrlardan tortib oxirgi yuz yillikdan yozma tarjimaning ajoyib namunalarini misol qilib keltirishimiz mumkin. Lekin so‘nggi 30 yilni olsak, endilikda e‘tibor og‘zaki tarjima, shu jumladan, sinxron tarjimaga ko‘proq qaratilayotganini ko‘rishimiz mumkin. Ya‘ni, hozirgi davrda istalgan tildan, shu jumladan, o‘zbek tilidan boshqa tilga, boshqa tildan o‘zbek tiliga tezkor, bexato, adekvat tarjima qila olish mahoratini shakllantirish dolzarblashib ulgurdi. O‘zbekiston Respublikasining ta‘lim tizimi bilan bo‘liq barcha qonun va dasturlarida zamon talablariga muvofiq bo‘lgan barcha shart-sharoitlar, imkoniyatlar va asoslar belgilab qo‘yilgan. Ushbu qaror asosida so‘nggi yillarda Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti va boshqa bir qator oliy ta‘lim muassasalarida sinxron tarjima nazariyasini o‘qitish yo‘lga qo‘yildi.

Sinxron tarjima og‘zaki tarjimaning eng qiyin hamda muhim turlaridan biri hisoblanib, unda tarjimon ketma-ket tarjimadan farqli o‘laroq asliyat tilidagi notiq nutqini bir vaqtning o‘zida tarjima tiliga tarjima qila borishi tushuniladi. [1,108]

Sinxron tarjimaning o‘ziga xos xususiyati "tezkorlik" bo‘lib, tarjimon qabul qilingan ma'lumotni tezkor qayta ishlash, o‘zgartirish va qisqa vaqt birligida maqsadli tilga tarjima qilishi kerak. Ammo sinxron tarjima jarayonida tarjimonlar odatda murakkab til tuzilmalari va boy semantikaga ega bo‘lgan til shakllariga duch keladilar, bu esa tarjimada tarjimonlarga katta qiyinchiliklar tug‘diradi. Mazkur o‘rinda murakkab til tuzilmalari deganda frazeologik birliklar – maqol, ibora, matal va boshqa xitoy tiliga xos barqaror birikmalarni nazarda tutyapmiz. Bu yerda juda boy semantik konnotatsiyalar va mantiqiy munosabatlar mavjud. Semantik munosabat aniq tahlil qilinmasa, ko‘plab tarjima xatolari yuzaga keladi. Tarjima jarayonida tarjima qilib bo‘lmaydigan tushunarsiz so‘zlar, lakunalar, barqaror birikmalar va hatto so‘zlovchining hazillariga duch kelish muqarrar. Bunday vaziyatda ko‘p holatlarda tarjimon konkret tarjima qila olmasligi, darrov bir xulosaga kela olmasligi mumkin. Shu o‘rinda tarjimoni kechiktirib ham bo‘lmaydi. Bu tezda auditoriyaning e‘tiborini tortadi va ularni chalg‘itib qo‘yadi. Sinxron talqinda tarjimon mana shunday holatlardan qanday chiqib keta oladi, degan savol tug‘ilishi tabiiy holat. Bu esa tarjimonning mahorati va bilimiga bog‘liq.

O‘zbekistondagi ayrim sinxron tarjimonlardan og‘zaki so‘rovnoma o‘tkazganimizda, ular tarjima jarayonida qiyinchiliklar keltirib chiqaradigan frazeologik birliklar, iralar, tushunchalarga duch kelganlarida, ularning oldida ikkita yo‘l turishini ta’kidladilar:

1. Kontekstga asoslangan holda tahmin qilib, bir xulosaga kelish. Bunda mazkur frazeologik birlikning tarjimasini mukammal darajada yetkazib berilmasa ham, tushunchasi ma’lum darajada auditoriyaga anglatiladi.

2. Frazeologik birlikni tarjima qilmay, o‘tkazib yuborish ham mumkin. Bunda tarjimon tarjima jarayonining uzilib qolishini oldini olgan va bir maromda davom etishini ta’minlagan bo‘ladi.

Sinxron tarjimada to‘g‘ridan to‘g‘ri tarjima qilish, vaqt omili cheklovi va anglashilmagan mantni notiqdan so‘rash imkoni yo‘q ekanligini hisobga oladigan bo‘lsak, nazarimizda yuqoridagi yo‘l maqbul variant. Ammo bu jarayonda tarjimon haddan tashqari deduktiv fikrlashi, nutqqa ishlov berishiga imkon bo‘lmaydi. Mazkur maqolada strategik jihatdan frazeologik birliklarni qanday usullar yordamida tarjima qilish mumkinligini tahlil qilamiz.

Sinxron tarjimada strategiya – tarjima vazifalarini amalga oshirish uslubi bo‘lib, bu ma’ruzachining madaniy va shaxsiy xususiyatlarini, baza darajasini, til ustkategoriyalari va ostkategoriyalarini hisobga olgan holda xabar yuboruvchining kommunikativ maqsadini aslyat tilidan tarjima tiliga adekvat tarzda yetkazib berishdan iborat. [2,24]

Ishimizning tadqiqot obyekti sifatida Xitoy Xalq Respublikasi raisi Si Jinpingning nutqidagi frazeologik birliklar hisoblanadi. Quyida Si Jinpingning Shanhay Hamkorlik tashkiloti 2022-yil 16-sentabrdagi nutqidan parchani misol tariqasida tahlil qilamiz. Ushbu sanada Samarqand shahrida o‘tkazilgan navbatdagi sammitda Si Jinping o‘z tarjimoni bilan ishtirok etdi va tarjimon rais nutqini xitoy tilidan rus tiliga tarjima qildi. Tarjima jarayonidan ba’zi jumalarda uchragan frazeologik birliklar quyidagicha tarjima qilindi.

Ma’ruzachi: 中方愿同各方一道，推动倡议在本地区落地生根，助力各国实现可持续发展。

Tarjimon: *Китай готов работать со всеми сторонами, чтобы продвигать инициативу, направленную на то, чтобы пустить корни в регионе и помочь странам достичь устойчивого развития.*

O‘zbekcha tarjimasi: *Xitoy mintaqada ildiz otish tashabbusini ilgari surish va tamlakatlarning barqaror rivojlanishga erishishi uchun barcha tomonlar bilan ishlashga tayyor.*

Mazkur o‘rinda so‘zlovchi nutqida uchragan 落地生根 *luòdì shēnggēn* *пустить корни* “ildiz otmoq” deb tarjima qilindi. Bu ibora rus tilida ham ekvivalentini topish oson bo‘lganligi sababli rus tilidagi asl tarjimasi bilan ifodalandi va auditoriyaga ma’nosi to‘la-to‘kis yetkazib berildi. Bu o‘rinda tarjimon adekvat tarjima usulidan foydalangan.

Ma’ruzachi: *要拓展本组织同联合国等国际和地区组织交往，共同坚持真正的多边主义，齐心协力完善全球治理，携手推动国际秩序朝着更加公正合理的方向发展。*

Tarjimon: *Необходимо расширять обмены между организацией и Организацией Объединенных Наций и другими международными и региональными организациями, совместно отстаивать подлинную многосторонность, прилагать согласованные усилия для достижения общей цели по совершенствованию глобального управления, а также объединять усилия для содействия развитию международный порядок в более справедливом и разумном направлении.*

O‘zbekcha tarjimasi: *ShHT bilan Birlashgan Millatlar Tashkiloti va boshqa xalqaro hamda mintaqaviy tashkilotlar o‘rtasidagi almashinuvni kengaytirish, chinakam ko‘p qirralilikni birgalikda qo‘llab-quvvatlash, global boshqaruvni takomillashtirishdek umumiy maqsadga erishish uchun qo‘lni-qo‘lga berib sa’y-harakatlarni amalga oshirish va xalqaro tartibni rivojlantirishga ko‘maklashish uchun kuchlarni yanada adolatli va oqilona ko‘rinishda birlashtirish zarur.*

Ushbu jumlada ikkita frazeologik birlik mavjud bo‘lib, ikki holatda ham mazkur barqaror birikmalar tarjimon tomonidan o‘rinli va to‘g‘ri tarjima qilingan, deb hisoblaymiz. 齐心协力 *qíxīn xié lì* – *достижения общей цели* “umumiy maqsadlarga erishmoq”, 携手 *xiéshǒu* –

объединять усилия “qo‘lning qo‘liga bermoq”. Birinchi iborada tarjimon frazeologik birlikning ekvivalentini bermay, uni so‘zma-so‘z tushuntirish yo‘lini tanlagan. Bu tasviriy tarjima usuli hisoblanadi.

Ma‘ruzachi: 近来，越来越多国家申请加入“上合大家庭”，充分表明上海合作组织的理念深入人心，发展前景被广泛看好。

Tarjimon: *В последнее время все больше стран подают заявки на вступление в «семью ШОС», что в полной мере свидетельствует о том, что концепция Шанхайской организации сотрудничества глубоко укоренилась в сердцах людей, а перспективы ее развития весьма оптимистичны.*

O‘zbekcha tarjimasi: *So‘nggi paytlarda “ShHT oilasi”ga a‘zo bo‘lish uchun ko‘proq davlatlar ariza topshirmoqda, bu esa Shanxay hamkorlik tashkiloti konsepsiyasi insonlar qalbidan chuqur joy olganini, uning rivojlanish istiqbollari keng ko‘lamda optimistik ruhda ekanligini to‘liq ko‘rsatmoqda.*

Mazkur nutq parchasida keltirilgan ibora dekompressiya usulida tarjima qilingan bo‘lib, ekvivalentini keltirish o‘rniga ibora so‘zma-so‘z izohlab ketilgan. Nazarimizda, mazkur o‘rinda tarjimondek yo‘l tutish juda o‘rinli bo‘lgan. Chunki tarjima jarayonida iboraning asl varianti tarjima qilinayotgan tilda topilmasa, tashlab ketish mumkin edi. Bu yerda ibora muhim ma‘no berayotgani uchun, albatta tarjima qilinishi kerak bo‘lib, matn ichida voz kechib ketib bo‘lmaydi. ShHTga a‘zo bo‘layotgan davlatlar soni ko‘payib borayotganiga urg‘u berish maqsadida notiq 充分表明上海合作组织的理念 *chōngfèn biǎomíng shànghǎi hézuò zǔzhī de lǐniàn* “tashkilot g‘oyalari”, 深入人心 *shēnrù rénxīn* “insonlar qalbidan chuqur joy olayapti”, degan iborani qo‘llagan.

Ma‘ruzachi: 乌兹别克斯坦有句谚语，“有了和平，国家才能兴旺；有了雨露，大地才能繁荣。”

Tarjimon: *В Узбекистане есть пословица: «С миром страна может процветать, с дождем и росой земля может процветать».*

O‘zbekcha tarjimasi: *O‘zbek xalqida “Tinchlik bilan davlat obod bo‘ladi, yomg‘ir bilan yer obod bo‘ladi”, degan maqol bor.*

O‘zbek tilida mazkur maqol quyidagicha talqin qilinadi:

Tinchlik bilan el ko'karar, Yomg'ir bilan – yer.

Tarjimon ma'ruzachining nutqida bu maqol qanday berilgan bo'lsa, xuddi shunday tarjima qilgan bo'lib, dekompressiya usuliga yana bir bor murojaat qilgan. Frazologik iborani izohlab, uning matnini aslidagidek qisqa, ixcham ko'rinishda ifodalamay, yoyiq, izohlash orqali berilgan. Mazkur vaziyatda dekompressiya asliyat tilidagi matn va tarjima tilidagi matnlardagi adekvatlikka erishish uchun qo'llanilgan.

Shu o'rinda masalani yanada ochiqlash maqsadida X.Hamidovning ishlaridagi ba'zi ma'lumotlarni keltirib o'tamiz.

Aslida agarda tarjimonda notiqning nutqini avvaldan bilish imkoniyati bo'lmasa, bundan farqli o'laroq bunda yuboruvchining kommunikativ intensiyasini bilish imkoniyati, xattoki, gap tuzilish rejasini bilish imkoniyati mavjud bo'lmaganda tarjimani amalga oshirish uchun u taxminiy bashorat qilish strategiyasidan foydalanadi. Bir qator holatlarda yaqin ma'nolarni topadi, ba'zi bir holatlarda esa o'z tarjimasini sof taxmindan kelib chiqib amalga oshiradi. Bu esa o'z navbatida ma'no-mazmun birliklarning yo'qolishiga olib keladi. Ularni sinxronchi kompensatsiya, ya'ni to'ldirishi mumkin. [3,104]

Demak, frazeologik birliklarga duch kelinganda, agarda mazmun buzilishiga olib kelmasa uni tushirib qoldirish, ba'zi o'rinlarda esa mavzuni yanada ochiqlash maqsadi tarjimon o'zidan yangi ma'lumot qo'shimcha qilmagan holda to'ldirishi mumkin.

Xulosa o'rnida quyidagilarni keltirish mumkin.

a. Sinxron tarjimon tarjima jarayonida bir tildan ikkinchi tilga o'g'rilishi murakkabliklar keltirib chiqaruvchi birliklarni – maqollar, iboralar va frazeologizmlarni individual tarzda vaziyatdan kelib chiqqan holda tarjima qiladi. Bu jarayonda u vaqt va statik omillar bilan bog'liq strategiyalar hamda boshqa tarjima usullaridan foydalanadi.

b. XXR raisi Si Jinpingning turli auditoriyalardagi (xalq, prezidentlar, hokimiyat organlari xodimlari) murojaatlarida frazeologik birliklardan turlicha foydalanishiga guvoh bo'ldik. U xalqqa qarata maruza qilayotganda nutqning ta'sirchanligi va bo'yoqdorligini oshirish maqsadida, iboralar, maqollar, hikmatli so'zlardan ko'proq foydalansa, rasmiy mavzudagi nutqlarida, xususan, ShHTning 2022-yildagi sammitidagi nutqida asosan 成语 chéngyǔ – iboralardan keng foydalangan.

с. Fраzeologik birliklarning ba'zilari nutqdagi o'zi ishtirok etgan jumjalarning asosiy mazmun-mohiyatini aks ettirgan bo'lib, ularni tushirib qoldirish mumkin emas. Sinxron tarjimon barqaror birikmaning ekvivalentini qo'llashi yoki dekompressiya strategiyasi vositasida mazmunini izohlab, auditoriyaga yetkazib berishi lozim. Ba'zi frazeologik birliklarni esa tarjima jarayonida tushirib qoldirish ma'ruzachi nutqi mazmuniga u qadar ta'sir qilmasligi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Бреус Е. В., Дементьев А. А., Сладковская Е. Н. Синхронный перевод: пути овладения профессией // Тетради переводчика: Научно-теоретический сборник. — Вып. 22. — М.: Высшая школа, 1987.
2. Ismatullayeva N.R. Sinxron tarjima masalalari. – Toshkent, 2013.
3. Hamidov X. Sixron tarjima nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent, 2022.
4. Ismatullayeva, N. R. (2020). Probability Prediction Strategy In Simultaneous Interpretation. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 1(01), 1-6.
5. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
6. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
7. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
8. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
9. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

ТРАНСФОРМАЦИИ В ОФИЦИАЛЬНОЙ РЕЧИ ПРИ ПЕРЕВОДЕ С КОРЕЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461166>

Гулжан ДЖУРАБЕКОВА,
ТДШУ, магистрант 2-го года обучения
Ташкент, Узбекистан.
Тел: +998909992911;
E-mail: djurabekova.janna@gmail.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada rasmiy nutqdagi tarjima o'zgarishlari va ularning xususiyatlari tavsifi berilgan. Tahlil uchun tanlab olingan material, xususan, Koreya Respublikasi rasmiylarining chiqishlari ularning rang-barangligi va tarjima masalasiga turlicha yondashuvlarini ko'rsatdi. Koreys tilining rasmiy ishbilarmonlik uslubidagi o'ziga xosligini va uning rus tiliga tarjimasini ochib berdi.*

Kalit so'zlar: *tarjima yondashuvlari, transformatsiya, tarjima strategiyalari, rasmiy nutq, koreys tili, prezident.*

Аннотация: *В настоящей статье представлено описание переводческих трансформаций и их особенности в официальной речи. Отобранный для анализа материал, в частности, выступления официальных лиц Республики Корея показал их многообразие и разные подходы к вопросу перевода, выявлены своеобразие корейского языка в официально-деловом стиле и его перевода на русский.*

Ключевые слова: *подходы перевода, трансформации, стратегии перевода, официальная речь, корейский язык, президент.*

Annotation: *This article presents a description of translation transformations and their features in official speech. The material selected for analysis, in particular, the speeches of officials of the Republic of Korea, showed their diversity and different approaches to the issue of translation, revealed the originality of the Korean language in the official business style and its translation into Russian.*

Key words: *approaches of translation, transformation, translation strategies, official speech, Korean language, president.*

Как известно перевод занимает центральное место в культуре человечества. Фундаментальными чертами современного мира являются глобализация и технический прогресс, поэтому в современном обществе без данной деятельности культурные сообщества столкнулись бы с культурной изоляцией. Как отмечает

О.Н. Злобина в своих работах особенность нынешней фазы глобализации заключается в том, что в жизнь проникает политика, поскольку она оказывает мощное влияние на социальные, религиозные и исторические аспекты функционирования общества [1, 86].

В переводе ключевыми чертами мировой политики считаются власть, их взаимосвязь и различия. Исходя из этого, главная цель исследований перевода состоит в том, чтобы изучить конкретную ситуацию, в которой власть оказала влияние на переводческую деятельность и культурное развитие. Перевод, понимаемый как механизм представления другой культуры, играет важную роль в современном мире, поскольку является не просто лингвистическим переводом, но и межкультурной деятельностью [1, 86].

Точность перевода достигается не только за счет знания иностранного языка, но и за счет культурных навыков переводчика. Основная цель перевода официально-деловых текстов состоит в том, чтобы вызвать реакцию целевого получателя перевода, в чем-то похожую на реакцию получателя оригинала. Такие результаты достигаются с помощью использования в переводе различных тактик и методов, называемых стратегиями перевода.

Согласно В.В. Сдобникову понятие стратегия перевода означает программа осуществления переводческой деятельности, формирующаяся на основе общего подхода переводчика к выполнению перевода в условиях определенной коммуникативной ситуации двуязычной коммуникации, определяемая специфическими особенностями данной ситуации и целью перевода и, в свою очередь, определяющая характер профессионального поведения переводчика в рамках данной коммуникативной ситуации [2, 172].

Заметим, что формирование стратегии перевода на основе общего подхода переводчика к осуществлению переводческой деятельности предполагает наличие у переводчика определенного плана действий. Это определяется наличием в стратегии перевода такого компонента, как планирование. Определение переводчиком специального алгоритма к осуществлению своей деятельности и есть результат соотнесения всех компонентов стратегии перевода, то есть

ориентирования в данной ситуации, формулирования цели, прогнозирования, а также планирования.

Некоторые лингвисты предложили различные стратегии разрешения противоречия между синтаксическими и коммуникативными функциями в переводе. Например, Бейкер Мона выделяет восемь стратегий перевода, используемых профессиональными переводчиками для передачи лингвистических и прагматических значений с исходного языка на язык перевода [3, 87]. Они включают:

- перевод более общим словом (*генерализация* в терминах отечественного переводоведения);
- перевод нейтральным/более выразительным словом;
- культурная замена или адаптация;
- заимствование иноязычного слова с описательным переводом;
- перефразирование с использованием родственного слова;
- перефразирование с использованием несвязанных слов;
- опущение;
- описание [3, 87].

Существует и другой набор стратегий, кратко рассмотрим две из наиболее известных типологий переводческих трансформаций - типологии В.Н. Комиссарова и Л.С. Бархударова.

В своих работах Л.С. Бархударов исходит из того, что “переводческие трансформации - это многочисленные и качественно разнообразные преобразования, которые осуществляются для достижения переводческой эквивалентности перевода вопреки расхождению в формальных и семантических системах двух языков” [3, 190]. С точки зрения Л.С. Бархударова, переводческие трансформации бывают следующими [3, 190]: замены (대체), перестановки (도치), добавления (추가), опущения (생략).

В. Н. Комиссаров считает, что “переводческие трансформации - это преобразования, с помощью которых можно осуществить переход от единиц оригинала к единицам перевода в указанном смысле. И, поскольку переводческие трансформации осуществляются с языковыми единицами, имеющими как план содержания, так и план

выражения, они носят формально-семантический характер, преобразуя как форму, так и значение исходных единиц” [4, 144].

Рассмотрим следующие классификации приведенные В.Н. Комиссаровым [4, 144]:

1) транслитерация (전사) является способом передачи лексики с исходного языка на переводящий язык с применением графической формы.

2) калькирование (차용) – перевод лексической единицы исходного языка с помощью соответствий в переводящем языке.

3) антонимический перевод (반대말 번역) предназначен на замену утвердительной формы лексической единицы исходного языка на отрицательную форму переводящего языка.

4) при экспликации (설명) или описательном переводе лексическая единица исходного языка модифицируется словосочетанием переводящего языка.

5) конкретизация (구체화) в трансформации сопровождается заменой слова или словосочетанием исходного языка, имеющим более широкое предметно-логическое значение словом и словосочетанием с более узким значением переводящего языка.

6) при генерализации (일반화) наблюдается замена лексической единицы с более узким значением исходного языка с более широким значением лексической единицы переводящего языка.

7) грамматические замены (문법적 대체) - направлены на преобразование грамматической формы исходного языка иной грамматической формой, существующей в переводящем языке.

Для анализа нами отобран перевод некоторых предложений в тексте официального выступления Президента Республики Корея Мун Чже Ина на церемонии открытия Международного пакта по метану (COP26 의장국 프로그램 모두발언, 2021 년 11 월 01 일, официальный сайт Президента Республики Корея Мун Чже Ина <https://www1.president.go.kr/articles/11374>):

한국의 243 개 모든 지방정부는 세계 최초로 2050 탄소중립을 공동선언했습니다 [5].
Перевод: Все 243 местных правительства Кореи впервые в мире совместно заявили о углеродной нейтральности к 2050 году.

Из вышеприведенного отрывка выступления Президента Республики Корея «COP26 의장국 프로그램 모두발언» представлен образец официальной речи на корейском языке, сложные предложения, в составе которого присутствуют специальные слова и термины. Следует отметить, что в данном предложении используется переводческая трансформация. А точнее метод калькирования, с помощью которого был произведен перевод лексической единицы исходного языка в соответствии в переводящем языке. Кроме того, наблюдается присутствие заимствованной лексики из китайского языка, что характеризует официальность речи.

Как известно, лексические единицы наделены несколькими дефинициями, однако эти же соответствия не представляются возможными для передачи значений, и переводчик, который может плодотворно обеспечить точное значение слова, предполагаемым автором, прибегает к возможным соответствиям [4, 248].

В следующем примере демонстрируется метод транслитерации, при котором лексическая единица оригинала взята путем воссоздания ее формы с помощью букв переводимого языка. Данный пример также является официальным выступлением Президента Республики Корея Мун Чже Ина из конференции Организации Объединенных Наций по изменению климата (국제메탄서약 출범식 모두발언, 2021 년 11 월 02 일, официальный сайт Президента Республики Корея Мун Чже Ина <http://www.president.go.kr>):

2030 년까지 메탄 배출량 30% 이상 감축을 목표로 더욱 강하게 연대하고 협력해 나갈 것입니다 [6]. *Перевод: Мы продолжим укреплять солидарность и сотрудничество с целью сокращения выбросов метана на 30% и более к 2030 году.*

Рассмотрев две классификации трансформаций, можно прийти к выводу, что единой системы не существует. Отличается лишь сам подход к разделению трансформаций на типы: В.Н. Комиссаров подразделяет все трансформации на лексические, грамматические и комплексные лексико-грамматические, а Л.С. Бархударов - на замены, добавления, опущения и перестановки. В.Н. Комиссаров включает в свою классификацию транскрибирование, транслитерацию, калькирование, у Л.С. Бархударова они никак не отражены [3, 145].

Заключение. Проанализировав различные способы выбора и перевода лексических единиц, мы пришли к выводу, что при выборе слова переводчик в процессе перевода должен учитывать различные факторы. В первую очередь,

это компоненты значения исходного слова, которые обозначают предмет, способ его описания, принадлежность слова, его экспрессивно-стилистическая характеристика, содержание отдельных морфем слова, его образные и ассоциативные связи. Также при переводе следует учитывать такие факторы, как многозначность и широта значения слова, а также особенности функционирования слова в контексте. При оформлении перевода нельзя не учитывать лексико-статистической сочетаемости единиц переводимого языка и прагматического аспекта перевода.

Подводя итог к вышесказанному, в данном исследовании удалось определить особенности переводческих трансформаций в официально-деловом стиле, а также выявить и проанализировать переводческие решения, используемые при переводе лексических единиц с корейского языка на русский.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА (REFERENCES)

1. Злобина О.Н. Стратегии перевода политического дискурса (на материале анализа перевода инаугурационной речи Д. Байдена на русский язык). – Ижевск: УГУ, 2022.
2. Сдобников В.В. Стратегия перевода: Общее определение. – Иркутск: НГЛУ, 2011.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). - М.: Междунар. отношения, 1975.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.
5. <https://www1.president.go.kr/articles/11374>
6. <https://www1.president.go.kr/articles/11388>
7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.
10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).

-
11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

O‘ZBEKISTONDA HARBIY JURNALISTIKA AXBOROT INTEGRATSIYASI JARAYONLARI TARKIBIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461187>

Dilshod RO‘ZIQULOV,

TDSHU o‘qituvchisi,

Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +99899 8689310;

E-mail: druzikulov27@mail.ru

Annotatsiya: *O‘zbekistonda harbiy jurnalistika axborot integratsiyasi jarayonlari tarkibida tutgan o‘rni va ahamiyati haqida so‘z yuritilgan. Birinchi navbatda, “axborot integratsiyasi” tushunchasining kelib chiqishi va mazmun-mohiyati talqin etilgan. Harbiy jurnalistika oldiga qoyilgan vazifalar aniq misollar asosida ochib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *harbiy matbuot, tinchlik jurnalistikasi, Mudofaa doktrinasi, kommunikativ integratsiya, ishontirish spektri, xabarnavis, media effekt.*

Аннотация: *Обсуждается роль и значение военной журналистики в процессе информационной интеграции в Узбекистане. В первую очередь разъясняется происхождение и сущность понятия «информационная интеграция». На конкретных примерах раскрываются задачи военной журналистики.*

Ключевые слова: *военная пресса, мирная журналистика, оборонная доктрина, коммуникативная интеграция, спектр воздействия, репортер, СМИ.*

Abstract: *The role and importance of military journalism in the process of information integration in Uzbekistan is discussed. First of all, the origin and essence of the concept of "information integration" is explained. The tasks of military journalism are revealed on the basis of concrete examples.*

Key words: *military press, peace journalism, Defense doctrine, communicative integration, spectrum of persuasion, reporter, media effect.*

Bugungi globallashuv jarayonida media orqali harbiy masalalardagi axborot almashinuviga jiddiy e‘tibor qaratilmoqda. OAVda uzatilayotgan har bir axborot davlat siyosatiga zid kelib, bir davlatni boshqa davlatga qarshi qilib qo‘yishi, o‘rtada ziddiyatlar yuzaga kelishiga yo‘l qo‘yilmasligi lozim. Harbiy yo‘nalishga oid media mahsulotlarining inson ongiga ta‘sir doirasi keng ekanini jahon tajribasi va amaliyoti tasdiqlamoqda.

Ommaviy axborot vositalari tizimida harbiy jurnalistika o‘ziga xos dinamikaga ega bo‘lgan ijtimoiy institutning bir bo‘lagidir. Unda axborot integratsiyasi harbiy sohani aks ettirish bilan bir qatorda urush yoki tinchlik davrida faoliyat yuritayotganiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘liq bo‘ladi.

Urush davridan to hozirgi kungacha bo‘lgan xalqaro ziddiyatlarda ommaviy axborot vositalari auditoriyaga axborot yetkazishda fuqarolarning fikri, tasavvuriga ta'sir ko‘rsatishda katta rol o‘ynamoqda. Jamiyatda shunday ishonch borki, ommaviy axborot vositalari konstitutsiyaviy kafolatlangan huquqqa ega. Davlat va hukumat idoralari mediaga to‘g‘ri, asoslangan axborot taqdim etadi, o‘z o‘rnida OAV ham haqiqatdan xoli bo‘lmagan ma'lumot, yangiliklar berishdagi javobgarlikni o‘z zimmasiga oladi. Buning natijasida harbiy hayotdagi voqea-hodisalarning yoritilishi jamoatchilik fikriga ta'sir ko‘rsatadi⁷⁰. Tashqi yoki ichki siyosat, xususan, mudofaa tizimidagi nomutanosiblik va ko‘ngilsiz hodisalar ommaning keskin muhokamalariga sabab bo‘ladi. Kun tartibidagi ana shu dolzarb voqea-hodisa yuzasidan hukumat vakillarining rasmiy munosabati bilvosita ommaviy axborot vositalari orqali xabardor qilinishi kerak. Shu bilan qaltis vaziyatlarda ijobiy o‘zgarishga yo‘l ochiladi.

Miloddan avvalgi va keyingi yillarda insoniyat boshidan o‘tkazgan qirg‘inbarot jangu jadallar harbiy muxbirlik kasbining vujudga kelish ehtiyojini tug‘dirdi. Harbiy jurnalistikaning tarixi, ilk ko‘rinishlari va rivojlanish bosqichlari haqida filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori Alijon Safarovning ilmiy izlanishlari⁷¹, o‘quv qo‘llanma⁷² va turkum maqolalari ilm-fan tarmog‘ida ilk marotaba maxsus o‘rganilgan ish sifatida diqqatga sazovordir. Olimning qayd etishicha, «harbiy jurnalist qadim-qadimda ham bo‘lgan. Uni tarixchilar, tadqiqotchi olimlar jangda

⁷⁰ *Stefanie L.* The Relationship between the Media and the Military: Does Media Access to International Conflicts Affect Public Opinion and Foreign Policy? Harvard Extension School. 2016. – P. 18.

⁷¹ *Сафаров А.* Ўзбекистонда ҳарбий журналистиканинг шаклланиш ва ривожланиш тамойиллари (PhD илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс.). – Т.: Инновацион ривожланиш нашриёт матбаа-уйи, 2021.

⁷² *Сафаров А.* [Ҳарбий журналистика асослари. Ўқув қўлланма.](#) – Т.: Muhr press, 2022. – 272 б.

sarkardalar yonida yurgan, barcha ko‘rgan-kechirganlarini qog‘ozga tushirib borgan shaxslar misolida ko‘rsatishadi»⁷³.

Muallif tarixchi va olimlarning ushbu fikrini mantiqan to‘g‘ri, deb hisoblaydi va o‘z qarashini Aleksandr Makedonskiy qo‘shinida urush tafsilotlarini yozib boradigan maxsus tayyorlangan kishilar bo‘lgani misolida dalillaydi. Haqiqatan ham, ushbu sarkarda harbiy harakatlarni puxta o‘rganib, axborot aylanishini o‘z nazorati ostiga olgan. Shu bilan birga axborot uzatishga mas‘ul bo‘lgan barcha shaxslarning xatti-harakatlarini cheklab, notanish odamlar bilan muloqotini to‘xtatib qo‘ygan. U o‘zining harbiy yurishlarida turli harbiy informatsiyalarni tarqatish orqali raqibini chalg‘itishga erishib, g‘alaba qozongan.

Tajribali harbiy jurnalist, olim A.Safarov tadqiqotida boy o‘tmishga, ulkan davlatchilikka ega yurtimizda harbiy jurnalistlar bo‘lganmi, degan savolni qo‘yadi. Unga javob sifatida O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharqshunoslik institutining katta ilmiy xodimi G‘ulom Karimiyning Muiniddin Natanziyning «Muntaxab ut-tavorixi Muiniy» kitobi tarjimasining kirish qismidagi «Muntaxab ut-tavorixi Muiniy»da Amir Temur davri tarixining yoritilishi» sarlavhali materialiga tayanib, olis o‘tmishda ham harbiy jurnalistlar bo‘lgan, degan xulosaga keladi⁷⁴. Fikrimizcha, qadimda qo‘shinlar tarkibida qo‘mondonlar yonida yurgan va uning jangovar harakatlari, jasorati, urush voqealari haqida yozib borgan o‘qimishli shaxslar (ulamo yoki a‘yonlar)ni ko‘proq zamonaviy terminologiya va xizmat vazifasi nuqtai nazaridan matbuot kotiblariga o‘xshatish mumkin. Chunki ular voqelikni qayd etayotganda keng jamoatchilikni xabardor qilishni maqsad qilishmaydi. Bu jarayonda saroy mulozimi sifatida sohada olib borilgan tadbirlar, erishilgan natijalar hisobotini yuritib, qog‘ozga tushiradi.

Ikkinchidan, bu davrda harbiy yurishlar haqida jarchilardan boshqa ommaviy xabarlarni tezkor uzatish kanallari mavjud bo‘lmagan. Axborot taqchilligi esa aholi orasida turli mish-mishlar paydo bo‘lishiga sabab bo‘lgan. Uchinchidan, navkarlar, qo‘shinlar hayoti, zafarlari haqidagi axborot faqat bir yoqlama, ya‘ni saroy munshiysi nuqtai nazari bilan

⁷³ [Сафаров А. Харбий журналистика – жанговар сўз масъулияти // Ихтисослашган журналистика. IX жилд. – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2019. – Б. 384.](#)

⁷⁴ Ўша манба. – Б. 385.

ifodalangan. Ayni omillar bitikchilar tomonidan omma o'rtasida kommunikativ integratsiya ta'minlanmaganini anglatadi.

Turkiy uluslar hukmdori sifatida mamlakatimiz tarixida o'chmas iz qoldirgan Amir Temurning «Temur tuzuklari»da Sohibqiron saltanat holidan voqif bo'lish tizginini qay yo'sinda tutgani bayon qilingan. Xususan, «Mulk-u mamlakat, sipohu raiyat ahvolidan xabardor va ogoh bo'lib turish tuzugi»da o'sha davrda Amir Temur amri bilan tayinlangan xabarnavislarning asosan qanday axborot uzatgani haqida qimmatli ma'lumotlar bor⁷⁵: «Amr qildimki, har yerda, viloyat-u shahar va lashkar o'rdusida kundalik voqealarni yozuvchi (matnda xabarnavis)larni tayin qilsinlarki, hokimlar, raiyat, sipoh o'z lashkari va yot lashkarning xatti-hakarati haqida meni xabardor qilsin. Atrofdan kirgan-chiqqan mol-mulk, chetdan kirgan, chetga chiqqan yot kishilar, har turli mamlakatlardan kelgan karvonlar, qo'shni podshohlar, ularning gaplari, ishlari haqidagi xabarlar va uzoq o'lkalardan bo'lib, mening dargohimga yuzlangan ulamo, fuzalo haqidagi so'zlarni to'g'rilik bilan menga yozib tursinlar. Agar bunga xilof ish tutgudek bo'lsalar, (bo'lib o'tgan) voqealarni yozmasalar, yozuvchining xabar yozgan barmoqlari kesilsin. Agar xabar yozuvchi biror sipohiyning xizmatini yashirsa yoxud xabarni boshqa libosga kiyintirib (yolg'on) yozgan bo'lsa, u holda uning qo'lini kessinlar. Agar yolg'on xabarni tuhmat yoki g'araz bilan yozgan bo'lsa, uni qatl etsinlar va yana amr etdimki, ushbu xabarlarni kunma-kun, haftama-hafta, oyma-oy mening arzimga yetkazib tursinlar»⁷⁶. Oradan necha asrlar o'tsa hamki, caltanat humkdorining ushbu talabi hozirgi davlatimiz rahbarining jurnalistlarga qo'yayotgan talablardan o'zgargani yo'q.

Harbiy jurnalistika uzoq tarixga ega bo'lgan jurnalistikaning bir bo'lagidir. Ushbu media tarmog'i harbiylar hayoti, faoliyati bilan bir qatorda harbiy mojarolarni to'g'ridan-to'g'ri yoki bevosita yoritishi kerak. Urushlar, diniy va etnik to'qnashuvlar, terrorizmga qarshi operatsiyalar haqida o'z auditoriyasini muntazam xabardor qilib borishi lozim. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari harbiy harakatlar davrida davlat siyosatini ilgari surish imkonini beradi.

⁷⁵ [Сафаров А. Харбий журналистика – жанговар сўз масъулияти // Ихтисослашган журналистика. IX жилд. – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2019. – Б. 388.](#)

⁷⁶ [Қаранг: Темур тузуклари, – Т.: «Ўзбекистон» НМИУ, 2016. – Б. 139.](#)

Shoʻrolar hukmronligi davrida mamlakatimizda chop etilgan harbiy nashrlardagi axborot integratsiyasiga doir ilmiy maʼlumotlar tarix fanlari nomzodi, dotsent P.V. Agapovning «Военная печать Туркестана в годы гражданской войны (1918-1920 гг.)» mavzusidagi dissertatsiyasidan topildi⁷⁷. P.Agapovning yozishicha, XX asr boshlarida butun harbiy matbuotning faoliyati sovet hokimiyatiga qarshi tashqi va ichki qurolli kurashni yengish, Sharqda inqilobiy qalʼa boʻlgan yosh Turkiston respublikalarini himoya qilishdek asosiy vazifani hal etishga qaratilgan. Barcha harbiy gazeta-jurnallardagi axborot integratsiyasi esa quyidagi vazifalarga yoʻnaltirilgan:

- 1) respublika qurolli kuchlarini mustahkamlash, ularda kommunistlar, harbiy komissarlar, partiya siyosiy apparatining rolini oshirish;
- 2) qoʻshinlarning harbiy intizomini va jangovar tayyorgarligini oshirish, front ortida birlikni mustahkamlash;
- 3) amerika-ingliz imperialistlari, Antanta tarafdorlari Kolchak va Denikin, oq polyaklarning agressiv siyosatini fosh qilish;
- 4) mahalliy tub aholi vakillarini qizil armiya safiga yollash kampaniyasini olib borish.

Turkiston harbiy matbuoti qizil armiya matbuotining ajralmas qismi boʻlib, asosan V.I. Lenin tomonidan butun sovet matbuoti uchun ishlab chiqilgan umumiy tamoyil va vazifalarga boʻysundirilgan. Turkistonda sovet harbiy matbuotining shakllanishida RKP (b) MK Turk byurosi, Turkkommissiya, mahalliy partiya, sovet va harbiy tashkilotlarning gʻoyaviy-tashkiliy faoliyati muhim rol oʻynagan⁷⁸. Binobarin, Turkiston harbiy matbuoti fuqarolar urushi yillarida qizil armiyada partiya siyosatining faol targʻibotchisi, Turkiston qurolli kuchlarini mustahkamlash, uning dushmanlari ustidan gʻalaba qozonishi yoʻlida tinimsiz kurashuvchi boʻlgan.

Turkistonning Markazdan uzoq vaqt izolyatsiya qilingani sababli harbiy matbuot katta iqtisodiy va siyosiy yordamga muhtoj boʻlgan. Buning oqibatida tahririyatlarning rivojlanish jarayoni sustlashgan. Tahririyatlarni milliy masala va xalqaro muammolarni hal qilish vositasi

⁷⁷ *Агапов П.В.* Военная печать Туркестана в годы гражданской войны (1918-1920 гг.). Дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Ташкент: Наука, 1967.

⁷⁸ Первая советская военная газета в Туркестана // *Общественные науки в Узбекистане.* – Ташкент, 1965, № 5. – Стр. 55-56.

sifatida rivojlantirish shartlilikidan kelib chiqib, Turkiston armiyasida rus tili bilan bir qatorda mahalliy xalqlar, qo'shni mamlakatlar xalqlari va xorijiy tillarda gazeta va jurnallar paydo bo'ldi. Tarixchi olim P.Agapov 1918-1920 yillarda chop etilgan o'sha Turkiston sovet harbiy gazetalari va jurnallarini quyidagicha turkumlagan:

markaziy nashrlar – «Krasnoarmeets», «Krasniy front», «Borets za kommunizm» va boshqalar;

front gazetalari – «Gornist», «Nasha frontovaya jizn'», «Boy za kommunizm», «Kommunar» va boshqalar;

armiya gazetasi – «Nabat revolyutsii»;

divizion (brigada) gazetalari – «Pravda» (Verniy), «Proletarskaya misl'», «Luch Vostoka»;

milliy nashrlar – «Kzil yul» jurnali, «Ishtakiyun», «Djanga urs», «Kzil yulduz», «Sadoi fukaro», «Yangi shark», «Shefor» gazetalari;

askar-internatsionalistlar uchun – «III Internatsional» jurnali, «Vsemirnaya revolyutsiya», «Krasnoe znamya», «Krasnaya gazeta» va boshqa gazetalari⁷⁹.

«Proletarskaya misl'» va «Yangi shark» gazetalari bosmachilar harakati va ularga qarshi qizil armiya tomonidan olib borilgan kurash taktikasi o'z aksini topgan. Bunday materiallar «Kommunisticheskaya misl'», «Yejenedelnik politrabotnika», «Voennaya misl'», «Kizil yul» jurnallarida ham chop etilgan. Jurnallar sahifalarida Turkfront qo'shinlaridagi partiyaviy-siyosiy hamda madaniy-ma'rifiy muassasalar ishlariga alohida o'rin ajratilgan.

Harbiy matbuotni amaliy boshqarishda M.V. Frunze, V.V. Kuybishev, D.A. Furmanov katta hissa qo'shgan. Davriy harbiy matbuot nashrlarida mahalliy hamda Markazdan kelganlar mutaxassislar A.F. Solkin, N.To'raqulov, P.I. Voitik; yozuvchi va jurnalistlar S.Ayniy, Xamza Hakimzoda, B.Lavrenev, A.Kolosov, P.Drujinin, A.Zonin, V.Kapel'nitskiy, A.Donskiy, G.Sviling, K.Hakimov, V.Karpich, I.Baskakov, K.Troyanovskiy, D.Stratulenko, V.Ulyanovskaya, A.Savin va boshqalarning xabar va maqolalari muntazam bosilgan.

⁷⁹ *Agapov P.B.* Военная печать Туркестана в годы гражданской войны (1918-1920 гг.). Дисс. на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Ташкент: Наука, 1967. – С. 25-26.

Turkiston mahalliy harbiy jurnalistlari ushbu davrning o‘ziga xos sharoitlarida mehnatsevarlik va tezkorlik namunalari ko‘rsatib, qisqa, ammo keng qamrovli tahliliy maqolalar, siyosiy sharhlar va harbiy sharhlar yozish ko‘nikmalarini rivojlantirdilar. Ular markaziy «Pravda», «Izvestiya», «Bednota» gazetalarida bosilgan materiallarni taqdim etish usullaridan ijodiy foydalandilar, xalq ommasiga mahalliy va xalqaro axborot uzatishning eng samarali vositasi sifatida murojaatlar, shiorlar shakllarini keng qo‘lladilar.

Inqilobdan keyingi dastlabki yillarda sovet harbiy matbuoti bosib o‘tgan yo‘lni tahlil qilar ekan, uning faol namoyandalaridan biri Boris Lavrenev 1922-yilda: «Inqilobning o‘ta kuydiruvchi va tozalovchi alangasi timsolida bizning matbuotimiz dunyoga keldi. Ishchilar va dehqonlar qizil armiyasining yuragi, miyasi va ovozi bo‘lgan matbuotimiz o‘sib, mustahkamlandi»⁸⁰, deb yozgani ayni haqiqatdir. Ilk milliy harbiy matbuot nashrlaridan keyin chiqqan boshlagan «Krasnoarmeyskaya gazeta» (1921-1922 y.), «Krasnaya zvezda» (1922-1938-y.), «Frunzevets» (1938) gazetalarini ham targ‘ibot apparati vazifasini o‘tagan. Harbiy jurnalist va olim A.Safarovning yozishicha, sho‘rolar davrida O‘zbekistonda chop etilgan harbiy nashrlar boshqa davriy matbuot singari shakllana borgan bo‘lsa-da, mustabid tuzum ko‘zlagan siyosiy, iqtisodiy va mafkuraviy maqsadlarga xizmat qilishi bilan, avtoritar matbuotga xos jihati bilan xarakterlanadi»⁸¹.

Keyinchalik mamlakatimizda chop etilgan «Turkiston viloyatining gazetasi», «Sadoi Turkiston», «Taraqqiy», «Xurshid», «Shuhrat» kabi gazetalarda harbiy jurnalistikaga yaqin maqolalar chiqib turgan. XX asr boshlarida o‘zbek tilida chop etilgan gazeta-jurnallarda harbiy hayotning juz‘iy tasviri uchrasa-da, O‘zbekistonda harbiy jurnalistikaning navbatdagi faol evolyutsion fazasi Ikkinchi jahon urushi yillariga borib taqaladi. O‘zbek harbiy jurnalistikasi tarixiy ildizlari asosini bir qo‘lda qurol-u bir qo‘lda qalam bilan bitib qoldirgan o‘zbek jurnalistlarining ijod namunalari muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Misol uchun, front gazetalarida

⁸⁰ Лавренев Б. Рожденная в суровых боях. В помощь работникам местной печати. – Т., 1963, № 1-2.

⁸¹ Сафаров А. Ҳарбий нашрларда мустабид тuzum кўзлаган мақсад ифодаси (Ўзбекистонда шўролар давридаги ҳарбий нашрлар мисолида) // Ўзбекистонда хорижий тиллар. 2020. – № 1 (30) – С. 166–181. <https://doi.org/10.36078/1585596433>.

ishlagan Mirzakalon Ismoiliy, Nazir Safarov, Zinnat Fatxullin, Ibrohim Rahim, Mumtoz Muhammedov, Nazarmat, Adham Rahmat, Meli Jo‘ra, Adham Hamdam va boshqalar o‘zbek jangchi-bahodirlarining mardlik fazilatlarini yoritishda yosh qalamkashlarga namuna bo‘lganlar. Ular shiddatli janglar borayotgan joylarda, qorli okoplarda, qalin o‘rmonlarda, botqoqliklarda razvedka so‘qmoqlarida, otishmalar avjiga chiqqan vayrona shahar va qishloqlarda, jang taqdiri hal bo‘layotgan maydonlarda jangchilarimiz bilan birga bo‘lgan, ularning jasorati, fidoyiliklarini yozgan⁸².

Ikkinchi jahon urushi yillarida fotograflar, kino tasvirchilar ham Ittifoq xalqlari zobitlarining o‘lmas jasoratini tasmalarga muhrlab, g‘alabaning o‘ziga xos syujeti va obrazini namoyish etgan holda axborot integratsiyasi jarayonlari tarkibida muhim rol o‘ynagan. Bunday mutaxassislar soni 250 nafardan ortiq bo‘lib, ular orasida taniqli o‘zbek kinohujjatchisi Malik Qayumov, foto va xronikal tasvirchilar Mamatqul Arabov, Olim Rahimov, Ergash Hamroyev, Nishon Otaxonov Kalinin frontidagi ijodiy guruh safida ishlagan. Rjevsk g‘arbida polkovnik M.Busarevning jangga tayyorgarlik ko‘rishi, so‘ng hujumga o‘tishi, vayron bo‘lgan tanklar, yonayotgan uylar, yaradorlar, xullas, dahshatli urush manzaralarini Malik Qayumov shundoqqina yonidan turib, tasvirga olgan. G‘izillab o‘tayotgan daydi o‘qlar go‘yoki tasvirga olishda bir tomondan jiddiy xavf tug‘dirib, xalaqit qilsa, boshqa tomondan kadrning tabiiy chiqishini ta‘minlagan. Shuningdek, ular 1-Belorussiya frontida bo‘lib o‘tgan barcha hodisalar, ko‘plab askarlarning chekinishi, mag‘lubiyat alami, qayg‘usi, o‘zlarini yo‘qotib qo‘ygan og‘ir ahvoli, azoblanayotgan yaradorlarning jon berishini tasvirga olgan. Biroq bu materiallarning hammasi ham ommaviy syujetlarga kiritilmasdi. Sababi fotosurat va hujjatli film oldiga qo‘yilgan talablardan biri uning haqqoniyligi bilan birga targ‘ibot xarakteri aks etishi, askarlar va xalqning ruhini ko‘taradigan, g‘alabaga ishonchini oshiradigan bo‘lishi shart edi⁸³.

Harbiy matbuot tizimi deganda, nafaqat barcha harbiy nashrlarning yig‘indisi va ular orasidagi bog‘liqlikni, balki barcha turdagi davriy nashrlarning harbiy xarakterdagi axborot-kommunikatsiya vazifalarini

⁸² Шамсутдинов Р. Сўз Ватан учун жангга чорлайди // Водийнома, 2019. № 3 (14). – Б. 5.

⁸³ Ўша манба.

bajarishdagi aniq, yakdil maqsadini tushunamiz. Uning ishlash imkoniyatlarini belgilovchi omillarni ajratib ko'rsatish mumkin. Xususan, sobiq Ittifoq tarkibida turli davrlarda kuchli harbiy ma'muriy-hududiy birliklar, respublikalar uzoq vaqt faoliyat yuritib, barcha harbiy tuzilmalar o'z bosma nashrlariga ega edi, ular vaqtga qarab o'zlariga yuklangan vazifalarni bajargan. Ushbu gazetalar siyosiylashganiga qaramay, Markaziy Osiyoda harbiy davriy nashrlarning asoschisi edi, chunki ular birinchi navbatda jangovar tayyorgarlik va davlat mudofaasining samaradorligini oshirish, harbiy xizmatchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash vazifalarini bajargan⁸⁴.

Harbiy sohaga ixtisoslashtirilgan ommaviy axborot vositalarining xabarlari ma'lum bir davlat himoyasini ta'minlash bilan bir qatorda jangchilarning aniq, tezkor va kerakli axborotlarga bo'lgan ehtiyojini qondirish zarurligini tasdiqlaydi. Armiyada tarqatish uchun mo'ljallangan bosma materiallarning funktsional xususiyatlarini hisobga olgan holda, jangovar tayyorgarlikdan tashqari, ofitserlar va askarlarning hayotiy ehtiyojlaridan kelib chiqib, foydali va qiziqarli ma'lumotlar ham uzatilishi kerak. Bunday yondashuv armiya yangiliklariga qiziqadigan oddiy fuqarolar e'tiborini ham harbiy OAVga jalb etish imkonini beradi.

Harbiy sohadagi axborotlarni shu yo'nalishga ixtisoslashgan jurnalistlar yozadilar. Ushbu jiddiy, siyosiy ahamiyatga molik bo'lgan yo'nalishni yaxshi bilmay, qalam tebratish turli ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli eng avvalo, harbiy jurnalist kimligi hamda qanday ishlarni amalga oshirishi kerakligi haqida to'liq bilib olish zarur.

Tadqiqotchilarning «harbiy jurnalistika» tushunchasiga berilgan ta'rif va ilmiy qarashlari urush, nizo va olovli nuqtalardan axborot berish, uni yoritish motividan kelib chiqqan. Hozirgi kungacha harbiy jurnalist bu harbiy harakatlar paytida harbiy qo'shin, aviatsiya va dengiz floti bilan birgalikda harakatlanadigan va ommaviy axborot vositalarida harbiy to'qnashuv, urush jarayonlarini yoritadigan jurnalist deb izohlanadi⁸⁵.

Harbiy jurnalistikaning tinchlik davrida, mustaqillik yillarida rivojlanishini tadqiq etish jarayonida «tinchlik jurnalistikasi» («peace

⁸⁴ Рожков А. Тенденции развития военной печати Республики Казахстан. Алматы, 1998. – С. 10.

⁸⁵ <https://ru.wikipedia.org/wiki>. Мурожаат вақти: 20.11.2021.

journalism») atamasiga duch keldik. Harbiy jurnalistikaning G'arb olimlari tomonidan ilgari surilgan bu atama mamlakat osoyishtaligini targ'ib qiladigan, ehtimoliy ziddiyatlarni bartaraf etish, tinch yo'l bilan hal etishga hissa qo'shadigan, matbuotning ijtimoiy mas'uliyat nazariyasiga asoslangan maxsus uslubi sanaladi. Ommaviy kommunikatsiya nuqtai nazaridan ilgari surilgan bu kontseptsiya realizmdan kelib chiqib, kuchli, barqaror chiziqli media effektlarga asoslanadi⁸⁶. Avtonom tizimdan farqli o'laroq, urushni tinch yo'l bilan hal etishda yetakchi ishtirokchi bo'lib emas, faol targ'ibotchi sifatida qatnashish tinchlik jurnalistikasining vazifasi hisoblanadi. Chunki mamlakatning tashqi siyosati yoki mudofaa salohiyati bilan shug'ullanuvchi vazirlik va idoralardan ko'ra, medianing potentsial ta'siri nisbatan cheklangan. Shunday bo'lsa-da, qurolli mojarolarni tinch yo'l bilan hal qilishga munosib hissa qo'shadi. Boshqa ommaviy axborot vositalariga qaraganda, urush va mojarolar haqida ko'proq fikr yuritsa-da, tinchlik jurnalistikasini barqaror va yanada muvozanatli nuqtai nazarni ilgari suradigan jurnalistika deb ta'riflash mumkin.

Chunki u tinchlik davrida harbiy sohani har tomonlama qamrab, urush va zo'ravonlikning oldini olish, ehtimoliy sabablari va oqibatlarini aniqlash, tahlil qilishga intiladi. Ammo bunda media muhiti harbiy hayot haqida jozibali xabarlar va ma'lumotlar bilan to'ldiriladi, degani emas. Aks holda tinchlik targ'iboti ishontirish spektrini shakllantiribgina qolmay, uning teatrlashtirilishi, voqelikning aktyorlar, tayyor ssenariy, rekvizit va kostyumlar bilan bajarilishiga olib keladi. Natijada harbiy ma'muriyatning jamoatchilik bilan aloqalari ritorik tamoyillarga asoslanib, harbiy OAV «ishontirish jurnalistikasi» vazifasi bilan shug'ullanadi, tizimdagi jamoatchilik nazorati turli ommaviy ko'ngilochar tadbirlar hamda hisobot uchun ishlaydi.

Zamonaviy harbiy jurnalistika mamlakat milliy xavfsizligini ta'minlash bo'yicha yagona davlat siyosati doirasida ish ko'radi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Mudofaa doktrinasiga ko'ra, mamlakat mudofaasi – O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, hududiy yaxlitligi, aholisining tinch hayoti va xavfsizligi himoya qilinishini ta'minlovchi

⁸⁶ [Thomas H.](#) Journalists as peacekeeping force? Peace journalism and mass communication theory. Journalism studies. Oxford Bibliographies, 2010. – P. 183.

nafaqat siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy-huquqiy, tashkiliy tusdagi, balki **axborotga** oid chora-tadbirlar tizimini ham o‘z ichiga qamrab oladi⁸⁷. Shu bois zamonaviy harbiy jurnalist Mudofaa doktrinasida belgilangan asosiy strategiya va tayanch tushunchalar mohiyatini bilishi kerak. Misol uchun, qurolli mojaro va harbiy mojaroni ko‘pchilik bir xil sinonim tushuncha deb hisoblaydi. Ammo qurolli mojaro davlatlar o‘rtasidagi (xalqaro qurolli mojaro) yoki bir davlat hududi doirasidagi (ichki qurolli mojaro) qarama-qarshi tomonlar o‘rtasidagi iqtisodiy, siyosiy, milliy, etnik, diniy va boshqa ziddiyatlarni hal etish maqsadidagi miqyosi cheklangan qurolli to‘qnashuv (harakat, janjal) bo‘lib, bunda urush holati e‘lon qilinmaydi. Harbiy mojaro esa davlatlar o‘rtasidagi yoki davlatning ichki qarama-qarshiliklarini harbiy kuch qo‘llagan holda hal etish shaklidir. Bu qurolli kurash olib borishning barcha turlari, jumladan, urushlar va qurolli mojarolarni qamrab oladi⁸⁸. Harbiy tajovuz deganda esa, respublika suvereniteti, hududiy yaxlitligi va davlat mustaqilligiga qarshi harbiy kuchni qo‘llash tushuniladi.

Harbiy jurnalistika Qurolli Kuchlarning rivojlanish jarayoniga hamnafas, hatto bir qadam oldinda bo‘lishi kerak. Gazeta va jurnallar nafaqat sohada amalga oshirilgan ishlar va bosib o‘tilgan yo‘lni ko‘rsatadi, shuningdek, bu yo‘lda harbiy xizmatchilarning manfaatlarini ifodalaydi. Buning uchun O‘zbekiston hamda jahonning harbiy salohiyati, jangovar holatini o‘rganish, hisobga olish juda muhim. Bundan tashqari, u alohida ixtisoslashgan ijodiy faoliyat shakli bo‘lib, vazifalari, tamoyillari va samaradorligi nuqtayi nazaridan muammolar, qarama-qarshiliklar yo‘q emas. Mamlakat Qurolli Kuchlari va mudofaasini takomillashtirish, harbiy xizmatchilarning jismoniy, axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasi bilan bog‘liq vazifalarni hal etish harbiy axborotga bo‘lgan talabni kuchaytiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Салиева, М. К. (2020). ПРИНЦИПЫ ИНФОРМАЦИОННО-ПРАВОВОЙ СВЯЗИ И ШКОЛЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ. *European Journal of Humanities and Social Sciences*, (4), 10-18.

⁸⁷ Ўзбекистон Республикасининг «Мудофаа доктринаси тўғрисида»ги қонуни. Электрон ресурс: www.lex.uz/doc/3495885. Мурожаат вақти: 21.11.2021.

⁸⁸ О‘sha manba. – Б. 3.

2. Artikova, M. (2015). Los problemas culturales de aprender: La lengua española por los estudiantes uzbekos. In *La enseñanza del español en el contexto de las artes y la cultura: actas del XLIX Congreso Internacional de la Asociación Europea de Profesores de Español (AEPE), celebrado en Ávila (España), del 21 al 25 de julio de 2014* (pp. 127-132). Asociación Europea de Profesores de Español (AEPE).
3. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
4. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
5. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
6. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
7. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

YANGILIKLAR TARJIMALARINING TARJIMADAN KEYINGI TAHRIRLASH USULLARI BO‘YICHA TADQIQOTLAR

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461204>

Sayyora QUROLOVA,

TDSHU o‘qituvchisi,

Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +99890 013 40 19;

E-mail: snow64795@gmail.com

Annotatsiya. *Mashina tarjimasining tarjimadan keyingi tahrir usuli tarjimonlarning ish samaradorligini samarali oshiradi, shu qatorda umum jahon tillarining hizmatida keng qo‘llaniladi. Ushbu maqola tarjimadan keyingi tahrirlashning, yangiliklar tarjimasida ishlatilishini qisqacha yoritib berib, ko‘p qo‘llaniladigan tarjimadan oldingi va keyingi tahrirlash usullarini umumlashtiradi.*

Kalit so‘zlar: *yangiliklar tarjimasi; mashina tarjimasi; post-tahrirlash;*

Аннотация. *Метод постпереводческого редактирования машинного перевода эффективно повышает эффективность работы переводчиков и широко используется в обслуживании всех языков мира. В этой статье кратко рассматривается использование редактирования после перевода при переводе новостей и обобщаются наиболее часто используемые методы редактирования до и после перевода.*

Ключевые слова: *Перевод новостей; машинный перевод; постпереводческое редактирование;*

Abstract. *The post-translation editing method of machine translation effectively increase the work efficiency of translators, and is widely used in the service of all world languages. This article briefly covers the use of post-translation editing in news translation and summarize the most commonly used pre- and post-translation editing techniques.*

Key words: *News translation; machine translation; post-editing;*

Yangiliklarni tarjima qilishning har qanday usulidan qat’i nazar, dolzarbligi asosiy talabidir, tarjima tezligi esa yangiliklarning dolzarbligiga erishishning muhim vositasi bo‘lib keladi. Masalan Biels&Bassnett (2011:91) aytib o‘tganidek, “Tezlik sifat kabi juda muhimdir, u sifatning bir qismidir [32,115]. Yangiliklar matnining chiqishi biroz noto‘g‘ri bo‘lishi mumkin, balkim mukammal ham bo‘lmasligi mumkin, lekin tezlik bo‘lishi kerak. Tezlik yangiliklarni tarjima qilish

jarayonining ajralmas qismidir.” Tezlikka urg‘u berish, yangiliklar tarjimasining umumiy tarjimadan farq qiladigan xususiyatlaridan biri bo‘lishi mumkin. Albatta, tezlikni ta’kidlar ekanmiz, aniqlikni ham unitmasligimiz lozim. Asl matnning mazmuniga, keltirilgan faktlariga sodiq bo‘lishimiz, asl matnning ma’lumotlarini o‘z xohishimiz bilan buzmasligimiz kerak. Hattoki tahrir qilishda ham uni kontekstdan olib tashlash yoki qisqartirib tashlash mumkin emas. Bu yangiliklar tarjimonlari uchun asosiy talab hisoblanadi. Professional yangiliklar tarjimonlari qanday qilib yangiliklarni tez va to‘g‘ri turli xil tillararo va madaniyatlararo tarqatishi mumkin? Mashina tarjimasining tarjimadan keyingi tahrirlash usuli bunga samarali natija bera oladi.

Tarjimadan keyingi tahrir. Mashina tarjimasining (PE) tarjimadan keyingi tahrirlashi dunyo tillari xizmati sohasida katta qo‘llanishga erishgan. Shu sababli ko‘pgina yirik kompaniyalar va muassasalar o‘zining tarjimadan keyingi tahrirlash guruhidan foydalanishadi, bularga: Microsoft, SDL, international, TAUS (tarjima avtomatizatsiyasi foydalanuvchisi Society) va boshqalar. Common Sense Adversary firmasi tomonidan taqdim etilgan “2016-yilda til xizmati imperiyasi” hisobotiga ko‘ra, 2016-yilda mashina tarjimasidan keyingi tahrirlash til xizmatlari bozorining 3,94 foizini tashkil qilgan va til xizmatlarini ko‘rsatuvchi provayderlarning 25,39 foizi til xizmati tarjimadan keyingi tahrir xizmatini taqdim etadi.⁸⁹ Bundan tashqari ushbu aytib o‘tilgan xizmatning porloq kelajagi bor deb hisoblashgan, shu orqali “Post-tahrirlash asosiy oqimga aylanadi” nomli mavzuda tadqiqot hisobotini e‘lon qiladi.

Barcha tarjimadan keyingi tahrir ma’lum bir maqsadlarga ko‘ra mashina tarjimasining asl nusxasini qayta ishlash va o‘zgartirish jarayonini bildiradi. Shu jumladan u tarjima (til) xatolarini tuzatish, mashina tarjimasining aniqligi va o‘qilishini yaxshilashni o‘z ichiga oladi. Ular orasida tahrirlash va qayta ishlash darajasi turli omillar bilan belgilanadi, jumladan, o‘quvchining taklifi, o‘quvchining talabi, hujjat turi, mashina tarjimasini chiqishi sifati, hujjatning xizmat qilish muddati va boshqalar. Tahrirlash darajasiga ko‘ra, tarjimadan keyingi tahrirni yengil post-tahrirlash va to‘liq tahrirlashga bo‘lish mumkin [10,110]. Birinchisi

⁸⁹ Anonymous. The accept project [DB/OL]. Retrieved from <http://www/accept-project/eu/,2012-05>.

odatda ma'lumotni o'zlashtirish uchun mo'ljallangan, shu bilan birga ichki tarjimaga tegishli bo'ladi, ikkinchisi odatda ma'lumot tarqatish uchun va tashqari tarjima turiga kiradi. Tatsumi shunday nuqtai nazarni ifodalaydi, ya'ni asl matnning ma'nosi to'g'ri yetkazilganligi, tarjima tili grammatikasiga mos kelishi, tarjima estetikasi va uslubidan qat'i nazar, o'quvchiga tushunarli bo'lishi kerak [8,104]. Post-tahrirlashning asosiy tamoyillarini, shuningdek, eng kam tahrirlash kuchini ishlatish, tushunarli bo'lgan tilda mashina tarjima qilingan ma'zmunli va to'g'ri matnni o'z ichiga oladi. Tarjimadan keyingi tahrirning o'ziga xosligi bu uning muayyan bir vaziyati orqali belgilanadi, masalan tarjimadan keyingi tahrirlashning maqsadi va darajasi, til turi va mashina tarjimasi tizimlarining ishlashi va o'ziga hos xususiyatlari. Xitoyning xorijiy tarjimadan keyingi tahriring tadqiqotlari 30 yildan ortiq tarixga ega.⁹⁰So'ngi o'n yil ichida Xitoy davlati ichida tarjimadan keyingi tahrirlarga katta e'tibor bera boshlashdi, ba'zi maqolalar birin-ketin nashr etila boshladi, lekin ularning aksariyati umumiydir. Masalan: Vey Changhong, Chan Chunbo va boshqalar tarjimadan keyingi tahrirning o'ziga xos qo'llanilishini va uning tahrirlarini tayyorlashni o'rgandilar. Tarjimadan keyingi tahrir tarjimonlarning ish samaradorligini sezilarli darajada oshirishi va loyiha siklini qisqartirishi mumkinligini hisobga oladigan bo'lsak, u yangiliklarni, ayniqsa, ma'lumotlarni yetkazadigan yangiliklarni tarjima qilish sohasida ham juda foyda keltiradi. Elmin & Carl (2014) professional tarjimonlarning 90 soatlik tarjimadan keyingi tahriri va tarjimoni taqqoslab, ularning ma'lumotlarini o'rganib chiqdi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, tarjimadan keyingi tahrirlash to'liq qo'lda tarjima qilishdan 25% samaraliroqdir. Bu ham ma'lum darajada Tarjimadan keyingi tahrirni professional yangiliklar tarjima qilish sohasidan to'liq foydalanishi, inson va mashina birgalikdagi afzalliklaridan ham to'liq foydalana olishi, va shu orqali yangiliklar tarjimonlarining ish tartibini yangilashi mumkinligini ko'rsatib keldi.

⁹⁰ LDC (Linguistic Data Consortium). Post Editing Guidelines for BOLT Machine Translation Evaluation [DB/OL]. Retrieved from <https://www.lde.upenn.edu/sites/www.lde.upenn.edu/files/bolt-pl-post-editing-guidelines-c1.2.pdf>, 2012.

Yangiliklar tarjimasini tahrirlashdan keyingi amaliyot.

Tarjimadan keyingi tahrirlash tarjimadan oldingi tahrirni istisno etmaydi. Tarjimadan oldin tahrirlashning asosiy maqsadi mashinalarga aniqroq tarjima qilish imkonini berish va shu orqali tarjimadan keyingi tahrirlovchilarning ish kuchini kamaytirishdir. Boshqacha qilib aytadigan bo‘lsak, tarjimadan oldingi tahrirlash tarjimadan keyingi tahrir uchun xizmat qiladi yoki tarjimadan oldingi tahrir keng ma’noda, ayniqsa, to‘liq tahrirlash uchun tarjimadan keyingi tahrirning ajralmas qismidir.

Tarjimadan oldin tahrirlash. Tarjimadan oldin tahrirlash mashina tarjimasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xatolarni kamaytirish va mashina tarjimasining aniqligini oshirishga yordam beradi. Tarjimadan oldin tahrirlash vositalariga asosan quyidagilar kiradi: boshqariladigan tildan foydalanish (Controlled Language), uzun gaplarni segmentatsiyalash, gap tartibini sozlash, olmoshlarni almashtirish, noaniqlikni hal qilish, jumla komponentlarini qo‘shish va o‘chirish, sinonimlarni almashtirish va boshqalar. Agar bir necha tillardagi yangiliklar bir vaqtning o‘zida nashr etilsa, yangiliklar yozish uchun boshqariladigan tillardan foydalanish, shubhasiz, mashina tarjimasini va tarjimadan keyingi tahrirga ko‘proq yordam beradi. Biroq, yangiliklar tarjimonlari ko‘pincha nashr etilgan yangiliklarga duch kelishadi va boshqariladigan tarjimani amalga oshira olmaydilar. Ular faqat tarjimadan oldin tahrirlash uchun boshqariladigan tillardan foydalanishlari mumkin. Tarjima oldidan tahrirlashning boshqa usullarining aksariyati boshqariladigan tilda yozishning asosiy talablarini ham aks ettiradi. Shu bilan birga ingliz tilidagi uzun va murakkab jumlar uchun asosiy jumlaning to‘liq va uzluksiz ifodalanishini amalga oshirish, ushbu jumlaning grammatik darajasini va qiyinligini kamaytirish uchun tarjimadan oldin tahrirlash paytida interjentsiyalar kabi o‘rnatilgan komponentlar ham o‘chirilishi mumkin. Agar tarjimon o‘chirilgan qo‘shimchani muhimroq deb hisoblasa, uni alohida tarjima qilish ham mumkin. Yangiliklar tarjimasini asosan kompilyatsiya shaklida amalga oshirilganligi sababli o‘chirish usullari, jumladan, ayrim ikkinchi darajali iboralar, paragraflar va jumladan ko‘proq foydalaniladi. Bu o‘chirish vazifalari tarjimadan oldingi tahrir bosqichida ham bajarilishi mumkin.

Tarjimadan keyingi tahrir. Tarjimadan keyin tahrirlash doirasi asosan quyidagilarni o‘z ichiga oladi: kishilar, joy va atamalarning nomlari

to'g'ri va izchil qo'llanilganligini tekshirish; So'zlarning tarjimasini to'g'ri va bir ma'noli bo'lishi, aniq kontekstga mos kelishi, mo'ljallangan sintaksis va ifoda odatlariga mos kelishi; Madaniy yoki mafkuraviy nizolar bor yo'qligi va hokazo; Yangilik tarjimasining tarjimadan keyingi muharrir birinchi navbatda tarjimaning ishonchliligi, ob'ektivligini ta'minlashi, mashina tarjimasini natijasida kelib chiqqan manba matnining noto'g'ri talqin qilinishini bartaraf etish choralarini ko'rish, va tarjima qilingan matnni o'quvchilarga grammatik jihatdan to'g'ri tarjimasini yetqazib berilishini ta'minlashi kerak. Bular esa tarjimaning o'qilishi yoki nafisligini oshirishdan ko'ra muhimroqdir. Yangiliklar tarjimalari qaysidir kanal orqali ommaga e'lon qilinishi kerakligini inobatga olsak, umuman olganda, ular to'liq tahrirdan keyin amalga oshiriladi. Biroq, yangiliklarning dolzarbligi cheklanganligi sababli, ma'lumotlarning maqbulligi va ishonchli uzatilishi sharti bilan tarjimaning grammatikasiga, uslubiga, uyg'unligi va yozuv odatlariga qo'yiladigan sifat talablariga nisbatan erkinroq bo'lib, yangiliklar tarjimasining samaradorligi va uning tarqatish tezligini kafolatlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Anonymous. The accept project [DB/OL]. Retrieved from <http://www/accept-project/eu/2012-05>.
2. Bielsa, E. & S. Bassnett. Translation in Global News [M]. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2011.
3. Elming, J. & M. Carl. Investigating user behavior in post-editing and translation using the CASMACAT workbench [A]. In O'Brien, S. (ed.). Post-editing of Machine Translation: Processes and Applications [C]. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2014.
4. LDC (Linguistic Data Consortium). Post Editing Guidelines for BOLT Machine Translation Evaluation [DB/OL]. Retrieved from <https://www.lde.upenn.edu/sites/www.lde.upenn.edu/files/bolt-pl-post-editing-guidelines-c1.2.pdf>, 2012.
5. Tastumi, M. Post-Editing Machine Translated Text in a Commercial Setting: Observation and Statistical Analysis [D]. Dublin: mDublin City University, 2010.
6. 魏长宏, 张春柏. 机器翻译的译后编辑[J]. 中国科技翻译, 2007 (3).
7. Hamidov, X., & Abduraximova, D. (2019). Приведение фразеологизмов в переводе с японского на узбекский. *Sharqshunoslik*, 4(4), 100-112.

-
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
 9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE* Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
 10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
 11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
 12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

HINDISTON MATBUOTI HAQIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461214>

Gulnoza NAZRULLAYEVA, TDSHU tayanch doktoranti,
Toshkent, O‘zbekiston. Tel: +99899 828 53 46;
E-mail: gulnoza90@list.ru

Jayrona NOMOZOVA, TDSHU 3-kurs talabasi,
Toshkent, O‘zbekiston. Tel: +998 95007 20 37;
E-mail: jayronanomozova76@gmail.com

Annotatsiya. *Maqolada mustaqillikning dastlabki yillarida Hindistonning yetakchi gazeta-jurnal assotsiatsiyalarining shakllanishi va rivojlanishi jarayonlari, Hindiston matbuotida kapital markazlashuvining xususiyatlari ko‘rib chiqilib, Hindiston media sanoatining hozirgi bosqichdagi o‘rni tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *matbuot, gazeta, jurnal, media, OAV.*

Аннотация. *В статье рассматриваются процессы формирования и развития ведущих газетно-журнальных объединений Индии в первые годы независимости, особенности централизации капитала в индийской прессе, дан анализ положения индийской медиаиндустрии на современном этапе.*

Ключевые слова: *Пресс, газета, журнал, СМИ.*

Abstract. *The article examines the processes of formation and development of the leading newspaper and magazine associations of India in the first years of independence, the features of the centralization of capital in the Indian press, and analyzes the position of the Indian media industry at the present stage.*

Key words: *Press, newspaper, magazine, mass media.*

*Jurnalist erkin bo‘lishi uchun u
axborot tashkilotini boshqarishi va
unga egalik qilishi kerak.*

Arnab Goswami

Asosiy qism: Vaqtli matbuot nashrlari sonining o‘sib borishi bo‘yicha Hindiston duyoda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Mamlakat hududida 49 ming 145 nomda gazeta va jurnallar chop etiladi. Chunonchi, o‘tgan asrning oxirgi yillarida ularning soni 46 ming 655 tani tashkil qilgan bo‘lsa, bugunga kelib, qisqa vaqt ichida ular soni 5,34 foizga ko‘paygan. Hindiston matbuoti uchun ko‘p tillilik xos bo‘lib, mamlakat hududidagi matbuot nashrlari 100dan ziyodroq tillarda chop etiladi.

Vaqtli nashrlarning eng ko‘pi – 19.865 tasi hindiy tilida, 7.715 tasi ingliz tilida, 2.848 tasi urdu tilida chiqariladi. Kundalik gazetalar kashmir tilidan tashqari Hindistonning qariyb barcha tillari (dialektlari)da nashr qilinadi. Vaqtli matbuot mamlakatning barcha shtat va hududlarida chiqadi. Kundalik gazetalarni chiqarish bo‘yicha Uttar Pradesh shtati yetakchilik qiladi. XXI asrning dastlabki yillarida hind gazetalarining umumiy adadi 12 milliardni tashkil qilgan [1].

Mamlakatda hozirga qadar OAV orasida matbuot o‘z yetakchiligini qo‘ldan bermay kelmoqda. Matbuot nashrlarining xarakteri turlicha bo‘lib, ular har xil ijtimoiy, milliy, iqtisodiy kompaniyalar bilan bir qatorda aynan matbuot uchun ixtisoslashgan yirik tashkilotlar yordamida ham chiqadi. Jumladan, “Indian Newspaper Society” (INS - “Hind gazetalari jamiyati”) tomonidan mamlakat miqyosida 733 ta matbuot nashri chop etiladi. Ulardan 338 tasi kundalik, 105 tasi haftalik, 56 tasi haftada 2 marotaba, 54 ta oylik nashrlar va yana boshqa turdagi nashrlar. Uning gazetalari orasida eng yirigi va mashhuri “Indian Today” (“Bugungi Hindiston”) 410,055 adadga ega [5,640].

Hindistondagi eng yirik matbuot nashrlariga quyidagilarni kiritish mumkin (adadlar 1996-yil ma’lumoti):

“Molyanan Monashara” - 811.639 nusxa

“Gujarot Samachar” - 680.517 nusxa

“Tayms of India” - 988.676 nusxa

“Sandin” - 537.083 nusxa

“Sandi Tayms” - 1.090.453 nusxa.

“Hindu” - 536.438 nusxa.

“Ananda Bazar Patrike” - 503.604 nusxa [2, 4].

Hindiston qariyb 70 % aholisi savodsiz bo‘lgan mamlakat va bu albatta mamlakatda radio va televideniyaning rolini pasaytirmaydi. Hindistonda 48 tadan ortiq radiostansiyalar mavjud bo‘lib, ular turli mahalliy hududlar sharoitidan kelib chiqib, o‘sha hududlar uchun nisbatan asosiy bo‘lgan 80 dan ortiq dialektda o‘z dasturlarini uzatadi. Umum Hindiston radiosi yangiliklar, turli mavzudagi suhbatlar, qishloq aholisi uchun maxsus

eshittirishlar, munozaralar, musiqiy, adabiy hamda bolalarga bagʻishlangan eshittirish dasturlari bilan mamlakatda mashhur. Kalkutta, Bombay, Madras va Dehli kabi markaziy shaharlarda bir qator tijoriy radiokanallar ham faoliyat koʻrsatishadi. Ular dasturlarining asosini reklamalar hamda xorijiy auditoriyaga moʻljallangan dasturlar muhim oʻrin egallaydi [3].

Hindistonda ilk telestansiya 1959-yilning 15-sentyabrida ochilgan. 1960-70 yillarda Dehli va Bombayda, 1974-yilga kelib Madras, Kalkutta va Kanpurda telemarkazlar birin-ketin ishga tushdi. Televideniye nodavlat tashkilot maqomini ola boshladi. 1976-yilning aprelidan davlat televideniyesi umumhindiston radiosidan ajralib chiqdi va “Durdarshan” deb nomlana boshladi.

Soʻnggi yillarda mamlakatdagi mavjud ommaviy savodsizlikni kamaytirish va bu yoʻlda yuzaga kelishi mumkin boʻlgan axborot taqchilligining oldini olish maqsadida 1980-90 yillarda televideniye sohasida jiddiy ijobiy oʻzgarishlarni amalga oshirishga erishildi. Mazkur oʻzgarishlar televideniye sohasiga davlat mablagʻi bilan birga xususiy sarmoyalarni jalb etishni yoʻlga qoʻyish va provard natijada yangi texnik-texnologiya va kadrlar malakasini oshirish masalalarining oson hal boʻlgani bilan izohlanadi [4].

Hindiston televideniyesi faoliyati va dasturlarini mamlakat boʻylab tez tarqalishiga bir qator jiddiy toʻsiqlar mavjud. Bulardan biri aqolining qariyb 70 foizi qishloq joylarida yashaydi va koʻpchilik qishloqlar elektrlashtirilmagan yoki elektr taʼminoti borasida qali ham jiddiy kamchiliklar bartaraf etilmagan.

Hozirgi vaqtda Hindiston televideniyeidagi dasturlarning uchdan bir qismi dam olish, 20-25 %i maʼrifiy, 20 %i axborot va qolgani ijtimoiy va boshqa jiddiy masalalarga bagʻishlangan [6].

HINDISTON GAZETALARI VA ULARNING ASOSCHILARI

Hindistonning ilk gazetolari	
Gazeta nomi	Asoschisi

Bengal Gazette	J.K.Hickey
Kesari	B.G.Tilak
Maratha	B.G.Tilak
Sudharak	G.K.Gokhale
Amrita Bazar Patrika	Sisir Kumar Ghosh and Motilal Ghosh
Vande Mataram	Aurobindo Ghosh
Native Opinion	V.N.Mandalik
Kavivachan Sudha	Bhartendu Harishchandra
Gujarotdagi ilk gazetalar	
Rast Goftar	Dadabhai Naoroji
New India (Weekly)	Bipin Chandra Pal
Statesman	Robert Knight
Hindu	Vir Raghavacharya and G.S.Aiyar
Sandhya	B.B.Upadhyaya
Vichar	Lahiri Krishnashastry Chiplunkar
Hindu Patriot	Girish Chandra Ghosh
Som Prakash	Ishwar Chandra Vidyasagar
Jugantar Patrika (Bengali)	Bhupendranath Datta, Barinder Kumar Ghosh, Abhinash Bhattacharya

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI(REFERENCES)

1. Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 10. Журналистика. 2006. №5
2. Vidura, New Delhi. 2005. N 3. P. 4
3. The Hindu, New Delhi. 2005. 9 June.
4. The Hindu. 2005. 22 Aug.; The Asian Age, New Delhi. 2005. 24 Sept.
5. India 2004, New Delhi. P. 532; India 2005. P. 540-542; India 2006. P. 640.
6. History of journalism in India. *School of Distance Education*. New Delhi. 2011.
7. Fatxutdinova, I. A. (2021). TARJIMADA EKVIVALENTLIKNING MULOQOT MAQSADINI IFODALASH VOSITALARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(Special Issue 2), 140-149.

-
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
 9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
 10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
 11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
 12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

YANGI O‘ZBEKISTONDA “UCHINCHI RENNESANS” POYDEVORINI YARATISHDA OAVNING AHAMIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461230>

Ruxsora ELMURATOVA,
TDSHU tadqiqotchisi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998 94 625 88 29;
E-mail: ruxsora@internet.ru

Annatatsiya. XXI asr – shiddatkor, tezkorlik, axborot va axborot texnologiyalari asri, intellektual resurslar yuksak texnologiya hamda zamonaviy bilimlar insoniyat taraqqiyotining asosiy hal qiluvchi omillariga aylanayotgan davr bo‘lib turibdi.

Kalit so‘zlar: Zamonaviy O‘zbekiston, prinsip, kommunikatsiya, islohot, huquq, globallashuv, ijtimoiy siyosat.

Аннотация. XXI век – век стремительности, скорости, информации и информационных технологий, интеллектуальных ресурсов, высоких технологий и современных знаний становящая главными решающими факторами развития человечества.

Ключевые слова. Современный Узбекистан, принцип, коммуникация, реформа, глобализация, социальная политика.

Summary: The 21st century is the century of swiftness, speed, information and information technologies, intellectual resources, high technologies and modern knowledge, becoming the main decisive factors in the development of mankind.

Keywords. Modern Uzbekistan, principle, communication, reform, globalization, social policy.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida ta’kidlanganidek, “Hech shubhasiz, o‘z kuchimiz va imkoniyatlarimizga bo‘lgan ishonch bizni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishdek ezgu maqsad yo‘lida birlashtirib, yanada kuchli va mustahkam qilmoqda. Bu intilishlar ulkan amaliy ishlarga aylanib, buyuk xalq harakati tobora kengayib bormoqda. Bunday qudratli safda bo‘lishning o‘zi katta baxt, katta sharafdir” – deyiladi [1]. Bu yerda ilg‘or qarashlarning keng rivoj topgan huquqiy axborot kommunikatsiyasini o‘zida aks ettiradi. Tajribali tarixiy davr

muammolari, asarlarda kengroq ta'riflanadi, ular hayotda tanish bo'lgan va odatiy bo'lgan kundalik va nafaqat kundalik aloqada bo'ysunadilar. Ushbu o'zgarishlar huquqiy tartibga solish sohasidagi eski va yangilari, uning qonuniyligi, samaradorligi, shuningdek, huquq siyosatining mumkin bo'lgan istiqbollari to'g'risida bizning muammolarimiz va fikrlarimizning tuzilishida sezilarli darajada o'z aksini topgan.

Xo'sh axborot globallashuvi jadal davom etayotgan hozirgi davrda davlat va jamiyat boshqaruvida axborot huquqiy kommunikatsiya qanday o'rin tutadi? Ta'bir joiz bo'lsa, axborotlashgan jamiyatning u yoki bu unsurlari amalda qo'llanilayaptimi? Qo'llanilgan bo'lsa, ular qanday shakllarda hayotga joriy etilmoqda?

Bugungi ijtimoiy zarurat asrimiz kishilari, jumladan, soha mutaxassisleri oldiga shu singari savollarni qo'ymoqda. Zero, bugungi kunda davlatimiz jamiyatni boshqarishda o'ziga xos tajribalar to'plagan tabiiy. Qolaversa hech bir jamiyatni ijtimoiy, huquqiy axborot kommunikatsiyasiz tasavvur qilib bo'lmaydi, jamiyatda ro'y berayotgan o'zgarishlar va yuksalishlar davrida xuquqiy axborot kommunikatsiyasini xalqimiz ma'naviyatining bir ko'rinishi, zamonaviy axborotlashgan jamiyatning o'ziga xos ildizlari sifatida o'rganish dolzarb vazifa sanaladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Albatta biz rejalashtirayotgan barcha o'zgarishlarning nihoyatda ko'p qirrali va o'ta muhim ekanini men chuqur tushunaman, biroq yo'limizda qanday to'siq va qiyinchiliklar, keskin va dolzarb muammolarga duch kelsak ham, shoshma-shosharlik bilan, pala-partish qarorlar qabul qilishga, yaxshi o'ylab ko'rilmagan hatti-harakatlarga yo'l qo'yishga haqqimiz yo'q" [2.54].

Jahon siyosatida axborot kommunikatsiyasining davlat boshqaruvidagi ahamiyati davlat tashqi siyosatidagi roli bilan bog'liq hokimiyatning demokratik tamoyillariga doir muammolarni davlat va jamiyat boshqaruvidagi ahamiyati sathida o'rganish hamda uni anglash zarurati filologiya sohasida ham jiddiy masalalarni kun tartibiga qo'ymoqda. Jahon madaniyatining yuksak namunalari joriy asrga kelib, global ilmiy muammo doirasida o'rganilayotgani sir emas. Jarayonda gumanitar sohalarda mazmunan mukammal, sifat jihatidan o'ta yangi

ilmiy tadqiqotlar olib borish uchun imkoniyatlar yetarli. Bundan unumli foydalanayotgan jurnalistika ilmi ham o‘z ob’ektiga yangi nigoh bilan qarash, axboriy-huquqiy kommunikatsiyaga oid muammolarni chuqurroq anglash yo‘lidan bordi.

Ijtimoiy muhit hamisha adabiy-ma’naviy, madaniy hayot bilan chambarchas bog‘liq holda bo‘ladi. Bugungi davr kishilari ongu tafakkuri, ruhiyatidagi yangilik va o‘zgarishlar birlamchi holatda, huquqiy, madaniy, ma’naviy, axborot kommunikatsiyasi tarmoqlarida o‘z aksini topadi. Ayniqsa, davlat va jamiyat boshqaruvida ancha murakkab hamda sinchkov yondashuvni talab etadigan huquqiy axborot kommunikatsiyasi, uni keng ko‘lamli tadqiq etish masalasi jurnalistika oldida turgan dolzarb muammodir.

Jurnalistikada bu sohadagi eng muhim vazifa axborot olish to‘g‘risidagi huquq va jamiyat boshqaruvida huquqiy axborotning ahamiyati bilan bog‘liq. Shu o‘rinda ta‘kidlash zarurki, axborot huquqi – axborotni (axborot resurslarini) yaratish, undan foydalanish, harakatlanishi va muhofaza qilish sohasidagi jamoat munosabatlarini tartibga soluvchi huquqiy normalarning vujudga kelayotgan tarmoqlararo tizim bo‘lib, Qonun hujjatlarining umumiy majmuasidan zamonaviy jamiyatni axborotlashtirish jarayonlarining kuchayishi va alohida kompleks tartibga solishni talab qiluvchi axborot munosabatlarining ahamiyati ortib borishi bilan bog‘liq tushuncha, kompyuter texnologiyalari, kengroq aytadigan bo‘lsak zamonaviy rivojlangan texnologiyalar, sohada ma‘lumotlarni nafaqat elektron shaklda, balki har qanday shaklda mavjuddir.

Axborot huquqi - bu huquq sohasidagi jurnalistik tekshiruvlarni ham o‘z ichiga oladigan tarmoq bo‘lib, axborotni xavfsiz qondirishni ta‘minlash maqsadida axborot aylanishi, axborot resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish, axborot tizimlarini yaratish va ulardan foydalanish bilan bog‘liq axborot sohasidagi jamoat munosabatlarini tartibga soluvchi huquqiy normalar yig‘indisidir.

Dastlab "axborot" - odamlar tomonidan og‘zaki, yozma yoki boshqa usulda (odatiy signallar, olov, bayroq, mayoq va ranglar tarzida paydo bo‘lganligi va keyinchalik, texnik vositalar va boshqa usullar yordamida) uzatiladigan axborot, XX-asr o‘rtalaridan boshlab “axborot” atamasi

odamlar, inson va mashina, mashina va mashina o'rtasidagi axborot almashinuvini o'z ichiga olgan umumiy ilmiy tushunchaga aylandi, hayvon va o'simlik dunyosida signallar almashinuvi, belgilarning hujayradan hujayraga, organizmdan organizmga o'tishi (masalan, genetik ma'lumotlar); kibernetikaning asosiy tushunchalaridan biri (Axborot – so'zi lotin tilidan olingan bo'lib, informatsiya, bu tarjimada ma'lumot, aniqlik, tanishtirish ma'nolarini bildiradi). Zamonaviy dunyoda axborot eng muhim manbalardan biri va shu bilan birga, insoniyat jamiyati rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir.

XX-asr o'rtalarida fan sifatida vujudga kelgan informatika kibernetikadan ajralib chiqib, semantik axborotni olish, saqlash, uzatish va qayta ishlash usullari sohasida tadqiqotlar bilan shug'ullanadi. Ushbu tadqiqotlarni hayotga joriy etishda asosan huquqiy axborot kommunikatsiyasining ahamiyati nihoyatda katta hisoblanadi.

Bir so'z bilan aytganda, "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tashabbusi bilan davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarida amalga oshirilgan tub islohotlar va tadbirlar kishilarda ishchanlik kayfiyatini yanada kuchaytirdi va fuqarolik pozitsiyasini qat'iy mustahkamladi, davlat va jamiyat boshqaruvida har bir kishining ishtirokini kengaytirdi" [3.54]. Shu o'rinda yana bir misol, "O'zbekiston Respublikasining **"elektron hukumat to'g'risida"** qonuni qonunchilik palatasi tomonidan 2015 yil 18 noyabrda qabul qilingan va Senat tomonidan 2015 yil 3 dekabrda ma'qullangan bo'lib o'sha qonunning 4-moddasida belgilab qo'yilganidek, Elektron hukumatning asosiy vazifalari: Davlat organlari faoliyatining samaradorligini, tezkorligini va shaffofligini ta'minlash, ularning mas'uliyatini va ijro intizomini kuchaytirish, aholi va tadbirkorlik sub'ektlari bilan axborot almashishni ta'minlashning qo'shimcha mexanizmlarini yaratish; ariza beruvchilar uchun mamlakatning butun xududida davlat organlari bilan o'zaro munosabatlarni elektron hukumat doirasida amalga oshirish bo'yicha imkoniyatlar yaratish; o'z zimmasiga yuklatilgan vazifalar doirasida davlat organlarining ma'lumotlar bazalarini, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalini va Elektron davlat xizmatlarining yagona reyestrini shakllantirish [4].

Axborot vositalari taraqqiyotida huquqiy kommunikatsiyasining oʻrni va ahamiyatini koʻrsatish muhim muammo sifatida qoʻyildi. Darhaqiqat, davlat va jamiyat boshqaruvida axborot huquqiy kommunikatsiyasi muammosini oʻrganish muayyan davr jurnalistikasining poetik koʻlamini belgilashda ham muhimdir. OAVda yuzaga kelgan yangi maʼnaviy muhit dunyoqarashimizni keskin oʻzgartirdi. Bu narsa oʻz navbatida axborot kommunikatsiyasiga, davlat boshqaruviga boʻlgan munosabatning yangilanib, badiiy tafakkurimizda muayyan oʻzgarishlar hosil boʻlishiga ham sabab boʻldi. Bugungi zamonaviy davrning oʻziga xos boʻlgan qonunlari, farmonlari jurnalistlar qalbini toʻlqinlantirgan, ularni davlat va jamiyat boshqaruvida huquqiy jihatlarini anglashga undaydigan ijtimoiy tamoyillar, hayot haqiqatlari oʻzgardi, shu tariqa ommaviy aloqa vositalarida evolyutsiya yuz berdi.

Xalqaro maydonda OAVda huquqiy kommunikatsiya tizimini tadqiq etish, milliy gʻurur va uni anglash zarurati, bugungi globallashuv jarayonlari bilan uygʻunlashgan holda milliy huquqiy axboriy aloqa mohiyatiga yanada chuqur kirib borish, orqali uning jahon adabiyoti tamaddunidagi munosib oʻrnini asoslash, OAVga kuchli taʼsir oʻtkazgan davlatlar merosini oʻrganish dolzarb vazifalardan biri. Mustaqillik davrida OAVning bir necha asrdan ortiq vaqt ichida maydonga kelgan namunalarini qayta koʻrib chiqish, yangilanayotgan, axboriy uslubda havola etilayotgan huquqiy kommunikatsiyani oʻziga mos nazariy tamoyillar kontekstida oʻrganish muhimdir. Bu esa OAV haqida kompleks nazariy xulosalar chiqarishga turtki beradi. Ushbu nazariy muammo asosidagi ilmiy tadqiqot milliy tarix, buyuk mutafakkur ajdodlarimizning ideal hayot yoʻli, xalqona ruhiyat, shaxsning ijtimoiy va individual psixologiyasi, davr madaniy aurasini huquqiy talqin koʻlamida yoritib berish imkoniyatini yuzaga keltiradiki, bularning hammasi tadqiqot oldiga qoʻyilgan muammoning dolzarbligi va uning Respublika doirasida olib borilayotgan ilmiy ishlarning ustuvor yoʻnalishlariga muvofiq kelishidan dalolat beradi. Zotan, “Davlat va jamiyatning har tomonlama va jadal rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, mamlakatimizni modernizatsiya qilish, hamda hayotning barcha sohalarni liberallashtirishning ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida ijtimoiy sohalarni rivojlantirish belgilab olingan” [5]. Oʻzbekiston

Respublikasining innovatsion iqtisodiyotga o'tish sharoitida sezilarli darajada rivojlanish jarayoni oshib borishi, ijtimoiy himoyalangan davlat huquq-tartibotini, axborot jamiyatini shakllantiradi. «Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar» [6,73], degan konstitutsiyaviy qoida aynan davlat idoralari va lavozimli, muayyan hokimiyat vakolatlariga ega bo'lgan shaxslar tomonidan fuqarolarning haq-huquqlari va erkinliklarini ta'minlash faoliyati, ularni muhofaza etish bilan bog'liq burchlarini anglatadi. Bu sub'ektlarning rag'batlantiruvchi sohasiga ta'sir etuvchi huquqiy axborotga bo'lgan talablar, huquqiy matnlarning o'ziga xos vositalar, qoidalar va huquqiy metodlar, amaldagi huquqiy shartlar va tuzilmalar sub'ektiv huquqlar va huquqiy majburiyatlar to'g'ri bajarilishini, umuman, huquqiy tartibga solish mexanizmini umumlashtirishga yordam beradi.

Huquqiy munosabat sub'ektlari, Internet, elektron ma'lumotlar bazasi o'rtasida elektron aloqa vositalaridan konstruktiv foydalanish ko'p jihatdan huquqiy aloqa tabiati va yo'nalishidagi o'zgarishni oldindan belgilab beradi. Amaldagi qonunlar “Elektron hujjat aylanishi”, “Elektron hukumat”, “Elektron ta'lim va sog'liqni saqlash” tushunchalarini aks ettiradi. Elektron shaklda hisobotlarni soliq va boshqa tartibga soluvchi organlarga taqdim etish, sud hokimiyatiga murojaat etish, davlat organlari bilan arizalarni rasmiylashtirish tartibi interfaol tarzda amalga oshirilmoqda. Shu nuqtai nazardan, eng dolzarb masalalar huquqiy axborotni yig'ish, saqlash, qayta ishlash va tahlil qilish uchun samarali tizimni yaratishda paydo bo'ladi; uning tezkor monitoringini amalga oshirish, bunday axborot tizimlarining to'g'ri ishlashini ta'minlash uchun tartibga solish, tashkiliy va uslubiy asoslarni shakllantirish mamlakat huquqiy kommunikatsiya jarayonlarining yanada rivojlanishiga yordam beradi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, bu davrning rivojlanish yuksalish kabi g'oyalarga yo'g'rilgan tamoyillarida butun O'zbekiston xalqining orzu-umidlari va tinchlik xotirjamlik kabi asosiy maqsadi tarannum etiladi.

FO'YDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Mirziyoyev Sh.M. 29 dekabrda Oliy majlisga murojaatnomasi “Xalq so'zi” gazetasi 30.12. 2020y. 276 (7778)-soni.

2. Mirziyoyev Sh.M. Harakatlar strategiyasi 2017-2021 y. 2017 yil –shiddatli islohotlar yili. –T.: “Adolat”, 2018. –B. 54.
3. Mirziyoyev Sh.M. Harakatlar strategiyasi 2017-2021 y. 2017 yil –shiddatli islohotlar yili. –T.: “Adolat”, 2018. –B. 54.
4. Elektron hukumat to‘g‘risida. “O‘zbekiston Respublikasining “elektron hukumat to‘g‘risida” QONUNI qonunchilik palatasi tomonidan 2015 yil 18 noyabrda qabul qilingan va Senat tomonidan 2015 yil 3 dekabrda ma‘qullangan. <https://lex.uz/docs/2833860>.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-4947-son Farmoni// O‘zbekiston Respublikasi qonun xujjatlari to‘plami, 2017 yil, 6-son, 70-modda.
6. Yakubov Sh.U. Milliy huquqiy tizim va huquqiy qadriyatlar. Monografiya. – T.:SMI-ASIA, 2010. – B. 73.
7. Kushanovna, M. S. (2020). THE ROLE AND IMPORTANCE OF MASS COMMUNICATION IN THE FOREIGN POLICY OF THE STATE
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

MEDIA MATN TARJIMASIDA SO‘Z TANLASH MUAMMOSI (O‘zbek-arab tillari misolida)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461286>

Shamsiddin OBLOQULOV,

TDSHU 2-kurs magistranti,

Toshkent, O‘zbekiston.

Tel: +998950695252;

E-mail: obloqulovshamsidinxon@gmail.com

Annotatsiya: *Ommaviy axborot vositalarining tili xabar muallifining muayyan munosabatini ifodalash, ma’lum bir shakl va stilistik o‘zigaxoslikni yaratish, shuningdek o‘quvchilarni hayratda qoldirish uchun ishlatiladigan qisqartirilgan, jarangdor va hatto so‘zlashuv tilidan foydalanilganligini kuzatish mumkin mumkin. Shuningdek, ommaviy axborot vositalarining tili giperbola, litotalar, majoziy taqqoslash, metafora, metonimiya, allegoriyalar, evfemizm va boshqalar kabi stilistik vositalardan keng foydalanilmoqda. Maqolada axborot matnlarini tarjima qilishning o‘ziga xos tomonlariga nazar tashlandi.*

Kalit so‘zlar: *tarjima, axborot vositalari, axborot matnlari, o‘zbekcha*

Аннотация: *Можно заметить, что в языке средств массовой информации используется сокращенный, звонкий и даже разговорный язык, используемый для выражения определенного отношения автора сообщения, для создания определенной формы и стилистического своеобразия, а также для впечатления читателей. Также в языке средств массовой информации широко используются такие стилистические приемы, как гипербола, литография, образное сравнение, метафора, метонимия, аллегория, эвфемизм и др. В статье были рассмотрены особенности перевода информационных текстов.*

Ключевые слова: *перевод, СМИ, информационные тексты, узбекский язык.*

Annotation: *In recent years, it has been observed that the language of the media has used abbreviated, resonant, and even colloquial language to express a particular attitude of the author of a message, to create a certain form and stylistic identity, as well as to amaze readers. Also, the language of the media is widely used for stylistic means such as hyperbole, litotes, figurative comparisons, metaphores, metonymy, allegories, euphemisms and others. The article looks at the specifics of translating informational texts.*

Key words: *translation, media, information texts, Uzbek*

Bugungi kunda, ommaviy axborot vositalari nafaqat jamiyat hayotiga, odamlarning ongi va g'oyalariga, balki milliy til va madaniyatga ham ulkan ta'sir o'tkazayotgan bir paytda, OAV orqali berilayotgan ma'lumotni haqqoniy va tezkorligi tarjima qilish va insonlarga yetkazi juda ham muhim masala hisoblanadi. Matnni to'laqonli filologik idrok etish uchun lingvistik vositalarning o'zaro bog'liqligi va ularning badiiy adabiyot kontekstidagi xilma-xil estetik vazifasi masalasi nihoyatda muhimdir. Matnni estetik jihatdan tashkil etishda barcha birliklar ma'lum darajada ishtirok etsa-da, asosiy rol baribir tilning asosiy birligi sifatida so'zga borib taqaladi va uning atrofida boshqa barcha birliklar va tushunchalar tashkil topadi. Tilning boshqa jihatlarining ahamiyatini kamsitmagan holda aytishimiz mumkinki, badiiy ta'sir kuchi, eng avvalo, so'zdir.

Deyarli barcha janrlarda media matnlarning muhim xususiyatlaridan biri bu ulardagi xabar va ta'sir elementlarining kombinatsiyasidir. Ommaviy axborot vositalarining asosiy vazifasi axborotni uzatish deb hisoblanadi, ammo bu juda kamdan-kam hollarda neytral, ya'ni tinglovchi va o'quvchilarga ta'sir qilish elementlaridan xolis bo'ladi. Ko'p hollarda, ma'lumotlarning uzatilishi to'g'ridan-to'g'ri yoki til vositasi va nutq texnikasi bilan birga niqoblangan holda keladi. Bu tinglovchi va o'quvchilarni uzatilayotgan ma'lumotlarga, xabarga e'tiborni jalb qilish vositasi yoki xabarda ko'rsatilgan nuqtai nazarga undashga ya'ni ma'lum ta'sirga tushishga majbur qiladi. Haqiqiy professional tarjimon o'z tarjimasida axborotning o'zi va axborot vositalarining nisbatlarini sezishi va yetarli darajada etkazishi kerak. Ommaviy axborot vositasi tilning lingvistik va stilistik xususiyatlari, uning umumiyliigi uni boshqa funktsional uslublar tilidan ajratib turadigan xususiyatlar orasida ishlatiladigan vositalarni barqaror va klişe ifodalarning katta qismi, har xil jurnalistik qoliplar, leksiklashtirilgan metaforalar, standart atamalar va nomlar va boshqalar yuqori darajadagi standartlashtirilganligini aytib o'tish mumkin. Qabul qiluvchining e'tiborini jalb qilish, uzatilayotgan ma'lumotlarga munosabatni bildirish, baholovchi urg'u va hokazolarni ifodalash uslubi sifatida tilning ekspressivligiga misollar nutq kliklari va shtamlari, baholash epitetlari, o'quvchiga to'g'ridan-to'g'ri murojaat bo'lishi mumkin. Tilshunos olimlar doim sarlavhaning tilning muayyan

bir hodisasi sifatida tadqiq qilishga intilganlar. Olimlarning tadqiqotlarida sarlavhaning lingvistik mohiyati haqida bir qator nuqtai nazarlar ham uchraydi. Shunday nuqtai nazarlardan birida sarlavha gap bo‘lishi mumkin emas, chunki gap og‘zaki nutqda mutanosibi bo‘lgan til birligi ekanligi ta’kidlanadi. Bu fikrlarni rus tilshunosi A.A.Shaxmatova ham qo‘llabquvvatlab, sarlavhalarni sintaktik tadqiq qilishdan chiqarib tashlash kerak deydi.[3]

Yana bir arab tadqiqotchisi Rashid Abu Rayan sarlavhalar tarkibiga bag‘ishlangan tadqiqotida quyidagi turlarni ko‘rsatadi. 1) Sodda. Bir so‘zdan iborat. 2) Kombinatsiyalangan. Ikki yoki undan ortiq so‘zdan iborat. O‘z navbatida u quyidagi turlarga bo‘linadi. - sifat bilan kombinatsiyalangan (الصادق الفجر) - izofa birikmasi bilan kombinatsiyalangan (النسان حقوق) - predikativ aloqa orqali kombinatsiyalangan (نافع العلم) - bog‘lovchi orqali kombinatsiyalangan (... و السالم). (1 Aksariyat tadqiqotchilar sarlavha gazetaning matn tizimida o‘ziga xos kommunikativ jihatdan kuchli o‘ringa ega ekanligini tan olishadi, chunki u sintaktik tuzilishidan qat’iy nazar, nashr mazmuni haqida o‘quvchilarni xabardor qilish uchun xizmat qiladi. Arab tilidagi har bir gazeta materiali shakl va axborotni taqdim etish tartibi nuqtai nazaridan o‘zining ichki mikrotizimiga ega bo‘ladi: xabar matni (الجسم) va sarlavha majmuasi (العناوين). Sarlavhalar majmui o‘z navbatida bir qator unsurlarga ega bo‘ladi: sarlavhalar (العناوين), sarlavhausti va sarlavhaosti sarlavhalar (الفرعية العنوين), kirish matnlari (الصدر). (2 Biz o‘z tadqiqotimiz jarayonida zamonaviy arab gazetasi sarlavhalarining asosiy sintaktik tuzilmalari ko‘rib chiqdik, sarlavhaning sintaktik tuzilishini tanlash muallifning kommunikativ niyatiga bog‘liq ekanligini ko‘rdik. Bundan tashqari, arab yozuvi konsonant yozuvlar sirasiga kiradi — bunday yozuvlarda so‘z ichidagi unlilar yozuvda ifodalanmaydi. Misol uchun, « Eski o‘zbek yozuvi» qo‘llanmasida keltirilgan « zolim», « g‘azab» so‘zlarining arab imlosida yozilishiga e’tibor bersak, « zolm» (5 tovush — 4 harf), « g‘zb» (5 tovush — 3 harf) shaklida yozilganini ko‘rishimiz mumkin. Bundan tashqari, o‘zbek tilida unlilar soni ko‘proq bo‘lgani holda, arab yozuvida unlilarni ifodalaydigan faqat uchta harf mavjudligini ham qayd etish lozim.

Demak, asrlar davomida ishlatilgan arab alifbosida « bir tovushga — bir harf» tamoyiliga amal qilingan, deya olmaymiz. Kirill yozuvida ham

bu tamoyilga qat'iy rioya qilingan, deyish qiyin. « Ya», « yu», « yo» (misol uchun, “yalpiz”, « yurt», « yomon») harflarining aslida ikki tovushni bildirishi, « ye» harfining o'rniga qarab bir yoki ikki tovushni bildirishi (masalan, « yengil» so'zida ikki tovush, « men» so'zida bir tovush), bitta « j» harfining ikkita tovushni ifodalashi (solishtirib ko'ring: « jiyda» — « jirafa»), « ng» harflarining o'ni kelganda ikki tovushni (« menga») yoki bir tovushni (« dengiz») bildirishi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Publitsistik uslub davrning eng muhim va dolzarb masalalarini o'quvchilarga, tinglovchilarga, tomoshabinlarga gazeta-jurnal, radio, televideniye orqali yetkazish, ommani jonlantirish, kishilarning ongiga atrofda sodir bo'layotgan voqealarni singdirish, ularning ijtimoiy qarashlarini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Ommaviy axborot vositalari (gazeta-jurnal, radio, televideniye)dir. Bu vositalarda qo'llaniladigan nutq uslubi publitsistik uslub hisoblanadi. Ushbu uslubning muhim xususiyati - axborot berish va ta'sir etish bo'lib, unda soddalik, ta'sirchanlik, tushunarlilik, adabiy til me'yorlariga qat'iy amal qilishga ahamiyat beriladi. Shuningdek, bu nutq uslubi targ'ibot-tashviqot ishlarini olib borishda qo'llanadi, ya'ni matbuot uslubi ommabop uslub hisoblanadi. [3, 10]

Publitsistik uslubning o'ziga xos xususiyati shundaki, u muayyan ijtimoiy masalalarga faol munosabatda bo'lishlik, hozirjavoblik, ta'sirchanlik belgilariga ega. Bunday nutq uslubi ijtimoiy masalalarga harakatchanligi tufayli, unda ijtimoiy-siyosiy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar ko'proq qo'llaniladi.

So'nggi yillarda ommaviy axborot vositalarining tili material muallifining ma'lum munosabatini (masalan, kinoyali) ifodalash, ma'lum obraz va uslubiy (masalan, hazil) effekt yaratish, shuningdek tinglovchilarni hayratda qoldirish uchun ishlatiladigan og'zaki, qisqartirilgan, jargon so'zlardan ham foydalanilmoqda. Shu tarzda o'quvchilarni jalb qilishni va xabarning ko'proq o'qilishini ta'minlashga erishish maqsad qilinadi.

Albatta bu xabarni tarjima qilishda so'zma-so'z tarjimani qo'llash yaramaydi. Frazeologizm va qochirma so'zlar (ham adabiy, ham og'zaki, xalq tilida) shu jumladan "shakli o'zgartirilgan" iboralar, jumboqlar,

maqollar (ko‘pincha "buzilgan" shaklda ham), keng qo‘llanilganligini ham uchratish mumkin. Shuningdek, ommaviy axborot vositalarining tili o‘z navbatida giperbola, litotika, majoziy taqqoslash, metafora, metonimiya kabi uslubiy vositalardan foydalanishga imkon beradi.

Media-matnlarning o‘ziga xos xususiyati va ayniqsa so‘zlar, iqtiboslar, tashbehtar va shaklan o‘zgargan iboralarga asoslangan sarlavhalarning tarjima muammosidir. Ko‘rinib turibdiki, bunday sarlavhalar, boshqa ko‘plab ekspresif elementlar singari, so‘zma-so‘z tarjima qilinishi mumkin emas. Asl matndagi ma‘nosini tarjimasi qilishda unga mos so‘z topish kerak. Agar bunday muammoning echimi topilmasa sarlavhani to‘liq o‘zgartirib, uni neytral, ammo ma‘nosi aniq va matn mavzusi bilan bog‘lash yaxshiroqdir.

Albatta, har qanday vaziyatga mos keladigan tayyor tavsiya va universal metodlar mavjud emas. Ammo agar tarjimon bunday muammolarga oldindan tayyor bo‘lsa, u tarjima qilingan matnning shu va boshqa xususiyatlarining mohiyatini, mazmunini, kommunikativ funksiyasini va uslubiy ta‘sirini tushunib yetsa, metafora va kinoya, jumboqlarni va boshqalarni qanday tarjima qilishni bilsa, uning tarjimasi yetarli darajada bo‘lishiga umid bor. Albatta, tarjimon talab qilinadigan kasbiy mahorat va tegishli ish tillariga ega bo‘lishi sharti bilan. Axborot matnini tarjima qilishda asosiy vazifa uning mazmunini o‘quvchiga eng aniq, tanish shaklda etkazish, ya‘ni nutqiy asarning vazifasini etkazishdir. Bunday matn stilistik cheklov bilan ajralib turadi bu turli tillarning axborot matnlarini o‘xshash bo‘ladi. Axborot matnlarini tarjima qilishning o‘ziga xos xususiyatlari gazetaning axborot xabarining sarlavhalari va tuzilishini uzatishda eng aniq namoyon bo‘ladi, bu ularni batafsil ko‘rib chiqish zaruriyatini keltirib chiqaradi. [4, 12]

Bundan tashqari, ularning birinchisi uzatiladigan ma‘lumotlarning eng muhim va muhim tarkibiy qismlarini o‘z ichiga olishi kerak. Yuqorida qayd etilgan xususiyatlar tarjima uchun eng zarurdir. Boshqa qat‘iy bo‘lmagan materiallarga o‘tishda tarjima qoidalari yanada moslashuvchan bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda ommaviy axborot vositalari (gazeta-jurnallar, radio va televideniya) ning tili hisoblangan publisistik nutq uslubi stilistik-uslubiy jihatdan boshqa nutq uslublaridan o‘zining tushunarlilik, aniqlik,

ta'sirchanlik va adabiy til me'yorlariga qattiq amal qilish kabi talablari hamda axborot tarqatish, tushuntirish, targ'ibot-tashviqot ishlarini amalga oshirish singari vazifalari va o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Salomov G', Tarjima tashvihlari. – T.: Adabiyot va san'at, 1963.
2. Tyureva L.S. Arabskiy yazyk. Lingvostranovedenie. Istoriya i kul'tura islama. — M.: Vostochnaya kniga, 2013.
3. Гранде Б.М. Арабская грамматика в сравнительно-историческом освещении. М.: 1963. 10-бет.
4. Mubarakova D., Yunusova N. A study of translation science initiating gender bias index and gender quotas ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH: 2021, Volume : 10, Issue : 5
5. Bakhromkhodjaevna, S. B. (2021). The concept of “Transfer” and its role in translation studies. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 10(3), 302-305.
6. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.
7. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.
8. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. *History of Translation in India*, 431.
9. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).
10. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

COMPARATIVE ANALYSIS OF LANGUAGE WORLD PICTURES AND NATIONAL-CULTURAL SPECIFICITIES THROUGH PHRASEOLOGICAL UNITS

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461300>

Pulatova Malika Botir kizi

Department of English Linguistics

2nd year master student

NUUZ.

Scientific adviser: Nazirova Sh.O.

Annotation: *The article discusses the meaning of phraseological units in the study of world culture. The issues of connection between language and culture are covered. The examples also show the reflection of culture based on phraseological units in the Uzbek and English languages.*

Key words: *Linguistics, world picture, language, semantics, national, grammar, culture, human, phraseological units*

Annotatsiya: *Maqolada dunyo madaniyatini o'rganishda frazeologik birliklarning ahamiyati haqida fikr yuritilgan. Til va madaniyat o'rtasidagi bog'liqlik masalalari yoritilgan. Shuningdek, o'zbek va ingliz tillaridagi frazeologik birliklar asosida madaniyatning aks ettirishi misollar orqali ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *Tilshunoslik, dunyo tasviri, til, semantika, milliy, grammatika, madaniyat, inson, frazeologik birliklar.*

Аннотация: *В статье рассматривается значение фразеологических единиц в изучении мировой культуры. Освещены вопросы связи языка и культуры. Также на примерах показано отражение культуры на основе фразеологизмов в узбекском и английском языках.*

Ключевые слова: *Лингвистика, картина мира, язык, семантика, национальность, грамматика, культура, человек, фразеологизмы.*

Phraseology is one of the branches of the science of language that studies the etymology, semantics, structure and functioning of phraseological units. In scientific linguistic literature, the term "phraseological unit" is considered in a broad and narrow sense. Some researchers attribute aphorisms, idioms, paremias and catchphrases to phraseological units. In the lexical composition of the language,

phraseological units occupy a significant place, since, they figuratively and accurately convey thought, reflect various aspects of reality.

Phraseologisms for the most part not only denote a certain phenomenon of reality, but also characterize it, give it a certain assessment. In a semantic sense, they correspond to unified concepts, expressing the meaning of objectivity, process, quality, property or method, have grammatical categories determined by morphological forms and syntactic function in a sentence, and reveal patterns in relation to the general system of language, which are manifested in lexical compatibility, stylistic and emotionally expressive coloring of meaning and synonymous connections. Winged words are traditionally viewed as a means of figurative and expressive literary speech. The name of the term goes back to the work of the ancient Greek poet Homer, in whose poems "Iliad" and "The Odyssey" it occurs more than once: He uttered a winged word. We exchanged winged words among themselves quietly. The figurative expression of Homer, which arose from the association of pronouncing a word, as a flight to the ear of a hearer from the mouth of a speaker, has become a term of linguistics. They denote short quotations, figurative expressions, sayings of historical figures, names of mythological and literary characters that have become common nouns, characteristics of historical figures, which have entered our speech from literary sources, etc. Popular sayings, sayings, all kinds of figurative expressions, both literary and everyday origin, can also be attributed to winged words.

Metaphoricity, emotionality, evaluativeness, expressiveness - all these qualities of phraseological units give our speech brightness, imagery and expressiveness. The etymology and semantics of the phraseological fund of the language is directly related to the cultural and historical experience of the people. The phraseology reflects ideas related to work, life and culture of the people.

Phraseologisms are used in everyday speech, in works of art and in journalism. They give the language a special expressiveness, unique originality and often have a bright national character

L.Elmslev identifies three types of dependencies: interdependence (or interdependence), in which one term implies the existence of another and vice versa; one-sided dependencies (or determinations), in which one member assumes the existence of another, but not vice versa; and looser dependencies (or constellations) in which both terms do not presuppose the existence of each other*. The theory of dependencies of L. Elmslev is very close to the theory of relations

N. S. Trubetskoy.⁹¹The dependencies identified by L. Elmslev, in contrast to the relationships established

N. S. Trubetskoy for phonological analysis, are linguistic abstractions. When selecting them, L. Elmslev does not take into account the significance of those binary formations that are combined by one or another type of dependence.

Dependencies between various components of phraseological units are the most important characteristic of their lexical composition. The lexical composition of phraseological units is heterogeneous. In some phraseological units, all components are constant, i.e. irreplaceable. The irreplaceability of components can be combined with morphological and positional variance. In other phraseological units, substitution of components is possible. In some phraseological units, variance can be combined with the normative replacement of pronouns by variable elements, while in others such a replacement is possible without variance. In all cases, the invariance of the meaning of phraseological units is preserved. Thus, the selected dependences are specific for phraseological units, they reflect the unity of constancy and variability inherent in any phenomenon.

⁹¹ Трубецкой Н.С. Основы фонологии/Пер.с нем.А.А. Холодовича; Под ред. С.Д.Кацнельсона.М.:Аспект пресс,2000-стр182-183

In view of the foregoing, we single out two groups of phraseological dependencies: 1) non-transformational and 2) transformational dependencies. Within each of these groups, in turn, four types of dependencies are distinguished.

Non-transformational dependencies are distinguished according to the principle of the ratio of constant and replaceable components of phraseological units at the same level, i.e. at the level of a phrase or sentence⁹².

Transformational dependencies are singled out according to the same feature, i.e., according to the ratio of constant and replaceable components, with the only difference that these ratios are distinguished both at the level of the phrase and its transform of the sentence and are accompanied by morphological and syntactic changes opinions.

The name of each type of dependence contains the word "constant", meaning: 1) the presence of a constant, irreplaceable significant component (or components) to express this value; 2) the impossibility for any word that is part of a phraseological unit to become a leading member of a series within the framework of a structural-semantic model⁹³.

The selected dependencies distinguish phraseological units about variable combinations of words and compound words and are internal dependencies of the components of phraseological units.

At present time, people more and more often go out into the world, there are intercultural contacts. People have become more proficient in other languages for communication, so it becomes necessary for them to know the cultural component of the language. In this regard, recently, studies of the language in terms of its interaction with culture have become extremely relevant, in connection with which a new special direction has appeared, called cultural linguistics. Cultural linguistics, the development

⁹²Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Уч. пос. для интов и фак. иностр. яз.– 3-е изд., стереотип./А.В. Кунин. – Дубна: Феникс+, 2005. –стр 237-238.

⁹³ Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). Москва.: Высшая школа, 1970. 55 с.

of which began in the early 90s, is today one of the most relevant areas of modern linguistics, whose tasks include the study and description of the relationship and mutual influences of language and culture, language and folk mentality. It has to do with both cultural science and language science. Cultural linguistics studies the national and cultural semantics of linguistic units in order to understand them in their entirety of content and shades, to the extent that is as close as possible to their perception by the speakers of a given language and a given culture. In a word, this is an aspect of linguistics that studies the problem of reflecting national culture in a language. The most complete relationship "language - culture" is reflected in the works of W. von Humboldt, who wrote: "Man predominantly: he lives with objects as the language presents them to him. Each language describes the circle of the people to whom it belongs, the circle from which a person is given to leave only insofar as it enters the circle of another language. "

One of the linguistic units, an important component of which is cultural information, is a phraseological unit. The cultural components of phraseological meaning focus the value-semantic relations that have been established in a given ethnocultural community, and turn out to be a cultural form of the existence of knowledge. As a consequence, we can understand that phraseological units are a very valuable source of knowledge about the culture of the people and are a direct etymological reflection of the national and cultural specifics of a particular linguistic community, and that is why at this time phraseological units are the brightest linguistic unit of expression linguistic culture.

Phraseological units can be studied in cultural linguistics from positions without equivalence, reflection in their structure of mythologemes, historical facts, traditions and customs, imagery, value norms and behavior, etc. Thus, PU (phraseological units) is the most studied culturally-marked unit of the language, since PU reflect the national-cultural specifics of the language, its originality. The phraseological unit captures the rich historical experience of the people, it reflects ideas related to work, life and culture of people. The study of

phraseology is a necessary link in the assimilation of the language, in improving the culture of speech. The correct and appropriate use of phraseological units gives speech a unique originality, special expressiveness, accuracy, imagery. That is why, the task of our research includes the analysis of phraseological units from the point of view of their national and cultural specifics⁹⁴. As the analysis of our material has shown, phraseological units with a component of a body part are also of particular interest for linguoculturological studies. This group of phraseological units is a clear example of the action of not only linguistic, but also extralinguistic factors in the language. It is during their analysis that it is possible to identify both common features inherent in the human community, regardless of linguistic affiliation, and specific features due to purely extralinguistic factors. The main element of any comparison is the identification of identical (integral) and distinctive (differential) features of the compared phenomena. The postulate of identities and differences in language, formed by F. de Saussure, underlies a number of the most important methods of language analysis - opposing, field, transformational, component, etc. "As a result of formal and semantic comparison and opposition, members of language systems of any scale - grammatical paradigms, antonymic pairs, etc., and vice versa, an exhaustive description of any individual linguistic phenomenon presupposes the allocation of a set of various aspects, forms, meanings and other differences in it, and on the other hand, the inclusion of this phenomenon in various communities on the basis of some identities - formal, semantic, functional, etc. "⁹⁵ Comparison of specific phraseological units provided researchers with material for generalizations in various directions: in translation theory, in phraseography theory, in comparative typological studies.

Phraseological units with components of a body part can express the following conceptual features in two different languages:

⁹⁴ Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). Москва.: Высшая школа, 1970. 67 с.

⁹⁵ de Saussure, F. *Cours de linguistique generale*. Paris: Payot. 1995. P 76.

I. The psychological state of a person. This group refers to the description of feelings, emotional, psychological states of a person:

a) fear, fright:

Eng.: *white at the lips; have one's heart in one's mouth;*

Uzb.: *yuzidan rangi uchgan, yuzi oqarib ketdi;*

b) anger and rage:

Eng: give smb a black eye, black in the face; blue in the face; catch by the throat

; Uzb: *bo'g'zidan olmoq, yer yuzidan yo'qotmoq;*

c) aggressiveness, irritation, resentment:

Eng: red in the face; fed to the teeth; up to the eye; to become red in the face; black (blue) in the face; fly in the face;

Uzb: *yuziga sapchimoq;*

d) state of amazement, surprise:

Eng: to be blue in the face;

Uzb: *ko'zi chiqib ketay dedi, og'zi ochilob qoldi;*

e) embarrassment, shyness, shyness:

Eng: to redden to the roots of one's hair;

Uzb: *yuzi qizarib ketdi;*

f) human mood:

Eng: to get out of bed on the wrong foot;

Uzb.: *o'rnidan chap yoni bilan turmoq;*

g) sentimentality:

Eng: have smth. at heart; tender heart; it makes the heart bleed;

Uzb: *ko'ngliga olmoq; bag'ri qon bo'lmoq;*

h) value attitude towards someone:

Eng: the apple of one's eyes;

In world linguistics, research has been conducted in a number of areas, such as the interpretation of figuratively motivated phraseological units, their form and semantic relationship, the study of linguocultural tools and comparative analysis of the use of phraseological units in speech, their lexical-semantic and grammatical classification. being carried out. Comparative analysis of PU is the most optimal means of identifying the

national-cultural specifics of PU Phraseological units present in the language can be divided into the following groups: phraseological units related to place names, phraseological units expressing the human state of mind, phraseological units expressing the human state of mind, and so on. One of the important tasks facing linguists is the problem of structural morphological and lexical-semantic formation of phraseological units of phraseological units that express the mental state of man in English and Uzbek.

CONCLUSION

Today in linguistics there are several different approaches to identifying the national-cultural component of phraseological units: 1) Linguistic and cultural direction, concentrated on the background knowledge of native speakers and on non-equivalent vocabulary; 2) A contrasting approach, the purpose of which is to identify not the general, as in the classical comparative method, but to identify the differences that make up the national-cultural originality of the phraseological equivalents of the compared languages; 3) The linguoculturological approach to the study of phraseology directs the researcher to the study of the ratio of phraseological units and signs in culture and actualizes the meaning of the system of standards, stereotypes, symbols, etc. to describe the cultural and national specifics of the phraseological system.

REFERENCES

1. Трубецкой Н.С. Основы фонологии/Пер.с нем.А.А. Холодовича; Под ред. С.Д.Кацнельсона.М.:Аспект пресс,2000-стр182-183
2. Кунин, А.В. Курс фразеологии современного английского языка: Уч. пос. для интов и фак. иностр. яз.– 3-е изд., стереотип./А.В. Кунин. – Дубна: Феникс+, 2005. –стр 237-238
3. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). Москва.: Высшая школа, 1970. 55 с.
4. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс). Москва.: Высшая школа, 1970. 67 с.
5. de Saussure, F. *Cours de linguistique generale*. Paris: Payot. 1995. P 76.
6. Abduraimova Anora Norbotaevna Linguaculturologic aspects of phraseological units with body parts in english, russian and uzbek languages emergent: JOURNAL

OF EDUCATIONAL DISCOVERIES AND LIFELONG LEARNING (EJEDL)
ISSN:2776-0995 Volume 2, Issue 5, May ,2021 p227,228,230

7. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. *Theoretical & Applied Science*, (8), 107-110.

8. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND'S VARDAAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. *THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука*, (12), 374-377.

9. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: *Historiography of Translation. History of Translation in India*, 431.

10. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА*, 3(4).

11. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, 10(4), 534-543.

MEDYA VE İLETİŞİMDE HABER TOPLAMA VE YAZMA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7461334>

Nihan Nur Yilmaztürk Torun,
Gazeteci ve Öğitmen,
Toshkent, O‘zbekiston
Tel: +998940716064;
nihhan94@hotmail.com

Annotatsiya. O‘tmishdan hozirgi kungacha ko‘plab universitetlarda ma‘lumot to‘plash va hisobot berish kursi sifatida o‘qitilgan. Aloqa va ommaviy axborot vositalari kabi bo‘limlarda tahsil olayotgan barcha talabalarga beriladigan ushbu kurs hozirda o‘ylagandan ham kattaroq ahamiyatga ega. Jurnalistika qoidalari ham milliy, ham mahalliy yangiliklardagi yangiliklar maqolalarida tez-tez buziladi. Buning asosiy sababi shundaki, nafaqat jurnalistika ta‘limini olgan shaxslar, balki hamma ham jurnalistika bilan shug‘ullangan. Biroq, yana bir muhim jihat shundaki, jurnalistika tahsilini olganlar ham tartib-qoidalarga amal qilmaydi, o‘zi ishlayotgan muassasaga amal qilmaydi, xatolarni qoida sifatida qabul qiladi va to‘plagan ma‘lumotlarini shu tarzda xabar qilishda davom etadi. Talabalar axborot yig‘ish va jurnalistika darslarida jurnalistika qoidalarini tushunib, tez-tez jurnalistika bilan shug‘ullansa, bunday muammolarning oldini olish mumkin bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Yangiliklarni yig‘ish va yozish darsi, yangiliklar xatolari, media va muloqot dasturi

Аннотация. Bilgi toplama ve raporlama konusu geçmiştен günümüze birçok üniversitede ders olarak verilmektedir. İletişim ve medya gibi bölümlere kayıtlı tüm öğrencilere verilen bu ders, şu anda sanıldığından daha büyük bir öneme sahiptir. Hem ulusal hem de yerel haberlerdeki haber yazılarında habercilik kuralları sıklıkla ihlal edilmektedir. Bunun temel nedeni ise sadece gazetecilik eğitimi alan bireylerin değil, herkesin habercilikle uğraşmış olması. Ancak bir diğer önemli nokta da gazetecilik eğitimi almış kişilerin bile kurallara uymayıp, çalıştıkları kuruma uymamaları, hataları kural olarak kabul etmeleri ve bu şekilde topladıkları bilgileri raporlamaya devam etmeleridir. Bu tür sorunların önüne geçilmesi, öğrencilerin habercilik kurallarını bilgi toplama ve habercilik derslerinde kavramaları ve haberciliği sık sık yapmaları ile mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Haber Toplama ve Yazma Dersi, Haber Yanlısları, Medya ve İletişim Programı

Аннотация. Проблема сбора информации и отчетности была предложена в качестве курса в нескольких университетах с прошлого по настоящее время. Этот курс, который предоставляется всем студентам,

обучающимся на таких факультетах, как коммуникации и средства массовой информации, имеет большее значение, чем считается в настоящее время. Правила сообщения новостей часто нарушаются в новостных статьях как в национальных, так и в местных новостях. Основная причина этого в том, что не только лица, получившие журналистское образование, но и все были вовлечены в репортажи. Однако еще один важный момент заключается в том, что даже люди, имеющие журналистское образование, не соблюдают правила, не следуют организации, в которой они работают, принимают ошибки как правило и продолжают сообщать информацию, которую они собирают таким образом. Предотвратить такие проблемы можно будет, если учащиеся на курсах по сбору информации и репортажам усвоят правила репортажей новостей, а также будут часто практиковать репортажи новостей.

Ключевые слова: Курс по сбору информации и отчетности, Ошибки при написании новостей, Программа по СМИ и коммуникации.

Abstract. The issue of information collection and reporting has been offered as a course at several universities from the past to the present. This course that is provided to all students enrolled in departments such as communications and media have more significance than it is currently believed to have. Rules of news reporting are violated frequently in news articles in both national and local news. The main reason for this is that not only individuals who receive journalism training but also everyone has been involved in reporting. However, another important point is that even people who have journalism training do not abide by rules, follow the organization they work for, accept mistakes to be the rule and continue report the information they collect this way. Preventing such problems will be possible by comprehension of news reporting rules by students in information collection and reporting courses and practicing news reporting frequently.

Keywords: Information Collection and Reporting Course, News Writing Mistakes, Media and Communication Program.

Giriş. Konuşma iletişim sürecinde ne kadar etkiliyse yazma eylemi de o kadar önemlidir. Doğru yazılmayan, kurallara uyulmayan bir metin çok farklı anlamlara yol açacağı için daha da farklı yönler konunun çekilmesine sebebiyet verecektir. Bu durum günümüzde yazılan haberlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Haberlerin birçoğu gelişigüzel, Türkçe anlatım ve dilbilgisi kurallarına uyulmadan, günlük konuşma dilinde yazılmaktadır. Hatta bazı hatalar var ki, sadece yazı dilinde yapılmaktan çıkmış, haber kanallarındaki spikerler ve muhabirler de canlı yayınlarda bu tarz hataları kullanmaktan geri

durmamışlardır. Oysaki her metinde zaten dikkat edilmesi gereken kurallara haber metinlerinde de dikkat edilmelidir. Çünkü haber metinleri toplumların hizmetine sunulur ve toplumlara yönlendirir. Yapılacak küçük bir hata dahi tüm toplumda yayılacağı için bunlar asla geri döndürülemez olacaktır. Gazetecilerin hatalarını yaydıkları görüşünden yola çıkarak yazılan haberlere hem Türkçe kullanımı açısından hem de haber yazma kuralları açısından yaklaşmak gerekmektedir. Dikkatli ve bilinçli yazılan her türlü haberde hata payı da o kadar az olacaktır. Türkiye’de yazılı basında yer alan haberlerdeki hatalar da benzerlik göstermektedir. Gerek ulusal gerekse yerel basın olsun, basın organlarındaki haberler incelendiğinde yapılan hataların genellikle bir haber kaynağının aktarılmasında kullanılan doğrudan ve dolaylı anlatım şekillerinin doğru biçimde yapılamaması olarak görülmektedir. Bu hata ise daha çok haberi yazan kişinin bu kullanımları bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Daha çok yerel basında karşılaşılan bir sorun olan kaliteli istihdam olmayışı sorunu bu durumu da etkilemektedir. Bu durumun önüne ancak Ulusoy’un “İletişim Fakülteleri’nden mezun olan profesyonel elemanların istihdamı bu basın kuruluşlarına ayrıcalık ve kalite kazandıracaktır” şeklindeki açıklamasıyla açıklayabiliriz [15, 112]. İletişim fakültelerinden ya da medya ve iletişim gibi kalifiye eleman yetiştiren programlardan mezun olan kişilerin istihdam edilmeleri haber ve haber yazmaya verilmesi gereken önemi de arttıracaktır. İyi bir haberin yazılması, içerik olarak kaliteli bir haberin oluşturulması için kalifiye elemanların eğitim alıp almamasına bakılması gerektiğini de altını çizmek gerekmektedir. Aksi takdirde günümüzde basın yayın organlarında devam eden haber yazma hatalarının önüne geçilmeyecek ve bu sorun artık tamamen bir sorunsal olarak kalmaya devam edecektir.

Haber tanımlamalarına genel bakış. Haberle ilgili tek bir tanım neyin haber olduğu ve gazetede neyin yer alacağı konusunda tam bir bilimsel formül yoktur [9, 36]. Bu nedenle haberin net ve herkes için kabul edilebilen bir tanımını yapmak zordur. Çünkü haber sürekli kendini geliştiren ve değiştiren bir yapıya sahiptir. Teknolojik gelişmelere de aynı ölçüde ayak uydurabilen haber, bu özelliklerinden

dolayı tanımı sürekli güncellenen bir olgu olarak kabul edilebilir. Kısaca daha önceki yıllarda haberin nasıl tanımlandığına bakmakta fayda vardır. Haberın Türkçe karşılığına “salık”, “duyuk” gibi sözcükler önerilmişse de günümüzde bu kavramlar yaygınlık kazanmamıştır. İngilizlerin “news”, Fransızların “information” dedikleri haber geniş bir biçimde irdelenecek olursa, “vaktinde verilen, toplumda çok kişiyi ilgilendiren ve etkileyen, anlaşılır bir dille anlatılan bir olay, fikir ya da kanıdır [16, 57-58]. Genel bir tanımla haber, “Bir olay, bir olgu üzerine edinilen, iletişim ya da yayın organlarıyla verilen bilgidir” [16, 57]. Schlapp’a göre [11: 17]; Haber, “güncel ve ilginç bir olayın, nesnel ve gerçeğe uygun bir biçimde sunulması” şeklinde de tanımlanabilir.” Haberın diğer tanımı ise; “Bireyi yaşamsal olarak ilgilendiren gelişmeler ve bu gelişmelere ilişkin bilgilerdir. Kitle iletişim araçlarında yer alan haberler, bireyleri kişisel, yerel, yöresel, ulusal, uluslararası düzeyde, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki gelişmelerden bilgi sahibi kılarlar. Haber, kişileri bilgilendirir, eğitir, eğlendirir, üzer, sevindirir, eyleme yöneltir ya da eylemden vazgeçtirir” [6, 3]. Oya Tokgöz’e göre, “Haber gerçekliğin bir yansımasıdır. İlgi çekici olan her şey haberdır [13, 209]”. Yine Oya Tokgöz aynı eserinde, “gazetecilik bir yönüyle kişilerin sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olan bilgilerin ulaştırılmasıdır. Sunulan enformasyonun içeriği, bilgilendirme veya eğlence yüküdür. Genelde basit bir tanımlama ile sunulan bu içeriğe günlük dilde “haber” adı verilir” [13, 116]. Biraz daha geçmişe giderek yapılan haber tanımlamalarına bakıldığında Honenberg’e göre haber, vaktinde verilen, toplumda çok sayıda kişileri ilgilendiren ve etkileyen, bu kişilerin anlayabileceği herhangi bir olay ya da kanaattir [8, 27]. Haber, toplumu ilgilendiren olay, fikir ve kanıların, iyi ve doğru bir şekilde, yayın araçlarıyla topluma aktarılmasıdır [14, 21]. Dağlı’ya göre haber “vaktinde verilen, toplumda çok kişiyi ilgilendiren ve etkileyen, anlaşılır bir dille aktarılan bir olay, fikir ya da kanıdır.” Haber günceldir, en hızlı şekilde olayı kitlelere ulaştırarak ne, nerede, nasıl olmuşun bilgisini verir. Okur ve dinleyici için öncelikle yeni gerçeklerle ilgili, doğru ve anlaşılır bilgilerdir [10, 335-350]. Haber üzerine yapılan tanımlamaları arttırmak mümkündür. Fakat yapılan diğer tanımlamalar da yukarıda

verdiğimiz haber tanımlamalarının temeline dayanmaktadır. Tüm bu tanımlamalarda görülen ortak nokta ise haber değeri taşıyan herhangi bir olayın, olgunun var olmasıdır. Yani meydana gelmiş ya da gelmesi muhtemel olan olaylar ve olgular toplumların ilgisini çeker. Haber tanımlamalarındaki ortak noktaların birisi de olay ve olguların gerçekliğe uygun olmasıdır. Gerçek olmayan uydurma konuların ele alınması habercilik etiğine ters düşmektedir. Asparagas yani yalan haber yapmak toplumu yanlış bilgilendireceği için bundan uzak durulması gerekmektedir.

Haber yazma kuralları. Tek Olaylı Haberler Ters Piramit Tekniğine Göre Yazılmalıdır. Ters piramit tekniği haber yazma tekniklerinden en eskisini oluşturmaktadır. Günümüzde de hala en aktif şekilde kullanılan tekniktir. En eski haber yazma tekniği olmasının sebebi geçmiş dönemlerde yaşanan savaşlardan gelmektedir. Özellikle savaşlarda bilgi ve haber almanın önemi daha büyüktür. Telefon icat edilmeden önce telgrafla kurulan iletişimlerde kullanılan kelime sayısı da çok azdı. Sınırlı kelimelerle – telgraf hattının da kopmasının düşünülerek aktarılmaya çalışılan bilgiler en önemli olandan en önemsizine göre gönderilirdi. Böylece hat kopsa dahi, en önemli bilgi zaten gönderilmiş olunuyordu. Haber yazma tekniği olarak günümüze kadar gelen ters piramit tekniğinde, aynı savaşlarda olduğu gibi, okuyucuya olayın en can alıcı ve en önemli kısmı ilk başta verilecek şekilde tasarlanır. Ters piramit tekniği haber kurgulamada esneklik yarattığı, asıl konuyu bir ya da iki paragrafta anlatma kolaylığı verdiği, okuyucuya olayı kavrama şansı verdiği için kullanılmaktadır [3, 55].

Haber Başlıkları Kısa ve Etkili Olmalıdır. Haber başlıkları iyi kurgulanmalı az kelimeyle çok mesaj verilmelidir. Uzun uzadıya atılan başlıklar okuyucunun dikkatini çekmemekte ve haberin okunurluğunu düşürmektedir. Bu nedenle haber başlıkları en fazla 6 kelimedenden oluşmalıdır. Daha uzun şekilde yazılması gereken başlıklar ise alt ve üst başlıklarla desteklenecek şekilde yazılmalıdır. Böylece tasarım daha iyi yapılabilir, okuyucunun dikkati habere daha fazla çekilebilir. Bu durum özellikle gazetelerin ilk sayfalarında çok önemlidir. Yazılan manşet haberler hem görsellerle desteklenmeli hem de kısa olmalıdır. Haber

başlıklarında yapılan en büyük yanlışların başında ise kompozisyon yazar gibi başlıkların atılmasıdır. Dini ve milli bayramlar, gösteriler, sempozyumlar gibi standart haber konuları, sıradan başlık atılmasına müsait haberlerdir. Sadece ramazan bayramı diye bir başlık uygun olmamaktadır. Ya da yaşasın 23 Nisan gibi başlıklar çok basit kalmaktadır.

Haberde Sıfat Kullanılmamalıdır. Haber cümlelerinde sıfatlardan uzak durmak gerekmektedir. Özellikle kişi adlarının önüne getirilen “sayın”, “güzel”, “çirkin”, “bay”, “bayan” gibi sıfatlar kesinlikle kullanılmamalıdır. Çünkü sıfatlarla yazılan haber cümleleri tarafsızlığa gölge düşürmektedir. Sadece haberin içeriğinde anlamca bütünlük oluşturacak sıfat ve zarflara yer verilebilir. Çiftçi konunun önemini şöyle açıklamıştır: “Bunlardan tamamen sakınmak bulanık, muğlak bir haber cümlesi ortaya çıkarabilir; bu da haberin gövdesine ulaşan okuyucunun kafasını karıştırabilir” [4, 904].

Haber Cümleleri Etken Çatılı Fillerle yazılmalıdır. Haber cümleleri kaynağı belirtmek amacıyla etken çatılı fiillerle yazılmalıdır. Etken çatılı fiil demek özne tarafından işin açıkça yapılmış olduğu fiillerdir. Etken değil de edilgen çatılı fiillerle yazılan haber cümlelerinde haber kaynağı belirsizliklerle dolu olma sorununu getirmektedir. Örnek olarak şöyle bir haber cümlesi yazmakta fayda vardır: “İtfaiye, yangına müdahale etti.” Bu cümlede yangına kimin müdahale ettiği belirtilmiş ve haber kaynağına dayandırılmıştır. Bu haber cümlesi, “yangına müdahale edildi” şeklinde yazıldığı takdirde kimin yangına müdahale ettiği belirsizdir ve kaynak eksiktir.

Haberde Saat, Sayı, Tarih ve Günlerin Yazımına Dikkat Edilmelidir. Haberde sayıların yazımı okunurluğu kolaylaştırmak amacıyla hem rakamla hem yazıyla yazılmalıdır. Dört ve daha fazla basamaklı sayıların yazımı böylece daha kolay şekilde okunabilmektedir. Örneğin “1000” sayısı sadece “bin” şeklinde “1001” sayısı ise “bin 1” şeklinde yazılmalıdır. Habere tarih ya da günlerle de başlanılmamalıdır. Bunun yanında kesin bir tarih belirtiliyorsa gün adı büyük harfle yazılır. Herhangi bir günden bahsediliyorsa küçük harfle yazılmalıdır. Haberde bahsi geçen olay içinde bulunduğumuz yıl içerisinde gerçekleşmişse yıl yazılmaz. Sadece tarih ve gün belirtir. Habere konu

olan olay geçmiş ya da gelecek yıllarda ise yıl yazılır. Haber yazarken dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise saatlerin yazımıdır. Haber içerisinde bazen olayın direk saatini vermek önemlidir. Mesela bir deprem haberinde yaklaşık saat söylenmez. Hem saat hem de dakikaların büyük önemi vardır. Bu tür kullanımlarda hem saat hem de dakika net bir şekilde veriliyorsa “sıralarında” kelimesi asla kullanılmamalıdır. “sıralarında” kelimesi net olmayan saatler ve dakikalar için kullanılabilir. Örneğin; “deprem 17.15 sıralarında meydana geldi” denilemez. Burada kesin bir saat ve dakika verilmiştir. “Sıralarında” kelimesi sadece kesinlik bildirmeyen olaylarda kullanılmalıdır. Örneğin; “ başkanın 14.00 sıralarında halka seslenmesi bekleniyor” denildiğinde bu belirsiz bir ifadedir. Çünkü bu saat 14.00’ de olabilir, 14.30’da olabilir. Saatlerde dikkat edilmesi gereken bir diğer konu ise saat ve dakikayı ayırmak için iki nokta değil de sadece nokta koyulması gerektiğidir. Örneğin; 18.15’de derken araya nokta koyulması gibi...

Haberde Noktalama İşaretleri ve İmla Kurallarına Dikkat Edilmelidir. Haber metinleri yazılırken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise Türkçe’de kullanılan noktalama işaretleri ve imla kurallarıdır. Noktalama işaretleri cümlelerin daha akıcı ve anlamlı olmasını sağlamaktadır. Bu işaretler, okuyucunun metni kolay bir şekilde anlamasına yardımcı olur. Noktalama işaretlerini önemsememek haber metninin akıcılığını ve anlaşılabilirliğini bozar. İmla kurallarına dikkat ederek yazılan haber metinlerinde ise yanlış anlamda kullanılan kelimeler en aza indirilebilmektedir.

Haberde Hem Dolaylı Hem Doğrudan Anlatım Şekline Dikkat Edilmelidir. Doğrudan ve dolaylı anlatım Türkçe’nin en önemli konularını oluşturmaktadır. Haber metinlerinde bu iki konunun karıştırılması veya yanlış kullanılması ciddi sorunları da beraberinde getirebilir. Öyle ki haber kaynağınızın söylediği bir cümleyi muhabirin kendisi söylemiş gibi habere aktarabilir, ya da tam tersi de gibi de davranabilir. Böyle durumlarda haber kaynağı ile ciddi problemler yaşanabilir. Bu tür olumsuz olayların önüne geçebilmenin yolu dolaylı ve doğrudan anlatıma dikkat ederek haber metninin kurgulanması gerektiğidir. Doğrudan anlatım haber kaynağının söylediği her şeyi birebir alıp haber metnine yerleştirmektir. Haber kaynağının

sözünün başka tarzda ifade edilmesinin zor olduğu ve anlam kaymalarına yol açacağı durumlarda tercih edilir [1, 42]. Örnek verilecek olunursa; Başkan, “yeni hastane binası hayırlı olsun” dedi. Bu cümledeki tırnak işareti içerisinde kullanılan cümle doğrudan anlatıma bir örnektir. Çünkü başkan denilen kişinin konuşmasından bir cümle aynen alınıp kullanılmıştır. Dolaylı anlatım ise haber kaynağının söylediği cümleyi muhabirin ikinci bir kişi ağzından yazması demektir. Buna örnek verilecek olunursa; başkan, yeni hastane binasının hayırlı olmasını söyledi. Bu örnekte dolaylı anlatım olduğu için tırnak işareti kullanılmamıştır.

Habere Mesleki Etik Değerleriyle Yaklaşılmalıdır. Her ne kadar mesleki etik konusu tamamen başlı başına bir makale konusu oluştursa da haber yazma kurallarına uymak açısından bahsetmekte yarar vardır. Meslek etiği, mesleğin icrasında toplum yararının gözetilmesini ön plana çıkarır. Böylece dünyanın her yerinde mesleği icra edenlerin ortak davranış kurallarına uymasını sağlar [7, 378]. Habercilik anlamında da etik ilkeler daha çok gazetecilik meslek etiği adı altında toplanmış ve orada gazetecilik mesleğini yapacak olan kişilerin mesleğe yaklaşımlarını belirlemiştir. Bu anlamda topluma yanlış bilgi vermek, toplumu hataya yönlendirmek meslek etiğine ters bir durum olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın metodolojisi. Bu bölümde çalışma hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmanın yöntemi, konusu, öneminin ne olduğu ve amacı açıklanmıştır. Bunun yanında çalışmanın evren ve örnekleme de yer verilmiş, evren ve örneklem tablo halinde de açıklanarak anlaşılabilirliği kolaylaştırılmıştır.

Çalışmanın Konusu Ve Önemi. Çalışmanın konusunu, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu’nda, Medya ve İletişim Programı’nı okuyan öğrencilerin haber toplama ve yazma dersindeki yanlışları oluşturmaktadır. Bunun için haber toplama ve yazma dersinde konu teorik olarak anlatıldıktan sonra sınıf içi yapılan ilk uygulamada yapılan hatalar dikkate alınarak çalışma hazırlanmıştır. Çalışmanın önemi ise, haber toplama ve yazma dersi hakkında daha önce herhangi bir çalışma yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Eğitim konusunda çokça çalışma yapılmış olmasına rağmen

üniversitelerde verilen haber toplama ve yazma dersi hakkında çalışmalar yoktur.

Çalışmanın amacı. Bu çalışmanın amacı gerek iletişim fakültelerindeki öğrencilerin, gerekse ön lisans programlarında medya ile ilgili herhangi bir program okuyan öğrencilerin haber toplama ve yazma dersine bakış açılarını değiştirmektir.

Bulgular ve yorumlar. Bu bölümde öğrencilerden ders esnasında yazmaları istenen haber örneğinin analizleri bulunmaktadır. Bu analizler, haber yazma kuralları çerçevesinde yapılmıştır. Sonuçlar tablo şeklinde verilmiş, düz metin şekli tercih edilmemiştir. Görsel hafızanın akılda daha da kalıcılığı dikkate alınarak analizlerin tablo halinde verilmesi daha uygun bulunmuştur. Bu bölümde toplamda 7 adet tablo mevcuttur. Tabloların açıklamalarına hemen alt kısımlarında yer verilmiştir. Öğrenciler tüm derslerine geçer not alıp dersi alttan bırakmamak için 865 Öğrencilerin en çok yanlış yaptıkları kategorilerden ikincisi noktalama işaretlerinin yanlış kullanılması kategorisidir. Yapılan uygulamada öğrencilerin virgül kullanma alışkanlıklarının olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin 35 tanesi haberin hiçbir yerinde virgül kullanmamıştır. Bunun yanında sayıca daha düşük olmasına rağmen öğrencilerin 22'si yazdıkları haberlerde hiç nokta kullanmamışlardır. Ama nokta kullanmayan öğrencilerin birçoğu sanki nokta varmış gibi davranıp cümleye başlarken büyük harf kullanmıştır. Doğrudan ve dolaylı anlatımlarda da en büyük hatalar tırnak işareti kullanmamaktan kaynaklanmaktaydı. Tırnak işareti kullanmayan öğrencilerin sayısı 20'dir. Bu kategoride öğrencilerin toplamda 95 yanlışı bulunmaktadır.

Değerlendirme ve sonuç. Tüm dünyadaki teknolojik dönüşümler haber ve haber yazmaya bakış açısını değiştirmiştir. Habercilik artık elinde görüntü kaydeden herkesin yapabileceği bir işmiş gibi algılanmaktadır. Durum böyle olunca habere olan bakış açısı da daha da basite indirgenmiştir. Bu çalışmada öncelikle öğrencilere haber yazdırılırken haberin önemi üzerinde durulması da amaçlanmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgulara bakıldığında üniversite öğrencileri arasında haber yazma kavramının ilk etapta tam anlamıyla

yerleşmediği görülmektedir. Öğrencilerin en çok yaptığı yanlışlar genellikle saat, tarih ve günlerin yazımındadır. Bunun yanında öğrenciler noktalama işaretlerini de yerinde ve doğru olacak şekilde kullanamamışlar, imla kurallarına da gereken önemi vermemişlerdir. Yapılan hataların genel olarak kaynağı Türkçeyi düzgün kullanmamaktan kaynaklanmaktadır. Öğrenciler daha önceki eğitimlerinde sıfatın ne olduğunu nasıl kullanıldığını tam anlamıyla öğrenmeden üniversite eğitimine başlamışlardır. Buna noktalama ve imla kuralları da dâhildir. Durum böyle olunca ders müfredatları da işlevselliğini yitirmektedir. Öğrencilerin yazdıkları başlıkların 10 âdetinin kabul edilebilir düzeyde olması bir başarıdır. Aynı şekilde cümleye rakamla başlayan öğrenci sayısının da sadece 3 olması iyi bir sonuçtur. Bunun yanında öğrencilerin genelinde yaptığı hata ise saat yazımında görülmektedir. Saatlerin yazımında sayıların arasına sadece nokta koymak yerine iki nokta koymaları en yaygın yaptıkları hatadır. Ayrıca öğrenciler doğrudan ve dolaylı haber yazımında yaptıkları hatalarla habercilik etiğine de ters düşmüşlerdir. Olmayan bilgileri ekleme, kafadan yeni şeyler türetme gibi davranışlar yalan oldukları için etik açısından da sorunları beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında öğrencilere, haberin istedikleri şeyleri yazma, istemedikleri şeyleri saklama alanı olmadığının da anlatılması önem kazanmaktadır. Çünkü haber herkesin istediğini yapabildiği bir alan değildir. Bu çalışma gösteriyor ki gazetecilik eğitimi almak için üniversite okuyan öğrenciler habere gerektiği gibi özen göstermemektedir. Çünkü onlara göre okudukları bölümde iş bulsalar dahi çok düşük ücretle çalışacaklar ve bunun için kendilerini yormaya da gerek yok. Böyle bir üşünceyle yola çıktıkları için haber toplama ve yazma dersine önem vermemeleri de doğal karşılanabilir. Fakat haber toplama ve dersi bu açıdan bakıldığında daha eğlenceli ve öğrencinin dikkatini derse verebilecek şekilde yeniden hazırlanmalıdır. Haberin ve haber yazmanın önemi öğrencilere kavratılmalı ve kendilerinin de yapacakları hataların yayıldığı bilincinde olmaları sağlanmalıdır. Öğrenciler bu bilince sahip olduktan sonra daha etkili ve dikkatli haberler yazmaya başlayacak ve yazdıkları her cümlenin neyi ifade ettiğinin farkına varacaklardır. Toparlanacak olunursa, çalışma 42

öğrencinin derste yazdıkları ilk haberlerdeki hataları analiz etmek amacıyla oluşturulmuştur. Toplamda 387 yanlış tespit edilmiştir. Bu yanlışlar sınıf ortamında tartışılmış ve öğrencilere yaptıkları hatalar üzerine yorumlar yapmaları sağlanmıştır. Sonuç olarak her öğrenci yaptıkları yanlışların nedenini tek tek öğrenmiştir.

KAYNAKÇA (REFERENCES)

1. Aslan K. “Ben de Örneklerle Haber Yazarım”, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul. Brooks, B.S., Kennedy, G.M., Dariy, R., and Rany, D., (1988). News Reporting and Writing.3rd Edition St. Martin’s Pres. New York, 2004.
2. Çiftçi S. “Yazılı Basında Haber Cümlelerinin Analizi”, Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/1 Winter 2011, p. 903-917, Turkey. Fiske, J. (2015). İletişim Çalışmalarına Giriş. (S. İrvan çev.). Pharmakon Yayınları. Ankara. Girgin, A. (2002). “Haber Yazmak”, Der Yayınları. İstanbul. Gür, E. (2018). “Muhasebe Meslek Etiği”, Adam Academy Journal of Social Sciences, cilt 8, sayı:2. DOI: 10.31679/adamakademi.443323.
3. Hohenberg J. “Gazetecilik Mesleği”, Çev: Filiz Ofluoğlu, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları İstanbul, 1963.
4. Rigel N. “Haber, Çocuk ve Şiddet”, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
5. Schneider W. ve Raue P.J. Gazetecinin El Kitabı.(Çev: Işık Aygün), Konrad Adenauer Vakfı Yayınları. Ankara, 2000.
6. Stempel H. G. İçerik Analizi, İletişim Araştırmalarında İçerik Çözümlemesi. (M. S. Çebi çev.). Alternatif Yayınları. Ankara Tavşancıl, 2003.
7. Aslan E. E. İçerik Analizi Ve Uygulama Örnekleri. Espiyon Yayınları. İstanbul Tokgöz, O, (2006). “Temel Gazetecilik”, İmge Kitabevi, Ankara, 2001.
8. Tulgar A. “Haber Tekniği”, Ulusal Basımevi, Ankara, 1970.
9. Ulusoy B. “Türkiye’de Yerel Basının Sorunları ve Çözüm Önerileri” İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı:18, İstanbul, 2003.
10. Yüksel E. ve Gürcan H. İ. “Habercinin El Rehberi: Soru ve Örneklerle Haber Toplama ve Yazma Kural ve Teknikleri”, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 2001.

JURNALISTIKADA ERKINLIK TUSHUNCHASI VA UNING MOHIYATI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7496168>

Shoxjahon MAJITOV,
TDSHU 3-kurs talabasi,
Toshkent, O‘zbekiston.
Tel: +998996802751;
E-mail: majitovshoxjahon@gamil.com

Annotatsiya: *Mamlakatimizda olib borilayotgan ken qamrovli ishlarda jurnalist erkinligi, matbuot erkinligi, axborot erkinligining bugungi kunda ahamiyati, jurnalist erkinligi haqida ba’zi bir tushunchalar maqolada yoritilgan. Shu jumladan maqolada jurnalist erkinligi bo’yicha ba’zi bir xalqaro va milliy huquqlar haqida ham fikr yuriutilgan.*

Kalit soʻzlar: *Demokratiya, soʻz erkinligi, matbuot erkinligi, axborot erkinligi, jurnalist erkinligi, iqtodiy erkinlik, huquqiy erkinlik, ijtimoiy-ijodiy erkinlik.*

Аннотация: *В статье освещается значение свободы журналистов, свободы печати, свободы информации, свободы журналистов в широкомасштабной работе, проводимой в нашей стране. Кроме того, в статье рассматриваются некоторые международные и национальные права на свободу журналистов.*

Ключевые слова: *Демократия, свобода слова, свобода печати, свобода информации, свобода журналиста, экономическая свобода, юридическая свобода, социально-творческая свобода.*

Abstract: *The article covers the importance of freedom of journalists, freedom of the press, freedom of information, freedom of journalists in the wide-ranging work being carried out in our country. In addition, the article discusses some international and national rights on the freedom of journalists.*

Key words: *Democracy, freedom of speech, freedom of press, freedom of information, freedom of journalist, economic freedom, legal freedom, socio-creative freedom.*

Biz bugun yashayotgan jamiyatimiz, dunyomiz va hozir soniya sari rivojlanib, globallashayotgan zamonaviy asr bizni bir soniyaga boʻlsada jim turishga, sekinlashishimizga izn bermaydi. Agar biz sekinlashsak yoki yurayotgan yoʻlimizdan toʻxtasak albatta ortda qolamiz. Bugun demokratlashish va rivojlanish jarayonida borayotgan mamlakatimiz har jabhada oʻzini nomoyon qilmoqda.

Bugun bizning atrofimizda demokratiya, erkinlik, senzura, soʻz erkinligi, matbuot erkinligi, axborot erkinligi kabi jumlar ommaviy axborot vositalar orqali koʻp bora qulogʻimizga chalinmoqda yoki koʻzimiz tushmoqda. Oʻzi erkinlik tushunchasi nima, soʻz erkinligi nima, matbuot erkinligi nima?

Erkinlik — bu zaruriyat, maʼsuliyat “erkinlik” soʻzi turli tillarda turli maʼnolarga ega bemalollik, cheklanishlar, majburiyatlardan xaloslik “mustaqillik”.

Erkinlik — bu ijtimoiy hayotda ozodlik, erkinlikda yurish, ilm-fanda “oʻz shaxsiy” nuqtai nazarini aytish imkoniyati.

Erkinlik — turli tashqi va ichki, jismoniy va ruhiy, “ilmiy va lisoniy cheklanishlardan holislik”

Erkinlikka intilish har bir jurnalistning ajralmas huquqi boʻlib, uni qanday tushunish va amlaga oshirish masalasi yagona masla. Uni taʼminlash uchun, albatta huquqiy kafolatlar, huquqiy jihatlar, muayyan siyosiy tuzilmalardan himoyalanih. Biz erkinlik haqida gapirar ekanmiz, u nafaqat jurnalistga, balki butun bir shu mamlakatda, shu jamiyatda istiqomat qilayotgan har bir inson bu tushunchani angalb yetishi zarur deb oʻylaymiz. Baʼzi bir tuzilmalar yoki davlat, tashkilot yoki qoʻshirnoq ichidagi jurnalist va odamlar tomonidan aytilayotgan “erkinlik” tushunchasiga aldanib qolmasligiga barchani chaqirib qolamiz.

Biz jurnalist erkinligi haqida gapirar ekanmiz, dastlab shuni aniqlab olishimiz kerakki qaysi erkinlik haqida gapirayotganizmiga alohida eʼtibor berishimiz kerak, chunki jurnalistikada erkinlik bir qancha tushunchalar bilan birgalikda keladi: jurnalistining huquqiy erkinligi, iqtisodiy erkinligi va albatta ijodiy erkinligi ham borligini eslab oʻtishimiz kerak. Matbuot erkinligi, soʻz erkinligi albatta bular ham erkinlik tushunchasiga bogʻliq lekin bu erkinlikning jurnalist erkinligining boshqa bir tushunchalari.

Jurnalistning **iqtisodiy erkinligi** — bu qonuniy huquqlarni amalga oshirish zarur boʻlgan texnik vositalar va media imkoniyatlarining mavjudligi jurnalist faoliyatining inson ehtiyojlariga mos kelishi va umuman insoniy fazilatlarni yuksaltirishga qaratilgan ommaviy ongni shakllantirish nuqtai nazardan haqiqiy erkinlik kafolat emas. Jurnalistining **ijtimoiy- ijodiy erkinligi** — bu jurnalistga nafaqat huquqiy yoki iqtisodiy erkinlik, balki ijtimoiy-ijodiy erkinlik ham xuddi boshqalariga qaragandan,

zarur vaqtlarda ulardan ham muhimroq hisoblanadi, chunki jurnalist o`zi xohlagan mavzuda yoki jamiyatning ahvolini bilib turib, u haqida yozmasa, menimcha jurnalistni qo`l va oyoqsiz qoldirishga tenglashtirsa bo`ladi.

Erkinlik haqida gap ketganda, yuqorida aytib o`tilgan tomonlarning qaysi biri-iqtisodiy, huquqiy yoki ijtimoiy va ijodiy tomonlarni farqlash kerak.

So`z erkinligi har bir fuqaroning shaxsiy huquqi bo`lsa, axborot erkinligi har bir insonning tabiiy huquqidir. Shu bois so`z va axborot erkinligi milliy qonunlar, xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar tomonidan dunyo miqyosida qabul qilingan xalqaro huquqiy hujjatlar va tan olingan universal shartnomalarda o`z aksini topgan.

Xalqaro huquqda so'z erkinligi fundamental huquqlar sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, aslida u mutlaq (absolyut) huquq emas. BMTning 100 ga yaqin, YUNESKOning 60 dan ortiq, Yevropa Kengashining 200 dan ziyod, Yevropada xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining 30 dan ortiq xalqaro konventsiya, deklaratsiya hamda paktlarida so'z va fikr erkinligi huquqiy tartibga solingan. Bunday keng qamrov ushbu masalaning inson huquqlari sohasidagi o'rni va ahamiyati qanchalik yuqoriligidan dalolatdir. [1]

BMTning bosh Assambleyasining 1946-yilda bo`lib o`tgan birinchi sesseiyasida “Axborot erkinligi to`g`risidagi masalalar bo`yicha xalqaro konfrensiya chiqarish“ deb nomlangan 59(1) – rezolyutsiya qabul qilingan bo`lib, unda “axborot huquqi insonning hech qanday moneliksiz axborotni to`plash, jo`natish va e`lon qilish imkoniyatlaridan iborat” degan fikr ilgari surilgan.

Axborot olish huquqi insonning faqat fuqarolik huquqi emas balki daxlsizlik huquqi hamdir. [2]

Jurnalist axborotni qabul qilib, taxrirlab, qayta ishlab tarqatayotganida yashab turgan mamlakatining qonun-qoidalariga rioya qilishi shart. Erkinlikning ham chegarasi bor. Erkinlik — kim uchun?, nima uchun?, nimaga?, kimga?, kimdan?, nimadan? So`roqlariga javob bo`lishi kerak.

O`zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Raisining birinchi o`rinbosari Sodiq SAFOYEVning so`z erkinligi borasida fikri yodga tushadi: So`z erkinligi, matbuot erkinligi – demokratiyaning qon aylanish tizimidir, usiz bu tushunchalar faoliyat ko`rsata olmaydi. So`z erkinligi – inson huquqlarining boshqa turlari uchun poydevor, zamin”. [3]

1991-yil 3-mayda Namibiya Mustaqil va plyuralistik Afrika matbuotini qo'llab-quvvatlash to'g'risidagi Vindxuk deklaratsiyasi qabul qilindi. Bu sana endilikda Jahon matbuoti erkinligi kuni sifatida nishonlanmoqda. Ushbu sanani nishonlashdan ko'zlangan asosiy maqsad axborot erkinligi tamoyillarini ilgari surish, dunyoning barcha mintaqalarida axborot olish va tarqatish erkinligi holatiga baho berish, jurnalistlar erkinligi va mustaqilligiga tajovuzlarning oldini olish, kasbiy burchini bajarayotganda halok bo'lgan jurnalistlarni yod etish, ularning oilalarini qo'llab-quvvatlashdan iborat.

“Jurnalist faqatgina xabar tarqatuvchi jarchi emas. Bu ishni diktor ham, muxbir ham bajaraveradi. Albatta jarchilik ham, darakchilik ham jurnalistlarning bir sohasi. Sodir bo'lgan qandaydir voqea, ijtimoiy – siyosiy yoki madaniy – iqtisodiy muammo haqida xabar berilgandan so'ng yuzaga chiqqan ijtimoiy rezenasni sharhlash, tahrir, talqin, muhokama qilish publisistning ishi hisoblansa ham, publisistikaning o'zi aynan jurnalistika degan poydevor ustida qad ko'tarib turganini esdan chiqarmaylik” — Shuhrat Solomov tarixchi publisist. [4]

Jurnalistning asosiy vazifasi haqiqatdan ham faqat axborot tarqatish yoki qaysidir voqeaga sharh yozishdan iborat emas. Jurnalist aholi orasida, jamiyatda yuzaga kelayotgan muammolarga jurnalistik nuqtai-nazaridan yondashib muammolar o'z yechimini topishiga ko'maklashish, uning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Shu o'rinda aytib o'tish joziki jurnalist qandaydir muammolarni yechib beradigan davlat tashkiloti yoki mansabdor shaxs emas, u faqatgina aholi va mansabdor shaxslar yoki davlatning boshqaruv organlari bilan aloqa vazifasini bajaruvchi ko'prik vazifasini bajaradi. “Matbuot erkinligi” tushunchasi mohiyati hamda jurnalistikaning siyosiy g'oyalari, ijtimoiy-diniy niyatlarini amlaga oshirish haqidagi bahs-munozarlar hanuzgacha tugagani yo'q. Jurnalist o'z faoliyati turini tanlar, muayyan g'oyaviy-ijodiy yo'nalishdagi asar yohud dastur yaratar ekan, erkinlik muammosiga, alabatta, duch keladi Bu murakkab narsa. Muarakkabligi shundaki, erkinlik deganda, jurnalistga nima xohlasa va qanday xohlasa shuni qilishday tuyiladi. Xolbuki, bunda bir qancha to'siqlar, huquqiy, axloqiy, jismoniy, cheklanishlar borligini nazarda tutmoq lozim.

Jurnalist o'zining so'z va axborot erkinligini ta'minlash yo'lidagi faoliyat jamiyat oldidagi burchi ekani va uning materiallari jamiyat manfaatlariga xizmat qilish kerakligini to'liq angalaydi. Bu jurnalistning kasb majburiyatidir. Agar u berayotgan ma'lumot yoki xabar jamiyat yoki davlatga manfaat yetkazmas ekan u jurnalist emas oddiygina xabar tarqatuvchidan farqi qolmaydi. Vaholanki xabarni, axborotni barchamiz tarqat olamiz, balki televedeniya yoki gazeta va jurnallar eammdir, ammo biz bugun rivojlangan asrda yashayotganizmizni unutmasligimiz kerak, oddiygina o'zimizning ijtimoiy tarmoqlarimiz orqali tarqata olamiz va buni eplab ham kelayabmiz.

Mamlakatimizda olib borilayotga journalist va blogerlarning erkilini so'z erkinligi haqida Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning quyidagi nutqlari orqali tushunib olsak bo'ladi. "Ommaviy axborot vositalari mamlakatimizning amalga oshirayotgankeng ko'lamli o'zgarishlarni xolis yoritish bilan birga joylardagi mavjud maummolarga davlat idoralariva jamoatchilik e'tiborini qaratib, ularni bartaraf etishga barcha darajadagi rahbarlarni da'vat etib, undab kelayotganini ta'kidlab o'tmoqchiman.

Ular tom ma'noda "to'rtinchi hokimiyat"ga aylanib bormoqda. Achchiq va tanqidiy materiallar joylardagi ko'plab amaldorlarga yoqmasligi, ularning tinchliniva halovatini buzayotgani bor gap. Lekin oshkoralik va so'z erkinligi bu — davr talabi. Mamlkatimiz taraqqiyotining yangi bosqihga ko'tarishning dastlabki davrida OAV keng qo'llab-quvvatlash, ularni himoya qilish, davlat idoralarida axborot xizmatlari faoliyatini yo'lga qo'yish va rivojlantirish maqsadida. Axborot va Ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tashkil etilgan edi"[5].

Angilyalik yozuvchi Jon Miltonning 1644-yilda "Areopagenetika" (Angilya parlamentig matbuot erkinligi haqidagi nutq) deb atalagan asarida. Nutq xalqaro jurnalistikada barhayot iboraga aylangan shunday so'zlar mavjud: "Yaxshi kitobni yo'q ilish — yaxshi odamni yo'q qilish bilan barobardir. Sensura mudhish o'rta asrlar inkivizitsiyasi davrida paydo bo'ldi va o'sha davr hamda inkivizitsiyasi bilan birgalikda o'tmishda qolishi lozim". Shu yerda yana u "...dastlab senzura instituti buyuk tarix va madaniyatga, vatan g'ururiga ega bo'lgan mamlakat uchun tahqirlash demakdir" deb qayd etilgan edi.[6]

Xulosa sifatida shuni aytishimiz mumkinki biz bugun zabt etmoqchi boʻlgan toʻsiqlarni rivojlangan Yevropa yoki Osiyo mamlakatlari tomonidan 100 yillar oldin bosib oʻtilgan biz buy oʻlni endi bosib oʻtayotganimiz barchamizga ayon. Mamlakatimizda olib borilayotgan demokratlashtirish va rivojlantrish borasidagi amaliy ishlar oʻz natijalarini bermoqda. Bunga misol qilib turli rivojlanganmamlakatlarning prezdentlari, elchilari davlatimi haiqda va bugungi tutayogan roʻli va strategiyasi haqidagi fikrlarining ijobiyiligini aytib oʻtishimiz mumkin. Avvalo biz erkinlik tushunchasini qay yoʻsinda tushunishimiz va uni ishlatishimizga bogʻliq. Yuqorida aytib oʻtilganidek erkinlikning ham chegarasi va meʼyori bor.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI (REFERENCES)

1. <https://pravacheloveka.uz/oz/news/taraqqiyyotning-muhim-sharti-soz-va-matbuot-erkinligi-xalqaro-huquq-va-milliy-amaliyot#:~:text=Xalqaro%20huquqda%20so%27z,qanchalik%20yuqoriligidan%20d alolatdir.>
2. Toshpolatova N. Jurnalistikanig xalqaro huquqiy asoslari va etikasi — T.: Star polgraf, 2012. –10-b
3. <https://yuz.uz/uz/news/soz-va-matbuot-erkinligi--ozbekiston-siyosatining-ustuvor-yonalishi#:~:text=So%CA%BBz%20erkinligi%20%E2%80%93%20inson%20huquq larining%20boshqa%20turlari%20uchun%20poydevor%2C%20zamin%E2%80%9D.>
4. Xabar.uz/uz/tahlil/tortinchi-hokimiyat-ozbek
5. [https://dunyo.uz.info/uz/site/inner?slug=o`zbekiston_prezidenti_kelasi_yil_boshid an_har_bir_vazirlik_o`z_ishini_tuman_shahar_qishloq_va_mahalla_kesimida_rejalas htiradi_va_tashkil etadi_QpZ](https://dunyo.uz.info/uz/site/inner?slug=o`zbekiston_prezidenti_kelasi_yil_boshid an_har_bir_vazirlik_o`z_ishini_tuman_shahar_qishloq_va_mahalla_kesimida_rejalas htiradi_va_tashkil_etadi_QpZ)
6. Mo`minov F.A Jurnalistika ijtimoiy institute sifatida — T.: “Unversitet” 1998.46-b
7. ARTIKOVA, M. LOS PROBLEMAS CULTURALES EN LA TRADUCCIÓN DE LAS UNIDADES FRASEOLÓGICAS ESPAÑOLAS AL UZBEKO.
8. Khodjaeva, N. (2019). SEMANTICS OF KINSHIP TERMS AS A FORM OF ADDRESS IN UZBEK TRANSLATIONS OF PREMCHAND. Theoretical & Applied Science, (8), 107-110.
9. KHODJAEVA, N. B. (2021). PREMCHAND’S VARDAN IN UZBEKISTAN: TRANSLATION ISSUES OF SOME CULTURAL SPECIFIC WORDS. THEORETICAL & APPLIED SCIENCE Учредители: Теоретическая и прикладная наука, (12), 374-377.

-
10. KHODJAEVA, N. The Development of Indian Literature in Uzbekistan: Historiography of Translation. History of Translation in India, 431.
11. Ходжаева, Н., & Губаева, Х. (2020). ISSUES ON TRANSLATION OF CHARACTER SPEECH (ON THE EXAMPLE OF KOREAN-UZBEK LITERATURE). МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(4).
12. Khodjayeva, N. (2021). The issues of stylistics on translation of historical costumes. ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH, 10(4), 534-543.

ЧИННАППА БҲАРАТИ АСАРЛАРИНИНГ ТАРЖИМАЛАРИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7502585>

Мактуба Махаматжоновна Муртазаходжаева

Жанубий ва жануби-шарқий Осиё тиллари кафедраси катта ўқитувчиси,
Тошкент давлат шарқшунослик университети, Тошкент, +998935774070,
said_lola@mail.ru

Аннотация. *Ҳиндистон – кўп тиллик, кўп элатли мамлакат. Шу боисдан унинг адабий мероси бой ва серқиррадир. Ҳиндистонда мавжуд расмий тилларнинг ҳаммаси ўз адабиётига эга бўлиш бирга кўҳна тарихга ҳам эга. Ҳар бир тил адабиёти каби Ҳиндистон халқлари адабиёти ҳам бир қатор даврларни бошдан кечириб шаклланиб келган. Ушбу мақолада замонавий тамил адабиётининг вакили Чиннаппа Бҳарати ижоди, унинг асарларининг таржималари, шунингдек, мақолада адиб услубининг ўзига хос қирралари, кўтарилган мавзулар хусусида сўз боради.*

Калит сўзлар: *тамил романчилиги, ҳаётий тажриба, реализм, таржималар, ўхшатишлар, кўтарилган мавзулар.*

Аннотация. *Индия – многоязычная, многонациональная страна. Именно поэтому его литературное наследие богато и красочно. Все официальные языки Индии имеют долгую историю существования собственной литературы. Как и литература любого языка, литература индийских народов формировалась через ряд периодов. В данной статье рассматривается творчество представителя современной тамильской литературы Чиннаппа Бхарати, переводы его произведений, а также особенности стиля писателя, затронутые темы.*

Ключевые слова: *тамильская проза, жизненный опыт, реализм, переводы, метафоры, затронутые темы.*

Abstract. *India is a multilingual, multiethnic country. That is why his literary heritage is rich and colorful. All of the official languages of India have a long history of having their own literature. Like the literature of any language, the literature of the Indian peoples was formed through a series of periods. This article discusses the work of the representative of modern Tamil literature Chinnappa Bharati, translations of his works, as well as the features of the writer's style, the topics covered.*

Keywords: *Tamil prose, life experience, realism, translations, metaphors, topics covered*

Бадиий адабиёт халқнинг маънавий бойлиги бўлиб, инсонга маънавий- руҳий озуқа бера оладиган хазинадир. Юртимиз мустақилликка эришганидан сўнг миллий кадриятларимиз тикланиши билан ҳукуматимиз хорижий тилларни, жумладан, шарқ халқлари тиллари ва адабиётини ўрганишга кенг йўл очиб бермоқда. “Ўзбекистон мустақиллигининг фазилатлари бисёр. Шулардан бири сифатида жаҳон халқлари тилларини билувчи таржимонларнинг сони ортиб бораётганини айтиш мумкин. Энди ўзбек китобхони жаҳон халқлари адабиёти билан асл (она) тилидан ўгирилган таржима орқали танишиш имкониятига эга бўляпти: бадиий тўқислиги, нозик томонлари билан китобхонга етиб келишига шароит туғилди” [1, 121]

Ҳиндистон халқлари, хусусан ҳиндий, урду ва панжоб адабиётлари мамлакатимизда ярим асрдан бери илмий жиҳатдан ўрганилиб келинаётган бўлса-да, таъкидлаш жоизки, жанубий Ҳиндистон халқлари адабиётларидан бири бўлган тамил адабиётини ўрганиш ўзбек ҳиндшунослигида янги йўналишдир.

Ҳиндистоннинг жанубида яшовчи тамиллар ўз тили ва бой адабий меросига эга. Тамил адабиётини бир неча босқичларга ва турларга бўлиш мумкин. Тамил романчилиги XIX аср охири ва XX аср бошларида шаклланган бўлиб, XX аср тамил ва ҳиндий романчилигида Чиннаппа Бҳаратининг ўрни алоҳида аҳамият касб этади.

Чиннаппа Бҳарати 1935 йил Намаккал шаҳрида ўртаҳол деҳқон оиласида таваллуд топган. Чиннаппа Бҳарати ўз ижодини назмдан бошлаган. Унинг 2 та шеърий тўплами 1954 йилда чоп этилган. Чиннаппа Бҳарати қаламига мансуб ягона ҳикоялар тўплами ҳам 1954 йилда чоп этилган. Чиннаппа Бҳарати сиёсий курашчи, реалистик ёзувчи бўлиш билан бирга бир неча йил тамил тилидаги “Чемблр” журналининг бош муҳаррири бўлиб ишлаган. Адиб ижодининг асосини унинг романлари ташкил этади. Чиннаппа Бҳаратининг илк романи “Чанқов” (“Даҳм”) 1976 йилда нашр этилган ва бу роман унга машҳурлик келтирди. 1985 йилда “Иттифоқ” (“Сангам”), 1991 йилда “Шакар” (“Саркара”), 2005 йилда “Павлайи” ва 2006 йилда “Кончилар” (“Сурангал”) каби романлари чоп этилган. “Иттифоқ” романи учун 1985 йилда Давлат мукофотиغا

сазovor бўлган, “Чанқов” романи энг яхши ўнталик романлар сарасига киритилган. 2009 йилнинг “Энг забардаст романист-ёзувчиси” мукофотиغا сазovor бўлган. Бундан ташқари Тамилнаду штатининг Намаккал шаҳрида адабиёт соҳасида катта ютуқларга эришган илмий тадқиқотчилар, адиблар, ижодкорлар ва таржимонларга ҳар йили 2 октябрда Чиннаппа Бҳарати номидаги мукофот тақдим этилади. Чиннаппа Бҳарати номидаги мукофотнинг тақдим этилиши адиб ижоди ва фаолиятининг тамил адабиётида ўзига хос аҳамияти ҳамда ўрни мавжудлигини кўрсатади.

Чиннаппа Бҳарати ўз замондошлари орасида бадиий ижодда ўз қоида ва услубларига эга бўлган ёзувчи сифатида ажралиб туради. Ёзувчи яратмоқчи бўлган асарининг сюжети ҳаётдан излаш билан бир қаторда, танлаган сюжетиға хос воқеалар ичида, аввал ўзи шахсан яшаб, шахсий тажрибаси асосида асар ёзади, шу боис Чиннаппа Бҳарати қаламиға мансуб асарларда ҳаққонийлик, реаллик ва изчиллик кучли намоён бўлади. Жумладан, “Иттифоқ” романини ёзиш учун Чиннаппа Бҳарати Колли тепалигида яшовчи қабилалар билан бирга бир чодирда яшайди. Уларнинг оғир ҳаёти ва уларға нисбатан қилинаётган адолатсизликни ўз романида тилға олади. “Кончилар” романини дунёға келиш тарихи ноанъанавийдир. Чиннаппа Бҳаратининг Ғарбий Бенгалияға ташрифини эшитган кончилар уни ўзлари ишлаётган конға оғир ва машаққатли меҳнатларини гувоҳи бўлишға таклиф этадилар. Чиннаппа Бҳарати улар билан кўмир конида ишлайди, бир чодир остида яшайди ва ўзининг машҳур романини ёзади. У тамил реализм мактабининг асосчиси Субраманья Баради мактабининг давомчиси сифатида ижод қилган. Субраманья Барадини ўз устози деб билади.

Бугунги кунда Чиннаппа Бҳарати қаламиға мансуб кўпгина романларнинг ҳиндий тилиға таржима қилиш ишлари жонланган бўлиб, адиб асарларини ҳиндий тилиға таржима қилиш ва нашр этиш билан шуғуланувчи махсус гуруҳ ҳам ташкил этилган. Бундан ташқари Чиннаппа Бҳаратининг романлари бенгал, маратҳий, малаялам, гужратий, телугу, каннара, шунингдек, дунёнинг бошқа тилларига (жами 13 та тилға) ҳам таржима қилинган. Унинг таржима қилинган романларини қуйидаги мисолларда кўриш мумкин:

Тиллар	Таржима қилинган романлар
инглиз	“Чанқов”, “Иттифоқ”, “Шакар”, “Павлайи” “Аждодлар”
Ҳиндий	“Кончилар”, “Чанқов”, “Иттифоқ”, “Шакар”, “Павлайи” “Аждодлар”
Бенгал	“Чанқов”, “Иттифоқ”, “Шакар”, “Кончилар”
Телугу	“Чанқов”, “Иттифоқ”, “Шакар”, “Кончилар”
Малаялам	“Чанқов”, “Иттифоқ”, “Шакар”, “Кончилар”
гужаратий	“Шакар”, “Павлайи”, “Кончилар”
Каннара	“Иттифоқ”, “Шакар”
Маратҳий	“Иттифоқ”, “Шакар”

Юқорида жадвалдан кўриниб турибдики, Чиннаппа Бҳарати романлари Ҳиндистоннинг аксарият тилларига таржима қилинган. Адибнинг романлари дунёнинг бошқа тиллари, жумладан, хитой, француз, немис, сингҳали тилларига ҳам таржима қилинган. Ўзбек китобхони ҳам Чиннаппа Бҳаратининг “Павлайи” романи билан “Жаҳон адабиёти” журнали орқали танишишга муваффақ бўлди.

Чиннаппа Бҳаратини ўзига нисбатан талабчан ижодкор дейиш мумкин. Буни куйидаги мисолда ҳам кўриш мумкин. “Ижод қилиш мен учун пул ёки шон-шуҳрат қозониш воситаси эмас. Мен асарларим орқали қашшоқлик, очлик, ишсизлик, тенгсизликка қарши кураш олиб боришда жамиятнинг қуйи қатламлари вакилларига ёрдам беришини истайман. Агар мен шу йўл билан фаровон ҳаёт кечириш учун кимгадир ёрдам бера олсам, ўзимни бахтиёр ҳисоблайман. Қисқаси, менинг асарим ҳар хил тенгсизликларни бартараф этиш учун курашда ўз ролини бажариши керак, бу менинг истагим” [5,48]

Дарҳақиқат, Чиннаппа Бҳарати ўз калами орқали ҳинд ажмиятидаги тенгсизликка, зулмга, адолатсизликка қарши кураша олган адиб эди. У ўзига хос услубда, халқчил тилда ижод қиларди. Унинг романларининг тили содда ва равондир. Адибнинг бир қатор романлари билан танишиш, “Павлайи” романини таржима қилиш жараёнида шунга амин бўлдимки, муаллиф кичик ўхшатиш орқали

катта муаммоларни чертиб ўтганлигини, содда жумлалар ортига жамиятдаги чигал муаммоларни яширганлигини кўриш мумкин: “...Дала ишлари ҳам жонига тегди. Хотини ёнида бўлганида, у ишлаб чарчамасди ёки вақт ўтганини сезмасди. Уйга қайтса, уй ютаман дейди. Нимага қўл теккизмасин, унда хотинининг тафтини сезар, қаерга қарамасин, унинг қиёфаси кўринарди. Айрилиқ азобида у турмушни тушуниб, унинг қадрига ета бошлади. Ўзини-ўзи алдаб, шартта ишга енг шимариб киришиб кетишни хоҳлар эди. Бироқ қайёқда дейсиз? Муҳаббат овқат сарқити бўлган япроқ ликобмидики, ташлаб юборилса?” [2,93] “...Айтишларича, ҳақиқат кавушини кийиб чиққунча, ёлгон дунёни бир айланиб чиқаркан. Озгина ҳақиқат оғиздан чиқиши биланоқ одамларнинг оғзидан нуфакчаларга айланиб, ёрилиб кетаркан...” [2,53]

Ҳинд адабиётшунослари Чиннаппа Бҳаратининг ижоди, ўзига хос услуби, тасвирлаш маҳоратига баҳо берганларида уни ҳиндий адабиёти вакиллари Яшпал ва Премчандга қиёслайдилар. “...Чиннаппа Бҳарати билан тенглаша оладиган адиб йўқми? деган савол туғилиши табиий. Узоқ изланишларимиздан сўнг ҳинд адабиётининг кўзга кўринган намояндаси Камлешвардан сўрадик. Камлешвар Чиннаппа Бҳаратининг “Павлайи” романига тақриз ёзар экан, тақризининг аввалида қуйидаги жумлани келтиради: “Чиннаппа Бҳаратининг Ҳиндистон қишлоқлари, оғир меҳнатдан қочмайдиган деҳқонлар ва қора ишчилар ҳаёти тасвирланган ҳикоялари ҳақиқатга шундай яқинки, бундай тасвирларни фақат Премчанд ва Яшпал ижодидагина кўрганман...” [5,15]

Чиннаппа Бҳаратининг назм ва насрда яратилган асарлари хусусида сўз борганда, унинг серқирра ижод эгаси эканлигини таъкидлаш мумкин. Ёзувчининг “Кончилар”, “Чанқов”, “Иттифок” романларининг асосий ғоясини ижтимоий-сиёсий кураш, қишлоқдаги оғир ҳаёт, синфий тафовутлар, феодализмнинг адолатсизлиги, ишчиларга бўлган ноҳақ муносабатлар ташкил этса, “Шакар”, “Павлайи” романларида гендер масаласи ҳам кўтарилади. Адибнинг ушбу романлари орқали жамиятда аёллар ҳам овозга эга эканлигини, қизларни турмушга бериш арафасида уларнинг истак-хоҳишларини ҳам эътиборга олиш зарурлигини илгари суради. Ҳинд жамиятида

аёллар масаласида учраб турадиган айрим чиркин урф-одатларни, қарашларни кескин қоралайди.

2022 йилда тамил адабиётида катта йўқотиш бўлди. Тиниб-тинчимас ҳақиқатпарвар ижодкор Чиннаппа Бхарати жорий йилнинг 13 июнида вафот этди.

Фойдаланилган адабиётлар (REFERENCES)

1. А.Ғофуров. «Бадийлик - безавол янгилик» Тошкент-«Шарқ»-2007й.
2. “Jahon adabiyoti”, Toshkent, 2015 yil, №1-2
3. Chinnappa Bharathi’s novels. A critical study. Chennai, 1996 Madras
4. Бычихина Л. В., Дубянский А.М.. «Тамильская литература». Москва, 1987г.
5. सन्वेद.चिन्नप्पा भारती.वर्ग के जुझारू साहित्यकार. नयी दिल्ली. अप्रेल, 2009

MUNDARIJA

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti rektori Gulchehra Shavkatovna Rixsiyevaning Kirish so‘zi		4
Tarjimashunoslik tarixi va XX asr ikkinchi yarmi tarjimachiligining rivojlanish tamoyillari		
G. Saydaliyeva	O‘zbekistonda ilk tarjima namoyondalari	7
G. Nazrullayeva	Hindiston tarjimashunosligi taraqqiyotiga doir	13
Sh.Qurbonmuratov	Yaxshidan bog‘ qolur	20
Tarjima stilistikasi va tanqidi hamda tahrir masalalari		
M. Xabibullaeva	Tarjimani ilmiy-ijodiy jarayon sifatida tadqiq etish usullari	25
D. Komilova	Giving the lexicon of emotional evaluation in literary translation	34
D. Maksudova	Issues of national characteristics in english-uzbek translations	40
M. Abdullayeva	The appearance of the term “Education dictionary” in world linguistics is analyzed	48
M. Altundag	Ekvivalentlik va muqobillik terminlarini munosabatlari	53
Д. Шадиева	Значение норм при переводе с русского на узбекский язык	61
I. Fatxutdinova	Psixologik mazmundagi asarlar tarjimasida ekvivalentlik masalasi	69
D. To‘raqulova	Abdulla Qahhor “Dahshat” hikoyasining koreys tiliga tarjimasida milliy xos so‘zlar ifodasi	78
N. Dadashova	Hindiy va o‘zbek tillaridagi rasmiy uslub matnlarida fe’llarning chog‘ishtirma tahlili	83
Sh. Rahmonova	Abdurahmon Ash-Sharqaviyning “Yer” romanida qishloq hayotining timsoli va uning tarjimada ifodalanishi	91
G. G‘offorova	Toxir Vattorning “Olovli so‘qmoqlar” roman tarjimasida ekvivalentlikning aks etishi	96
S. Islomova	Arab tilida polisemiya va sinonimiya hodisasi haqida	102
N. Rixsiyeva	Sa‘diy Sheroziy va uning ijod mahsuli “Guliston” va “Bo‘ston”	111
М. Мелисова	Сравнение пословиц и поговорок в корейском и русском языках	117
A. Abdushukurov	Хитой ва ўзбек тилларида бош қисмидаги соматизмларда лакунарликнинг намоён бўлиши	121

	хусусида	
D. Umarova	O‘tkir Hoshimovning “Nur borki, soya bor” asarining xitoy tilidagi tarjimasida tashbeh san’atining berilishi	129
Q. Juraqulov	Muallif uslubi va uning tarjimada saqlab qolish muammosi	135
М. Нарымбетова	Жизнь корейского сленга среди молодежи корей	140
Т. Рузиева	Гендерная стереотипизация и женская лексика в корейском языке	146
Zamonaviy nasr va she’riy tarjima muammolari		
А. Алимбеков	Решад Энис Айген	155
S. Toshaliyeva	Badiiy tarjimaning ba’zi muammolariga doir	159
M. Nazarova	Verter obrazi o‘zbek tarjimoni talqinida	165
Н. Ибрагимова	Эркин Вохидов асарларида форсча бирикмаларнинг берилиши	173
Madaniyatlararo muloqot va badiiy tarjimaning lingvomadaniy aspektlari		
M. Madiyeva	Brendlar nominatsiyasining milliy-madaniy xususiyatlari	180
Sh. Xasanova	Xitoy va o‘zbek tillarida fe’l frazeologizmlarining antonomiya hodisasi	188
Z. Salimova	Turk tilida inson obrazini ifodalovchi zoofrazeologizmlar tarjimasiga doir	198
D. Sodiqova	Linguistic characteristics of phraseologisms involving clothes names in english and uzbek	206
D. Quliyeva	Mo Yanning “Qurbaqa” romanidagi ba’zi personajlar ismlariga oid	213
Sh. Irgasheva	Internet diskursdagi neologizmlarni tarjima qilish xususiyatlari	220
D. Badalbaev	Xitoy og‘zaki nutqida norozichilik va haqorat uchun foydalaniladigan turg‘un birliklar va ularning tarjimada berilishi	227
M. Taylanova	Koreys sehrli ertaklarida gul nomlarining leksik-semantik transformatsiyasi	234
D. Xalilova	“Tish” ga oid maqollarning mazmuni xususida	240
K. Rasulova	Oybekning “Navoiy” romani tarjimalarida tabiat tasvirining qayta aks etishi	245
D. Shodmonova	Yashar Kamol asarlarida peyzaj tasviri va uning tarjimalarda aks ettirilishi	253
Sh. Baxramov	Tasavvufiy matnlarda realiyalar tarjiması masalası	258

У. Фозилов	Араб реалияларининг ўзбек тилига таржима қилишнинг ўзига хосликлари	264
О. То'лаганов	О'ткир Hoshimovning “Dunyoning ishlari” qissasi tarjimasida milliy xarakterning qayta yaratilishi	276
А. Djumanov	Mahalliy o'ziga xos so'zlarni ifodalash va ularni tarjimada qayta yaratish muammolari	282
Sinxron, ketma-ket va ilmiy-texnikaviy tarjima sohalarini rivojlantirish masalalari		
М. Тулепова	Перевод и переводоведение на перекрестке цифровых технологий	287
М. Begimova	O'quv metodik terminlarning ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish muammosi	294
А. Kudratov	Sinxron tarjimaning ishlash mexanizimi	301
F. Norova	Siyosiy diskursda kirish so'zlarning og'zaki tarjimasi	310
S. Qurbonov	Terminologiya va uning islom huquqida rivojlanishi	318
Шин Чи Сон	Simultaneous interpreting and structural differences in arranging information	325
Н. Цой	Особенности перевода экономических статей с корейского на русский язык	330
М. Рахмонова	Xitoycha kosmetika mahsulotlari tijoriy reklama matnlarining o'zbek tiliga tarjimasi masalalari	337
М. Мухамедбаева	Динамика состояния языкового сознания индивида в процессе синхронного перевода	343
Н. Ахмаджонова	Специфика новостных текстов на арабском и русском языках	350
Е. Alimova	Xitoy-o'zbek til kombinatsiyasida kompressiya strategiyasi turlarining qo'llanilishi	357
М. Karimova	Sinxron tarjimada xitoy tilidagi frazeologik birliklar tarjimasi masalalari	363
Г. Джурабекова	Трансформации в официальной речи при переводе с корейского на русский язык	370
Xalqaro jurnalistikada tarjima va tahrirning o'rni		
D. Ro'ziqulov	O'zbekistonda harbiy jurnalistika axborot integratsiyasi jarayonlari tarkibida	377
S. Qurolova	Yangiliklar tarjimalarining tarjimadan keyingi tahrirlash usullari bo'yicha tadqiqotlar	389
G. Nazrullayeva, J. Nomozova	Hindiston matbuoti haqida	395

R. Elmuratova	Yangi O‘zbekistonda “Uchinchi renaissance” poydevorini yaratishda o‘zining ahamiyati	400
Sh. Obloqulov	Media matn tarjimasida so‘z tanlash muammosi	407
Pulatova Malika	Comparative analysis of language world pictures and national-cultural specificities through phraseological units	413
Nihan Nur Yilmaztürk Torun	Medya ve iletişimde haber toplama ve yazma	422
Sh. Majitov	Jurnalistikada erkinlik tushunchasi va uning mohiyati	433
Муртазаходжаева Мактуба	Чиннаппа Бхарати асарларининг таржималари	440

“TARJIMASHUNOSLARI FORUMI – 2022” (Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari) 2-KITOB. –Toshkent: TDSHU, 2022. – 450 b.

Tuzuvchi va mas’ul muharrir: filol.f.d., dotsent **Xayrulla Hamidov**

Konferensiya tashkilotchilari:

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti huzuridagi Konfutsiy nomidagi o‘zbek-xitoy instituti

Tashkiliy qo‘mita:

Prof. G.Rixsiyeva - rais
dots. X.Hamidov
dots. N.Xodjayeva
dots. R.Sharipov
dots. v.b. N.Ismatullayeva

Taqrizchilar:

dots. Ergash Ochilov
dots. Nilufar Xodjayeva

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Kengashining 2022-yil 03-noyabrdagi 4-sonli qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Muallif fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

To‘plamdan o‘rin olgan maqolalarning saviyasi, sifati va ilmiy dalillarning haqqoniyligi hamda mazmuni uchun mualliflar mas’uldirlar.

© Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

© TDSHU huzuridagi Konfutsiy nomidagi o‘zbek-xitoy instituti